

ФЬОДОР ДОСТОЕВСКИ ИДИОТ

Превод: Н. Голчев

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ

I

В края на ноември, когато времето се беше постоплило, към девет часа сутринта влакът от Варшава приближаваше с пълна пара Петербург. Беше толкова влажно и мъгливо, че едва се развидели; на десет крачки вдясно и вляво от линията мъчно можеше да се различи каквото и да било през прозорците на вагона. Между пътниците имаше и някои, които се връщаха от чужбина; ала по-пълни бяха третокласните купета, и то с прост народ, който пътуваше по работа и не идеше от много далеч. Както винаги всички бяха уморени, очите им бяха натежали през нощта, всички бяха изпомръзнали и лицата им имаха бледожълтия цвят на мъглата.

В един от третокласните вагони още от зори двама пътника седяха един срещу друг до самия прозорец — и двамата бяха млади, и двамата бяха почти без багаж, и двамата обикновено облечени, и двамата имаха доста забележителни физиономии, най-после и двамата желяеха да поведат разговор. Ако всеки от тях можеше да разбере с какво особено се отличава другият в този момент, щеше естествено да се учуди, задето случайността ги беше събрала така странно един срещу друг в третокласния вагон на варшавско-петербургския влак. Единият от тях беше дребен, на около двадесет и седем години, с къдрави и почти черни коси, със сиви и малки, но огнени очи. Носът му беше широк и сплеснат, лицето — скулесто; по тънките му устни непрекъснато блуждаеше някаква дръзка, подигравателна и дори зла усмивка; но челото му беше високо, добре оформено и смекчаваше неблагоприятно развитата долна част на лицето. Най-вече биеше в очи мъртвешката бледнина на това лице, която придаваше на цялата физиономия на младия човек изтощен вид въпреки доста здравето му телосложение и ведно с това нещо страстно, почти страдалческо, което не хармонираше с нахалната и груба усмивка и с пронизителния му самодоволен поглед. Той беше топло облечен с широк черен подплатен кожух от овча кожа и не бе почувствувал студ през нощта, докато съседът му трябваше да изтърпи на премръзналия си гръб цялата прелест на влажната ноемврийска руска нощ, за която, изглежда, не бе

подготвен. Наметнат беше с доста широка и дебела пелерина без ръкави и с грамадна качулка, точно каквато носят често пъти пътниците зимно време някъде далеч в чужбина, в Швейцария или например в Северна Италия, не разчитайки, разбира се, при това и на такива дълги разстояния по пътя си, като от Айджунен^[1] до Петербург. Но това, което подхождаше и беше напълно достатъчно за Италия, никак не отговаряше за Русия. Притежателят на пелерината с качулката беше млад човек, също на около двадесет и шест, двадесет и седем години, на ръст малко по-висок от среден, с много руси, гъсти коси, с хлътнали страни и с мъничка, изострена, почти съвсем бяла брадичка. Очите му бяха големи, светлосини и втренчени; в погледа им имаше нещо кротко, но тъжно, нещо изпълнено с оня странен израз, по който някои отгатват от пръв поглед, че субектът страда от епилепсия. Ала лицето на младия човек беше приятно, изящно и слабо, но безцветно, а сега дори посиняло от студа. В ръцете му се поклащаше тънко вързопче от стар, избелял копринен плат, което навярно съдържаше всичкия му багаж. Той носеше обуца с дебели подметки и с гетри съвсем не по модата в Русия. Чернокосият му съсед с подплатения кожух бе разгледал всичко това, донякъде понеже нямаше какво да прави, и най-после запита с оная неделикатна усмивка, която така безцеремонно и небрежно изразява понякога задоволството, което човек изпитва, когато гледа несполуките на ближния си.

— Студено, а?

И сви рамене.

— Много — отговори съседът с необикновена готовност, — и забележете, все пак времето се постопли. А какво ли щеше да бъде, ако имахме студове? Не мислех дори, че е толкова студено у нас. Отвикнах.

— От чужбина ли се връщате?

— Да, от Швейцария.

— Брей! Чак къде сте се запилели!...

Чернокосият подсвирна и прихна да се смее.

Завърза се разговор. Русият млад човек с швейцарската пелерина отговаряше на всички въпроси на мургавия си съсед с чудна готовност и ни най-малко не подозираше колко небрежни, неуместни и празни бяха някои от тях. С отговорите си той обясни между другото, че наистина отдавна не е идвал в Русия, повече от четири години, че е бил

пратен в чужбина да се лекува от някаква особена нервна болест, нещо като епилепсия или хорото на свети Вит, от някакво треперене и гърчове. Слушайки го, мургавият няколко пъти се усмихна и най-вече се засмя, когато на въпроса: „Е, излекуваха ли ви?“ — русият отговори: „Не, не ме излекуваха.“

— Охо! Що пари сигурно сте пръснали на вятъра, а пък ние тук им вярваме на лекарите — злъчно забеляза мургавият.

— Това е самата истина! — намеси се в разговора един зле облечен господин на четиридесетина години, който седеше до тях и приличаше на закоравял в писарлъка чиновник; той беше як и набит и имаше червен нос и пълпчиво лице. — Самата истина, само дето напразно подмамват русите да им дават парите си!

— О, колко грешите, що се отнася до мене! — поде швейцарският пациент с тих и примирителен глас. — Разбира се, аз не мога да споря, защото не познавам напълно въпроса, но след като ме издържа на свои разноски почти две години, моят доктор ми даде сетните си пари, за да мога да се върна тук.

— Та нямаше ли кой да плати? — попита мургавият.

— Нямаше. Господин Павлишчев, който ме издържаеше там, умря преди две години; писах след това тук на генералшата Епанчина, моя далечна роднина, но отговор не получих. Затова си и идвам.

— А къде смятате да идете?

— Тоест къде ще се установя ли?... Да си кажа правото, още нищо не знам... но...

— Още не сте решили?

И двамата слушатели прихнаха отново да се смеят.

— И май че в това вързопче се съдържа всичкото ни имущество? — запита мургавият.

— Готов съм да се басирам, че е така — подхвана с необикновено доволен вид чиновникът с червения нос — и че нямате други неща на багаж, макар че бедността не е порок, което все пак не бива да се премълчи.

Излезе, че наистина беше така: русият млад човек веднага, с необикновена бързина си го призна.

— Вашето вързопче все пак има известно значение — продължи чиновникът, когато се посмяха до насита (за забелязване беше, че и самият притежател на вързопчето най-после почна да се смее, като ги

гледаше, което увеличи тяхната веселост) — и макар че човек би могъл да се басира, че то не съдържа жълтици, чуждестранни фишеци с наполеони и фридрихсдори, нито с холандски дукати, за което може да се заключи даже само по гетрите, които покриват вашите чуждестранни обуца, но... ако към вашето вързопче се прибави, да речем, такава роднина като например генералшата Епанчина, тогава и вързопчето ще придобие някакво друго значение, разбира се, само в случай че генералшата Епанчина ви е наистина роднина и вие не се лъжете от разсеяност... което е много и много присъщо на човека, да речем... от прекалено въображение.

— О, вие пак познахте — извика русият млад човек, — защото наистина аз почти се лъжа, тоест тя почти не ми е роднина; дотам дори не ми е роднина, че аз, право да си кажа, ни най-малко не се учудих тогава, задето не ми отговориха. Очаквах го.

— На вятъра сте си дали парите за пощенски марки. Хм!... поне сте чистосърдечен и искрен човек, а това е похвално! Хм... А колкото до генерал Епанчин, познавам го всъщност, защото е много известен; пък и покойния господин Павлишчев, който ви е издържал в Швейцария, също познавахме, ако само това е Николай Андреевич Павлишчев, понеже има двама братовчеди със същото име. Другият живее и до днес в Крим, а Николай Андреевич, покойният, беше почтен човек, с връзки и на времето си имаше четири хиляди крепостни...

— Точно така, той се казваше Николай Андреевич Павлишчев — отговори младият човек и изгледа втренчено и изпитателно всезнаещия господин.

Тези всезнаещи господа се срещат понякога, дори доста често, в известен слой от обществото. Те знаят всичко, цялата неспокойна любознателност на техния ум и способностите им са насочени неудържимо само в една посока, разбира се, поради липса на по-важни жизнени интереси и възгледи, както би казал съвременният мислител. Под израза „всичко знаят“ трябва впрочем да се разбира доста ограничена област: къде служи тоя и тоя, с кого се познава, какво му е състоянието, къде е бил губернатор, за коя е женен, каква зестра е взел, кой му се пада първи братовчед, кой втори и така нататък, и така нататък все подобни неща. Повечето от тези всезнайковци ходят със съдрани лакти и получават по седемнадесет рубли месечна заплата.

Хората, за които те знаят всичко от игла до конец, разбира се, не биха могли да се сетят от какви интереси се ръководят те, ала в същото време мнозина от тях с тези си знания, които се равняват на цяла наука, си създават истинска радост, постигат уважение към себе си и дори висше духовно задоволство. Пък и тази наука е привлекателна. Виждал съм учени, литератори, поети, политици, които намериха и намират в същата тази наука своето висше примирение и цел, дори положително само с това направиха кариера. През време на целия този разговор мургавият млад човек се прозяваше, гледаше безцелно през прозореца и с нетърпение чакаше да свърши пътуването. Той беше някак разсеян, нещо много разсеян, едва ли не разтревожен, дори ставаше някак странен: понякога слушаше, без да чува, гледаше, без да вижда, смееше се и навремени сам не знаеше и не разбираше защо се смее.

— Но позволете, с кого имам честта... — обърна се изведнъж пъпчивият господин към русия млад човек с вързопчето.

— Княз Лев Николаевич Мишкин — отговори той начаса с голяма готовност.

— Княз Мишкин? Лев Николаевич? Не познавам. Дори не съм чувал — отговори замислено чиновникът, — тоест името не ме учудва, то е историческо име, може да се намери и сигурно го има в историята на Карамзин^[2], говоря за вашата личност, пък и князете Мишкини почти никъде вече не се срещат, даже мълвата за тях заглъхна.

— О, не ще и дума! — тутакси отвърна князът. — Освен мене няма друг княз Мишкин; струва ми се, аз съм последният. А колкото до бащите и прадедите ни, между тях е имало и едnodворци^[3]. Баща ми служеше впрочем в армията с чин подпоручик, след като завърши юнкерското училище. Но не знам как и генералшата Епанчина стана също княгиня Мишкина, тя е също последната в своя род...

— Хе-хе-хе! Последна в своя род! Хе-хе! Ей, че го извъртяхте — закиска се чиновникът.

Усмихна се и мургавият. Русият малко се учуди, че бе успял да каже един каламбур, впрочем доста лош.

— Представете си, казах го съвсем без да мисля — поясни най-после той учуден.

— Ама аз разбрах, разбрах — весело се съгласи чиновникът.

— Ами вие, княже, там науки ли учихте, у професора де? — попита изведнъж мургавият.

— Да... учих...

— А пък аз никога нищо не съм учил.

— То и аз научих само туй-онуй — прибави князът, сякаш за да се извини. — Поради болестта ми смятаха, че не е възможно да ме учат систематически.

— Познавате ли Рогожини? — запита бързо мургавият.

— Не, съвсем не ги познавам. Та аз познавам в Русия много малко хора. Вие сте Рогожин?

— Да, аз съм Рогожин, Парфьон.

— Парфьон? Да не сте от онези Рогожини, които... — започна чиновникът с подчертана важност.

— Да, от тях, от същите — прекъсна го бързо и с невежливо нетърпение мургавият, който впрочем досега не бе казал нито дума на пъпчивия чиновник, а още от началото беше говорил само на княза.

— Но... как е възможно? — вкамени се от учудване и насмалко не облещи очи чиновникът, а по лицето му почна да се изписва някакво благоговение и раболепност, дори уплаха. — Да не сте син на оня същия Семьон Парфьонович Рогожин, потомствен почетен гражданин, който умря преди около месец и остави наследство от два милиона и половина?

— А ти отде знаеш, че е оставил два милиона и половина сухи пари? — прекъсна го мургавият, без да удостои и този път с поглед чиновника. — Гледай ти! (Смигна той на княза.) И какво ги интересува тези хора, че гледат веднага да се присламчат? А вярно е, че баща ми умря, но ето след месец аз се връщам от Псков у дома едва ли не бос. Ни брат ми, подлецът, ни майка ми, нито пари, нито известие — нищо не ми пратиха! Като че съм куче! Цял месец лежах в Псков от огненица!

— А сега ще пипне отведнъж повече от милионче, и то най-малко. Господи! — плесна с ръце чиновникът.

— Какво да правиш с такъв човек, кажете, моля ви се! — раздразнено и злобно кимна към него пак Рогожин. — Но аз няма да ти дам нито копейка, ако ще да ходиш пред мене и на ръце.

— Ще ходя, ще ходя.

— Ха сега де! А пък аз няма да ти дам, няма да ти дам, ако щеш и цяла седмица да скачаш.

— Не давай! Така ми се пада; не давай! А аз ще скачам. Жена си, дечицата си ще зарежа, но ще скачам пред тебе и ще си повтарям: подмазвай се, подмазвай се!

— Пфуй, да те вземе дяволът! — плю мургавият. — Преди пет седмици, ей така като вас — обърна се той към княза, — с едно вързопче избягах от баща си в Псков, при леля ми; и легнах там от огненица, а в това време той умрял. От апоплектичен удар. Вечна му памет, но тогава насмалко не ме преби до смърт! Ако щете, вярвайте, княже, но така беше, Бога ми! Ако не бях избягал тогава, непременно щеше да ме убие.

— Навярно сте го разсърдили с нещо? — подметка князът, като разглеждаше с някакво особено любопитство милионера с кожуха. Но макар че наистина можеше да има нещо забележително в историята с това наследство от един милион, князът се зачуди и заинтересува и от нещо друго; а и самият Рогожин, кой знае защо, на драго сърце бе завързал разговор с княза, макар че от разговора се нуждаеше като че ли повече машинално, отколкото поради някаква вътрешна подбуда; някак повече от разсеяност, отколкото от чистосърдечност; от тревога, от вълнение, само за да има кого да гледа и за какво да си чеше езика. Като че ли и досега той беше в огненица или най-малкото в треска. Колкото до чиновника, той просто се беше цял надвесил над Рогожин, не смееше да си поеме дъх и ловеше и претегляше всяка дума, сякаш търсеше брилянти.

— Че се разсърди, разсърди се, и то може би с право — отговори Рогожин, — но най-голямото зло ми стори брат ми. За майка си не мога да кажа нищо, стара жена, четете си житията на светиите, седи си с бабичките и каквото реши брат ми Сенка, това и става. А защо не ми съобщи навреме? Знам защо! Вярно, че тогава бях в безсъзнание. Казват също, че ми пратили телеграма. Но телеграмата да вземе да пристигне у леля ми. А тя от тридесетина години е вдовица и от сутрин до вечер седи все с разни побъркани набожни хора. Бетер от калугерка. Изплашила се от телеграмата и без да я отвори, занесла я в участъка, дето и до ден-днешен си стои. Спасих се само благодарение на Конъев, Василий Василич — за всичко ми писа. През нощта брат ми изрязал златните пискюли от сърмения саван върху ковчега на баща

ми. „Те — казал — струват луди пари.“ Ами че само затуй на той може да отиде в Сибир, ако поискам, защото това е светотатство. Ей, бостанско плашило — обърна се той към чиновника, — как е по закона: светотатство ли е?

— Светотатство! Светотатство! — начаса се съгласи чиновникът.

— Отива ли се за това в Сибир?

— Отива се, отива се! Веднага в Сибир!

— Те все си мислят, че аз съм още болен — продължи да разправя Рогожин на княза, — а аз, без да кажа думица, тихичката, още болен, се качих във вагона и хайде на път; отваряй портите, братко Семьон Семьонич! Той е насъсквал покойния ми баща срещу мене — знам го. Но че наистина тогава разгневих баща си зарад Настасия Филиповна — право си е. За това вече сам съм си виновен. Грях сторих.

— Зарад Настасия Филиповна? — раболепно рече чиновникът, сякаш се досещаше за нещо.

— Та ти не я познаваш! — викна му нетърпеливо Рогожин.

— Аз ли не я знам! — отговори победоносно чиновникът.

— Хайде де! Че малко ли Настасии Филиповни има! Брей, че нахална твар си, да ти кажа ли! Знаех си аз, че ей такава някаква твар веднага ще се залепи за мене! — продължи той, обръщайки се към княза.

— А може и да я знам! — настояваше чиновникът. — Знае Лебедев! Вие, ваша светлост, благоволявате да ме нагрубявате, но какво ще речете, ако ви докажа? Ами че тя е същата Настасия Филиповна, заради която вашият баща е пожелал да ви набие с дрянова пръчка, а Настасия Филиповна се казва Барашкова, тъй да се рече, дори знатна дама и също особен вид княгиня, а ходи единствено само с някой си Тоцки, Афанасий Иванович, помешчик и голям богаташ, член на разни фирми и дружества и по тази причина голям приятел с генерал Епанчин...

— Ехе, просто да се чудиш! — наистина се смая най-после Рогожин. — Пфу, дяволе, та той действително знае.

— Всичко знае! Лебедев всичко знае! Аз, ваша светлост, и с Алексашка Лихачов пътувах два месеца, и то също след смъртта на баща му, и знам всичко, тоест всички кътчета и улички, и дотам се стигна, че без Лебедев той не можеше да направи нито крачка. Сега

той е в затвора за дългове, а на времето имах случая да се запозная и с Арманс, и с Коралия, и с княгиня Пацкая, и с Настасия Филиповна, и какво ли не да науча.

— Настасия Филиповна? Та няма тя с Лихачов?... — злобно го погледна Рогожин, дори устните му побледняха и затрепериха.

— Н-нищо! Н-нищо! Абсолютно нищо! — сепна се и побърза да каже чиновникът. — Тоест Лихачов не можа да постигне нищо въпреки всичките си пари! Не, тя не е като Арманс. Тя си има само Тоцки. А вечер седи в собствената си ложа в Большой театър или във френския. Какво ли не си говорят офицерите там, но и те нищо не могат да докажат. „Гледай, казват си, това е самата Настасия Филиповна“ — и толкоз; повече нищо! Защото и нищо няма.

— Така си е — мрачно и намръщено потвърди Рогожин, — същото ми казваше тогава и Зальожев. Тогава, княже, аз вървах по Невски в бащиния си бекеш, който носех от три години, а тя излиза от един магазин и се качва в карета. Веднага нещо ме парна. Срецам Зальожев, той не е като мене, ходи наконтен като бръснарски калфа, с лорнет на око, а ние при баща ми носехме груби ботуши и се хранехме повечето с гола чорбица. Тя, казва той, не ти е прилика, тя, казва, е княгиня, нарича се Настасия Филиповна, по фамилия Барашкова, и живее с Тоцки, а Тоцки не знае сега как да се отърве от нея, защото, с други думи, е навършил вече солидните петдесет и пет години и иска да се ожени за първата хубавица в целия Петербург. И веднага ми прошепна, че още същия ден мога да видя Настасия Филиповна в Большой театър, на балета, ще седи в ложата си, в партера. Опитай се у нас, при баща ми, да отидеш на балет — едно е наказанието — ще те убие! Ала аз изтичах тайничката за малко и пак видях Настасия Филиповна; цялата нощ не спях. На заранта покойният ми дава две петпроцентови облигации по пет хиляди едната и ми казва: „Иди ги продай и занеси седем хиляди и петстотин в кантората на Андреев, плати му, а остатъка до десет хиляди, без да се отбиваш никъде, ми донеси; ще те чакам.“ Аз продадох облигациите, взех парите, но не отидох в кантората на Андреев, а влязох направо в английския магазин и за всичките пари избрах чифт обеци с по едно брилянтче на всяка, ей такива почти като лешник, останах длъжен четиристотин рубли, казах си името, повярвах ми. Отивам с обещите у Зальожев: тъй и тъй, драги, да идем у Настасия Филиповна.

Тръгнахме. На какво стъпвах тогава, какво имаше пред мене, какво отстрани — нищо не знам и не помня. Влязохме право при нея в салона, тя самата дойде при нас. Аз тогава не казах кой съм, а започна Залъожев: „Парфьон Рогожин — каза той — ви праща това за спомен от вчерашната среща, благоволете да го приемете.“ Отвори, погледна, усмихна се: „Благодарете, казва, на вашия приятел господин Рогожин за любезното му внимание“, поклони се и си отиде. Ех, защо не умрях веднага на място! И ако си тръгнах, то беше, защото си мислех: „Все едно, жив няма да се върна!“ А най-обидното ми се видя, дето това животно Залъожев обра каймака. Аз съм и дребен, и облечен като слуга, и стоя мълчалив, пуля очи в нея, защото се срамувам, а той по последната мода, напомаден, накъдрен, румен, вратовръзката му на квадратчета — току се кърши, кланя се и тя сигурно веднага го е взела за мене! „Слушай, казвам, щом излязохме, да не си посмял да идваш сега у дома, разбра ли!“ Смее се: „Ами сега каква сметка ще даваш на Семьон Парфьонич?“ Вярно, че аз исках начаса да се хвърля във водата, без да се връщам в къщи, но си мисля: „Какво значение има вече“ и се прибрах като молепсан у дома.

— Ей! Ой! — кривеше се чиновникът и дори тръпки го побиваха. — А пък покойният не за десет хиляди, а за десет рубли пращаше човека на оня свят — кимна той на княза. Князът разглеждаше с любопитство Рогожин, който сякаш беше още по-бледен в този момент.

— Пращаше! — повтори Рогожин. — Ти отде знаеш? Той веднага узна всичко — обърна се Рогожин към княза, — пък и Залъожев почна да плещи пред де кого срещнеше. Пипна ме баща ми, заключи ме на тавана и цял час ми чете евангелие. „Това е, казва, само предисловието, а на мръкване ще дойда да ти кажа лека нощ.“ И какво мислиш? Отишъл с белите си коси при Настасия Филиповна, кланял ѝ се доземи, молил я и плакал; тя изнесла най-сетне кутийката, хвърлила я: „Ето ти, казва, стара брадо, обещите, но те сега ми са десет пъти по-скъпи, щом при такъв ужас ги е купил Парфьон. Поздрави, казва, Парфьон Семьонич и му благодари.“ А аз в това време с майчина благословия взех двадесет рубли от Серьожка Протушин и заминах с влака за Псков, само че пристигнах в треска; бабичките взеха да ми четат из житиетата на светиите, а аз седя пиан и тръгнах после по кръчмите с последните си пари и в безсъзнание цялата нощ се

търкалях из улиците, на заранта ме хвана огненицата, а през нощта пък ме гризали и кучетата. Едва се събудих.

— Ще видим сега каква песен ще ни запее Настасия Филиповна! — кискаше се чиновникът и потриваше ръце. — Какви ти обеци сега, господине! Сега ние такива обеци ще ѝ подарим, та...

— Да знаеш, че ако още веднъж кажеш някоя дума за Настасия Филиповна, кълна се, че ще те набия, въпреки че си пътувал с Лихачов! — викна Рогожин и го хвана силно за ръката.

— Набиеш ли ме, значи, няма да ме изгониш! Бий! Така ще те запомня... А ето че и пристигнахме!

Наистина влизаха в гарата. Макар че Рогожин бе казал, че е заминал мълчешката, вече го чакаха няколко души. Те викаха и размахваха калпаци.

— Гледай ти, и Залъожев е тук! — измърмори Рогожин, като ги гледаше с тържествуваща и дори сякаш злобна усмивка, и изведнъж се обърна към княза. — Княже, не знам защо те обикнах. Може би защото те срещнах в такъв момент, ала ето че и него срещнах (той посочи Лебедев), но не го обикнах. Ела у дома, княже. Ще ти свалим гетричките, ще те облека в самурена кожа, първо качество; ще ти уشيا прекрасен фрак, бяла жилетка, или каквото искаш, ще ти натъпча джобовете с пари и... ще отидем у Настасия Филиповна! Ще дойдеш ли, или не?

— Слушайте добре, княз Лев Николаевич! — внушително и тържествено каза Лебедев. — О, не изпускате случая! О, не го изпускате!

Княз Мишкин стана, подаде вежливо ръка на Рогожин и любезно му рече:

— С най-голямо удоволствие ще дойда и много ви благодаря, задето сте ме обикнали. Дори може би ще дойда още днес, ако ми остане време. Защото, да ви кажа откровенно, и вие много ми допаднахте, особено когато разправяхте за брилянтовите обеци. Допаднахте ми дори преди това, макар че лицето ви е мрачно. Благодаря ви също за обещаните дрехи и за шубата, защото наистина скоро ще ми потрябват дрехи и шуба. Колкото за пари — в този момент нямам нито копейка в джоба си.

— Ще имаш пари, надвечер ще имаш, ела!

— Ще имаш, ще имаш — повтори чиновникът, — надвечер, преди мръкване ще имаш!

— А женския пол, княже, много ли го обичате? Казвайте предварително!

— Аз ли? Н-н-не! Ами че аз... Вие може би не знаете, че поради вродената ми болест аз дори никак не познавам жените.

— Щом е така — извика Рогожин, — значи, ти си истински аскет, а Господ обича и такива като тебе.

— И такива Господ-Бог обича — повтори чиновникът.

— А ти върви подире ми, писарушко — каза Рогожин на Лебедев и всички слязоха от вагона.

Лебедев постигна най-сетне целта си. Скоро шумната тайфа се отдалечи към Възнесенския проспект. Князът трябваше да свие към Литейная. Беше влажно и мокро; князът разпита някои минувачи и тъй като разстоянието, което имаше да измине, беше около три версти, реши да вземе файтон.

[1] *Айдкунен* — пруска железопътна станция на тогавашната граница между Прусия и Русия. ↑

[2] *може да се намери и сигурно го има в историята на Карамзин*. — Името на Мишкини наистина се среща в „История на руската държава“ от Н. М. Карамзин (П. М. Строев, Ключ к „Истории и государства Российского“ Н. М. Карамзина, ч. I, М., 1836, стр. 252). ↑

[3] *Еднодворец* — незакрепостен селянин, собственик на малък участък земя в крепостна Русия. — Б.пр. ↑

II

Генерал Епанчин живееше в своя собствена къща, малко настрана от Литейная, към черквата „Преображение“. Освен тази (великолепна) къща, пет шести от която се даваха под наем, генералът имаше и грамадна къща на Садовая, носеща му също значителен доход. Освен тези две къщи той притежаваше досам Петербург един много доходен и обширен имот; имаше и някаква фабрика в Петербургска околия. Всички знаеха, че едно време генерал Епанчин бе събирал някои приходи за държавата. Сега той участвуваше и имаше доста влиятелен глас в някои солидни акционерни дружества. Минаваше за човек е много пари, за много зает и с големи връзки. Успял бе да стане крайно необходим на някои места, между другото и в службата си. Ала също така се знаеше, че Иван Фьодорович Епанчин е човек без образование и произхожда от войнишко потекло; последното несъмнено можеше само да му прави чест, но генералът, макар и умен човек, си имаше също своите малки, твърде извинителни слабости и не обичаше някои намеци. Но той беше безспорно умен и хитър човек. Например имаше за принцип да не излиза на показ, да се спотайва, дето трябва, и мнозина го ценяха тъкмо за неговата простота, тъкмо затова, че винаги си знаеше мястото. А де да можеха тези съдии да видят какво ставаше понякога в душата на Иван Фьодорович, който така добре си знаеше мястото! Макар наистина да имаше и практика, и опит в живота, и някои доста забележителни способности, той обичаше да се представя по-скоро като изпълнител на чужди идеи, отколкото като независим ум, да минава за човек „предан без ласкателство“^[1] и в духа на времето дори за истински руснак със сърце. В това отношение с него се бяха случили даже няколко забавни приключения; ала генералът никога не се отчайваше, дори и при най-забавните приключения; освен това му вървеше, дори на карти, а той играеше много на едро, и то нарочно не само не искаше да крие тази своя уж малка слабост към картите, от която много пъти извличаше добра печалба, но и я подчертаваше. Обществото му беше смесено, на всеки случай, разбира се, „тузовско“. Но животът тепърва започваше:

има време, има много време и всяко нещо ще дойде с времето си и по реда си. А и по години генерал Епанчин беше още, както се казва, в пълния си разцвет, тоест най-много на петдесет и шест години, което във всеки случай представлява цветуща възраст, възраст, от която започва действително *истинският* живот. Здравето му, цветът на лицето, яките му, макар и почернели зъби, набитото му, здраво телосложение, загриженият израз на физиономията сутрин на служба, весел вечерно време при игра на карти или у негово сиятелство — всичко спомагаше за сегашните му и бъдещи успехи и постигаше с рози живота на негово превъзходителство.

Генералът имаше цъфтящо семейство. Наистина не всичко в него тънеше в рози, но имаше и много неща, върху които негово превъзходителство отдавна вече бе почнал да насочва сериозно и сърдечно главните си надежди и цели. Пък и има ли в живота по-важна и по-святая цел от целта на родителите? Към какво да се привържеш, ако не към семейството? Семейството на генерала се състоеше от съпругата му и от три големи дъщери. Генералът се беше оженил много отдавна, още като поручик, за девойка почти на едни години с него, която не беше нито хубава, нито образована и му донесе зестра само петдесет крепостни, които всъщност му послужиха като основа за бъдещото му състояние. Ала генералът никога по-късно не се оплакваше от ранния си брак, никога не го смяташе за нещастно увлечение на неразумната си младост и толкова уважаваше съпругата си и толкова се боеше понякога от нея, че дори я обичаше. Генералшата беше от княжеския род на Мишкини, род, макар и не блестящ, но твърде стар и тя се уважаваше много за своето потекло. Някакво влиятелно лице на времето, един от онези покровители, за които впрочем покровителството не струва нищо, се съгласи да прояви интерес към женитбата на младата княгиня. Той отвори вратичката на младия офицер и го блъсна в нея; а за него не едно блъсване, но само един поглед би бил достатъчен и не би отишъл на вятъра! С малки изключения съпрузите прекараха дългия си живот в сговор. Още съвсем млада, генералшата умееше да си намери — понеже бе родена княгиня и последна в рода си, а може би и поради личните си качества — някои много високопоставени покровителки. По-късно, поради богатството и служебното положение на съпруга си, тя почна дори донякъде да свиква това висше общество.

През последните години израснаха и се развиха и трите генералски дъщери — Александра, Аделаида и Аглая. Наистина и трите бяха само Епанчини, но по майка от княжески род, с не малка зестра, с баща, който можеше да претендира по-късно и за много висок пост и — което е също доста важно — трите бяха забележително хубави, без да се изключи и най-голямата Александра, която бе прехвърлила вече двадесет и пет години. Средната беше на двадесет и три, а най-малката Аглая едва-що бе навършила двадесет. Тя беше дори истинска хубавица и в обществото започваше да обръща голямо внимание върху себе си. Но това не беше още всичко: и трите се отличаваха със своето образование, ум и дарби. Знаеше се, че те се обичаха извънредно много и държаха една за друга. Говореше се дори за някакви уж жертви, които двете по-големи правели в полза на общия домашен идол — най-малката. Те не само не обичаха да бият на очи в обществото, но даже бяха много скромни. Никой не можеше да ги укори във високомерие и предвзетост, ала всички знаеха, че са горди и си знаят цената. Най-голямата беше музикантка, средната — много добра художничка; но дълги години почти никой не знаеше това; разбра се едва напоследък, и то случайно. С една дума, за тях се приказваха много похвални неща. Но имаха и недоброжелатели. С ужас се говореше колко книги са прочели. Те не бързаха да се омъжат; макар че държаха за известен кръг от обществото, все пак не го ценяха много. Това правеше още по-голямо впечатление, защото всички знаеха стремежите, характера, целите и желанията на техния баща.

Беше вече към единадесет часа, когато князът позвъни в квартирата на генерала. Генералът живееше на втория етаж и помещението, което заемаше, можеше да мине за скромно, макар и да отговаряше на неговото положение. На княза отвори един слуга в ливрея и той трябваше дълго да се обяснява с този човек, който още от самото начало погледна подозрително него и вързопчето му. Най-после, след като обясни ясно и на няколко пъти, че наистина е княз Мишкин и че трябва непременно да види генерала по важна работа, смаяният слуга го заведе в една малка чакалня непосредствено пред самата приемна, до кабинета, и го предаде направо на друг слуга, който дежуреше сутрин в тази чакалня и докладваше на генерала за посетителите. Този слуга беше във фрак, минал бе четиридесетте, имаше угрижена физиономия и беше специален кабинетен

прислужник, който докладва на негово превъзходителство, поради което си знаеше цената.

— Почакайте в приемната, а вързопчето си оставете тук — каза той, като бавно и важно сядаше в креслото си и със строго учудване поглеждаше към княза, който се настани до него на един стол с вързопчето в ръце.

— Ако позволите — рече князът, — предпочитам да почакам тук при вас, там какво ще правя сам?

— В чакалнята не можете да стоите, защото сте посетител, тоест гост. Лично генерала ли искате да видите?

Изглежда, лакеят не можеше да се помири с мисълта да пусне такъв посетител и още веднъж се реши да го попита.

— Да, имам работа, която... — започна князът.

— Не ви питам каква именно работа — моето задължение е само да доложя за вас. А без секретаря, казах, не мога да доложя за вас.

Подозрителността на този човек като че ли все повече и повече растеше; князът не приличаше никак на всекидневните посетители и макар че генералът доста често, едва ли не всеки ден, в известен час, трябваше да приема, особено по работа, понякога дори най-различни гости, все пак въпреки опита си и доста подробното нареждане камердинерът беше в голямо колебание; необходима беше намесата на секретаря, за да доложи.

— Но вие наистина ли идете... от чужбина? — някак неволно попита най-после той и се обърка; може би искаше да попита: „Наистина ли сте княз Мишкин?“

— Да, току-що слязох от вагона. Струва ми се, вие искахте да попитате: наистина ли съм княз Мишкин? Но не попитахте от вежливост.

— Хм... — изръмжа учуден лакеят.

— Уверявам ви, че не ви излъгах и вие няма да носите отговорност заради мене. Колкото до моята външност и вързопчето, няма какво да се чудите; положението ми в този момент не е розово.

— Хм! Не се боя от това, да ви кажа ли. Аз съм длъжен да доложя, а при вас ще дойде секретарят, освен ако вие... Там е работата, че има едно „освен ако“... Вие не идвате ли при генерала да го молите нещо по бедност? Ще се осмеля да попитам, ако е възможно.

— О, не, бъдете напълно спокоен. Идвам по друга работа.

— Вие ще ме извините, но аз попитах ей тъй, просто като ви гледах. Почакайте секретаря; генералът сега е зает с един полковник, а след това ще дойде и секретарят... на дружеството.

— Щом е тъй, ще трябва дълго да чакам. В такъв случай бих помолил: не може ли някъде тук да попуша? Аз си нося лула и тютюн.

— Да по-пу-шите? — погледна го учудено и презрително камердинерът, сякаш още не вярваше на ушите си. — Да попушите? Не, тук не можете да пушите, дори е срамотно да помислите такова нещо... Чудна работа!

— Но аз не исках да пуша в тази стая; нали знам, че не може; бих отишъл някъде другаде, дето ми кажете, защото съм свикнал, а ето вече два-три часа не съм пушил. Впрочем, както обичате, а и нали знаете пословицата: всяка къща... [2]

— Е, как да доложа за такъв като вас? — измърмори почти неволно камердинерът. — Първо, вие не трябва да седите тук, а в приемната, защото сте посетител, тоест гост, а мене държат отговорен... Ама вие какво, да не смятате да живеете тук? — прибави той, като още веднъж погледна накриво към вързопчето на княза, което явно не му даваше мира.

— Не, не смятам. Дори да ме поканят, няма да остана. Дошъл съм просто да се запозная и повече нищо.

— Как? Да се запознаете? — с учудване и с тройно по-голяма подозрителност запита камердинерът. — Но нали отначало казахте, че идвате по работа?

— О, то почти не е работа! Тоест, ако искате, идвам по една работа, да помоля просто за съвет, но главното е да се представя, защото аз съм княз Мишкин, а генералшата Епанчина е също последната от княгините Мишкини и освен нас двамата няма други Мишкини.

— Ще рече, вие сте и роднина? — сепна се вече почти съвсем уплашен лакеят.

— И това почти не е така. Впрочем, ако се поровим малко, ще излезем, разбира се, роднини, но толкова далечни, че дори не може да се говори за истинско роднинство. Писах веднъж от чужбина на генералшата, но тя не ми отговори. Все пак сметнах за нужно да вляза във връзка с нея след завръщането си. А всичко това ви обяснявам сега, за да не се съмнявате, защото виждам, че все още се безпокоите:

доложете, че е дошъл княз Мишкин, това стига, за да разберат целта на посещението ми. Ако ме приемат — добре, ако не ме приемат — също може би е много добре. Само че не могат, струва ми се, да не ме приемат: генералшата сигурно ще поиска да види най-големия и единствен представител на своя род, а тя много държи за потеклото си, както със сигурност съм чувал за нея.

В приказките на княза като че ли имаше голяма простота; но колкото по-прости бяха, толкова по-безсмислени изглеждаха в дадения случай и опитният камердинер не можеше да не почувствува, че нещо, което е съвсем прилично между прислужник и прислужник, е съвсем неприлично между госта и *прислужника*. А тъй като *прислужниците* са много по-умни, отколкото обикновено мислят за тях господарите, то и на камердинера му мина през ума, че тук има две неща: или князът е някакъв вагабонтин и е дошъл без друго да проси милостиня, или князът е просто глупчо и няма честолубие, защото един умен княз, с честолубие, няма да седне в чакалнята да говори с един лакей за своите работи; така че и в единия, и в другия случай дали няма да го държат отговорен заради него?

— Все пак бих ви помолил да минете в приемната — забеляза той колкото се може по-настойчиво.

— Ами ако седях там, нямаше да мога да ви обясня всичко това — весело се засмя князът — и, значи, все още щяхте да се безпокоите, като гледате пелерината и вързопчето ми. А сега можете да не чакате секретаря и да отидете да доложите за мене.

— За такъв посетител като вас не мога да доложа без разрешението на секретаря, освен това генералът специално ми заповяда преди малко да не го безпокоя за когото и да било, докато при него е полковникът, а Гаврила Ардалионич влиза направо.

— Чиновник ли е той?

— Гаврила Ардалионич ли? Не. Той служи в Дружеството. Сложете поне вързопчето си ей тук.

— Вече мислех за това; ако позволите. А мога ли да снема и пелерината?

— Разбира се, няма да влезете при него с пелерина я. Князът стана, свали бързо пелерината си и остана по доста прилично и добре ушито, макар и износено вече сако. На жилетката му имаше

металическа верижка. На верижката висеше женеvски сребърен часовник.

Макар че князът беше глупчо — така поне лакеят бе решил, — все пак на генералския камердинер се видя най-после неприлично да продължи разговора си с посетителя, въпреки че, кой знае защо, князът му се харесваше, от известна гледна точка, разбира се. Но от друга гледна точка той му вдъхваше решително и грубо негодувание.

— А генералшата кога приема? — попита князът, като седна пак на предишното си място.

— Това вече не е моя работа. Различно приема, според човека. На модистката разрешава дори в единадесет часа. Гаврила Ардалионич също влиза преди другите, дори в часа на утринната закуска.

— Тук в стаите е по-топло, отколкото зимно време в чужбина — забеляза князът, — затова пък там по улиците е по-топло, отколкото у нас, а зиме в тамошните къщи руснак, който не е свикнал, не може да живее.

— Не палят ли?

— Палят, но и къщите другояче са направени, тоест печките и прозорците.

— Хм! Дълго ли сте пътували?

— Ами четири години. Впрочем почти все на едно и също място живях, на село.

— Отвикнали сте от нашия живот?

— И това е право. Ще повярвате ли, чудя се как не съм забравил да говоря руски. Ето на, приказвам сега с вас, а си мисля: „Но аз говоря добре.“ Може би затова и говоря толкова много. Вярно, че от вчера все ми се говори руски.

— Хм! А по-рано живели ли сте в Петербург? (Колкото и да се държеше лакеят, невъзможно му беше да не поддържа такъв учтив и вежлив разговор.)

— В Петербург ли? Почти съвсем не съм живял, само съм минавал. И по-рано нищо не знаех тук, а сега, чувам, имало толкова нови неща, та казват, че и който го е познавал, пак трябва да почне да го изучава. Тук говорят сега много за съдилищата.^[3]

— Хм!... Съдилища. Вярно, има съдилища. А как е там, по-справедливи ли са съдилищата?

— Не знам. За нашите съм чувал много добри неща. Ето пак няма у нас смъртно наказание.^[4]

— А там има ли?

— Има. Гледах във Франция, в Лион.^[5] Заведе ме Шнайдер.

— Бесят ли?

— Не, във Франция отсичат главите.

— Е, крещат ли?

— Къде ти! Трае само един миг. Повалят човека и ей такъв широк нож се спуска по машината, гилотина се казва, тежко, силно нещо... Главата отскача толкова бързо, че нямаш време и да мигнеш. Но най-мъчителни са приготовленията. Например, когато четат присъдата, нагласят, връзват, качват на ешафода, ето това е ужасното! Стича се много народ, дори жени, макар че там не одобряват това, дето гледат жените.

— Не е тяхна работа.

— Разбира се! Разбира се! Такава мъка!... Престъпникът беше човек умен, безстрашен, силен, възрастен, Легро се казваше. И ето, ако щете, вярвайте, когато се качваше на ешафода — беше блед като платно и плачеше. Нима може така? Нима не е ужасно? Та кой плаче от страх? Не вярвах, че от страх може да заплаче — не казвам дете, а човек, който никога не е плакал, човек на четиридесет и пет години. А какво ли става с душата в този момент, до какви ли гърчения я докарват? Гавра над душата, нищо друго! Казано е: „Не убивай“, а за това ли, че той е убил, и него трябва да убият? Не, не бива така. Ето вече почти месец как видях това, а и досега ми е като че ли пред очите. Най-малко пет пъти съм го сънувал.

Князът дори се оживи, като говореше, лека руменина изби по бледото му лице, макар и да приказваше все още спокойно. Камердинерът го наблюдаваше със съчувствие и любопитство, сякаш не му се искаше да откъсне очи от него; може би и той беше човек с въображение и склонен към размисъл.

— Хубаво е поне, че мъката е кратка — забеляза той, — когато отхвъркне главата.

— Знаете ли какво? — разпалено продължи князът. — Вашата забележка е точно като на всички други и ето защо са измислили машината, наречена гилотина. А мене тогава ми дойде на ум една мисъл: дали това не е дори по-лошо? Вам ви е смешно, вижда ви се

странно, но при известно усилие на въображението дори и такава мисъл може да ти хрумне. Представете си: завеждат човека на изтезание; страданията, раните, физическото мъчение — всичко това отвлича вниманието ти от душевното страдание, така че само раните те измъчват чак докато умреш. А пък главната, най-силната болка не е може би в раните, а в това, дето знаеш със сигурност, че ето след час, после след десет минути, после след половин минута, после сега, ей сега — душата ще отлети от тялото и че няма да бъдеш вече човек, че това е вече сигурно; главното е това, че е сигурно. Ето когато слагаш главата си под самия нож и чуваш как той се плъзне над главата, ето тази четвърт от секундата е най-страшната. Знаете ли, че това не е моя фантазия, а че мнозина са ми казвали същото? Толкова съм уверен в това, че направо ще ви кажа моето мнение. Да убиваш зарад убийството, е несравнено по-голямо наказание, отколкото самото престъпление. Убийството по присъда е несравнено по-ужасно от убийството на разбойника. Оня, когото убиват разбойниците или го заколват нощем в гората, или някак другояче, без друго все още се надява, до последния си миг, че ще се спаси. Имало е случаи, когато гърлото е вече прерязано, а той още се надява или тича, или моли. А тук ти отнемат сигурно цялата тази последна надежда, с която е десет пъти по-лесно да умреш; тук има присъда и в това, че сигурно няма да я избегнеш, се крие цялата тази ужасна мъка, а по-силна от тази мъка няма на света. Сред сражение заведете и поставете войника срещу самия топ и стреляйте в него — той все още ще се надява, но прочетете на този същия войник неотменима присъда, той ще полудее или ще заплаче. Кой бе казал, че човешката природа е в състояние да понесе това, без да полудее? Защо е тази гавра — безобразна, ненужна, напразна? Може би има на света такъв човек, комуто са прочели присъда, оставили са го да се помъчи, а след това са му казали: „Върви си, прощават ти!“^[6] Ето такъв човек би могъл може би да ни разправи. За тази мъка и за този ужас и Христос е говорил. Не, не бива да се постъпва така с човека!

Макар и да не би могъл да изрази всичко това така, както князът, камердинерът все пак разбра ако не всичко, то поне най-важното, което личеше дори по умиления израз на лицето му.

— Ако пък толкова ви се пуши — каза той, — можете да запушите, само че побързайте. Защото току-виж ви повикали, а вас ви

няма. Ето тук под тази стълбичка, виждате ли, има врата. Влезте през вратата, вдясно има стаичка; там можете, само че отворете прозорчето, защото не е редно...

Ала князът нямаше време да отиде да попуши. В чакалнята изведнъж влезе един млад човек с книжа в ръцете. Камердинерът почна да сваля шубата му. Младият човек погледна княза под очи.

— Този господин, Гаврила Ардалионич — започна поверително и почти фамилиарно камердинерът, — казва, че е княз Мишкин и че е роднина на госпожата, пристигнал с влака от чужбина, с едно вързопче в ръка, само че...

Повече князът не чу, защото камердинерът почна да шепне. Гаврила Ардалионович слушаше внимателно и поглеждаше към княза с голямо любопитство, но най-после престана да слуша и бързо се приближи към него.

— Вие сте княз Мишкин? — попита той извънредно любезно и вежливо. Той беше много хубав млад човек, също на около двадесет и осем години, строен блондин, средно висок, с малка наполеоновска брадичка^[7], с умно и много хубаво лице. Само в усмивката му, колкото и любезна да беше, имаше нещо твърде престорено; при това зъбите му се показаха някак твърде бисерноравни; въпреки всичката му веселост и явно добродушие, погледът му беше някак твърде втрещен и изпитателен.

„Когато е сам, сигурно съвсем не гледа така и може би никога не се смее“ — помисли машинално князът.

Князът обясни набързо всичко, което можа, почти същото, което преди малко бе обяснявал вече на камердинера, а преди това пък и на Рогожин. В това време Гаврила Ардалионович като че ли си припомняше нещо.

— Не бяхте ли вие — попита той, — който пратихте преди около година или даже по-малко писмо на Елисавета Прокофиевна, струва ми се, от Швейцария?

— Точно така.

— В такъв случай ви познават тук и сигурно си спомнят за вас. Негово превъзходителство ли искате да видите? Веднага ще доложат... Той ей сега ще се освободи. Но вие би трябвало... да минете засега в приемната... Защо стои тук? — обърна се той строго към камердинера.

— Нали ви казах, сам той не пожела...

В този момент вратата на кабинета се отвори изведнъж и оттам излезе някакъв военен с чанта в ръка, като говореше високо и се сбогуваше.

— Ти тук ли си, Ганя — извика един глас от кабинета, — заповядай при мене!

Гаврила Ардалионович кимна с глава на княза и влезе бързо в кабинета.

След една-две минути вратата отново се отвори и се чу звънкият и любезен глас на Гаврила Ардалионович:

— Княже, заповядайте!

[1] ... за човек „предан без ласкателство“. — Намек за девиза в герба на А. А. Аракчеев („Прадан без ласкателство“). Сравни епиграмата на Пушкин „На Аракчеев“ („На Русия цяла потисник...“) (1817–1820). ↑

[2] В чужой монастырь со своим уставом не ходи — всяка къща си има закон. — Б.пр. ↑

[3] Тук говорят сега много за съдилищата. — Като последица от съдебната реформа от 1864 година старите съсловни съдилища са били заменени със съдебни учреждения, общи за всички съсловия. В новите съдилища, за разлика от дореформените, делата са се разглеждали при открита врата с участието на съдебни заседатели и адвокат. Сведенията за съдебните заседания са се печатали във вестниците. Според А. Г. Достоевская „през зимата на 1867 г. Фьодор Михайлович се интересуваше извънредно много от дейността на съда със съдебни заседатели, който наскоро бе почнал да функционира. Понякога дори изпадаше във възторг и умиление от техните справедливи и разумни присъди и винаги ми разправяше всичко по-важно от съдебния живот, което бе прочел във вестниците.“ („Воспоминания А. Г. Достоевской“, М.-Л., 1925, стр. 115–116.) Интересът на Достоевски към следреформения съд е широко отразен в романа (виж стр. 364 и бележката към нея). ↑

[4] ... у нас няма смъртно наказание. — Смъртното наказание в Русия е било отменено формално през 1753–1754 г. г., но скоро след това е било наново въведено като най-голяло наказание за държавни, военни и някои други престъпления. Във връзка с нарастването на освободителното движение през 60-те години смъртното наказание е

било прилагано особено често. Малко преди заминаването на Достоевски за чужбина, на 3 септември 1866 година на Смоленското поле е Петербург е бил обесен Каракозов. Така че казвайки, че в Русия „няма“ смъртно наказание и позовавайки се на това, че князът е видял смъртно наказание само в чужбина, Достоевски (който сам в 1849 година е бил осъден на смърт по делото на петрашевци) вероятно е искал да запази от намеса на цензурата онези страници от романа, които съдържат разсъжденията на княза за смъртното наказание. ↑

[5] *Гледах във Франция, в Лион.* — Във Франция смъртното наказание над криминални престъпници до края на XIX век се е извършвало публично. (Ср. очерка на И. С. Тургенев „Екзекутирането на Тропман“, Собр. соч., т. 10, М., 1956.) ↑

[6] *Може би има такъв човек, комуто са прочели присъда, оставили са го да се помъчи, а след това са му казали: „Върви си, прощават ти!“* — Достоевски говори тук преди всичко за себе си и за другите петрашевци, на които е било съобщено за отменяването на смъртното им наказание едва след като те са изслушали смъртната присъда и са били приготвени за разстрелване. От вестниците. Достоевски е знаел, че на същото варварско измъчване са били подлагани по-късно и други осъдени (виж напр. „Московские ведомости“, 1868, № 166 от 1 август). ↑

[7] *... наполеоновска брадичка.* — Става дума за Наполеон III, тогава император на Франция. ↑

III

Генерал Иван Фьодорович Епанчин бе застанал сред кабинета и с извънредно голямо любопитство гледаше княза, който влизаше, даже направи две крачки към него. Князът се приближи и се представи.

— Да-а — отговори генералът, — с какво мога да ви услужа?

— Не идвам по никаква неотложна работа; целта ми беше просто да се запозная с вас. Не бих искал да ви безпокоя, тъй като не знам нито кога са вашите приемни дни, нито реда на приемането... Но аз току-що слязох от влака... ида от Швейцария.

По лицето на генерала се мярна бегла усмивка, но той помисли и усмивката му изчезна; след това пак помисли, примижа, огледа още веднъж гостенина от главата до петите, после бързо му посочи един стол, сам седна малко настрани и се обърна към княза в нетърпеливо очакване. Ганя стоеше прав в ъгъла на кабинета, до бюрото, и разпределяше книжката.

— Малко време имам изобщо за запознаване — каза генералът, — но тъй като вие сте дошли сигурно с някаква цел, то...

— Така и предчувствувах — прекъсна го князът, — че непременно ще съзирате в посещението ми някаква особена цел. Но, Бога ми, нямам никаква специална цел, освен удоволствието да се запозная с вас.

— Удоволствието естествено е и за мене необикновено, но не може да се мисли само за развлечения, понякога, нали знаете, случва се и работа... А освен това и досега не мога да разбера какво общо има между нас... тъй да се рече, причината за...

— Причина несъмнено няма и ние нямаме почти нищо общо. Защото, ако аз съм княз Мишкин и вашата съпруга е от същия род, това, разбира се, не е причина. Отлично го разбирам. Но все пак единствено в това се крие поводът за моята постъпка. Не съм бил в Русия повече от четири години, пък и когато заминах, почти не бях с ума си! И тогава нищо не знаех, а сега още по-малко. Имам нужда от обществото на добри хора; дори ето на, имам да уреждам една работа и не знам къде да се обърна. Още в Берлин си казах: „Те са ми, кажи-

речи, роднини, ще почна от тях; може би ще можем да си бъдем полезни, те на мене, аз на тях — ако са добри хора.“ А аз съм чувал, че вие сте добри хора.

— Много ви благодаря — каза учудено генералът, — позволете да ви запитам, къде сте отседнали?

— Още никъде не съм отседнал.

— Ще рече, направо от влака у мене? И то... с багажа?

— Но моят багаж е само едно малко вързопче с бельо и нищо друго; нося го винаги в ръка. А стая ще мога да наема до довечера.

— Значи, все още имате намерение да слезете в хотел?

— О, да, разбира се.

— Съдейки по думите ви, аз бях почнал да мисля, че идвате да се настаните направо у дома.

— Това можеше да стане само ако ме поканехте. Но, да си призная, не бих останал и да ме поканехте, не защото има някаква причина, а просто... такъв ми е характерът.

— Добре, значи, че не ви поканих, а и не смятам да ви каня. Позволете още, княже, да бъдем по всичко на ясно: тъй като току-що се съгласихме, че не може да става и дума за някакво роднинство между нас, макар че, разбира се, това би ми било чест, то ще рече...

— То ще рече, че трябва да стана и да си отида ли? — изправи се князът и дори някак весело се разсмя въпреки явно затрудненото си положение. — И ето че, генерале, уверявам ви, макар и да не знам почти нищо конкретно за тукашните обичаи, нито изобщо как живеят тук хората, аз предвиждах, че между нас ще стане точно това, което стана сега. Може би пък и така трябва... А и тогава вие не отговорихте на писмото ми... Е, сбогом, и извинете, че ви обезпокоих.

Погледът на княза беше толкова мил в този момент, толкова в усмивката му нямаше и сянка от някакво дори прикрито враждебно чувство, че генералът изведнъж се спря и някак изведнъж погледна другояче своя гостенин; цялата промяна в погледа стана в един миг.

— Да ви кажа ли, княже — рече той с почти съвсем променен глас, — ами аз все пак не ви познавам, а и Елисавета Прокофиевна може би ще иска да види роднината си... Почакайте, ако обичате и ако имате време.

— О, имам достатъчно време; напълно разполагам с времето си (и князът сложи веднага меката си, кръглопола шапка на масата). Да си

призная, надявах се, че може би Елисавета Прокофиевна ще се сети за моето писмо. Преди малко, когато чаках, вашият слуга изказа подозрение, че съм дошъл да ви моля за помощ; забелязах, че сигурно по този въпрос сте му дали строги нареждания; но аз, право да си кажа, не съм дошъл за това, а наистина само за да се видя с хора. Само боя се малко да не съм ви попречил и това ме безпокои.

— Вижте какво, княже — каза генералът весело усмихнат, — ако вие действително сте такъв, какъвто изглеждате, предполагам, че ще ни бъде приятно познанството; само че, виждате ли, аз съм зает човек и ето сега пак ще седна да прегледам и подпиша някои неща, а след това ще отида при негово сиятелство, после в службата и тъй, излиза, че макар и да се радвам на хората... на добрите, тоест... все пак... Впрочем аз съм толкова убеден, че вие сте много добре възпитан човек, че... А на колко години сте, княже?

— На двадесет и шест.

— О! А аз смятах, че сте много по-млад.

— Да, казват, че съм младолик. А аз ще се науча да не ви преча, и то скоро, защото самият аз никак не обичам да преча... И най-сетне, струва ми се, ние сме толкова различни наглед... поради много причини, че, да речем, между нас не може да има много общи точки, но да ви кажа ли, в последното сам не вярвам, защото много често само изглежда, че няма общи точки, а пък има много... човешката леност е причината за това, дето хората се делят от пръв поглед помежду си и не могат да намерят нищо общо... Ала аз почвам да ставам май отегчителен? Вие като че ли...

— Две думи само: имате ли поне някакви средства? Или може би смятате да почнете някаква работа? Извинете ме за въпроса...

— Моля ви се, аз ценя много и разбирам вашия въпрос. Засега нямам никакви средства, а също и никаква работа, а би трябвало да имам. Парите, които имах досега, бяха чужди, даде ми ги Шнайдер, моят професор, у когото се лекувах и учих в Швейцария, и той ми даде точно колкото ми трябваша за път, така че сега например имам в джоба си само няколко копейки. Наистина имам пред вид една работа, по повод на която се нуждая от съвет, но...

— Кажете ми от какво смятате да живеете засега и какви са намеренията ви? — прекъсна го генералът.

— Бих искал да намеря някаква работа.

— О, виждам, че сте философ; впрочем... имате ли таланти или поне някакви способности, тоест от тези, които осигуряват насъщния хляб? Още веднъж извинете...

— О, не се извинявайте. Не, смятам, че нямам нито таланти, нито специални способности; дори, напротив, не съм се учил както трябва, защото съм болен човек. Колкото до насъщния, струва ми се...

Генералът пак го прекъсна и пак почна да го разпитва. Князът отново разказа всичко, което беше вече разказал. Излезе, че генералът бе чувал за покойния Павлишчев и дори лично го познавал. Защо Павлишчев проявявал интерес към неговото възпитание, князът сам не можа да обясни — може би просто от старо приятелство с покойния му баща. Когато умрели родителите му, князът бил още малко дете и прекарал цялото си детинство на село, тъй като заради здравето си се нуждаел от селски въздух. Павлишчев го поверил на някакви стари помешчици, негови роднини; наели му отначало гувернантка, след това възпитател; той каза впрочем, че макар и всичко да помни, малко нещо може да обясни задоволително, тъй като за много неща сам не е бил на ясно. Честите му припадъци го направили почти пълен идиот (князът каза точно така: идиот). Той разправи най-после, че Павлишчев се срещнал един ден в Берлин с швейцарския професор Шнайдер, който е специалист тъкмо по тези болести, има клиника в Швейцария, в кантона Вале, лекува по свой метод със студена вода и гимнастика, лекува и идиотство, и лудост, освен това се грижи за обучението и изобщо за духовното развитие; че Павлишчев го пратил при него в Швейцария преди около пет години, а самият той преди две години умрял внезапно, без да остави никакви нареждания; че Шнайдер го задържал при себе си и продължил да го лекува още около две години; че не го излекувал, но много му помогнал, и че най-после по негово собствено желание и поради едно случайно изникнало обстоятелство го пратил сега в Русия.

Генералът се учуди много.

— И вие нямате в Русия никого, абсолютно никого? — попита той.

— Засега никого... но се надявам... освен това получих едно писмо...

— Поне — прекъсна го генералът, без да изслуша за писмото — сте научили нещо и вашата болест няма да ви попречи да вземете

някоя, да речем, лека служба в някое учреждение?

— О, сигурно няма да попречи. И дори много бих желал да си намеря работа, защото ми се иска да видя за какво ме бива. А през тези четири години аз учих непрекъснато, макар и не съвсем редовно, а така, по особената му система, и освен това успях да прочета много руски книги.

— Руски книги? Значи, сте грамотен и можете да пишете без грешки?

— О, много добре.

— Прекрасно, а почеркът ви?

— Почеркът ми е великолепен. Ето за това имам може би талант; в това съм просто краснописец. Дайте ми, веднага ще ви напиша нещо за проба — с жар каза князът.

— Бъдете така добър. Това е дори необходимо... Тази ваша готовност ми харесва, княже, вие сте наистина много мил.

— А какви чудесни писмени принадлежности имате, колко моливи, колко пера, каква плътна, чудесна хартия... И колко е великолепен кабинетът ви! Аз познавам този пейзаж, това е изглед от Швейцария. Сигурен съм, че художникът го е рисувал от натура и съм сигурен, че съм виждал тази местност: тя е в кантона Ури.

— Много е възможно, макар че купих картината тук. Ганя, дайте на княза хартия; ето ви пера и хартия, ето заповядайте на тази масичка. Какво е това? — обърна се генералът към Ганя, който в това време бе извадил от чантата си един голям портрет и му го подаваше. — О, Настасия Филиповна! Самата тя ли, самата тя ли ти го прати, самата тя? — оживено и с голямо любопитство попита той Ганя.

— Ей сега, когато ходих да я поздравя, ми го даде. Отдавна вече й го исках. Не знам дали не е намек от нейна страна, че съм отишъл в такъв ден с празни ръце, без подарък — прибави Ганя с горчива усмивка.

— О, не — убедително го прекъсна генералът, — какво ти е дошло на ума! Ще вземе да намеква... че тя съвсем не е интересчийка. Пък и какво би могъл да й подариш: трябва ти хиляди! Освен да й дадеш портрета си? Впрочем тя още не ти ли го е искала?

— Не, още не го е искала и може би никога няма да го поиска. Вие естествено не сте забравили за днешната вечер, Иван Фьодорович? Нали сте между специално поканените.

— Помня, помня, естествено и ще дойда. Как да не помня, рожден ден, двадесет и пет години! Хм!... А знаеш ли, Ганя, от мене да мине, аз ще ти открия тайната. Пригответи се. Тя обеща на Афанасий Иванович и на мене, че тази вечер у тях ще каже последната си дума: да или не! Така че внимавай, отваряй си очите.

Изведнъж Ганя толкова се смути, че дори малко побледня.

— Наистина ли го каза? — попита той с известен трепет в гласа.

— Завчера даде дума. Така настоявахме двамата, че я принудихме. Помоли само да не казваме дотогава на тебе.

Генералът гледаше втренчено Ганя; смущението на Ганя явно не му харесваше.

— Спомняте ли си, Иван Фьодорович — каза тревожно и колебливо Ганя, — че тя ми даде пълна свобода да решавам дотогава, докато самата тя реши, а дори тогава последната дума все още е моя...

— Но няма ти... няма ти... — уплаши се изведнъж генералът.

— Аз не казвам нищо.

— Моля ти се, в какво положение искаш да ни поставиш?

— Че аз не се отказвам. Може би зле се изразих...

— Само това оставаше, да се откажеш! — каза ядосано генералът, без да сдържа даже гнева си. — Въпросът, драги, сега не е в това, че ти не се отказваш, а в това да проявиш готовност, задоволство, радост в момента, когато тя ще ти даде думата си... Какво става у вас?

— У дома ли? У дома всичко върви по моята воля, само баща ми както винаги върши щуротии, но е станал вече съвсем безобразен; аз не приказвам вече с него, но съм го пипнал здравата и право да си кажа, ако не е майка ми, веднага бих му посочил вратата. Майка ми, разбира се, постоянно плаче; сестра ми се сърди, но най-последно аз направо им казах, че съм си господар на съдбата и в къщи искам да ме... слушат. Поне на сестра си го набих в главата в присъствието на майка ми.

— Но аз, драги, все още не мога да разбера — забеляза замислено генералът, като вдигна леко рамене и разпери малко ръце.

— Също и Нина Александровна, когато идва напоследък, нали помниш, почна да пъшка и въздиша. „Какво ви е?“ — попитах я. Даде ми да разбера, че се готви уж някакво *безчестие* за семейството. Но какво безчестие има тук, позволете да попитам? Кой може да укори в нещо Настасия Филиповна или да разкрие нещо срещу нея? Да не би

дето е ходила с Тоцки? Та това са глупости, особено като се вземат пред вид някои обстоятелства! „Вие, казва, няма да я допуснете в обществото на вашите дъщери, нали?“ Хайде де! И таз хубава! Гледай я ти Нина Александровна! Как не може да разбере, как не може да разбере...

— Своето положение ли? — подсказа Ганя, за да извади генерала от затруднението. — Тя го разбира; не ѝ се сърдете. Впрочем тогава добре я накастрих, за да не се меси в чужди работи. И все пак досега всичко в нашата къща се крепи само защото още не е казана последната дума, но бурята ще се разрази. Ако днес бъде казана последната дума, сигурно всичко ще се каже.

Князът слушаше целия този разговор, седнал в ъгъла и зает със своята проба по краснописание. Той свърши, приближи се до масата и подаде листа си.

— Значи, това е Настасия Филиповна? — промълви той, като разгледа внимателно и с любопитство портрета. — Чудно хубава! — тутакси прибави той с жар. И наистина на портрета се виждаше необикновено красива жена. Тя беше фотографирана с черна копринена рокля, ушита извънредно просто и изящно; косите ѝ изглеждаха тъмноруси и бяха вчесани просто, като за в къщи; очите бяха тъмни, дълбоки, челото замислено; изразът на лицето беше страстен и сякаш високомерен. Лицето ѝ беше доста слабо, може би и бледо... Ганя и генералът погледнаха учудено княза...

— Как, Настасия Филиповна! Нима вече познавате и Настасия Филиповна? — попита генералът.

— Да; от един ден съм само в Русия и вече познавам тази хубавица — отговори князът и веднага разправи за срещата си с Рогожин и повтори всичко казано от него.

— Гледай ти сега! — пак се разтревожи генералът, като изслуша извънредно внимателно разказа и погледна изпитателно Ганя.

— Навярно просто някакво безобразие — смотолеви Ганя, също малко смутен, — лудория на един търговски син. Чувах вече някои неща за него.

— И аз, драги, чувах — поде генералът. — Още тогава, след историята с обещите, Настасия Филиповна разправи цялата случка. Но сега работата стои другояче. Сега може би наистина се касае за милион и... страст, безобразна страст, да речем, но все пак чувствава се страст,

а пък знае се на какво са способни тези господа, когато са пияни!... Хм!... Дано не свърши с някакъв скандал! — заключи замислено генералът.

— Милионът ли ви плаши? — усмихна се Ганя.

— А ти сигурно не се плашиш, а?

— Как ви се видя, княже — обърна се изведнъж към него Ганя, — някой сериозен човек ли е той, или просто негодник? Какво е личното ви мнение?

Когато задаваше този въпрос, с Ганя ставаше нещо особено. Сякаш някаква нова и особена идея пламна в мозъка му и нетърпеливо засвятка в очите му. А генералът, който искрено и чистосърдечно се безпокоеше, също погледна изпод вежди княза, но като че не чакаше много нещо от отговора му.

— Не знам какво да ви кажа — отвърна князът, — стори ми се само, че в него има много страст, и то някаква болна страст. Пък и самият той изглежда като съвсем болен човек. Много е възможно още през първите дни в Петербург отново да се разболее, особено ако се запие.

— Тъй ли? Тъй ли ви се стори? — залови се генералът за тази мисъл.

— Да, стори ми се.

— Ала подобни неща могат да станат не за няколко дни, а още до довечера, още днес може нещо да се промени — усмихна се Ганя на генерала.

— Хм!... Разбира се... Може, но тогава вече всичко ще зависи от това, какво ще й хрумне на нея — каза генералът.

— А нали знаете каква е тя понякога?

— Какво искаш да кажеш? — нахвърли се генералът, вече съвсем объркан. — Слушай, Ганя, моля ти се, не й противоречи много днес и гледай да бъдеш, знаеш, така... с една дума, отстъпчив... Хм!... Защо си кривиш така устата? Слушай, Гаврила Ардалионович, удобен момент е, дори много удобен момент е да ти го кажа: за какво се трепем ние? Ти разбираш, че колкото до моя личен интерес в тая работа, той е отдавна вече осигурен; тъй или иначе, аз ще извлека полза. Тоцки взе своето непоколебимо решение, значи, за мене няма никакъв риск. Следователно, ако желая сега нещо, то е единствено за твое добро. Помисли си; нямаш ли вяра в мене, а? И после ти си

човек... човек... с една дума, умен човек и аз разчитах на тебе... а в дадения случай това е... това е...

— Това е най-важното — довърши Ганя, като пак помогна на генерала да излезе от затруднението, и сви устни в злъчна усмивка, която не искаше вече да скрива. Той гледаше с възбуден поглед генерала право в очите, дори сякаш искаше генералът да прочете в погледа му цялата му мисъл. Генералът се изчерви и избухна.

— Е да, най-важното е умът! — съгласи се той, като гледаше твърдо Ганя. — Но колко си смешен, Гаврила Ардалионич! Бих рекъл, че се радваш на това търговче като на спасение за тебе. А тук именно с ум трябваше да се действа от самото начало; тук именно, трябва да се разбере... и да се постъпи и от двете страни честно и искрено, ако не... да предупредиш от по-рано, за да не изложиш другите, толкова повече, че за това имаше достатъчно време, а и сега има още достатъчно (генералът вдигна многозначително вежди), въпреки че остават само няколко часа... Разбра ли? Да? Накъсо, искаш ли, или не искаш? Ако не искаш, кажи и — на добър ти час. Никой не ви задържа, Гаврила Ардалионович, никой не ви тика насила в капана, ако наистина виждате в това някакъв капан.

— Искам — тихо, но твърдо рече Ганя, наведе мрачно очи и млъкна.

Генералът беше доволен. Поразгорещи се, но вече явно се разкайваше, дето беше прекалил. Изведнъж той се обърна към княза и внезапна тревога мина по лицето му при мисълта, че князът бе тук и все пак бе слушал. Но в миг се успокои: един само поглед към него беше достатъчен, за да го успокои напълно.

— Охо! — извика генералът, като гледаше листа с красиво изписаните букви, представен му от княза. — Та това е образец за писане! И то рядък образец! Я погледни, Ганя, какъв талант!

Върху дебел лист от велинова хартия князът бе написал със средновековни руски букви изречението:

„Това написа смиреният игумен Пафнутий^[1].“

— Ето това е — обясни князът с необикновено удоволствие и въодушевление, — това е собственоръчният подпис на игумена Пафнутий според едно копие от четиринадесето столетие. Всички тези наши стари игумени и митрополити са се подписвали великолепно, и то с какъв вкус понякога, с какво старание! Нима вие нямате поне

погодинското издание^[2], генерале? А ето тук написах с други букви: това са кръгли едри френски букви от миналото столетие, някои са се писали дори другояче, груб почерк, почеркът на обществените писари, взел съм го от техни образци (имах един) — ще се съгласите, че и той си има своите качества. Погледнете тези кръгли д. а. Придадох френски характер на руските букви, което е много мъчно, но излезе сполучливо. А ето и други прекрасни и оригинални букви, ето това изречение: „Усърдието преодолява всичко.“ Това са руски букви, на писарите или, ако щете, на военните писари. Така се пишат официални писма до важни лица, също така кръгли, чудесни букви, *черни* букви, черно написани, но с прекрасен вкус. Един краснописец не би допуснал тези извивки накрая или, по-добре казано, тези опити за някакъв замах, ето тези недоизкарани полуопашчици — забелязватели, — но изцяло, погледнете, те образуват нещо характерно и наистина тук прозира цялата военнописарска душа: иска ѝ се да се развихри, талантът напират, но военната яка стяга здравата с кукичката, дисциплината се е проявила и в почерка, прелест! Неотдавна ме смая един такъв образец, случайно го намерих, и то къде мислите? — В Швейцария! А това са прости, обикновени и истински английски букви: не може да се направи нищо по-изящно, тук всичко е прелест, маргарит, бисер; нещо съвършено; а ето и друга вариация, пак френска, заех я от един френски търговски пътник: същите английски букви, но черната линия е мъничко по-черна и по-дебела, отколкото в английските, а и пропорцията в светлините е нарушена; и забележете също: овалът е изменен, мъничко по-кръгъл и отгоре на това допускат се извивки, а извивките са най-опасното нещо! За извивките се иска необикновен вкус; ала сполучат ли извивките, намери ли се пропорцията, тогава такива букви не могат с нищо да се сравнят, просто дори можеш да се влюбиш в тях.

— Охо! В какви тънкости навлизате — засмя се генералът, — та вие, драги, не сте само краснописец, вие сте артист, а, Ганя?

— Чудесно — каза Ганя, — и дори съзнава своето предназначение — прибави той, смеейки се подигравателно.

— Смей се, смей се, но той ще направи кариера — каза генералът. — Знаете ли, княже, до каква личност ще ви дадем сега да пишете писма? Ами че направо може да ви се определи заплата от тридесет и пет рубли на месец, още отначало. Ала часът е вече

дванадесет и половина — заключи той, като погледна часовника си, — на работа, княже, защото аз трябва да побързам, а може днес да не се видим повече! Я поседнете за минутка; аз ви обясних вече, че няма да мога да ви приемам много често; но искрено желая да ви помогна мъничко, мъничко, разбира се, тоест за най-необходимото, а после както вече вие сам решите. Ще ви намеря някоя малка служба в канцелария, лека служба, но ще се иска акуратност. Сега за останалото: в къщата, тоест в семейството на Гаврила Ардалионович Иволгин, ето този същия мой млад приятел, с когото ви моля да се опознаете по-отблизо, майка му и сестра му са отделили в квартирата си две-три мебелирани стаи, които дават под наем, с храна и прислуга, на добре препоръчани лица. Сигурен съм, че Нина Александровна ще зачете моята препоръка. А за вас, княже, това е истинско щастие, първо, защото няма да бъдете сам, а така да се каже, в недрата на семейство, а според мене вие не бива още от първия ден да се озовете сам в такава столица като Петербург. Нина Александровна, майката, и Варвара Ардалионовна, сестрата на Гаврила Ардалионич, са дами, които аз уважавам извънредно много. Нина Александровна е съпруга на Ардалион Александрович, запасен генерал, мой бивш другар от първата ми служба, но по известни причини аз скъсах връзките си с него, което не ми пречи обаче да храня към него известно уважение. Обяснявам ви всичко това, княже, за да разберете, че аз, тъй да се каже, лично ви препоръчвам, следователно отговарям един вид за вас. Цената е много умерена и аз се надявам, че в скоро време заплатата ще ви стига напълно за това. Наистина човек има нужда и от пари за дребни разходи, поне малко, но вие няма да ми се разсърдите, княже, ако ви забележа, че е по-добре за вас да нямате пари за дребни разходи, пък и изобщо да нямате пари в джоба си. Казвам ви го според преценката, която си правя за вас. Но тъй като кесията ви сега е съвсем празна, като начало позволете ми да ви предложа тези двадесет и пет рубли. По-късно, разбира се, ще си видим сметките и ако вие сте наистина искрен и сърдечен човек, какъвто изглеждате на думи, и по тоя въпрос няма да има между нас неприятности. А ако толкова се интересувам за вас, то е, защото ви имам за нещо пред вид; по-късно ще го узнаете. Както виждате, говоря ви съвсем откровено; надявам се, Ганя, че ти нямаш нищо против настаняването на княза във вашата квартира?

— О, напротив! И мама ще се радва много... — вежливо и благосклонно потвърди Ганя.

— У вас май само едната стая е заета. От оня, как го казваха, Ферд... Фер...

— Фердишченко.

— Да, да; не ми харесва мене този ваш Фердишченко: такъв един неприличен шут. И не разбирам, защо толкова държи за него Настасия Филиповна? Вярно ли е, че ѝ е роднина?

— О, не, всичко това е шега! Няма никакво роднинство.

— Е, да върви по дяволите! Кажете сега, княже, доволен ли сте, или не?

— Благодаря ви, генерале, вие постъпихте с мене като извънредно добър човек, толкова повече, че аз дори не ви исках нищо; не го казвам от гордост; наистина не знаех къде да подслоня глава. Вярно, мене ме покани тая заран Рогожин.

— Рогожин? О, не; бих ви посъветвал бащински или, ако предпочитате, приятелски да забравите за господин Рогожин. А и изобщо бих ви съветвал да се движите в кръга на семейството, в което ще влезете.

— Щом сте толкова добър — започна князът, — имам една работа. Получих известие...

— А, извинете — прекъсна го генералът, — нямам нито минута повече. Ей сега ще съобщя за вас на Елисавета Прокофиевна: ако тя пожелае да ви приеме още сега (ще гледам да ви препоръчам добре), съветвам ви да използвате случая, за да ѝ харесате, защото Елисавета Прокофиевна може да ви бъде много полезна, нали сте ѝ роднина. Ако не пожелае, не се сърдете, друг път ще стане. А ти, Ганя, прегледай в това време тези сметки, измъчихме се с тях преди малко с Федосеев. Не трябва да забравяме да ги впишем...

Генералът излезе и така князът не можа да разправи за своята работа, за която бе започнал едва ли не за четвърти път. Ганя запуши цигара и предложи една на княза; князът я взе, но понеже не искаше да пречи, не каза нищо и почна да разглежда кабинета; ала Ганя едва погледна изписания, с цифри лист, който му посочи генералът. Той беше разсеян; усмивката, погледът, замислеността на Ганя се видяха на княза още по-тревожни, когато те останаха насаме. Изведнъж той се

приблужи до княза, който в този момент беше застанал пак над портрета на Настасия Филиповна и го разглеждаше.

— Значи, тази жена ви харесва, княже? — попита той изведнъж, като го гледаше втренчено, сякаш имаше някакво особено намерение.

— Чудно лице! — отговори князът. — И аз съм сигурен, че съдбата ѝ не е от обикновените. Лицето ѝ е весело, но тя трябва да е страдала много, нали? Това се чете в очите ѝ, в ей тези две кокалчета като две точки под очите, в началото на бузите. Това е гордо лице, ужасно гордо, но аз не мога да кажа добра ли е тя? Ах, дано е добра! Всичко би било спасено!

— А вие бихте ли се оженили за такава жена? — продължи Ганя, без да сваля от него пламналия си поглед.

— Аз не мога да се ожена за никоя жена, аз съм болен — каза князът.

— А Рогожин би ли се оженил? Как мислите?

— Мисля, че би се оженил, и то още утре; би се оженил, а след седмица може и да я заколи.

Едва князът каза това и Ганя изведнъж така потрепери, че князът насмалко не извика.

— Какво ви стана? — каза князът и го хвана за ръката.

— Ваше сиятелство! Негово превъзходителство ви моли да заповядате при нейно превъзходителство — съобщи появилият се на вратата лакей. Князът тръгна след него.

[1] *Игумен Пафнутий* (XIV в.) — основател на „Верхни манастир“ на реката Вига в Чухломека околия, Костромска губерния. ↑

[2] *Погодинското издание*. — Достоевски има пред вид издания от историка М. П. Погодин албум „Образци на славяноруското древнописание“ (две тетрадки, М., 1840–1841), който съдържа четиридесет и четири образци на шрифтове на древноруски ръкописи, литографирани от художника К. Я. Тромонин. ↑

IV

И трите девойки Епанчини бяха цъфтящи от здраве момичета, високи, с прекрасни рамене, с развити гърди, с яки, почти мъжки ръце и, разбира се, поради своята сила и здраве обичаха понякога добре да си похапват, което и никак не гледаха да скриват. Майка им, генералшата Лисавета Прокофиевна, не гледаше винаги с добро око на техния нескриван апетит, но тъй като някои нейни мнения, макар и външно приемани от дъщерите с голяма почителност, всъщност отдавна вече бяха загубили някогашния си безспорен авторитет пред тях — и то дори дотам, че установеният единодушен съюз между трите девойки много често започваше да надделява, — заради собственото си достойнство генералшата сметна за по-уместно да не спори и да отстъпва. Наистина характерът ѝ често пъти не се вслушваше и не се подчиняваше на благоразумните решения; от година на година Лисавета Прокофиевна ставаше все по-капризна и по-нетърпелива, стана дори някак чудновата, но тъй като все още държеше в ръцете си покорния и привикнал мъж, излишъкът от насъбралото ѝ се лошо настроение обикновено се изливаше върху неговата глава и след това в семейството отново се възстановяваше хармонията и всичко тръгваше донемайкъде добре.

Впрочем и на самата генералша не ѝ липсваше апетит и обикновено в дванадесет и половина тя вземаше участие заедно с дъщерите си в обилната закуска, която приличаше по-скоро на обед. Преди това още момичетата, едва събудили се, точно в десет часа, изпиваха в леглата си по чашка кафе. Така бяха свикнали и така бе установено веднъж завинаги. А в дванадесет и половина се слагаше масата в малката трапезария, съседна на стаите на майката, и на тази интимна семейна закуска идваше понякога и генералът, ако му позволяваше времето. Освен чай, кафе, сирене, мед, масло, специални мекици, които генералшата особено обичаше, котлети и прочее, поднасяха дори силен горещ бульон. Нея сутрин, когато започна нашият разказ, цялото семейство се беше събрало в трапезарията и чакаше генерала, който бе обещал да дойде в дванадесет и половина.

Ако беше закъснял само една минута, щяха да пратят веднага да го викат; но той беше точен. Когато се приближи до съпругата си, за да ѝ каже добър ден и да ѝ целуне ръка, забеляза този път по лицето ѝ нещо много особено. И макар че предната вечер бе предчувствувал, че тъкмо така ще бъде днес поради един известен „анекдот“ (както обичаше да се изразява) и дори като заспиваше снощи, се беше разтревожил, въпреки всичко сега пак се уплаши. Дъщерите се приближиха да се целунат с него; и в тях също, макар и да не му бяха сърдити, като че ли се забелязваше нещо особено. Наистина поради някои причини генералът бе станал прекалено подозрителен; но тъй като беше опитен и ловък баща и съпруг, веднага взе съответните мерки.

Може би няма да накърним много яснотата на нашия разказ, ако се спрем сега и припомним към някои пояснения, за да изложим точно и съвсем вярно отношенията и обстоятелствата, в които намираме семейството на генерал Епанчин в началото на нашата повест. Казахме вече преди малко, че макар да не беше твърде образован, а, напротив, „самоук“, както сам обичаше да се нарича, все пак генералът беше опитен съпруг и ловък баща. Между другото той бе усвоил системата да не насилва дъщерите си да се женят, тоест да не „виси над главите им“, и да не ги безпокои много с мъката на своята бащинска обич за тяхното щастие, както неволно и естествено се случва твърде често дори в най-умните семейства, дето има повече възрастни дъщери. Успя дори да убеди и Лисавета Прокофиевна в своята система, макар че изобщо работата беше мъчна — мъчна, защото бе неестествена; ала доводите на генерала бяха крайно убедителни, основаваха се на очевидни факти. Пък и дадеше ли им се пълна свобода да решават, както си искат, момичетата естествено щяха да се видят принудени в края на краищата сами да поумнеят и тогава работата щеше да се ускори, защото те на драго сърце щяха да се заемат за нея, като се откажат от прищевките си и от излишната придирчивост; на родителите би останало само по-зорко и колкото се може по-незабелязано да следят да не се направи някой странен избор или неестествено отклонение, а след това, издебнали подходящия момент, изведнъж да помогнат с всички сили и да турят в ход цялото си влияние. Най-сетне самият факт, че от година на година например растеше в геометрична прогресия тяхното състояние и обществено положение, показваше, че колкото повече минаваше времето, толкова

повече се увеличаваха и изгледите дъщерите да се омъжат по-добре. Но между всички тези необорими факти се яви и още един: най-голямата дъщеря Александра изведнъж, и то съвсем неочаквано (както става винаги) навърши двадесет и пет години. Почти по същото време и Афанасий Иванович Тоцки, човек от висшето общество, с големи връзки и необикновено богат, изяви отново старото си желание да се ожени. Той беше на около петдесет и пет години, с прекрасен характер, с необикновено изтънчен вкус. Искаше му се да се ожени добре; той беше извънредно голям ценител на красотата. Тъй като от известно време поддържаше изключително приятелство с генерал Епанчин, особено откак участвуваха заедно в някои финансови предприятия, той му съобщи намерението си, така да се каже, помоли го за приятелски съвет и напътствие: може ли, или не може да се ожени за една от дъщерите му? В тихия и прекрасен живот на семейството на генерал Епанчин настъпи явна промяна.

Най-хубава от трите сестри, както вече казахме, беше несъмнено най-младата Аглая. Но дори сам Тоцки, въпреки прекаления си егоизъм, разбра, че няма какво да търси там и че Аглая не е определена за него. Може би донякъде сляпата обич и твърде горещото приятелство на сестрите преувеличаваха работата, но единодушно и напълно искрено те предричаха на Аглая, че нейната съдба няма да бъде обикновена, а ще бъде истински идеал за земен рай. Бъдещият мъж на Аглая трябваше да притежава всички съвършенства и да жъне винаги успехи, без да се говори за богатството. Сестрите се бяха дори уговорили помежду си, и то някак без много излишни думи, да се пожертвуват, ако стане нужда, в полза на Аглая: зестрата, определена за нея, ставаше грамадна и небивала. Родителите знаеха за това споразумение между двете по-големи сестри и ето защо, когато Тоцки поиска съвет, в тях нямаше почти никакво съмнение, че една от по-големите сестри сигурно няма да откаже да увенчае тяхното желание, толкова повече, че Афанасий Иванович не можеше да прави пречки по въпроса за зестрата. А с присъщото си познаване на живота генералът бе оценил още начаса извънредно високо предложението на Тоцки. А тъй като и самият Тоцки спазваше засега, поради някои особени причини, извънредно голяма предпазливост в своите постъпки и само още опитваше почвата, и родителите представиха на дъщерите си работата под формата на още много далечни предположения. Те

получиха от тях един, макар и не съвсем определен, но поне успокоителен отговор, че най-голямата, Александра, може би няма да откаже. Макар и с твърд характер, тя беше добра девойка, разумна и извънредно отстъпчива; можеше да се омъжи за Тоцки дори на драго сърце и дадеше ли думата си, честно щеше да я изпълни. Тя не обичаше блясъка и не само нямаше да застраши с безпокойства и рязка промяна живота на съпруга си, но щеше дори да го подслади и успокои. Без да бъде ефектна, тя беше много хубава. Какво повече можеше да желае Тоцки?

И все пак все още имаше колебания. Тоцки и генералът бяха решили приятелски помежду си да избягват засега всяка формална и решителна стъпка. Дори родителите все още не повдигаха открито въпроса пред дъщерите си; появи се като че ли и разногласие: майката на семейството, генералшата Епанчина, кой знае защо, започваше да проявява недоволство, а това беше от голямо значение. Имаше едно обстоятелство, което пречеше на всичко, един заплетен и неприятен случай, който можеше да провали завинаги работата.

Този заплетен и неприятен „случай“ (както се изразяваше сам Тоцки) датираше още от много отдавна, от преди осемнадесет години. В съседство с едно от най-богатите имения на Афанасий Иванович, в една от централните губернии, живееше в немотия дребен и много беден помещик, някой си Филип Александрович Барашков. Той беше забележителен по своите непрекъснати и странни несполуки — запасен офицер, от добър дворянски род и дори в това отношение почистокръвен от Тоцки. Затънал в дългове и заложил всичко, той успя най-сетне след къртовски, почти робски труд да уреди горе-долу задоволително своето малко стопанство. Най-малката сполука му даваше необикновен кураж. Окуражен и със светнало от надежди лице той отиде за няколко дни в околийското градче, за да се види и, ако е възможно, да се спогоди окончателно с един от главните си кредитори. На третия ден след пристигането му в града при него дойде на кон кметът на селото му с обгорена буза и опърлена брада и му съобщи, че предния ден, точно по пладне, „имотът му изгорял“ и че „изгоряла и жена му, а дечицата останали здрави и читави“. Колкото и да беше свикнал на „ударите на съдбата“, Барашков не можа да понесе този нов удар; той полудя и след един месец умря от огненица. Изгорялото имение, заедно с пръсналите се по света селяни, беше продадено за

дългове, а децата на Барашков, две малки момиченца на шест и седем години, Афанасий Иванович Тоцки от великодушие взе на прехрана и възпитание. Почнаха да ги възпитават заедно с децата на управителя на Афанасий Иванович, бивш чиновник с многобройно семейство и при това немец. Скоро остана само едното момиченце, Настя, а по-малката умря от магарешка кашлица; а Тоцки, който живееше в чужбина, скоро забрави и двете. Един ден след около пет години, като минаваше край имението си, на Афанасий Иванович му хрумна да се отбие и веднага забеляза в селската си къща, в семейството на своя немец, едно прелестно дете, девойче на около дванадесет години, палаво, мило, умничко и обещаващо да стане голяма хубавица; в това отношение Афанасий Иванович беше безпогрешен познавач. Този път той прекара в имението си само няколко дни, но има време да даде нарежданията си; във възпитанието на девойчето стана значителна промяна; повикана бе една гувернантка, почтена и възрастна жена, опитна в аристократичното възпитание на момичета, образована швейцарка, която преподаваше освен френски език и разни други науки. Тя се настани в селската къща и възпитанието на малката Настасия се подобри необикновено много. Точно след четири години това възпитание завърши; гувернантката си замина, а за Настя пристигна една дама, също някаква помещчица и също така съседка на Тоцки по имение, но вече в друга, далечна губерния, и по нареждане и пълномощие на Афанасий Иванович отведе Настя със себе си. В това малко имение също имаше, макар и малка, наскоро построена дървена къща; тя беше наредена особено изящно, а и селцето сякаш нарочно се казваше „Отрадное“. Помещчицата заведе Настя направо в тази тиха къщица и понеже беше бездетна вдовица и живееше само на една верста оттам, настани се и тя заедно с Настя. Край Настя се завъртя една стара икономка и една млада, опитна прислужница. В къщата имаше музикални инструменти, прекрасна библиотека за млади момичета, картини, щампи, моливи, четки, бои, чудесно кученце, а след две седмици пристигна и Афанасий Иванович... Оттогава той обикна някак особено това глухо, полско свое селце, идваше всяко лято, гостуваше по два, дори по три месеца и така измина доста дълго време, кажи-речи четири години спокоен и щастлив живот, с вкус и изящност.

Един ден в началото на зимата, около четири месеца след лятното идване на Афанасий Иванович в „Отрадное“, дошъл този път само за две седмици, се пръсна слух, или по-право до Настасия Филиповна стигна слух, че Афанасий Иванович ще се жени в Петербург за богата, знатна хубавица — с една дума, гласи си солидна и блестяща партия. Този слух излезе по-късно не съвсем верен: женитбата и тогава беше още само в проект и всичко бе още много неопределено, но в съдбата на Настасия Филиповна все пак от този ден настъпи извънредно голям обрат. Неочаквано тя показва необикновена решителност и прояви неподозирани характер. Без да мисли много, тя напусна селската къщица и изведнъж пристигна в Петербург, право при Тоцки, сам-самичка. Той се сащиса, опита се да говори; но изведнъж, още от първите думи разбра, че трябва да промени напълно начина си на говорене, тона на гласа си, предишните теми на приятни и изящни разговори, които бяха имали досега толкова голям успех, дори логиката си — всичко, всичко, всичко! Пред него седеше съвсем друга жена, никак не приличаща на оная, която познаваше досега и която бе оставил едва през месец юли в селцето „Отрадное“.

Оказа се, че тази нова жена, първо, знаеше и разбираше необикновено много неща — толкова много, че човек трябваше да се чуди и мае откъде е могла тя да добие такива знания и да си изработи такива точни схващания. (Нима от своята библиотека за млади момичета?) Нещо повече, по много въпроси тя разсъждаваше дори като правист и имаше положителни знания ако не за света, то поне как стават някои неща по света; второ, това съвсем не беше вече същият характер като по-рано, тоест в нея нямаше нищо от плахостта и несигурността на пансионерка, понякога очарователна по своята оригинална палавост и наивност, понякога тъжна и замислена, учудена, недоверчива, разплакана и неспокойна!

Не: сега пред него се смееше високо и го жилеше с най-злъчни сарказми едно необикновено и неочаквано същество, което направо му заяви, че никога не е имало в сърцето си друго чувство освен най-дълбоко презрение, презрение, което стига до отвращение, настъпило веднага след първия момент на учудване. Тази нова жена му заяви, че ще ѝ бъде съвсем безразлично дали той ще се ожени веднага и за която си ще, но че тя е пристигнала, за да не му позволи тази женитба и няма да я позволи от злоба, единствено защото така ѝ се иска и че поради

това така трябва да бъде — „ако щеш само за да ти се посмея на воля, защото най-после и аз искам сега да се смея“.

Така поне тя се изразяваше; може би не каза всичко, което си беше наумила. Но докато новата Настасия Филиповна се смееше и разправяше всичко това, Афанасий Иванович обмисляше станалото и доколкото можеше, туряше в ред малко обърканите си мисли. Това обмисляне трая доста време; той размишляваше и почти две седмици търсеше решение: но когато минаха две седмици, той взе окончателно решение. Работата беше там, че по онова време Афанасий Иванович имаше вече почти петдесет години и бе напълно солиден и улегнал човек. Положението му в света и в обществото отдавна се крепеше на най-здрави основи. Най-много обичаше и ценеше той себе си, спокойствието си и комфорта, както прилича на един напълно порядъчен човек. Не можеше да се допусне ни най-малко нарушение, ни най-малко колебание в този ред, който бе дело на целия му живот и който бе взел такава прекрасна форма. От друга страна, опитността и верният му поглед за нещата подсказаха на Тоцки много скоро и необикновено точно, че той има сега работа с едно същество съвсем не като другите, тъкмо такава същество, което не само заплашва, но и непременно ще изпълни заплахата си, и най-важното, пред нищо няма да се спре, толкова повече, че не му е мило нищо на света, така че е невъзможно дори да се приласкае. Явно бе, че тук имаше нещо друго, долавяше се някаква душевна и сърдечна мътилка — един вид романтично негодувание, Бог знае срещу кого и за какво, някакво ненаситно чувство на презрение, прехвърлило всякаква граница, — с една дума, нещо донемайкъде смешно и непозволено в едно почтено общество и срещата с което би било истинско Божие наказание за всеки почтен човек. Разбира се, с богатството и с връзките на Тоцки можеше веднага да се извърши някое малко и съвсем невинно злодеяние, за да се избави човек от неприятността. От друга страна беше ясно, че и самата Настасия Филиповна не можеше да му навреди почти в нищо, поне, да речем, в юридически смисъл; дори не можеше да вдигне голям скандал, тъй като беше много лесно той да се ограничи. Но всичко това важеше само в случай, че Настасия Филиповна се решише да действа като другите и както изобщо се действа при подобни случаи, без да се прескачат границите на ексцентричността. Но тъкмо тук помогна на Тоцки верният му поглед:

той можа да отгатне, че и самата Настасия Филиповна много добре разбира колко безвредна е в юридически смисъл, но че тя има нещо съвсем друго в главата си и... в святкащите си очи. Не милеейки за нищо, а още по-малко за себе си (изискваше се голям ум и проникновение, за да се досети в този момент, че отдавна вече тя бе престанала да държи за себе си и за да може той, скептикът и светският циник, да повярва в сериозността на това чувство), Настасия Филиповна беше способна да се погуби, безвъзвратно и отвратително да отиде в Сибир, на каторга, само за да се погаври над човека, към когото изпитваше толкова нечовешко отвращение. Афанасий Иванович никога не криеше, че беше малко страхлив или по-право казано, донемайкъде консервативен. Ако знаеше, да речем, че ще го убият под венчилото или ще се случи нещо от този род крайно неприлично, смешно и необичайно за обществото, той би се уплашил, разбира се, но не толкова задето ще го убият, ще го ранят или ще плюят публично в лицето му й прочее, й прочее, колкото задето това ще му се случи в такава неестествена и необичайна форма. А пък Настасия Филиповна тъкмо това и предвещаваше, макар все още да мълчеше; той знаеше, че тя го бе опознала и изучила напълно, така че знаеше къде да го удари. И тъй като женитбата беше още само в проект, Афанасий Иванович се примири и отстъпи пред Настасия Филиповна.

И друго едно обстоятелство му помогна да вземе това решение: мъчно беше да си представи колко не приличаше тази нова Настасия Филиповна на предишната. По-рано тя беше само едно хубавичко момиче, докато сега... Дълго Тоцки не можа да си прости, че четири години я е гледал и не я е видял добре. Наистина голямо значение има и когато у двете страни се извърши вътрешна и внезапна промяна. Впрочем той си спомняше, че и по-рано имаше моменти, когато понякога му идваха странни мисли, гледайки например тези очи: сякаш предчувствуваше в тях някакъв дълбок и тайнствен мрак. Този поглед гледаше така, сякаш бе пълен със загадки. Често пъти през последните две години той се беше учудвал на промяната в цвета на лицето на Настасия Филиповна; тя ужасно побледняваше и — чудно нещо — дори се разхубавяваше от това. Тоцки, който като всички поживели на времето си джентълмени гледаше отначало с презрение на евтино спечелената победа над това девствено създание, напоследък малко се усъмни в своя възглед. Във всеки случай той бе решил още миналата

пролет да омъжи в скоро време Настасия Филиповна добре и богато за някой разумен и почтен господин, който служи в друга губерния. (О, колко ужасно и злобно се смееше сега над това Настасия Филиповна!) Ала поблазнен сега от тази си нова мисъл, Афанасий Иванович сметна дори, че би могъл да използва отново тази жена. Той реши да настани Настасия Филиповна в Петербург и да я обгради с великолепен комфорт. Не постигнеше ли това, щеше да постигне друго; можеше да се поперчи и погордее с Настасия Филиповна в известни среди. А Афанасий Иванович държеше толкова много за своята слава в това отношение.

Изминали бяха вече пет години, откак тя живееше в Петербург, и естествено през това време много неща се изясниха. Положението на Афанасий Иванович беше неутешително; най-лошото бе, че веднъж уплашен, той не можеше вече никога да се успокои. Страхуваше се — дори сам не знаеше защо, — просто се страхуваше от Настасия Филиповна. Известно време през първите две години бе почнал да подозира, че Настасия Филиповна сама желае да се омъжи за него, но мълчи поради прекомерна гордост и чака упорито предложението му. Наистина странна претенция; Афанасий Иванович се мръщеше и мрачно се замисляше. За голяма своя и (такова е човешкото сърце!) донякъде неприятна изненада един ден той случайно се убеди, че дори да направи предложение, то нямаше да бъде прието. Дълго време не можеше да го разбере. Видя му се възможно само едно обяснение: гордостта на тази „оскърбена и чудновата жена“ стига вече до такава ярост, че тя предпочита да покаже веднъж своето презрение чрез отказ, отколкото да определи завинаги положението си и да постигне ненадминато величие. Най-лошото беше, че Настасия Филиповна ужасно много бе взела надмощие. Не я мамеха също така изгодите, колкото и големи да бяха, и макар че приемаше предложения й комфорт, живееше много скромно и през тези пет години не тури почти нищо настрана. Афанасий Иванович опита да рискува с едно много хитро средство, за да счупи веригите си: незабелязано и изкусно почна да я обгражда с най-идеални съблазни, олицетворени в князе, хусари, секретари на посолства, поети, романисти, дори социалисти. Но нищо не направи ни най-малко впечатление на Настасия Филиповна, като че ли вместо сърце тя имаше камък, а чувствата й бяха пресъхнали и умрели веднъж завинаги. Живееше повечето усамотено, четеше,

занимаваше се, обичаше музиката. Малко познати имаше; дружеше с някакви бедни и смешни жени на чиновници, познаваше някакви две актриси, някакви бабички, обичаше многобройното семейство на един почтен учител и в това семейство и нея много я обичаха и с радост я приемаха. Вечерно време доста често се събираха в дома ѝ по пет-шест познати, не повече. Тоцки идваше доста редовно да я види. Напоследък, не без известна мъчнотия, се запозна с Настасия Филиповна и генерал Епанчин. В същото време съвсем лесно и без всякаква мъчнотия се запозна с нея един млад чиновник, на име Фердишченко, много неприличен и циничен шегаджия, пияница и с претенции за весел човек. Между познатите имаше и един млад и странен човек, на име Птицин, скромнен, вежлив и издокаран, излязъл от сиромашията и станал лихвар. Запозна се най-после и Гаврила Ардалионович... В края на краищата Настасия Филиповна си създаде странно име: всички знаеха, че е красива и толкоз; никой не можеше с нищо да се похвали, никой не можеше нищо да разправи. Това име, нейната образованост, изящните ѝ маниери, остроумието ѝ — всичко това решително утвърди плана на Афанасий Иванович. Тъкмо от тоя момент и генерал Епанчин започна да играе в тази история дейна и необикновено голяма роля.

Когато Тоцки се обърна така любезно към него за приятелски съвет за една от дъщерите му, тогава още има благородството да направи най-пълни и искрени признания. Той му откри, че е решен вече да не се спира *пред никакви средства*, за да получи свободата си; че няма да се успокои, ако Настасия Филиповна дори сама му заяви, че ще го остави в бъдеще на мира; че не са му достатъчни думите, а има нужда от най-пълни гаранции. Споразумяха се и решиха да действуват заедно. На първо време се съгласиха да опитат най-меки средства и да докоснат, така да се каже, само „благородните струни на сърцето“. И двамата отидоха у Настасия Филиповна и Тоцки направо почна да ѝ описва непоносимия ужас на своето положение; прие цялата вина върху себе си; откровено заяви, че не е способен да се разкайва за начина, по който се е отнесъл отначало към нея, защото е непоправим сладострастник и не е господар на себе си, но че сега иска да се ожени и че тя държи в ръцете си цялата му съдба за този крайно благоприличен от светско гледище брак; с една дума, той чака всичко от нейното благородно сърце. След това почна да говори генерал

Епанчин в качеството си на баща; той се позова повече на разума, отколкото на чувството, спомена само, че напълно признава правото ѝ да реши съдбата на Афанасий Иванович, изкусно се поперчи със собственото си смирение, като заяви, че уж съдбата на дъщеря му, а може би и на другите му две дъщери зависи сега от нейното решение. На въпроса на Настасия Филиповна: „Какво именно искат от нея?“, Тоцки ѝ призна със същата пълна откровеност както в началото на разговора, че още преди пет години тя така го е наплашила, че той не може дори сега да се успокои напълно и няма да се успокои, докато Настасия Филиповна сама не се омъжи за никого. Той прибави веднага, че тази негова молба щяла да бъде, разбира се, глупава, ако той няма известни основания за нея. Много добре забелязал и положително знаел, че един млад човек от много добър род и живеещ в най-почтено семейство, а именно Гаврила Ардалионович Иволгин, когото тя познава и приема у дома си, отдавна вече я обича с всичката сила на страстта и, разбира се, би дал половината от живота си само да има надеждата, че ще спечели сърцето ѝ. Тези признания му направил сам Гаврила Ардалионович, и то отдавна вече, като приятел и с чисто младежко сърце, и за тях знае отдавна вече и Иван Фьодорович, покровител на младия човек. Най-сетне, ако само той, Афанасий Иванович, не се лъже, Настасия Филиповна знае вече отдавна за любовта на младия човек и нему даже се е сторило, че тя гледа благосклонно на тази любов. Разбира се, за него е по-мъчно, отколкото за всеки друг, да говори за това. Но ако Настасия Филиповна би искала да допусне в него, в Тоцки, освен егоизъм и желание да уреди собствената си съдба, поне най-малко желание да стори добро и на нея, тя би разбрала колко му е странно и дори тежко да гледа толкова отдавна нейната самота; че това е само мрачна нерешителност, пълно безверие в промяната на живота, който така прекрасно би могъл да възкръсне в любовта и в семейството и по този начин да добие нова цел; че това е погубване на способности, може би блестящи, доброволно любуване на собствената си мъка, с една дума, дори някакъв романтизъм, недостоен нито за здравия ум, нито за благородното сърце на Настасия Филиповна. След като още веднъж повтори, че за него е по-мъчно да говори, отколкото за другите, той заключи, че не може да се откаже от надеждата, че Настасия Филиповна няма да му отговори с презрение, ако той изрази искреното

си желание да ѝ осигури бъдещето, като ѝ предложи една сума от седемдесет и пет хиляди рубли. Прибави за пояснение, че и без това вече е определил тази сума за нея в завещанието си; с една дума, съвсем не става тук въпрос за някакво обезщетение... и най-после защо да не се допусне и да не се извини в него човешкото желание да облекчи поне малко своята съвест и така нататък, и така нататък всичко, което се казва при подобни случаи на тази тема. Афанасий Иванович говори дълго и красноречиво, като прибави, така да се каже между другото, интересното съобщение, че за тези седемдесет и пет хиляди споменава сега за пръв път и че за тях не знае дори присъстващият тук Иван Фьодорович; с една дума, *никой* не знае.

Отговорът на Настасия Филиповна смая двамата приятели.

Не само не се забелязваше в него ни най-малка следа от предишните подигравки, от предишната вражда и омраза, от предишния смях, само при спомена за който минаваха студени тръпки по гърба на Тоцки, но, напротив — тя като че ли се зарадва, че може най-после да поприказва с някого искрено и приятелски. Тя призна, че самата отдавна е желала да поиска приятелски съвет, че ѝ пречела само гордостта, но че сега, когато ледът е строшен, не може да има нищо по-хубаво от това. Тя призна, отначало с тъжна усмивка, а след това весело и игриво засмяна, че някогашната буря във всеки случай няма да се повтори, че отдавна вече гледа малко другояче на нещата и че макар сърцето ѝ да не се е променило, все пак е трябвало да признае много неща като свършени факти; стореното сторено, миналото минало, затова ѝ се вижда дори чудно, дето Афанасий Иванович е все още толкова наплашен. При тези думи тя се обърна към Иван Фьодорович и с най-дълбоко почитание му заяви, че отдавна вече е слушала много за неговите дъщери и отдавна вече изпитва към тях дълбоко и искрено уважение. Самата мисъл, че може да им бъде в нещо полезна, я изпълва сякаш с щастие и гордост. Вярно, че животът е сега за нея тежък и скучен, много скучен; Афанасий Иванович е отгатнал мечтите ѝ; тя би желала да се възроди ако не в любовта, то поне в семейния живот, съзнала новата си цел; колкото до Гаврила Ардалионович, тя не може да каже почти нищо. Като че ли наистина той я обича; чувствува, че и тя самата би могла да го обикне, ако може да се увери в твърдостта на неговата привързаност; но дори да е искрен, той е още много млад — мъчно е да се вземе решение.

Впрочем най-много ѝ харесва това, че той работи, труди се и сам поддържа цялото си семейство. Тя е чувала, че той е енергичен, горд, иска да си пробие път, иска да направи кариера. Чувала също, че Нина Алаксандровна Иволгина, майката на Гаврила Ардалионович, е великолепа и много ценена жена; че сестра му, Варвара Ардалионовна, е прекрасно момиче, пълно с енергия; Птицин ѝ разправял много за нея. Чувала, че те понасят храбро своите нещастия; би желала много да се запознае с тях, ала още е въпрос, дали те ще я приемат сърдечно в семейството си? Изобщо тя няма какво да каже против този брак, но трябва още много да помисли и желае да не я карат да бърза. Колкото до седемдесетте и пет хиляди — напразно Афанасий Иванович говори с такова голямо стеснение. Тя знае цената на парите и, разбира се, ще ги приеме. Благодарни на Афанасий Иванович за неговата деликатност, задето не е казал за това не само на Гаврила Ардалионович, но дори на генерала, но защо и младият човек да не знае предварително? Няма причина тя да се срамува за тези пари, щом влизат в тяхното семейство. Във всеки случай не смята да иска от никого прошка и желае това да се знае. Тя няма да се омъжи за Гаврила Ардалионович, докато не се убеди, че нито той, нито близките му не хранят някаква скрита мисъл по отношение на нея. Във всеки случай не се смята за нищо виновна и нека по-добре Гаврила Ардалионович научи какъв е бил животът ѝ през тези пет години в Петербург, какви ѝ са отношенията с Афанасий Иванович и много ли пари е натрупала. Най-сетне, ако тя приема сега сумата, приема я съвсем не като обезщетение за моминския ѝ позор, за което тя няма никаква вина, а просто като награда за разбития ѝ живот.

В края на своите обяснения тя дори така се разгорещи и възбуди (нещо Впрочем доста естествено), че генерал Епанчин беше много доволен и смяташе, че въпросът е уреден; но веднъж напласен, Тоцки не повярва напълно и дълго време се страхуваше да не би и сега змия да се крие под цветята. Все пак преговорите бяха започнати; основата, върху която двамата приятели правеха маневрите си, а именно възможността Настасия Филиповна да се увлече в Ганя, взе малко по малко да се изяснява и да изглежда правилна, така че даже Тоцки започваше понякога да вярва, че е възможно да се успее. В това време Настасия Филиповна се обясни с Ганя: малко думи бяха разменени, сякаш нейното целомъдрие страдаше от този разговор. Ала тя

приемаше и му позволяваше да я обича, но настойчиво му заяви, че не иска в нищо да се ограничава; че чак до сватбата (ако тя стане) си запазва правото да каже „не“, дори в последния момент; същото право дава и на Ганя. Скоро при един щастлив случай той узна с положителност, че Настасия Филиповна вече знае до най-големи подробности за враждебното отношение, което цялото му семейство е проявило в домашни сцени към този брак и лично към нея; тя не отвори пред него нито дума за това, макар той всеки ден да очакваше. Впрочем биха могли да се разкажат още много неща от всичките тези истории и обстоятелства, създали се през време на преговорите за женитба; ала ние и без това доста избързахме, толкова повече, че някои твърдения почиваха на твърде смътни слухове. Например Тоцки уж научил отнякъде, че Настасия Филиповна завързала някакви неопределени и тайни връзки с девойките Епанчини — слух съвсем невероятен. Ала на един друг слух неволно вярваше и се боеше от него като от кошмар: чул бе като сигурно, че уж Настасия Филиповна положително знае, че Ганя се жени само за парите, че душата, му е черна, алчна, нетърпелива, завистлива и безкрайно, прекалено егоистична; че макар по-рано Ганя наистина страстно да се стремил да спечели Настасия Филиповна, когато двамата приятели решили да използват в своя полза тази страст, проявила се от двете страни, и да го купят, като му продадат Настасия Филиповна за законна жена, той я намразил като свой кошмар. В сърцето му сякаш странно се сплели страстта и омразата и макар че най-после след мъчителни колебания дал съгласието си да се ожени за „отвратителната жена“, заклек се в душата си да ѝ отмъсти горчиво за това и по-късно да я „опропасти“, както уж сам се бил изразил. Настасия Филиповна уж знаела за всичко това и тайно готвела нещо. Тоцки беше вече толкова напласен, че престана да споделя дори с Епанчин своите безпокойства; но имаше моменти, когато той, като всички слаби хора, отново се окуражаваше и бързо се оживяваше: окуражи се например извънредно много, когато Настасия Филиповна най-после обеща на двамата приятели, че на рождения си ден вечерта ще каже последната си дума. Затова пък най-странният и най-невероятният слух, който засягаше самия достопочтен Иван Фьодорович — уви! — все повече и повече се потвърждаваше.

На пръв поглед всичко изглеждаше истинска дивотия. Мъчно беше да се повярва, че уж Иван Фьодорович, на старите си почтени

години, със своя забележителен ум и отлично познаване на живота и прочее и прочее, се е съблзнил от Настасия Филиповна — но уж било така, и то уж до такава степен, че капризът му почти приличал на страст. Мъчно е да си представим на какво се надяваше; може би дори на съдействието на самия Ганя. Тоцки подозираше поне нещичко подобно, подозираше, че между генерала и Ганя има някакъв почти негласен договор, почиващ на взаимно разбиране. Впрочем знае се, че човек, силно увлечен от страстта, особено ако е възрастен, изпада в пълно заслепление и е готов да съзира надежда там, дето съвсем я няма; нещо повече, той губи разсъдъка си и се държи като глупаво дете, макар и да е много умен. Знаеше се, че генералът се готвеше да подари на Настасия Филиповна по случай рождения ѝ ден една великолепна огърлица от перли, която струваше грамадна сума, и отдаваше голямо значение на този подарък, макар и да знаеше, че Настасия Филиповна е безкористна жена. В навечерието на рождения ѝ ден той беше като в треска, макар да криеше изкусно това. Тъкмо за тази огърлица бе дочула и генералшата Епанчина. Наистина Елисавета Прокофиевна отдавна вече бе почнала да чувства вятърничавостта на своя съпруг, дори донякъде свикна с нея; но пък не можеше и да си запуши ушите при този случай: слухът за огърлицата я интересуваше извънредно много. Генералът забеляза това навреме: още предната вечер бяха казани някои думички; той предчувствуваше важно обяснение и се боеше от него. Ето защо никак не му се искаше да отиде да закуси сред семейството си нея сутрин, когато започна нашият разказ. Още преди идването на княза той бе решил да се извини, че има работа и да се измъкне. Да се измъкне, за генерала понякога значеше просто на просто да офейка. Искаше му се поне този ден и най-вече тази вечер да има успех без неприятности. И изведнъж тъкмо навреме се яви князът. „Като че ли Бог го прати!“ — помисли генералът, като влизаше при съпругата си.

V

Генералшата държеше ревниво за своя произход. А какво беше разочарованието ѝ, когато научи направо и без да бъде подготвена, че този последен от рода ѝ княз Мишкин, за когото бе слушала вече някои неща, е просто жалък идиот, кажи-речи бедняк, който приема милостиня. Генералът бе засилил ефекта тъкмо за да я заинтересува просто отведнъж и да отвлече цялото ѝ внимание някак на друга страна.

При крайно тежки случаи генералшата имаше навика да облещи широко очи и като отметне малко тялото си назад, да гледа неопределено пред себе си, без да пророни дума. Тя беше висока жена, на едни години с мъжа си, с тъмни, много прошарени, ала все още гъсти коси, е малко гърбав нос, слаба, с жълти, хлътнали страни и тънки свити устни. Челото ѝ беше високо, но тясно; сивите ѝ, доста големи очи приемаха понякога най-неочакван израз. Някога бе имала слабостта да повярва, че погледът ѝ произвежда необикновен ефект: тя остана твърдо убедена в това.

— Да го приема? Вие казвате да го приема още сега, веднага? — и генералшата впери втренчен поглед в Иван Фьодорович, който ходеше насам-натам пред нея.

— О, в случая не са нужни никакви церемонии, ако само ти е приятно, мила, да го видиш — побърза да обясни генералът. — Същинско дете и дори буди съжаление; предразположен е към някакви болезнени припадъци; току-що е пристигнал от Швейцария, иде направо от влака, облечен е особено като някакъв немец и отгоре на всичко буквално няма нито копейка; сълзите са на очите му. Дадох му двадесет и пет рубли и ще гледам да му намеря някое писарско местенце в нашата канцелария. А вас, mesdames, моля да го нагостите, защото ми изглежда гладен...

— Вие ме учудвате — каза генералшата, като все още гледаше втренчено съпруга си, — гладен и припадъци! Какви припадъци?

— О, те не се повтарят толкова често и макар че е почти като дете, той е все пак образован. А вас, mesdames — обърна се той пак

към дъщерите си, — бих помолил да го поизпитате, добре ще бъде да разберете на какво е способен.

— Да го по-из-пи-тат? — каза провлечено генералшата и съвсем изумена, почна пак да пули очи ту към дъщерите си, ту към мъжа си.

— Ах, мила, не придавай на това такъв смисъл... впрочем, както искаш; аз имах намерение да проявя любезност към него и да го въведа в нашата къща, защото това е почти добро дело.

— Да го въведеш в нашата къща? Направо от Швейцария?!

— Швейцария не пречи ни най-малко за това; впрочем, повтарям, както искаш. Направих го, първо, защото той носи същото име като твоето и може би дори ти е роднина, а, второ, той не знае къде да подслони глава. Даже помислих, че ти ще проявиш някакъв интерес, тъй като все пак е от нашия род.

— Естествено, тамап, щом може да се приеме без церемонии — каза най-голямата Александра; — освен това след дългото пътуване той сигурно е гладен, защо да не го нахраним, щом няма къде да отиде?

— И щом е отгоре на всичко същинско дете, ще можем да играем с него и на жмичка.

— Да играете на жмичка? Как така?

— Ах, тамап, стига сте се престрували, моля ви се — прекъсна я ядосана Агляя.

Средната Аделаида, веселячка, не се стърпя и прихна да се смее.

— Поканете го, рара, тамап позволява — реши въпроса Агляя. Генералът позвъни и поръча да дойде князът.

— Но при условие, че непременно ще му вържете салфетка на шията, когато седне на масата — заяви генералшата, — и повикайте Фьодор или по-добре Марфа... за да стоят зад него и да го наблюдават, когато яде. Поне мирен ли е през време на припадъците? Не жестикулира ли?

— Напротив, възпитан е дори много добре и има прекрасни маниери. Понякога е само малко твърде простичък... Но ето го и него! Ето, представям ви последния от князете Мишкин, който носи вашето име и може би дори ви е роднина, приемоте го любезно. Ей сега те ще отидат да закусят, княже, така че направете им честта... А аз, ще ме извините, вече съм закъснял, бързам...

— Знаем закъде бързате — каза важно генералшата.

— Бързам, бързам, мила, закъснях! А вие му дайте албумите си, mesdames, за да ви напише в тях нещо, той е истински краснописец, нещо изключително! Талант; в кабинета ми изписа със старинен почерк: „Това написа игуменът Пафнутий“... И тъй, довиждане.

— Пафнутий? Игумен? Но почакайте, почакайте, къде отивате и какъв е този Пафнутий? — страшно ядосана и едва ли не разтревожена извика генералшата подир съпруга си, който беше вече на вратата.

— Да, да, мила, имало е в старо време един такъв игумен... а аз отивам при графа, чака ме отдавна и най-важното, сам ми определи среща... Княже, довиждане!

И генералът бързо излезе.

— Знам аз при какъв граф отива! — грубо каза Елисавета Прокофиевна и сърдито премести погледа си върху княза. — За какво говорехме? — прибави тя начумерено и отегчено, като се мъчеше да си припомни. — Какво беше? Ах, да: какъв е бил този игумен?

— Матап — започна Александра, а Аглая дори тропна с крак.

— Не ме прекъсвайте, Александра Ивановна — отсеке генералшата, — и аз искам да знам. Седнете ей тук, княже, ей на това кресло, срещу мене или по-добре тук, към слънцето, преместете се поблизо до светлината, за да мога да ви виждам. Е, какъв е бил този игумен?

— Игумен Пафнутий — отговори князът вежливо и сериозно.

— Пафнутий? Интересно; а кой е той?

Генералшата питаше нетърпеливо, бързо, остро, без да сваля очи от княза, а когато князът отговаряше, тя кимаше с глава след всяка негова дума.

— Игумен Пафнутий е живял в четиринадесето столетие — започна князът, — управлявал е един манастир на Волга, в днешната наша Костромска губерния. Известен е бил със своя свят живот, ходил е в Ордата, за да помогне да се уредят някои тогавашни работи, и се е подписал под една грамота, а аз видях факсимиле от този подпис. Хареса ми почеркът и го проучих. Когато преди малко генералът пожела да види как пиша, за да ми определи работа, аз написах няколко изречения с различни букви и между другото „Това написа игуменът Пафнутий“, със собствения почерк на игумена Пафнутий. Генералът хареса много работата ми и ето защо спомена сега за нея.

— Аглая — каза генералшата, — запомни: Пафнутий или по-добре запиши го, защото аз винаги забравям. Впрочем мислех, че ще бъде по-интересно. А къде е този подпис?

— Трябва да е останал в кабинета на генерала, на масата.

— Пратете веднага да го донесат.

— Но по-добре да го напиша друг път за вас, ако искате.

— Разбира се, тамап — каза Александра, — а сега по-добре да закусим, гладни сме.

— Може — реши генералшата. — Елате, княже; сигурно сте много гладен?

— Да, много съм гладен сега и много ви благодаря.

— Много добре е, че сте вежлив, а аз забелязвам, че съвсем не сте такъв... чудак, какъвто благоволиха да ви представят. Елате. Седнете ей тук, срещу мене — каза тя, като гледаше да настани княза, когато стигнаха в трапезарията, — искам да ви гледам. Александра, Аделаида, поканете княза. Той съвсем не е толкова... болен, нали? Може би не е нужна и салфетка... Връзваха ли ви, княже, салфетка, когато се храните?

— Едно време, когато бях на шест-седем години, връзваха ми, доколкото си спомням, а сега, когато ям, имам навика да слагам салфетката на коленете си.

— Така и трябва. А припадъците?

— Припадъците? — учуди се малко князът. — Доста рядко ми се случват сега. Впрочем не знам; казват, че тукашният климат ще бъде вреден за мене.

— Той се изразява добре — забеляза генералшата, като се обърна към дъщерите си и продължи да кима с глава след всяка дума на княза, — дори не очаквах. Ще рече, всичко е било празни приказки и лъжа както винаги. Яжте, княже, и разказвайте къде сте роден, къде сте израсъл? Искам всичко да знам; извънредно много ме интересувате.

Князът благодари и като ядеше с голям апетит, почна наново да разправя всичко онова, което трябваше да разказва вече неведнъж тая сутрин. Генералшата изпитваше все по-голямо и по-голямо задоволство. Девойките също слушаха доста внимателно. Подириха роднински връзки помежду си; излезе, че князът знае доста добре родословието си; но както и да пресмятаха, не се намери почти никаква роднинска връзка между него и генералшата. Между дедите и

бабите може би все още би могло да се установи някакво далечно родство. Тази суха материя допадна особено много на генералшата, която нямаше почти никога случай да говори за родословието си въпреки всичкото си желание, ето защо тя стана от масата с повдигнато настроение.

— Да идем сега в нашата всекидневна — каза тя, — там ще си прием кафето. Ние имаме една такава обща стая — поясни тя на княза, повеждайки го, — всъщност това е моята малка гостна, където се събираме, когато сме сами, и всяка се отдава на любимото си занимание: най-голямата ми дъщеря Александра, ето тази, свири на пиано, чете или бродира; Аделаида — рисува пейзажи и портрети (и нищо не може да свърши), а Агляя седи и нищо не прави. И на мене работата не ми спори: нищо не излиза. Ето че стигнахме; седнете, княже, тук до камината и разказвайте. Искам да зная как разказвате. Искам напълно да си изясня и когато се видя със старата княгиня Белоконская, ще ѝ разправа всичко за вас. Искам също всички да се заинтересуват за вас. Хайде, говорете.

— Мамап, ами че то е много странно да се разказва така — забеляза Аделаида и в същото време нагласи статива си, взе четките и палитрата и се приготви да копира от една щампа отдавна вече започнат пейзаж. Александра и Агляя седнаха една до друга на едно малко канапе и като скръстиха ръце, наостриха уши да слушат разговора. Князът забеляза, че всички бяха насочили изключително внимание към него.

— Не бих била способна нищо да разправа, ако така ми заповядаха — каза Агляя.

— Защо? Какво чудно има тук? Защо да не разкаже? Нали има език. Искам да зная дали има дар да разказва. Разправете каквото и да е. Как ви хареса Швейцария, първото си впечатление. Ще видите, той ще започне веднага, и то ще започне прекрасно.

— Впечатлението беше силно... — започна князът.

— Виждате ли, виждате ли — прекъсна го нетърпеливата Елисавета Прокофиевна, като се обърна към дъщерите си, — започна вече.

— Оставете го поне да говори, мамап — прекъсна я Александра. — Този княз може би е голям хитрец и съвсем не е идиот — пошепна тя на Агляя.

— Сигурно, отдавна го разбрах — отговори Аглая. — И подло е от негова страна да разиграва комедия. Какво иска да постигне с това?

— Първото ми впечатление беше много силно — повтори князът. — Когато излязох от Русия и минавах през разни немски градове, аз само гледах и мълчах и, спомням си, дори за нищо не питах. Преди това бях имал редица силни и мъчителни припадъци от болестта ми, а всеки път, когато болестта се влошаваше и припадъците се повтаряха няколко пъти поред, изпадах в пълно затъпяване, губех съвсем паметта си, а макар и умът ми да работеше, логичният ход на мислите ми сякаш се прекъсваше. Не можех да свържа повече от две-три мисли последователно. Така ми се струва. А когато припадъците стихваха, пак ставах здрав и силен, както ме виждате сега. Спомням си: тъгата ми беше непоносима; дори ми се плачеше; всичко ме учудваше и тревожеше: ужасно ми подействува това, че всичко ми беше чуждо; разбрах, че чуждото ме убиваше. Напълно се пробудих от този мрак, спомням си, вечерта, в Базел, при влизането ми в Швейцария — събуди ме ревът на едно магаре на градския пазар. Магарето страшно ме поразя и, кой знае защо, ми направи необикновено удоволствие, а в същото време изведнъж в главата ми като че ли всичко се проясни.

— Магаре? Чудно — забеляза генералшата. — Впрочем няма нищо чудно, може би някоя от нас ще се влюби и в магаре — забеляза тя, като погледна гневно девойките, които се смееха. — Имало е такива случаи още в митологията. Продължавайте, княже.

— От тоя ден аз обичам страшно магаретата. Това е дори някаква особена любов у мене. Почнах да разпитвам за тях, тъй като по-рано не бях забелязвал магаретата, и скоро се убедих, че те са много полезни животни, работни, силни, търпеливи, евтини, издръжливи; а чрез това магаре изведнъж почна да ми харесва цяла Швейцария, така че съвсем ми мина предишната скръб.

— Всичко това е много интересно, но да оставим магарето и да минем на друга тема. Защо се смееш непрекъснато, Аглая? И ти. Аделаида? Князът разправи прекрасно за магарето. Той го е видял, а ти какво си виждала? Не си ходила в чужбина, нали?

— Но магаре съм виждала, татап — каза Аделаида.

— А пък аз съм и чувала — обади се Аглая. И трите пак пригнаха да се смеят. Князът се разсмя заедно с тях.

— Това е много лошо от ваша страна — забеляза генералшата, — извинете ги, княже, всъщност те са добри. Вечно се карам с тях, но ги обичам. Те са вятърничави, лекомислени, побъркани.

— Но защо? — смееше се князът. — И аз бих направил същото, ако бях на тяхно място. Но все пак аз държа за магарето: магарето е добро и полезно същество^[1].

— А вие добър ли сте, княже? Питам от любопитство — каза генералшата.

Всички пак се засмяха.

— Пак това проклето магаре им влезе в главата; аз не мислех вече за него! — извика генералшата. — Моля ви се, княже, повярвайте ми, аз без всякакъв...

— Намек ли? О, вярвам ви напълно! И князът не преставаше да се смее.

— Много хубаво, че се смеете. Виждам, че сте много добър момък — каза генералшата.

— Понякога не съм добър — отговори князът.

— А аз съм добра — неочаквано каза генералшата — и ако щете, винаги съм добра и това е единственият ми недостатък, защото не бива да бъда винаги добра. Много често се сърдя, ето на тях и още повече на Иван Фьодорович, но лошото е, че съм най-добра, когато се сърдя. Малко преди да дойдете, се разсърдих и ми се струваше, че не разбирам нищо и не мога нищо да разбера. Това се случва с мене; тогава ставам като дете. Аглая ми даде един урок; благодаря ти, Аглая. Впрочем всичко това са глупости. Не съм още толкова глупава, колкото изглеждам и както искат да ме представят щерките. Аз имам твърд характер и не съм много свенлива. Впрочем казвам го без злоба. Ела, Аглая, целуни ме... и стига вече нежности — забеляза тя, когато Аглая я целуна сърдечно по устните и ръката. — Продължавайте, княже. Може би ще си спомните нещо по-интересно от историята с магарето.

— Все още не разбирам как може да се разказва така направо — забеляза пак Аделаида, — аз просто бих се объркала.

— А князът няма да се обърка, защото е много умен, най-малкото десет, а може би и дванадесет пъти по-умен от тебе. Надявам се, че ще почувствуваш това по-късно. Докажете им, княже, продължавайте. Можем най-сетне да оставим магарето на мира. Хайде, освен магарето, какво друго видяхте в чужбина?

— Но и историята за магарето не беше глупава — забеляза Александра, — князът ни описа много интересно болезненото си състояние и как един външен тласък го е накарал да обикне всичко. Винаги ми е било интересно да науча как хората загубват ума си и след това пак оздравяват. Особено когато това става отведнъж.

— Нали? Нали? — извика генералшата. — Виждам, че и ти понякога си умна; е, стига сте се смели! Бяхте стигнали, струва ми се, княже, до описанието на швейцарската природа — продължавайте!

— Пристигнахме в Люцерн и ме заведоха на разходка по езерото. Чувствувах колко хубаво е то, но в същото време ми беше ужасно тежко — каза князът.

— Защо? — попита Александра.

— Не мога да си обясня. Винаги ми е тежко и неспокойно, когато гледам за пръв път такава природа; и хубаво, и неспокойно; впрочем аз бях тогава все още болен.

— Не съм съгласна с вас, аз бих желала много да видя подобни неща — каза Аделаида. — И не знам кога ще се напомним да отидем в чужбина. Ето на, от две години не мога да намеря сюжет за картина:

Отдавна юг и изток са описани.^[2]

Намерете ми, княже, сюжет за картина.

— Нищо не разбирам от рисуване. Според мене: гледаш и рисуваш.

— Не знам да гледам.

— Защо говорите загадки? Нищо не разбирам! — прекъсна я генералшата. — Как можеш да кажеш, че не знаеш да гледаш? Имаш очи, гледай. Щом не знаеш да гледаш тук и в чужбина няма да се научиш. Я по-добре разкажете, княже, как вие самият гледахте там.

— Така ще бъде по-добре — прибави Аделаида. — Нали в чужбина князът се е научил да гледа.

— Не знам; там само здравето си поправих; не знам дали съм се научил да гледам. Впрочем аз бях почти през цялото време много щастлив.

— Щастлив! Научили сте се да бъдете щастлив? — извика Аглая. — Как можете тогава да говорите, че не сте се научили да гледате.

Научете и нас.

— Научете ни, моля ви се — каза Аделаида, смеейки се.

— На нищо не мога да ви науча — засмя се и князът, — почти през цялото време в чужбина живях в това швейцарско село; рядко излизах някъде наблизо; на какво мога да ви науча? Отначало почти не се отегчавах; здравето ми бързо се възстановяваше; след това почнах да ценя всеки ден, все повече и повече, дори взех да забелязвам промяната. Лягах си много доволен, а се събуждах още по-щастлив. А коя бе причината за всичко това — доста мъчно е да се каже.

— Значи, никъде не ви се е ходило, нищо не ви е привличало? — попита Александра.

— Отначало, в самото начало — да, привличаше ме и аз изпадах в голяма тревога. Постоянно се питах какъв ще бъде животът ми; исках да изпитам съдбата си, особено в някои моменти се чувствавах неспокоен. Нали знаете, има такива моменти, особено когато човек е сам. Край селото имаше един малък водопад, падаше високо от планината на съвсем тънки струйки, почти отвесно — бял, шумящ, пенлив; падаше отвисоко, а изглеждаше, че пада от доста ниско, беше на около половин верста, а ти се струваше на петдесетина крачки. Обичах да слушам нощем шума му; тъкмо тогава ме обземаше голямо безпокойство. А понякога и посред бял ден, когато отидеш в планината, усамотиш се в нея, наоколо борове, стари, големи, смолисти; навръх една скала имаше стар средновековен замък развалини; нашето селце едва се виждаше далече долу; ярко слънце, яносиньо небе, страшна тишина. Тъкмо тогава се случваше нещо да ме зове някъде надалеч и все ми се струваше, че ако тръгна все направо, вървя дълго-дълго и мина ей тази линия, същата, дето небето се слива със земята, ще намеря разковничето и изведнъж ще видя нов живот, хиляди пъти по-интензивен и по-шумен от живота в селото ни; все мечтаех за голям град като Неапол, пълен с дворци, шум, трясък, живот... Да, за какво ли не мечтаех! А по-късно видях, че и в затвора може да се намери значителен живот.

— Тази ценна мисъл съм чела още в моята „Христоматия“, когато бях на дванадесет години — каза Аглая.

— Всичко това е философия — забеляза Аделаида, вие сте философ и сте дошли да ни поучавате.

— Може би имате право — усмихна се князът, — наистина съм може би философ и кой знае, може действително да имам намерение да поучавам... Възможно е; вярно, че е възможно.

— И философията ви е точно като на Евлампия Николаевна — обади се пак Аглая, — тя е вдовица на чиновник, идва у нас, нещо като храненица. Единствената цел в живота ѝ е да купува евтино; само да прекара по-евтино, само за копейки приказва и забележете — тя има пари, хитруша е. Същото е и с вашия значителен живот в затвора, а може би и с вашето четиригодишно щастие на село, за което щастие вие сте продали вашия град Неапол и, струва ми се, с печалба, въпреки че това са само няколко копейки.

— Колкото до живота в затвора, мога и да не се съглася — каза князът, — слушах разказа на един човек, който е лежал близо дванадесет години в затвора; той беше един от болните, които се лекуваха при моя професор. Имаше припадъци, беше понякога неспокоен, плачеше и дори се опита веднъж да се самоубие. Животът му в затвора бил много тъжен, уверявам ви, но, разбира се, не бил малоценен. А всичкото, което познавал, било само един паяк и едно дръвче, израсло под прозореца му... Но по-добре ще ви разкажа за една друга среща, която имах миналата година с един човек. Това беше много интересен случай — интересен всъщност поради своята рядкост. Този човек бил покачен един ден заедно с други осъдени на ешафода^[3] и му прочели присъдата — смърт чрез разстрел за политическо престъпление. След двадесетина минути му казали, че го помилват и му определят друго наказание; ала през времето между двете присъди, двадесет минути или най-малкото четвърт час, той живял с пълното убеждение, че след няколко минути ще умре. Със страшно голям интерес слушах, когато той си припомняше тогавашните впечатления, и на няколко пъти започвах наново да го разпитвам. Той помнеше всичко с необикновена яснота и казваше, че никога няма да забрави нищо от това, което е преживял през тези минути. На двадесетина крачки от ешафода, около който имало тълапа народ и войници, били забучени три стълба, тъй като престъпниците били няколко души. Повели първите трима към стълбовете, вързали ги, надянали им мъртвешкия костюм (бели дълги ризи), а на очите им нахлупили бели калпаци, за да не виждат пушките; след това срещу всеки стълб била строена команда от няколко войника. Моят познат

бил осмият поред, ще рече, трябвало да бъде заведен до стълба с третата редица. Свещеникът обиколил всичките с кръста в ръка. Оставало им да живеят около пет минути, не повече. Той казваше, че тези пет минути му се видели безкрайно дълги, безценни; струвало му се, че през тези пет минути ще преживее толкова живота, че няма защо да мисли сега за последния миг, така че направил и някои разпореждания: пресметнал времето си за прощаване с другарите си, за това определил около две минути, след това определил други две минути, за да помисли за сетен път за себе си, а после за да хвърли поглед наоколо. Много добре помнеше, че направил тъкмо тези три разпореждания и тъкмо така ги пресметнал. Щял да умре на двадесет и седем години^[4], здрав и силен; спомняше си, че когато се прощавал с другарите си, задал на едного от тях един доста страничен въпрос и че дори проявил голям интерес към отговора. След като се простил с другарите си, настъпили онези две минути, които той си определил, за да мисли за себе си; знаел отнапред за какво ще мисли: все му се искало да си представи по възможност по-бързо и по-ясно какво ще се случи: сега съществува и живее, а след три минути ще бъде вече нещо, някой или нещо — но кой, какво, къде? Мислил да разреши всичко това през тези две минути! Недалеч имало черква и върхът ѝ блестял с позлатения си покрив срещу яркото слънце. Той помнеше, че гледал страшно упорито този покрив и лъчите, отразяващи се в него; не могъл да откъсне погледа си от лъчите: струвало му се, че тези лъчи са неговата нова природа, че след три минути той ще се слее някак с тях... Неизвестността и отвращението му от това ново, което ще стане и ей сега ще настъпи, били ужасни; ала той казва, че нищо не било тогава за него по-тежко от непрекъснатата мисъл: „Какво би било, ако не умра! Какво би било, ако ми върнат живота — каква безкрайност! И всичко това би било мое! Всяка минута бих превърнал тогава в цял век, нищо не бих загубил, всяка минута бих пресметнал точно, нищо не бих прахосал на вятъра!“ Той казваше, че тази мисъл най-сетне така го озлобила, та вече му се искало по-скоро да го застрелят.

Князът изведнъж млъкна; всички очакваха, че той ще продължи и ще направи заключението.

— Свършихте ли? — попита Аглая.

— Какво казахте? Свърших — рече князът, след като малко се замисли.

— Но защo ни разправихте всичко това?

— Просто така... спомних си... по повод на разговора ни...

— Вие говорите много откъслечно — забеляза Александра, — сигурно искахте, княже, да ни докажете, че нито един миг не бива да се цени евтино и че понякога пет минути струват повече от цяло съкровище. Всичко това е похвално, но позволете да ви попитам какво стана с този приятел, който ви е разправял за своите мъки... нали са му променили наказанието, тоест подарили са му този „безкраен живот“. Е, какво направи той после с това богатство? Живя ли, държейки сметка за всяка минута?

— О, не, аз го питах за това и той ми казваше, че съвсем не е живял по този начин и много, много минути е загубил.

— Следователно ето ви опита, значи, не може да се живее, като „се държи сметка за всяка минута“. Кой знае защо, но не може.

— Да, кой знае защо, но не може — повтори князът, — и на мене самия така ми се струваше... Но все пак не ми се вярва...

— Тоест вие мислите, че ще живеете по-умно от другите? — каза Аглая.

— Да, и тази мисъл ми идваше понякога.

— И още ви идва?

— Още... ми идва — отговори князът, като все още гледаше Аглая с кротка и дори плаха усмивка; но веднага след това отново се разсмя и погледна весело Аглая.

— Каква скромност! — каза Аглая почти раздражено.

— А какъв кураж имате, ето на, смеете се, а аз останах така поразен от разказа му, че после сънувах, тъкмо тези пет минути сънувах...

Той изгледа още веднъж изпитателни и сериозно своите слушателки.

— Не ми ли се сърдите за нещо? — попита той изведнъж с известно смущение, но като ги гледаше право в очите.

— За какво? — извикаха и трите девойки учудено.

— Ами задето все като че ли ви уча...

Всички се засмяха.

— Ако се сърдите, престанете да се сърдите — каза той, — защото сам знам, че съм живял по-малко от другите и разбирам живота

по-малко от всеки друг. Може би понякога говоря много странни неща...

И той съвсем се смути.

— Щом казвате, че сте били щастлив, значи, сте живели не по-малко, а повече; защо тогава си кривите душата и се извинявате? — строго и закачливо започна Аглая. — И не се безпокойте, моля ви се, че ни поучавате, това не ви дава никакво право да тържествувате. С вашия квиетизъм може да се изпълни с щастие един живот и от сто години. Достатъчно е да ви покажат екзекуция или малкия пръст — и от едното, и от другото вие ще извлечете похвални заключения и при това ще бъдете доволен. Лесно е да се живее така.

— Не разбирам защо винаги се сърдиш — намеси се генералшата, която отдавна наблюдаваше лицата на говорещите. — Не мога също да разбера за какво говорите. Какъв е този малък пръст и какви са тези глупости? Князът говори прекрасно, само че на малко тъжни теми. Защо го обезкуражаваш! Когато започна, той се смееше, а сега съвсем се умърлуши.

— Нищо, тамап. Но жалко, княже, че не сте виждали екзекуция, бих ви задала един въпрос.

— Но аз съм виждал екзекуция — отговори князът.

— Виждали сте? — извика Аглая. — Аз трябваше да се досетя! Това е венецът на цялата работа. Щом сте виждали, как можете да казвате, че винаги сте живели щастливо? Не са ли прави тогава думите ми, които ви казах?

— А нима във вашето село екзекутират? — попита Аделаида.

— Аз видях в Лион, бях отишъл там с Шнайдер, той ме заведе. Едва пристигнахме и попаднах на една екзекуция.

— Е, много ли ви хареса? Много ли е поучително? Полезно ли е? — запита Аглая.

— Съвсем не ми хареса, а след това бях малко болен, но признавам, че гледах като втрещен, не можех да откъсна очи.

— И аз не бих могла да откъсна очи — каза Аглая.

— Там никак не са доволни, когато жени отиват да гледат, дори след това вестниците пишат за тези жени.

— Щом намират, значи, че това не е женска работа, тогава искат да кажат (а и да оправдаят), че то е мъжка работа. Поздравявам ги за тази логика. Разбира се, и вие мислите така, нали?

— Разкажете за екзекуцията — прекъсна я Аделаида.

— Не ми се ще много да разправам сега... — смути се князът и малко се намръщи.

— Май че ви е жал да ни разправите — жегна го Аглая.

— Не, но преди малко вече разказвах за тази същата екзекуция.

— Кому?

— На вашия камердинер, когато чаках...

— На кой камердинер? — извикаха всички жени.

— Ами този, който седи в чакалнята, един такъв с прошарени коси, с червендалесто лице; аз седях в чакалнята, за да вляза при Иван Фьодорович.

— Чудно — забеляза генералшата.

— Князът е демократ — отсече Аглая, — хайде, щом сте разказали на Алексей, не можете да откажете на нас.

— На всяка цена искам да чуя — повтори Аделаида.

— Наистина, когато преди малко ме попитахте за сюжет за картина — обърна се към нея князът, като пак малко се въодушеви (изглеждаше, че той много бързо и доверчиво се въодушевяваше), — наистина ми дойде на ума да ви предложи този сюжет: да нарисувате лицето на някой осъден в момента, преди да бъде гилотиниран, когато още стои на ешафода, преди да е легнал на дъската.

— Лицето? Само лицето? — запита Аделаида. — Какъв странен сюжет. Че каква картина ще бъде това?

— Не знам, защо да не бъде? — настояваше с жар князът. — Аз видях неотдавна в Базел една такава картина.^[5] Много бих искал да ви я опиша... Ще го направя някой ден... страшно ме поразя.

— За базелската картина непременно ще разправите по-късно — каза Аделаида, — а сега ми разяснете картината на тази екзекуция. Можете ли да я опишете така, както сам си я представяте? Как да нарисувам лицето? Значи, само лицето? А как изглежда това лице?

— Това беше точно една минута преди смъртта — с пълна готовност започна князът, увлечен от спомена и, види се, веднага забравил за всичко останало, — моментът, когато се изкачи по стълбичката и стъпи на ешафода. Тогава той погледна към мене; аз се вгледах в лицето му и разбрах всичко... Впрочем как да ви го разкажа! Страшно, страшно много ми се иска вие или някой друг да нарисува това! Предпочитам да бъдете вие! Още тогава ми мина през ума, че

подобна картина ще бъде полезна. Знаете ли, в картината трябва да се предаде всичко, което се е случило преди този момент, всичко, всичко. Осъденият е лежал в затвора и е чакал да го екзекутират най-малко след една седмица; разчитал е някак си на обикновените формалности, че книгата трябва да отидат още някъде и да се върнат едва след седмица. А изведнъж по някаква случайност срокът е съкратен. В пет часа заранта той още е спял. Това беше в края на октомври; в пет часа е още студено и тъмно. Влязъл тъмничният надзирател, тихичко, със стража, и внимателно го бутнал по рамото; той се понадигнал, облегал се на лакътя — видял светлината. „Какво има?“ — „Екзекуцията ще стане след девет часа.“ Още сънен той не повярвал, почнал да спори, че книгата ще се върнат след една седмица, но когато се разсънил, престанал да спори и млъкнал — така разправяха, — а след това казал: „Все пак тежко е така изведнъж...“ — и пак млъкнал и не искал да каже ни дума повече. Минават сега три-четири часа в приготовления, известно какви: посещение на свещеника, закуска, която се състои от вино, кафе и парче говеждо месо (не е ли подигравка това? Като си помислиш само колко е жестоко това, а от друга страна, Бога ми, тези невинни хора го правят от чисто сърце и са уверени, че то е акт на човештина), след това тоалет (нали знаете какво значи тоалетът на престъпника?), най-после го повеждат през града към ешафода... Аз мисля, че тъкмо сега, когато те водят, ти се вижда, че ти остава безкрайно време да живееш. Струва ми се, че той сигурно е мислил по пътя: „Има още време, остават ми още три улици да живея; ето ще мина тази улица, след това ми остава още една, после третата, дето е хлебарницата отдясно... колко много има до хлебарницата!“ Около него народ, викове, шум, десет хиляди души, десет хиляди погледа — всичко това трябва да се изтърпи, а най-важното мисълта: „Ето ги тук десет хиляди, а никого от тях не екзекутират, а мене ще екзекутират!“ Но всичко това е само предварително. Към ешафода води стълбичка; тук пред стълбичката той изведнъж заплака, а беше един здравеняк, бабанка човек, голям злодей, казват, бил. Свещеникът не го оставяше нито за момент, беше и в колата с него и все му говореше — едва ли осъденият го е слушал; дори като почне да слуша, от третата дума вече нищо не разбира. Така трябва да е било. Най-сетне той заизкачва стълбичката; краката му бяха вързани и затова се движеше със ситни стъпки. Свещеникът,

сигурно умен човек, престана да му говори, а току му подаваше кръста да целува. Долу пред стълбичката той беше много бледен, но когато се изкачи и застана на ешафода, изведнъж побеля като лист хартия, съвсем като бяла хартия за писане. Сигурно краката му се подгъваха и се вдървяваха и му прилошаваше — сякаш нещо го дави в гърлото и като че го гъделичка — чувствували ли сте това в моменти на уплаха или на страшен ужас, когато разсъдъкът ви е на мястото си, но няма вече никаква власт над вас? Струва ми се, че ако ви застрашава неизбежна гибел, например срутва се къща над главата ви, тогава изведнъж ужасно ще ви се прииска да седнете, да затворите очи и да чакате — да става, каквото ще!... Тъкмо в този момент, когато го обхващаше тази слабост, свещеникът припряно, с един такъв бърз и мълчалив жест му поднасяше кръста до устните, един такъв мъничък кръст, сребърен, четиривърх — често му го поднасяше, час по час. И щом кръстът докосваше устните му, той отваряше очи и пак за няколко секунди като че ли се оживяваше и раздвижваше крака. Той целуваше жадно кръста, бързаше да го целува, сякаш бързаше да не забрави да вземе нещо за запас, за всеки случай, но надали изпитваше в тази минута някакво религиозно чувство. И това трая, докато той легна на дъската. За учудване е, че през тези последни секунди човек рядко изпада в безсъзнание. Напротив, в мозъка кипи живот и той работи сигурно силно, силно, силно като машина в движение; аз си представям, щракат непрекъснато разни мисли, все незавършени, а може би и смешни, и едни такива неуместни: „Ето там един, който има брадавица на челото, гледай ти, долното копче на палача ръждясало“... а в това време всичко съзнаваш и всичко помниш; има една такава точка, която никак не можеш да забравиш, не можеш и в несвят да паднеш и всичко се движи и върти около нея, около тази точка. И като си помислиш, че това продължава така чак до последната четвъртина от секундата, когато главата лежи вече върху дръвника и човекът чака и... *знае* и изведнъж чува как желязото се плъзва над него! Непременно ще го чуеш! Ако аз лежах, нарочно бих слушал и чул! Може би това трае само една десета от секундата, но непременно ще го чуеш! И представете си, досега още спорят, че може би и след като отхвъркне, главата още около една секунда съзнава, че е отхвъркнала — каква идея! Ами ако това трае пет секунди!... Нарисувайте ешафода така, че да се вижда ясно и отблизо само последното стъпало;

престъпникът е стъпил на него: главата, лицето е бледо като лист хартия, свещеникът поднася кръста, той протяга жадно посинелите си устни и гледа и — всичко знае. Кръст и глава — ето ви картината, а лицето на свещеника, на палача, на двамата му помощника и няколко глави и очи отдолу — всичко това може да се нарисува някак на трети план; в полусянка, за аксесоар... Ето ви картината.

Князът млъкна и погледна слушателките.

— Това, разбира се, не прилича на квиетизъм — каза си Александра.

— Хайде разправете ни сега как сте били влюбен — обади се Аделаида.

Князът я погледна учудено.

— Слушайте — като че побърза да прибави Аделаида, — друг път ще ни разкажете за базелската картина, а сега искам да чуя как сте били влюбен; не отричайте, били сте влюбен. Освен това почнете ли да разказвате, преставате да бъдете философ.

— Щом свършите да разказвате, веднага се засрамвате за това, което сте разказали — забеляза изведнъж Аглая. — Защо така?

— Колко е глупаво всичко това — отсече генералшата, като погледна с негодувание Аглая.

— Не е умно — потвърди Аделаида.

— Не й вярвайте, княже — обърна се към него генералшата, — тя го прави нарочно от някаква злоба; съвсем не е толкова глупаво възпитана; не отдавайте значение на закачките им. Сигурно са си наумили нещо, но те вече ви обичат. Аз познавам по лицата им.

— И аз ги познавам по лицата — каза князът, като особено натърти думите си.

— Как така? — попита с любопитство Аделаида.

— Какво знаете вие за нашите лица? — полюбопитствуваха и другите две.

Но князът мълчеше и беше сериозен; всички чакаха да отговори.

— Ще ви го кажа по-късно — каза той тихо и сериозно.

— Решително искате да ни заинтригувате — извика Аглая, — и с какъв тържествен тон!

— Добре тогава — поде живо пак Аделаида, — но щом сте толкова добър физиономист, сигурно сте били и влюбен; май че познах. Хайде, разкажете ни.

— Аз не бях влюбен — отговори князът също така тихо и сериозно, — аз... бях щастлив по друг начин.

— Но как, с какво?

— Добре, ще ви разкажа — рече князът с вид на дълбоко замислен човек.

[1] ... *магарето е добро и полезно същество*. — Може би тези думи са автопародия на думите на Мозгляков в повестта „Сънят на чичо“ („Аз ще ви докажа, че и магарето може да бъде благородно същество“ — виж т. 2 от това издание, стр.369. ↑

[2] *Отдавна юг и изток са описани...* — Неточен цитат от стихотворението на М. Ю. Лермонтов „Журналист, читател и писател“ (1840). У Лермонтов:

*Какво да пишеш? Юг и изток
отдавна са описани, възпети.* ↑

[3] *Този човек бил покачен един ден заедно с други осъдени на ешафода...* — Достоевски разказва за свои преживявания през деня на 22 декември 1849 година, когато всяка минута е очаквал да се изпълни смъртното наказание над петрашевци. А. Г. Достоевская пише по повод този откъслек: „За Фьодор Михайлович бяха извънредно тежки спомените за това, което е трябвало да преживее по време на изпълнението на присъдата му по делото на Петрашевски и той рядко говореше на тая тема. Все пак случвало ми се е да чуя два-три пъти този разказ, и то почти със същите изрази, с които е предаден в романа «Идиот».“ (Л. П. Гроссман, Семинарии по Достоевскому, М.-П., 1923, стр. 58.) Описание на преживяванията на Достоевски и на другите петрашевци в деня на езекутирането виж също в статията на О. Ф. Милер „Материали за биографията на Ф. М. Достоевски“ („Биография, писма и заметни из записной книжки Ф. М. Достоевского“, СПб, 1883, стр. 117–120). ↑

[4] *Щял да умре на двадесет и седем години...* — В 1849 т. Достоевски е имал почти толкова години — двадесет и осем. ↑

[5] *Аз видях неотдавна в Базел една такава картина.* — Достоевски е бил в Базел през август 1867 година. Той има пред вид вероятно картината на Ханс Фрис (1450–1520) от Базелския художествен музей „Отсичане главата на Йоан Кръстител“ (1514),

която изобразява лицето на Йоан в момента, когато е вдигнат вече меча над него. ↑

VI

— Ето сега — започна князът — вие ме гледате с такова любопитство, че ако не го задоволя, навярно ще ми се разсърдите. Не, аз се шегувам — прибави той веднага с усмивка. — Там... там имаше винаги деца и аз прекарвах цялото си време с деца, само е деца. Това бяха децата от селото, цял орляк деца, които ходеха на училище. Не че ги учих; о, не, за това си имаше учител Жюл Тибо; да речем, помагах им в учението, но повечето си прекарвах времето между тях и целите ми четири години минаха така. И не ми трябваше нищо друго. Всичко им казвах, нищо не криех от тях. Бащите и роднините им ми се разсърдиха, задето децата в края на краищата не можеха да минат без мене и все се трупаха около мене, а учителят дори ми стана най-големият враг. Мнозина ми станаха там врагове, и то все заради децата. Дори Шнайдер ме кореше. И защо толкова се бояха? На детето може всичко да се каже — всичко; винаги съм се чудил колко зле големите познават децата, а бащите и майките дори собствените си деца. Нищо не бива да се крие от децата под предлог, че са малки и че е рано за тях да знаят. Каква тъжна и злополучна мисъл! И колко добре самите децата забелязват, че бащите им ги смятат за много малки и неспособни нищо да разберат, когато те всичко разбират. Големите не знаят, че детето може да даде извънредно важен съвет дори по най-мъчния въпрос. О, Боже! Когато ви гледа една от тези хубави птички, доверчиво и щастливо, просто ви хваща срам да я излъжете! Аз ги наричам птички, защото няма на света нищо по-хубаво от птичката. Впрочем мене ми се разсърдиха всички в селото главно поради един случай... а Тибо просто ми завиждаше; отначало той все клатеше глава и се чудеше как така децата разбират всичко от мене, а от него почти нищо, а след това почна да ми се присмива, когато му казах, че ние двамата няма да ги научим на нищо, а по-скоро те ще ни научат. И как можеше да ми завижда и да ме клевети, когато сам живееше сред децата! В контакт с децата душата се лекува... В лечебницата на Шнайдер имаше един болен, много нещастен човек. Нещастieto му беше толкова ужасно, че надали би могло да има друго такова.

Лекуваха го от лудост; според мене той не беше луд, само че ужасно страдаше — и това беше цялата му болест. И да знаехте какво станаха в края на краищата децата за него... Ала за този болен по-добре ще ви разкажа после; сега ще ви разправа как започна всичко това. Отначало децата не ме обичаха. Бях твърде голям за тях, винаги такъв един тронав; знам, че съм грозен... пък и най-сетне бях чужденец. Отпърво децата ми се присмиваха, а след това почнаха да ме замерят дори с камъни, когато видяха, че целунах Мари. А аз само веднъж я целунах... Не, не се смейте — побърза князът да предотврати насмешката на слушателките си, — това съвсем не беше любов. Да знаехте колко нещастно беше това създание и вие самите щяхте да изпитате като мене голямо съжаление към него. Тя беше от нашето село. Майка ѝ бе съсипана старица и в малката им, съвсем вехта къщица с два прозореца единият беше преграден с дъска, на която селските власти ѝ позволяваха да продава ширитчета, конци, тютюн, сапун, всичко много евтино и от това се прехранваше. Тя беше болна, краката ѝ се бяха подули, така че седеше все на едно място. Дъщеря ѝ Мари, на около двадесет години, беше слаба и тъничка; отдавна бе хванала охтика, но все ходеше по къщите да върши тежка работа по цял ден — миеше подове, переше, метеше дворищата, прибираше добитъка. Един французин, търговски пътник, я съблазнил и отвякъл, а след една седмица я оставил сама на пътя и тайничко офейкал. Тя се върна у дома си като просякиня, цялата в кал и в дрипи, със съдрани обувци; вървяла пеш цяла седмица, нощувала в полето и много настинала; краката ѝ бяха в рани, ръцете ѝ подути и напукани. Впрочем и по-рано тя не беше хубава; имаше само благи, добри, невинни очи. Беше ужасно мълчалива. Един ден, преди това още, както работеше, тя изведнъж запя и спомням си, всички се смаяха и взеха да се смеят: „Мари запя! Как така? Мари запя!“ — и тя ужасно се смути и от него ден не отвори вече уста. Тогава все още бяха любезни с нея, но когато се върна болна и измъчена, никой не изпитваше капка състрадание към нея! Колко жестоки бяха! Колко груби са разбиранията им! Първа майка ѝ я посрещна със злоба и е презрение: „Сега ти ме посрами.“ Тя първа я изложи на опозоряване: когато в селото чува, че Мари се е върнала, всички се стекоха да я видят и едва ли не цялото село дотърча в къщата на старата: старци, деца, жени, момичета, такава една нетърпелива, жадна тълпа. Мари бе легнала на

пода, в нозете на бабата, гладна, окъсана, и плачеше. Когато всички нахълтаха вътре, тя закри лице с разпилените си коси и падна ничком на пода. Всички наоколо ѝ я гледаха като някакво животно; старците я осъждаха и хулеха, младите дори се смееха, жените я хокаха, осъждаха, гледаха я със същото презрение, с което се гледа паяк. Майка ѝ позволи всичко това — седеше там, кимаше с глава и одобряваше. По него време тя беше вече много болна, почти на смъртно легло; след два месеца наистина умря; знаеше, че умира, но все пак не рачи да се помири с дъщеря си, преди да умре, дори не разменяше дума с нея, пъдеше я да спи в антрето, почти не ѝ даваше храна. Често трябваше да слага болните си крака в топла вода; Мари всеки ден измиваше краката ѝ и се грижеше за нея; тя приемаше мълком всичките ѝ услуги, без да ѝ каже нито една блага дума. Мари търпеше всичко и когато по-късно се запознах с нея, забелязах, че и тя самата одобряваше всичко това и се смяташе за някаква най-последна твар. Когато старата легна, за да не стане вече, идваха една по една да я наглеждат селските бабички, както е тамошният обичай. Тогава съвсем престанаха да хранят Мари; а в селото всички я пъдеха и никой не искаше дори работа да ѝ даде както по-рано. Всички сякаш я плюеха, а мъжете даже престанаха да я смятат за жена и какви ли не мръсни думи ѝ казваха. Понякога, много рядко, когато пияниците се напиваха в неделен ден, за смях ѝ хвърляха грошове ей тъй, направо на земята; Мари мълчаливо ги вдигаше. Започнала бе вече да храчи кръв. Най-после дрипите ѝ съвсем се окъсаха, така че срам я беше да се показва в селото; а откакто се върна, ходеше боса. И ето сега децата — цял орляк от около четиридесет ученика, дори повече — почнаха да я закачат и дори да я замерят с кал. Тя помоли говедаря да ѝ позволи да пази кравите, но говедарят я изпъди. Тогава тя сама, без позволение, почна да ходи по цял ден със стадото. Тъй като помагаше много на говедаря и той забеляза това, вече не я пъдеше и понякога дори ѝ даваше остатъците от своя обед, сирене и хляб. Той смяташе, че проявява голяма милост. А когато умря майка ѝ, пасторът не се посвени да опозори Мари пред всички в черква. Мари бе застанала до ковчега, както си беше в дрипите, и плачеше. Събрал се бе много народ да гледа как тя ще плаче и ще върви подир ковчега; тогава пасторът — той беше млад човек и цялата му амбиция бе да стане голям проповедник — се обърна към всички и посочи Мари: „Ето кой стана причина за смъртта

на тази почтена жена“ (което не беше вярно, защото тя боледуваше вече от две години), „ето тя стои пред вас и не смее да погледне, тъй като е белязана от Бога; ето я боса и дрипава — пример за онези, които губят добродетелта си! Но коя е тя? Тя е нейната дъщеря!“ И той продължи в този тон. И представете си, тази подлост почти на всички допадна, но... сега стана нещо непредвидено; сега се застъпиха децата, защото по онова време всичките деца бяха на моя страна и бяха почнали да обичат Мари. Ето как стана това. Искаше ми се да направя нещо за Мари; тя имаше голяма нужда от пари, но там аз няхах никога нито копейка. Имах една малка игла с брилянт и я продадох на един посредник, който ходеше по селата и търгуваше със стари дрехи. Даде ми осем франка, а тя струваше най-малко четиридесет. Дълго време търсех да срещна Мари сама; най-после я намерих извън селото, до един плет, на страничната пътека за планината, зад едно дърво. Дадох ѝ осемте франка и ѝ казах да бъде пестелива, понеже няма да имам вече други пари, а след това я целунах, като ѝ казах да не мисли, че имам някакво лошо намерение и че я целувам не защото съм влюбен в нея, а защото много я съжалявам и че от самото начало ни най-малко не съм я смятал за виновна, а само за нещастна. Много ми се искаше тогава да я утеша и да я уверя, че тя не трябва да се смята толкова паднала пред всички, но тя, изглежда, не разбра. Веднага почувствувах това, макар че през цялото време тя почти мълчеше и стоеше пред мене е наведени очи и ужасно засрамена. Когато свърших, тя ми целуна ръката, а аз хванах тутакси нейната ръка и се наведох да я целуна, но тя бързо я отдръпна. Изведнъж в този момент ни видяха децата, цял орляк; по-късно научих, че те отдавна ме следели. Те почнаха да свиркат, да пляскат с ръце и да се смеят, а Мари си плю на петите. Опитах се да им говоря, но те почнаха да ме замерят с камъни. Още същия ден всички се научиха за това, цялото село; всичко се струпа пак върху Мари: още повече я намразиха. Чух дори, че искали да ѝ наложат някакво наказание, но, слава Богу, това се размина; ала децата не я оставяха вече спокойно да мине, закачаха я повече от преди, хвърляха по нея кал; гонят я, тя бяга от тях и както беше със слаби гърди, току се спре задъхана, а те подир нея, крещят, ругаят. Веднъж дори се спуснах да се бия с тях. След това взех да им говоря, говорех им всеки ден, всеки път, когато можех. Понякога те се спираха да ме слушат, макар че все още я хулеха. Разправих им колко е

нещастна Мари; скоро те престанаха да я ругаят и почнаха да минават мълчаливо край нея. Малко по малко взехме да си приказваме, аз не криех нищо от тях; всичко им разказах. Те ме слушаха с голямо любопитство и скоро почнаха да съжаляват Мари. Някои я поздравяваха любезно, когато я срещнеха; там има обичай, когато срещнеш някого — познат или непознат, — да го поздравиш и да му кажеш: „Добър ден.“ Представям си учудването на Мари. Веднъж две девойчета взели храна, занесли ѝ я, дали ѝ я и дойдоха да ми разправят всичко. Казаха ми, че Мари се разплакала и че сега те много я обичат. Скоро всички почнаха да я обичат, а ведно с това почнаха и мене да обичат. Идваха често при мене и все ме молеха да им разказвам; струва ми се, добре разказвах, защото те много обичаха да ме слушат. След това взех да уча и да чета всичко, само за да им разправам после и цели три години им разправях. Когато по-късно всички — включително и Шнайдер — ме обвиниха, задето говоря с тях като е големи и нищо не крия от тях, аз им отговарях, че е срамота да ги лъже човек, че те и без това всичко знаят, колкото и да криеш от тях, или ще го узнаят може би погрешно, а от мене правилно ще го научат. Достатъчно е само всеки да си спомни детинството. Те не бяха съгласни... Аз бях целунал Мари две седмици преди да умре майка ѝ; а когато пасторът държеше проповедта си, всички деца бяха вече на моя страна. Веднага им разправих и разясних постъпката на пастора; всички се ядосаха, а някои дотолкова, че счупиха с камъни стъклата на прозорците му. Аз ги спрях, защото това беше вече лошо, но начаса цялото село узна всичко и ето че почнаха да ме обвиняват, че съм развалил децата. След това всички узнаха, че децата обичат Мари и ужасно се изплашиха; ала Мари беше вече щастлива. Забраниха на децата дори да я виждат, но те тичаха тайно при нея сред стадото, доста далеч, горе-долу половин верста от селото; занасяха ѝ подаръци, а някои просто изтичваха, за да я прегърнат, да я целунат, да ѝ кажат: „Je vous aime, Marie!“^[1] — и след това хукваха назад. Мари насмалко не полудя от това неочаквано щастие; дори не бе го сънувала; тя се срамуваше и се радваше, а най-интересното беше, че децата, особено момичетата, искаха да изтичат при нея, за да ѝ кажат, че аз я обичам и им говоря много за нея. Те ѝ казали, че съм им разправил всичко това и че сега я обичат, жалят я и че винаги ще бъде така. После дотърчаваха при мене и с толкова радостни, загрижени личица ми разправяха, че

току-що видели Мари, че Мари ме поздравява. Вечер аз отивах на водопада; там имаше едно място, заобиколено от тополи и съвсем скрито откъм селото; тъкмо там те идваха вечер да ме намерят, някои дори скришом. Струва ми се, те изпитваха страшно удоволствие при мисълта, че аз съм влюбен в Мари и през цялото време, докато живях там, това беше едничкото нещо, в което ги излъгах. Аз не ги разубеждавах, че съвсем не обичам Мари, тоест не съм влюбен в нея, и че изпитвам само голямо съжаление към нея; по всичко виждах, че повече им се искаше да бъде така, както те си бяха въобразили и решили помежду си, и затова мълчах и се преструвах, че са познали. Колко деликатни и нежни бяха тези малки сърца: струваше им се например невъзможно, че техният добър Léon обича така много Мари, а Мари ходи тъй лошо облечена и боса. Представете си, те ѝ намериха ѝ обуца, и чорапи, и бельо, и дори някаква рокля; как се бяха издяволили да направят това — не знам; целият орляк се беше разшетал. Когато ги разпитвах, те само весело се смееха, а момичетата пляскаха с ръце и ме целуваха. Понякога и аз отивах скришом да видя Мари. Болестта ѝ се беше вече много влошила и тя едва ходеше; най-после съвсем престана да помага на говедаря, но все пак отиваше всяка заран със стадото. Тя седеше настрана, върху издатината на една стръмна, почти отвесна скала; седеше съвсем на края на камъка, скрита от всички погледи, и седеше на камъка почти без да мръдне от сутринта чак до часа, когато стадото се прибираше. Охтиката толкова я беше изтощила, че тя седеше повечето със затворени очи, склонила глава на скалата, дремеше и дишаше тежко; лицето ѝ измършавя като на скелет и пот избиваше по челото и по слепите ѝ очи. Така я намирах винаги. Отивах за минутка и също не ми се искаше да ме видят. Щом отидех, Мари веднага трепваше, отваряше очи и се спускаше да ми целува ръцете. Вече не ги отдръпвах, защото това беше щастие за нея; през цялото време, докато бях там, тя трепереше и плачеше; вярно, че на няколко пъти се опитваше да говори, но мъчно можеха да ѝ се разберат приказките. Беше като безумна, ужасно развълнувана и екзалтирана. Понякога децата идваха с мене. Тогава обикновено те заставаха наблизко и се заемаха да ни пазят от всичко и от всекиго и това им харесваше извънредно много. Когато си отивахме, Мари пак оставаше сама, все така неподвижна, затворила очи и склонила глава на скалата; може би мечтаеше за нещо. Една сутрин тя нема вече сили

да излезе със стадото и остана в запустялата си къща. Децата веднага се научиха и почти всички на няколко пъти ходиха този ден при нея да я навестят; тя лежеше на одъра си сам-саминка. Два дни се грижиха за нея само децата, като се редуваха, но след това, когато в селото се разчу, че Мари отива вече към своя край, почнаха да идват бабичките от селото да седят при нея и да дежурят. В селото, изглежда, се събуждаше съжаление към Мари, поне вече не възпираха децата и не им се караха както по-рано. През цялото време тя дремеше, сънят ѝ беше неспокоен: ужасно кашляше. Бабичките пъдеха децата, ала те дотичваха под прозореца, понякога само за минутка, само за да ѝ кажат: „Bonjour, notre bonne Marie“.^[2] А тя, щом ги зърнеше или чуеше гласа им, цяла се оживяваше и веднага, без да слуша бабите, мъчеше се да се надигне на лакътя, кимаше им с глава, благодареше им. Както по-рано те ѝ носеха храна, но тя почти нищо не ядеше. Уверявам ви, благодарение на тях тя умря почти щастлива. Благодарение на тях тя забрави тежкото си нещастие, сякаш получи прошка от тях, защото чак до края си се смяташе за голяма престъпница. Като птички те удряха с крилца по нейните прозорци и всяка заран ѝ викаха: „Nous t’aimons, Marie.“^[3] Тя умря много скоро. Мислех, че ще живее доста повече. Един ден преди да умре, преди заник слънце, аз отидох да я видя; изглежда, тя ме позна и аз стиснах ръката ѝ за сетен път; колко съсудрена бе ръката ѝ! А изведнъж на другата сутрин идват и ми казват, че Мари умряла. Сега вече бе невъзможно да се удържат децата: те окичиха целия ѝ ковчег с цветя и сложиха венец на главата ѝ. В черквата пасторът вече не хули мъртвата, а и на погребението имаше много малко хора, ей тъй просто от любопитство бяха дошли някои; но когато дойде време да се изнесе ковчегът, децата се спуснаха вкупом сами да го носят. Но тъй като не им стигнаха силите за това, те помагаха, всички тичаха подир ковчегата и всички плачеха. Оттогава гробът на Мари се поддържа благочестиво от децата: всяка година те го украсяват с цветя и насадиха рози наоколо. Но тъкмо след погребението започна цялото село да ме преследва много силно заради децата. Главните подстрекатели бяха пасторът и учителят. Решително забраниха на децата дори да идват при мене, а Шнайдер взе върху себе си грижата да следи за тази забрана. Но все пак ние се виждахме, разбирахме се отдалеч със знаци. Те ми пращаха малки записчици. Покъсно всичко това се углади, но тогава беше много хубаво: това

преследване дори ме сближи още повече с децата. През последната година даже почти се помирих с Тибо и с пастора. А Шнайдер дълго ми говореше и се препираше с мене за моята вредна „система“ по отношение на децата. Каква ти система! Най-после — току преди да си замина — той ми призна една своя много странна мисъл: каза ми, че напълно се е убедил, че съм същинско дете, тоест съвсем дете, че само по ръст и по лице приличам на възрастен, но че по развитие, душа, характер и може би дори по ум не съм възмъжал и никога няма да възмъжея, ако ще и до шестдесет години да живея. Много се смях: той, разбира се, няма право, защото как мога да бъда аз дете? Едно е само вярно, аз наистина не обичам да бъда с възрастни, с хора, с големи и — това отдавна съм забелязал — не обичам, защото не знам как да се държа. Каквото и да приказват с мене, колкото и да са добри към мене, все пак, кой знае защо, винаги ми е мъчително да бъда между тях и ужасно се радвам, когато мога да отида по-скоро при другарите си, а моите другари бяха винаги децата, но не защото сам съм дете, а защото просто нещо ме теглеше към тях. Когато аз, още в началото на пребиваването ми в селото — тъкмо когато отивах да се разхождам самотен и тъжен в планината, — когато, скитайки се сам, почнах да срещам понякога, най-вече по пладне, времето, когато ги пускат от училище, целия този орляк шумни деца, затичали се със своите торбички и плочи, сред викове, смях и игри — цялата ми душа изведнъж се устремяваше към тях. Не знам как да изразя това, но изпитвах някакво необикновено силно чувство на щастие при всяка среща с тях. Спирах се и се смеех от щастие, когато гледах техните малки, бързи и вечно тичащи крачка, когато наблюдавах момченцата и момиченцата, които тичаха заедно, техния смях и сълзи (защото, докато стигнат от училището до къщите си, мнозина от тях намираха време да се сбият, да се разплачат, пак да се помирят и поиграят), и забравях тогава всичката си тъга. А по-късно, през целите тези три години, аз не можах да разбера нито как, нито защо тъгуват хората. Цялата ми съдба се насочи към децата. Никога не смятах да напусна селото и на ум не ми идваше, че ще тръгна един ден за насам, за Русия. Струваше ми се, че ще живея винаги там, но най-после разбрах, че Шнайдер не можеше повече да ме издържа, а освен това се случи едно събитие от такова важно значение, струва ми се, че Шнайдер сам ме подкани да замина и писа тук от мое име. Ще видя сега каква е тази

работа и ще се посъветвам с някого. Може би съдбата ми ще се промени изцяло, но това не е всичко и не е най-важното. Важното е, че целият ми живот вече се промени. Аз оставих там много, твърде много неща. Всичко изчезна. Седях във вагона и си мислех: „Отивам сега при хората; може би нищо не знам, но нов живот започна за мене.“ Реших да изпълня дълга си честно и твърдо. С хората ще ми бъде може би отегчително и тежко. В първо време реших да бъда с всички вежлив и искрен; нали никой няма да иска от мене повече. Може би и тук ще ме сметнат за дете — нека! Мене и за идиот ме смятат, кой знае защо; наистина аз бях някога толкова болен, че тогава и приличах на идиот; но какъв идиот съм сега, когато сам разбирам, че ме смятат за идиот? Вляза някъде и си мисля: „Ето смятат ме за идиот, а аз все пак съм умен, но те не се и досещат...“ Често ми идва тази мисъл. Когато в Берлин получих оттам няколко писъмца, които децата бяха намерили време да ми напишат, веднага разбрах колко съм ги обичал. Най-голяма мъка ми причини първото писмо! А как тъгуваха те, когато ме изпращаха! От един месец вече ме изпращаха: „Léon s'en va, Léon s'en va pour toujours“!^[4] Всяка вечер продължавахме да се събираме при водопада и все говорехме как ще се разделим. Понякога бяхме весели като по-рано; само когато си отиваха да спят, те ме прегръщаха силно и горещо, което не се случваше преди. Някои дотърчаваха при мене скришом от всички, едно по едно, само за да ме прегърнат и целунат насаме, без да види никой. Когато тръгнах вече на път, всички дечурлига вкупом ме придружиха до гарата. Гарата беше горе-долу на една верста от селото. Те съдържаха сълзите си, но мнозина от тях не можеха и плачеха на глас, особено момичетата. Вървахме бързо, за да не закъснеем, но изведнъж някое от тълпата се хвърляше посред пътя върху мене, прегръщаше ме с малките си ръчички и ме целуваше и така просто спираше цялата дружина; колкото и да бързахме, всички спирахме и чакахме, докато то се сбoguва. Когато се качих във вагона и влакът потегли, всички ми извикаха „ура!“ и дълго не мръднаха от мястото си, докато влакът се скри от погледа им. Аз също ги гледах... Слушайте, когато преди малко влязох тук и погледнах вашите мили лица — сега аз много се вглеждам в лицата — и чух първите ви думи, за пръв път оттогава ми стана леко на душата.

Казах си преди малко, че може би наистина съм щастлив: защото знам, че не всеки ден срещаш хора, които веднага обикваш, а вас

срещнах веднага щом слязох от вагона. Много добре знам, че човек се срамува да говори за чувствата си, а ето аз ви говоря за моите чувства и не ме е срам. Аз не съм общителен и може би дълго време няма да дойда у вас. Само не вземайте това в лош смисъл; не искам да кажа, че не държа за вас и не мислете също, че с нещо сте ме докачили. Питайте ме за впечатлението ми от вашите лица и какво съм забелязал в тях. С голямо удоволствие ще ви кажа. Вие, Аделаида Ивановна, имате щастливо лице, най-симпатичното от трите. Освен дете сте много хубава, човек ви гледа и си казва: „Тя има лице на добра сестра.“ Пристъпвате към нещата простодушно и весело, но и умеете бързо да разбирате сърцата. Ето какво мисля за вашето лице. И вие, Александра Ивановна, имате прекрасно и много мило лице, но може би си имате някаква тайна скръб; душата ви е несъмнено много добра, но не сте весела. На лицето ви има някаква особена отсянка, която напомня за Мадоната на Холбайн^[5] в Дрезден. Това е впечатлението ми от вашето лице: познах ли? Нали самата вие казвате, че съм познавал. А за вашето лице, Лисавета Прокофиевна — обърна се той изведнъж към генералшата, — за вашето лице имам не само впечатлението, но съм и просто уверен, че сте същинско дете, във всичко, във всичко — както в доброто, така и в лошото, въпреки годините ви. Нали не ми се сърдите, че говоря така? Нали знаете какво уважение имам към децата? И не мислете, че от някаква наивност ви казах така откровено всичко това за вашите лица: о не, съвсем не! Може би и аз имах своите съображения.

[1] Обичам ви, Мари! (фр.) ↑

[2] Добър ден, наша добра Мари (френ.). ↑

[3] Обичаме те, Мари (френ.). ↑

[4] Леон си отива, Леон си отива завинаги! (френ.) ↑

[5] ... която напомня за Мадоната на Холбайн в Дрезден. —

Става дума за картината на великия немски художник Ханс Холбайн млади (1497–1543) „Мадоната заедно със семейството на бюргермайстера Якоб Майер“ (1525–1526). През 1867 година Достоевски е видял в Дрезденската галерия копие от тази картина, оригиналът от която се пази в Дармщадския музей („Дневник А. Г. Достоевской, 1867 година“, М., 1923, стр. 15, 19). До 70-те години на XIX век дрезденското копие, направено от ръката на холандски

майстор, погрешно е било смятано за произведение на самия Холбайн.

↑

VII

Когато князът млъкна, всички го гледаха весело, дори Аглая, но най-вече Лисавета Прокофиевна.

— Ето че го изпитайте! — извика тя. — Е, уважаеми госпожици, вие мислехте, че ще го покровителствувате като сираче, а той самият едва ви удостои с избора си, и то с уговорката, че ще идва само от време на време. Ето че ние излязохме изиграните, най-вече Иван Фьодорович, и аз се радвам. Браво, княже, преди малко ни поръчаха да ви изпитаме. А това, което казахте за моето лице, е чиста истина: аз съм дете и знам това. И преди да ми го кажете, го знаех; вие изразихте моята мисъл с една дума само. Аз смятам, че вашият характер съвсем прилича на моя и много се радвам; приличаме си като две капки вода. Само че вие сте мъж, а аз жена и не съм ходила в Швейцария; там е цялата разлика.

— Не бързайте, татап — извика Аглая, — князът казва, че във всичките си признания е имал особени съображения и е говорил преднамерено.

— Да, да — засмяха се другите.

— Не се присмивайте, милички, той може би е по-хитър и от трите ви заедно. Ще видите. Само че защо вие, княже, не казахте нищо за Аглая? Аглая чака, а и аз чакам.

— Нищо не мога да кажа сега; ще кажа по-късно.

— Защо? Да няма в нея нещо особено?

— О, да, има; вие сте необикновена красавица, Аглая Ивановна. Толкова сте хубава, че човек го е страх да ви гледа.

— И само толкова? А качества? — настояваше генералшата.

— Мъчно е да се съди за красотата; аз още не съм се приготвил. Красотата е загадка.

— Ще рече, вие дадохте загадка на Аглая — каза Аделаида, — хайде разгадай я сега, Аглая. А тя е хубава, княже, нали е хубава?

— Необикновено! — с жар отговори князът, като погледна възхитено Аглая. — Почти като Настасия Филиповна, макар че лицето ѝ е съвсем друго!...

Всички се спогледаха смаяни.

— Като кого-о-о? — каза провлечено генералшата. — Като Настасия Филиповна? Къде сте виждали Настасия Филиповна? Коя Настасия Филиповна?

— Преди малко Гаврила Ардалионович показваше портрета ѝ на Иван Фьодорович.

— Как, донесъл портрета ѝ на Иван Фьодорович?

— Да го покаже. Настасия Филиповна подарила днес портрета си на Гаврила Ардалионович, а той го донесъл да го покаже.

— Искам да го видя! — избухна генералшата. — Къде е този портрет? Щом му го е подарила, сигурно е у него, а той, разбира се, е още в кабинета. В сряда винаги идва да работи и никога не излиза преди четири часа. Повикайте веднага Гаврила Ардалионович! Не, не съм толкова чак примряла да го видя. Бъдете така любезен, княже, миличък, идете в кабинета, вземете портрета от него и го донесете. Кажете, че искаме да го видим. Моля ви се.

— Добър е, но е твърде простичък — каза Аделаида, когато князът излезе.

— Да, твърде много — потвърди Александра, — толкова, че дори е и малко смешен.

И едната, и другата като че не доизказаха цялата си мисъл.

— Впрочем лесно се изплъзна, когато говори за нашите лица — каза Аглая, — всички ни поласка, дори и тапан.

— Не се подигравай, моля ти се! — извика генералшата. — Не той ме поласка, а аз бях поласкана от думите му.

— Ти смяташ, че той си извъртя думите? — попита Аделаида.

— Не ми се вижда толкова простичък.

— Я се махай! — разсърди се генералшата. — А според мене вие сте още по-смешни от него. Простичък е, ама е хитър в най-благородния смисъл на думата, разбира се. Също като мене.

„Лошо направих, разбира се, дето споменах за портрета — мислеше си князът, като влизаше в кабинета, и чувствуваше известно угризение. — Може би пък добре направих, дето споменах...“ В главата му почна да се мярка една странна мисъл, Впрочем още не съвсем ясна.

Гаврила Ардалионович още седеше в кабинета, задълбочен в книгата си. Сигурно не на вятъра му плащаше заплата акционерното

дружество. Той се смути страшно, когато князът му поиска портрета и му разправи как са научили там за него.

— Е-е-ех! Защо ли ви трябваше да дрънкате! — извика той със зловна ярост. — Нищо не разбирате... Идиот! — процеди той през зъби.

— Извинете, съвсем не съобразих; стана дума. Казах, че Аглая е почти толкова хубава, колкото и Настасия Филиповна.

Ганя го помоли да разправи по-подробно; князът разправи. Ганя отново го погледна подигравателно.

— Не ви излиза от ума Настасия Филиповна... — измърмори той, но не довърши и се замисли.

Виждаше се, че бе разтревожен. Князът му напомни за портрета.

— Слушайте, княже — каза изведнъж Ганя, сякаш го бе осенила внезапна мисъл, — имам една голяма молба към вас... Но аз наистина не знам...

Той се смути и не се доизказа; решаваше нещо и като че се бореше със себе си. Князът чакаше мълчаливо. Ганя още веднъж го изгледа с изпитателен, втрещен поглед.

— Княже — поде той, — сега там на мене... по повод едно съвсем странно обстоятелство... дори смешно... и за което нямам вина... с една дума, безполезно е да говорим — там на мене, изглежда, малко ми се сърдят, затова известно време не искам да ходя там, без да ме повикат. Крайно необходимо ми е да поприказвам сега с Аглая Ивановна. За всеки случай написах няколко думи (той държеше в ръцете си сгънато листче) — и ето не знам как да го предам. Не бихте ли се съгласили, княже, да предадете това листче на Аглая Ивановна, веднага, само че лично на Аглая Ивановна, тоест никой да не види, нали ме разбирате? То не е бог знае каква тайна, в него няма нищо такова... но... ще ми направите ли тази услуга?

— Не ми е много приятно — отвърна князът.

— Ах, княже, крайно ми е необходимо! — замоли се Ганя. — Тя може би ще отговори... Повярвайте, че само поради крайна нужда, съвсем крайна нужда се обръщам към вас... По кого да го пратя?... То е много важно... Ужасно важно е за мене...

Ганя се боеше много, че князът няма да се съгласи и го гледаше в очите със страхлива молба.

— Добре, ще го предам.

— Само че никой да не забележи — настоя зарадван Ганя — и вижте какво, княже, нали мога да разчитам на вашата честна дума?

— Никому няма да го покажа — каза князът.

— Записката не е запечатана, но... промълви крайно развълнуван Ганя и не довърши от смущение.

— О, аз няма да я прочета — съвсем просто отговори князът, взе портрета и излезе от кабинета.

Щом остана сам, Ганя се хвана за главата.

— Една нейна дума и аз... и аз наистина може би ще скъсам!...

От вълнение и очакване той не можеше да се залови отново за книгата и почна да ходи из кабинета от единия ъгъл до другия.

Князът тръгна, замислен; неприятна му беше поръчката, неприятна му беше и мисълта, че Ганя праща записка на Аглая. Но още не стигнал до двете стаи преди гостната, изведнъж се спря, сякаш се сети за нещо, огледа се, отиде до прозореца, за да бъде по-близо до светлината, и се загледа в портрета на Настасия Филиповна.

Искаше му се като че ли да разгадае нещо, което се таеше в това лице и което преди малко го беше смаяло. Първото впечатление почти не го оставяше и сега той сякаш бързаше наново да го провери. Освен с необикновената си красота сега това лице го смая и с нещо по-силно. В това лице имаше сякаш безкрайна гордост и презрение, почти омраза, и в същото време някаква доверчивост, някаква чудна наивност; при наблюдение тези два контраста пораждаха дори като че ли известно чувство на състрадание. Тази ослепителна красота беше дори непоносима, красота на бледо лице, на малко хлътнали страни и на блестящи очи; странна красота! Князът гледа портрета около една минута, после изведнъж се сепна, огледа се, приближи го бързо до устните си и го целуна. Когато след минута влезе в гостната, лицето му беше съвсем спокойно.

Но когато влезе в трапезарията (през една друга стая до гостната), почти се сблъска на вратата с Аглая, която излизаше. Тя беше сама.

— Гаврила Ардалионович ме помоли да ви предам това — каза князът, подавайки ѝ записката.

Аглая се спря, взе записката и някак особено погледна княза. В погледа ѝ нямаше ни най-малко смущение, личеше само известно учудване и то като че ли се отнасяше единствено до княза. Спокоен и

горд, този поглед сякаш искаше от него сметка, как така е станал съучастник на Ганя в тази работа? Те постояха два-три мига един срещу друг; най-сетне по лицето ѝ едва-едва се изписа някакъв присмех; тя се усмихна леко и отмина.

Някое време генералшата мълчаливо и с известна отсянка на пренебрежение разглежда портрета на Настасия Филиповна, който държеше в протегнатата ръка пред себе си, необикновено и ефектно отдалечила го от очите си.

— Да, хубава е — каза най-после тя, — дори много хубава. Виждала съм я два-три пъти, но само отдалеч. Значи, такъв вид красота цените вие? — обърна се тя изведнъж към княза.

— Да... такъв вид... — отговори князът с известно усилие.

— Точно такава красота?

— Точно такава.

— Защо?

— В това лице има... много страдание... — промълви князът някак неволно, сякаш говореше на себе си, а не отговаряше на въпроса.

— Впрочем вие може би бълнувате — реши генералшата и надменно хвърли портрета на масата.

Александра го взе, до нея се приближи Аделаида и двете почнаха да го разглеждат. В този момент Аглая се върна в гостната.

— Каква сила! — извика изведнъж Аделаида, като жадно се взираше в портрета през рамото на сестра си.

— Къде? Каква сила? — остро попита Лисавета Прокофиевна.

— Такава красота е сила — каза разпалено Аделаида, — с такава красота можеш света да обърнеш.

Тя се върна замислено при статива си. Аглая хвърли бърз поглед върху портрета, присви очи, издаде долната си устна, след това се отдръпна и седна встрани, като скръсти ръце.

Генералшата позвъни.

— Повикайте Гаврила Ардалионович, той е в кабинета — каза тя на влезлия слуга.

— Матап! — извика многозначително Александра.

— Искам да му кажа две думи — и престани! — отсече бързо генералшата, явно ядосана и с тон, който не търпи възражение. — Виждате ли, княже, у нас сега всичко е тайна. Всичко е тайна! Така изисквал някакъв етикет. Глупости. Толкова повече, че по тези въпроси

е нужна най-много откровеност, яснота, честност. Предстоят сватби, но тези сватби не ми харесват...

— Мамап, какво говорите? — пак побърза да я спре Александра.

— Какво искаш, мила дъще? А нима на тебе самата харесват? Нека слуша князът, нали сме приятели. Аз поне съм му приятелка. Бог търси хора, добри, разбира се, а злите и капризните не му трябват; особено капризните, които днес решават едно, а утре говорят друго. Разбирате ли, Александра Ивановна? Те казват, княже, че съм чудачка, а аз знам да правя разлика. Затова най-важно е сърцето, а останалото е празна работа. Умът също е необходим, разбира се... може би умът е най-важното нещо. Не се подсмивай, Аглая, аз не си противореча: една глупачка със сърце, но без ум е също така нещастна като глупачката с ум, но без сърце. Това е стара истина. Ето аз съм глупачка със сърце и без ум, а ти си глупачка с ум, но без сърце; и двете сме нещастни, и двете страдаме.

— Но защо сте толкова нещастна, мамап? — не се стърпя да попита Аделаида, която единствена от цялата компания не бе изгубила като че ли веселото си настроение.

— Първо, поради учените си дъщери — отсече генералшата, — тъй като и това е предостатъчно, няма какво да се разпростирам по-нататък. Доста празни приказки се казаха. Ще видим как ще излезете наглава вие двете (не говоря за Аглая) с вашия ум и с вашите празни приказки и ще бъдете ли вие, многоуважаема Александра Ивановна, щастлива с вашия уважаем господин?... О!... — извика тя, като видя влизания Ганя. — Ето още един брачен съюз. Добър ден! — отговори тя на поздрава на Ганя, но не го покани да седне. — Значи, вие встъпвате в брак?

— В брак?... Как?... В какъв брак?... — смотолеви Гаврила Ардалионович, сащисан и страшно объркан.

— Питам ви дали ще се жените, ако предпочитате този израз?

— Н-не... аз... н-не — излъга Гаврила Ардалионович и червенина от срам заля лицето му. Той хвърли бегъл поглед към седналата настрана Аглая и бързо отмести очи. Аглая го гледаше студено, втрещено, спокойно, но не откъсваше очи от него и наблюдаваше смущението му.

— Не? Вие казахте: не? — упорито го разпитваше безмилостната Лисавета Прокофиевна. — Достатъчно, аз ще запомня, че днес, сряда

сутринта, вие казахте „не“ на моя въпрос. Кой ден сме днес, сряда ли?

— Май че сряда, тамап — отговори Аделаида.

— Никога не знаят дните. А кое число?

— Двадесет и седмо — отговори Ганя.

— Двадесет и седмо? Това е добре до известна степен. Сбогом, вие имате, струва ми се, много работа, а аз трябва да се облека и да изляза; вземете портрета си. Поздравете от моя страна нещастната Нина Александровна. Довиждане, княже, миличък! Идвай по-често, а аз ще отида нарочно у старата Белоконская, за да й кажа за тебе. И чуйте, скъпи: аз вярвам, че тъкмо за мене Бог ви е довел от Швейцария в Петербург. Може би имате и други работи, но най-вече сте дошли за мене. Тъкмо така е наредил Бог. Довиждане, мили. Александра, дете мое, отбий се при мене.

Генералшата излезе. Съсипан, смутен, озлобен, Ганя взе портрета от масата и с неестествена усмивка се обърна към княза:

— Княже, ей сега си отивам в къщи. Ако не сте променили намерението си да живеете у нас, ще ви заведа, защото не знаете дори адреса ни.

— Почакайте, княже — каза Аглая, като стана изведнъж от креслото си, — трябва да ми напишете нещо в албума. Папа каза, че сте краснописец. Ей сега ще ви го донеса.

И тя излезе.

— Довиждане, княже, и аз си отивам — каза Аделаида.

Тя стисна силно ръката на княза, усмихна му се любезно и мило и излезе, без да погледне Ганя.

Щом всички излязоха, Ганя изведнъж се нахвърли върху княза и скръцна със зъби:

— Вие сигурно сте раздрънкали, че се женя — измърмори той бързо и шепнешком с разярено лице и святкащи от злоба очи, — вие сте безсрамен дърдорко!

— Уверявам ви, че грешите — спокойно и вежливо отвърна князът, — аз дори не знаех, че ще се жените.

— Вие чухте преди малко, когато Иван Фьодорович каза, че довечера всичко ще се реши у Настасия Филиповна и сте го разправили! Лъжете! Откъде са могли да го научат? Че кой освен вас е могъл да им го съобщи, дявол да ви вземе? Нима старата не ми намекна?

— Щом виждате намек в думите ѝ, вие трябва да знаете по-добре от мене кой ѝ го е съобщил; аз не съм казал нито дума.

— Предадохте ли записката?... Има ли отговор? — прекъсна го Ганя в трескаво нетърпение. Но точно в този момент се върна Аглая и князът не можа нищо да отговори.

— Ето, княже — каза Аглая и сложи на масичката албума си, — изберете си някоя страница и ми напишете нещо. Ето и перо, съвсем ново. Няма значение, че е стоманено, нали? Чувала съм, че краснописците не употребяват стоманени пера.

Разговаряйки с княза, тя сякаш не забелязваше присъствието на Ганя. Но докато князът нагласяше перото, търсеше страница и се готвеше да пише, Ганя се приближи до камината, дето бе застанала Аглая, вдясно от княза, и с треперещ, пресеклив глас ѝ каза почти на ухото:

— Една дума, една само ваша дума — и аз съм спасен.

Князът бързо се извърна и ги погледна и двамата. По лицето на Ганя бе изписано истинско отчаяние; човек би рекъл, че той каза тези думи някак без да мисли, бързешката. Аглая го гледа няколко секунди със същото спокойно учудване, както преди малко бе гледала княза, и това нейно спокойно учудване, това недоумение, сякаш не разбира нищо от това, което ѝ казват, беше в този момент за Ганя още по-ужасно от най-дълбокото презрение.

— Какво да ви напиша? — попита князът.

— Ей сега ще ви го продиктувам — каза Аглая, като се обърна към него, — готови ли сте? Тогава пишете: В пазарлък не влизам. Сложете сега отдолу датата и месеца. Дайте да видя.

Князът ѝ подаде албума.

— Великолепно! Чудесно сте го написали; имате прекрасен почерк! Благодаря ви. Довиждане, княже... Почакайте — прибави тя, като че изведнъж си спомни нещо, — елате, искам да ви подаря нещо за спомен.

Князът тръгна след нея, но когато влязоха в трапезарията, Аглая се спря.

— Прочетете това — каза тя, като му подаде записката на Ганя.

Князът взе записката и погледна в недоумение Аглая.

— Аз знам много добре, че вие не сте я чели и не можете да бъдете довереник на този човек. Четете, искам да я прочетете.

Записката бе написана явно набързо:

„Днес ще се реши моята съдба, вие знаете как. Днес трябва да кажа думата си решително. Нямам никакво право на вашето съчувствие, не смея да се надявам на каквото и да било; но някога вие казахте една дума, една-единствена дума и тази дума освети черната нощ на моя живот и стана за мене фар. Кажете сега още една такава дума — и ще ме спасите от гибел! Кажете ми само: *скъсай всичко* и аз ще скъсам всичко още днес. О, какво ви струва да кажете това! В тази дума, за която ви моля, аз виждам само знак за вашето съчувствие и съжаление към мене — и само това, *само това!* И нищо повече, *нищо!* Не смея да помисля за каквато и да било надежда, защото съм недостоеен за нея. Но кажете ли тази дума, отново ще поема моята нищета, с радост ще почна да понасям отчаяното си положение. Ще посрещна борбата, ще ѝ се радвам, ще се възродя в нея с нови сили!

И тъй, пратете ми тази дума на състрадание (*само на състрадание, кълна ви се!*). Не се сърдете на дързостта на отчаяния, на потъващия, задето е посмял да направи последно усилие, за да се спаси от гибел.

Г. И.“

— Този човек уверява — каза строго Аглая, когато князът прочете записката, — че думите „*скъсайте всичко*“ няма да ме изложат и няма да ме обвържат с нищо и както виждате сам, ми дава писмена гаранция с тази записка. Забележете колко наивно е побързал да подчертае някои думички и как грубо прозира тайната му мисъл. Ала той знае, че ако скъсаше всичко, но по собствен почин, без да чака моята дума и дори без да ми говори за това, без да храни никаква надежда в мене, аз бих променила чувствата си към него и може би бих станала негова приятелка. Той го знае отлично! Но душата му е мръсна: знае го и не се решава; знае го и все пак иска гаранция. Не е способен да вземе решение, почиващо на доверие. Преди да се откаже

от стоте хиляди, иска да му позволя да има надежда в мене. Колкото до казаната по-рано дума, за която споменава в записката, че някога уж осветила живота му, той лъже нахално. Аз просто веднъж проявих към него съжаление. Но той е дързък и безсрамен: тутакси му е минала тогава през ума мисълта, че може да се надява; веднага го разбрах. От него ден той почна да ме дебне; дебне ме и сега. Но стига вече; вземете записката и му я върнете, още сега, щом излезете от дома, но не преди това, разбира се.

— А какъв отговор да му дам?

— Никакъв естествено. Това е най-добрият отговор. Значи, вие имате намерение да живеете у тях?

— Преди малко самият Иван Фьодорович ми препоръча това — каза князът.

— Тогава пазете се от него, предупреждавам ви; сега той няма да ви прости, задето му връщате записката.

Аглая стисна леко ръката на княза и излезе. Лицето ѝ беше сериозно и намръщено, тя дори не се усмихна, когато му кимна с глава за сбогом.

— Ей сега, да взема само вързопчето си — каза князът на Ганя, — ще излезем заедно.

Ганя тропна с крак от нетърпение. Лицето му дори почерня от ярост. Най-после излязоха на улицата, князът с вързопчето си в ръце.

— Отговорът? Къде е отговорът? — нахвърли се върху него Ганя. — Какво ви каза? Предадохте ли писмото?

Князът му подаде мълчаливо записката. Ганя се вкамени.

— Как! Моята записка! — извика той. — Той дори не я предал! О, трябваше да се досетя! О, пр-р-ро-клет-ник... Ясно е, че преди малко тя не е разбрала нищо. Но как, как можахте да не я предадете, о, пр-р-ро-клет-ник...

— Извинете, напротив, веднага успях да предам записката ви, още в минутата, когато ми я дадохте, и то точно така, както искахте. Тя е пак в ръцете ми, защото току-що Аглая Ивановна ми я върна.

— Кога? Кога?

— Щом свърших писането в албума и тя ме покани да я придружа. (Нали чухте?) Влязохме в трапезарията, тя ми подаде записката, каза ми да я прочета и ми поръча да ви я върна.

— Да я про-че-те-те! — изкрещя Ганя едва ли не с все сили. — Да я прочетете! Вие прочетохте ли я?

И той се спря отново сред тротоара вцепенен, толкова смаян, че дори отвори уста.

— Да, прочетох я преди малко.

— И тя сама, сама ви даде да я прочетете? Самата тя?

— Самата тя и вярвайте, аз нямаше да я прочета, ако тя не беше настояла.

Ганя мълча около една минута, мъчейки се с усилие да разбере нещо, и изведнъж извика:

— Не може да бъде! Невъзможно е да ви е казала да я прочетете. Вие лъжете! Сам сте я прочел!

— Казвам истината — отговори князът със същия съвсем невъзмутим тон, — и вярвайте ми: много съжалявам, че това ви прави толкова лошо впечатление.

— Но, нещастнико, не ви ли каза поне нещо, като ви върна записката? Сигурно е отговорила нещо?

— Да, разбира се.

— Че говорете де, говорете, дявол да ви вземе!...

И Ганя, който носеше галоши, тропна два пъти с десния си крак по тротоара.

— Щом я прочетох, тя ми каза, че вие я дебнете; че бихте желали така да я изложите, та да си осигурите надеждата, че опирайки се на нея, можете да се откажете без загуба от стоте хиляди, на които се надявате. Че ако бяхте сторили това, без да се пазарите с нея, и сам скъсате, като не искате предварително гаранция от нея, тя може би щеше да стане ваша приятелка. Това е всичко, струва ми се. Ах да, и още нещо: когато я запитах, след като взех записката, какъв отговор да ви дам, тя ми каза, че най-добрият отговор ще бъде да не ви отговаря — така беше, струва ми се; извинете, ако съм забравил точния ѝ израз, предавам, както съм разбрал.

Страшна злоба обзе Ганя и яростта му избухна неудържимо.

— А! Така, значи! — скръцна със зъби той. — Така, значи, не зачитат записките ми! О! Не влиза в пазарлък — тогава аз ще вляза! Ще видим! Не съм казал още последната си дума... ще видим!... Ще я навра в миша дупка!...

Той гримасничеше, бледнееше, пенеше се; заплашваше с юмрук. Така извървяха няколко крачки. Не се стесняваше ни най-малко от княза и понеже не го смяташе за нищо, държеше се така, като че ли беше сам в стаята си. Ала изведнъж се сети за нещо и се опомни.

— Но как така — обърна се той внезапно към княза, — как така вие (идиот! — прибави той в ума си) — можахте изведнъж да спечелите толкова много доверието й, два часа след като се запознахте? Как стана това?

При всичките му мъки липсваше му само завистта. И изведнъж тя го ужили право в сърцето.

— Това вече не бих могъл да ви обясня — отвърна князът.

Ганя го погледна злобно.

— Не искаше ли да ви подари доверието си, като ви покани в трапезарията? Та нали искаше да ви подари нещо?

— Не мога наистина да си обясня другояче това, което стана.

— Но от къде на къде това доверие, дявол да го вземе! Какво направихте там? С какво се харесахте? Слушайте — суетеше се той съвсем развълнуван (в този момент всичко в главата му беше така объркано и кипеше в безредие, че той не можеше да си събере мислите), — слушайте, не можете ли да се сетите и да си припомните поне нещо от това, което им казахте там, и да ми го повторите от началото в същия ред и със същите думи? Не забелязахте ли нещо, не си ли спомняте?

— О, разбира се, че мога — отговори князът, — още щом влязох и се представих, заприказвахме за Швейцария.

— По дяволите тая Швейцария!

— След това за смъртното наказание...

— За смъртното наказание?

— Да; това стана по повод на нещо... после им разказах как живях там три години и им разправих историята на една бедна селянка...

— По дяволите бедната селянка! По-нататък! — гореше от нетърпение Ганя.

— После им изложих мнението на Шнайдер за моя характер и как той ме накара...

— Да се пръждосва тоя Шнайдер, пет пари не давам за мнението му! По-нататък!

— След това по друг повод заприказвах за лицата, тоест за израза на лицата, и рекох, че Аглая Ивановна е почти толкова хубава, колкото Настасия Филиповна. Ето тогава споменах за портрета...

— Но се повторихте, дали не повторихте това, което чухте преди малко в кабинета? Нали? Нали?

— Още веднъж ви казвам, че не повторих.

— Та откъде тогава, дявол го взел... Чакай! Аглая не показа ли записката на старата?

— Мога със сигурност да ви гарантирам, че не я показа. Аз бях непрекъснато в стаята; а и тя нямаше време.

— Но може да е станало нещо, което вие не сте забелязали... О! Идиот пр-ро-клет — извика той вече извън себе си, — дори за разказване не го бива!

Започнал веднъж да нагрубява и понеже не срещна отпор, Ганя малко по малко престана да се владее, както винаги се случва с някои хора. Още малко и той щеше може би да почне да го ругае, толкова беше разярен. Но тъкмо тази ярост го и заслепи; иначе отдавна щеше да забележи, че този, когото смяташе за „идиот“, може понякога много бързо и тънко да схваща нещата и необикновено задоволително да ги предава. Ала изведнъж се случи нещо неочаквано.

— Трябва да ви забележа, Гаврила Ардалионович — каза внезапно князът, — че по-рано наистина бях толкова болен, че действително бях почти идиот; но отдавна вече аз оздравях и затова ми е малко неприятно, когато ме наричат в очите идиот. Макар че вашите несполуки могат да ви послужат за извинение, но в яда си един-два пъти вие дори ме оскърбихте. Това никак не ми харесва, особено така изведнъж, при първа среща, като вас; и тъй като ние стоим на кръстопът, не е ли по-добре да се разделим: вие ще тръгнете надясно за у вас, а аз наляво. Имам двадесет и пет рубли и сигурно ще си намеря мебелирани стаи.

Ганя се смути ужасно и дори почервения от срам.

— Извинете, княже — извика той разпалено, като изведнъж замени с крайна вежливост оскърбителния си тон, — за Бога, извинете! Виждате в каква беда съм изпаднал! Вие не знаете още почти нищо, но ако знаехте всичко, сигурно поне малко щяхте да ме извините, макар че, разбира се, аз не заслужавам извинение...

— О, няма нужда толкова да ми се извинявате — побърза да отговори князът. — Та аз разбирам добре големите ви неприятности и затова сте настроен така да обиждате. Хайде да вървим у вас. Аз с удоволствие...

„Не, невъзможно е сега да го оставя да си върви — помисли си Ганя, като злобно поглеждаше по пътя княза, — този хитрец изкопчи всичко от мене, а след това изведнъж свали маската си... Има нещо тук. Но ще видим! Всичко ще се изясни, всичко, всичко! Още днес!“

Те бяха вече пред самата къща.

VIII

Ганя живееше на третия етаж; много чиста, светла и широка стълба водеше за неговата квартира, която се състоеше от шест-седем стаи и стаички, впрочем най-обикновени, но на всеки случай съвсем не по кесията на един чиновник със семейство, ако ще да получава и две хиляди рубли заплата. Тя беше наета от Ганя и семейството му преди не повече от два месеца с намерение да дават стаи под наем с храна и прислуга, за най-голяма неприятност на самия Ганя, по настояването и молбите на Нина Александровна и Варвара Ардалионовна, които бяха пожелали да бъдат полезни и поне малко да помогнат за увеличаване на доходите на семейството. Ганя се сърдеше и казваше, че е отвратително да държат пансионери; оттогава му стана някак срамно да се явява в обществото, дето бе свикнал да минава за млад човек с известен разкош и с бъдеще. Всичките тези отстъпки, които правеше на съдбата, и всичките тези досадни притеснения нараняваха дълбоко душата му. От известно време бе почнал да се дразни прекомерно и безпричинно от най-малкото нещо и ако все още се съгласяваше донякъде да отстъпва и търпи, то бе само защото беше решил в най-скоро време да промени и оправи всичко това. Ала самата тази промяна, самият изход, на който се беше спрял, представяше не малка задача — такава задача, че предстоящото ѝ разрешение заплашваше да бъде по-главоболно и мъчително от всичко предишно.

Един коридор, който започваше от антрето, разделяше жилището на две. От едната страна на коридора се намираха трите стаи, които бяха решили да дават под наем на „специално препоръчани“ хора; освен това на същата страна на коридора, чак в дъното му, до кухнята, имаше една четвърта стаичка, по-тясна от другите, дето живееше бащата на семейството, запасният генерал Иволгин, който спеше върху широк диван, а за да влезе или излезе от квартирата, трябваше да мине през кухнята и по черната стълба. В същата стаичка живееше и тринадесетгодишният брат на Гаврила Ардалионович, гимназистът Коля; и той трябваше да живее в тази теснотия, да учи, да спи на друго, много извехтяло, тясно и късо диванче, върху съдран чаршаф, и

главно да се грижи и да наглежда баща си, който все повече и повече не можеше да мине без него.

На княза отредиха средната от трите стаи; в първата отдясно живееше Фердишченко, а третата отляво беше още празна. Но Ганя заведе княза най-напред в тази част от квартирата, в която живееше семейството. Тя се състоеше от една зала, която в случай на нужда ставаше трапезария, от гостна, която впрочем беше гостна само сутрин, а вечер се превръщаше в кабинет и спалня на Ганя, и най-после от една трета стая, тясна и винаги затворена; това беше спалнята на Нина Александровна и на Варвара Ардалионовна. С една дума, всички бяха много натясно в тази квартира; Ганя само скърцаше със зъби; макар че беше и желаше да бъде вежлив към майка си, от пръв поглед можеше да се забележи, че е голям деспот в семейството.

Нина Александровна не беше сама в гостната, до нея бе седнала Варвара Ардалионовна; и двете плетяха нещо и приказваха с госта си Иван Петрович Птицин. Нина Александровна изглеждаше на около петдесет години, със слабо посърнало лице и с много черни кръгове под очите. Имаше болнав и малко тъжен вид, но лицето и погледът ѝ бяха доста приятни; още от първите ѝ думи се виждаше, че има сериозен и пълен с истинско достойнство характер. Въпреки печалния ѝ вид в нея се чувствуваше твърдост и дори решителност. Тя беше облечена извънредно скромно, в някаква тъмна и съвсем старческа рокля, но държането ѝ, приказките ѝ, всичките ѝ маниери издаваха една жена, която е виждала и по-добро общество.

Варвара Ардалионовна беше около двадесет и три годишна мома със среден ръст, доста слабичка и макар че лицето ѝ не беше много красиво, но криеше в себе си тайната да се харесва без красота и страстно да привлича. Тя приличаше много на майка си, дори бе облечена почти като нея, тъй като никак не обичаше да се труфи. Погледът на сивите ѝ очи можеше да бъде понякога много весел и мил, ако не беше твърде често сериозен и замислен, навремени дори твърде много, особено напоследък. Твърдост и решителност се четеше и по нейното лице, но се чувствуваше, че тази твърдост можеше да бъде по-енергична и по-предприемчива, отколкото у майка ѝ. Варвара Ардалионовна беше доста избухлива и брат ѝ понякога дори се боеше от тази избухливост. Боеше се от нея и дошлият им сега на гости Иван Петрович Птицин. Той беше още доста млад човек, под тридесет

години, скромно, но изящно облечен, с приятни, ала някак вече твърде солидни маниери. По тъмнорусата му брадичка личеше, че се е чиновник^[1]. Той умееше да разговаря умно и интересно, но повечето мълчеше. Изобщо правеше дори приятно впечатление. Личеше, че не бе равнодушен към Варвара Ардалионовна и не криеше своите чувства. Варвара Ардалионовна се държеше с него приятелски, но се бавеше да отговаря на някои въпроси, дори те не й харесваха; ала това съвсем не обезкуражаваше Птицин. Нина Александровна беше любезна към него, а напоследък бе почнала дори да му доверява много неща. Знаеше се впрочем, че той се занимава главно с трупане на пари, като ги дава под лихва за къс срок с повече или по-малко сигурен залог. С Ганя беше извънредно голям приятел.

След като поздрави доста сухо майка си, не каза нито дума за поздрав на сестра си и изведе веднага Птицин някъде вън от стаята, Ганя представи обстойно, но с къси изрази княза, а Нина Александровна му каза няколко любезни думи и поръча на надникналия през вратата Коля да го заведе в средната стая. Коля беше момче с весело и доста мило лице, с естествени и вдъхващи доверие маниери.

— А къде е багажът ви? — попита той, като заведе княза в стаята.

— Аз имам едно вързопче; оставих го в антрето.

— Ей сега ще ви го донеса. Цялата ни прислуга се състои от готвачката и Матрьона. Затова и аз помагам. Варя ни надзирава и се кара на всички ни. Ганя казва, че сте пристигнали днес от Швейцария?

— Да.

— А хубаво ли е в Швейцария?

— Много.

— Има ли планини?

— Има.

— Ей сега ще ви донеса нещата.

Влезе Варвара Ардалионовна.

— Матрьона ще ви направи веднага леглото. Имате ли куфар?

— Не, само едно вързопче. Брат ви отиде да го донесе; то е в антрето.

— Освен това вързопче там няма никакъв вързоп; къде сте го сложили? — каза Коля, връщайки се в стаята.

— Но аз нямам нищо друго — каза князът, поемайки вързопчето си.

— О-о! А аз помислих да не го е отмъкнал Фердишченко.

— Не дрънкай глупости — каза строго Варя, която дори с княза говореше много сухо, макар и вежливо.

— Chère Babette^[2], с мене можеш да се държиш и по-нежно, аз не съм Птицин.

— Тебе мога и да те набия, Коля, толкова си глупав още. За всичко, което ви потрябва, можете да се обръщате към Матрьона; обядваме в четири и половина. Можете да обядвате заедно с нас, можете и в стаята си, както обичате. Да излезем, Коля, не пречи на господина.

— Да излезем, енергична жено!

На излизане те се сблъскаха с Ганя.

— Татко в къщи ли е? — попита Ганя и като чу утвърдителния отговор на Коля, пошепна му нещо на ухото.

Коля кимна с глава и излезе подир Варвара Ардалионовна.

— Две думи, княже, съвсем забравих да ви кажа нещо по тези... работи. Една молба: ако само не ви много затруднява, имайте добрината да не дрънкате, нито тук за това, което стана преди малко, между мене и Аглая, нито там за онова, което ще видите тук; защото и тук има не малко безобразия. По дяволите, впрочем... Поне днес си дръжте езика.

— Но аз ви уверявам, че брътвих много по-малко, отколкото си мислите — каза князът с известно раздражение срещу укорите на Ганя. Явно бе, че отношенията им се влошаваха все повече и повече.

— Все пак доста бели ми навлякохте днес. С една дума, моля ви за тази услуга.

— Забележете още и това, Гаврила Ардалионович, та с какво бях обвързан преди малко и защо да не можех да спомена за портрета? Вие не бяхте ме молили да не казвам нищо.

— Пфуй, каква лоша стая — забеляза Ганя, като се огледа презрително, — тъмна и прозорците гледат към двора. Във всяко отношение попаднахте не навреме у нас... Но вината не е моя; не аз давам стаи под наем.

Надникна Птицин и повика Ганя; той остави бързо княза и излезе, въпреки че искаше да каже още нещо, но явно се колебаеше и

сякаш се срамуваше да започне; а и за стаята се изрази зле, като че ли също от смущение.

Едва князът се изми и тури малко в ред тоалета си, вратата отново се отвори и се показа нова фигура.

Това беше един господин на около тридесет години, доста едър, плещест, с грамадна къдрава червеникава глава. Лицето му беше месесто и червено, устните дебели, носът широк и сплеснат, очите малки, потънали в тлъстина и присмехулни, сякаш непрекъснато намигаха. Цялата му външност излъчваше нещо доста нахално. Дрехите му бяха мръсни.

Отначало той отвори вратата точно колкото да си провере главата. Проврялата се глава оглежда около пет секунди стаята, след това вратата се заотваря бавно и цялата фигура изпъкна на прага, но гостенинът не влизаше, а все още с присвити очи разглеждаше оттам княза. Най-сетне той затвори вратата след себе си, приближи се, седна на стол, хвана силно ръката на княза и го тури да седне насреща на дивана, малко встрани.

— Фердишченко — каза той, като се взираше втренчено и въпросително в лицето на княза.

— Е, та какво? — отвърна князът, едва сдържайки смеха си.

— Наемател — каза пак Фердишченко, като все още гледаше княза.

— Искате да се запознаем?

— Е-ех! — рече гостенинът, разроши коси, въздъхна и се загледа в насрещния ъгъл. — Имате ли пари? — попита той изведнъж, като се обърна към княза.

— Малко.

— Колко точно?

— Двадесет и пет рубли.

— Я да ги видя.

Князът извади двадесет и петрублевата банкнота от джоба на жилетката си и я подаде на Фердишченко. Той я разгъна, погледа я, след това я обърна на другата страна и я загледа срещу светлината.

— Доста чудно — каза той, като че замислен, — защо ли потъмняват? Тези банкноти от двадесет и пет рубли понякога ужасно потъмняват, а другите, напротив, съвсем избеляват. Вземете я.

Князът взе банкнотата си. Фердишченко стана от стола.

— Дойдох да ви предупредя: първо, да не ми давате пари назаем, защото непременно ще ви поискам.

— Добре.

— Вие имате ли намерение да плащате тук?

— Имам.

— А аз нямам; благодаря. Аз съм ви съсед, първата врата отдясно, видяхте ли? Гледайте да не идвате твърде често при мене; аз ще идвам при вас, бъдете спокоен. Видяхте ли генерала?

— Не.

— И не сте го чували?

— Не, разбира се.

— Тогава ще го видите и чуете; та той иска дори от мене пари назаем! *Avis au lecteur.*^[3] Сбогом. Може ли да се живее, когато се казваш Фердишченко?

— Че защо не?

— Сбогом.

И той тръгна към вратата. По-късно князът научи, че този господин уж си бил поставил за цел да смайва всички със своята оригиналност и веселост, но това никак не му се удаваше. На някои той правеше дори неприятно впечатление, за което искрено скърбеше, но все пак не се отказваше от ролята си. На прага на вратата някак му провървя: сблъска се е един непознат на княза господин, който искаше да влезе, стори му път да мине и като смигна зад гърба му няколко пъти предупредително на княза, все пак по този начин излезе не без апломб.

Новодошлият беше висок човек, на около петдесет и пет години, а може би и повече, доста угоен, с пурпурночервено, месесто и подпухнало лице, оградено с гъсти побелели бакенбарди, с мустаци и големи, доста изпъкнали очи. Фигурата му щеше да бъде доста внушителна, ако в нея нямаше нещо отпуснато, извехтяло, дори измърсено. Облечен беше със старо сюртуче, почти скъсано на лактите; долните му дрехи бяха също омазнени — по домашному. Отблизо миришеше малко на водка, ала маниерите му бяха ефектни, донякъде заучени и явно показваха ревнивото му желание да смае с достойнството си. Господинът се приближи до княза бавно, с приветлива усмивка, взе мълчаливо ръката му и като я задържа в

своята, известно време разглежда лицето му, сякаш търсеше в него познати черти.

— Той! Той! — промълви той тихо, но тържествено. — Истински! Чувам, повтарят познато и скъпо име и си спомних невъзвратимото минало... Княз Мишкин?

— Тъй вярно.

— Генерал Иволгин, запасен и нещастен. Вашето име и презиме, ако смея да попитам?

— Лев Николаевич.

— Тъй, тъй! Син на моя приятел, може да се каже другар от детинство, Николай Петрович?

— Моят баща се казваше Николай Лвович.

— Лвович — поправи се генералът, но без да бърза, с пълната увереност, като че съвсем не е забравил, а само неочаквано е сбъркал. Той седна и като хвана пак ръката на княза, сложи го да седне до себе си. — Носил съм ви на ръце.

— Нима? — попита князът. — Има вече двадесет години, как умря баща ми.

— Да, двадесет години; двадесет години и три месеца. Заедно се учихме; аз постъпих направо във войската.

— И баща ми е служил във войската, подпоручик във Василковския полк.

— В Беломирския. Преведоха го в Беломирския почти преди да умре. Аз бях там и го благослових за вечността. Майка ви...

Генералът замълча, сякаш потиснат от тъжен спомен.

— Но и тя умряла от настинка след половин година — каза князът.

— Не от настинка. Не от настинка, вярвайте на стареца. Аз бях там, и нея погребях. От скръб по своя княз, а не от настинка. Да, драги, аз помня и княгинята! Младини! Заради нея ние с княза, приятели от детинство, насмалко не се убихме един друг.

Князът започваше да слуша с известно недоверие.

— Аз бях страстно влюбен във вашата майка, още когато беше годеница — годеница на моя приятел. Князът забеляза това и беше поразен. Идва при мене една сутрин, към седем часа, събужда ме. Сащисан, аз се обличам; мълчим и двамата; всичко разбрах. Той изважда от джоба си два пистолета. През кърпа. Без свидетели. Защо

ни са свидетели, когато след пет минути ще се изпратим един друг във вечността? Заредихме пистолетите, опънахме кърпата, застанахме, всеки опря пистолета в сърцето на другия и се гледаме в лицето. Изведнъж сълзи като град в очите на двамата ни, трепнаха ръцете ни. И на двамата, и на двамата, отведнъж! И сега естествено прегръщания и взаимна борба на великодушие. Князът вика: твоя е! Аз викам: твоя е! С една дума... с една дума... у нас ли ще живеете... у нас ли?

— Да, за известно време може би — промълви князът и като че ли се запъна малко.

— Княже, мама ви моли да идете при нея — извика Коля, като надникна през вратата. Князът се понадигна, за да отиде, но генералът сложи дясната си ръка на рамото му и приятелски го накара пак да седне на дивана.

— Като истински приятел на вашия баща, желая да ви предупредя — каза генералът, — както сам виждате, аз станах жертва на една трагична катастрофа; но без съд! Без съд! Нина Александровна е рядка жена. Варвара Ардалионовна, дъщеря ми, е рядка дъщеря! Обстоятелствата ни принудиха да даваме стаи под наем — нечувано падение!... Аз, който бях на път да стана генерал-губернатор!... Но на вас винаги ще се радваме. А пък в моя дом става трагедия!

Князът го гледаше въпросително и е голямо любопитство.

— Готви се женитба, и то необикновена женитба. Женитба между съмнителна жена и млад човек, който би могъл да бъде камерюнкер. Искат да доведат тази жена в къщата, дето живеят моята дъщеря и моята жена! Но докато съм жив, тя няма да влезе тук! Ще легна на прага и нека тя мине през мене!... С Ганя сега почти не говоря, избягвам дори да го срещна. Нарочно ви предупреждавам; но щом ще живеете у нас и без това ще бъдете свидетел. Ала вие сте син на моя приятел и аз имам правото да се надявам...

— Княже, направете ми удоволствието, елате при мене в гостната — повика го Нина Александровна, която дойде вече сама на вратата.

— Представи си, мила моя — извика генералът, — излиза, че аз съм, бавил княза!

Нина Александровна погледна укорно генерала, след това хвърли изпитателен поглед към княза, но не каза нито дума. Князът тръгна след нея; но щом влязоха в гостната и седнаха, а Нина Александровна

едва бе почнала бързо и полугласно да разправя нещо на княза, изведнъж в стаята пристигна сам генералът. Нина Александровна тутакси млъкна и явно ядосана, се наведе над плетивото си. Генералът може би забеляза това, но не загуби чудесното си настроение.

— Син на моя приятел! — извика той, обръщайки се към Нина Александровна. — Такава неочаквана среща! Отдавна вече бях престанал да го смятам за възможно. Но, мила моя, нима не помниш покойния Николай Лвович? Нали го завари... в Твер?

— Не си спомням за Николай Лвович. Той вашият баща ли е? — попита тя княза.

— Баща ми; но той е умрял, струва ми се, не в Твер, а в Елисаветград — плахо забеляза князът на генерала. — Чувал съм от Павлишчев...

— В Твер — настоя генералът, — малко преди да умре, го преведоха в Твер, и то дори още преди да се развие болестта му. Вие бяхте още твърде малък и не сте могли да запомните нито преместването, нито пътуването: а Павлишчев може да е сгрешил, макар че беше чудесен човек.

— Вие познавахте и Павлишчев?

— Рядък човек беше, но аз бях личен свидетел. Аз благослових баща ви на смъртния одър...

— Но баща ми е умрял като подсъдим — забеляза отново князът, — макар че никога не можах да узная какво точно е било обвинението му; той е умрял в болницата.

— О, това беше по делото с редника Колпаков и несъмнено князът щеше да бъде оправдан.

— Така ли? Вие знаете сигурно? — попита князът с особено любопитство.

— Как да не знам! — извика генералът. — Съдът прекрати заседанията си, без да реши нещо. Невъзможно дело! Дори може да се каже тайнствено дело: умира щабскапитан Ларионов, ротен командир; назначават княза да изпълнява временно службата му; добре. Редникът Колпаков извършва кражба — кожа за ботуши от другаря си — и я пропива; добре. Князът — и забележете, това става в присъствието на фелдфебела и ефрейтора — мъмри строго Колпаков и го заплашва с бой. Много добре. Колпаков отива в казармата, ляга на нарове и след четвърт час умира. Прекрасно, но случаят е неочакван, почти

невъзможен. Тъй или иначе, погребват Колпаков; князът прави рапорт и след това заличават Колпаков от списъците. Наглед какво по-хубаво от това? Но точно след половин година на бригадния преглед редникът Колпаков, сякаш нищо не е било, се явява отново в трета рота, втори батальон на Новоземлянския пехотен полк^[4], от същата бригада и от същата дивизия!

— Как! — извика князът извън себе си от учудване.

— Не може да е така, това е грешка! — обърна се изведнъж към него Нина Александровна, като го гледаше почти с тъга. — *Mon mari se trompe.*^[5]

— Но, мила моя, лесно е да се каже *se trompe*, но я ти се опитай да обясниш случай като този! Всички си глътнаха езиците. Аз пръв бих казал *qu'on se trompe*^[6]. Но за нещастие бях свидетел и лично участвах в комисията. Всички очни ставки доказаха, че това е същият, съвсем същият редник Колпаков, който бе погребан преди половин година с обичайния церемониал и с удряне на барабани. Случай наистина рядък, почти невъзможен, съгласен съм, но...

— Татко, обедът ви е сложен — извести Варвара Ардалионовна, като влезе в стаята.

— А, прекрасно, великолепно! Наистина съм огладнял... Но случаят, може да се каже, е дори психологически...

— Супата пак ще изистине — с нетърпение каза Варя.

— Ей сега, ей сега — мънкаше генералът, като излизаше от стаята, и когато беше вече в коридора, чуваха се още думите му: „И въпреки всички издирвания.“

— Вие ще трябва да прощавате за много неща на Ардалион Александрович, ако останете у нас — каза Нина Александровна на княза, — впрочем той няма много да ви безпокои; обядва сам. Ще се съгласите, че всеки си има своите недостатъци и своите... особености, другите може би още повече, отколкото онези, които сме свикнали да сочим с пръст. Имам една голяма молба към вас: ако някой път моят мъж ви поиска наема, кажете му, че сте го дали на мене. Естествено и да дадете нещо на Ардалион Александрович, то ще се спадне от сметката ви, но аз ви моля само за редовност... Какво има, Варя?

Варя се бе върнала в стаята и мълчаливо подаде на майка си портрета на Настасия Филиповна. Нина Александровна трепна и го

разглежда известно време, отначало като че ли с уплаха, а след това с потиснато неприятно чувство. Най-последно погледна въпросително Варя.

— Подарила му го днес тя самата — каза Варя, — а довечера всичко ще се реши у тях.

— Довечера! — повтори Нина Александровна полугласно и сякаш в отчаяние. — Наистина? Сега няма вече никакви съмнения и не остава никаква надежда: с портрета си е казала всичко... Сам ли ти го показа? — прибави тя учудено.

— Нали знаете, че цял месец вече как не си казваме почти нито дума. Птицин ми разправи всичко, а портретът се търкаляше там по земята до масата; аз го вдигнах.

— Княже — обърна се изведнъж към него Нина Александровна, — исках да ви попитам (затова и всъщност ви помолих да дойдете тук), отдавна ли познавате моя син? Той каза, струва ми се, че току-що сте пристигнал днес отнякъде?

Князът даде някои кратки обяснения за себе си, като премълча повече от половината. Нина Александровна и Варя го изслушаха.

— Не ви зададох въпроса си, за да науча нещо за Гаврила Ардалионович — забеляза Нина Александровна, — не бива да си съставите крива представа за това.

Ако има нещо, което той не може сам да ми признае, не държа да го науча от другия. Питам ви всъщност, защото преди малко, като попитах Ганя, ми отговори пред вас, а и след това, когато си излязохте, ми каза: „Той знае всичко, няма защо да се стеснявате!“ Но какво значи това? Тоест бих искала да знам до каква степен...

Изведнъж влязоха Ганя и Птицин; Нина Александровна начаса млъкна. Князът остана на стола до нея, а Варя се дръпна настрана; портретът на Настасия Филиповна беше на най-лично място върху работната масичка на Нина Александровна, точно пред нея. Щом го видя, Ганя се намръщи, взе го ядосано от масата и го хвърли на писалището си в другия край на стаята.

— Днес ли, Ганя? — попита изведнъж Нина Александровна.

— Какво днес? — трепна Ганя и изведнъж се нахвърли върху княза. — А, разбирам, вие вече и тук!... Но какво е най-последно това у вас, да не е някаква болест? Не можете ли да сдържате езика си? Та разберете най-сетне, ваше сиятелство...

— В този случай аз съм виновният, Ганя, никой друг — прекъсна го Птицин.

Ганя го погледна въпросително.

— Та така е по-добре, Ганя, толкова повече, че от едната страна работата е свършена — измърмори Птицин и като се дръпна настрана, седна до масата, извади от джоба си някакво листче, изписано с молив, и почна внимателно да го разглежда. Ганя стоеше мрачен и чакаше неспокойно семейна сцена. Той дори не помисли да се извини на княза.

— Ако всичко е свършено, Иван Петрович естествено има право — каза Нина Александровна, — не се мръщи, моля ти се, Ганя, и не се сърди, съвсем нямам намерение да те разпитвам за това, което сам не искаш да кажеш, и те уверявам, че напълно съм се примирила, не се тревожи, моля ти се.

Тя каза това, без да откъсне очи от работата си, и наистина като че ли спокойно. Ганя се зачуди, но от предпазливост мълчеше и гледаше майка си в очакване тя да се изкаже по-ясно. Домашните сцени му се отразяваха вече много зле. Нина Александровна забеляза тази предпазливост и с горчива усмивка прибави:

— Ти все още се съмняваш и не ми вярваш; не се тревожи, няма да има нито сълзи, нито молби както по-рано, от моя страна поне. Всичкото ми желание е да те видя щастлив и ти го знаеш; примирих се със съдбата, но моето сърце ще бъде винаги с тебе, безразлично дали ще останем заедно, или ще се разделим. Аз отговарям, разбира се, само за себе си; не можеш да искаш същото от сестра си...

— А, пак тя! — извика Ганя, като погледна подигравателно и враждебно сестра си. — Мамичко! Кълна ви се, пак в това, за което вече съм ви давал дума: никой никога няма да посмее да се държи зле с вас, докато аз бъда тук, докато съм жив. Безразлично за когото и да става дума, аз ще искам от всеки, който прекрачи нашия праг, да храни най-голямо уважение към вас...

Ганя беше толкова радостен, че гледаше майка си почти примирително, почти нежно.

— Никога не съм се бояла за себе си, Ганя, ти го знаеш; не за себе си се тревожих и се измъчвах през цялото това време. Казват, че днес всичко ще бъде свършено. А какво ще бъде свършено?

— Тя обеща да обяви довечера у дома си: съгласна ли е, или не — отговори Ганя.

— Почти три седмици ние избягвахме да говорим за това и така беше по-добре. Сега, когато всичко е вече свършено, ще си позволя да те попитам само едно: как можа да ти даде съгласието си и дори да ти подари портрета си, когато ти не я обичаш? Как можа ти една такава жена... една такава...

— Толкова опитна, нали?

— Не исках да кажа това. Как можа до такава степен да я заблудиш?

В този въпрос се почувствува изведнъж необикновено раздразнение. Ганя постоя, помисли около минута и каза, без да скрива подигравката си:

— Вие се увлякохте, мамичко, и пак не се стърпяхте и ето винаги така започвах и се разгаряха караниците между нас. Вие казахте: няма да има нито разпитвания, нито укори, а те вече започнаха! По-добре да оставим това; да, да го оставим; такава беше поне вашето намерение... Аз никога и за нищо на света няма да ви оставя; друг най-малкото би избягал от такава сестра — вижте как ме гледа сега! Но да турим точка на всичко това! Толкова вече се радвах... А откъде знаете, че аз мамя Настасия Филиповна? Колкото до Варя, да прави каквото ще — и точка. Чашата вече преля!

Ганя се разгорещаваше при всяка дума и ходеше машинално из стаята. А такива разговори веднага се превръщаха в жива рана за всички членове на семейството.

— Аз казах, че ако тя влезе тук, аз ще си изляза и да знаете, че ще сдържа думата си — каза Варя.

— От вироглавство! — извика Ганя. — От вироглавство не се и омъжваш! Какво съскаш срещу мене? Аз пет пари не давам, Варвара Ардалионовна; ако искате — можете още сега да изпълните намерението си. Страшно ми дотегнахте вече! Как! Вие се решавате най-послед да ни оставите, княже — извика той на княза, като го видя, че става.

В гласа на Ганя се долавяше оная степен на раздразнение, при която човек сам почти се радва на това раздразнение и му се отдава без всякаква задръжка и едва ли не с нарастваща наслада, без да мисли докъде ще го наведе това. Вече на прага на вратата князът се обърна, за

да отговори, но като видя по болезнения израз на лицето на оскърбителя си, че още една капка и чашата ще прелее, извърна се и излезе мълчаливо. След няколко минути той разбра по ехото, което идеше от гостната, че в негово отсъствие разговорът е станал още по-шумен и по-откровен.

Той мина през залата в антрето, за да отиде в коридора, а оттам в стаята си. Като минаваше край изходната врата към стълбата, той чу и забеляза, че отвън някой прави отчаяни усилия да звънне; но звънецът сигурно бе нещо повреден, защото едва-едва трепваше, а звук не се чуваше. Князът вдигна резето, отвори вратата и — се дръпна назад изумен, дори цял потрепери: пред него стоеше Настасия Филиповна. Веднага я позна по портрета. Когато го видя, очите ѝ блеснаха от изблик на яд; тя мина бързо в антрето, като го блъсна с рамото си, и каза разгневена, сваляйки шубата си:

— Ако те мързи да поправиш звънеца, поне стой в антрето да отваряш, когато тропат. Гледай, сега пък изтърва шубата. Говедо!

Наистина шубата беше на земята; Настасия Филиповна бе я хвърлила зад себе си, без да чака князът да я свали и без да забележи, че той не можа да я хване.

— Ти си за изпъждане. Върви доложи.

Князът отвори уста да каже нещо, но толкова бе объркан, че не можа да продума ни дума и тръгна към гостната, с шубата, която бе вдигнал от земята.

— Сега пък отива с шубата! Защо я носиш? Ха-ха-ха! Да не си полудял?

Князът се върна и я загледа като истукан; когато тя се засмя — усмихна се и той, но все още не можеше да мръдне езика си. В първия момент, когато ѝ отвори вратата, той беше бледен, сега изведнъж червенина заля лицето му.

— Брей, че идиот! — извика възмутена Настасия Филиповна и тропна с крак. — Добре де, къде отиваш? За кого ще доложиш?

— За Настасия Филиповна — смотолеви князът.

— Откъде ме познаваш? — бързо попита тя. — Аз не съм те виждала никога! Върви долагай... Какви са теза викове там?

— Карат се — отговори князът и тръгна към гостната.

Той влезе в доста решителен момент: Нина Александровна беше готова вече да забрави напълно, че „се е примирила с всичко“; впрочем

тя защитаваше Варя. До Варя бе застанал Птицин, вече оставил изписаното си с молив листче. Варя не се страхуваше, защото не беше от страхливите момичета; ала грубостите на брат ѝ ставаха с всяка дума все по-остри и по-нетърпими. В такива случаи тя обикновено преставаше да говори и само мълчеше, като гледаше подигравателно брат си, без да сваля очи от него. Тя знаеше, че този начин на действие можеше да го вбеси напълно. Тъкмо в този момент князът влезе в стаята и съобщи:

— Настасия Филиповна!

[1] По онова време чиновниците са ходили бръснати. — Б.пр. ↑

[2] Драга Бабет (френ.). ↑

[3] Предупреждение до читателя (френ.). ↑

[4] ... на *Новоземлянския пехотен полк*. — Фантастичният характер на разказа на генерала се подчертава от това, че в устата му е вложено името на полка, заето от Грибоедов:

*От полка, казвате, на негово величество,
от мускетарския, навоземляноки полк?
(„От много ум“, д. III, явя. 12.)*

↑

[5] Моят мъж греша (френ.). ↑

[6] Че грешат (френ.). ↑

IX

Настъпи общо мълчание; всички гледаха княза, сякаш не го разбираха и не искаха да го разберат. Ганя се вкамени от страх.

Идването на Настасия Филиповна, особено в този момент, беше за всички най-странна и неприятна изненада. Просто само защото Настасия Филиповна идваше за пръв път; досега тя се беше държала толкова надменно, че в разговорите си с Ганя дори не изказваше желание да се запознае с неговите близки, а напоследък дори не споменаваше за тях нито дума, като че ли не съществуваха на този свят. Макар да се радваше донякъде, че тя избягва един толкова мъчителен за него разговор, все пак в сърцето си Ганя ѝ държеше сметка за тази нейна надменност. Във всеки случай той очакваше от нея по-скоро присмех и подигравки по адрес на семейството му, но не и посещение; той знаеше много добре, че тя е в течение на всичко, което става у тях във връзка със сватосването и как гледат на нея роднините му. Посещението ѝ сега, след като бе подарила портрета си, и то на нейния рожден ден, в деня, в който бе обещала да реши съдбата му, означаваше едва ли не самото това решение.

Учудването, с което всички гледаха княза, не трая дълго: Настасия Филиповна се появи сама на вратата на гостната и като влизаше в стаята, за втори път леко бутна княза.

— Най-после успях да вляза... защо прекъсвате звънеца си? — весело каза тя, като подаде ръка на Ганя, който се бе спуснал бързо към нея. — Защо ви е такова слисано лицето? Та запознайте ме де, моля ви се...

Съвсем объркан, Ганя я представи първо на Варя и преди да си подадат ръце, двете жени си размениха странни погледи. Настасия Филиповна впрочем се смееше и се преструваше на весела; но Варя не искаше да се преструва и гледаше мрачно и втрещено; на лицето ѝ не се появи нито следа от усмивка, както изискваше обикновената вежливост. Ганя примря; нямаше време за молби и той хвърли на Варя такъв заплашителен поглед, от който тя разбра какво значеше за брат ѝ този момент. Тогава тя като че ли реши да му отстъпи и едва-едва се

усмихна на Настасия Филиповна. (В семейството те всички още твърде много се обичаха.) Нина Александровна заглади малко работата, когато Ганя, уплел напълно конците, я представи след сестра си и дори я поведе първа към Настасия Филиповна. Но едва Нина Александровна се опита да изрази „особеното си удоволствие“, и Настасия Филиповна, без да я доизслуша, бързо се обърна към Ганя и като седна (преди още да бъде поканена) на един малък диван в ъгъла до прозореца, извика:

— Но къде ви е кабинетът? И... и къде са наемателите? Нали държите наематели?

Ганя ужасно се изчерви и понечи да отговори нещо, но Настасия Филиповна тутакси прибави:

— Че къде можете да държите тук наематели? Дори кабинет нямате. А това носи ли доходи? — обърна се тя изведнъж към Нина Александровна.

— Доста труд е — отговори тя, — но естествено ще има полза. Впрочем ние отскоро...

Ала Настасия Филиповна пак бе престанала да я слуша: тя гледаше Ганя, смееше се и му викаше:

— Защо ви е такова лицето? Боже мой, какво ви е лицето сега!...

Смехът ѝ трая няколко мига и лицето на Ганя наистина се изкриви: вцепенението му, комичната му, страхлива обърканост изведнъж изчезна, но той ужасно побледня; устните му се изкривиха от гърчене; мълчаливо-втречено и с лош поглед гледаше той непрекъснато гостенката си, която продължаваше да се смее.

Тук имаше и един друг наблюдател, който едва не се вцепени, като видя Настасия Филиповна, и още не беше се съвзел; но макар да стоеше „като пън“ на предишното си място до вратата на гостната, той можа да забележи бледността и лошата промяна по лицето на Ганя. Този наблюдател беше князът. Едва ли не уплашен, той пристъпи изведнъж машинално напред.

— Пийнете вода — прошепна той на Ганя. — И не гледайте така...

Явно бе, че той каза това, без да прави някаква сметка, без да мисли каквото и да било, така, просто несъзнателно; но думите му подействуваха извънредно много. Като че ли всичката злоба на Ганя начаса се изля върху княза; той го хвана за рамото и го загледа

мълчаливо, отмъстително и враждебно, сякаш нямаше сили да продума. Настъпи общо вълнение: Нина Александровна дори леко извика, Птицин пристъпи разтревожен напред, Коля и Фердишченко, които се бяха появили на вратата, се спряха смаяни, само Варя все още гледаше изпод вежди, но наблюдаваше с внимание. Тя не бе седнала, а стоеше встрани до майка си, скръстила ръце на гърди.

Но Ганя веднага, почти в първия миг, след като хвана княза, се опомни и избухна в нервен смях. Дошъл бе напълно на себе си.

— Какво ви е прихванало, княже, да не сте доктор? — извика той колкото се може по-весело и наивно. — Дори ме изплаши; Настасия Филиповна, мога да ви го представя, това е един много ценен субект, макар че и самият аз го познавам едва от тая сутрин.

Настасия Филиповна гледаше изненадано княза.

— Княз? Той княз? А пък аз, представете си, одева в антрето го взех за лакей и го пратих тук да доложи! Ха-ха-ха!

— Няма значение, няма значение! — обади се Фердишченко, като бързо се приближи, зарадван, че почнаха да се смеят. — Няма значение: *Se non e vero...*^[1]

— Насмалко не ви нахоках, княже. Извинете, моля ви се. Фердишченко, ами вие какво правите тук по това време? Мислех, че поне вас няма да заваря. Кой? Какъв княз? Мишкин? — попита повторно тя Ганя, който в това време успя да ѝ представи княза, все още държейки го за рамото.

— Наш наемател — повтори Ганя.

Явно представяха княза като нещо рядко (и тъкмо сгоден случай за всички да излязат от фалшивото положение), почти го натрапваха на Настасия Филиповна; князът дори чу ясно думата „идиот“, която, изглежда, бе пошепнал зад него Фердишченко, за да осведоми Настасия Филиповна.

— Кажете, защо не ми обясните преди малко, когато аз направих такава ужасна грешка... с вас? — продължи Настасия Филиповна, като разглеждаше най-безцеремонно княза от глава до пети; тя чакаше с нетърпение отговора, сякаш бе напълно убедена, че непременно ще ѝ отговорят така глупаво, че ще бъде невъзможно да не се засмее.

— Останах учуден, като ви видях тъй изведнъж... — измънка князът.

— Но как познахте, че съм аз? Къде сте ме виждали по-рано? Но май че наистина аз съм го виждала някъде? И позволете да ви попитам, защо преди малко замръзнахте на мястото си? Какво има в мене толкова поразително?

— Хайде, хайде! — продължи да гримасничи Фердишченко. — Хайде говорете де! О, Господи, какво ли не бих отговорил аз на такъв въпрос! Хайде... Ей, че си дръвник, княже, след всичко това!

— И аз на ваше място бих казал много неща — засмя се князът на Фердишченко; след това се обърна към Настасия Филиповна: — Преди малко ме смая силно вашият портрет, после говорих за вас с Епанчини... а рано тази сутрин, преди още да пристигна в Петербург, във влака Парфьон Рогожин ми разказа много неща за вас... Дори в момента, когато ви отворих вратата, също мислех за вас и ето че изведнъж ви видях пред себе си!

— Но как познахте, че съм аз?

— По портрета и после...

— И после какво?

— И после, защото точно такава ви виждах във въображението си... Аз също като че ли съм ви виждал някъде.

— Къде? Къде?

— Като че ли съм виждал някъде очите ви... но това е невъзможно! Аз само така... Не съм живял никога тук. Може би насън...

— Ама че княз! — извика Фердишченко. — Вземам назад моето Се поп е веро. Впрочем... Впрочем всичко това той казва от невинност! — прибави той със съжаление.

Князът каза тези няколко фрази с неспокоен глас, като спираше често, за да си поеме дъх. Всичко в него издаваше необикновено вълнение. Настасия Филиповна го гледаше с любопитство, но вече не се смееше. Тъкмо в този момент се чу изведнъж нов, силен глас иззад групата, която бе заобиколила, плътно княза и Настасия Филиповна, и така да се каже; разбута групата и я раздели на две. Пред Настасия Филиповна застана самият баща на семейството, генерал Иволгин. Той беше с фрак и с чист нагръдник; мустаците му бяха боядисани...

Това вече Ганя не можа да изтърпи.

Честолюбив и суетен до мнителност, до хипохондрия; търсец през тези два месеца поне някаква точка, на която да се опре по-

достойно и да се покаже по-благороден; чувствуващ, че още е новак в изборния път и че може би няма да издържи; решен най-сетне от отчаяние да бъде истински грубиян в къщи, дето беше деспот, но без да посмее да действа по същия начин пред Настасия Филиповна, която го държеше в пълна неизвестност до последния момент и бе взела надмощие над него; „нетърпелив просяк“, както го наричаше самата Настасия Филиповна, за което му беше вече донесено; закле се в какво ли не по-късно да ѝ плати скъпо за всичко това, без да загуби в същото време детинската надежда да свърже двата края и да изглади всички противоречия — той трябваше сега да изпие и тази горчива чаша и което беше най-лошото — в такъв момент! Писано му бе да изтърпи още едно непредвидено, но най-страшно изтезание за един суетен човек — мъката да се черви за близките си, и то в собствения си дом. „Но струва ли най-сетне всичко това самата награда!“ — помисли си в този миг Ганя.

Тъкмо в този момент ставаше онова, което му се беше присънвало през тези два месеца само нощем като кошмар и го бе вледенявало от ужас, изгаряло го бе от срам: стана най-последната семейната среща между баща му и Настасия Филиповна. Понякога, за да се дразни и ядосва, той се опитваше да си представи генерала през време на сватбената церемония, но никога не беше способен да довърши мъчителната картина и бързо я изоставяше. Може би преувеличаваше пряко мяра нещастията си; но със суетните хора е винаги така. През тези два месеца той има време да мисли достатъчно и да реши и си бе дал дума на всяка цена да обезвреди някак баща си, поне временно, и ако е възможно, да го отстрани дори от Петербург, безразлично дали ще се съгласи, или не на това майка му. Когато преди десет минути влезе Настасия Филиповна, той беше така смаян, така зашеметен, че съвсем забрави, че може би на сцената ще се появи Ардалион Александрович и не даде никакви нареждания. И ето го генерала сега тук, пред всички, при това облечен официално, във фрак, и то тъкмо в момента, когато Настасия Филиповна „само търси случай да обсипе него и домашните: му с подигравки“, (Той беше убеден в това.) Пък и наистина каква друга цел може да има сегашното ѝ посещение? За какво е дошла — да се сприятели с майка му и сестра му или да ги оскърби в собствения му дом? Но като се съди по това, как бяха седнали на две страни, не можеше да има вече съмнение:

майка му и сестра му седяха настрана като опозорени, а Настасия Филиповна дори бе сякаш забравила, че те са в същата стая с нея... А щом се държи така, явно е, че цели нещо!

Фердишченко подхвана генерала и го поведе.

— Ардалион Александрович Иволгин — с достойнство каза генералът, като се навеждаше и се усмихваше, — стар нещастен войник и баща на семейството, което е щастливо да се надява, че ще има в средата си една толкова прелестна...

Той не довърши; Фердишченко бързо бутна един стол зад него и генералът, който не се държеше здраво на краката си след обед, просто се плъсна или по-точно казано, падна на стола; но това впрочем не го смути. Той седна тъкмо срещу Настасия Филиповна и като се кълчеше любезно, бавно и ефектно поднесе пръстчетата ѝ до устните си. Изобщо доста мъчно беше да се сконфузи генералът. Като се изключи известна небрежност, външността му беше все още доста прилична и той знаеше това много добре. Едно време той попадеше и в най-доброто общество и оттам бе изключен напълно едва преди две-три години. Оттогава бе станал вече истински роб на някои свои слабости; ала и досега бе запазил изискани и приятни маниери. Настасия Филиповна като че ли се зарадва много на появяването на Ардалион Александрович, за когото, разбира се, само бе слушала.

— Чувах, че моят син... — започна Ардалион Александрович.

— Да, вашият син! Ама и вас ви бива, татенце! Защо никога не се вестявате у дома? Вие самият ли се криете, или вашият син ви крие? Вие поне можете да идвате у дома, без да компрометирате никого.

— Децата на деветнадесетия век и техните родители... — започна пак генералът.

— Настасия Филиповна! Моля ви се, позволете на Ардалион Александрович да излезе, за минутка, търсят го — каза високо Нина Александровна.

— Да му позволя да излезе! Моля ви се, толкова много съм слушала за него, толкова отдавна желяех да го видя! Че каква работа може да има? Нали е в запас? Вие няма да ме оставите, генерале, няма да си отидете, нали?

— Давам ви дума, че той сам ще се върне, но сега трябва да си почине.

— Ардалион Александрович, казват, че вие трябва да си починете! — извика Настасия Филиповна с недоволна и неприятна гримаса като някакво вятърничаво момиченце, на което вземат играчката. Генералът веднага се помъчи да направи още по-смешно положението си.

— Ах, мила моя, мила моя! — укорно рече той, като се обърна тържествено към жена си и сложи ръка на сърцето си.

— Вие не мислите ли да излезете, мамичко? — високо попита Варя.

— Не, Варя, ще остана докрай.

Настасия Филиповна естествено чу въпроса и отговора, но това сякаш още повече я развесели. Начаса тя отново обсипа генерала с въпроси и след пет минути генералът беше в най-тържествено настроение и ораторствуваше сред гръмкия смях на присъстващите.

Коля дръпна княза за полата на дрехата.

— Не можете ли поне вие да го изведете някак? Моля ви се! — И в очите на клетото момче дори блеснаха сълзи от негодувание. — О, проклет Ганка! — прибави тихичко той.

— С Иван Фьодорович Епанчин наистина ме свързваше голямо приятелство — надълго и широко отговаряше генералът на въпросите на Настасия Филиповна. — Аз, той и покойният княз Лев Николаевич Мишкин, сина на когото прегърнах днес след двадесетгодишна раздяла, бяхме тримата неразделни, така да се каже, мускетари: Атос, Портос и Арамис^[2]. Но уви, единият е в гроба, сразен от клеветата и куршум, другият е пред вас и още се бори срещу клеветите и куршумите...

— Срещу куршумите! — извика Настасия Филиповна.

— Те са тук, в гърдите ми, от обсадата на Карс, и в лошо време ги усещам. Във всяко друго отношение живея като философ, ходя, разхождам се, играя на дама в кафенето си като оттеглил се от работа буржоа, и чета „Indépendance“^[3]. А с нашия Портос, Епанчин, напълно скъсах отношенията си след една история, която се случи преди три години във влака по повод едно къдраво кученце.

— Едно кученце! Това пък какво е? — с особено любопитство попита Настасия Филиповна. — История с кученце? Позволете, и то във влака!... — сякаш се мъчеше да си припомни тя.

— О, глупава история, дори не заслужава да се повтаря: заради гувернантката на княгиня Белоконская, мистрис Шмид, но... дори не заслужава да се повтаря.

— Непременно ще я разправите! — весело извика Настасия Филиповна.

— И аз още не съм я чувал! — забеляза Фердишченко. — C'est du nouveau.^[4]

— Ардалион Александрович! — чу се пак молещият глас на Нина Александровна.

— Татенце, търсят ви! — извика Коля.

— Глупава история, ще я разправя с две думи — почна самодоволно генералът. — Оттогава изминаха две години! Дори няма и толкова, току-що бяха открили новата... ска железопътна линия. Бях навлякъл вече цивилното облекло. Тичах по много важни за мене работи във връзка с предаване на службата ми и си бях взел билет за първа класа: качвам се, сядам, пуша. Тоест продължавам да пуша, бях запушил преди това. Сам съм в купето. Пушенето не е забранено, но не е и позволено; значи, полупозволено е, както винаги; и после според човека. Прозорецът отворен. Изведнъж, тъкмо преди да тръгне влакът, две дами с кученце се настаняват точно срещу мене; закъснели бяха; едната облечена най-разкошно, в светлосин тоалет; другата по-скромно, в рокля от черна коприна с пелеринка. Хубавички, гледат надменно, говорят английски. Аз, разбира се, нищо; пуша си. Тоест помислих за момент, но все пак продължавам да пуша, защото прозорецът е отворен и димът излиза. Кученцето лежи върху коленете на дамата в светлосиньо, мъничко колкото юмрука ми, черно с бели лапички, с една дума, рядкост. Носи сребърно герданче с герб. Аз си мълча. Забелязвам само, че дамите май се сърдят — зарад пурата ми, разбира се. Едната почва да ме фиксира през лорнета си от костенурка. Аз пак си мълча, защото те не казват нищо! Да бяха казали, предупредили, помолили, та нали за това е най-сетне човешкият език! А те мълчат... Изведнъж — и то без най-малко, повтарям, без ни най-малко предупреждение, ей тъй сякаш й се бе взел умът — дамата в светлосиньо грабва пурата от ръката ми и през прозореца. Влакът лети, аз я гледам като полуумен. Дива жена; дива жена, ей тъй съвсем в диво състояние; а пък снажна, пълна, висока жена, блондинка, румена (много дори), очите й святкат срещу мене. Без да кажа нито дума, с

необикновена вежливост, с най-голяма вежливост, с най-изтънчена, така да се каже, вежливост, аз посягам с два пръста към кученцето, хващам го деликатно за шията и го хвърлям през прозореца подир пурата! То едва изквича! Влакът продължава да лети...

— Вие сте чудовище! — извика Настасия Филиповна, като се смееше високо и пляскаше с ръце като девойче.

— Браво, браво! — викаше Фердишченко. Усмихна се и Птицин, за когото появяването на генерала беше също така извънредно неприятно; засмя се дори Коля и също извика: „Браво!“

— И аз бях прав, прав, три пъти прав! — продължи с жар тържествуващият генерал. — Защото ако е забранено да се пуши във вагоните, още повече е забранено да се държат в тях кучета.

— Браво, татенце! — възторжено извика Коля. — Великолепно! И аз непременно, непременно бих направил същото!

— А какво направи дамата? — с нетърпение запитва Настасия Филиповна.

— Тя ли? О, тъкмо там е и цялата неприятност — продължи намръщен генералът, — без да каже нито дума и без най-малко предупреждение тя ме плесна по бузата! Дива жена; съвсем в диво състояние.

— А вие?

Генералът сведе очи, вдигна вежди, сви рамене, стисна устни, разпери ръце, помълча и изведнъж рече:

— Увлякох се!

— И силно ли я ударихте? Силно ли?

— Не, Бога ми! Стана скандал, но аз не я ударих силно. Само веднъж замахнах, и то за да се защитя. Но нали дяволът си няма работа: излезе, че дамата в светлосиньо била англичанка, гувернантка или някаква там домашна приятелка на княгиня Белоконская, а другата с черната рокля била най-голямата от княгините Белоконски, стара мома на около тридесет и пет години. А всички знаят какви са отношенията между генералшата Епанчина и семейство Белоконски. Всички княгини припадат, сълзи, траур по любимото кученце, шестте княгини пищят, пици и англичанката — с една дума, краят на света! Е, разбира се, аз ходих да изкажа съжаления, молих да ме извинят, писах писмо, но не приеха нито мене, нито писмото: оттам и скарването ми с Епанчини, оттогава се затвори и всички врати за мене!

— Но позволете, как ще обясните това? — попита изведнъж Настасия Филиповна. — Преди пет-шест дни аз прочетох в „Indépendance“ — а аз чета редовно „Indépendance“ — точно същата история! Ама съвсем същата! Това станало във влака по една от железопътните линии край Рейн между французин и англичанка: също така била грабната пура, също така било хвърлено през прозореца кученце и най-последно всичко свършило точно така, както разказахте вие. Дори роклята е също така светлосиня!

Генералът се изчерви до уши. Коля също се изчерви и стисна с ръце главата си; Птицин бързо се извърна. Само Фердишченко както преди се смееше с глас. За Ганя няма какво да приказваме: през цялото време мълчеше и изпитваше непоносима мъка.

— Но аз ви уверявам — измънка генералът, — че и с мене се случи точно същото...

— Татко наистина имаше неприятност с мистрис Шмид, гувернантката на Белоконски — извика Коля, — аз си спомням.

— Как! Точно такава ли? Една и съща история в двата края на Европа, и то съвсем еднаква с всичките подробности, дори и роклята светлосиня! — настояваше безмилостно Настасия Филиповна. — Аз ще ви пратя „Indépendance Belge“!

— Но забележете — все още настояваше генералът, че с мене това се случи преди две години.

— А, виж къде била разликата!

Настасия Филиповна се смееше като истерична.

— Татенце, моля ви да излезете за малко, искам да ви кажа две думи — с треперещ, измъчен глас рече Ганя и хвана машинално баща си за рамото. Безкрайна омраза кипете в погледа му.

В същия миг от антрето се чу извънредно силен звън. Такова рязко дърпане можеше да скъса връвта на звънеца. Това предвещаваше необикновено посещение. Коля отърча да отвори.

[1] Първата част от италианската пословица: „Se non e vero, e bene trovato“. — Ако не е вярно, поне е добре измислено. — Б.пр. ↑

[2] *Атос, Портос и Арамис* — имената на тримата приятели-мускетари, герои на романа на А. Дюма-баща „Тримата мускетари“ (1844). ↑

[3] „Независимост“ (френ.). Става дума за белгийския вестник „Indépendance Belge“ („Белгийска независимост“), излизащ в Брюксел от 1830 до 1937 г. Този вестник е осветлявал широко политическия и обществен живот на по-големите страни от Западна Европа. Както се вижда от дневника на А. Г. Достоевская, нейният мъж, е чел през 1867–1868 г.г, вестник „Indépendance Belge“. („Дневник А. Г. Достоевской 1867 г.“, М., 1923, стр. 36.) ↑

[4] Това е нещо ново (френ.). ↑

Х

За миг антрето се изпълни с шумна тълпа; в гостната останаха с впечатление, че отвън са влезли няколко души и продължават да влизат още. Няколко гласа говореха и викаха едновременно; говореха и викаха и на стълбата, където вратата за антрето, както изглежда, не бе затворена. Очевидно посещението беше извънредно странно. Всички се спогледаха; Ганя се спусна към залата, но и там вече бяха влезли няколко души.

— А, ето го и него, юдата! — извика познат на княза глас. — Здравей, Ганка, подлецо!

— Той е, същият! — потвърди друг глас.

Князът не можеше повече да се съмнява: единият глас беше на Рогожин, а другият на Лебедев.

Ганя стоеше като вцепенен на прага на гостната и без да се опитва да ги спре, гледаше мълчаливо как в салона подир Парфьон Рогожин влязоха един по един около дванадесетина души. Компанията беше необикновено разнообразна и се отличаваше не само с разнообразието, но и с безобразието си. Някои влизаха така, както са били на улицата — с палта и шуби. Съвсем пияни впрочем нямаше, ала всички изглеждаха здравата пийнали. Всички като че ли чувствуваха нуждата да бъдат заедно, за да влязат; сам никой не би посмял, но вкупом всеки сякаш побутваше другия. Дори самият Рогожин стъпваше предпазливо начело на тълпата, но таеше някаква мисъл в главата си и изглеждаше мрачен, сърдит и угрижен. А другите образуваха само хор или по-точно казано, банда, която идваше да помага. Освен Лебедев тук беше и фризирият Зальожев, който бе свалил шубата си в антрето и бе влязъл безцеремонно и наконтен, и други две-три личности като него, явно млади търговци. Някакъв с полувоенно палто; някакъв дребен и необикновено дебел човек, който непрекъснато се смееше; някакъв грамаден господин, висок, почти два метра, също необикновено дебел, необикновено мрачен и мълчалив, който явно се надяваше извънредно много на юмруците си. Имаше и един студент по медицина и едно подмазващо се поляче. От стълбата

надничаха в антрето, но не се решаваха да влязат, две непознати дами; Коля тръшна вратата под носа им и тури резето.

— Здравей, Ганка, подлецо! Не очакваше да видиш Парфьон Рогожин, а? — повтори Рогожин, като стигна до гостната и заста на вратата срещу Ганя. Но в този миг той изведнъж съгледа в гостната, точно срещу себе си, Настасия Филиповна. Явно не му бе минавало дори през ума, че може да я срещне тук, защото присъствието ѝ му направи необикновено впечатление; толкова побледня, че даже устните му посиняха. — Значи, истина е! — каза той тихо и като че ли на себе си, съвсем отпаднал. — Свършено!... Е... Ама ти ще ми платиш сега! — каза той изведнъж, като скърцаше със зъби и гледаше Ганя с бясна злоба. — Хайде... ах ти!...

Той дори се задъхваше и едва говореше. Тръгна машинално към гостната, но щом прекрачи прага, изведнъж зърна Нина Александровна и Варя и се спря, малко сконфузен въпреки голямото си вълнение. Подир него влезе Лебедев, който го следваше като сянка и бе вече много пиян, после студентът, господинът с юмруците, Залъожев, който се кланяше надясно и наляво, и най-послед се промъкна дребничкият дебелан. Присъствието на дамите все още донякъде ги възпираше и явно много им пречеше, разбира се, само преди *започването*, преди първия сигнал да се развикат и *започнат*... Тогава вече никакви дами не биха могли да им попречат.

— Как? И ти ли си тук, княже? — разсеяно каза Рогожин, учуден донякъде, че го вижда тук. — И пак с гетричките, ех! — въздъхна той, вече забравил за княза и вперил поглед пак в Настасия Филиповна, към която продължаваше да върви, притегрян като от магнит.

Настасия Филиповна също гледаше гостите с неспокойно любопитство.

Ганя най-послед дойде на себе си.

— Но моля ви се, какво значи най-сетне това? — попита високо той, като огледа строго всички; които влязоха, и се обърна главно към Рогожин. — Струва ми се, не влязохте в конюшня, господа, тук са майка ми и сестра ми...

— Виждаме, че майка ти и сестра ти са тук — процеди през зъби Рогожин.

— Вижда се, че майка ти и сестра ти са тук — повтори Лебедев за важност.

Смятайки навярно, че е дошъл моментът, господинът с юмруците започна да ръмжи.

— Стига! — изведнъж и някак с прекомерно повишен глас кресна Ганя. — Първо, моля ви да минете всички в салона, а след това позволете да знам...

— Гледай ти, не ме познава! — злобно се ухили Рогожин, без да мръдне от мястото си. — Не позна ли Рогожин?

— Да речем, че с вас сме се срещали някъде, но...

— Гледай го ти, срещал ме някъде! Ами че няма още три месеца, откак аз загубих на игра с тебе двеста рубли, които бяха на баща ми, така и си умря старецът, без да узнае; ти ме замъкна, а Книф правеше шмекерии. Не ме познаваш? Та Птицин е свидетел! Да извадя сега от джоба си три рубли и да ти ги покажа, ти си готов да изпълзиш за тях на четири крака чак до Василевския — такъв си ти! Душата ти е такава! Аз и сега съм дошъл да те купя целия с пари, не гледай, че съм влязъл с такива ботуши, имам пари, драги, много пари, целият ще те купя, тебе и всичко живо тук... ако искам, всички ви ще купя! Всичко ще купя! — горещеше се Рогожин и като че ли все повече и повече го хващаше пиянството. — Е-ех! — извика той. — Настасия Филиповна! Не ме изпъждайте, кажете ми само една думичка: ще се венчаете ли за него, или не?

Рогожин зададе въпроса си съвсем отчаян, като на някакво божество, но със смелостта на човек, осъден на смърт, който няма какво повече да губи. Със смъртна мъка очакваше отговора.

Настасия Филиповна го измери с подигравателен и високомерен поглед, но след това погледна Варя и Нина Александровна, погледна Ганя и изведнъж промени тона си.

— Съвсем не, какво ви става? И отде ви е дошло на ума да ми задавате подобен въпрос? — отговори тя тихо и сериозно и сякаш с известно учудване.

— Не? Не! — извика Рогожин едва ли не изпадайки в изстъпление от радост. — Значи, не?! А мене ми казаха... Аха! Тъй, значи!... Настасия Филиповна! Те казват, че ви сгодили с Ганка! А аз на всички им казвам: с него ли? Та нима е възможно? Ами че аз за сто рубли цял ще го купя, ще му дам хиляда, хайде, три, за да отстъпи, и преди сватбата той ще избяга и ще ми остави годеницата си. Не е ли вярно, Ганка, подлецо! Нали ще вземеш три хиляди! На ти ги, дръж!

Затова и дойдох, за да ми се подпишеш, че се отказваш; казах: ще те купя — и ще те купя!

— Махай се отгук, ти си пьян! — извика Ганя, като ту почервеняваше, ту побледняваше.

След като той извика, веднага креснаха внезапно няколко гласа; цялата банда на Рогожин отдавна вече чакаше първата дума на предизвикателство. Лебедев с необикновено усърдие шепнеше нещо на ухото на Рогожин.

— Имаш право, чиновнико! — отговори Рогожин. — Имаш право, пьяна душо! Ех, тъй да бъде. Настасия Филиповна! — извика той, вперил в нея полуумен поглед, като хем се плашеше, хем изведнъж се окуражаваше до дързост. — Ето осемнадесет хиляди! — И той тръшна на масичката пред нея една пачка, завита в бяла хартия и завързана на кръст с връвчици. — Ето! И... и още ще има!

Той не посмя да довърши това, което искаше да каже.

— Не-не-не! — зашепна му пак Лебедев, страшно уплашен; лесно беше да се отгатне, че се бе уплашил от грамадната сума и предлагаше да се опита с много по-малка.

— Не, драги, по тези въпроси ти си глупак, не знаеш мярка... но явно е, че и двамата сме глупаци! — сепна се и трепна изведнъж Рогожин, като долови святкащия поглед на Настасия Филиповна. — Е-ех! Сбърках аз, дето те послушах — прибави той с дълбоко разкаяние.

Настасия Филиповна се вгледа в разстроено лице на Рогожин и изведнъж се разсмя.

— Осемнадесет хиляди, на мене? Ето на, веднага проличава простакът! — прибави тя изведнъж с дръзка фамилиарност и стана от дивана, сякаш се канеше да си ходи. Ганя наблюдаваше цялата сцена със замряло сърце.

— Тогава предлагам четиридесет хиляди, четиридесет вместо осемнадесет! — извика Рогожин. — Ванка Птицин и Бискуп обещаха да ми донесат към седем часа четиридесет хиляди. Четиридесет хиляди! Всичките ще бъдат на масата!

Сцената вземаше крайно безобразен обрат, но Настасия Филиповна не преставаше да се смее и не си отиваше, сякаш наистина искаше да я продължи. Нина Александровна и Варя също станаха от местата си и уплашено, мълчаливо чакаха да видят докъде ще се стигне; очите на Варя святкаха, но на Нина Александровна всичко това

се бе отразило болезнено; тя трепереше и имаше вид на човек, който ей сега ще припадне.

— Щом е така — сто! Още днес ще донеса сто хиляди! Птицин, помагай, ще изкяриш!

— Ти си полудял! — пошепна изведнъж Птицин, като се приближи бързо до него и го хвана за ръката. — Ти си пиан, ще повикат полиция. Къде се намираш?

— Пиянски приказки — каза Настасия Филиповна, сякаш за да го подразни.

— Не, не са празни приказки, парите ще ги имам! До довечера ще ги имам. Птицин, помагай, лихварска душо, какъвто щеш процент вземи, но намери до довечера сто хиляди; ще докажа, че ще устоя на думата си! — извика изведнъж екзалтирано Рогожин.

— Но какво значи всичко това? — викна изведнъж заплашително и сърдито Ардалион Александрович, като направи няколко крачки към Рогожин. Неочакваната намеса на стареца, който досега бе мълчал, излезе много комична. Чу се смях.

— Този пък откъде дойде? — засмя се Рогожин. — Ела с нас, старче, ще пиеш до насита!

— Това е вече подло! — извика Коля, разплакал се от срам и яд.

— Та няма ли да се намери нито един между вас, който да изхвърли оттук тази безсрамница! — извика изведнъж Варя, цяла трепереца от гняв.

— Мене ли наричат безсрамница! — с пренебрежителна веселост отвърна Настасия Филиповна. — А аз, глупачката, дойдох да ги поканя за тази вечер у дома! Ето как ме третира вашата сестричка, Гаврила Ардалионович!

Ганя остана за момент като гръмнат от нападката на сестра си; но като разбра, че Настасия Филиповна този път наистина си отива, хвърли се като луд върху Варя и в яростта си я хвана за ръката.

— Какво направи? — извика той, като така я гледаше, че сякаш искаше да я унищожи на място. Той се беше съвсем объркал и не можеше да събере мислите си.

— *Какво съм направила?* Къде ме дърпаш? Да не искаш да я моля за прошка, задето оскърби майка ти и дойде да опозори твоя дом, окаянико? — извика пак Варя, като тържествуваше и гледаше предизвикателно брат си.

Няколко мига те стояха така един срещу друг, лице срещу лице. Ганя все още държеше ръката ѝ в своята. Варя я дръпна, веднъж, втори път, с все сила, но не можа да изтърпи и изведнъж разярена заплю брат си в лицето.

— Брей, че момиче! — извика Настасия Филиповна. — Браво, Птицин, поздравявам ви!

На Ганя притъмня пред очите и съвсем забравил се, той замахна с все сила към сестра си. Щеше да я улучи право в лицето. Но изведнъж друга ръка спря ръката на Ганя.

Между него и сестра му бе застанал князът.

— Стига, достатъчно! — каза той твърдо, макар че цял трепереше като от необикновено силно сътресение.

— Ти винаги ли ще се изпречваш на пътя ми! — изрева Ганя, като пусна ръката на Варя и крайно разярен, зашлеви със свободната си ръка една силна плесница на княза.

— Ах! — плесна с ръце Коля. — Ах, Боже мой!

Чуха се възклицания от всички страни. Князът побледня. Той погледна със странен и укорен поглед Ганя право в очите; устните му трепереха и се мъчеха да кажат нещо; кривеше ги някак особено в съвсем неуместна усмивка.

— Мене може... но нея... няма да позволя да ударят!... — промълви най-после той тихо; ала изведнъж не издържа, пусна Ганя, закри с ръце лицето си, отиде в ъгъла, застана с лице към стената и с пресекилив глас каза:

— О, как ще се срамувате за постъпката си!

Ганя наистина стоеше като унищожен. Коля се спусна да прегръща и целува княза; след него забързаха да го наобиколят Рогожин, Варя, Птицин, Нина Александровна, всички, дори старецът Ардалион Александрович.

— Няма нищо, няма нищо! — казваше князът на всички със същата неуместна усмивка.

— И ще се разкайва! — извика Рогожин. — Ще се срамуваш, Ганка, че оскърби такава... овца (той не можа да намери друга дума)! Княже, душо моя, остави ги; плюй на тях, да вървим! Ще видиш как знае да обича Рогожин!

Настасия Филиповна беше също много смаяна и от постъпката на Ганя, и от отговора на княза. Бледото ѝ и винаги замислено лице,

което през цялото време никак не хармонираше с предишния и никак престорен смях, беше явно развълнувано сега от ново чувство; ала все пак като че ли не и се искаше да го издаде и сякаш се мъчеше да запази усмивката на лицето си.

— Наистина, виждала съм някъде лицето му! — промълви тя изведнъж вече сериозно, като внезапно пак си спомни за предишния си въпрос.

— А вие дори не се срамувате! Нима сте такава, каквато се показвахте сега, възможно ли е това! — извика изведнъж князът с много искрен укор.

Настасия Филиповна се учуди, усмихна се, но като че ли в усмивката и се криеше известно смущение; след това погледна Ганя и излезе от гостната. Но преди още да стигне до антрето, изведнъж се върна, отиде бързо при Нина Александровна, взе ръката и ѝ я поднесе до устните си.

— Той позна: аз наистина не съм такава — пошепна тя бързо, развълнувано, цялата изведнъж пламнала и зачервена, и като се извърна, този път излезе така бързо, че никой не можа да разбере защо се бе върнала. Видяха само, че пошепна нещо на Нина Александровна и като че ѝ целуна ръката. Ала Варя бе видяла и чула всичко и учудено я изпрати с очи.

Ганя се съвзе и се спусна да изпрати Настасия Филиповна, но тя бе вече излязла. Той я настигна на стълбата.

— Не ме изпрацвайте! — извика му тя. — Довиждане, до довечера! Но непременно, чувате ли!

Той се върна смутен, замислен; тежка загадка, по-тежка от предишните, измъчваше душата му. Във въображението му беше и князът... Толкова се беше унесъл, че едва забеляза как цялата тълпа на Рогожин минаваше край него и дори го изтика към вратата, като бързаше да се измъкне след Рогожин от квартирата. Всички говореха много високо за нещо. Рогожин вървеше заедно с Птицин и настойчиво му говореше за нещо важно и, види се, неотложно.

— Загуби, Ганка! — викна той, като минаваше край него.

Ганя погледна тревожно след тях.

XI

Князът излезе от гостната и се затвори в стаята си. Веднага при него дотича Коля да го утешава. Клетото момче като че ли не можеше вече да се отдели от него.

— Добре, че си отидохте — каза той, — сега там ще почне още по-голяма караница от преди, всеки ден е така у нас и всичко се забърка заради тази Настасия Филиповна.

— У вас са се насъбрали много и най-различни страдания — забеляза князът.

— Да, много страдания. Но какво ще говорим за нас. Сами сме си виновни за всичко. Но аз имам един голям приятел, който е още по-нещастен. Искате ли да ви запозная с него?

— С голямо удоволствие. Ваш другар ли?

— Да, кажи-речи, другар. Ще ви обясня всичко това по-късно... А хубава е Настасия Филиповна, какво ще кажете? Никога досега не бях я виждал, а какво ли не правех да я видя. Просто ме поразил. Всичко бих простил на Ганка, ако го вършеше от любов; но защо взема пари, то е лошото!

— Да, не ми харесва много вашият брат.

— Как ще го харесвате! След като ви... А да ви кажа ли, има някои предразсъдъци, които не мога да търпя. Достатъчно е един луд, глупак или злодей в пристъп на лудост да удари някому плесница, за да бъде този човек опозорен за цял живот и да не може да измие позора освен с кръв или пък ако го молят на колене за прошка. Според мене това е глупост и деспотизъм. Това е темата на Лермонтовата драма „Маскарад“, която намирам за глупава, тоест искам да кажа неестествена. Вярно е, че той я е писал почти в детинството си.

— Вашата сестра ми хареса много.

— Как заплю Ганка в лицето. Смела е Варка! А вие не го заплюхте и сигурен съм, че то не е от липса на смелост. Но ето я и нея самата, за вълка говорихме и той в кошарата. Знаех, че ще дойде: тя е благородна, макар да си има недостатъци.

— А ти нямаш работа тук — започна тя да се кара на Коля, — върви при татко. Не ви ли дотяга, княже?

— Съвсем не, напротив.

— Ето я нея, голямата, пак захвана! Това й е лошото. Впрочем аз мислех, че баща ми ще отиде навярно с Рогожин. Сигурно сега съжалява. Да видим наистина какво става с него — прибави Коля на излизане.

— Слава Богу, заведох мама и я сложих да поспи; всичко се умири. Ганя е смутен и много замислен. А и има защо. Какъв урок!... Дойдох да ви благодаря още веднъж и да ви попитам, княже: познавахте ли Настасия Филиповна, преди да я видите днес?

— Не, не я познавах.

— Как можяхте тогава да й кажете право в очите, че „не е такава“. И май че познахте. Излезе, че наистина може би не е такава. Впрочем не мога да я разбера! Разбира се, нейното намерение беше да ни оскърби, това е ясно. И по-рано бях чувала много странни неща за нея. Но ако е дошла да ни покани, защо започна да се държи така с мама? Птицин я познава много добре и казва, че не е могъл да разбере държането й преди малко. А с Рогожин как се държа? Ако се уважаваш, не би трябвало да държиш такъв език в къщата на своя... И мама е много неспокойна за вас.

— Няма нищо! — каза князът и махна с ръка.

— И как тя ви послуша...

— За какво ме послуша?

— Казахте й, че е срамота за нея и тя веднага съвсем се промени. Вие имате влияние върху нея, княже — прибави Варя и едва-едва се усмихна.

Вратата се отвори и съвсем неочаквано влезе Ганя. Дори не се смути, като видя сестра си; постоя малко на прага и изведнъж решително се приближи до княза.

— Княже, аз постъпих подло, простете ми, миличък — каза изведнъж той, силно развълнуван. По лицето му бе изписана силна болка. Князът гледеше смаял и не отговори веднага. — Хайде простете ми, простете ми де! — настоя нетърпеливо Ганя. — Хайде, ако искате, ей сега ще ви целуна ръката!

Князът беше извънредно слисан и без да каже дума, прегърна Ганя е двете си ръце. И двамата искрено се целунаха.

— Съвсем, съвсем не мислех, че сте такъв — каза най-сетне князът, като едва си поемаше дъха, — мислех, че не сте... способен.

— Да си призная грешката ли?... И откъде ми дойде преди малко тая мисъл, че сте идиот! Вие забелязвате онова, което другите никога не ще забележат. С вас човек може да поговори, но... по-добре да не говорим!

— Ето пред кого ще трябва да признаете вината си — каза князът, като посочи Варя.

— Не, те всички са мои врагове. Бъдете уверен, княже, че много пъти съм опитвал; тук не прощават искрено! — извика разпалено Ганя и се извърна от Варя.

— Не, ще ти простя! — каза изведнъж Варя.

— И ще дойдеш довечера у Настасия Филиповна?

— Ще дойда, ако ми заповядаш, само че по-добре сам разсъди: има ли сега поне малка възможност да отида?

— Но нали тя не е такава. Ти виждаш колко е загадъчна! Какви номера прави! — И Ганя злобно се засмя.

— И аз знам, че не е такава и че прави номера, и то какви? И после, Ганя, виж за какъв те смята! Макар че целуна ръка на мама. Макар че това са някакви номера, но все пак тя се подиграваше с тебе! Вярвай ми, братко, това не струва седемдесетте и пет хиляди! Казвам ти го, защото ти все още си способен на благородни чувства. Хайде, не отивай и ти! Пази се! Това не може да има добър край.

След тези думи Варя, цялата развълнувана, бързо излезе от стаята...

— Ето какви са те всичките! — каза Ганя и се усмихна. — Да не мислят, че аз не знам всичко това? О, аз знам много повече от тях.

Като каза това, Ганя седна на дивана, явно желаейки да поседи повече.

— Щом сам знаете — запита доста плахо князът, — как можахте да се подложите на такива мъки, като сте уверен, че тя всъщност не струва седемдесет и пет хиляди?

— Аз не говоря за това — измънка Ганя. — Но всъщност кажете ми как мислите вие, любопитен съм да знам вашето мнение: струват ли си тези „мъки“ седемдесетте и пет хиляди, или не струват?

— Според мене не струват.

— Е да, знаех го. Но срамно ли е да се ожениш при тези условия?

— Много е срамно.

— Знайте тогава, че ще се ожения, и то сега вече непременно. Одеве още се колебаех, но сега вече не! Няма смисъл да говорите! Знаем какво ще кажете...

— Не, няма да кажа това, което очаквате, но много се чудя на вашата необикновена увереност...

— В какво? Каква увереност?

— Че Настасия Филиповна непременно ще се омъжи за вас и че всичко това е вече свършено, а, второ, дори ако се омъжи, че тези седемдесет и пет хиляди ще влязат направо в джоба ви. Впрочем вярно е, че в тая работа има много неща, които аз не знам.

Ганя се приближи бързо до княза.

— Естествено вие не знаете всичко — каза той, — но иначе защо да вземам това бреме върху себе си?

— Струва ми се, че навред е така: женят се за пари, а парите остават в ръцете на жената.

— Не, при нас няма да бъде така... Тук... тук има известни обстоятелства... — измърмори Ганя, тревожно умислен. — Но колкото до отговора й, няма вече никакво съмнение — прибави той бързо. — Вие откъде заключавате, че тя ще ми откаже?

— Аз не знам нищо освен това, което видях; ето и Варвара Ардалионовна току-що каза...

— О! Жените са такива, не знаят какво да кажат. Колкото до Рогожин, тя му се подиграваше, бъдете сигурен, аз го забелязах. Явно беше. Одеве бях малко поуплашен, но сега виждам ясно. Или може би ще кажете: ами как се държа с майка ви, с баща ви и с Варя?

— И с вас.

— Може; но това е стара женска отмъстителност и нищо повече. Тя е страшно раздразнителна, мнителна и честолюбива жена. Също като чиновник, когото не са повишили! Имаше желание да се покаже и да изрази цялото си презрение към тях... па и към мене; това е вярно, не го отричам... Ала все пак ще се омъжи за мене. Вие нямате представа какво е способно да направи човешкото честолюбие: ето на, тя ме смята за подлец, задето знам, че е любовница на друг, и не крия, че я вземам за парите й, а дори не мисли, че друг би я излъгал още по-

подло: ще се залепи до нея, ще почне да ѝ разправя либерално-прогресивни неща и ще ѝ говори по разни женски въпроси, докато тя съвсем тръгне по гайдата му. Ще убеди честолюбивата глупачка (и то толкова лесно!), че я взема само зарад „благородното ѝ сърце и зарад нещастieto ѝ“, когато всъщност се жени за парите ѝ. Аз не ѝ харесвам, защото не искам да хитрувам; а би трябвало. А тя самата какво прави? Не прави ли същото? Защо тогава ме презира и играе тези комедии? Защото самият аз не отстъпвам и се държа гордо. Добре, ще видим!

— Нима я обичахте преди това?

— Обичах я в началото. Но стига вече... Има жени, които ги бива само за любовници и за нищо друго. Не искам да кажа, че тя ми е била любовница. Ако иска да живее в мир, и аз ще живея в мир, но рече ли да се разбунтува, веднага ще я зарежа и ще туря ръка на парите. Не искам да бъда смешен; преди всичко не искам да бъда смешен.

— Все ми се струва — забеляза предпазливо князът, — че Настасия Филиповна е умна. Защо да падне в примката, като предчувствува тези мизерии? Че тя би могла да се омъжи и за друго. Ето кое ме учудва.

— Тъкмо там е и сметката ѝ! Вие не знаете всичко, княже... тук... Освен това тя е убедена, че аз я обичам до полуда, кълна ви се, и знаете ли, силно подозирам, че и тя ме обича, по свой начин естествено; нали знаете поговорката: „Когото обичам, него бия.“ Цял живот тя ще ме смята за вале-каро^[1] (и това може би ѝ е нужно) и все пак ще ме обича по свой начин; тя се готви за това, такъв е характерът ѝ. Тя е истинска руска жена, казвам ви; но аз от своя страна ѝ готвя изненада. Одевешната сцена с Варя стана неочаквано, но аз имам полза от нея: Настасия Филиповна сега видя и се убеди в моята привързаност и че аз съм готов да скъсам заради нея всички връзки. Значи, и ние не сме глупави, бъдете сигурен. Впрочем не смятате ли, че съм голям бърборко? Скъпи княже, може би наистина постъпвам лошо, дето ви се доверявам. Но аз се нахвърлих върху вас тъкмо защото сте първият благороден човек, когото срещам. Не вземайте за каламбур думите ми „нахвърлих се“. Не ми се сърдите за това, което стана одева, нали? Може би за пръв път от цели две години говоря с открито сърце. Честните хора тук са страшно малко; по-честни от Птицин няма. Но вие май се смеете? Или аз се лъжа? Подлеците

обичат честните хора — не го ли знаете? А пък аз... Впрочем защо аз да съм подлец? Кажете ми откровено. Защо след Настасия Филиповна всички ме наричат подлец? А знаете ли, след тях и след нея и аз почнах да се наричам подлец! Ето де е подлостта!

— Сега вече никога няма да ви смятам за подлец — каза князът. — Преди малко наистина ви смятах за злодей и изведнъж вие толкова много ме зарадвахте — ето това ще ми бъде урок: не съди, без да имаш опит. Сега виждам, че не бива да ви смятат не само за злодей, но и за много покварен човек. Според мене вие сте най-обикновен човек, какъвто може да има, само че твърде слаб по характер и лишен от всяка оригиналност.

Ганя се усмихна тънко с жлъчна усмивка, но не каза нищо. Щом видя, че преценката му не допада на Ганя, князът се смути и също замълча.

— Поиска ли ви баща ми пари? — попита изведнъж Ганя.

— Не.

— Ще ви поиска, не му давайте. А колко благовъзпитан човек беше, спомням си. Приемаха го в доброто общество. Колко бързо свършват те, всички тези стари благовъзпитани хора! Изменят ли се малко обстоятелствата, нищо не остава от предишното, сякаш барутът е изгорял. По-рано той не лъжеше толкова, уверявам ви; по-рано беше само твърде възторжен човек — и ето докъде стигна! Виното е, разбира се, причина за това. Знаете ли, че той издържа любовница? Сега вече не е само невинен лъжец. Не мога да разбера голямото търпение на майка ми. Разправи ли ви той за обсадата на Карс? Или как почнал да говори сивият му кон? Дотам чак стига вече.

И Ганя изведнъж се заля от смях.

— Защо ме гледате така? — попита той княза.

— Чудя ви се, че така искрено се разсмяхте. Наистина смехът ви е все още детински. Преди малко дойдохте да се сдобрим и казахте: „Ако искате, аз ще ви целуна ръката“ — също като че ли деца се сдобряват. Значи, още сте способен да говорите и действувате като дете. И изневиделица започвате да четете цяла лекция за такава тъмна история и за тези седемдесет и пет хиляди. Наистина всичко това е някак глупаво и невероятно.

— И какво заключение искате да направите от всичко това?

— Дали не постъпвате твърде лекомислено и не е ли по-добре да бъдете по-предпазлив? Може би Варвара Ардалионовна казва истината.

— А, морал! Аз си знам, че съм още хлапак — разпалено го прекъсна Ганя, — доказателство за това е дори разговорът, който започнах с вас. Аз, княже, не се впускам в тази тъмна история по сметка — продължи той с тон на млад човек, уязвен в своето честолюбие, — ако беше по сметка, сигурно щях да се излъжа, защото съм още слаб и по ум, и по характер. Впускам се от страст, от увлечение, защото гоня една много важна цел. Ето вие мислите, че щом взема седемдесетте и пет хиляди, веднага ще си купя карета. Съвсем не, тогава аз ще почна да доизнасям стария си редингот, който имам от три години, и ще скъсам с всичките си познати от клуба. В нашата страна малцина издържат докрай, макар че всички имат душата на лихвар, а аз искам да издържа. Главното сега е да докарам работата докрай — там е всичкото! Птицин е спал седемнадесет години под открито небе, продавал е джобни ножчета и е почнал от копейка; сега има шестдесет хиляди, само че след каква гимнастика! Ето аз ще прескоча цялата тази гимнастика и ще започна направо от капитала; след петнадесет години ще кажат: „Ето го Иволгин, царя Юдейски.“^[2] Вие казвате, че не съм оригинален човек. Забележете, драги княже, че няма нищо по-обидно за човек от нашето време и поколение от това да му кажеш, че не е оригинален, че е със слаб характер, без особени дарби и че е обикновен. Вие не ми направихте дори честта да ме наречете истински подлец и знаете ли, преди малко ми идеше да ви разкъсам за това! Вие ме оскърбихте по-жестоко от Епанчин, който ме смята за способен да му продам жена си (и забележете, без да е приказвал предварително за това, без да е правил опит за съблазън, просто от наивност)! Това, драги, отдавна вече ме вбесява и ето защо ми трябват пари! Натрупам ли пари, да знаете, че ще бъда до немай-къде оригинален. Най-подлото и най-омразното е това, че парите ви дават дори дарби. И така ще бъде до края на света. Вие ще ми кажете, че всичко това е детинщина или може би поезия — добре, така ще ми бъде по-весело, но работата все пак ще се уреди. Ще я докарам докрай и ще издържа. *Rira bien qui rira le dernier!*^[3] Защо Епанчин ме обижда така? Да не е от злоба? Съвсем не. Просто защото съм твърде незначителен. Добре, господине, но тогава... Впрочем стига вече, а и

време е да си вървя. Коля два-три пъти вече си подаде носа: вика ви да обядвате. А аз излизам. Ще идвам от време на време да ви видя. Няма да бъдете зле у нас; сега ще ви приемат в семейството като свой човек. Но внимавайте да не ме издадете. Струва ми се, че ние с вас ще бъдем или приятели, или врагове. А как мислите, княже, ако преди малко ви бях целунал ръката (както искрено настоявах да го направя), дали щях по-късно да ви стана враг?

— Сигурно щяхте, само че не завинаги, по-късно няма да издържите и ще ми простите — каза князът, след като помисли и се засмя.

— Охо! С вас човек трябва да бъде нащрек! Дявол знае дали и в тази си мисъл не сипахте отрова. А кой знае, може би сте ми и враг? Дойде ми на ума, ха-ха-ха! Забравих да ви попитам: вярно ли ми се стори, че Настасия Филиповна май твърде много ви харесва, а?

— Да... харесва ми.

— Да не сте влюбен?

— Не-е.

— А целият се изчерви и има нещастен вид. Е, нищо, нищо, няма да ви закачам; довиждане. А знаете ли, че тази жена е добродетелна? Можете ли да го повярвате? Вие мислите, че тя живее с оня, с Тоцки? Съвсем не! И то отдавна вече. А забелязахте ли, че тя ужасно се стесняваше и в някои моменти преди малко се смущаваше! Вярно. Ето такива жени обичат да властвуват. Хайде, сбогом!

Ганечка излезе много по-спокоен, отколкото бе влязъл, и в добро настроение. Князът остана десетина минути неподвижен и замислен.

Коля пак провря глава през вратата.

— Аз няма да обядвам, Коля; преди малко хапнах добре у Епанчини.

Коля влезе в стаята и подаде на княза една бележка. Тя беше от генерала, сгъната и запечатана. По лицето на Коля се виждаше колко му е тежко да предаде бележката. Князът я прочете, стана и взе шапката си.

— Това е на две крачки оттука — каза сконфузено Коля. — Той седи сега там и пие. И как си е извоювал там кредит — не мога да разбера. Княже, миличък, не казвайте, моля ви се, после на нашите, че съм ви предал тази бележка! Хиляди пъти съм се клел да не предавам

тези записки, но жал ми е за него; но вижте какво, моля ви се, не се церемонете с него: дайте му някоя пара и толкоз.

— И аз имах намерение да видя баща ви, Коля; трябва да му говоря... по една работа... да вървим...

[1] Вале (момче) каро — намек за четвъртитото парче плат, което едно време са зашивали на гърба на каторжниците. — Б.пр. ↑

[2] Ето го Иволгин, „царя юдейски“. — Ганя намеква за надписа, който според евангелието е бил написан върху една дървена табелка над главата на разпънатия Исус Христос. („Това е Исус, цар юдейски“); но в титлата „цар юдейски“ той влага съвсем друг смисъл: царят на борсата, Ротшилд. ↑

[3] Добре се смее този, който последен се смее! (френ.) ↑

XII

Коля заведе княза наблизо, до Литейная, в едно кафене, дето се играеше билиард, на долния етаж с вход откъм улицата. Надясно в ъгъла, в отделна стаичка като стар постоянен посетител се беше разположил Ардалион Александрович с бутилка на масичката и наистина с „Indépendance Belge“ в ръце. Чакаше княза: щом го съгледа, веднага остави вестника и започна едно разпалено и усукано обяснение, от което впрочем князът почти нищо не разбра, защото генералът беше вече почти пиян.

— Десет рубли нямам — прекъсна го князът, — но ето ви двадесет и пет, разменете ги и ми върнете петнадесет, защото иначе сам ще остана без грош.

— О, не се съмнявайте и бъдете сигурен, че ще го направя още сега...

— Освен това аз имам една молба към вас, генерале. Ходили ли сте някога у Настасия Филиповна?

— Аз ли? Дали съм ходил някога у нея? За това ли ме питате? Няколко пъти, мили мой, няколко пъти! — извика генералът в пристъп на самодоволство и тържествуваща ирония. — Но най-последно престанах да ходя, тъй като не искам да поощрявам един непристоен съюз. Вие сам видяхте, бяхте свидетел тая заран: направих всичко, което можеше да направи един баща, но баща кротък и снизходителен; но сега на сцената ще излезе един съвсем друг баща и тогава — ще видим, ще проверим; заслужилият стар воин ли ще победи интригата, или безсрамната камелия^[1] ще влезе в най-благородното семейство.

— Тъкмо вас исках да попитам дали ще можете като познат да ме заведете тази вечер у Настасия Филиповна? Трябва да я видя още днес по една работа; но съвсем не зная как да вляза. Преди малко ѝ бях представен, ала все пак не ме поканиха: днес там ще бъдат само поканени. Впрочем готов съм да не спазя някои правила на приличието и дори да стана смешен само за да вляза някак.

— И вие попаднахте точно, точно на моята идея, млади ми приятелю — извика възторжено генералът, — аз не ви повиках за тази

дреболия — продължи той, като прибра впрочем парите и ги сложи в джоба си, — повиках ви, за да ви поканя да ми станете другар в един поход към Настасия Филиповна или по-право казано, в един поход срещу Настасия Филиповна! Генерал Иволгин и княз Мишкин! Как ли ще ѝ се види това! А аз, под формата на любезност за рождения ѝ ден, ще ѝ обявя най-сетне волята си — косвено, не направо, но ще бъде все същото. Тогава Ганя сам ще види какво трябва да прави: ще избира между един баща, заслужил и... така да се каже... и прочее или... Но да става, каквото ще! Вашата идея е извънредно полезна. Ще тръгнем в девет часа, имаме още време.

— Къде живее тя?

— Далеч оттук: близо до Большой театър, в къщата на Митовцова, почти на самия площад, на първия етаж... Няма да има много хора у нея, макар че тя има рожден ден, и рано ще се разотидат...

Отдавна вече се бе мръкнало; князът все още седеше, слушаше и чакаше генерала, който започваше безброй много анекдоти и не довършваше нито един. Щом дойде князът, той си поръча нова бутилка и само за един час я изпи, след това си поръча друга, изпи и нея. Навярно успя да разправи почти цялата си история. Най-сетне князът стана и каза, че не може повече да чака. Генералът допи последните капки от бутилката, стана и излезе от стаята, като стъпваше много несигурно. Князът беше отчаян. Не можеше да разбере как се довери толкова глупаво. Всъщност той съвсем не бе се и доверявал; разчиташе на генерала само за да влезе по някакъв начин при Настасия Филиповна, дори с цената на някакъв скандал, но пък не смяташе, че скандалът ще бъде много голям: генералът беше съвсем пиян, много словоохотлив и говореше непрекъснато, разчувствуван, с разплакана душа. Постоянно повтаряше, че поради лошото поведение на всички членове от семейството му всичко пропада и че е време да се тури край на това. Най-после стигнаха на Литейная. Снегът все още се топеше; тъжен, топъл, влажен вятър свиреше по улиците, екипажите шляпаха из калта, бързи коне и кранти звънкаха с подковите си по каменната настилка. Тълпа от умърлушени и мокри пешеходци се скиташе по тротоарите. Срецаха се и пияни.

— Виждате ли тези осветени първи етажи — каза генералът, — тук живеят все мои другари, — а аз, най-заслужилият и най-пострадалият между тях, се мъкна пеш към Большой театър, към

квартирата на една подозрителна жена! Човекът, който има тринадесет куршума в гърдите си... вие не вярвате! А пък специално за мене Пирогов телеграфира в Париж и напусна временно обсадения Севастопол^[2], а Нелатон^[3], парижки придворен лекар, си издействува свободен пропуск в името на науката и дойде да ме прегледа в обсадения Севастопол. Това е известно на най-голямото началство: „А, това е онзи Иволгин, който има тринадесет куршума в тялото си!...“ Ето какво казват, господине! Виждате ли, княже, тази къща? Тук в първия й етаж живее старият ми другар генерал Соколович с благородното си и многобройно семейство. С тази къща, с други три на Невски и с две на Морская сега се ограничава целият ми кръг от познанства, искам да кажа, от личните ми познанства. Нина Александровна отдавна вече се е примирила с положението. А аз още живея със спомените си... и, така да се каже, си почивам в културния кръг на обществото на някогашните си другари и подчинени, които и досега ме обожават. Този генерал Соколович (впрочем отдавна не съм ходил у него и не съм виждал Ана Фьодоровна)... нали знаете, скъпи княже, когато не приемаш гости, някак неусетно и ти преставаш да ходиш у другите. А пък... хм... вие май не вярвате... Впрочем защо да не заведе сина на моя най-добър приятел и другар от детинство в това очарователно семейство? Генерал Иволгин и княз Мишкин! Ще видите там една пленителна девойка — не една, а две, дори три, които са украшение на столицата и обществото: красота, образование, духовни стремежи... женският въпрос, стихове, всичко това съчетано в щастлива разнообразна смесица, като не смятаме най-малкото по осемдесет хиляди рубли сухи пари зестра за всяка една, от което никога не боли глава, при никакви женски и социални въпроси... с една дума, непременно, непременно трябва и съм длъжен да ви заведе. Генерал Иволгин и княз Мишкин!

— Веднага? Още сега? Но вие забравихте — започна князът.

— Нищо, нищо не съм забравил, да идем! През тук, по тази великолепна стълба. Чудно ми е защо го няма портиера, но... днес е празник, излязъл е. Още не са изгонили този пияница. Цялото си щастие в живота и в службата тоя Соколович дължи на мене, единствено на мене и никому другиму, но... ето че стигнахме.

Князът вече не протестираше и следваше послушно генерала, за да не го дразни с твърдата надежда, че генерал Соколович и цялото му

семейство малко по малко ще се изпарят като мираж и ще се окажат несъществуващи, така че те ще могат да слязат преспокойно по стълбата. Но за свой ужас той почна да губи тази надежда: генералът го водеше по стълбата като човек, който наистина има тук познати и всеки миг вмъкваше биографични и топографични подробности, и то с математическа точност. Най-сетне, когато, качили се на първия етаж, те се спряха вдясно пред вратата на една прекрасна квартира и генералът хвана дръжката на звънеца, князът реши вече да избяга; но едно странно обстоятелство го спря за момент.

— Вие сте сбъркали, генерале — каза той, — на вратата пише Кулаков, а вие звъните на Соколович.

— Кулаков... Кулаков нищо не значи. Квартирата е на Соколович и аз звъня на Соколович; не ме интересува Кулаков... Ето че отварят.

Вратата наистина се отвори. Показа се един лакей й съобщи, че „господарите ги няма в къщи“.

— Колко жалко, колко жалко и като че ли нарочно — с най-дълбоко съжаление повтори няколко пъти Ардалион Александрович. — Ще им кажете, драги, че генерал Иволгин и княз Мишкин желяха да им засвидетелствуват своето уважение и че извънредно, извънредно много съжаляват...

В този момент през отворената врата надниква в антрето още едно лице, види се, това бе домашна икономка, а може би и гувернантка, дама на около четиридесет години, облечена в тъмна рокля. Тя се приближи с любопитство и недоверие, щом чу имената на генерал Иволгин и княз Мишкин.

— Мария Александровна не е в къщи — каза тя, като се вглеждаше особено в генерала, — отиде у баба си с госпожицата, с Александра Михайловна.

— И Александра Михайловна излязла с нея, о Боже, какво нещастие! И представете си, госпожо, все толкова нещастие ми се случва! Най-покорно ви моля да й предадете моите почитания, а на Александра Михайловна кажете да си припомни... с една дума, предайте й моето сърдечно пожелание да се сбъдне това, което тя сама си пожела в четвъртък вечерта, когато слушаше баладата на Шопен; тя ще си спомни... Моето сърдечно пожелание! Генерал Иволгин и княз Мишкин!

— Няма да забравя, господине — поклони се дамата, станала по-доверчива.

Когато слизаха по стълбата, генералът все още така разпалено продължаваше да съжالياва, че не са ги намерили и че князът се е лишил от такова очарователно запознанство.

— Знаете ли, скъпи, че аз съм малко поет по душа, забелязали ли сте? Впрочем... Впрочем, струва ми се, че ние сбъркахме къщата — заключи той изведнъж съвсем неочаквано, — Соколовичи, спомням си сега, живеят в друга къща и дори, струва ми се, в този момент са в Москва. Да, сбърках малко, но... нищо.

— Бих искал да знам само едно нещо — жално забеляза князът, — трябва ли съвсем да престана да разчитам на вас и да отида сам у Настасия Филиповна?

— Да престанете да разчитате на мене? Сам да отидете? Но отде накъде, когато това е за мене много важно нещо и от него зависи толкова много съдбата на цялото ми семейство? Млади ми приятелю, вие зле познавате Иволгин. Който казва „Иволгин“, той казва „стена“: облягай се на Иволгин като на стена, ето какво казваха още в ескадрона, в който почнах службата си. Трябва само по пътя да се отбия за минутка в една къща, дето си отпочива душата ми, ето вече няколко години, след тревоги и изпитания...

— Искате да се отбиете у вас?

— Не! Искам да се отбия... при капитаншата Терентиева, вдовица на капитан Терентиев, бивш мой подчинен... и дори приятел... Там, при капитаншата, аз се възраждам духом и там занасям житейските си и семейни горести... И тъй като тъкмо днес се чувствавам много обременен морално, аз...

— Струва ми се — измърмори князът, — че и без това направих ужасна глупост, дето преди малко ви обезпокоих. Освен това вие сега... Сбогом!

— Но аз не мога, не мога да ви пусна да си отидете, млади ми приятелю! — разтревожи се генералът. — Тя е вдовица, майка на семейство и извлича от сърцето си онези струни, които отекуват в цялото ми същество. Посещението при нея ще трае пет минути, в тази къща не се стеснявам, кажи-речи, живея в нея; ще се измия, ще си направя най-необходимия тоалет и с файтон ще отидем до Большой театър. Бъдете сигурен, че аз ще имам нужда от вас през цялата

вечер... Ето в тази къща, вече стигнахме... А, Коля, ти си вече тук? Знаеш ли дали Марфа Борисовна е у дома си, или току-що идваш?

— О, не — отговори Коля, с когото те се сблъскаха на вратата на къщата, — отдавна вече съм тук, при Иполит, той е по-зле, тая заран лежеше. Слязох сега да купя карти от будката. Марфа Борисовна ви чака. Само че, татко, уф, какъв вид имате!... — завърши Коля, като наблюдаваше внимателно походката и държането на генерала. — Хайде да вървим!

Срещата с Коля накара княза да придружи генерала и у Марфа Борисовна, но само за една минута. Князът имаше нужда от Коля; защото бе решил да се отърве на всяка цена от генерала и не можеше да си прости, че преди малко бе възлагал надежди на него. Изкачваха се дълго време, на четвъртия етаж, и то по задната стълба.

— Княза ли искате да запознаете? — попита Коля по стълбата.

— Да, приятелю, искам да го запозная: генерал Иволгин и княз Мишкин. Но кажи ми... как е... Марфа Борисовна...

— Да ви кажа ли, татко, по-добре не отивайте! Ще ви изяде! От три дни не сте си показали носа при нея, а тя чака пари. Защо сте й обещали? Винаги правите така! Оправяйте се сега.

На четвъртия етаж се спряха пред една ниска врата. Генералът явно се бе уплашил и избута княза пред себе си.

— А аз ще остана тук — мънкаше той, — искам да й направя сюрприз...

Коля влезе пръв. Някаква дама на около четиридесет години, набелена и изчервена, по чехли, с кожухче и с коси на плитчини, погледна от вратата и сюрпризът на генерала изведнъж отиде по дяволите. Щом го видя, дамата веднага изкрещя:

— Ето го подлия и коварен човек, тъй си и знаех аз! — Да влезем, тя само така — смотолеве генералът на княза, като все още невинно се усмихваше.

Но не излезе само така. Щом минаха през тъмното и ниско антре в една тясна зала, мебелирана с шест плетени стола и две игрални масички, домакинята веднага продължи с някакъв заучено-плачевен и обичаен глас:

— И нямаш срам, нямаш срам, варварино и тиранино на цялото ми семейство, варварино и изверго! Обра ме цяла-целеничка,

кръвчицата ми изпи и пак не си доволен. Докога ще те търпя, безсрамни и безчестни човече!

— Марфа Борисовна, Марфа Борисовна! Това е... княз Мишкин. Генерал Иволгин и княз Мишкин — мънкаше треперещ и смутен генералът.

— Ще повярвате ли — изведнъж се обърна капитаншата към княза, — ще повярвате ли, че този безсрамен човек не пощади моите сирачета! Всичко обра, всичко окраде, всичко продаде и заложи, нищо не остави. Какво ще правя с твоите полици, хитри и безсъвестни човече? Отговаряй, хитрецо, отговаряй, ненаситно сърце: с какво, с какво ще нахраня сирачетата си? Ето го идва пиан и не може да се държи на краката си... С какво съм разгневила аз Господа-Бога, отговаряй, гнусни и отвратителни хитрецо?

Но генералът не мислеше сега за това.

— Марфа Борисовна, ето двадесет и пет рубли... всичко, което мога да направя с помощта на моя извънредно благороден приятел. Княже! Жестоко се излъгах! Това е... животът... А сега... извинете, чувствавам се зле — продължи генералът, като стоеше сред стаята и се кланяше на всички страни, — чувствавам се зле! Леночка! Една възглавница... мила!

Леночка, осемгодишно девойче, веднага отърча за възглавница и я сложи на твърдия мушамен изпокъсан диван. Генералът седна на него с намерение да каже още много неща, но едва се допря до дивана и веднага се катурна на една страна, извърна се към стената и заспа като праведник. С изискана вежливост и натъжена, Марфа Борисовна посочи на княза един стол до игралната масичка, седна насреща му, подпря с ръка дясната си страна и завъздиша мълчаливо, гледайки княза. Три малки дечица, две момиченца и едно момченце, от които Леночка беше най-голямата, се приближиха до масата, сложиха и трите ръце на нея и почнаха и трите също така втренчено да разглеждат княза. От съседната стая се появи Коля.

— Много се радвам, че ви виждам тук, Коля — обърна се князът към него, — не можете ли да ми помогнете? Трябва непременно да отида у Настасия Филиповна. Помолих преди малко Ардалион Александрович да ме заведе, но ето че той заспа. Придружете ме, защото аз не знам нито улиците, нито посоката. Адреса впрочем имам: до Большой театър, къщата на Митовцова.

— Настасия Филиповна? Но тя никога не е живяла до Большой театър и ако искате да знаете, баща ми никога не е стъпвал у нея; чудя се как сте могли да очаквате от него каквото и да било. Тя живее на Петте къшета, недалеч от Владимировская, оттук е много по-близо. Веднага ли искате да отидем? Сега е девет и половина. Заповядайте, ще ви заведе.

Князът и Коля начаса излязоха. Уви, князът нямаше с какво да вземе файтон, трябваше да вървят пеша.

— Искаше ми се да ви запозная с Иполит — каза Коля, — той е най-големият син на капитаншата с кожухчето и беше в другата стая; болен е и цял ден днес лежа. Но той е много странен; ужасно е чувствителен и ми се стори, че щеше да се срамува от вас, тъй като вие дойдохте в такъв момент... Все пак за мене не е толкова срамно както за него, защото при него с лошо поведение е майка му, а при мене баща ми; има все пак разлика, тъй като за мъжкия пол това не е безчестие. Впрочем има може би известен предразсъдък в твърдението, че мъжкият пол е по-силният. Иполит е великолепно момче, но е роб на някои предразсъдъци.

— Вие казвате, че той има охтика?

— Да, струва ми се, по-добре би било да умре по-скоро. На негово място непременно бих искал да умра. Жал му е за братята и сестрите, за онези мъничките. Ако можехме, само ако имахме пари, щяхме да си наемем отделна квартира и да се отделим от семействата си. Това е мечтата ни. А знаете ли, че когато му разправих преди малко какво ви се случи, той се разгневи много и каза, че човек, който се оставя да му ударят плесница и не обяви дуел, е негодник. Впрочем той се ядоса ужасно и аз вече престанах да говоря с него. Та как стана тъй, че Настасия Филиповна ви покани веднага да идете у нея?

— Там е работата, че не ме покани.

— Как ще отидете тогава? — извика Коля, като дори се спря сред тротоара. — И... и то в такова облекло, а там ще бъдат само поканени.

— Сам не знам, Бога ми, как ще вляза. Ако ме приемат — добре, ако не — работата е спукана. Колкото за облеклото, какво мога да направя?

— Имате да говорите по някаква работа? Или отивате само така, pour passer le temps^[4] в „благородно общество“?

— Не, аз всъщност... тоест по работа... няма как да ви обясня, но...

— То си е ваша работа защо отивате, за мене е важно, че не се натрапвате просто да прекарате вечерта сред очарователното общество на камелии, генерали и лихвари. Ако беше така, извинете, княже, но аз бих ви се присмял и бих почнал да ви презирам. Тук има ужасно малко честни хора, дори не можеш намери човек, когото да уважаваш безрезервно. Щеш не щеш, гледаш на хората отвисоко, а те всички искат да ги уважаваш; на първо място Варя. И забелязали ли сте, княже, че в наше време всички са авантюристи! И то тъкмо у нас в Русия, в нашето любезно отечество. И как е станало така — не разбирам. Изглежда, че в миналото всичко е било върху здрави основи, но как е сега? Навред се говори и пише за това. Изобличават, у нас всички изобличават. Родителите първи бият отбой и сами се срамуват за някогашния си морал. Ето на, в Москва един баща е убеждавал сина си да не се спира *пред нищо*, за да спечели пари; в печата се изнесе.^[5] Погледнете баща ми, генерал. Е, какво е излязло от него? Впрочем знаете ли какво ще ви кажа — аз смятам, че той е честен човек; Бога ми, така е! Всичкото зло иде от безредния му живот и от виното. Бога ми, така е! Дори го съжалявам; само че не смея да го кажа, защото всички се смеят; а Бога ми, жал ми е за него. А какво представляват другите, умните? Всички са лихвари, от първия до последния — всички! Иполит оправдава лихварството, казва, че така е необходимо, да има стопанско сътресение, някакви приливи и отливи, дявол ги взел. Това ме ядосва ужасно, но той е озлобен. Представете си, майка му, капитаншата де, получава пари от генерала и после му ги дава на краткосрочни заеми с лихва; просто да се погнушиш! А знаете ли, че мама, собствената ми майка, Нина Александровна, генералшата, помага на Иполит с пари, с дрехи, с бельо и с какво ли не, помага донякъде и на децата чрез Иполит, защото майка им ги е изоставила. И Варя също.

— Виждате ли, вие казвате, че няма честни и силни хора и че всички са само лихвари; а ето ви силни хора; вашата майка и Варя. Нима да помагаш на тях, и то при такива условия, не е доказателство за морална сила?

— Варка го прави от честолюбие, от славолубие, за да не остане назад от майка си; но мама наистина... аз я уважавам. Да, аз уважавам

това и го оправдавам. Дори Иполит го съзнава, въпреки че почти съвсем се е ожесточил. Отначало се смееше и го наричаше низост от страна на мама; но сега почва понякога да го съзнава. Хм! Значи, вие наричате това сила? Ще го запомня. Ганя не знае, че мама им помага, иначе би нарекъл добрината ѝ поощряване на порока.

— А, Ганя не знае? Струва ми се, че Ганя не знае още много неща — несъзнателно каза князът, потънал в мисли.

— А знаете ли, княже, че вие много ми харесвате? Не ми излиза от ума това, което ви се случи днес?

— И вие много ми харесвате, Коля.

— Слушайте, как смятате да уредите живота си тук? Аз скоро ще си намеря работа и ще си докарвам нещо, хайде да наемем с Иполит квартира и да живеем и тримата заедно; а генералът ще ни идва на гости.

— С най-голямо удоволствие. Впрочем ще поговорим по това. Сега съм много... много разстроен. О, вече стигнахме? В тази къща ли... какъв великолепен вход! И портиер. Ех, Коля, не знам какво ще излезе от всичко това.

Князът стоеше като загубен.

— Утре ще ми разправите! Не се бойте много. Дай Боже да успеете, защото аз споделям напълно вашите убеждения! Сбогом. Аз ще се върна там и ще разкажа на Иполит. А бъдете сигурен, че ще ви приемат, не се страхувайте! Тя е страшно оригинална. По тази стълба на първия етаж, портиерът ще ви покаже.

[1] Жена с леко поведение, държанка: от добилия известност по онова време роман на А. Дюма–син „Дамата с камелиите“. — Б.пр. ↑

[2] ... *Пирогов... напусна временно обсадения. Севастопол...* — Големият руски хирург Николай Иванович Пирогов (1810–1881) през 1854–1855 г. г. е взел участие в отбраната на Севастопол, дето като шеф на медицинската служба се е грижел за ранените. През юни 1885 година Пирогов напуснал Крим и отишъл в Петербург, тъй като е възмутен от действията на висшето командване и желае да спомогне за извършване на промените, очаквани в страната след смъртта на Николай I. ↑

[3] *Нелатон Август* (1807–1873) — известен френски хирург, член на Парижката медицинска академия. ↑

[4] За да си прекарате времето (френ.). ↑

[5] *Ето на, в Москва един баща е убеждавал сина си да не се спира пред нищо, за да спечели пари; в печата се изнесе.* — С тия думи на Коля Достоевски намеква за една подробност от вдигналия голям шум през 1866–1868 г.г. съдебен процес на Данилов, чието име на няколко пъти се споменава по-нататък на страниците на романа. Героят на този процес — седемнадесетгодишен студент — през януари 1866 година убива в Москва с цел за грабеж лихваря Попов и неговата слугиня Нордман. Делото Данилов особено заинтересувало Достоевски, тъй като съвременниците (виж „Голос“, 1867, № 67 от 8 март) намирали прилика между престъплението на Данилов и сюжета на „Престъпление и наказание“. През февруари 1867 година Данилов бил осъден на девет години каторжна работа. В началото на ноември 1867 година лежащият в затвора заедно с Данилов арестант Глазков, когото Данилов се опитвал да убеди да вземе върху себе си вината за извършване на убийството на Попов, дал показание, че Данилов според собствения му разказ извършил убийството не сам, а със знанието и участието на своя баща. Последният дал съвет на сина си „да не се спира пред никакви средства и за своето щастие (вероятно женитба — Г. Ф.) непременно да намери пари, ако ще би да трябва да извърши престъпление“ („Голос“, 1867, № 320 от 19 ноември). Именно за тези показания на Глазков по делото Данилов намеква и Коля. Достоевски съвсем неоснователно се опитва да обясни престъплението на Данилов (както и на другия убиец, за чието престъпление се говори в романа — Горски) „с пагубното“ уж влияние на демократическите идеи: за това няма, разбира се, никакви данни в техните съдебни процеси. ↑

XIII

Когато се изкачваше по стълбата, князът беше много неспокоен и се мъчеше да си даде кураж. „Най-многого — мислеше той — да не ме приемат и да си помислят нещо лошо за мене или може би ще ме приемат, но ще почнат да ми се смеят в очите... Няма значение!“ И наистина това още не го плашеше много, но на въпроса: „Какво ще прави там и защо отива?“ — на този въпрос той не намираше никакъв успокоителен отговор. Дори да можеше по някакъв начин да издебне удобен момент и да каже на Настасия Филиповна: „Не се омъжвайте за този човек и не се погубвайте, той не обича вас, а парите ви, сам ми го каза, каза ми го и Аглая Епанчина, а аз дойдох да ви го повторя“, едва ли това би било по всички правила на благоприличието. Поставяше си и един друг съмнителен въпрос, и то толкова важен, че князът дори се страхуваше да мисли за него, дори не смееше да го допусне, не знаеше как да го формулира и се червеше и трепереше само като помислеше за него. Но въпреки всички тези тревоги и съмнения, в края на краищата той все пак влезе и попита за Настасия Филиповна.

Настасия Филиповна заемаше не много голяма, но наистина великолепно наредена квартира. През петте години, които бе живяла в Петербург, имаше един период, когато Афанасий Иванович съвсем не жалеше парите си за нея; тогава той още се надяваше на нейната любов и мислеше да я съблазни най-вече с комфорт и разкош, понеже знаеше колко лесно се свиква на разкош и колко мъчно след това се отвиква, когато той малко по малко ти стане необходимост. В случая Тоцки оставаше верен на добрите стари традиции и без да промени нищо в тях, безгранично ценеше непобедимата сила на чувствеността. Настасия Филиповна не се отказваше от разкоша, дори го обичаше, но — и това беше най-чудното — никога не се оставяше да я завладее, сякаш можеше да мине във всеки момент и без него; дори се мъчеше на няколко пъти да заяви открито това на Тоцки, с което неприятно го учудваше. Впрочем в Настасия Филиповна имаше много неща, които неприятно учудваха Афанасий Иванович (а по-късно дори го караха да я презира). Без да споменаваме за вулгарността на оня вид хора, които

тя понякога правеше свои близки, което значеше, че беше склонна да бъдат нейни близки, тя проявяваше и някои други съвсем странни наклонности: забелязваше се някаква груба смесица от два различни вкуса, която я правеше способна да си служи и да се задоволява с такива неща и средства, съществуването на които като че дори не можеше да допусне един почтен и с изтънчена култура човек. Всъщност ако — да речем — Настасия Филиповна проявеше изведнъж някое мило и грациозно невежество, като кажеше например, че селянките могат да носят батистено бельо, каквото носи тя, Афанасий Иванович навярно би останал извънредно доволен. Такива резултати целеше да постигне отначало и цялото възпитание на Настасия Филиповна според програмата на Тоцки, който разбираше много от подобни неща; но уви! Получиха се странни резултати. Въпреки всичко това обаче в Настасия Филиповна имаше и оставаше нещо, което понякога смайваше дори самия Афанасий Иванович с необикновената си и пленителна оригиналност, с някаква сила, и понякога го очароваше даже и сега, когато бяха вече рухнали всичките му планове по отношение на Настасия Филиповна.

Князът бе посрещнат от едно момиче (прислугата у Настасия Филиповна беше винаги женска) и за негово учудване то изслуша без всякакво недоумение молбата му да доложи за него. Нито калните му обуца, нито широкополата шапка, нито пелерината без ръкави, нито смутеният му вид не го накараха ни най-малко да се поколебае. То свали пелерината му, покани го да почака в гостната и веднага отиде да доложи за него.

Компанията, която се беше събрала у Настасия Филиповна, се състоеше от най-обикновените ѝ и постоянни познати. Имаше дори много по-малко хора, отколкото на по-раншните приеми в такива дни. Между първите и най-главните бяха Афанасий Иванович Тоцки и Иван Фьодорович Епанчин; и двамата бяха любезни, но и двамата някак неумело прикриваха неспокойствието си, с което очакваха да чуят обещаното решение за Ганя. Освен тях естествено беше и Ганя — също много мрачен, много замислен и дори почти съвсем „нелюбезен“; той стоеше повечето настрана и мълчеше. Не бе посмял да доведе Варя, но и Настасия Филиповна не спомена за нея; затова пък, щом се поздрави с Ганя, тя му припомни сцената, която се бе разиграла днес между него и княза. Генералът, който още не беше чул за нея, се

заинтересува. Тогава Ганя сухо, сдържано, но съвсем искрено разказа всичко, което се беше случило преди малко, и как ходил вече при княза да му иска извинение. След това той изказа разпалено мнението си, че е много чудно, дето, бог знае защо, наричат княза „идиот, че той мисли за него тъкмо обратното и че, разбира се, този човек е много хитър“. Настасия Филиповна изслуша тази преценка с голямо внимание и с любопитство наблюдаваше Ганя, но разговорът мина веднага на Рогожин, който бе взел толкова важно участие в днешната история и за когото също с необикновено любопитство се заинтересуваха Афанасий Иванович и Иван Фьодорович. Излезе, че най-точни сведения за Рогожин можа да даде Птицин, който бе тичал заедно с него да урежда работите му едва ли не до девет часа вечерта. Рогожин настоявал на всяка цена да му намерят още днес сто хиляди рубли. „Наистина той беше пиян — забеляза Птицин, — но колкото и да е мъчно, струва ми се, че стоте хиляди ще се намерят, не знам само дали днес и дали всичките; а тичат мнозина, Киндер, Трепалов, Бискуп; готов е да плати каквато ѝ да е лихва; разбира се, всичко това в пияно състояние и с небивала радост...“ — заключи Птицин. Всички тези известия бяха посрещнати с интерес, но впечатлението беше донякъде мрачно; Настасия Филиповна мълчеше, явно не желаейки да каже какво мисли; Ганя също. Генерал Епанчин се тревожеше вътрешно едва ли не повече от всички; огърлицата, която бе предал още сутринта, беше приета с много студена любезност и дори с някаква особена ирония. Единствен между гостите Фердишченко беше във весело и празнично настроение и, кой знае защо, от време на време се смееше високо, и то сигурно само защото си бе избрал ролята на шут. Самият Афанасий Иванович, който минаваше за остроумен и изящен разказвач и по-рано на тези вечери обикновено водеше разговора, явно нямаше настроение и дори беше някак необичайно загрижен. Останалите гости, които впрочем не бяха много (един жалък стар учител, бог знае защо поканен, някакъв неизвестен и много млад човек, който ужасно се стесняваше и през цялото време мълчеше, една енергична дама на около четиридесет години, актриса, и една извънредно хубава, извънредно добре и богато облечена и необикновено мълчалива млада дама), не само не можеха да оживят разговора, но дори просто не знаеха понякога какво да приказват.

Ето защо появяването на княза дойде тъкмо навреме. Съобщаването на името му предизвика недоумение и няколко странни усмивки, особено когато по учуденото лице на Настасия Филиповна разбраха, че тя не е и помисляла да го кани. Но след учудването по лицето ѝ се изписа изведнъж такава радост, че повечето присъстващи веднага се приготвиха да посрещнат нечакания гост със смях и весело настроение.

— Направил го е навярно от наивност — заключи Иван Фьодорович Епанчин — и изобщо е доста опасно да се поощряват подобни наклонности, но в този момент наистина не е лоша идеята му да дойде макар и по такъв оригинален начин: може би ще ни повесели, доколкото поне мога да съдя за него.

— Толкова повече, че сам се е поканил! — веднага прибави Фердишченко.

— Та какво от това? — попита сухо генералът, който мразеше Фердишченко.

— Това, че трябва да плати за вход — поясни той.

— О, княз Мишкин все пак не е Фердишченко — не се стърпя генералът, който и досега не можеше да се примири с мисълта, че се намира в една компания с Фердишченко, и то на равна нога.

— Ех, генерале, пощадете Фердишченко — отговори той усмихнато. — Аз имам тук специални права.

— Какви специални права?

— Миналия път имах честта подробно да обясня това на компанията; ще го повтора още веднъж за ваше превъзходителство. Благоволете да забележите, ваше превъзходителство: всички са остроумни, а аз не съм. За да бъда обезщетен, аз си изпросих позволенията да казвам истината, тъй като на всички е известно, че истината казват само онези, които не са остроумни. Освен това аз съм много отмъстителен човек, и то също защото не съм остроумен. Понасям покорно всяко оскърбление, докато оскърбителят претърпи първата несполука; но още при първата му несполука аз му припомням нанесеното ми оскърбление и веднага си отмъщавам по някой начин, ритам, както се изрази за мене Иван Петрович Птицин, който, разбира се, сам никога не ритам. Нали знаете баснята на Крилов, ваше превъзходителство, „Лъвът и Магарето“? Ето това сме ние двамата е вас, за нас е написана.

— Пак задрънкахте май глупости, Фердишченко — кипна генералът.

— Но защо се сърдите, ваше превъзходителство? — продължи Фердишченко, който и без това се надяваше, че ще може да продължи и още по надълго да се разпростре. — Не се безпокойте, ваше превъзходителство, аз си знам мястото: ако казах, че ние с вас сме Лъвът и Магарето от баснята на Крилов, разбира се, аз вземам ролята на Магарето, а ваше превъзходителство е Лъвът, както е казано в баснята на Крилов:

*Могъщият и страшен Лъв
от старост своята мощ изгубил...*

А аз, ваше превъзходителство, съм Магарето.

— С последното съм съгласен — непредпазливо прибърза да каже генералът.

Всичко това бе, разбира се, грубо и преднамерено направено, но така беше вече прието — признаваха на Фердишченко правото да играе ролята на шут.

— Ами че мене само затова ме търпят и пускат тук — извика изведнъж Фердишченко, — тъкмо за да приказвам в този дух. Възможно ли е наистина да се приема такъв човек като мене? Та това ми е ясно. Може ли да сложат мене, Фердишченко, да седя до един такъв изтънчен джентълмен като Афанасий Иванович? Без да искаш, стигаш само до едно обяснение: слагат ме да седна тъкмо защото е невъзможно да си представиш подобно нещо.

Но на Настасия Филиповна като че ли харесваха тези шеги, макар че бяха груби и язвителни, понякога дори много. Тези, които държаха непременно да ходят у нея, трябваше да се решат да понасят Фердишченко. Той бе отгатнал може би истината, като предположи, че бяха почнали да го приемат само защото още от първия път стана с присъствието си непоносим за Тоцки. От своя страна Ганя бе изтърпял от него безкраен низ мъчения и в това отношение Фердишченко успя до голяма степен да бъде полезен на Настасия Филиповна.

— Ще помоля княза да почне, като ни изпее някой моден романс — заключи Фердишченко, поглеждайки към Настасия Филиповна, за

да види какво ще каже.

— Не ви съветвам, Фердишченко, и, моля ви се, не прекалявайте — студено забеляза тя.

— О-о! Щом той се намира под особено покровителство, и аз ще бъда кротък...

Но Настасия Филиповна стана, без да го слуша, и тръгна лично да посрещне княза.

— Съжалявах — каза тя, като се намери изведнъж пред княза, — че в бързината днес забравих да ви поканя и много се радвам, че сам ми давате сега възможност да ви благодаря и да ви похваля за вашата решителност.

При тези думи тя гледаше втренчено княза и се мъчеше поне малко да си обясни постъпката му.

Може би князът щеше да отговори нещо на нейните любезни думи, но беше толкова поразен и смаян, че не можа да каже ни дума. Настасия Филиповна забеляза това с удоволствие. Тази вечер тя беше в гала облекло и правеше необикновено впечатление. Тя хвана княза за ръката и го поведе към гостите. Преди да прекрачат прага на гостната, князът изведнъж се спря и с необикновено вълнение бързо ѝ пошепна:

— Всичко във вас е съвършенство... дори това, че сте слаба и бледа... човек дори не би желал да ви види другояче в мисълта си... Толкова ми се искаше да дойда у вас... аз... извинете...

— Не се извинявайте — засмя се Настасия Филиповна, — това ще наруши цялата странност и оригиналност. Защото с право казват, че вие сте странен човек. Та, значи, вие смятате, че съм съвършенство, да?

— Да.

— Макар че минавате за майстор в отгатването, този път сбъркахте. Още днес ще ви го докажа...

Тя представи княза на гостите, повечето от които вече го познаваха. Тоцки побърза да каже някаква любезност. Всички като че ли малко се оживиха, всички заприказваха отведнъж и почнаха да се смеят. Настасия Филиповна покани княза да седне до нея.

— Но какво чудно има в идването на княза? — извика по-високо от всички Фердишченко. — Работата е ясна и говори сама за себе си!

— Работата е много ясна и говори много за себе си — подхвана изведнъж Ганя, който досега бе мълчал. — Аз наблюдавах днес княза

почти непрекъснато, още от момента, когато той за пръв път видя портрета на Настасия Филиповна, на масата на Иван Фьодорович. Много добре си спомням, че още тогава помислих за нещо, в което сега съм напълно убеден и което впрочем сам князът ми призна.

Цялата тази фраза Ганя произнесе извънредно сериозно, без ни най-малка шеговитост, даже мрачно, което прозвуча малко странно.

— Аз не съм ви правил признания — отговори князът, като се изчерви, — само отговорих на един ваш въпрос.

— Браво, bravo! — извика Фердишченко. — Ето един поне искрен отговор, хитър и искрен!

Всички пригнаха да се смеят.

— Ама недейте крещя, Фердишченко — с отвращение му забеляза шепнешком Птицин.

— Не очаквах от вас такива подвизи, княже — промълви Иван Фьодорович, — но знаете ли кому би подходило това? А пък аз ви смятах за философ! Ей, че покрит въглен.

— И като гледам как князът се черви от една невинна шега като невинно младо момиче, заключавам, че този благороден момък храни в сърцето си най-похвални намерения — изведнъж и съвсем неочаквано рече или по-скоро изфъфли беззъбото седемдесетгодишно старче, което бе мълчало досега и от което никой не можеше да очаква, че ще отвори уста да продума тази вечер. Всички още по-силно се изсмяха. Старчето навярно помисли, че се смеят на неговото остроумие и гледайки другите, още повече се разсмя, като при това мъчително се разкашля, поради което Настасия Филиповна, която, неизвестно защо, необикновено много обичаше всички подобни оригинали-старчета, бабички и дори смахнати, веднага почна да го милва и целува и каза да му дадат още една чаша чай. Тя помоли прислужницата да ѝ донесе наметката, загърна се с нея и нареди да сложат още дърва в камината. На въпроса ѝ колко е часът, прислужницата отговори, че е вече десет и половина.

— Господа, не искате ли да пиете шампанско — предложи изведнъж Настасия Филиповна. — Приготвила съм го. Може би ще ви стане по-весело. Моля, не се стеснявайте.

Предложението на Настасия Филиповна и особено простичкият начин, по който бе направено, се стори на всички много странно. Всички знаеха какво необикновено благоприличие цареше на

предишните ѝ вечери. Изобщо вечерта ставаше по-весела, но не както винаги. Ала от виното не се отказаха; генералът прие пръв, след това енергичната дама, старчето, Фердишченко и най-после всички останали. Тоцки взе също една чаша, като се надяваше да внесе хармония в настъпилния нов тон и да му придаде по възможност характера на мила шега. Единствен само Ганя не пи. Мъчно беше да се разбере каквото и да е от странните, понякога много резки и бързи постъпки на Настасия Филиповна, която също взе чаша вино и заяви, че тази вечер ще изпие три чаши, и от нейния истеричен и безпричинен смях, последван изведнъж от мълчалива и дори мрачна замисленост. Някои подозираха, че има треска; най-сетне почнаха да забелязват, че и тя самата сякаш чака нещо, поглежда често към часовника, става нетърпелива, разсеяна.

— Вие имате като че ли малко треска? — попита енергичната дама.

— Дори силна, а не малка, затова се и загърнах с наметката — отвърна Настасия Филиповна, която наистина беше преbledняла и сякаш правеше от време на време усилия да сдържи силните си тръпки.

Всички се разтревожиха и раздвижиха.

— А няма ли да бъде по-добре да оставим домакинята да си почине? — обади се Тоцки, като погледна Иван Фьодорович.

— По никой начин, господа! Много ви моля да останете. Вашето присъствие, особено днес, ми е необходимо — настойчиво и многозначително заяви изведнъж Настасия Филиповна. И тъй като почти всички гости вече знаеха, че тази вечер ще им бъде съобщено едно много важно решение, те отдадоха на тези думи извънредно голямо значение. Генералът и Тоцки още веднъж се спогледаха. Ганя конвулсивно трепна.

— Добре ще е да поиграем на нещо — каза енергичната дама.

— Аз знам една чудесна нова игра — подхвана Фердишченко, — това е поне една игра, която бе опитана само веднъж, и то без успех.

— Каква е тя? — попита енергичната дама.

— Събрали се бяхме веднъж една компания, вярно, че си бяхме пийнали, и изведнъж някой направи предложение всеки от нас, без да става от масата, да разправи нещо на висок глас за себе си, но такава, което сам той искрено и добросъвестно смята за най-долната от

всичките си долни постъпки през целия си живот; но да бъде искрено, главно да бъде искрено, да не е лъжа!

— Странна мисъл — каза генералът.

— Че колкото по-странна е, ваше превъзходителство, толкова по-добре.

— Смешна мисъл — каза Тоцки, — но впрочем много ясна: особен вид самохвалство.

— Може би тъкмо това и трябваше, Афанасий Иванович.

— Но от такава игра по-скоро ще заплачеш, отколкото ще се засмееш — забеляза енергичната дама.

— Съвсем невъзможна и глупава работа — обади се Птицин.

— А има ли успех? — попита Настасия Филиповна.

— Там е работата, че нема, лошо излезе, всеки наистина разправи по нещо, мнозина казаха истината и представете си, някои дори с удоволствие разказваха, но след това всеки се засрами, не изкарахме докрай! Ала общо взето беше много весело, тоест особен род весело.

— Наистина не би било зле! — забеляза Настасия Филиповна, като изведнъж цяла се оживи. — Защо да не опитаме, господа! Вярно, че не сме никак весели. Ако всеки от нас се съгласи да разправи нещо... от този род... разбира се, доброволно, при пълна свобода, нали? Може пък ние да изкараме докрай? Във всеки случай страшно оригинално.

— Ето една гениална мисъл! — подхвана Фердишченко. — Дамите впрочем не участвуват, започват мъжете; ще теглим жребие, както направихме тогава! Непременно, непременно! Който не иска, естествено няма да разказва, но ще бъде твърде нелюбезно от негова страна! Дайте по някой предмет за жребие, господа, ще ги сложим в шапката ми, князът ще ги вади. Играта е много проста: всеки трябва да разкаже най-долната постъпка от целия си живот — съвсем лесно, господа! Ще видите! Ако някой позабрави нещо, наемам се веднага да му припомня!

Идеята не харесваше никому. Едни се мръщеа, други хитро се подсмиваха. Някои възразяваха, но доста слабо, например Иван Фьодорович, който не желаше да противоречи на Настасия Филиповна, тъй като бе забелязал колко е увлечена от тази странна мисъл. Пожелаеше ли нещо, Настасия Филиповна беше винаги

упорита и безмилостна, стига само да реши да изяви желанията си, колкото и да бяха те капризни и дори без никаква полза за нея. И сега тя беше като в истерика, ходеше насам-натам, смееше се трескаво, до припадък, особено на възраженията на разтревожения Тоцки. Тъмните ѝ очи святкаха, на бледите ѝ страни се появиха две червени петна. Изразът на умора и недоволство по лицата на някои от гостите може би още повече разпалваше желанието ѝ да се подиграва; може би идеята ѝ харесваше тъкмо поради своята циничност и жестокост. Някои бяха уверени, че тя таи някаква задна мисъл. Впрочем почнаха да се съгласяват: във всеки случай беше интересно, а за мнозина дори твърде увлекателно. Най-много се вълнуваше Фердишченко.

— Ами ако е нещо такова, което не може да се разправи... пред дами — плахо забеляза мълчаливият момък.

— Тогава няма да го разправите; като че ли се свършиха лошите постъпки — отговори Фердишченко, — колко сте още млад!

— А пък аз не знам коя от постъпките си да смятам за най-лоша — намеси се енергичната дама.

— Дамите не се смятат задължени да разказват — повтори Фердишченко, — но само не се смятат задължени; доброволното участие се приема с благодарност. А и мъжете, на които много не им се иска, могат да се въздържат.

— Но как може да се докаже, че няма да излъжа? — попита Ганя. — А излъжа ли, играта губи целия си смисъл. И кой ще каже истината? Непременно всеки ще се опита да излъже.

— Ами и това е вече привлекателно — да видиш как лъже човек. Но ти, Ганечка, няма какво особено да се страхуваш, че ще излъжеш, защото най-лошата ти постъпка и без това е известна на всички. Но помислете си само, господа — извика изведнъж в някакво вдъхновение Фердишченко, — помислете си само с какви очи ще се гледаме утре например, след като сме разказали такива неща!

— Но нима това е възможно? Нима наистина това е сериозно, Настасия Филиповна? — с достойнство попита Тоцки.

— Боиш ли се от вълци — не ходи в гората! — подигравателно забеляза Настасия Филиповна.

— Но позволете, господин Фердишченко, мигар може да стане от това игра? — настоя Тоцки, все повече и повече разтревожен. —

Уверявам ви, че такива неща нямат никога успех; та нали вие сам казахте, че вашият опит не сполучил.

— Как да не е сполучил! А миналия път аз разказах как откраднах три рубли, все пак взех, че го разправих!

— Да допуснем. Но не е възможно така да сте го разказали, че да заприлича на истина и да ви повярват, нали? А Гаврила Ардалионович е пълно право забележа, че най-малкото предположение за фалш отнема целия смисъл на играта. Истината може да се постигне при тази игра само случайно, при особен вид самохвалство с твърде лош тон, който е невъзможен и съвсем неприличен тук.

— Колко изтънчен човек сте, Афанасий Иванович, просто ме учудвате! — извика Фердишченко. — Представете си, господа, със своята забележка, че не съм могъл да разкажа за кражбата си така, че да заприлича на истина, Афанасий Иванович по най-фин начин намеква, че наистина не съм способен да открадна (защото е неприлично да се разправят такива неща), макар че може би в себе си е напълно уверен, че Фердишченко чудесно може да открадне! Но на работа, господа, на работа, предметите са събрани, а и вие, Афанасий Иванович, сложихте своя, значи, никой не се отказва. Княже, вадете!

Князът мълчаливо мушна ръката си в шапката и първият предмет, който извади, беше на Фердишченко, вторият — на Птицин, третият — на генерала, четвъртият — на Афанасий Иванович, петият — неговият, шестият — на Ганя и така нататък. Дамите не бяха сложили предмети.

— О, Боже, какво нещастие! — извика Фердишченко. — А пък аз мислех, че пръв ще бъде князът, а втори генералът. Но, слава Богу, поне Иван Петрович идва след мене и аз ще бъда удовлетворен, като го слушам. Естествено, господа, аз съм длъжен да дам благороден пример, но най-много съжалявам в този момент, че съм толкова нищожен и незначителен; дори чинът ми е много малък, а и всъщност какво интересно може да има в това, че Фердишченко е извършил някаква лоша постъпка? Пък и коя ми е най-долната постъпка? Чувствувам *embarras de richesse*^[1]. Или да разкажа повторно за кражбата си, за да убедя Афанасий Иванович, че можеш да откраднеш, без да бъдеш крадец.

— Вие ме убеждавате и в това, господин. Фердишченко, че наистина човек може да се опива от удоволствие, като разказва за

мръсните си постъпки, без да са го питали за тях... Впрочем... извинете, господин Фердишченко.

— Започвайте, Фердишченко, ужасно много дрънките излишни неща и никога не свършвате! — сърдито и нетърпеливо заповяда Настасия Филиповна.

Всички забелязаха, че след като се беше смяла преди малко до припадък, тя изведнъж стана мрачна, заядлива и раздразнителна; но все пак упорито и деспотично държеше за своята възмутителна прищявка. Афанасий Иванович изпитваше ужасна мъка. Вбесяваше го и Иван Фьодорович: той си пиеше шампанското, като че ли нищо не е станало, и дори може би се готвеше да разкаже нещо, когато му дойде редът.

[1] Затруднение поради голям избор (френ.). ↑

XIV

— Липсва ми остроумие, Настасия Филиповна, затова дрънкам излишни неща! — извика Фердишченко, започвайки да разказва. — Ако бях толкова остроумен, колкото Афанасий Иванович или Иван Петрович, щях да седя като тях цялата вечер, без да отворя уста. Княже, позволете да попитам как мислите вие: винаги съм бил с впечатлението, че в света има много повече крадци, отколкото честни хора, и че дори няма истински честен човек, който поне веднъж в живота ей да не е откраднал нещо. Това е моя мисъл, но от нея аз съвсем не вадя заключение, че в света има само крадци, макар че, Бога ми, ужасно ми се иска понякога да разсъждавам така. А как мислите вие?

— Пфуй, колко глупаво се изразявате — обади се Дария Алексеевна — и каква е тая дивотия, че непременно всички са откраднали по нещо; аз никога нищо не съм откраднала.

— Вие никога нищо не сте откраднали, Дария Алексеевна; но да видим какво ще каже князът, който изведнъж цял се изчерви?

— Струва ми се, че вие казвате истината, само че много преувеличавате — рече князът, който наистина, кой знае защо, се беше изчервил.

— А вие самият, княже, нищо ли не сте откраднали?

— Пфуй! Какъв смешен въпрос! Дръжте си езика, Фердишченко — намеси се генералът.

— Работата е ясна: щом ви дойде редът да разказвате, досрамя ви и гледате да повлечете княза със себе си, понеже не може да възрази — каза троснато Дария Алексеевна.

— Фердишченко, или разказвайте, или млъкнете и не закачайте другите. Просто карате всички да губят търпение — остро и ядосано каза Настасия Филиповна.

— Веднага, Настасия Филиповна; но щом князът вече призна, защото аз твърдя, че той все едно, че призна, какво ли би казал някой друг (не казвам име), ако би решил някой ден да каже истината? Колкото до мене, господа, няма какво повече да разказвам: всичко е

много просто, глупаво и отвратително. Но уверявам ви, че не съм крадец; а как откраднах, сам не знам. Това стана преди две години във вилата на Семьон Иванович Ишченко един неделен ден. У него имаше гости на обед. След обедта мъжете останаха да пият. Дойде ми на ум да помоля Мария Семьоновна, дъщеря му, госпожица, да изсвири нещо на пианото. Минавам през ъгловата стая, на работната масичка на Мария Ивановна оставена една зелена банкнота от три рубли: извадила ги да купят нещо за домакинството. В стаята няма жива душа. Взех банкнотата и я сложих в джоба си, защо — не знам. Какво ме прихвана — не ми е ясно. Само че побързах да се върна и седна на масата. Седях и чаках доста развълнуван, дрънках непрекъснато, разправих анекдоти, смеех се; после седнах при дамите. След около половин час забелязаха изчезването на банкнотата и почнаха да разпитват слугините. Подозренията паднаха на Дария. Аз проявих необикновено любопитство и интерес и помня дори, че когато Дария съвсем се уплете, почнах да я увещавам да си признае, като ѝ гарантирах напълно, че Мария Ивановна ще ѝ прости. Направих го на висок глас, пред всички. Всички бяха вперили очи в нас, а аз изпитвах необикновено удоволствие тъкмо от това, че проповядвам морал, а банкнотата е в джоба ми. Още същата вечер изпих трите рубли в един ресторант. Влязох и си поръчах бутилка лафит; за пръв път си поръчвах така една бутилка, без да ям нищо; искаше ми се по-скоро да похарча парите. Особено угризение на съвестта не почувствувах нито тогава, нито по-късно. Друг път сигурно не бих направил същото; дали ще ми вярвате, или не — безразлично ми е. Ето това е всичко.

— Само че, естествено, това не е най-лошата ви постъпка — каза с тон на отвращение Дария Алексеевна.

— Това е психологически случай, а не постъпка — забеляза Афанасий Иванович.

— А слугинята? — попита Настасия Филиповна, без да скрива дълбокото си отвращение.

— Слугинята изпъдиха още на другия ден, разбира се. Това е къща, дето не се шегуват.

— И вие го допуснахте?

— И таз хубава! Мигар трябваше да отида и да издам себе си? — изкиска се Фердишченко; всъщност той беше малко смаян от общото, твърде неприятно впечатление, което бе направил разказът му.

— Каква мръсотия! — извика Настасия Филиповна.

— Хайде де! Искате от човека да ви разправи най-долната си постъпка и желаете отгоре на това тя да бъде блестяща! Най-долните постъпки са винаги много мръсни, ей сега ще чуем това от Иван Петрович; пък и малцина ли са тези, които външно блестят и искат да минат за добродетелни, защото имат собствена карета. Малцина ли са тези, които имат собствена карета... И с цената на какво...

С една дума, Фердишченко не беше вече господар на себе си — изведнъж се озлоби, забрави се, удари го през просото; дори цялото му лице се изкриви. Колкото и странно да изглежда, твърде е вероятно, че той бе очаквал разказът му да има съвсем друг успех. Тези „гафове“ на лош тон и на „особен вид самохвалство“, да си послужим с израза на Тоцки, се случваха много често с Фердишченко и отговаряха напълно на характера му.

Настасия Филиповна дори потрепери от гняв и изгледа втренчено Фердишченко; изведнъж той се уплаши и млъкна, едва ли не смразен от уплаха: доста бе прекалил.

— Няма ли да бъде добре да турим точка на играта? — лукаво попита Афанасий Иванович.

— Сега е моят ред, но аз ще се възползвам от правото си да се въздържа и няма да разказвам — каза решително Птицин.

— Вие не искате?

— Не мога, Настасия Филиповна; пък и изобщо смятам, че такава игра е недопустима.

— Генерале, май че сега е вашият ред — обърна се Настасия Филиповна към него, — ако и вие се откажете, всичко ще се провали и аз ще съжалявам, защото имах намерение да разправам като заключение една постъпка „от моя собствен живот“, само че исках да го направя след вас и Афанасий Иванович, тъй като вие трябваше да ме окуражите — заключи тя, смеейки се.

— О, щом обещавате — с жар извика генералът, — аз съм готов да ви разправам, ако щете, целия си живот; признавам, че докато чаках реда си, вече приготвих моя анекдот...

— И достатъчно е да погледнете лицето на негово превъзходителство, за да разберете с какво особено литературно задоволство е изпилал своя разказ — осмели се да забележи със

саркастична усмивка Фердишченко, макар че все още не беше се съвзел от смущението си.

Настасия Филиповна погледна бегло генерала и също се усмихна мислено. Ала явно беше, че мъката и раздразнителността ѝ растяха от минута на минута. Уплахата на Афанасий Иванович се бе удвоила, откак тя обеща да разкаже нещо.

— Както всекиму, така и на мене ми се е случвало, господа, да върша през живота си не съвсем красиви постъпки — започна генералът, — но най-странното е, че смятам за най-мръсна постъпка от целия си живот дребната случка, която сега ще ви разправя. А оттогава изминаха, кажи-речи, тридесет и пет години, но спомня ли си за нея, никога не мога да се отърва от известно, така да се каже, потискащо сърцето впечатление. Работата впрочем е съвсем глупава: по онова време току-що ме бяха произвели прапорщик и аз теглех военното тегло. Вие знаете какво значи да бъдеш прапорщик: кръвта ти ври, а едва свързваш двата края; имах тогава един вестовой, казваше се Никифор, който полагаше големи грижи за домакинството, пестеше, кърпеше, триеше, чистеше и дори отвед крадеше, каквото можеше да задигне, само за да увеличи къщните доходи; много верен и честен човек беше. Разбира се, аз бях строг, но справедлив. Случи ни се да прекараме известно време в едно градче. Дадох ми квартира в предградието у жената на един запасен подпоручик, и то вдовица. Тя беше около осемдесетгодишна бабичка или най-малкото толкова. Живееше в една вехта, порутена дървена къщурка и от сиромашия не държеше дори слугиня. Най-интересното беше, че някога имала многобройно семейство и роднини; но с течение на времето едни измрели, други се пръснали, трети забравили за бабичката, а мъжа си погребала преди около четиридесет и пет години. Няколко години преди аз да ида, при нея живеела една племенница, гърбава и зла, казват, като вещица, и дори веднъж ухапала пръста на старата, но и тя умряла, така че от две-три години бабичката останала сам-саминка. Скучно ми беше у нея, пък и тя беше толкова глупава, че две свестни думи не можеше да каже. Най-последно ми открадна един петел. Тая работа си остава и до днес тъмна за мене, но освен нея нямаше кой друг да го открадне. Скарахме се за петела, и то здравата се скарахме, но така се случи, че скоро след това по моя молба от по-рано още ме преместиха в друга квартира, в противоположния край на града, у един

търговец с голяма брада и с многобройно семейство — и досега го виждам пред себе си. Пренасяме се радостни с Никифор, а с бабичката се разделяме враждебно. Минават два-три дни, връщам се от учение, Никифор ми долага: „Неоснователно, ваше благородие, оставихте супника ни у предишната хазайка, няма в какво да поднасям супата.“ Изказвам, разбира се, учудването си: „Как е могъл да остане супникът ни у хазайката?“ Изненадан, Никифор допълва доклада си: когато сме се пренасяли, хазайката не му дала супника, понеже аз съм бил счупил едно нейно гърне; тя задържала супника срещу гърнето и казала, че уж аз лично съм й предложил това. Подобна низост от нейна страна, разбира се, ме възмути до дън душа; кръвта ми кипна, скочих, хукнах. Пристигам у бабичката, така да се каже, извън себе си; гледам, тя седи съвсем сама в един ъгъл на пруста, сякаш скрила се от слънцето, подпряла с ръка бузата си. Веднага, знаете, изсипах върху нея цял куп ругатни: „Ти такава, ти онакава!“ — нали знаете, чисто по руски. Но докато я гледам, забелязвам нещо странно: седи тя, вперила поглед в мене, облещила очи, и нито дума не отговаря и гледа ей тъй странно, странно, сякаш се клати. Най-сетне се поукротих, вглеждам се в нея, питам я тя нито дума. Постоях разколебан; мухите бръмчат, слънцето залязва, тишина; най-после си тръгвам напълно смутен. Преди още да стигна в къщи, повикаха ме при майора, след това трябваше да се отбия в ротата, така че върнах се у дома съвсем по мръкнало. Първата дума на Никифор беше: „Знаете ли, ваше благородие, нашата хазайка умряла.“ — „Кога?“ — „Ами тая вечер, преди час и половина.“ Ще рече, беряла душа тъкмо когато съм я ругал. Толкова ме смая това, ви казвам, че едва дойдох на себе си. Замислих се, знаете, дори през нощта я сънувах. Аз естествено не съм суеверен, но след два дни отидох в черква на опелото ѝ. С една дума, колкото повече минаваше времето, толкова повече се замислях. Не че кой знае колко се замислях, но ей тъй — сетиш се понякога за нея и ти стане чоглаво. Важното е, какво реши най-после един човек като мене? Преди всичко тая жена, тъй да се рече, човешко същество, хуманно, както казват в наше време, е живяла, дълго е живяла, по-дълго, отколкото се е надявала. Имала е някога деца, мъж, семейство, роднини, всичко това около нея, тъй да се рече, е кипяло от живот, всичко това, тъй да се рече, я е радвало, и изведнъж — край, всичко рухнало, останала сама като... някаква муха, която носи върху себе си проклятието на вековете. И ето най-после Бог

я прибра. При залез-слънце, в една тиха лятна вечер, отлита и душата на моята бабичка — разбира се, всичко това има нравоучителен смисъл; и ето точно в този момент, вместо да я изпратят, тъй да се рече, със сълзи, тя вижда пред себе си един млад, безразсъдно смел прапорщик, който грубо и нахално я изпраща от тоя свят с чисто руски пиянски ругатни зарад един изгубен супник! Няма съмнение, че вината е моя и макар че поради изтеклото време и поради промяната на характера ми отдавна вече гледам на постъпката си като на постъпка, извършена от друг човек, все пак продължавам да съжалявам. Така че, повтарям, дори ми е чудно, толкова повече, че даже да съм виновен, все пак вината не е напълно моя: защо ѝ хрумна да умира тъкмо в този момент? Разбира се, постъпката ми може да бъде донякъде оправдана психологически, но все пак аз не можах да се успокоя, докато не настаних на моя сметка преди петнадесет години в едно старопиталище две вечно болни бабички, за да облекча с прилична издръжка последните дни от земния им живот. Смятам да завещая пари, за да стане тая издръжка постоянна. Ето това е всичко. Повтарям, може би съм извършил много грехове в живота си, но чистосърдечно смятам тази случка за най-долната постъпка през целия ми живот.

— И вместо най-мръсната ваше превъзходителство ни разказа една от най-хубавите постъпки в своя живот; надхитриха Фердишченко! — заключи Фердишченко.

— Наистина, генерале, аз и не предполагах, че все пак вие сте имали добро сърце; жалко дори — небрежно каза Настасия Филиповна.

— Жалко? Защо? — попита генералът, като се засмя любезно, и пийна малко от шампанското с вид на човек, доволен от себе си.

Сега беше редът на Афанасий Иванович, който също се бе приготвил. Всички предчувстваха, че той няма да се откаже като Иван Петрович и по известни причини очакваха разказа му с живо любопитство, но в същото време поглеждаха към Настасия Филиповна. С необикновено достойнство, което отговаряше напълно на внушителната му външност, Афанасий Иванович започна тихо и приятно един от своите „очарователни разкази“. (Тук му е мястото да кажем, че той беше хубав, представителен човек, висок, малко оплешивял, малко побелял, доста дебел, с меки, румени и малко

увиснали бузи и с изкуствени зъби. Носеше широки, елегантни дрехи и чудесно бельо. Закръглените му бели ръце привличаха погледите. На показалеца на дясната му ръка имаше скъп брилянтен пръстен.) През цялото време на разказа му Настасия Филиповна разглеждаше грижливо дантелената гарнитура на ръкава си и я опипваше с двата пръста на лявата си ръка, така че нито веднъж не успя да вдигне очи към разказвача.

— Моята задача се улеснява особено много — започна Афанасий Иванович — от изричното задължение да разкажа просто най-лошата постъпка през целия си живот. В такъв случай естествено няма място за колебания: съвестта и паметта на сърцето веднага ще подскажат какво именно трябва да разкажете. Признавам с горчивина, че между безбройните, може би лекомислени и... вятърничави постъпки през моя живот има една, впечатлението от която се е врязало твърде тежко в паметта ми. Това се случи преди двадесетина години, бях отишъл на гости на Платон Ординцев. Той бе току-що избран за предводител на дворяните и беше отишъл с младата си жена да прекара зимните празници в селото си. Тъкмо по това време се падаше и рожденият ден на Анфиса Алексеевна и се готвеха да дадат два бала. Много модерен беше тогава току-що нашумелият във висшето общество прелестен роман на Дюма-фис^[1] „La dame aux camélias“^[2], поема, на която според мене не е съдено нито да умре, нито да остарее. Всички дами в провинцията бяха полудели по този роман, поне тези, които го бяха прочели. Прелестният разказ, оригиналното положение на главната героиня, целият този примамлив свят, така тънко описан, и най-последно всичките очарователни подробности, пръснати из книгата (например при какви случаи се поднасят последователно ту бели, ту розови камелии^[3]), с една дума, всички тези прелестни подробности и целият роман бяха, кажи-речи, разтърсили всички. Камелиите станаха най-модните цветя. Всички искаха камелии, всички ги търсеха. Кажете: можеш ли да намериш достатъчно камелии в околията, когато ги търсят за баловете, колкото и малко да бяха те? Петя Ворховской чезнеше тогава, клетникът, по Анфиса Алексеевна. Вярно, не знам имаше ли нещо помежду тях, тоест искам да кажа, можеше ли той да храни някаква сериозна надежда? Нещастникът просто се побърка откъде да намери камелии на Анфиса Алексеевна за бала. Графиня Соцкая от Петербург, гостенка на губернаторшата, и София Беспалова

щяха да дойдат, знаеше се вече, с букети от бели камелии. За да направи някакъв особен ефект, Анфиса Алексеевна пожела червени. Горкият Платон, който бе обещал да ги намери, просто се съсипа — нали е съпруг. Но какво да прави? Един ден преди това Митишчева, Катерина Александровна, която беше страшна съперница на Анфиса Алексеевна във всичко и бе на нож с нея, беше събрала всички камелии. Естествено Анфиса Алексеевна я хвана истерика, припадна. Платон бе загубен. Разбира се, ако в този критичен момент Петя успееше да намери някъде букет, щеше да спечели много; благодарността на жената в такива случаи е безгранична. Той тича насам-натам като въртоглав, но нищо не може да се нареди и дума да не става. Срецам го случайно в единадесет часа вечерта преди рождения ден и бала у съседката на Ординцев, Мария Петровна Зубкова. Сияе. „Какво става с тебе?“ — „Намерих! Еврика!“ — „Ех, че ме учуди, драги! Къде? Как?“ — „В Екшайск (има едно такова градче там, на около двадесет версти, в друга околия), там има един търговец на име Трепалов, брадат богаташ, живее със старата си жена и вместо деца развъжда канарчета. И двамата обичат много цветята, имат и камелии.“ — „Извинявай, но не е сигурно, ами ако не ти дадат?“ — „Ще падна на колене пред него и ще се търкалям в краката му, докато ми даде, иначе няма да си отида!“ — „Кога отиваш?“ — „Утре в пет часа, щом сипне зора.“ — „Тогава на добър час!“ Много се радвах за него, уверявам ви; връщам се у Ординцев; минава вече един часът, а мене все така, знаете, нещо не ми дава мира. И тъкмо щях да си лягам, дойде ми една много оригинална мисъл! Отивам начаса в кухнята, събуждам кочияша Савели, давам му петнадесет рубли: „За половин час конете да бъдат впрегнати!“ След половин час, разбира се, шейната пред портата; казаха ми, че Анфиса Алексеевна имала силно главоболие, треска и бълнуване — качвам се и тръгвам. Към пет часа стигам в Екшайск; чакам в хана да се разсъмне и щом се разсъмна, отивам у Трепалов — нямаше още седем часът. „Тъй и тъй, имаш ли камелии? Приятелю, бащице, помогни, спаси ме, ще ти се поклоня доземи!“ Старецът, гледам, висок, побелял, суров — страшен старец. „Не, не, за нищо на света! Не съм съгласен!“ Аз — бух в краката му! Буквално се проснах пред него! „Какво правите, драги, какво правите, приятелю?“ — рече той уплашен. „Че тук става въпрос за един човешки живот!“ — крещя му аз. „Щом е така, накъсайте си цветя,

Господ да ви е на помощ.“ Веднага си накъсах червени камелии! Чудо, прелест, има цяла оранжерийка. Старецът въздиша. Изваждам сто рубли. „Не, драги, не ме обиждайте по този начин.“ — „Щом е така, казвам, уважаеми, благоволете да внесете тези сто рубли в местната болница за подобрене на обстановката и храната.“ — „Виж, това е друга работа, драги, казва той, това е добро, благородно и приятно на Господа; ще ги предам за ваше здраве.“ Хареса ми, знаете ли, този руски старец, така да се каже кореняк руснак, *de la vraie souche*^[4]. Възхитен от успеха си, веднага тръгвам назад; върнахме се по един околен път, за да не срещна Петя. Щом пристигнах, пращам букета, за да го дадат на Анфиса Алексеевна, когато се събуди. Можете да си представите възторга, благодарността, сълзите на признателността! Платон, до вчера съсипаният и унищожен Платон — ридае на гърдите ми. Уви! Такива са всички мъже от сътворението... на законния брак! Нищо не смея да прибавя, ще кажа само, че тази случка провали напълно плановете на клетия Петя. Отначало мислех, че ще ме заколи, като узнае, дори се приготвих да го посрещна, но стана онова, което не бих могъл дори да повярвам: той припадна, привечер почна да бълнува, а на сутринта го хвана огненицата; гърчи се и ридае като дете. След един месец, едва оздравял, поиска да го пратят на Кавказ; трагична любов излезе! Свърши с това, че го убиха в Крим. Тогава още брат му, Стефан Ворховской, се отличи с командването на един полк. Признавам, че дълги години след това ме измъчваха угризения на съвестта: за какво, защо го съсипах? Поне да бях влюбен тогава. А то обикновена шега, просто да се покажеш галантен, нищо повече. И ако не бях му измъкнал изпод носа този букет, кой знае, човекът щеше да си живее и досега, щеше да бъде щастлив, да има успехи и нямаше да му дойде и на ум да иде да се бие срещу турците.

Афанасий Иванович млъкна със същото важно достойнство, с което и бе почнал разказа си. Забелязаха, че очите на Настасия Филиповна почнаха някак особено да святкат и дори устните ѝ трепнаха, когато Афанасий Иванович свърши. Всички поглеждаха с любопитство към двамата.

— Надхитриха Фердишченко! Гледай как го надхитриха! Просто ей тъй надхитриха го! — извика с плачлив глас Фердишченко, като усети, че може и трябва да каже някоя дума.

— А на вас кой ви е виновен, че не разбирате от играта? Ето на, учете се от умните хора! — тросна му се едва ли не тържествуваща Дария Алексеевна (стара и вярна приятелка и съучастница на Тоцки).

— Имате право, Афанасий Иванович, играта е много отегчителна и трябва по-скоро да я свършим — каза небрежно Настасия Филиповна, — а аз ще ви разправам това, което обещах, и хайде всички да играем на карти.

— Но преди всичко обещаният разказ! — разпалено се съгласи генералът.

— Княже — рязко и неочаквано се обърна към него Настасия Филиповна, — ето тук са старите мои приятели генералът и Афанасий Иванович, които постоянно искат да ме омъжат. Кажете ми как мислите вие: да се омъжа ли, или не? Както кажете, така ще направя.

Афанасий Иванович побледня, генералът изтръпна; всички впериха очи в княза и проточиха глави напред. Ганя се смръзна на мястото си.

— За... за кого? — попита князът с примрял глас.

— За Гаврила Ардалионович Иволгин — продължи Настасия Филиповна все така рязко, твърдо и ясно.

Изминаха няколко секунди в мълчание; князът като че ли се мъчеше да каже нещо, но не можа да издаде нито звук, сякаш ужасна тежест притискаше гърдите му.

— Н-не... не се омъжвайте! — пошепна най-послед той и с усилие си пое дъх.

— Така да бъде! Гаврила Ардалионович! — властно и някак тържествено се обърна към него тя. — Чухте ли какво реши князът? Това е и моят отговор; и нека веднъж завинаги се тури точка на това!

— Настасия Филиповна! — промълви с разтреперан глас Афанасий Иванович.

— Настасия Филиповна! — с убедителен, но разтревожен глас каза генералът.

Всички се разшаваха и разтревожиха.

— Какво става с вас, господа? — продължи тя, като гледаше някак изненадано гостите. — Защо така се изплашихте? И какъв е този израз на лицата ви!

— Но... спомнете си, Настасия Филиповна — смотолеви Тоцки, — вие ни обещахте... съвсем доброволно и бихте могли малко да ни

пощадите... Аз се чувствавам затруднен и... то се знае, смутен, но... С една дума сега, в такъв момент, и то пред... пред хората, и всичко това ей тъй... с такава игра да се приключи един сериозен въпрос, въпрос на честта на сърцето... от който зависи...

— Не ви разбирам, Афанасий Иванович; вие наистина съвсем се объркахте. Първо, какво значи това „пред хората“? Нима не сме в прекрасна интимна компания? И защо говорите за „игра“? Аз наистина исках да разкажа анекдот от своя живот и ето разказах го; не е ли хубав? И защо казвате, че „не е сериозно“? Нима това не е сериозно? Вие чухте, аз казах на княза: „Както кажете, така ще бъде“; ако беше казал да, веднага щях да дам съгласието си, но той каза не и аз отказах. Целият ми живот висеше на косъм; какво по-сериозно от това?

— Но князът, защо намесвате тук княза? И какво представлява най-сетне князът? — измърмори генералът, който едва сдържаше вече негодуването си и смяташе за обиден дори авторитета, приписван на княза.

— Князът е за мене първият човек, откак живея на този свят, в чиято истинска преданост повярвах. Още от първия момент той ми повярва и аз му вярвам.

— На мене ми остава само да благодаря на Настасия Филиповна за необикновената деликатност, с която тя... постъпи с мене — продума най-послед Ганя с треперещ глас, побледнял и с изкривени устни, — така и трябваше, разбира се... Но князът... Князът в тази работа...

— Хвърлил е око на седемдесетте и пет хиляди ли? — прекъсна го изведнъж Настасия Филиповна. — Това ли искахте да кажете? Не отричайте, сигурно това искахте да кажете! Афанасий Иванович, забравих да прибавя: запазете си тези седемдесет и пет хиляди и знайте, че аз ви връщам безвъзмездно свободата. Стига вече! Време е и вие да си отдъхнете! Девет години и три месеца! Утре започва за мене нов живот, а днес — аз празнувам и за пръв път в живота си принадлежа на себе си! Генерале, вземете си и вие огърлицата, подарете я на съпругата си, ето я; а от утре аз напускам завинаги тази квартира. И няма да има вече вечеринки, господа!

При тези думи тя изведнъж стана, сякаш искаше да си отиде.

— Настасия Филиповна! Настасия Филиповна! — чуха се възгласи отвред. Всички се развълнуваха, всички станаха от местата

си; всички я заобиколиха, всички с тревога слушаха тези припрени, трескави, екзалтирани думи; всички чувствуваха някаква обърканост, никой не можеше да схване смисъла им, никой не можеше нищо да разбере. В този миг изведнъж се чу звънко и шумно звънецът, също както сутринта в квартирата на Ганя.

— Аха! Ето я развързката! Най-сетне! Единадесет и половина! — изкрещя Настасия Филиповна. — Седнете, моля ви се, господа, това е развързката!

Като каза това, тя самата седна. Странна усмивка трепкаше по устните ѝ. Тя седеше мълком, в трескаво очакване, и гледаше към вратата.

— Това е Рогожин със стоте хиляди, няма съмнение — пошепна си Птицин.

[1] Дюма-син (френ.). ↑

[2] „*La dame aux camélias*“ („Дамата с камелиите“, 1848) — роман от френския писател А. Дюма-син, драматизиран от него самия в едноименна драма (1852). Още с излизането си от печат романът на Дюма е имал шумен успех и донесъл на автора световна известност. Макар че признавал таланта на Дюма-син, Достоевски се е отнасял отрицателно към неговите романи. В статията си „Отговор на «Русский вестник»“ (списание „Время“, 1861, май) Достоевски пише, че в „романите на Дюма-син и във френските водевили има извънредно много мръсни цинизми и груба извратеност“. Приписвайки на Тоцки особена любов към романа на Дюма, героинята на който е държанка, доброволно отказала се от любовта си, за да не „опетни“ дворянското семейство на любимия си, Достоевски в подтекста на романа противопоставя на поведението и съдбата на героинята на Дюма съдбата на Настасия Филиповна. ↑

[3] ... *например при какви случаи се поднасят последователно ту бели, ту розови камелии...* — Героинята на Дюма, Маргарита Готие, е излизала на разходка е букети, стъкмени в едни дни от месеца от бели, а в други — от червени камелии. След смъртта на Маргарита нейният любим следи и на гроба и да се сменят в същия ред белите с червените камелии. ↑

[4] От старото време (френ.). ↑

XV

Влезе прислужницата Катя, силно уплашена.

— Бог знае какво става там, Настасия Филиповна, нахълтаха десетина души, всичките пияни, искат да влязат тук, казват, че Рогожин е с тях и че вие знаете за какво се отнася.

— Така е, Катя, пусни ги веднага всичките.

— Мигар... всичките, Настасия Филиповна? Та те са съвсем нахални. Ужасно нещо!

— Всичките, всичките ги пусни, Катя, не бой се, всички до един, иначе ще влязат и без твое позволение. Ето какъв шум вече вдигат, точно като отзарана. Господа, може би вие се обиждате — обърна се тя към гостите, — че приемам във ваше присъствие такава компания? Много съжалявам и ви моля да ме извините, но това е необходимо и моето най-голямо желание е да се съгласите да бъдете всички мои свидетели при тази развръзка, макар че, впрочем, както обичате...

Гостите продължаваха да се чудят, да си шушукат и да се споглеждат, но беше съвсем ясно, че всичко това бе обмислено и уредено предварително и че Настасия Филиповна, макар и естествено да си беше загубила ума, не можеше вече да бъде отклонена от целта си. Ужасно любопитство измъчваше всички, но никой нямаше основание да се плаши много. Имаше само две дами: Дария Алексеевна, енергична госпожа, която бе видяла и патила и мъчно би могъл някой да я сконфузи, и прекрасната, но мълчалива непозната. Ала мълчаливата непозната едва ли можеше да разбере нещо: тя беше немкиня, дошла наскоро от родината си, и не знаеше нито една руска дума; освен това изглеждаше толкова глупава, колкото и прекрасна. Макар да беше пристигнала неотдавна, прието бе вече да я канят на някои вечеринки зарад великолепия ѝ тоалет и прическата, приготвена като за изложба, и да я слагат като прелестна картинка, за да краси вечерта, тъй както някои вземат назаем от приятели за една вечер картина, ваза, статуя или екран. Колкото до мъжете, Птицин например, беше приятел с Рогожин; Фердишченко се чувствуваше като риба във вода; Ганечка все още не можеше да дойде на себе си, но

изпитваше макар и смътна, но неудържима и трескава нужда да остане докрай прикован на своя позорен стълб; старият учител, който малко разбираше какво става, едва ли не плачеше и буквално трепереше от страх, като забеляза, че някаква необикновена тревога е обхванала околните и Настасия Филиповна, която обичаше като своя внучка; ала той предпочиташе по-скоро да умре, отколкото да я остави в такъв момент. Колкото до Афанасий Иванович, той, разбира се, не беше в състояние да се компрометира в подобни приключения, но беше много заинтересован от работата въпреки безразсъдния обрат, който бе взела; а и Настасия Филиповна бе подхвърлила по негов адрес две-три такива думички, че невъзможно му беше да си отиде, без да си уясни напълно работата. Той реши да остане докрай и да запази пълно мълчание, като се задоволи с ролята на наблюдател, което и изискваше, разбира се, достойнството му. Единствен само генерал Епанчин, вече обиден преди малко от безцеремонния и смешен начин, по който му върнаха подаръка, можеше да се почувствува още по-обиден сега от всички тези необикновени ексцентричности или например от появяването на Рогожин; а и човек с неговия ранг и без това вече твърде много се беше унизил, като се бе решил да седи наред с Птицин и Фердишченко; но ако под влияние на страстта той го бе направил, сега най-последно победи чувството за задължение, съзнанието за дълг, чин и положение и изобщо за уважение към себе си, така че негово превъзходителство не можеше вече да търпи присъствието на Рогожин и компанията му. Той се обърна към Настасия Филиповна, за да ѝ го каже, но едва отвори уста и тя го прекъсна.

— Ах, генерале, забравих! Но бъдете уверен, че аз предвиждах вашите забележки. Ако пък е толкова обидно за вас, не настоявам и не ви задържам, макар че много бих желала тъкмо вие да бъдете сега при мене. Във всеки случай много съм ви благодарна за вашата компания и за ласкавото ви внимание, но щом се боите...

— Позволете, Настасия Филиповна — извика генералът в изблик на рицарско великодушие, — кому казвате това? Ами че аз само от преданост ще остана сега при вас и ако, да речем, има някаква опасност... Освен това, да си призная, изпитвам прекомерно любопитство. Аз исках само да ви кажа, че тези хора ще похабят килимите и може би ще счупят нещо... Пък и според мене съвсем не трябваше да ги пускате, Настасия Филиповна!

— Ето го и самия Рогожин! — обяви Фердишченко.

— Как мислите, Афанасий Иванович — побърза да му пошепне генералът, — дали не е полудяла? Казвам луда в истинския смисъл, в медицинското значение на думата, а?

— Нали съм ви казвал, че тя е винаги предразположена към това — лукаво му отговори Афанасий Иванович.

— А при това има треска...

Компанията на Рогожин беше почти в същия състав както преди обед; присъединил се беше само някакъв стар развратник, който на времето си бил редактор на някакво мръсно булевардно вестниче, за когото се разправяше, че заложил и пропилил златните си изкуствени зъби, и един запасен подпоручик, върл професионален съперник и конкурент на отзараншия господин с юмруците и съвсем непознат на никого от хората на Рогожин; прибрали го бяха от слънчевата страна на Невски проспект, дето спираше минувачите с тиради от Марлински^[1] и просеше под коварния предлог, че „на времето сам давал милостиня от петнадесет рубли“. Двамата съперника веднага проявиха враждебност един към друг. Господинът с юмруците се почувствува дори обиден, задето бяха приели „просяка“ в компанията, но понеже беше мълчалив по природа, само ръмжеше от време на време като мечка и с дълбоко презрение гледаше как се подмилква и подмазва „просякът“, който излезе любезен и светски човек. Външността на подпоручика будеше надежди, че той ще вложи „в работата“ повече ловкост и хитрост, отколкото сила, още повече, че беше по-нисък от господина с юмруците. Деликатно, без да влиза в открит спор, но като се хвалеше ужасно, той бе намекнал вече на няколко пъти за предимствата на английския бокс, с една дума, излезе истински западняк. При думата „бокс“ господинът с юмруците само се усмихваше презрително и докачливо и от своя страна, като не смяташе за достойно да се разправя със съперника си, от време на време му показваше или по-скоро насочваше към него, без да каже дума и сякаш случайно, нещо съвсем национално — грамадния си юмрук, жилест, възлест, обрасъл с някакъв червеникав мъх — и на всички ставаше ясно, че ако това напълно национално нещо се стовари безпогрешно върху някой предмет, наистина от него нищо няма да остане.

Както и преди обед никой от бандата не беше съвсем „на градус“ поради грижите на Рогожин, който през целия ден мислеше само за

посещението си у Настасия Филиповна. Самият той бе успял почти напълно да изтрее, но затова пък насмалко не затъпя от всички събрани впечатления през този безобразен ден, който не приличаше на никой друг от целия му живот. Той имаше постоянно в главата, в ума и в сърцето си само една мисъл — всяка минута, всеки миг. И тази *единствена* мисъл го държа непрекъснато, от пет часа след пладне до единадесет часа, в безкрайна мъка и тревога, той загуби времето си с киндеровци и бискуповци, които също едва не полудяха, тичайки като смахнати да му намерят пари. И все пак стоте хиляди, за които бегло, подигравателно и съвсем смътно бе загатнала Настасия Филиповна, можаха да се съберат в налични пари срещу лихви, за които дори самият Бискуп се срамуваше да приказва с Киндер не високо, а само шепнешком.

Както и преди обед Рогожин вървеше пред всички, а останалите го следваха с известен страх, макар и да съзнаваха напълно своите предимства. Бог знае защо, те се страхуваха най-много от Настасия Филиповна. Някои от тях даже мислеха, че веднага „ще ги изпъдят от къщи“. В това число беше и елегантният покорител на сърцата Залюжев. Ала други, и то главно господинът с юмруците, макар и да не казваха нищо, хранеха най-дълбоко презрение и дори омраза към Настасия Филиповна и отиваха у нея като на обсада. Но великолепната наредба на първите две стаи, нечуваните и невиждани от тях неща, редките мебели, картини, грамадна статуя на Венера — всичко това им, направи неописуемо впечатление на почит и едва ли не дори на страх. Това не им попречи, разбира се, стъпка по стъпка и с нахално любопитство въпреки страха си всичките да се вмъкнат подир Рогожин в гостната; но когато господинът с юмруците, „просякът“ и някои други зърнаха между гостите генерал Епанчин, толкова се обезкуражиха в първия миг, че почнаха дори малко по малко да се отдръпват назад в съседната стая. Единствен само Лебедев беше най-спокоен и уверен и вървеше почти до Рогожин, разбирайки какво значи наистина да имаш един милион и четиристотин хиляди сухи пари, от които сто хиляди още сега в ръцете си. Трябва впрочем да отбележим, че всички, включително и всезнаещият Лебедев, не бяха много на ясно докъде се простира тяхната власт и дали действително сега всичко им е позволено, или не? В известни моменти Лебедев беше готов да се закълне, че всичко им е позволено, но в други моменти изпитваше

неспокойната нужда да си припомни за всеки случай някои членове от сборника на законите, предимно тези, които смяташе за окуражителни и успокоителни.

Гостната на Настасия Филиповна направи на самия Рогожин обратно на това впечатление, което бе направила на неговите спътници. Щом се повдигна завесата и той съгледа Настасия Филиповна — всичко друго престана да съществува за него, както и сутринта, дори в много по-голяма степен, отколкото сутринта. Той побледня и за миг се спря; можеше да се отгатне, че сърцето му бие ужасно. Няколко секунди той гледа плахо и смутено Настасия Филиповна, без да може да свали очи от нея. После изведнъж, сякаш бе загубил напълно разсъдъка си и едва ли не олюлявайки се, той се приближи до масата; по пътя се спъна в стола на Птицин и настъпи с калните си груби ботуши дантелената гарнитура на великолепната светлосиня рокля на мълчаливата хубава немкиня; не се извини, защото дори не забеляза. Когато стигна до масата, сложи на нея един странен предмет, който държеше пред себе си с двете си ръце, откак бе влязъл в гостната. Това беше един голям пакет, дебел около шестнадесет сантиметра и широк около двадесет и два, здраво и плътно увит в „Биржевые ведомости“ и завързан от всички страни и два пъти стегнат на кръст с връв като тези, с които завързват буците захар. След това застана с отпуснати ръце, без да продума дума, сякаш очакваше присъдата си. Облечен бе в същите дрехи като заранта, освен дето имаше на врата си съвсем ново копринено шалче, яркозелено с червени шарки, и грамадна брилянтена карфица, представляваща бръмбар, а на мръсния пръст на дясната си ръка масивен брилянтен пръстен. Лебедев се спря на две-три крачки от масата; останалите, както казахме, малко по малко се струпваха в гостната. Катя и Паша, прислужничките на Настасия Филиповна, също бяха дотичали да гледат с учудване и уплаха иззад повдигнатата завеса на вратата.

— Какво е това? — попита Настасия Филиповна, като огледа втренчено и любопитно Рогожин и посочи с очи „предмета“.

— Стоте хиляди! — отговори той почти шепнешком.

— О, удържа все пак думата си, гледай ти! Седнете, моля ви се, ей тук, ето на този стол; ще ви кажа после нещо. Кой доведохте? Цялата ли предишна компания? Добре, нека влязат и седнат; могат да

седнат ей там на дивана, ето още един диван. Там има също две кресла... но какво става с тях, не искат ли да останат?

Наистина неколцина, действително смутени, се бяха отдръпнали и седнали да чакат в съседната стая, а други бяха останали и след поканата насядаха, само че по-далеч от масата, повече из ъглите, като едни все още желяеха да се поскрият, а други, колкото по-далече бяха, толкова повече и някак неестествено бързо почнаха да добиват кураж. Рогожин също седна на стола, който му посочиха, но не седя дълго време; скоро стана и вече не седна. Малко по малко той почна да разглежда гостите и да ги разпознава. Щом зърна Ганя, усмихна се злобно и си пошепна: „Виж го ти!“ Генерала и Афанасий Иванович погледна без смущение и дори без особено любопитство. Но когато забеляза княза, седнал до Настасия Филиповна, учуди се извънредно много и дълго не можа да откъсне очи от него, сякаш не можеше да си обясни какво търси той тук. Имаше моменти, в които човек би рекъл, че той наистина блънува. Освен вълненията през този ден той бе прекарал цялата предишна нощ във вагона и не беше спал почти две денонощия.

— Това са, господа, стоте хиляди — каза Настасия Филиповна, като се обърна към всички с тон на някакво трескаво нетърпение и предизвикателство, — ето в този мръсен пакет. Днес той викаше като луд, че ще ми донесе вечерта сто хиляди и аз през цялото време го чаках. Той се пазареше за мене: започна от осемнадесет хиляди, след това изведнъж скочи на четиридесет, а после ей на тези сто. Удържа все пак думата си! О, колко е бледен!... Всичко това стана отзарана у Ганечка: аз бях отишла да посетя майка му, в моето бъдещо семейство, а там сестра му ми кресна в очите: „Няма ли кой да изпъди тази безсрамница оттук!“ и заплю брат си Ганечка в лицето. Упорито момиче!

— Настасия Филиповна! — укорно каза генералът.

Той започваше да разбира донякъде работата, но по свой начин.

— Какво има, генерале? Да не би да е неприлично? Но стига съм се надувала! До гуша ми дойде вече цялата тази щуротия да седя като непристъпна добродетел в ложата на първия етаж на френския театър, да бягам като дива от всички, които тичаха подире ми цели пет години, и да гледам като горда невинност! И след петте години невинност този човек дойде и сложи пред вас сто хиляди на масата и сигурно хората

му са докарали тройки, които ме чакат долу. За сто хиляди ме оцени! Ганечка, виждам, че ти още ли ми се сърдиш? Но нима ти наистина искаше да ме въведеш в твоето семейство? Мене ли, рогожинската? Какво каза князът преди малко?

— Аз не казах, че вие сте рогожинска, вие не сте рогожинска! — с треперещ глас продума князът.

— Настасия Филиповна, стига, миличка, стига, гълъбче — не се стърпя изведнъж Дария Алексеевна, — щом толкова са ти дотегнали, защо ще им правиш мили очи! Но нима ще тръгнеш с подобен тип, ако ще би и за сто хиляди! Наистина сто хиляди — не са малко нещо! Ала ти вземи стоте хиляди, а него го изпъди, ето как трябва да се постъпва с тях; ех, на твое място аз всичките бих ги... така си е!

Дария Алексеевна дори се разгневи. Тя беше добра и много впечатлителна жена.

— Не се сърди, Дария Алексеевна — усмихна ѝ се Настасия Филиповна, — та аз му говорих, без да се сърдя. Направих ли му някакъв укор? Просто не мога да разбера как ми хрумна тази глупост, че исках да вляза в едно честно семейство. Видях майка му, ръка ѝ целунах. А това, дете днес се подигравах у вас, Ганечка, то е, защото за последен път исках лично да видя докъде можеш да стигнеш. Но ти наистина ме изненада. Много неща очаквах, но не и това! Нима можеше да се ожениш за мене, след като знаеш, че ей този човек там ми подари такава огърлица едва ли не един ден преди сватбата и аз я приех? Ами Рогожин? Че той в къщата ти, в присъствието на майка ти и сестра ти, се пазареше за мене, а ето ти все пак след това дойде да искаш ръката ми и едва ли не доведе сестра си? Мигар Рогожин нямаше право, когато каза, че за три рубли ти ще отидеш пълзешком до Василевския остров?

— Ще допълзи — промълви изведнъж Рогожин тихо, но с тон на дълбоко убеден човек.

— И то поне да умираше от глад, а казват, че получаваш добра заплата! И на всичко отгоре, освен позора, готвеше се да заведеш в къщата си една жена, която мразиш! (Защото ме мразиш, знам!) Не, сега съм сигурна, че такъв като тебе би могъл да убие за пари! Защото днес такава алчност е обзела всички, такава треска за пари ги тресе, че просто са полудели. Дете още, а вече ламти да стане лихвар! И току-виж, увие в коприна някой бръснач, нагласи го, допъпли тихичко зад

приятеля си и го заколи като овен, както четох напоследък.^[2] Ей, че си безсрамник! И аз съм безсрамна, но ти са повече от мене. За оня там раздавач на букети не искам и да говоря...

— Вие ли казвате това, вие ли, Настасия Филиповна! — плесна с ръце генералът, искрено наскърбен. — Вие, толкова деликатната, с такива изящни мисли и ето на! Какъв език! Какви изрази!

— Аз съм пияна сега, генерале — засмя се изведнъж Настасия Филиповна, — искам да се веселя! Днес е моят празник, моят ден на радости и веселби, отдавна го чаках. Дария Александровна, виждаш ли, този раздавач на букети, ей този *Monsieur aux camélias*^[3], ето той седи и ни се смее...

— Аз не се смея, Настасия Филиповна, само ви слушам с най-голямо внимание — с достойнство възрази Тоцки.

— И защо ли го мъчих цели пет години и не го пусках да си върви? Заслужаваше ли това? Той е просто такъв, какъвто трябва да бъде... И на всичко отгоре ще хвърли вината върху мене: нали ми даде възпитание, издържаше ме като графиня, колко пари, какви луди пари похарчи по мене, намери ми още там честен мъж, а тук Ганечка; и какво мислиш: през тези пет години аз не живях с него, но му взимах парите и мислех, че имам право! Съвсем се бях объркала! Ето ти казваш, вземи стоте хиляди и го изгони, щом ти е отвратителен. Вярно, че ми е отвратителен... Отдавна можех да се омъжа и да намеря някой по-добър от Ганечка, но и това ми е отвратително. И защо ли си загубих петте години вечно в злоба! А ако щеш, вярвай, ако щеш — не, преди около четири години често пъти се питах: защо ли пък наистина да не се омъжа за моя Афанасий Иванович? Тогава от злоба мислех така; какво ли не ми минаваше тогава през ума; а пък вярно е, че можех да го накарам! Сам ми се тикаше в ръцете, вярваш ли? Вярно, че лъжеше, но той е такъв сладострастник, че не би могъл да издържи. Но по-късно, слава Богу, си помислих: заслужава ли такава злоба! И такава отвращение почувствувах тогава изведнъж срещу него, че и да ми поискаше ръката, нямаше да се съглася. И цели пет години, така се надувах! Не, по-добре на улицата, там ми е мястото! Или да го ударя на гуляи с Рогожин, или още утре да стана перачка! Защото си нямам нищо; ще си отида — всичко ще му оставя, до последното парцалче, а без нищо кой ще ме вземе, ей на, попитай Ганя, ще ме вземе ли? Дори Фердишченко няма да ме вземе!...

— Фердишченко може би няма да ви вземе, Настасия Филиповна, аз съм откровен човек — прекъсна я Фердишченко, — затова пък князът ще ви вземе! Вие седите тук и се оплаквате, но я погледнете княза! Отдавна вече го наблюдавам...

Настасия Филиповна се обърна с любопитство към княза.

— Вярно ли е? — попита тя.

— Вярно е — пошепна князът.

— Ще ме вземете такава, каквата съм, без нищо!

— Ще ви взема, Настасия Филиповна!

— Ново двайсе! — измърмори генералът. — Можеше да се очаква.

Князът бе вперил скръбен, строг и изпитателен поглед в лицето на Настасия Филиповна, която продължаваше да го разглежда.

— Ето че се намери! — каза тя изведнъж, като се обърна пак към Дария Алексеевна. — Той говори от добро сърце, познавам го. Намерих си благодетеля! Впрочем може би имат право, когато казват за него, че е... *таквоз*. С какво ще живееш, щом си толкова влюбен, че макар и да си княз, вземаш рогожинската?

— Аз ви вземам като честна жена, Настасия Филиповна, а не като рогожинска — каза князът.

— Аз честна?

— Вие.

— Хайде де, това е... от романите! Това са, миличък княже, бабини деветини, хората днес са поумнели и всичко това е глупост! А и как можеш да мислиш за женитба, когато самият ти имаш нужда от бавачка!

Князът стана и с разтреперан, плах глас, но в същото време с вид на дълбоко убеден човек, каза:

— Нищо не знам, Настасия Филиповна, нищо не съм видял, вие имате право, но аз... смятам, че вие ще ми направите чест, а не обратното. Аз съм нищожество, а вие сте страдали и сте излезли чиста от такъв ад, а това е много. Защо се срамувате и искате да тръгнете с Рогожин? Това е от силно вълнение... Вие върнахте на господин Тоцки седемдесетте хиляди и казвате, че ще оставите всичко, което е тук, а това никой от присъстващите няма да направи. Аз ви... обичам. Настасия Филиповна. Аз съм готов да умра за вас, Настасия Филиповна. Никому няма да позволя да каже дума против вас,

Настасия Филиповна... Ако бъдем бедни, аз ще работя, Настасия Филиповна...

При последните думи Фердишченко и Лебедев се изкискаха, а генералът дори изръмжа някак сподавено от недоволство. Птицин и Тоцки едва сдържаха усмивката си. Останалите просто зяпнаха от учудване.

— ... Но ние може би няма да бъдем бедни, а много богати, Настасия Филиповна — продължи князът със същия плах глас. — Впрочем аз не знам сигурно и съжалявам, че през целия ден и сега не можах да науча нищо, но в Швейцария получих едно писмо от Москва от някой си господин Салазкин, в което той ми съобщава, че съм щял уж да получа много голямо наследство. Ето писмото...

Князът наистина извади едно писмо от джоба си.

— Да не би да бълнува? — измърмори генералът. — Същинска лудница!

За миг настъпи мълчание.

— Вие, струва ми се, казахте, княже, че писмото е от Салазкин? — попита Птицин. — Това е един много известен в средата си човек, много известен ходатай и ако наистина той ви е съобщил, можете напълно да му вярвате. За щастие аз познавам почерка му, защото неотдавна имах работа при него... Ако ми позволите да хвърля един поглед върху писмото, може би ще мога да ви кажа нещо.

Без да каже дума, князът му подаде с трепереща ръка писмото.

— Но какво е това, какво е това? — сепна се изведнъж генералът, гледайки всички като полуумен. Възможно ли е да получи той наследство?

Всички насочиха, погледи към Птицин, докато четеше писмото. Общото любопитство отново се разпали извънредно много. Фердишченко не можеше да си намери място; Рогожин гледаше в недоумение и ужасно разтревожен, мятеше погледи ту към княза, ту към Птицин. Дария Алексеевна стоеше като на тръни в очакване. Дори Лебедев не се стърпя, напусна ъгъла си и съвсем смутен, почна да надзърта в писмото през рамото на Птицин, също като човек, който се бои, че ей сега ще го ударят зарад любопитството му.

[1] ... с тиради от Марлински... — Марлински — псевдоним на декабристкия писател А. А. Бестужев (1797–1837). В. Г. Белински е

критикувал повестите на Марлински заради високопарния им стил. ↑

[2] *И току-виж, увило в коприна някой бръснач, нагласило го, допъплило тихичко зад приятеля си и го заклало като овен, както четох напоследък.* — Както казахме вече по-горе, през времето, докато обмислял сюжета на „Идиот“, Достоевски се заинтересувал от делото на московския търговец Мазурин, който убил в 1866 година бижутера Калмиков. Това дело, което се е разглеждало през ноември 1867 година, повлияло при творческата разработка в романа на образа на Рогожин и на някои подробности от престъплението му. Мазурин, син на почетен потомствен гражданин, получил след смъртта на баща си наследство от два милиона рубли, които обаче успял да пропилее до времето на извършване на убийството. Като поканил у дома си нищо не (подозирация Калмиков, Мазурин го нападнал отзад и го заклал с бръснача, който държал в кантората си. След убийството освен бръснача в къщата на престъпника намерили и кухненски нож със следи от кръв. Мазурин признал при следствието, че купил този нож за домакински цели дълго време преди убийството. Той покрил трупа на убития бижутер с „американска мушама“ и сложил край него четири панички с „ждановска течност“ (така се наричала течността — по името на изобретателя ѝ И. Н. Жданов, — която употребявали за дезинфекция и премахване на лоши миризми). След убийството трупът на Калмиков няколко месеца лежал в заключения дюкян, в празната къща на Мазурин, дето убиецът живеел с майка си. Някои от споменатите подробности Достоевски използвал в романа си (виж посочената по-горе статия на В. С. Дороватовская-Любимова — „Печать и революция“, 1928, № 3, стр. 33–38). ↑

[3] Господинът с камелиите (френ.). ↑

XVI

— Няма никакво съмнение — заяви най-после Птицин, като сгъна писмото и го предаде на княза. — По силата на неоспоримо писмено завещание, на вашата леля вие получавате без всякакви пречки извънредно голямо богатство.

— Не може да бъде! — извика генералът като гръмнат.

Всички пак зяпнаха.

Обръщайки се главно към Иван Фьодорович, Птицин обясни, че преди пет месеца умряла една леля на княза, която той никога не бил виждал, еднокръвна и най-голяма сестра на майка му, дъщеря на московския търговец от трета гилдия^[1] Папушин, който изпаднал в несъстоятелност и умрял в беднотия. Но по-големият роден брат на този Папушин, също така неотдавна починал, бил известен богат търговец. След като загубил преди една година почти за един месец двамата си единствени сина, старецът бил толкова сломен, че малко време след това и той се разболял и умрял. Той бил вдовец и нямал други наследници освен една племенница, лелята на княза, която била много бедна жена и живеела под чужд покрив. Когато получила наследството, тази леля била почти на смъртно легло от воднянка, но веднага натоварила Салазкин да търси княза и успяла да направи завещанието си. Изглежда, нито князът, нито докторът, у когото той живеел в Швейцария, не искали да чакат официално съобщение и да правят справки: князът турил писмото на Салазкин в джоба си и решил лично да замине...

— Едно само мога да ви кажа — завърши Птицин, като се обърна към княза, — всичко това, което ви пише Салазкин за неоспоримата законност на вашите права, не може да подлежи на никакво съмнение — все едно, че имате парите в джоба си. Поздравявам ви, княже! Ще получите може би около милион и половина, ако не и повече. Папушин беше много богат търговец.

— Това се казва да бъдеш последният от рода княз Мишкин! — извика Фердишченко.

— Ура! — изхриптя с пиянски глас Лебедев.

— А тая сутрин аз му дадох назаем двадесет и пет рубли като на някой бедняк, ха-ха-ха! Фантасмагория и толкоз! — почти зашеметен от смайване продума генералът. — Е, поздравявам ви, поздравявам ви! — И като стана, отиде да прегърне княза. След него почнаха да стават и другите и също тръгнаха към княза. Дори отдръпналите се зад завесата заприиждаха в гостната. Вдигна се смътна глъчка, чуха се възклици, някои дори поискаха шампанско; всички се заблъскаха и раздвижиха. За миг едва ли не забравиха за Настасия Филиповна и че все пак тази вечер тя е домакинята. Но малко по малко всички почти изведнъж се сетиха, че князът току-що ѝ бе направил предложение. И то почна да им се вижда три пъти по-безумно и невероятно от преди. Страшно смаяният Тоцки вдигаше рамене; почти само той продължаваше да седи, а всички останали се трупаха в безредие около масата. Общо бе твърдението след това, че тъкмо от този момент Настасия Филиповна се е побъркала. Тя все още седеше и известно време разглеждаше всички с някакъв странен, слисан поглед, сякаш не разбираше и се мъчеше да схване какво става. След това изведнъж се обърна към княза и като смръщи сурово вежди, впери втренчено очи в него; но това трая само един миг; може би изведнъж ѝ се стори, че всичко това е шега, подигравка; но видът на княза веднага я разубеди. Тя се замисли, след това се усмихна някак несъзнателно...

— Значи, наистина съм княгиня! — пошепна си тя сякаш подигравателно и като погледна случайно Дария Алексеевна, засмя се. — Неочаквана развръзка... не я... очаквах... Но защо стоите прави, господо, седнете, моля ви се, и честитете на мене и на княза! Някой, струва ми се, поиска шампанско; Фердишченко, кажете да донесат. Катя, Паша — прибави тя, като видя прислужничките си на вратата, — елате тук, аз ще се омъжа, чухте ли? За княза, има един милион и половина, той е княз Мишкин и ще ме вземе!

— Хайде да е на добър час, мила, време е! Не пропускай случая! — извика Дария Алексеевна, дълбоко развълнувана от станалото.

— Че седни до мене, княже — продължи Настасия Филиповна, — ей така, а ето носят и виното, та честитете де, господо!

— Ура! — извикаха много гласове. Мнозина се заблъскаха към бутилките, между тях почти всички хора на Рогожин. Но макар че викаха и бяха склонни още да викат, повечето от тях, въпреки цялата странност на обстоятелствата и обстановката, почувствуваха, че

декорите са сменени. Другите бяха смутени и чакаха недоверчиво. А мнозина си шепнеха, че това е най-обикновено нещо, че за какви ли не се женят князете и че дори вземат циганки от катуните. Самият Рогожин стоеше прав и гледаше с неподвижна, недоумяваща усмивка върху изкривеното си лице.

— Княже, миличък, ела на себе си! — с ужас му прошепна генералът, като се приближи отстрани до него и го дръпна за ръкава.

Настасия Филиповна забеляза това и прихна да се смее.

— Не, генерале! Сега аз съм също княгиня, нали чухте. — Князът няма да позволи да ме обиждат! Афанасий Иванович, та честитете ми де; сега ще мога да седя навсякъде до жена ви; как мислите, не е ли щастие да имаш такъв мъж? Милион и половина, и то княз, и като пискюл на всичко, казват, идиот, какво по-хубаво? Едва сега ще почна да живея както трябва! Закъсня, Рогожин! Вземай си пакета, аз ще се омъжа за княза и ще бъда по-богата от тебе!

Ала Рогожин бе разбрал каква беше работата. На лицето му бе изписано неизразимо страдание. Той плесна с ръце и от гърдите му се изтръгна въздишка.

— Откажи се! — извика той на княза. Всички се изсмяха.

— В твоя полза ли да се откаже? — тържествуваща възрази Дария Алексеевна. — Гледайте го селяка, изсипа парите на масата! Князът се жени за нея, а ти си дошъл да безобразничиш!

— Но и аз също ще се оженя за нея! Още сега, в този миг! Всичко ще дам...

— Виж го ти, кръчмарският пияница, трябва да те изхвърлят навън! — с негодуване повтори Дария Алексеевна.

Смехът се усили.

— Чуваш ли, княже — обърна се към него Настасия Филиповна, — ето как се пазари тоя селяк за годеницата ти.

— Той е пиян — каза князът. — Той ви обича много.

— А няма ли да се срамуваш после, че годеницата ти насмалко не замина с Рогожин?

— Вие бяхте тогава в треска, а и сега имате треска, сякаш бълнувате.

— И няма ли да се засрамиш, когато после ти кажат, че жена ти е била държанка на Тоцки?

— Не, няма да се засрамя... Не по ваше желание сте живели у Тоцки.

— И няма ли някога да ме укориш?

— Няма да те укоря.

— Внимавай, не гарантирай за цял живот!

— Настасия Филиповна — каза князът тихо и като че ли със състрадание, — преди малко ви казах, че ще сметна за чест, ако се съгласите, и че вие ми правите чест, а не аз на вас. Вие се усмихнахте на тези думи, а и всички около мене се засмяха, аз чух. Може би много смешно се изразих и самият аз бях смешен, но винаги ми се е струвало, че... разбирам какво значи чест и съм сигурен, че казах истината. Преди малко искахте да се погубите безвъзвратно, защото по-късно никога не бихте си простили това: а в нищо не сте виновна. Невъзможно е животът ви да бъде погубен завинаги. Какво значение има, че Рогожин е дошъл при вас, а Гаврила Ардалионович е искал да ви измами? Защо непрекъснато споменавате за това? Онова, което направихте, повтарям, малцина са способни да го направят, а дето искахте да тръгнете с Рогожин, това го решихте в болезнено състояние. Вие и сега сте в такова състояние и по-добре ще бъде да отидете да си легнете. Та вие още утре бихте станали пречка, но не бихте останали с Рогожин. Вие сте горда, Настасия Филиповна, но може би сте толкова нещастна вече, че наистина се смятате за виновна. За вас трябва да се полагат големи грижи, Настасия Филиповна. Аз ще се грижа за вас. Тази заран видях портрета ви и сякаш съзрях познато лице. Веднага ми се стори, че сякаш вече ме викахте... Аз... ще ви уважавам цял живот, Настасия Филиповна — заключи изведнъж князът, сякаш ненадейно се опомни, изчерви се и се сети пред какви хора казва това.

От чувство на свян Птицин бе навел дори глава и гледаше в земята. Тоцки си помисли: „Идиот, а знае, че ласкателството е най-доброто средство да постигнеш целта си; това е инстинкт!“ Князът забеляза също, че от ъгъла го гледа със святкащ поглед Ганя, сякаш иска да го унищожи.

— Това се казва добър човек! — заяви умилена Дария Алексеевна.

— Образован човек, но загубен! — пошепна тихичко генералът.

Тоцки взе шапката си и се приготви да стане, за да се измъкне тихомълком. Той и генералът се спогледаха, за да излязат заедно.

— Благодаря, княже, никой досега не е говорил така с мене — каза Настасия Филиповна. — Всички се пазаряха за мене, но никой почтен човек още не ми е поисквал ръката. Чухте ли, Афанасий Иванич? Как ви се вижда всичко това, което каза князът? Нали е почти неприлично... Рогожин! Не бързай да си ходиш. Но аз виждам, че няма да си отидеш. Може би и аз ще дойда с тебе. Къде искаше да ме заведеш?

— В Екатеринхов — отговори от ъгъла Лебедев, а Рогожин само трепна и ококори очи, сякаш не вярваше на ушите си. Толкова беше замаян, като че ли някой го бе ударил силно по главата.

— Но какво ти стана, мила! Припадък ли ти дойде, полудя ли? — извика уплашено Дария Алексеевна.

— А ти повярва, че говоря сериозно ли? — смеейки се, скочи от дивана Настасия Филиповна. — Че как мога да погубя такова дете? Това е тъкмо работа за Афанасий Иванич: той обича децата! Да вървим, Рогожин! Пригответи пакета си! Нищо, че искаш да се жениш за мене, дай все пак парите! Възможно е все още да не се омъжа за тебе. Да не мислиш, че като искаше да се ожениш за мене, парите ще останат у тебе? Лъжеш се! Аз самата съм безсрамница! Бях държанка на Тоцки!... Княже! На тебе ти трябва сега Аглая Епанчина, а не Настасия Филиповна, иначе — Фердишченко ще те сочи с пръст! Ти не се боиш, но аз ще се боя, че съм те погубила и че после ще ме укоряваш! А това, дете казваш, че за тебе е чест да ти стана жена, Тоцки си знае работата. А ти, Ганечка, изпусна Аглая Епанчина: знаеш ли това? Ако не беше се пазарил с нея, сигурно щеше да се омъжи за тебе! Ето какви сте всичките: трябва да ходите или с безчестни, или с честни жени — една възможност има! Иначе непременно ще сбъркате... Вижте как ни гледа генералът със зяпнала уста...

— Това е Содом, Содом! — повтаряше генералът, като вдигаше нервно рамене. Той също бе станал от дивана; отново всички бяха на крака. Настасия Филиповна беше като екзалтирана.

— Възможно ли е! — изстена князът, като кършеше ръце.

— А ти мислеше, че не е възможно? И аз мога да бъда горда, въпреки че съм безсрамница! Ти каза преди, малко, че съм съвършенство; хубаво съвършенство наистина, което се хвърля в калта единствено за да се похвали, че е стъпкало с краката си един милион и една княжеска титла! Но каква жена бих могла да ти бъда след всичко

това? Афанасий Иванович, вие видяхте, че аз наистина изхвърлих милиона през прозореца! Как можахте да повярвате, че аз ще сметна за щастие да се омъжа за Ганечка, и то заради вашите седемдесет и пет хиляди? Вземи си ги седемдесетте и пет хиляди, Афанасий Иванович (ти дори не стигна до сто, Рогожин се докара повече!); а Ганечка аз сама ще го утеша, хрумна ми нещо. А сега искам да се веселя, нали съм уличница! Десет години прекарах в тъмница, дойде време да бъда щастлива! Какво правиш, Рогожин? Пригответи се, тръгваме!

— Тръгваме! — изрева Рогожин, почти луд от щастие. — Ей... хора... вино! Ух!...

— Набави повече вино, искам да пия. А музика ще има ли?

— Ще има, ще има! Не се приближавай! — извика Рогожин разярен, като видя, че Дария Алексеевна отива към Настасия Филиповна. — Моя е! Всичко е мое! Царица! Свършено е!

Задъхваше се от радост; въртеше се около Настасия Филиповна и крещеше на всички: „Не се приближавай!“ Цялата компания бе вече нахълтала в гостната. Едни пиеха, други викаха и се смееха гръмко, всички бяха в най-възбудено и непринудено състояние на духа. Фердишченко гледаше да се присламчи към тях. Генералът и Тоцки пак направиха опит по-бързо да се измъкнат. Ганя беше също е шапка в ръка, но стоеше мълчалив, и все още като че ли не можеше да откъсне очи от разиграващата се пред него сцена.

— Не се приближавай! — крещеше Рогожин.

— Какво си се развикал! — изсмя му се Настасия Филиповна. — Все още аз съм тук домакинята; ако поискам, ще те изхвърля навън. Още не съм взела парите ти, ей ги там; дай ги тук, целия пакет! Значи, в този пакет има сто хиляди? П-фуй, каква мръсотия! Какво ти е, Дария Алексеевна? Нима трябваше да го погубя? (Тя посочи към княза.) Как ще се жени, като самият той има още нужда от бавачка; ей на, генералът ще му стане бавачка — гледайте как се умилква около него! Гледай, княже, годеницата ти взе парите, защото е развратница, а ти искаше да се ожениш за нея! Но защо плачеш? Мъчно ли ти е? Смей се като мене — продължи Настасия Филиповна, по страните на която блеснаха две едри сълзи. — Разчитай на времето — всичко ще мине! По-добре е сега да се опомниш, отколкото после... Ала защо всички плачете — ето и Катя плаче! Какво ти е, Катя, милата ми! На тебе и Паша аз оставям много нещо, вече се разпоредих, а сега прощавайте!

Тебе, честно момиче, те карах да служиш на мене, развратната... Така е по-добре, княже, наистина по-добре, защото по-късно щеше да почнеш да ме презираш и нямаше да бъдем щастливи! Не ми се кълни, не вярвам! Пък и колко глупаво би било!... Не, по-добре да се разделим с добро, защото и аз съм мечтателна, нищо не би излязло! Мигар и аз не съм мечтала за тебе? Ти имаш право, отдавна мечтаех, още когато бях на село, дето прекарах пет години сам-саминка; мислиш-мислиш понякога, мечтаеш-мечтаеш — и винаги си представях един такъв като тебе, добър, честен, хубав, и също такъв глупавичък, който ще дойде изневиделица и ще каже: „Вие не сте виновна, Настасия Филиповна, аз ви обожавам!“ Така се размечтаеш понякога, че умът ти изхвъркне... А пък ще дойде ей тоя: ще гостува по един-два месеца на годината, ще те опозори, ще те оскърби, ще те възбуди, разврати и ще си замине — хиляди пъти исках да се хвърля в езерото, но бях подла, сили не ми стигаха; но сега... Рогожин, готов ли си?

— Всичко е готово! Не се приближавай!

— Готово! — чуха се няколко гласа.

— Тройките чакат, със звънчета!

Настасия Филиповна грабна пакета в ръце.

— Ганка, хрумна ми нещо; искам да те обезщетя, защо пък да губиш всичко? Рогожин, ще допълзи ли той до Василевския за три рубли?

— Ще допълзи!

— Тогава слушай, Ганя, искам за последен път да надзърна в душата ти; ти ме мъчи цели три месеца; сега е мой ред. Виждаш ли този пакет, в него има сто хиляди! Ето сега аз ще го хвърля, в камината, в огъня, ето пред всички, всички са свидетели! Щом огънят го обхване от всички страни, бръкни в камината да го извадиш оттам, само че без ръкавици, с голи ръце и засукани ръкави! Извадиш ли го — твой е, всичките сто хиляди са твои! Само ще си изгориш малко пръстите — но помисли, това са сто хиляди! Колко му е да го извадиш! А аз ще се полюбувам на душата ти, как ще бръкнеш за парите ми в огъня. Всички са свидетели, че пакетът ще бъде твой! А ако не бръкнеш, той ще изгори; никому няма да позволя да го пипне. Отдръпнете се! Всички се отдръпнете! Мои са парите! Взех ги от Рогожин, за да прекарам една нощ с него. Мои ли са парите, Рогожин?

— Твои са, радост моя! Твои са, царице!

— Тогава всички настрана, каквото искам, това правя! Не пречете! Фердишченко, раздухайте огъня!

— Настасия Филиповна, не мога да вдигна ръце! — отговори слисан Фердишченко.

— Ех! — извика Настасия Филиповна, грабна ръжена, разрови две тлеещи цепеници и щом лумна огънят, хвърли в него пакета.

Чуха се викове; мнозина дори се прекръстиха.

— Полудя, полудя! — викаха около нея.

— Няма ли... да бъде добре... да я вържем? — пошепна генералът на Птицин. — Или да пратим да повикат... Полудя, нали полудя? Полудя?

— Н-не, може би това съвсем не е лудост — пошепна Птицин, бледен като платно и разтреперан, без да има сили да откъсне очи от пакета, който вече се запалваше.

— Луда? Луда, нали? — пак се обърна генералът към Тоцки.

— Нали съм ви казвал, че е *оригинална* жена — измънка Афанасий Иванович, също малко побледнял.

— Но това са сто хиляди!...

— Господи, Господи! — чуваше се от всички страни. Всички започнаха да се трупат около камината, всички се тикаха да гледат, всички възклицаваха... Някои дори се качиха на столове, за да гледат през главите на другите. Дария Алексеевна избяга в съседната стая и уплашено шепнеше нещо е Катя и Паша. Хубавата немкия офейка.

— Майчице! Царице! Всемогъща! — викаше Лебедев, като пълзеше на колене пред Настасия Филиповна и протягаше ръце към камината. — Сто хиляди! Сто хиляди! С очите си видях, пред мене ги опаковаха! Майчице! Милостива! Заповядай ми да се мушна в камината: цял ще се пъхна, побелялата си глава ще тикна в огъня!... Имам на гърба си болна жена с парализирани крака, тринадесет деца — всичките сирачета, баща им погребях миналата седмица, гладни стоят, Настасия Филиповна! — И като изпъшка, запълзя към камината.

— Махай се! — изкрещя Настасия Филиповна, като го отблъскваше. — Всички се дръпнете! Ганя, защо стоиш? Не се срамувай! Бръкни! Става въпрос за твоето щастие.

Но Ганя бе вече твърде много претеглил през деня и вечерта и не беше подготвен за това последно неочаквано изпитание. Тълпата се

разстъпи на две пред тях и той остана лице срещу лице с Настасия Филиповна, на три крачки от нея. Тя бе застанала до камината и чакаше, без да сваля от него пламналия си втренчен поглед. Във фрак, с шапка в ръка и с ръкавици, той стоеше пред нея мълчалив и покорен, скръстил ръце и загледан в огъня. Безумна усмивка блуждаеше по бледото му като платно лице. Наистина той не можеше да откъсне очи от огъня, от запалилия се пакет; но сякаш някакво ново чувство бе завладяло душата му; като че ли се беше закълел да издържи изпитанието; не помръдваше от мястото си; след няколко мига на всички стана ясно, че той няма да отиде да извади пакета, че не иска да отиде.

— Ей, ще изгорят, ще се засрамиш — извика му Настасия Филиповна, — а после ще се обесиш, аз не се шегувам!

Огънят, който пламна между двете догорели главни, отначало загасна, когато пакетът падна върху него и го притисна. Ала едно малко синьо пламъче още пъплеше по едното крайче на долната главня. Най-последно тънкото дълго езиче на огъня лизна и пакета, обхвана го и затича нагоре по хартията и по ъглите и изведнъж целият пакет пламна в камината и лумна нагоре ярък пламък. Всички ахнаха.

— Майчице! — все още стенеше Лебедев, като пак се устреми напред, но Рогожин го дръпна и отново го отстрани.

Самият Рогожин цял се беше превърнал в неподвижен поглед. Той не можеше да откъсне очи от Настасия Филиповна, беше във възторг, на седмото небе.

— Това е истинска царица! — повтаряше той час по час, като се обръщаше наляво и надясно към когото му попадне. — Така е по нашенски! — викаше той извън себе си. — А кой от вас, нехранимайковци, е способен да направи такова нещо, а?

Князът наблюдаваше тъжно и мълчаливо.

— Аз ще го извадя със зъби само за една хилядарка! — предложи Фердишченко.

— Така и аз бих могъл! — изскърца със зъби в припадък на пълно отчаяние господинът с юмруците, който стоеше отзаде. — Дяво-о-л да го вземе! Гори, цял ще изгори! — извика той, като видя пламъка.

— Гори, гори! — викаха всички в един глас, като повечето от тях се блъскаха към камината.

— Ганя, не се превземай, за последен път ти казвам!

— Върви! — изрева Фердишченко, като се хвърли съвсем разярен към Ганя и го хвана за ръкава. — Върви, фанфароне! Ще изгори! О, пр-р-р-оклетнико клет!

Ганя блъсна силно Фердишченко, извърна се и тръгна към вратата; ала не направи и две крачки, олюля се и се строполи на пода.

— Припадна! — завикаха около него.

— Майчице, ще изгорят! — крещеше Лебедев.

— На вятъра ще изгорят! — ревяха от всички страни.

— Катя, Паша, донесете му вода, спирт! — извика Настасия Филиповна, грабна ръжена и измъкна пакета.

Почти цялата външна обвивка беше обгоряла и тлееше, но веднага се виждаше, че съдържанието беше незасегнато. Пакетът беше увит в три вестника. И парите бяха цели. Всички въздъхнаха облекчено.

— Може да е пострадала само някоя хилядарчица, но всички останали са цели — с умиление каза Лебедев.

— Всичко е негово! Целият пакет е негов! Чувате ли, господа! — заяви Настасия Филиповна, като сложи парите до Ганя. — Все пак не се съгласи, издържа! Ще рече, самолюбието му е по-голямо от алчността за пари. Нищо, ще дойде на себе си! Иначе щеше да ме убие може би... Ето че му се връща съзнанието. Генерале, Иван Петрович, Дария Алексеевна, Катя, Даша, Рогожин, чухте ли? Пакетът е негов, на Ганя. Давам му го в пълна собственост, като обезщетение... е, било, каквото било! Кажете му го. Нека пакетът бъде тук до него... Рогожин, да вървим! Сбогом, княже, за пръв път видях човек! Сбогом, Афанасий Иванович, мерси!

С шум, трясък и викове цялата Рогожинова тайфа префуча през стаите към изхода подир Рогожин и Настасия Филиповна. В залата момичетата и подадоха шубата; готвачката Марфа дотича от кухнята. Настасия Филиповна разцелува всичките.

— Нима завинаги ни напускате, майчице? Но къде ще отидете? И то на рождения си ден, на такъв ден! — питаха разплакани прислужничките, като ѝ целуваха ръце.

— На улицата ще отида, Катя, нали чу, че там ми е мястото, или ще стана перачка! До гуша ми дойде Афанасий Иванович! Поздравете го от мене и не ме споменавайте с лошо...

Князът се спусна стремглаво към пътната врата, дето всичките се настаняваха в четири тройки със звънчета. Генералът успя да го настигне още на стълбата.

— Моля ти се, княже, ела на себе си! — каза му той, като го хвана за ръката. — Остави я! Нали виждаш каква е! Като баща ти говоря...

Князът го погледна и без да каже дума, се изскубна и затича надолу.

При пътната врата, отдето току-що бяха потеглили тройките, генералът видя как князът взе първия файтон и викна на кочияша да кара към Екатеринхоф, подир тройките. След това тръгна сивият линкач на генерала и го понесе към къщата му с нови надежди и планове и с днешната огърлица, която той все пак не беше забравил да вземе със себе си. Между размишленията му се мярна един-два пъти и съблазнителният лик на Настасия Филиповна; генералът въздъхна:

— Жалко! Наистина жалко! Загубена жена! Луда жена!... Нейсе, но на княза сега не му е потребна Настасия Филиповна...

Няколко подобни нравоучителни и напътствени думи бяха разменени и между други двама събеседници от гостите на Настасия Филиповна, които бяха решили да повървят малко пеш.

— Знаете ли, Афанасий Иванович, че нещо подобно има, както разправят, и у японците — рече Иван Петрович Птицин. — Там оскърбеният отивал уж при оскърбителя и му казвал: „Ти ме оскърби, ето защо идвам да си разпоря корема пред очите ти.“ И при тези думи той наистина си разпоря корема пред очите на оскърбителя и сигурно изпитва огромно задоволство, сякаш действително е отмъстил. Странни характери има на тоя свят, Афанасий Иванович!

— И вие мислите, че и тук имаше нещо подобно? — отвърна с усмивка Афанасий Иванович. — Хм! Но вие направихте остроумно... и прекрасно сравнение. Ала вие видяхте сам, скъпи Иван Петрович, че аз направих всичко, което можах; не мога да направя невъзможното, нали ще се съгласите? Но съгласете се също, че тази жена имаше изключителни качества... блестящи черти. Преди малко дори ми се искаше да ѝ извикам, ако само можех да си позволя това при тая бъркотия, че тя самата е най-доброто оправдание срещу всичките обвинения, които хвърля върху мене. Та кой не би попаднал понякога в плен на такава жена до загубване на разсъдък и... на всичко?

Погледнете този селяк Рогожин, сто хиляди ѝ домъкна! Да речем, че всичко, което се случи сега там, е ефимерно, романтично, неприлично, но ще се съгласите, че затова пък е колоритно, оригинално. Боже, какво би могло да стане от такъв характер и при такава красота! Ала въпреки всичките ми усилия, въпреки дори образованието ѝ — всичко пропадна! Нешлифован елмаз — няколко пъти съм го казвал...

И Афанасий Иванович дълбоко въздъхна.

[1] Деление на търговското съсловие в стара Русия според капитала и размера на данъка. — Б.пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

I

Два дни след странното приключение през време на вечеринката у Настасия Филиповна, с което завършихме първата част от нашия разказ, княз Мишкин побърза да замине за Москва, за да уреди получаването на неочакваното си наследство. Казваха тогава, че може би и други причини са го накарали да избърза със заминаването; но по този въпрос, както и за приключенията на княза в Москва и изобщо през време на отсъствието му от Петербург, ние можем да дадем доста, малко сведения. Князът отсъства точно шест месеца и дори онези, които по една или друга причина се интересуваха от съдбата му, можаха да узнаят твърде малко неща през цялото това време. До някои стигаха наистина, макар и рядко, някакви слухове, но и те бяха повечето странни и почти винаги противоречиви. Най-много се интересуваха за княза, разбира се, Епанчини, с които той не намери време дори да се сбогува, преди да замине. Генералът впрочем се видя тогава с него, и то два-три пъти и те за нещо сериозно разговаряха. Но макар и да се видя, Епанчин не каза нито дума на семейството си. Пък и изобщо в първо време, тоест едва ли не цял месец след заминаването на княза, у Епанчини смятаха за благоприличие да не говорят за него. Единствено само генералшата Лисавета Прокофиевна се изказа още в началото, „че се е излъгала жестоко в княза“. След два-три дни тя прибави, но вече без да споменава княза, а неопределено, че „най-главната черта в живота ѝ била да се лъже непрекъснато в хората“. И най-после десетина дни по-късно, в момент на гняв срещу дъщерите си тя заключи във вид на сентенция: „Стига грешки! Вече да не се повтарят!“ Не можем да не отбележим при това, че доста дълго време в къщата им цареше някакво неприятно настроение. Чувствувахе се някаква тежка атмосфера на натегнатост, на недоизказаност — на сръдня; всички бяха намръщени. Генералът беше зает ден и нощ, тичаше по работа; рядко го бяха виждали толкова зает и погълнат в работите си — особено в службата. Домашните му едва го зърваха. Колкото до девойките Епанчини, те, разбира се, не казваха гласно какво мислят. Може би дори насаме помежду си приказваха твърде

малко. Те бяха горди, надменни девойки и някой път се срамуваха дори една от друга, но се разбираха не само от първата дума, а и от първия поглед, така че понякога нямаше и защо много да си говорят.

Едно само би могъл да заключи външният наблюдател, ако попаднеше в семейството: съдейки по всичко гореказано, колкото и малко да е то, князът все пак бе успял да остави в дома на Епанчини особено впечатление, макар да бе идвал там само веднъж, и то за малко. Може би това беше впечатление на обикновено любопитство, породено от някои ексцентрични приключения на княза. Както и да е, впечатлението бе останало.

Малко по малко и разпространените из града слухове се покриха с мрака на неизвестността. Приказваха наистина за някакво глупаво княжче (никой не можеше да каже точно името му), което получило из невиделица огромно наследство и се оженило за някаква пристигнала францужойка, известна канканерка^[1] от „Шато де фльор“^[2] в Париж. Но други твърдяха, че наследство получил някакъв генерал, а за пристигналата францужойка и известна танцовачка се оженил един млад, извънредно богат търговец, който се напил на сватбата си и само за да се поперчи, изгорил на свещ облигации от последния лотариен заем на стойност точно седемстотин хиляди рубли. Ала всички тези слухове много скоро заглъхнаха, за което спомогнаха разни обстоятелства. Например цялата компания на Рогожин, от която мнозина можеха да разправят някои неща, замина вкупом начело с него за Москва горе-долу една седмица след ужасната оргия в Екатеринхофското казино, дето присъствува и Настасия Филиповна. Малцината интересуващи се научиха от някакви слухове, че още на другия ден след Екатеринхоф Настасия Филиповна избягала, изчезнала и че уж издирили най-после следите ѝ, че заминала за Москва; така че и в заминаването на Рогожин за там почнаха да намират някакво съвпадение с този слух.

Пръснаха се също слухове за Гаврила Ардалионович Иволгин, който беше доста известен в своите среди. Но и с него се случи нещо, което бързо намали, а по-късно и съвсем разпръсна всички клюки по негов адрес: той се разболя тежко и престана да се явява не само в обществото, но и в службата си. След като лежа болен около един месец, той оздравя, но, кой знае защо, напусна службата си в акционерното дружество и мястото му бе заето от друг. Той не стъпи

също нито веднъж и у генерал Епанчин, който трябваше да си вземе друг секретар. Лесно бе за враговете на Гаврила Ардалионович да предположат, че той е толкова гузен от всичко случило се с него, та се срамува да излезе дори на улицата; ала той наистина беше от нещо болен: изпадна даже в ипохондрия, беше умислен, дразнеше се. През същата тази зима Варвара Ардалионовна се омъжи за Птицин; всички техни познати си обясниха женитбата просто с това, че Ганя не искал да започне пак да работи и не само престанал да издържа семейството си, но дори сам вече се нуждаел от помощ и почти бил в негова тежест.

Нека отбележим между другото, че и за Гаврила Ардалионович никога дори не се споменаваше у Епанчини — като че ли не само не беше ходил у тях, но и не бе съществувал на тоя свят такъв човек. Но все пак всички научиха (и то твърде скоро) едно много интересно обстоятелство за него, а именно: през същата съдбоносна за него нощ, след неприятното приключение у Настасия Филиповна, Ганя се прибрал в къщи, но не си легнал да спи, а зачакал в трескаво нетърпение княза. Князът, който бе отишъл в Екатеринбург, се върнал след пет часа сутринта. Тогава Ганя влязъл в стаята му и сложил пред него на масата обгорелия пакет с пари, които му беше подарила Настасия Филиповна, докато той лежеше в безсъзнание. Той молил настойчиво княза да върне при първа възможност този подарък на Настасия Филиповна. Когато влязъл при княза, Ганя бил враждебно настроен към него и изглеждал почти отчаян; но уж след като двамата разменили няколко думи, Ганя останал при княза два часа и през цялото време плакал горчиво. Разделили се като приятели.

Тази новина, която стигна до ушите на всички Епанчини, беше, както се потвърди по-късно, съвсем точна. Чудно е, разбира се, че подобни новини можеха така бързо да се разпространяват и да се узнават: така например всичко, което бе станало у Настасия Филиповна, се узна у Епанчини едва ли не още на другия ден и дори с доста точни подробности. Колкото до новините за Гаврила Ардалионович, можеше да се предположи, че те бяха занесени у Епанчини от Варвара Ардалионовна, която някак изведнъж се появи при девойките Епанчини и дори скоро им стана много близка, което прекомерно учудваше Лисавета Прокофиевна. Но макар че, кой знае защо, сметна за нужно да се сближи толкова с Епанчини, Варвара Ардалионовна сигурно не би заприказвала с тях за своя брат. Тя беше

също така доста горда жена, само че по свой начин, въпреки че беше завързала приятелство там, отдето почти бяха изпъдили брат ѝ. Макар че преди това тя се познаваше с девойките Епанчини, рядко се виждаха. Дори и сега тя почти не се показваше в гостната, а влизаше през задния вход, сякаш крадешком. Лисавета Прокофиевна никога не бе проявявала симпатии към нея, нито преди, нито сега, макар че много уважаваше Нина Александровна, майката на Варвара Ардалионовна. Тя се чудеше, сърдеше се, обясняваше си връзките с Варя с прищевките и властолюбието на своите дъщери, които „не знаят вече какво да измислят, за да ѝ правят напук“, но Варвара Ардалионовна все пак продължаваше да ходи у тях дори след като се омъжи.

Но около месец след заминаването на княза генералшата Епанчина получи писмо от старата княгиня Белоконская, която бе отишла преди около две седмици в Москва при най-голямата си омъжена дъщеря, и това писмо оказва силно влияние върху нея. Макар и да не съобщи нито дума от него нито на дъщерите си, нито на Иван Фьодорович, по много признаци домашните ѝ забелязаха, че тя беше някак особено възбудена, дори развълнувана. Започна да приказва някак особено странно с дъщерите си и все за необикновени неща; явно бе, че ѝ се искаше да си открие сърцето, но, кой знае защо, се въздържаше. В деня, когато получи писмото, тя беше мила към всички, дори целуна Аглая и Аделаида, разкая се всъщност за нещо пред тях, но за какво точно, те не можаха да разберат. Изведнъж прояви дори снизходителност към Иван Фьодорович, който цял месец беше в немилост. Разбира се, още на другия ден тя се ядоса страшно за вчерашната си сантименталност и още преди обед успя да се скара с всички, но привечер хоризонтът пак се проясни. Изобщо цяла седмица продължи да бъде в доста радостно настроение, нещо, което отдавна вече не беше се случвало.

Ала след още една седмица се получи второ писмо от Белоконская и този път генералшата вече реши да говори. Тя заяви тържествено, че „старата Белоконская“ (тя не наричаше никога другояче княгинята, когато говореше в нейно отсъствие) ѝ съобщава твърде утешителни новини за този... „чудак, за княза де!“ Старицата го издирила в Москва, разпитала за него, научила много хубави неща; князът най-сетне сам отишъл да я види и ѝ направил почти

необикновено впечатление. „Вижда се по това, че тя го поканила да ходи у нея всеки ден между един и два часа и той се мъкне у нея всеки ден и още не ѝ е дотегнал.“ И генералшата прибави в заключение, че благодарение на „старицата“ почнали да приемат княза в две-три добри семейства. „Хубаво е, че не стои в къщи и не се срамува като глупак!“ Като научиха всичко това, девойките веднага забелязаха, че майка им е скрила от тях много неща от писмото. Може би те го бяха узнали от Варвара Ардалионовна, която можеше да знае и, разбира се, знаеше всичко, което знаеше Птицин за княза и за живота му в Москва. А Птицин беше най-осведоменият от всички. Той беше извънредно мълчалив по своите работи, макар че естествено нямаше тайни от Варя. Това беше още един повод за генералшата да намрази Варвара Ардалионовна.

Във всеки случай ледът беше строшен и изведнъж стана възможно да се говори открито за княза. Освен това още веднъж излезе наяве необикновеното впечатление и неимоверно големият интерес, който князът бе породил и оставил след себе си у Епанчини. Генералшата дори се учуди колко голямо впечатление направиха на дъщерите ѝ новините от Москва. От своя страна дъщерите също се учудиха на майка си, която така тържествено им бе заявила, че „главната черта в живота ѝ била да се лъже непрекъснато в хората“, а в същото време бе препоръчала княза на вниманието на „властната“ старица Белоконская в Москва, при което, разбира се, вниманието ѝ трябваше да се проси като милостиня, тъй като „старицата“ понякога обичаше да си прави оглушки.

Ала щом ледът бе строшен и задуха нов вятър, побърза да каже мнението си и генералът. Излезе, че и той се е интересувал необикновено много. Наистина сведенията му засягаха само „деловата страна на въпроса“. Разбра се, че в интерес на княза генералът наредил той и главно довереникът му Салазкин да бъдат следени от някакви двама много благонадеждни и влиятелни в средата си господа в Москва. Всичко, което се говорело за наследството, „така да се каже, за факта на наследството“, излязло вярно, но в края на краищата самото наследство съвсем не било толкова голямо, както отначало се разправяло. Работите били малко объркани; изникнали дългове, явили се някакви претенденти, а и князът, въпреки даваните му съвети, постъпвал много непрактично. „Разбира се, дано Бог му помогне“;

сега, когато „ледът на мълчанието“ бе строшен, генералът с радост съобщаваше това „с цялата искреност“ на душата си, защото „макар момчето да е малко *таквоз*“, все пак си го заслужава. А междувременно той извършил доста дивотии: явили се например кредитори на покойния търговец със спорни, нищо и никакви документи, а други пък, като подушили за княза, отишли при него без всякакви документи. И какво става? Въпреки твърденията на приятелите му, че всички тези хорица и кредиторчета нямат никакви права, князът задоволил почти всички; и то задоволил ги само защото наистина се оказало, че някои от тях действително били пострадали.

По тоя повод генералшата се обади, че за нещо подобно ѝ пише и Белоконская и че „това е глупаво, много глупаво; няма лек срещу глупостта“ — прибави тя остро, но по лицето ѝ се четеше, че се радва на това, което бе направил този „глупак“. В заключение на всичко генералът забеляза, че съпругата му се интересува за княза като за свой собствен син и че е станала много мила към Аглая; ето защо Иван Фьодорович зае за известно време позиция на твърде делови човек.

Но цялото това приятно настроение все пак не трая дълго. Изминаха само две седмици и изведнъж пак настъпи обрат, генералшата се намръщи, а генералът, след като на няколко пъти сви рамене, отново изпадна в „ледено мълчание“. Причината беше тази, че само преди две седмици той бе получил по околен път едно макар кратко и не съвсем ясно, но затова пък вярно известие, че Настасия Филиповна, след като изчезнала отначало в Москва, била намерена после пак там от Рогожин, след това пак изчезнала някъде, пак била намерена от него и най-сетне почти му дала честна дума, че ще се омъжи за него. И ето че само две седмици по-късно негово превъзходителство случайно научил, че Настасия Филиповна избягала за трети път почти изпод венчилото и този път изчезнала в някаква губерния, а в това време изчезнал от Москва и княз Мишкин, като оставил на Салазкин да се грижи за работите му. „Дали е отишъл с нея, или просто е хукнал подире ѝ — не се знае, но тук крушката си има опашка“ — заключи генералът. Лисавета Прокофиевна също получи някакви неприятни новини. В края на краищата два месеца след заминаването на княза в Петербург съвсем заглъхна всякакъв слух за него, а в дома на Епанчини „ледът на мълчанието“ вече не се

строшаваше. Ала Варвара Ардалионовна все пак навестяваше девойките.

За да свършим с всичките тези слухове и известия, нека прибавим и това, че в началото на пролетта у Епанчини станаха твърде много промени, така че мъчно беше да не забравят за княза, който и сам не даваше, а може би и не искаше да даде признаци за живот. През зимата малко по малко решиха най-после да отидат да прекарат лятото в чужбина; това се отнасяше за Лисавета Прокофиевна и дъщерите ѝ, тъй като генералът не можеше да губи времето си за „празни развлечения“. Решението бе взето по необикновено упоритите настоявания на девойките, които се бяха убедили напълно, че родителите им не искат да ги водят в чужбина, защото непрекъснато се грижат да ги омъжат и да им търсят годеници. Може би и родителите най-после се убедиха, че и в чужбина могат да се намерят годеници и че заминаването за едно лято не само нищо няма да обърка, но дори „може би ще помогне“. Тук му е мястото да кажем, че проектът за женитба между Афанасий Иванович Тоцки и най-голямата Епанчина бе напълно изоставен и изобщо не се стигна до официално предложение. Това стана някак от само себе си, без много приказки и без всякакви семейни раздори. След заминаването на княза и двете страни изведнъж престанаха да говорят по това. Тъкмо това беше донякъде и една от причините за тогавашното мрачно настроение на Епанчини, макар че генералшата бе заявила, че от радост е готова сега „да се прекръсти с двете ръце“. Макар и да бе в немилост и сам да се чувствуваше виновен, генералът все пак дълго се сърди; съжаляваше за Афанасий Иванович: „Такова богатство и такъв ловък човек!“ Наскоро след това генералът научи, че Афанасий Иванович се увлякъл по една гостуваща францужойка от висшето общество, маркиза и легитимистка, че женитбата е решена и че ще отведат Афанасий Иванович в Париж, а след това някъде в Бретан. „Ожени ли се за францужойка, загубен е“ — реши генералът.

А Епанчини се готвеха да заминат в началото на лятото. И изведнъж се случи нещо, което пак измени всичко и пътуването отново бе отложено за най-голяма радост на генерала и генералшата. В Петербург пристигна от Москва един княз, князът Шч., известен впрочем човек, и то известен в най-добрия смисъл. Той беше един от онези хора или дори може да се каже, дейци от най-ново време,

честни, скромни, които искрено и съзнателно желаят да бъдат полезни, непрекъснато работят и се отличават с рядкото и щастливо качество винаги да си намират работа. Князът стоеше настрана от ожесточените борби и от празнодумството на партиите и не се изтъкваше на преден план, понеже не се смяташе за достоен да играе ръководна роля, но беше разбрал отлично много неща, които ставаха напоследък. Отначало бе на служба, след това почна да участва в работите на земството. Беше също полезен кореспондент на няколко руски научни дружества. Заедно с един познат техник спомогна със събраните данни и проучванията си да се подобри трасето на една от най-важните проектирани железопътни линии. Беше на около тридесет и пет години. Принадлежеше към „най-висшето общество“ и освен това имаше „добро, солидно и неоспоримо“ състояние, както се изрази генералът, който бе имал случай по една доста сериозна работа да се срещне и запознае с него у своя началник графа. Поради някакво особено любопитство князът никога не избягваше да влиза във връзка с руските „делови хора“. Така стана, че князът се запозна и със семейството на генерала. Аделаида Ивановна, средната от трите сестри, му направи доста силно впечатление. В началото на пролетта князът разкри чувствата си. Хареса се много на Аделаида, хареса се и на Лисавета Прокофиевна. Генералът беше много радостен. Естествено пътуването се отложи. Решено бе сватбата да стане през пролетта.

Пътуването можеше впрочем да стане или към средата, или в края на лятото, макар и просто като разходка за един-два месеца на Лисавета Прокофиевна и на другите ѝ две дъщери, за да разсеят скръбта си по напускащата ги Аделаида. Но случи се пак нещо ново: към края на пролетта (сватбата на Аделаида малко се забави и беше отложена за към средата на лятото) княз Шч. представи на Епанчини един свой далечен роднина, когото впрочем познаваше доста добре. Това беше някой си Евгений Павлович Р., млад още човек на около двадесет и осем години, флигеладютант, чуден хубавец, „от знатен род“, остроумен, блестящ, с „нови идеи“, „извънредно образован“ и притежател на някакво нечувано голямо богатство. По последната точка генералът беше винаги предпазлив. Той направи справка и каза: „Наистина има нещо такова, макар че впрочем трябва още веднъж да се провери.“ Престижът на този млад и с „бъдеще“ флигеладютант

порасна много благодарение на отзивите, които старата Белоконская даде за него от Москва. Една само клюка хвърляше малко сянка върху името му: връзките и, както твърдяха, „победите“ му над някакви нещастни сърца. Когато видя Аглая, той почна да посещава много често Епанчини. Наистина нищо още не беше казано, дори не бяха направени никакви намеци, но родителите все пак смятаха, че не може и да се мисли това лято за пътуване в чужбина. Самата Аглая беше може би на друго мнение.

Това ставаше току преди да се върне нашият герой на сцената на разказа ни. Ако се съди отстрани, по това време в Петербург бяха вече успели да забравят напълно бедния княз Мишкин. Появеше ли се сега изведнъж между познатите си, той би паднал като че ли от небето. Но все пак ние ще съобщим още един факт и така ще завършим нашия увод.

След заминаването на княза Коля Иволгин в първо време продължи предишния си живот: ходеше в гимназията, посещаваше приятеля си Иполит, грижеше се за генерала и помагаше на Варя в домакинството, тоест тя го пращаше насам-натам. Но наемателите бързо се изпариха: три дни след приключението у Настасия Филиповна Фердишченко се пренесе някъде и доста скоро изчезна, така че повече не чува за него; казваха, но без да твърдят, че пие някъде. Князът замина за Москва: наематели вече нямаше. По-късно, когато Варя се омъжи, Нина Александровна и Ганя се преместиха заедно с нея у Птицин, в квартала на Измаиловския полк; колкото до генерал Иволгин, горе-долу по същото време с него се случи нещо съвсем непредвидено: тикнаха го в затвора за длъжници. Изпратен бе там зарад приятелката му капитаншата, на която беше подписвал по различно време полици за около две хиляди рубли. Всичко това беше за генерала истинска изненада и нещастникът стана „напълно жертва на своята безгранична вяра в благородството на човешкото сърце, казано изобщо“. Свикнал да подписва спокойно чекове и полици, той и не предполагаше, че те могат да бъдат един ден валидни и все си мислеше, че това е само „така“. Но излезе, че не е така. „Иди вярвай след това на хората, разчитай благородно на тях!“ — възкликвайте той с тъга, като седеше с новите си приятели пред шише е ракия в къщата на Тарасов^[3] и им разправяше анекдоти за обсадата на Карс^[4] и за възкръсналия войник. Впрочем той започна да си живее

прекрасно. Птицин и Варя казваха, че там му е истинското място; Ганя се съгласи напълно с тях. Само клетата Нина Александровна скришом плачеше горчиво (което дори учудваше домашните ѝ) и макар да бе вечно болна, ходеше по възможност по-често да види мъжа си в затвора.

От тази „случка с генерала“, както казваше Коля, и изобщо откакто се беше омъжила сестра му, той почти напълно се изплъзна от ръцете им и стигна дотам, че напоследък дори рядко идваше да ношува в къщи. Мълвеше се, че завързал много нови познанства; освен това постоянно го виждаха в затвора за длъжници. Нина Александровна не можеше да отиде без него там; а в къщи не проявяваха дори любопитство да го безпокоят. Варя, която се държеше по-рано така строго с него, сега съвсем не го разпитваше къде скита; а Ганя, за голямо учудване на домашните и въпреки ипохондрията си, му приказваше и дори понякога се отнасяше съвсем другарски с него, което никога преди това не беше се случвало, тъй като двадесет и седем годишният Ганя досега естествено не бе обръщал ни най-малко приятелско внимание на петнадесетгодишния си брат, държеше се с него грубо, изискваше от всички домашни само строгост към него и постоянно му се заканваше „да му дръпне ушите“, което изкарваше Коля „извън всякакви граници на човешкото търпение“. Човек би рекъл сега, че Коля е понякога дори необходим на Ганя. Той бе останал много смаян от това, дето Ганя върна тогава парите; ето защо бе готов да му прости много неща.

Изминаха около три месеца от заминаването на княза и семейството на Иволгин научи, че Коля ненадейно се запознал с Епанчини и бил приет много добре от девойките. Варя узна бързо новината; Коля впрочем се запозна сам, а не чрез Варя. Малко по малко Епанчини го обикнаха. Отначало генералшата го гледаше накриво, но скоро стана любезна към него, защото „той беше искрен и не се подмазваше“. Че Коля не се подмазваше, това беше самата истина; той успя да си извоюва у тях положение на пълно равенство и независимост и ако четеше понякога на генералшата книги и вестници, то беше, защото винаги беше услужлив. Един-два пъти обаче той се скара жестоко с Лисавета Прокофиевна и ѝ заяви, че тя е деспотка и че кракът му няма да стъпи в нейната къща. Първия път спорът избухна по „женския въпрос“, а втория път по въпроса, в кой сезон на годината

най-добре се ловят щиглеци. Колкото и невероятно да изглеждаше, на третия ден след кавгата генералшата му прати по един прислужник записка, с която го молеше непременно да я посети; Коля не му мисли много и веднага отиде. Само Аглая, кой знае защо, беше винаги неприветлива и се държеше надутно с него. Ала писано бе тъкмо нея да изненада. Един ден — това беше през страстната седмица — Коля издебна момента, когато бяха сами, и даде на Аглая едно писмо, като каза само, че му е заръчано да го предаде лично на нея. Аглая изглежда заплашително „самонадеяния хлапак“, но Коля излезе, без да чака. Тя разгъна писмото и прочете:

„Един ден вие ме удостоихте с вашето доверие. Може би сега съвсем сте ме забравили. Как стана така, че ви пиша? Не знам; но аз почувствувах неудържимо желание да ви напомня за себе си, и то тъкмо на вас. Колко пъти вие и сестрите ви сте ми били много необходими, но от трите виждах само вас в мисълта си. Вие сте ми необходима, много необходима. Няма какво да ви пиша за себе си, нито какво да ви разказвам. И това не беше моето желание; много ми се иска да бъдете щастлива. Щастлива ли сте? Ето това само исках да ви кажа.

Ваш брат княз Л. Мишкин“

След като прочете тази късичка и доста несвързана записка, Аглая изведнъж се изчерви и се замисли. Трудно би било да предадем хода на мислите ѝ. Между другото тя се запита: „Дали да я покажа някому?“ Беше ѝ някак срамно. Но най-после с подигравателна и странна усмивка тя хвърли писмото в чекмеджето на масичката си. На другия ден го извади и мушна в една дебела книга със здрава подвързия (винаги правеше така с писмата си, за да ги намира побързо, когато ѝ потрябват). И едва след седмица случайно погледна коя беше тази книга. Тя беше „Дон Кихот Ламаншки“.^[5] Неизвестно защо прихна да се смее.

Неизвестно е също показва ли писмото на някоя от сестрите си.

Но още когато четеше писмото, изведнъж ѝ мина през ума: нима с този самонадеян хлапак и самохвалко е намерил князът да си пише, и

то може би единствено с него? Макар и да прие необикновено пренебрежителен вид, все пак тя заразпитва Коля. Ала „хлапакът“, който винаги се обиждаше, този път не обърна никакво внимание на пренебрежението; много накъсо и доста сухо той обясни на Аглая, че макар да е дал на княза за всеки случай постоянния си адрес и му е предложил услугите си малко преди да замине той от Петербург, това е първата поръчка, с която е натоварен, и първото писмо, което получава. И за доказателство на думите си той показа писмото, изпратено лично до него. Аглая не се посвени и го прочете. В писмото до Коля се казваше:

„Мили Коля, бъдете така добър и предайте тук приложената запечатана записка на Аглая Ивановна. Бъдете здрав.

Обичащият ви кн. Л. Мишкин“

— Все пак е смешно да се довериш на такъв сополанко — каза оскърбително Аглая, като върна записката на Коля и презрително мина край него.

Това вече Коля не можа да понесе: сякаш нарочно той бе измолил от Ганя, без да му обяснява защо, да си сложи неговото съвсем ново зелено шалче. Той се обиди жестоко.

[1] Канканерка — от френ. сапсап — танцувачка. ↑

[2] „Шато де фльор“ („Дворец на цветята“) — увеселително заведение в Париж. ↑

[3] *Къщата на Тарасов*. — В нея се е помещавал в Петербург затворът за длъжници. ↑

[4] ... за *обсадата на Карс*... — става дума за обсадата на Карс (турска крепост) през време на Кримската война, юни–ноември 1855 година. ↑

[5] *Тя беше „Дон Кихот Ламаншки“*. — Достоевски е бил горещ почитател на великото произведение на Сервантес. Той е писал за него: „В целия свят няма по-дълбоко и по-силно от това съчинение. Засега то е най-последната и най-великата дума на човешката мисъл, то е най-

горчивата ирония, която само е могъл да изрази човек...“ („Дневник писателя“ през 1876 година, март, глава II.) ↑

II

Беше в първите дни на юни и от една седмица вече времето в Петербург бе рядко хубаво. Епанчини имаха великолепна вила в Павловск. Лисавета Прокофиевна изведнъж се развълнува и раздвижи; и два дни не минаха в приготовления и те се пренесоха.

На втория или на третия ден след преместването на Епанчини със сутрешния влак от Москва пристигна и княз Лев Николаевич Мишкин. Никой не го посрещна на гарата; ала при слизането от вагона на княза изведнъж се стори, че зърна странния, пламтящ поглед на нечий две очи сред тълпата, заобиколила пътниците. Той се вгледа по-внимателно, но нищо повече не различи. Това беше, разбира се, само измама, но тя остави у него неприятно впечатление. И без това князът беше тъжен, замислен и като че ли угрижен за нещо.

Файтонджията го закара до един хотел, недалеч от Литейная. Хотелът беше лош. Князът нае две малки стаи, тъмни и зле мебелирани, изми се, облече се, не поиска нищо и бързо излезе, сякаш се боеше, че ще закъсне или няма да завари някого в къщи.

Ако го зърнеше сега някой от тези, които го познаваха преди половин година в Петербург, при първото му пристигане, може би щеше да намери значително подобрение във външността му. Но надали беше така. Само в дрехите му имаше пълна промяна: те бяха други, ушити в Москва, и то от добър шивач; ала и дрехите имаха недостатък: ушити бяха твърде по модата (както шият винаги добросъвестните, но не много талантиливи шивачи), и то за един човек, който никак не държи за тоалета си, така че ако някой, който обича много да се присмива, погледнеше внимателно княза, може би щеше да намери на какво да се посмее. Но малко ли смешни неща има?

Князът нае файтон и се отправи за Пески. В една от Рождественските улици той бързо намери малка дървена къщица. За негово учудване къщицата излезе с хубава външност, чистичка, поддържана много добре, с градинка, в която растяха цветя. Прозорците към улицата бяха отворени и се чуваше остър, непрекъснат говор, почти викове, сякаш някой четеше на глас или дори

произнасяше реч; от време на време виковете се прекъсваха от смеха на няколко звънки гласове. Князът влезе в двора, изкачи се по стълбището и попита за господин Лебедев.

— Ами ето го — отговори готвачката със засукани до над лактите ръкави, която му отвори и посочи с пръст към „гостната“.

Тази гостна, тапицирана в тъмносиньо, беше подредена чистичко и с известна предвзетост, тоест с кръгла маса и диван, с бронзов часовник под стъклен калпак, с тясно огледало на стената между прозорците и с малък много стар полилей с висулки, закачен с бронзова верижка за тавана. Посред стаята бе застанал самият господин Лебедев с гръб към влизащия княз, по жилетка, но без сако поради горещината и като се удряше в гърдите, разпалено ораторствуваше на някаква тема. Слушателите бяха: петнадесетинагодишно момче с доста весело и не глупаво лице и с книга в ръцете, млада девойка на около двадесет години в пълен траур и с пеленаче на ръцете, тринадесетгодишно момиче, също в траур, което много се смееше и ужасно разтваряше устата си, и най-последен необикновено странен слушател, легнал на дивана: млад човек на около двадесет години, доста хубав, мургавичък, с дълги гъсти коси, с големи черни очи и с едва покарали бакенбарди и брадичка. Този слушател, изглежда, често прекъсваше и оспорваше ораторствуванията на Лебедев и на него навярно се смееше останалата публика.

— Лукиян Тимофеич, ей, Лукиян Тимофеич! Та погледни де! Погледни насам!... Правете най-сетне, каквото искате!

И готвачката си излезе, като махна с ръце и толкова се разсърди, че дори цялата почервения.

Лебедев се извърна и щом забеляза княза, остана известно време като гръмнат, след това се спусна към него с мазна усмивка, но изведнъж пак се спря втрещен и промълви:

— Пре-пре-пресветли княже!

Но внезапно, сякаш все още неспособен да запази хладнокръвие, той се обърна и ни в клин, ни в ръкав се нахвърли първо на девойката в траур, която държеше бебето на ръце, така че тя дори се дръпна малко от изненада, но веднага след това я остави и почна да вика на тринадесетгодишното момиче, което бе застанало на прага на съседната стая и все още продължаваше да се усмихва както преди малко. То не можа да понесе виковете и начаса офейка в кухнята;

Лебедев дори затропа с крака подире му, за да го сплаши, но щом срещна погледа на княза, който го гледаше смутено, рече за обяснение:

— За... да ми има уважението, хе-хе-хе!

— Напразно е всичко това... — започна князът.

— Сегичка, сегичка, сегичка... моментално!

И Лебедев бързо изчезна от стаята. Князът погледна учудено момичето, момчето и легналия на дивана; всички се смееха. Засмя се и князът.

— Отиде да си облече фрака — каза момчето.

— Колко неприятно е всичко това — започна князът, — а аз смятах... кажете ми дали той не е...

— Пиян ли, искате да кажете? — извика един глас от дивана. — Ни най-малко! Може да е пийнал три-четири чашки, хайде, де речем, някакви си пет, но какво е това — то си му е мярката.

Князът понечи да се обърне да отговори на гласа от дивана, но се обади девойката, по чието мило лице бе изписана най-голяма откровеност.

— Сутрин той не пие никога много; ако сте дошли при него по някаква работа, тъкмо сега му говорете. Сега му е моментът. Само привечер, когато се връща, е пиян; а и сега, повечето нощем, плаче или ни чете на глас от свещеното писание, защото майка ни умря преди пет седмици.

— Затова и избяга, защото сигурно му е било тежко да ви отговаря — засмя се младият човек на дивана. — Бас държа, че вече смята да ви излъже и тъкмо сега обмисля как да го направи.

— Само пет седмици! Само пет седмици! — извика Лебедев, като се върна, облечен вече във фрак. Той мигаше и вадеше от джоба си кърпичка, за да си изтрие сълзите. — Сирачета!

— Но защо идвате целият окъсан? — каза девойката. — Ами че тук зад вратата е съвсем новият ви сюртук, не го ли видяхте?

— Мълчи, немирнице! — викна ѝ Лебедев. — Ще ти кажа аз на тебе! — уж затропа той с крака срещу нея. Но този път тя само се разсмя.

— Какво ме плашите, та аз не съм Таня, няма да побягна. А може и Любочка да събудите и тя да се стресне... защо крещите така!

— Млък, млък, млък! Пепел ти на езика... — ужасно се уплаши изведнъж Лебедев и като се спусна към детето, което спеше в ръцете

на дъщеря му, няколко пъти уплашено го прекръсти. — Господи, пази го, Господи, закрилай го! Това е собственото ми бозайниче, щерка ми Любов — обърна се той към княза, — родена в най-законен брак от новопредставената Елена, жена ми, която умря при раждането. А това голишарче е дъщеря ми Вера, която е в траур... А този, този, о, този...

— Защо се запъна? — извика младият човек. — Продължавай де, не се смущавай.

— Ваше сиятелство! — в някаква екзалтация извика изведнъж Лебедев. — За убийството на семейство Жемарини благоволихте ли да следите във вестниците?^[1]

— Прочетох — каза князът е известно учудване.

— Тогава ето истинския убиец на семейство Жемарини, той самият!

— Какво приказвате? — рече князът.

— Тоест, алегорично казано, бъдещият втор убиец на бъдещото второ семейство Жемарини, ако се създаде такова. За това се и готви...

Всички се засмяха. Князът помисли, че може би наистина Лебедев се стеснява и превзема само защото предчувствува неговите въпроси и като не знае как да отговори, гледа да спечели време.

— Бунтува! Съзаклятници! — крещеше Лебедев, сякаш не можеше вече да се сдържа. — Кажете сега, мога ли аз, имам ли правото да смятам за свой племенник, за единствен син на покойната ми сестра Анисия такъв един злоезичник, такъв, може да се каже, блудник и изверг?

— Та престани де, пияницо! Ще повярвате ли, княже, сега той си е турил на ума да се занимава с адвокатство, да ходи по съдебни иски; залови се с красноречието и все на висок стил говори с децата в къщи. Преди пет дни пледира пред мировия съдия. И вижте само кого се е заел да защитава: не бабичката, която го умоляваше, молеше и която бе ограбил един подъл лихварин, петстотин рубли, цялото й състояние, задигнал, а този същия лихварин, някакъв чифут Зайдлер, затова че обещал да му даде петдесет рубли...

— Петдесет рубли, ако спечеля делото, и само пет, ако го загубя — обясни изведнъж Лебедев със съвсем променен глас, сякаш нито за момент не бе викал досега.

— Естествено той се извози, нали правосъдието не е вече както едно време, само дето му се посмяха. Но той остана ужасно доволен от

себе си; спомнете си, безпристрастни господа съдии — казал той, — че този нещастен старец, който е с парализирани крака и живее от честен труд, се лишава от последния залък хляб; спомнете си мъдрите думи на законодателя: „Нека милосърдие цари в съдилищата.“ И ще повярвате ли, всяка сутрин той ни повтаря дума по дума тази реч, както я е произнесъл там; за пети път днес, току преди да дойдете, ни я четеше — толкова му е харесала. Сам се възхищава от думите си. И още някого се готви да защитава. Вие май сте княз Мишкин? Коля ми е казал за вас, че до ден-днешен не е срещал в живота си по-умен човек от вас...

— И няма! И няма! Няма на света по-умен! — прибави веднага Лебедев.

— Хайде да кажем, че този излъга. Единият ви обича, а другият ви се подмазва; а аз съвсем нямам намерение да ви правя вятър, бъдете уверен. На вас не ви липсва здрав разум: я бъдете съдия между мене и него. Хайде, искаш ли князът да ни бъде съдия? — обърна се той към вуйчо си. — Аз дори се радвам, княже, че вие дойдохте.

— Искам! — решително извика Лебедев и неволно огледа публиката, която отново почна да се трупа около него.

— Но какво имате да решавате? — каза князът, като се намръщи.

Той наистина имаше главоболие, а освен това все повече и повече се убеждаваше, че Лебедев го маме и се радва, дето работата се отлага.

— Ето как стои въпросът. Аз съм негов племенник, това той не излъга, въпреки че винаги лъже. Не съм завършил образованието си, но искам да го завърша и настоявам на искането си, защото имам характер. А за да мога да съществувам дотогава, ще заема едно място по железниците с двадесет и пет рубли. Признавам освен това, че два-три пъти той ми помогна. Аз имах двадесет рубли и ги проиграх. Ще повярвате ли, княже, аз бях толкова подъл, толкова низък, че ги загубих на карти!

— С един мошеник, с един мошеник, комуто не трябваше да платиш! — извика Лебедев.

— Да, мошеник е, но аз трябваше да му платя — продължи младият човек. — А че е мошеник и аз го потвърждавам, и то не само защото те наби. Това е, княже, един изпъден от армията офицер, запасен поручик от предишната рогожинска банда, който дава уроци

по бокс. Откак Рогожин ги разгони, те всички сега се скитат. Но най-лошото е, дето аз знаех, че той е мошеник, негодник и крадец и въпреки това седнах да играя с него и когато залагах последната си рубла (ние играехме на палки), аз си мислех: загубя ли, ще отида при вуйчо Лукиян, ще го ударя на молба — той няма да ми откаже. Това е вече низост, ето това е истинска низост! Това е вече съзнателна подлост!

— Да, съзнателна подлост! — повтори Лебедев.

— Недей тържествува, почакай малко — извика докачен племенникът, — той пък се радва. Дойдох тук при него, княже, и всичко му признах: постъпих благородно, не се пощадох; наругах се пред него, доколкото можах, тук всички са свидетели. За да заема това място по железниците, непременно трябва поне малко да се пооблека, защото целият съм в дрипи. Ей на, погледнете ботушите ми! Иначе не мога да се явя в службата, а не се ли явя в определения срок, мястото ми ще вземе друг и пак ще остана на сухо и кой знае кога ще намеря друго място. Сега му искам само петнадесет рубли и обещавам никога вече да не му искам и освен това в първите три месеца ще му платя целия дълг до копейка. Аз ще удържа думата си. Мога да прекарам цели месеци с хляб и квас, защото имам характер. За три месеца ще получа седемдесет и пет рубли. Заедно с предишните ще му дължа всичко тридесет и пет рубли, значи, ще имам с какво да му платя. Нека ми определи каквато ще лихва, дявол го взел! Та не ме ли познава? Попитайте го, княже: когато по-рано ми е помагал, връщал ли съм му парите, или не? А защо сега ми отказва? Сърдит ми е, задето платих на поручика; друга причина няма! Ето какъв е този човек — ни се кара, ни се води!

— И не си отива! — извика Лебедев. — Легна тук и не си отива.

— Казах ти вече. Няма да си отида, докато не ми дадеш. Вие нещо се усмихвате, княже? Смятате май, че не съм прав?

— Не се усмихвам, но според мене вие наистина донякъде не сте прав — с нежелание отговори князът.

— Но кажете направо, че съвсем не съм прав, не извъртайте; защо това „донякъде“?

— Щом искате, съвсем не сте прав.

— Щом искам! Смешно! Нима смятате, че сам не знам, че постъпвам неделикатно, че парите са негови, че може да прави с тях,

каквото си иска, а от моя страна излиза нещо като насилие. Но вие, княже... не познавате живота. Не ги ли учиш, нищо не можеш да очакваш. Тези хора трябва да се учат. А моята съвест е чиста; казано откровено, аз няма да го ощета, ще му ги върна с лихвите. Морално той също е удовлетворен: видя моето унижение. Какво повече иска? Та за какво друго ще го бива, ако не услужва? Моля ви се, какво върши той самият? Я го попитайте как постъпва с другите и как лъже хората? Как е спечелил тази къща? Главата си отрязвам, ако вече не ви е излъгал и не е намислил вече как да ви лъже занаят! Вие се усмихвате, не вярвате?

— Струва ми се, че всичко това няма никаква връзка с вашата работа — забеляза князът.

— Аз лежа тук ето вече трети ден и какво ли не видях! — извика младият човек, без да слуша княза. — Представете си, той подозира този ангел, ей тази девойка, сега сираче, моя братовчедка, негова дъщеря, всяка нощ търси да види дали не е скрила някой миличък! Идва тихичко тук и претърсва и под моя диван. Побъркал се е от мнителност; във всеки кът вижда крадци. Но щом скача от леглото час по час, ту гледа дали прозорците са добре затворени, ту вратата опитва, в печката надзърта и така по шест-седем пъти на нощ. В съда защитава мошениците, а нощем става по два-три пъти да се моли на колене ей тук в салона, по половин час си удря челото в пода и за кого ли не се моли, какво ли не нарежда в пианството си? За упокоение душата на графиня Дюбари^[2] се моли, чух го с ушите си; Коля също го чу: съвсем се е побъркал!

— Виждате ли, чувате ли, княже, как той ме позори! — извика Лебедев, почервенял и наистина извън себе си. — А той не знае, че може би аз, пияница и развратник, крадец и злодеец, имам поне тая заслуга, дете ей този присмехулко още като кърмаче съм го повивал в пеленки, и в корито съм го къпал, и у бедната ми, овдовяла сестра, макар и също беден, по цели нощи съм седял, нито миг не съм склопвал очи, когато бяха болни, и за двамата съм се грижел, от дворника дърва съм крал, песни съм му пял, с пръсти съм му щракал, и то на гладен стомах, и ето отгледах го, а той сега ми се присмива! А и какво ти влиза в работа, ако аз наистина съм се помолил веднъж за упокоение душата на графиня Дюбари? Преди три дни, княже, аз за

пръв път в живота си прочетох нейната биография в енциклопедията. И знаеш ли ти коя е била тази Дюбари? Казвай, знаеш ли, или не?

— То пък само ти знаеш! — подигравателно, но без желание промълви младият човек.

— Тя е била такава графиня, която, след като се измъкнала от тинята, е управлявала вместо кралицата и на която една велика императрица в собственоръчно писмо е писала „*ma cousine*“. На леве-дю-роа^[3] (знаеш ли ти какво значи леве-дю-роа) един кардинал, папският нунций, е предложил сам да обуе босите ѝ крачка с копринени чорапчета, и то за чест го е смятал — ей такава висока и пресвета личност е била! Знаеш ли това? По лицето ти виждам, че не знаеш! Ха кажи как е умряла? Отговори де, ако знаеш!

— Я се махай! Дотегна ми.

— Ето как е умряла. След такива почести палачът Самсон е завлякъл тази бивша властителка, макар и невинна, на гилотината, за да направи удоволствие на парижките продавачки, а тя в страха си не разбира какво става с нея. Вижда, че той ѝ превива шията под ножа и я подбутва с ритници — а те се смеят, — и почнала да крещи: „*Encore un moment, monsieur le bourreau, encore un moment!*“ Което ще рече: „Още един момент, господин палачо^[4], още един момент!“ И ето тъкмо за този момент Господ може би ще ѝ прости, защото невъзможно е да си представиш по-голяма мизерия за човешката душа. Ти знаеш ли какво значи, думата мизерия? Ето точно това е мизерия, когато прочетох как извикала графинята в този момент, сърцето ми сякаш се стегна с клещи. И какво те засяга тебе, червей, че лягайки си да спя, ми дойде на ум да спомена в молитвата си тази велика грешница? И може би затова я споменах, защото, откак свят светува, сигурно никой никога не се е помолил за нея, дори не се е сетил за това. А ней ще ѝ стане приятно на оня свят да почувствува, че се е намерил на земята грешник като нея да се помоли поне веднъж за душата ѝ. Защо се смееш? Не вярваш, безбожнико. А ти отде знаеш? Ако си ме подслушвал, ти и друго излъга: аз не се молих само за графиня Дюбари; аз казах така: „Упокой, Господи, душата на великата грешница графиня Дюбари и на всички подобни на нея“, а това е вече съвсем друго; защото на оня свят има много такива велики грешници и хора, които са изпитали превратностите на съдбата и са страдали и сега се гърчат и стенат, и чакат; а аз се молих тогава и за тебе, и за

такива като тебе безсрамници и оскърбители, щом си почнал да подслушваш моите молитви...

— Хайде стига, достатъчно, моли се, за когото искаш, дявол те взел, няма защо да крещиш! — ядосано го прекъсна племенникът. — Много ни е начетен той, княже, знаете ли? — прибави той с някаква стеснителна усмивка. — Сега все разни такива книжки и мемоари чете.

— Все пак вашият вуйчо... не е безсърдечен човек — забеляза небрежно князът. Този млад човек почваше да му става много противен.

— Че то ушите му ще пораснат от вашите хвалби! Виждате ли, веднага се заоблизва — и ръка слага на сърцето, и устата си присвива. Може да не е безсърдечен, но е мошеник, там е лошото; а отгоре на това е и пияница, цял се е размекнал като всички, който от години пият, затова и всичко у него скърца. Виж, децата обича, да речем, уважаваше покойната ми леля... Дори мене обича и, Бога ми, не ме е забравил в завещанието си...

— Нищо няма да ти оставя! — озлобено извика Лебедев.

— Слушайте, Лебедев — каза твърдо князът, като обърна гръб на младия човек, — от опит знам, че вие сте делови човек, когато искате... Сега разполагам с твърде малко време и ако вие... Извинете, как беше името и презимето ви, забравих.

— Ти-Гн-Гимофей.

— Още?

— Лукиянович.

Всички в стаята пак се разсмяха.

— Излъга! — извика племенникът. — И сега излъга! Той, княже, съвсем не се казва Тимофей Лукиянович, а Лукиян Тимофеевич! Ха кажи сега, защо излъга? Лукиян или Тимофей, не ти ли е все едно, а и какво значение има това за княза? Уверявам ви, че той лъже просто по навик!

— Нима е вярно? — с нетърпение попита князът.

— Вярно е, аз се казвам Лукиян Тимофеевич — призна смутено Лебедев, като сведе покорно очи и пак тури ръка на сърцето си.

— Но защо, Боже мой, правите така!

— От самоунижение — пошепна Лебедев, като все повече и по-покорно навеждаше глава.

— Ех, какво самоунижение има в това! Ако знаех само къде да намеря сега Коля! — каза князът и се извърна да си върви.

— Аз ще ви кажа къде е Коля — обади се пак младият човек.

— Не, не, не! — нахвърли се Лебедев и се засуети припряно.

— Коля нощува тук, но сутринта отиде да търси генерала си, когото вие, княже, бог знае защо, освободихте срещу пари от затвора за длъжници. Още вчера генералът обеща да дойде да нощува пак тук, но не дойде. Най-вероятното е да е пренощувал в хотел „Везни“, на две крачки оттук. Коля е, значи, там или в Павловск, у Епанчини. Той имаше пари, още вчера искаше да отиде там. И така, значи, той е или във „Везни“, или в Павловск.

— В Павловск, в Павловск!... А ние да идем тук, тук в градинката и... кафенце ще пийнем...

И Лебедев помъкна княза за ръката. Те излязоха от стаята, минаха едно дворче и влязоха през вратичката. Тук наистина имаше една много мъничка, но много приятна градинка и благодарение на хубавото време всички дървета в нея се бяха вече разлистили. Лебедев тури княза да седне на една зелена дървена пейка зад също зелена, закрепена в земята маса, и седна срещу него. След минутка наистина донесоха и кафе. Князът не се отказа. Лебедев угоднически и жадно продължаваше да го гледа в очите.

— А аз пък не знаех, че така сте се наредили — каза князът с вид на човек, който мисли за съвсем друго.

— Си-сирачета — започна, кривейки се, Лебедев, но се спря: князът гледаше разсеяно отпреде си и вече беше забравил, разбира се, своя въпрос. Мина още около една минута; Лебедев го гледаше и чакаше.

— Какво има? — каза князът, като че сепнат. — Ах, да! Нали вие самият, Лебедев, знаете, в какво се състои работата: аз дойдох по повод вашето писмо. Говорете.

Лебедев се смути, искаше да каже нещо, но само отвори уста: нищо не излезе. Князът почака и тъжно се усмихна.

— Струва ми се, че ви разбирам много добре, Лукиян Тимофеевич: сигурно не сте ме очаквали. Мислели сте, че аз няма да се надигна да дойда от моя затънтен край още при първото ваше известие, което сте написали за успокоение на съвестта си. А ето че аз пристигнах. Хайде, стига вече, недейте ме лъга. Престанете да

служите на двама господари. Рогожин е тук от три седмици вече, аз знам всичко. Можахте ли да му я продадете както тогава, или не? Кажете истината.

— Сам я откри извергът, сам.

— Не го хулете; той, разбира се, е постъпил зле с вас...

— Преби ме, преби ме! — поде страшно възмутен Лебедев. — И с куче в Москва ме гони, по цяла една улица, с бърза хрътка. Ужасна хрътка.

— Вие ме вземате за дете, Лебедев. Кажете, тя сериозно ли го остави сега, в Москва де?

— Сериозно, сериозно, пак току пред сватбата. Той броеше вече минутите, а тя избяга тук в Петербург и право при мене: „Спаси ме, приюти ме, Лукиян, и не казвай на княза...“ Тя, княже, се бои от вас повече, отколкото от него и там е — мистерията!

И Лебедев лукаво опря пръст до челото си.

— А сега пак ли ги събрахте?

— Пресветли княже, но как можех... как можех аз да попреча?

— Стига, там ще узная всичко. Кажете само къде е сега тя? При него ли е?

— О, не! Съвсем не! Живее си още сама. Аз, казва, съм свободна и знаете ли, княже, силно настоява на това. Аз, казва, съм още напълно свободна! Живее все още на Петербургская, у моята балдъза, както ви писах.

— И сега ли е там?

— Там е, ако не е отишла в Павловск поради хубавото време, във вилата на Дария Алексеевна. Аз, казва, съм напълно свободна; вчера дори пред Николай Ардалионович се хвалеше много със свободата си. Лош признак!

И Лебедев се ухили.

— Коля често ли е при нея?

— Той е лекомислен, неразбираем и не знае да пази тайни.

— Бяхте ли там скоро?

— Всеки ден, всеки ден.

— Значи, и вчера?

— Не; преди три дни.

— Колко жалко, че сте малко пийнал, Лебедев! Иначе бих ви попитал нещо.

— Не, не, не, никак не съм пиан!

И Лебедев се ухили.

— Кажете ми, как я оставихте?

— Търсеща...

— Търсеща?

— Като че ли все търси нещо, като че ли е загубила нещо. Колкото до предстоящия брак, дори мисълта за него ѝ е омразна и тя я смята за обидна. А за него самия мисли като за кора от портокал, не повече, тоест повече — със страх и ужас, дори забранява да се говори за него, а се виждат само по необходимост... и той го чувства силно! А трябва да се примири!... Тя е неспокойна, подигравателна, лицемерна, избухлива...

— Лицемерна и избухлива?

— Да, избухлива; защото при един разговор миналия път насмалко не ме хвана за косите. Опитах се да я успокоя с апокалипсиса^[5].

— Как така? — попита князът, като помисли, че зле е чул.

— С четене на апокалипсиса. Дамата има неспокойно въображение, хе-хе! А освен това бях забелязал у нея голяма склонност към сериозни, макар и странични теми. Обича ги, обича и дори смята за особено уважение да ѝ говориш. Да. А аз в тълкуването на апокалипсиса съм силен и го тълкувам от петнадесет години. Тя се съгласи с мене, че сме при третия вран кон и при конника, който държи везни в ръката си, тъй като всичко в днешния век е отмерено на везни и уредено с договор и всички хора търсят само правото си „Една мяра пшеница за динарий и три мери ечемик за динарий“... И отгоре на това искат да запазят свободен дух, чисто сърце, здраво тяло и всички дарове Божии. Ала само по пътя на правото няма да ги запазят, а след това ще дойде бледият кон и тоя, чието име е Смърт, а след него вече идва адът... Тези неща тълкуваме, когато се съберем, и това силно ѝ подействува.

— Толкова ли вярвате вие самият? — попита князът, като огледа със странен поглед Лебедев.

— Вярвам и тълкувам. Защото съм беден и гол, и пращинка във вихрушката човешка. И кой ще зачете Лебедев? Всеки му се присмива и всеки го изпраща едва ли не с ритник. Но тук, при тълкуването, аз съм равен на велможа. Защото имам ум! И един велможа затрепери

пред мене... на креслото си, понеже почувствува с ума си. Това беше преди две години, пред Великден. Негово високопревъзходителство Нил Алексеевич чул за мене — тогава аз още служех в неговото министерство — и нарочно ме повика от дежурната чрез Пьотр Захарич в кабинета си. Когато останахме насаме, той ме попита: „Вярно ли е, че си професор в тълкуването пророчествата за антихриста?“ Не скрих. „Аз съм“ — казвам и почнах да излагам и тълкувам писанието и без да смекчавам страха, още щом разгънах страницата с алегориите, в мисълта си го подсилих и приведох цифри. Той почна да се усмихва, но при цифрите и сравненията затрепери и ме помоли да затворя книгата и да си отида. Заповяда да ме наградят за Великден, а на Томина неделя предаде Богу дух.

— Що думате, Лебедев?

— Самата истина. Падна от каляската след обед... удари си сляпото око в един стълб и като малко дете, като малко дете веднага си угасна. По служебните списъци беше на седемдесет и три години; червеничък, с побелели коси, целият парфюмиран и все се усмихваше, все се усмихваше като дете. Спомни си тогава Пьотр Захарин и каза: „Ти го предрече.“

Князът стана да си върви. Лебедев се учуди и дори беше в недоумение, задето князът вече става.

— Ей, че равнодушен сте станали вече, хе-хе! — осмели се да отбележи той угоднически.

— Вярно, не се чувствавам много добре, главата ми тежи, може би е от пътя — отговори намръщен князът.

— Да бяхте отишли на почивка — плахо подметка Лебедев.

Князът стоеше умислен.

— Ето и аз след два-три дни отивам с цялото домокадие на летуване, та и за здравето на новороденото да е добре, и тук в къщата през това време да се направят някои поправки. И аз отивам в Павловск.

— И вие в Павловск? — попита изведнъж князът. — Какво е това, всички ли тук отиват в Павловск? И вие ли, казвате, имате там вила?

— Не всички отиват в Павловск. На мене Иван Петрович Птицин ми отстъпи една от вилите си, които е купил на сметка. И хубаво, и високо, и зелено, и евтино, и добро общество, и музика свири, и ето

защо всички отиват в Павловск. Аз впрочем отивам в пристройчицата, а пък вилата...

— Сте я дали под наем?

— Не, не. Не... съвсем не...

Изглежда, Лебедев само към това насочваше разговора. Тази мисъл му хрумна преди три минути. А от наемател той нямаше вече нужда, защото имаше вече един, който му бе казал, че може би ще наеме вилата. А Лебедев знаеше положително, че не „може би“, а сигурно ще я наеме. Но сега изведнъж му хрумна една по негова сметка много полезна мисъл — да даде вилата на княза, като използва обстоятелството, че другият наемател не беше се изказал ясно. „Истински конфликт и съвсем нов обрат на работите“ — въобрази си изведнъж той. И прие предложението на княза едва ли не с възторг и когато го запитаха направо за цената, дори замаха с ръце.

— Добре, както искате; аз ще се осведомя; вие няма да загубите нищо.

И двамата вече излизаха от градината.

— А ако бихте искали... аз бих могъл... аз бих могъл, уважаеми княже, да ви съобщя нещо много интересно по същия въпрос — измънка Лебедев, като радостно се въртеше около княза.

Князът се спря.

— Дария Алексеевна също има виличка в Павловск.

— Е, та какво?

— А една известна личност е нейна приятелка и, изглежда, има намерение да я посещава често в Павловск. С цел.

— С каква цел?

— Аглая Ивановна...

— Ах, стига, Лебедев! — прекъсна го князът с някакво неприятно чувство, сякаш го докоснаха до болното му място. — Всичко това... не е редно. Кажете по-добре кога се пренасяте? За мене колкото по-скоро, толкова по-добре, защото съм в хотел...

Унесени в разговор, те излязоха от градината, но не влязоха в къщата, а минаха дворчето и стигнаха до вратичката.

— Най-добре — каза Лебедев, след като помисли един момент — пренесете се още днес от хотела направо тук, а вдругиден ще тръгнем заедно за Павловск.

— Ще видя — каза умислен князът и излезе на улицата.

Лебедев се загледа подире му. Смая го внезапната разсеяност на княза. На излизане той бе забравил дори да каже „сбогом“, не кимна дори с глава, което беше несъвместимо с известната на Лебедев вежливост и внимателност на княза.

[1] *За убийството на семейство Жемарини благоволихте ли да следите във вестниците?* — Убийството на жената на търговеца Жемарин, на неговата майка, на единадесетгодишния им син, на една тяхна роднина, на готвачката и на портиера — всичко шест души — е станало в Тамбов на 1 март 1868 година. Убиецът — осемнадесетгодишният гимназист Витолд Горски (чието име и подробности по престъплението му много пъти се споменават в романа) — е интересувал Достоевски, тъй като в негово лице е виждал представител, на оная част от младежта, върху която „нихилистическите“ теории от 60-те години имали според писателя отрицателно влияние и спомогнали уж да се разрушат нейните твърди морални устои. Достоевски се е лъгал; макар че във връзка с полския произход на Горски Жемарин е доказвал, че „престъплението е извършено от Горски с политическа цел“, тъй като той „е възпитан под влиянието на поляци“ („Голос“, 1868, № 128 от 9 май), Жемарин не е могъл да потвърди с нищо това обвинение и съдът отхвърлил неговото твърдение. Делото на Горски е осветлено в посочената по-горе статия на В. С. Дороватовская-Любимова („Печать и революция“, 1928. № 3, стр. 38–44). ↑

[2] *Дюбари Мари-Жака* (1743–1793) — графиня, фаворитка на Лудвиг XV, обезглавена по присъда на революционния трибунал на 8 декември 1793 година. Споменатите по-нататък факти от живота на Дюбари Достоевски е взел от нейните „Записки“ (апокрифни) — „Mémoires de la madame la comtesse Du Barry“, издадени в 1829–1830 г.г. в Париж. ↑

[3] Церемония на утринното обличане. ↑

[4] „*Още един момент, господин палачо...*“ — Тези предсмъртни думи на Дюбари авторът взема от бележката за нея в т. XVII на „Енциклопедически речник“ на Плюшар (СПБ, 1841, стр. 378). ↑

[5] *Апокалипсис* — последната книга от Новия завет, съдържаща пророчества за края на света и за страшния съд. Като се почне от V глава на „Зимни бележки за летни впечатления“, 1863 (виж т. 4 от това

издание), Достоевски неведнъж е използвал апокалиптични образи в своята критика на буржоазната цивилизация. Думите „трети вран кон“, „конник, който държи везни в ръката си“, „една мяра пшеница за динарий и три мери ечмик за динарий“ и ред други, изрази, употребени от Лебедев по-нататък, са цитати от апокалипсиса (гл. 6, ст. 5–8). В периода на работата си над „Идиот“ писателят се запознал и с поетичното преразказване на част от апокалипсиса, направено от А. Н. Майков („Из апокалипсиса“ — „Русский вестник“, 1868, № 4, стр. 560–568), и намерил превода на Майков „великолепен“. („Письма“, т. II, М.-Л., 1930, стр. 118.) Четенето на превода на Майков е спомогнало да се засили интересът на Достоевски към символичните образи на тази книга. ↑

III

Часът беше вече дванадесет. Князът знаеше, че в града сега може да завари у Епанчини единствено само генерала, задържан в службата си, но и то не бе сигурно. Той си помисли, че може би генералът няма да го остави и веднага ще го закара в Павловск, а пък много му се искаше да направи преди това едно посещение. С риск да отиде късно у Епанчини и да отложи за другия ден пътуването си до Павловск, князът реши да иде да потърси къщата, в която така много искаше да отиде.

Това посещение беше за него впрочем рисковано в известно отношение. Оттам идеха и неговите затруднения и колебания. Той знаеше, че къщата се намира на Гороховая, недалеч от Садовая, и реши да тръгне натам с надежда, че докато стигне до мястото, ще има време да вземе най-сетне окончателно решение.

Когато наближи кръстопътя на Гороховая и Садовая, сам се учуди на необикновеното си вълнение — не очакваше, че сърцето му ще бие с такава болка. Още отдалеч една къща почна да привлича вниманието му навярно поради особената си външност и по-късно князът си спомни, че си беше казал: „Сигурно това е къщата.“ С необикновено любопитство той се приближи да провери предположението си; чувствуваше, че, кой знае защо, ще му бъде особено неприятно, ако е познал. Къщата беше голяма, мрачна, на три етажа, без всякаква архитектура, с мръснозелен цвят. Тъкмо по тези улици на Петербург (дето всичко така бързо се мени) все още са запазили почти непроменени няколко, впрочем доста малък брой, подобни къщи, построени в края на миналото столетие. Те са строени здраво, с дебели стени и извънредно малко прозорци; в долния етаж прозорците понякога имат решетки. Най-често там има сарафски дюкян. Скопецът, който държи дюкяна, живее в горните етажи. И отвътре, и отвън тези къщи са някак негостоприемни и студени, всичко у тях е като че ли непроницаемо и тайнствено, а защо буди толкова впечатление физиономията на къщата — мъчно е да си обясни човек. Архитектурните съчетания на линиите си имат, разбира се, своята

тайна. В тези къщи живеят почти изключително търговци. Князът се приближи до портата, погледна надписа и прочете: „Дом на потомствения почтен гражданин Рогожин“.

Той надви колебанието си, отвори стъклената врата, която хлопна шумно зад него, и почна да се изкачва по парадната стълба към първия етаж. Стълбата беше тъмна, каменна, грубо направена, а стените ѝ бяха боядисани с червена боя. Той знаеше, че Рогожин заема с майка си и брат си целия първи етаж на тази тъжна къща. Слугата, който отвори на княза, го поведе, без да отиде да съобщи, и го води дълго; минаха и през една парадна зала, стените на която имитираха мрамор, с дъбов паркет и с мебели, груби и тежки, в стила на двадесетте години, минаха и през някакви малки стаички, като правеха извивки и зигзази, като се изкачваха по две-три стъпала и слизаха толкова надолу, и най-после почукаха на една врата. Вратата отвори сам Парфьон Семьонич; щом видя княза, той така побледня и се вдърви на място, че някое време приличаше на каменна статуя, загледал се със своя неподвижен и уплашен поглед и изкривил уста в някаква донемайкъде недоумяваща усмивка — като че в посещението на княза виждаше нещо невъзможно и почти чудато. Макар че бе очаквал нещо подобно, князът все пак остана учуден.

— Парфьон, може би ида не навреме, готов съм да си отида — каза най-после той смутено.

— Навреме, навреме! — опомни се най-сетне Парфьон. — Заповядай, влез!

Те си говореха на ти. В Москва им се беше случвало да се виждат често за дълго, имаше дори в срещите им няколко момента, които бяха оставили незаличимо впечатление в сърцата и на двамата. Сега не бяха се виждали повече от три месеца.

Бледнината и някакво леко, бегло потръпване все още не слизаше от лицето на Рогожин. Макар и да покани гостенина, продължаваше да чувства необикновено смущение. Докато го водеше към креслата и го настаняваше до масата, князът случайно се извърна към него и се спря под впечатлението на необикновено странния му и тежък поглед. Спомни си нещо — неотдавнашно, тежко, мрачно. Не седна, а застана неподвижно, като гледа известно време Рогожин право в очите; в първия миг те като че ли блеснаха още по-силно. Най-после Рогожин се усмихна, но малко се смути и сякаш се обърка.

— Защо ме гледаш така вторачено? — смотолеви той. — Седни! Князът седна.

— Парфьон — каза той, — кажи ми искрено, знаеше ли, че ще пристигна днес в Петербург, или не?

— Мислех си, че ще дойдеш и както виждаш, не съм се излъгал — отговори той със злъчна усмивка, — но отде можех да зная, че днес ще дойдеш?

Тонът на рязка стремителност и особено раздражение в този въпрос, който в същото време бе и отговор, още повече смая княза.

— Но и да знаеше, че днес ще дойда, защо толкова се дразниш? — тихо промълви князът в смущението си.

— Но ти защо ми задаваш този въпрос?

— Когато слизах отзарана от влака, видях две също такива очи, с каквито преди малко ти ме погледна отзад.

— Гледай ги! Та чии бяха тези очи! — подозрително измънка Рогожин. На княза се стори, че той трепна.

— Не знам; това беше в тълпата, а може би дори така да ми се е сторило; напоследък почнах все да виждам такива миражи. Чувствувам се, драги Парфьон, почти в същото състояние, в което се намирах преди пет години, когато още имах припадъци.

— А може би пък наистина да е било мираж, не знам... — смънка Парфьон.

Любезната усмивка на лицето не му отиваше в този момент, като че в тази усмивка имаше нещо счупено, и Парфьон, колкото и да се мъчеше да го залепи, не можеше.

— Значи, пак ще заминаваш за чужбина, а? — попита той и изведнъж прибави: — А спомняш ли си как миналата есен пътувахме с влака от Псков, аз идвах в Петербург, а ти... с пелерина, помниш ли, и с гетри?

И Рогожин изведнъж се засмя, този път с някаква открита злоба и сякаш зарадван, че можа по някакъв начин да я изрази.

— Ти окончателно ли се установи тук? — попита князът, като оглеждаше кабинета.

— Да, аз съм си у дома. Къде другаде да отида?

— Отдавна не сме се виждали. Чух за тебе такива неща, че не бих повярвал да си ги направил ти.

— Какво ли не приказват хората — забеляза сухо Рогожин.

— Но все пак ти си разгонил цялата си тайфа; и ето седиш в бащината си къща, не вършиш лудории. Ами хубаво. Къщата твоя ли е, или е обща, на цялото семейство?

— Къщата е майчина. Стайте й са отгатак коридора.

— А брат ти къде живее?

— Брат ми Семьон Семьонич живее в пристройката.

— Женен ли е?

— Вдовец. Защо искаш да знаеш това?

Князът го погледна, без да отговори; замислил се бе изведнъж и като че не чу въпроса. Рогожин не настояваше и чакаше. Помълчаха.

— Като идвах насам сега, познах къщата ти веднага, от сто крачки — каза князът.

— Как така?

— Съвсем не знам. Твоята къща има физиономията на цялото ваше семейство и на целия ваш рогожински начин на живеене, но ако ме попиташ откъде съм направил това заключение — никак не мога да ти обясня. Фантазии, разбира се. Страх ме е дори, че тези неща толкова много ме безпокоят. По-рано и на ум не би ми дошло, че живееш в такава къща, но сега, щом я видях, начаса си помислих: „Точно в такава къща трябва да живее!“

— Гледай ти! — усмихна се неопределено Рогожин, като съвсем не разбра неясната мисъл на княза. — Тази къща е била построена още от дядо ми — забеляза той. — В нея винаги са живели скопци, Хлудякови, те и сега са наши наематели.

— Какъв мрак. Ти живееш в мрачина — каза князът, като оглеждаше кабинета.

Това беше голяма, висока, тъмна стая, отрупана с какви ли не мебели — главно големи работни маси, бюра, шкафове, в които се пазеха търговски книги и някакви книжа. Широк диван от червена кожа явно служеше за легло на Рогожин. Князът забеляза на масата, до която го бе турил Рогожин да седне, две-три книги; едната от тях, „История“ от Соловьев^[1], беше отворена и в нея бе сложена бележка. По стените висяха в потъмнели позлатени рамки няколко маслени картини, толкова мътни и опушени, че мъчно можеше да се различи нещо по тях. Един портрет в естествена големина привлече вниманието на княза: на него бе нарисован човек на около петдесет години в жакет с немска кройка, но с дълги пешове, с два медала на

шията, с много рядка и къса прошарена брадичка, с набръчкано и жълто лице, с подозрителен, потаен и тъжен поглед.

— Това не е ли баща ти? — попита князът.

— Той същият — отговори с неприветлива усмивка Рогожин, като че се готвеше да пусне веднага някоя безсрамна шега по адрес на покойния си баща.

— Не беше ли той от старообрядците?

— Не, ходеше на черква, но право е, твърдеше, че старата вяра е по-близо до истината. И много уважаваше скопците. Ето това беше кабинетът му. Защо ме попита дали е бил старообрядец?

— А сватбата тук ли ще правиш?

— Тук — отговори Рогожин, като насмалко не потрепери от неочаквания въпрос.

— Скоро ли ще бъде?

— Нали знаеш, че не зависи от мене.

— Парфьон, аз не съм ти враг и нямам намерение да ти преча в каквото и да било. Повтарям ти го сега тъй, както ти го заявих и по-рано веднъж, в един момент, подобен на този. Когато приближаваше денят на сватбата ти в Москва, аз не ти пречех, ти знаеш. Първия път тя сама дотича при мене, едва ли не изпод венчилото, молейки ме да я „спася“ от тебе. Повтарям ти собствените й думи. После избяга и от мене, ти пак си я намерил и повел към олтара, но ето че, казват, тя пак избягала от тебе и дошла тук. Вярно ли е? Лебедев ми съобщи това, затова и пристигнах. А едва вчера за пръв път научих във влака от един от по-раншните ти приятели — от Залъожев, ако искаш да знаеш кой, — че тук пак сте се сдобрили. Идвах насам само е една цел: исках да я убедя най-последно да замине за чужбина, за да възстанови здравето си; тя е много разстроена и телесно, и душевно, ужасни болки има в главата и според мене се нуждае от големи грижи. Нямах намерение да я придружавам в чужбина, исках да уредя цялото й пътуване, без аз да участвувам в него. Казвам ти самата истина. Но ако е абсолютно вярно, че вие пак сте се одобрили, няма дори да се явя повече пред очите й, а и при тебе няма да ми стъпи кракът. Ти сам знаеш, че не те лъжа, защото винаги съм бил откровен с тебе. Мислите си по този въпрос никога не съм крил от тебе и винаги съм казвал, че с тебе тя без друго ще се погуби. И ти ще се погубиш... може би още по-сигурно от нея. Ако пак се разделите, аз ще бъда много доволен, но нямам намерение

да ви се бъркам в тая работа и да ви развалям живота. Така че бъди спокоен и не ме подозирай. Пък и сам знаеш бил ли съм ти някога истински съперник, дори когато тя избяга при мене. Ето ти сега се смееш; аз знам защо. Да, ние живяхме там поотделно и в различни градове — и ти го знаеш всичко това положително. Та аз и по-рано съм ти обяснявал, че „я обичам не от любов, а от състрадание“. Смятам, че определението ми е точно. Ти казваше тогава, че си разбрал тези мои думи; вярно ли е, разбрал ли си ги? С каква омраза ме гледаш! Аз дойдох да те успокоя, защото и ти ми си скъп. Обичам те много, Парфьон. А сега си отивам и никога няма да дойда пак. Сбогом.

Князът стана.

— Остани малко е мене — каза тихо Парфьон, без да става от мястото си и склонил глава на дясната си длан, — отдавна не съм те виждал.

Князът седна. И двамата пак замълчаха.

— Не си ли пред мене, Лев Николаевич, веднага чувствавам злоба срещу тебе. През тези три месеца, когато не те виждах, всеки миг се озлобявах към тебе, Бога ми. Идеше ми просто да те отрова с нещо! Така беше. А сега няма четвърт час, откак си при мене, и цялата ми злоба вече минава и ти пак си ми мил както по-рано. Остани малко с мене...

— Когато съм с тебе, ти ми вярваш, а когато ме няма, веднага преставаш да ми вярваш и пак започват подозренията ти. На баща си приличаш! — отговори князът, като се усмихна приятелски и гледаше да скрие истинското си чувство.

— Имам вяра в тебе, когато слушам гласа ти. Та аз разбирам, че нас двамата не могат да ни сравняват...

— Защо прибави това? Ето че пак се разгневи — каза князът, чудејки се на Рогожин.

— Ами че за това нещо, драги, не искат нашето мнение — отговори той, — без нас са го решили. Ето нà, и обичаме различно, значи, по всичко се различаваме — продължи той, след като помълча малко. — Ето ти казваш, че я обичаш от състрадание. А аз не чувствавам към нея никакво състрадание. А и тя ме мрази най-вече от всичко. Сънувам я сега всяка нощ: все с някого друго и ми се присмива. И така си е, драги. С мене отива под венчило, а и да помисли за мене забравила, като че обувката си сменя. Ще повярваш

ли, пет дни не съм я виждал, защото не смея да ида при нея; ще ме попита: „Защо си дошъл?“ Малко ли ме е позорила...

— Как позорила? Какво говориш!

— Като че ли не знае! Ами дето избяга от мене „изпод венчилото“, за да отиде при тебе, сам го каза преди малко...

— Та ти сам не вярваш, че...

— А нима не ме опозори с офицера, със Земтюжников, в Москва? Положително знам, че ме опозори и това стана, след като тя сама определи деня на сватбата ни.

— Не може да бъде! — извика князът.

— С положителност знам — убедено потвърди Рогожин. — Какво, ще кажеш, че не е такава ли? Няма какво да разправяме, драги, че не е такава. Това са глупости. С тебе няма да бъде такава и сама може би ще се ужаси от подобно държане, но с мене е точно такава. Така си е. Мене не ме бръсне за лула тютюн. Положително знам, че измисли историята с Келер, с офицера, който се биеше на бокс, само за да ме направи смешен... Но ти не знаеш още какво прави тя с мене в Москва! А пък пари, колко пари съм похарчил...

— Но... как ще се жениш сега за нея!... Как ще живееш после? — с ужас попита князът.

Рогожин погледна тежко и страшно княза и не отговори нищо. Помълча около една минута и продължи:

— Ето пети ден вече, как не съм ходил при нея. Все ме е страх, че ще ме изгони. „Аз, казва, още съм си господарка; поискам ли, ще те изгоня завинаги и ще замина сама в чужбина“ (тя ми беше говорила вече за заминаване в чужбина — забеляза той сякаш между другото и някак особено погледна княза в очите); вярно, че понякога само ме плаши, все намира нещо смешно у мене. А друг път наистина се намръщи, нацупи се, дума не продумва; тъкмо затова ме е страх. Из онез дни си казах: няма да ходя вече у нея е празни ръце — само я разсмях с подаръците си, а след това тя дори се разгневи. На прислужницата си Катка подари един мой шал, какъвто може би никога не бе виждала, макар и да е живяла по-рано в разкош. А кога да бъде денят на сватбата, не мога и да продумам. Какъв годеник съм аз, като просто се боя да отида при нея? Затова си и седя в къщи, а не мога ли повече да се стърпя, отивам тайничката и крадешком да снова около къщата ѝ или се скрия зад някой ъгъл. Из онез дни едва ли не до

зазоряване стоях на пост пред портата ѝ — мярна ми се нещо тогава. А тя, види се, ме зърнала през прозореца. „Какво би ми направил, пита ме, ако видиш, че ти изменям?“ Не се стърпях и ѝ казах; „Ти си знаеш.“

— А какво знае?

— Че отде да знам! — злобно се засмя Рогожин. — В Москва тогава не можах да я пипна с никого, макар че дълго я дебнах. Веднъж я хванах и ѝ казах: „Ти обеща да се омъжиш за мене, в честно семейство влизаш, а знаеш ли сега каква си? Ти, казвам, ето каква си!“

— Каза ли ѝ го?

— Казах.

— А тя?

— „Сега, казва, аз и за лакей може би няма да те взема, а камо ли да ти стана жена.“ — „Тогавата, казвам аз, няма да изляза оттук и край!“ — „А пък аз, казва тя, ей сега ще повикам Келер и ще му кажа да те изхвърли с парцалите.“ Тогавата аз се спуснах върху нея и я набих до посиняване.

— Не е възможно! — извика князът.

— Казвам ти: вярно е — потвърди Рогожин тихо, но със светнали очи. — Точно ден и половина нито спях, нито ядох, нито пих, от стаята ѝ не излизах, на колене стоях пред нея: „Ще умра, казвам, но няма да изляза, докато не ми простиш, а кажеш ли да ме изгонят — ще се удавя; че как ще живея сега без тебе?“ Целия тоя ден тя беше като луда, ту плачеше, ту заплашваше да ме убие с нож, ту ме ругаеше. Повика Залъожев, Келер, Земтюжников и разни други, за да ме покаже и срами пред тях. „Хайде, господа, да идем всички днес на театъра, а той нека седи тук, щом не иска да излезе, аз не съм вързана за него. А на вас, Парфьон Семьонич, ще поднесат чай в мое отсъствие, сигурно сте изгладнели днес.“ Върна се от театъра сама. „Те, казва, са страхливци и подлещи, страхуват се от тебе, а и мене плашат: казват, че ти може би няма да си отидеш, ще ме заколиш. А пък аз на, когато отида в спалнята, няма дори да заключа вратата; ето колко ме е страх от тебе! Да го знаеш и да го запомниш! Пи ли чай?“ — „Не, казвам аз, и няма да пия.“ — „Сърдитко Петко празна му торбата, но това никак не ти прилича.“ И както каза, така направи, не заключи стаята си. Сутринта излезе — смее се: „Ти да не си полудял? — казва. — Ами че така от глад ще умреш!“ — „Прости ми“, казвам. „Не искам да прощавам, няма да се омъжа за тебе, казах. Нима цялата нощ си седял

в това кресло и не си спал?“ — „Не, казвам, не спях.“ — „Ей, че си бил умен! А пак ли няма да пиеш чай и да обядваш?“ — „Казах ти: няма — прости ми!“ — „Да знаеш само как не ти отива това, прилича ти като на свиня звънец. Да не си намислил да ме плашиш? Много ме е грижа, че ще седиш гладен; ей, че страшно!“ Разсърди се, но не за дълго и пак взе да ми се надсмива. И учудих ѝ се, как ѝ мина гневът така бързо? Защото тя помни злото, дълго помни стореното ѝ от другите зло! Ей тогава ми мина през ума, че толкова малко ме уважава, та дори не може да бъде дълго време злопамятна към мене. И това е вярно. „Знаеш ли, попита ме тя, какво значи римски папа?“ — „Слушал съм“, казвам. „Ти, казва, Парфьон Семьонич, нищо не си учил от общата история.“ — „Нищо, казвам, не съм учил.“ — „Тогавата, казва, ще ти дам да прочетеш: имало един такъв папа, който се разсърдил на един император и го накарал три дни, без да пие, без да яде, да стои бос на колене пред двореца му, преди да му прости; и докато през тези три дни императорът стоял на колене, какво смяташ ти, че си е мислел и какви обети е давал?... Но почакай, казва, сама ще ти го прочета!“ Скочи, донесе книгата: „Това са стихове“, казва, и почна да ми чете в стихове как този император през тези три дни се закле да отмъсти на папата. „Нима не ти харесва, Парфьон Семьонович?“ — „Всичко това, което прочете, казвам, е вярно.“ — „Аха, сам казваш, че е вярно, значи, и ти може би се заричаш: «Ще се омъжи тя за мене, ще ѝ припомня тогава всичко и ще ѝ се присмее!»“ — „Не знам, казвам, може и така да мисля.“ — „Как не знаеш?“ — „Ей тъй, казвам, не знам, за това нещо ли все ще мисля сега.“ — „А за какво мислиш сега?“ — „Ами ето на — станеш от мястото си, минеш край мене, а аз те гледам и следя с очите; изшумоли роклята ти, а сърцето ми премира, излезеш от стаята, а аз си спомням за всяка твоя думичка, какво си казала и с какъв глас; а цялата тази нощ за нищо не мислех, все слушах как дишаше насън и как един-два пъти пошавна...“ — „А дете ме наби — засмя се тя, — може би не мислиш и не помниш?“ — „Може, казвам, и да мисля, не знам.“ — „А ако не ти простя и не се омъжа за тебе?“ — „Казах ти, ще се удавя.“ — „А може и да ме убиеш преди това“... Каза го и се замисли. След това се разсърди и излезе. След един час се връща такава една мрачна. „Аз, казва, ще се омъжа за тебе, Парфьон Семьонович, и то не защото се боя от тебе, а защото и без това ще загина. Къде е по-хубаво? Седни, казва, ей сега ще ти донесат обед. А

омъжа ли се за тебе, прибави тя, ще ти бъда вярна жена, в това не се съмнявай и не се тревожи.“ След това помълча и каза: „Все пак ти не си лакей; по-рано мислех, че си същински лакей.“ После тя определи деня на сватбата, а след една седмица ме напусна и избяга тук при Лебедев. Когато пристигнах, тя ми каза: „Не съм се още отказала съвсем да се омъжа за тебе; искам само да почакам, колкото ми се поревне, защото все още сама съм си господарка. Чакай и ти, ако искаш.“ Ето какви са ни отношенията сега... Какво мислиш за всичко това, Лев Николаевич?

— А ти самият какво мислиш? — попита князът, като гледаше тъжно Рогожин.

— Та мигар аз мисля! — изтръгна се от устата му. Искаше да прибави още нещо, но замълча в безизходна тъга.

Князът стана и пак тръгна да си върви.

— Все пак аз няма да ти преча — каза тихо той, почти замислено, сякаш отговаряше на някаква своя собствена, скрита мисъл.

— Знаеш ли какво ще ти кажа! — изведнъж се разпали Рогожин и очите му забляскаха. — Не разбирам, как така ти ми отстъпваш? Да не би съвсем да си я разлюбил? По-рано все пак мъка те гнетеше, нали те виждах. Тогава защо си се изпребил да дойдеш тук? От състрадание ли? (И лицето му се изкриви в злобна подигравка.) Хе-хе!

— Ти мислиш, че те лъжа ли? — попита князът.

— Не, аз ти вярвам, само че нищо не разбирам. Най-вероятно е, че твоето състрадание е може би още по-силно от моята любов!

В очите му пламна израз на омраза, готова всеки момент да се изрази в думи.

— А пък човек не може да различи твоята любов от злобата — усмихна се князът, — но щом мине, може би ще бъде още по-зле. Аз ти казах вече, драги Парфьон...

— Че ще я заколя ли?

Князът трепна.

— Ти ще я мразиш много за тази сегашна любов, за цялата тази мъка, която сега търпиш. Но най-чудното за мене е как тя може пак да мисли да се жени за тебе? Когато чух вчера това — едва повярвах и много се натъжих. Ами че два пъти вече се отказа от тебе и избяга изпод венчилото, значи, има предчувствие!... Че какво ще търси сега в тебе? Парите ти ли? Глупаво е да се мисли. Пък и тях май доста си ги

поизхарчил. Или пък само да си намери мъж? Та тя би могла да намери и друг. Всеки друг ще бъде по-добър за нея, защото ти наистина можеш да я заколиш, а тя сега може би много добре го разбира. Да не би да я привлича силата на любовта ти? Може и така да е... Чувал съм, имало жени, които тъкмо такава любов търсят... само че...

Князът млъкна и се замисли.

— Защо се усмихна пак на портрета на баща ми? — попита Рогожин, който наблюдаваше много внимателно всяка промяна, всяка чертица по лицето на княза.

— Защо се усмихнах ли? Дойде ми на ум, че ако не беше те сполетяло това нещастие, ако не беше ти се случила тази любов, ти може би щеше да станеш точно като баща си, и то в много кратко време. Щеше да се затвориш в тази къща с жена си, послушна и смирена, щеше да приказваш рядко и строго, никому нямаше да вярваш, а и никаква нужда нямаше да изпитваш да се доверяваш, и щеше да трупаш само пари мълчаливо и мрачно. И най-много, и то чак на старини, да почнат да ти харесват старите книги и да вземеш да се кръстиш с два пръста...

— Смей се ти. А ето че и тя ми каза същото неотдавна, когато гледаше като тебе този портрет! Чудно как сега и двамата мислите еднакво за всичко.

— Та нима тя е идвала при тебе? — с любопитство попита князът.

— Да. Дълго гледа портрета и ме разпитва за покойния. „Ето какъв щеше да станеш и ти — усмихна ми се най-после тя, — ти имаш, Парфьон Семьонич, силни страсти, толкова силни, че веднага биха те закарали в Сибир, на каторга, ако не беше умът ти, защото ти си много умен“ (така каза, ако щеш, вярвай, ако щеш — недей. За пръв път чух от нея такива думи!). „Бързо би се отказал от всичките си сегашни лудории. А понеже нямаш никакво образование, щеше да почнеш да трупаш пари и да седиш като баща си в тази къща в компания с твоите скопци; може би накрай би преминал в тяхната вяра и така би обикнал парите си, че не два милиона, а може и десет да натрупаш, и да умреш от глад върху торбите си с пари, защото вършиш всичко със страст, всичко докарваш до страст.“ Ето почти дума по дума какво ми каза тя. Никога преди това не беше говорила с мене така! Ами че тя приказва с мене обикновено за празни работи или ми се

присмива; пък и този път почна със смях, но след това стана една такава мрачна; обиколи цялата тази къща, разглежда я и като че се плашеше от нещо. „Всичко това, казвам аз, ще променя, ще го преправя, а може и друга къща да купя за сватбата ни.“ — „Не, не, казва, нищо тук не бива да се променя, така ще живеем. Аз искам, казва, да живея при майка ти, когато ти стана жена.“ Заведох я при майка ми — прояви почитание към нея като същинска дъщеря. И по-рано майка ми, има вече две години, не беше като че ли с пълния си разсъдък (болна е), а пък след смъртта на баща ми съвсем се вдетини, не приказва: стои неподвижна и само кима с глава на тези, които види; ако не я нахранят, по три дни няма да се сети да яде. Аз взех дясната ръка на майка ми, сбрах трите ѝ пръста в едно и казах: „Благословете я, мамо, тя ще бъде моя жена“; тогава тя целуна с чувство ръката на майка ми и каза: „Много трябва да е страдала твоята майка.“ Като видя ей тази книга тук, запита ме: „Я гледай ти, «Руска история» ли си почнал да четеш? (А тя сама ми беше казала един ден в Москва: «Да беше се образовал малко, поне „Руска история“ от Соловьев да прочетеш, защото нищо не знаеш.») Това не е лошо, каза тя, продължавай, чети. Аз сама ще ти направя един списък на книги, които най-напред трябва да прочетеш; искаш ли, или не искаш?“ Никога, никога по-рано тя не беше приказвала с мене така, останах дори учуден; за пръв път въздъхнах като жив човек.

— Много се радвам, Парфьон — каза князът с искрено чувство, — много се радвам. Кой знае пък, може Бог да ви събере.

— Никога няма да стане това! — разпалено извика Рогожин.

— Слушай, Парфьон, щом я обичаш толкова много, нима няма да искаш да заслужиш нейното уважение? А ако го искаш, нима не се надяваш да го постигнеш? Казах ти преди малко, чудя се как може тя да мисли да се жени за тебе? Но макар че не мога да отгатна, все пак за мене е сигурно, че тук трябва да има някаква разумна, приемлива причина. Тя е убедена, че я обичаш; но сигурно е убедена и в това, че ти имаш известни качества. Та не може да бъде другояче! Това, което ми каза, сега, го потвърждава. Самият ти казваш, че е намерила начин да приказва с тебе на съвсем друг език от тоя, с който по-рано се обръщала към тебе и е говорила. Ти си мнителен и ревнив, затова и преувеличи всичко лошо, което си забелязал у нея. А сигурно тя не мисли така лошо за тебе, както ти казваш. Защото иначе би трябвало да

се приеме, че омъжвайки се за тебе, тя съзнателно се хвърля във водата или под ножа. А няма това е възможно? Кой съзнателно се хвърля във водата или под ножа?

Парфьон изслуша с горчива усмивка пламенните думи на княза. Убеждението му беше вече, изглежда, непоколебимо затвърдено.

— Колко страшно ме гледаш сега, Парфьон! — едва можа да каже князът с чувство на мъка.

— Във водата или под ножа! — каза най-сетне той. — Хе! Та тъкмо и затова ще се омъжи за мене, защото сигурно очаква да й забия ножа! Но мигар наистина, княже, ти и до ден-днешен не си разбрал в какво се състои цялата работа?

— Не мога да те разбера.

— Какво пък, може и наистина да не разбира, хе-хе! Нали за тебе казват, че си малко... *таквоз*. Тя обича другиго, разбери! Точно както аз я обичам сега, точно така тя обича другиго сега. А знаеш ли кой е този друг? Това си ти! Та ти не знаеш ли, а?

— Аз!

— Ти. Още оттогава, от рождения си ден, тя те е обикнала. Само че смята, че е невъзможно да се омъжи за тебе, защото щяла уж да те опозори и да погуби цялата ти съдба. „Знае се каква съм“ — казва тя. И досега сама го повтаря. Всичко това ми го каза така направо в лицето. Тебе се бои да не погуби и опозори, а за мене, значи, може да се омъжи — няма значение; ето как ме уважава, запомни го!

— Но как тогава тя избяга от тебе при мене, а... след това... от мене...

— От тебе при мене ли! Хе! Та малко ли неща й хрумват внезапно в главата! Цялата е сега като в треска. Току ми вика: „Омъжвам се за тебе, както се хвърлям във водата. По-скоро сватбата!“ Сама бърза, определя ден, а наближи ли този ден — уплашва се или други мисли й идват; бог знае какви, ти нали видя: плаче, смее се, треска я тресе. Но какво чудно в това, че е избягала и от тебе? Избягала е тогава от тебе, защото сама се е сепнала колко силно те обича. Не е било по силите й да остане при тебе. Ти каза преди малко, че съм я търсел тогава в Москва; не е вярно — тя сама избяга от тебе при мене: „Определи ден, казва, аз съм готова! Поръчай шампанско! Да идем при циганките!“ — вика... Да не бях аз, тя отдавна да се е хвърлила във водата; право ти казвам. А ако не се хвърля, то е, защото

аз съм може би по-страшен от водата. От злоба мисли да се омъжи за мене... Ако се омъжи, право ти казвам, *от злоба* ще се омъжи.

— Но как можеш ти... как можеш!... — изкрещя князът и не довърши. Той гледаше ужасен Рогожин.

— А защо не довършваш — прибави Рогожин ухилен, — а искаш ли да ти кажа какво си мислиш в този момент? Ти мислиш: „Как може тя да се омъжи сега за него? Как може да се допусне тя да стори това?“ Знам какво мислиш...

— Не за това дойдох тук, Парфьон; казвам ти, не това ми беше в ума...

— Може да не си дошъл за това и то да не ти е било в ума, само че сега сигурно това мислиш, хе-хе! Хайде, стига! Какво така се обърка? Нима наистина не го знаеше? Учудваш ме!

— Всичко това е ревност, Парфьон, всичко това е болест, всичко това ти преувеличи безмерно... — избъбри князът в необикновено вълнение — но какво ти става?

— Остави това — каза Парфьон и бързо изтръгна от ръцете на княза едно ножче, което той бе взел от масата, и го сложи на мястото му, до една книга.

— Аз като че ли знаех, когато тръгнах за Петербург, като че ли предчувствах... — продължи князът — не ми се идваше тук! Исках да забравя всичко, което ме свързва с този град, исках да го изтръгна от сърцето си! Хайде, сбогом... Но какво ти става!

Говорейки, князът от разсеяност пак бе взел в ръце същото ножче от масата и Рогожин пак го измъкна от ръцете му и го хвърли на масата. Ножчето беше по форма доста просто, грубо, с еленова дръжка и с острие около дванадесет сантиметра, със съответната ширина.

Като видя, че князът се особено изненада, задето му изтръгнаха на два пъти ножа от ръцете, Рогожин грабна злобно и ядосано ножа, тури го в книгата и хвърли книгата на другата маса.

— Листове ли разрязваш с него, а? — попита князът, но някак разсеяно, все още като че ли под влиянието на дълбока замисленост.

— Да, листове...

— Но това е градинарски нож?

— Да, градинарски. Нима с градинарски не могат да се разрязват листове?

— Но той е... съвсем нов.

— Че какво като е нов? Мигар не мога да си купя сега нов нож?
— извика най-после Рогожин в пристъп на някаква ярост, като гневът му растеше при всяка дума.

Князът трепна и изгледа втренчено Рогожин.

— Ей, че сме и ние! — засмя се той изведнъж, напълно съвзел се.
— Извинявай, драги, когато главата ми тежи като сега и тази болест... аз ставам такъв един съвсем, съвсем разсеян и смешен. Най-малко за това исках да те питам... но и не помня за какво. Сбогом...

— Не през там — каза Рогожин.

— Забравих!

— През тук, през тук, да вървим, ще ти посоча пътя.

[1] „История“ от Соловьев. — „История на Русия“ от С. М. Соловьев е почнала да излиза през 1851 година. Към 1867 година са били издадени осемнадесет тома от труда на Соловьев. Според Н. Н. Страхов „Историята“ на Соловьев е била една от тези книги, които Достоевски взел със себе си, когато тръгнал през 1867 година за чужбина („Биография, писъма и заметки из записной книжки Ф. М. Достоевского“, СПб 1883, стр. 298). Първият том от „История на Русия“ на С. М. Соловьев е бил запазен в библиотеката на Достоевски и в най-късни години (виж Л. П. Гроссман, Семинарии по Достоевскому, М.-П., 1923, стр. 41). В писмо до Н. Л. Озмидов от 18 август 1880 година в списъка на книгите, които препоръчва за четене на дъщерята на Озмидов, Достоевски включил „Историята“ на Соловьев („Биография, писъма и заметки из записной книжки Ф. М. Достоевского“, СПб, 1883, Приложения, стр. 119). ↑

IV

Те тръгнаха през същите стаи, през който князът бе вече минал; Рогожин вървеше малко напред, князът — след него. Влязоха в една голяма зала. По стените ѝ бяха окачени няколко картини, все портрети на архиереи и пейзажи, на които нищо не можеше да се различи. Над вратата за съседната стая висеше една картина, доста странна по своята форма: тя беше около метър и осемдесет дълга и не повече от тридесет сантиметра висока. Представяше спасителя след снемането му от кръста. Князът я погледна набързо, сякаш си припомни нещо, но не се спря и понечи да мине през вратата. Чувствуваше се много зле и бързаше да излезе от тая къща. Ала Рогожин изведнъж се спря пред картината.

— Виждате ли всичките тези картини — каза той, — купил ги е на разпродажби за по една-две рубли покойният ми баща, който беше любител. Един познавач ги прегледа всичките и каза, че са боклук, а ей тази, която е окачена над вратата, също купена за две рубли, казва, че не е боклук. Още докато бе жив баща ми, един се обади, че му дава за нея триста и петдесет рубли, а Савелиев, Иван Дмитрич, търговец, голям любител, стигна до четиристотин; миналата седмица пък предложи на брат ми Семьон Семьонич вече петстотин. Аз предпочетох да я запазя за себе си.

— Но това... това е копие от Ханс Холбайн^[1] — каза князът, след като разгледа картината — и без да бъда голям познавач, струва ми се, че е великолепно копие. Виждам съм оригинала ѝ в чужбина и не мога да го забравя. Но... какво ти става...

Рогожин внезапно бе престанал да гледа картината и бе тръгнал напред. Разбира се, този буен жест можеше да се обясни с разсеяността и особеното му, странно раздражено състояние, проявило се така неочаквано в Рогожин; но все пак князът се поучуди, дето той прекъсна така изведнъж разговора, който сам бе започнал, и че Рогожин дори не му отговори.

— Ами ти, Лев Николаевич, отдавна исках да те попитам, вярваш ли в Бога, или не вярваш? — внезапно заприказва пак Рогожин,

след като бе направил няколко крачки.

— Какъв странен въпрос и... поглед! — забеляза неволно князът.

— А аз обичам да гледам тази картина — избъбри Рогожин след малко, като че пак забравил въпроса си.

— Тази картина! — извика изведнъж князът под впечатлението на внезапна мисъл. — Тази картина! Но знаеш ли, че гледайки я, един вярващ може да загуби вярата си!

— Да, загубва я — неочаквано потвърди Рогожин. Те бяха стигнали вече до изходната врата.

— Как можеш да кажеш това? — спря се изведнъж князът. — Аз се пошегувах, а ти го взе така сериозно! И защо ме попита дали вярвам в Бога?

— Нищо, просто така. Аз и по-рано исках да те попитам. Нали мнозина сега не вярват. А вярно ли е (ти си живял в чужбина) това, което ми казваше един пианица, че у нас в Русия, повече, отколкото във всички страни, има такива, които не вярват в Бога? „За нас, казва той, е по-лесно това, защото сме по-напреднали от тях...“

Рогожин придружи въпроса си със саркастична усмивка, отвори изведнъж вратата и с ръка върху дръжката почака княза да излезе. Князът се учуди, но излезе. Рогожин излезе след него на площадката на стълбата и затвори вратата зад себе си. И двамата стояха един срещу друг с вид на хора, които сякаш са забравили къде са и какво трябва да правят сега.

— Хайде сбогом — каза князът, като му подаде ръка.

— Сбогом — отговори Рогожин и стисна силно, но съвсем машинално протегнатата му ръка.

Князът слезе едно стъпало и се обърна. Явно бе, че не искаше да остави така Рогожин.

— Колкото до вярата — започна той усмихнат и оживен от изникването на един внезапен спомен, — колкото до вярата, миналата седмица аз имах в два дни четири различни разговора на тая тема. Една сутрин, пътувайки по една нова железопътна линия, аз се запознах във вагона с някой си С. и разговарях с него около четири часа^[2]. Слушал бях още преди това много неща за него и между другото, че бил атеист. Действително той беше много учен човек и аз се зарадвах, че ще мога да говоря с истински учен. Освен това той беше рядко добре възпитан, така че говори с мене напълно като с

човек, равен нему по знания и разбирания. Той не вярва в Бога. Едно само ме смая: през цялото време той като че ли съвсем не за това говореше и тъкмо затуй останах смаян, защото и по-рано, колкото пъти съм се срещал с невярващи или съм чел такива книги, все ми се е струвало, че те говорят и пишат в книгите си като че ли съвсем не за това, макар и да изглежда, че вършат това. Аз му казах тогава това свое впечатление, но сигурно или зле, или неясно съм се изразил, защото той нищо не разбра... Вечерта пристигнах в един околийски град и отседнах да пренощувам в хотела, а там тъкмо предишната нощ се случило едно убийство и в момента на пристигането ми само за това се говореше^[3]. Двама възрастни селяни, трезви, които се познавали отдавна и били приятели, наели заедно една малка стая, за да прекарат нощта, след като пили чай. Но единият от тях забелязал, че спътникът му носи от два дни часовник, който по-рано не бил виждал у него. Часовникът бил сребърен и висял на жълта верижка, украсена с мъниста. Този човек не бил крадец, бил дори честен и за условията, при които се живее на село — съвсем не беден. Но часовникът толкова му харесал и толкова го съблазнил, че най-после той не устоял на изкушението: взел нож и когато приятелят му се извърнал, приближил се до него предпазливо зад гърба му, прицелил се, вдигнал очи към небето, прекръстил се и като си прочел горещо на ум молитвата: „Господи, прости зарад Христа!“ — заклал приятеля си с един замах като овен и му взел часовника.

Рогожин умря от смях. Кискаше се като в някакъв припадък. Странно бе дори да го гледаш как се смее, след като до преди малко беше в такова мрачно настроение.

— Виж, това ми харесва! Вярно, това надминава всичко! — викаше той конвулсивно, едва ли не задъхвайки се. — Единият никак не вярва в Бога, а другият толкова силно вярва, че не коли хората, преди да се е помолил... Не, драги княже, подобно нещо не може да се измисли! Ха-ха-ха! Това надминава всичко!...

— На другата сутрин излязох да поскитам из града — продължи князът, щом Рогожин се успокои, макар че смехът все още потрепваше конвулсивно и трескаво по устните му. — Гледам, по дървения тротоар се клати съвсем разпасан един пиян войник. Приближава се до мене и ми казва: „Купи, господине, този сребърен кръст, само за двадесет копейки ти го давам; сребърен е!“ Гледам в ръката му кръст, сигурно

току-що го е свалил от шията си, на синя, съвсем изтрита панделка, само че от пръв поглед се вижда, че е чист калаен, голям размер, осмоъгълен, напълно византийски стил. Извадих двадесет копейки и му ги дадох, а кръста веднага вързах на шията си; и по лицето му се виждаше колко е доволен, дето е излъгал един глупав господин, и той веднага отиде, в това нямаше съмнение, да изпие двадесетте копейки. Тогава, драги, аз бях под много силното впечатление от всичко онова, с което просто се сблъсках в Русия; нищо не разбирах по-рано в нея, растях като невежа и през тези пет години в чужбина бях запазил за нея някакъв фантастичен спомен. И ето вървя и си мисля: не, няма да бързам да съдя този юда. Бог знае какво става в тези пиянски и слаби сърца! Когато се връщах след един час в хотела, срещнах една селянка с кърмаче на ръце. Жената беше още млада, а детето надали имаше повече от шест седмици. То се усмихна на майка си, за пръв път, казваше тя, откак се е родило. Гледам, тя изведнъж се прекръсти набожно-набожно: „Защо правиш това, булка?“ — казах ѝ аз. (Тогава аз нали все си питах.) „Ами защото, казва, както една майка се радва, когато види първата усмивка на детето си, точно така и Бог се радва всеки път, когато види от небето, че някой грешник от все сърце застава пред него на молитва.“ Ето почти буквално какво ми каза селянката — една такава дълбока, такава тънка и истински религиозна мисъл, такава мисъл, в която е изразена наведнъж цялата същност на християнството, тоест цялата представа за Бога като наш роден баща и как той се радва на човека, както бащата се радва на своето собствено дете — основната Христова мисъл! Проста селянка! Вярно, майка... и кой знае дали тази селянка не беше жена на оня същия войник. Слушай, Парфьон, ти преди малко ме попита, ето ти моя отговор: същността на религиозното чувство не попада под никакви разсъждения, под никакви простъпки и престъпления, под никакви атеизми; в него има и вечно ще има нещо друго; в това чувство има нещо неуловимо за атеистите и те вечно ще приказват не за него. Ала важното е, че най-ясно и най-бързо можеш да забележиш това в руското сърце и ето моето заключение! Това е едно от първите ми убеждения, които добивам от нашата Русия. Има какво да се прави, Парфьон! Има какво да се прави на нашата руска земя, вярвай ми! Спомни си срещите и разговорите, които имахме двамата по едно време... И аз нямах никакво желание да се връщам сега тук! И съвсем,

съвсем не така мислех да се срещна с тебе! Но да не говорим повече!... Сбогом, довиждане! Бог да те закриля!

Той се обърна и заслиза по стълбата.

— Лев Николаевич! — извика отгоре Парфьон, когато князът бе стигнал на завоя на първата площадка. — Кръстът, който си купил от войника, у тебе ли е?

— Да, на шията ми.

И князът пак се спря.

— Я ми го покажи.

Пак нова чудатост! Той помисли, качи се горе и без да сваля кръста си от шията, показва му го.

— Дай ми го — каза Рогожин.

— Защо? Нима ти...

Не му се искаше на княза да се разделя с този кръст.

— Ще го нося, а аз ще ти дам моя да го носиш.

— Искаш да си разменим кръстовете ли? Добре, Парфьон, щом е така, радвам се; да се побратимим!

Князът свали калаения си кръст, Парфьон своя златен и си ги размениха. Парфьон мълчеше. Със скръбно учудване князът забеляза, че предишната недоверчивост, предишната горчива и почти подигравателна усмивка все още като че ли не се махаше от лицето на побратима му или поне в някои моменти силно проличаваше. Най-после Рогожин хвана мълком княза за ръката и известно време остана неподвижен, сякаш не можеше да се реши на нещо, но след това го повлече изведнъж подире си, като едва чуто каза: „Ела.“ Те минаха площадката на първия етаж и позвъниха на вратата срещу тая, от която бяха излезли. Отвориха им бързо. Стара женица, цялата прегърбена и облечена в черно, забрадена с кърпа, мълчаливо и ниско се поклони на Рогожин; той я попита бързо за нещо и без да чака отговор, поведе княза нататък през стаите. Пак се заредиха тъмни стаи с някаква необикновена, студена чистота, студено и строго мебелирани със старинни мебели в бели чисти калъфи. Без да предизвести, Рогожин направо въведе княза в една малка стая, която приличаше на гостна и бе преградена с лъскава преградка от махагон, с две врати отстрани; зад нея навярно беше спалнята. В ъгъла на гостната, до печката, бе седнала в кресло дребна старица, наглед още не много стара, дори с доста здраво, приятно и кръгло лице, но вече съвсем побеляла и (от

пъръв поглед можеше да се забележи) напълно вдетинила се. Тя беше в черна вълнена рокля с голям черен шал на шията и с бяло чисто боне с черни панделки. Под краката ѝ имаше столче. Близко до нея седеше друга чистичка старица, по-стара от нея, също в траур и също така с бяло боне, трябва да бе някаква храненица, която мълчаливо плетеше чорап. И двете сигурно винаги мълчаха. Щом видя Рогожин и княза, първата старица им се усмихна и няколко пъти кимна любезно с глава в знак на задоволство.

— Мамо — каза Рогожин, като ѝ целуна ръката, — това е моят голям приятел княз Лев Николаевич Мишкин; ние си разменихме кръстовете; той ми беше за известно време в Москва като брат, направи много нещо за мене. Благослови го, мамо, както би благословила собствения си син. Чакай, старо, аз да наглася ръката ти...

Но преди да успее да ѝ помогне Парфьон, старицата вдигна дясната си ръка, сви трите си пръста в едно и три пъти набожно прекръсти княза. След това още веднъж любезно и нежно му кимна с глава.

— Е, да вървим, Лев Николаевич — каза Парфьон, — аз те доведох тук само за това...

Когато пак излязоха на стълбата, той прибави:

— Виждаш, нищо не разбира от това, което се говори, нищо не разбира от думите ми и все пак те благослови; ще рече, сама пожела... Хайде, сбогом, време е и за двама ни да се разделяме.

И той отвори вратата на жилището си.

— Но дай поне да те прегърна на сбогуване, странни човече! — извика князът, като го гледаше с нежен укор, и понечи да го прегърне. Но едва вдигнал ръцете си, Парфьон веднага пак ги пусна. Той не се решаваше и извърщаше лице, за да не гледа княза. Не искаше да го прегърне.

— Не бой се! Макар и да взех кръста ти, зарад часовника няма да те заколя! — неясно смотолеви той и внезапно някак странно се изсмя. Но изведнъж цялото му лице се преобрази: той побледня ужасно, устните му затрепериха, очите му пламнаха. Той вдигна ръце, прегърна силно княза и каза задъхано:

— Вземай я тогава, щом така е решила съдбата! Твоя е! Отстъпвам ти я!... Спомняй си за Рогожин!

И като остави княза, без да го погледне, той влезе бързо в жилището си и хлопна вратата зад себе си.

[1] ... това е копие от Ханс Холбайн... — Достоевски има пред вид картината на Ханс Холбайн млади „Христос в ковчега“ (1521), която писателят е виждал през 1867 година в Базел. Описание на тази картина дава по-нататък в романа Иполит (виж стр. 441). А. Г. Достоевская разказва, че картината на Холбайн „страшно поразила“ мъжа ѝ: „Той ми каза тогава, че «можеш да загубиш вярата си, като гледаш тази картина». По-късно Фьодор Михайлович си спомняше много пъти в живота за потресаващото впечатление, което му бе направила картината“ (Л. П. Гроссман, Семинарии по Достоевскому, М.-П., 1923, стр. 59. Виж също така „Дневник А. Г. Достоевской“ 1867, М., 1923, стр. 366; „Воспоминания А. Г. Достоевской“, М.-Л., 1925, стр. 112). ↑

[2] ... аз се запознах във вагона с някой си С. и разговарях с него около четири часа... — Възможно е, като нарича събеседника на Рогожин някой си С, Достоевски да е имал пред вид един от своите близки приятели на младини, петрашевеца Н. А. Спешнев (1821–1882), възгледите на когото са имали ярко изразен материалистичен и атеистичен характер (виж „Философские и общественно-политические произведения петрашевцев“, М... 1953, стр. 447–488 и 775–777). ↑

[3] ... а там предишната нощ се случило едно убийство и в момента на пристигането ми само за това се говореше... — В записната си тетрадка сам Достоевски е посочил източника на този разказ на Мишкин: „Виж «Московские ведомости»“ от 5 ноември 1867. Делото „за убийството на еснафа Суслов от селянина от Ярославска губерния, Мишкинска околия, Балабанов (заклал за един часовник Суслов, който раздухвал самовара, с думите: «Господи, прости ради Христа»)“ („Из архива Достоевского. Идиот. Неизданные материалы“, М.-Л., 1931, стр. 188). Но в посочения от Достоевски брой на вестника „Московские ведомости“ (1867, №243 от 5 ноември) няма съобщение за убийството. Както е установила В. С. Дороватовская-Любимова, случая, който има пред вид Достоевски, е станал в Петербург и е бил описан във вестник „Голос“ (1867, № 300 от 30 октомври). Ала от делото Балабанов се вижда, че убийството и грабежът той извършил от нужда, поради недостатъчна работна земя,

желаейки да помогне на семейството си, останало на село. А Достоевски изменил обстоятелствата на престъплението от желание да изтъкне на пръв план нравствено-религиозното състояние на убиеца (виж „Печать и революция“, 1928, № 3, стр. 48–49). ↑

V

Беше вече късно, почти два и половина, и князът не завари Епанчин у дома му. Той остави картичката си и реши да отиде да потърси Коля в хотел „Везни“, а ако го няма там — да му остави бележка. Във „Везни“ му казаха, че Николай Ардалионович излязъл още от заранта, но на излизане помолил да кажат, ако някой случайно го търси, че може би ще се върне към три часа. Не си ли дойде до три и половина — значи, е отишъл с влака в Павловск, на вилата при генералшата Епанчина, и, значи, там ще обядва. Князът реши да почака и междувременно си поръча обед.

До три и половина и дори до четири Коля не дойде. Князът излезе и тръгна машинално, където му видят очите. В началото на лятото в Петербург се случват понякога прелестни дни — светли, топли, тихи. Като че ли нарочно този ден беше един от тези редки дни. Някое време князът се скита безцелно. Малко познаваше града. Спираше се понякога на кръстопътищата пред някои къщи, на площади, на мостове; отби се по едно време да си почине в сладкарница. От време на време започваше да се вглежда с голямо любопитство в минавачите, но най-често не забелязваше нито тях, нито къде всъщност отива. Той беше в мъчително напрежение и безпокойство и в същото време изпитваше необикновена нужда от усамотение. Искаше му се да бъде сам и съвсем пасивно да се отдаде на това измъчващо напрежение, без да търси някакъв изход. Отвращаваше се и не искаше да разрешава нахлулите в душата и сърцето му въпроси. „Гледай ти, мигар аз съм виновен за всичко това“ — шепнеше си той почти без да съзнава какво говори.

Към шест часа той се намери на гарата за Царское село. Самотата скоро му стана непоносима; нов порив обхвана пламенно сърцето му и за миг ярка светлина озари мрака, който потискаше душата му. Той си взе билет за Павловск и с нетърпение бързаше да замине; чувствуваше се наистина жертва на някакво преследване и причината за това беше действителна, а не измислена, както може би бе склонен да мисли. Почти седнал вече във вагона, изведнъж хвърли

току-що купения си билет на пода и излезе от гарата, смутен и замислен. След малко, вече на улицата, изведнъж като че ли си припомни нещо, като че ли внезапно се досети за нещо много странно, което дълго време вече го безпокоеше. Изведнъж трябваше ясно да осъзнае, че върши нещо, за което отдавна вече постоенствуваше, но което и до този момент той все още не забелязваше: ето вече няколко часа, дори още когато беше във „Везни“, а може би дори преди да отиде там, от време на време той започваше изведнъж като че да търси нещо около себе си. После забравяше за дълго, дори за половин час, но изведнъж пак започваше да се оглежда неспокойно и да търси наоколо.

Ала едва забелязал в себе си това болезнено и досега съвсем несъзнателно движение, на което толкова отдавна вече се беше подчинил, изведнъж пред него се мярна и друг спомен и извънредно много го заинтересува: спомни си, че в момента, когато бе забелязал, че все търси нещо около себе си, той бе застанал на тротоара пред прозореца на един дюкян и с голямо любопитство разглежда изложените на прозореца неща. Сега му се прииска на всяка цена да провери дали наистина е стоял само преди пет минути пред прозореца на този дюкян, дали не му се е привидяло така, дали не се е нещо объркал. Съществуват ли в действителност този дюкян и тези неща? Защото той наистина се чувствуваше днес в особено болезнено настроение, горе-долу както се случваше с него някога, когато започваха припадъците му. Той знаеше, че в тези часове преди припадъците той е необикновено разсеян и често дори обърква предметите и лицата, ако не съсредоточи върху тях цялото си внимание. Ала имаше и една особена причина, поради която му се беше приискало толкова много да провери дали бе стоял пред дюкяна: между нещата, изложени на прозореца на дюкяна, имаше една вещ, на която той бе спрял погледа си и дори я бе оценил на шестдесет сребърни копейки — той помнеше това въпреки всичката си разсеяност и тревога. Следователно, ако този дюкян съществува и тази вещ наистина е изложена между другите неща, ще рече, че той всъщност се е спрял за тази вещ. Ще рече, тази вещ е представляла за него толкова голям интерес, че е привлякла вниманието му дори когато той се е намирал в тежко смущение, обзело го веднага след излизането от гарата. Той вървеше, почти тъжно загледан надясно и сърцето му биеше от тревога и нетърпение. Но най-после ето го дюкяна, той го

намери! Той беше вече на около петстотин крачки от него, когато му хрумна да се върне. Ето я и тази вещ за шестдесет копейки: „Наистина не струва повече!“ — каза си той още веднъж и се засмя. Но смехът му беше истеричен; чувствуваше се много зле. Спомни си ясно сега, че тъкмо тук, застанал пред този прозорец, той изведнъж се беше обърнал точно както одева, когато улови погледа на Рогожин върху себе си. Като се убеди, че не се е излъгал (в което впрочем и преди проверката беше напълно убеден), той тръгна и се отдалечи с бързи крачки от дюкяна. Всичко това трябваше по-бързо да се обмисли, на всяка цена да се обмисли; ясно беше сега, че и на гарата не е имал халюцинация, че без друго с него се е случило нещо действително и без друго то е във връзка с предишното му безпокойство. Но той пак не можа да преодолее някакво вътрешно непобедимо отвращение: не пожела да обмисли нищо, не се зае да го обмисли, а се замисли за нещо съвсем друго.

Той се замисли между другото и за това, че в епилептичното му състояние имаше един момент почти преди самия припадък (впрочем ако припадъкът наистина настъпеше), когато сред мъката, душевния мрак и потиснатостта изведнъж като че ли мозъкът пламваше в известни мигове и от един път всичките му жизнени сили се напрягаха с необикновена устремност. В тези мигове, бързи като светкавица, възприятието му за живота, за самосъзнанието почти се удесеторяваше. Необикновена светлина озаряваше ума и сърцето му; всички негови вълнения и съмнения, всичките му тревоги като че ли отведнъж стихваха, изясняваха се сред някакво небивало спокойствие, изтъкано от светла радост, хармония и надежда и изпълнено с разбиране на първопричините на нещата. Но тези моменти, тези проблясъци бяха още само предчувствие на оная решителна секунда (никога повече от една секунда), от която започваше самият припадък. Тази секунда беше, разбира се, непоносима. Когато вече се възвърнеше здравето му и той се размисляше за този миг, често си казваше: та всички тези светкавици и проблясъци на висше самочувствие и самосъзнание, а ще рече и на „висше битие“, не са нищо друго освен болест, нарушение на нормалното състояние, а щом е така, това съвсем не е висше битие, а, напротив, трябва да бъде сметнато за най-низше битие. И все пак той стигна най-последно до извънредно парадоксалното заключение: „Какво значение има, че това е болест? Какво ме

интересува, че напрежението е ненормално, щом самият резултат, щом моментът на усещането, за който си спомням и го анализирам вече в здраво състояние, се оказва във висша степен хармония, красота, дава ми небивалото и неподозирано досега чувство за пълнота, за мярка, за примирение и възторжено молебствено сливане с най-висшия синтез на живота?“ Тези мъгляви изрази се виждаха на самия него много понятни, макар и още твърде слаби. Че това е наистина „красота и молитва“, че това е наистина „висш синтез на живота“ — той не се съмняваше и не можеше да допусне съмнения. Та нали в този момент неговите видения не бяха ненормалните и измамливи халюцинации от хашиша, опиума или виното, които унижават ума и извъртават душата? По този въпрос той можеше да съди правилно, щом минеше болезненото му състояние. Тези мигове бяха тъкмо само едно необикновено усилие на самосъзнанието — ако трябва да изразим това състояние само с една дума, — на самосъзнанието и в същото време на самоусещането, в най-висша степен непосредно. Ако в тази секунда, тоест в най-последния съзнателен момент преди припадъка, той успееше да си каже ясно и съзнателно: „Да, за този момент човек би могъл да даде живота си!“, наистина този момент сам по себе си струваше цял живот. Впрочем той не държеше за диалектичната страна на своето заключение: затъпяването, душевният мрак, идиотизмът стояха ясно пред него като последица от тези „върховни моменти“. По това, разбира се, той не би почнал да спори сериозно. В заключението, тоест в преценката му на този момент несъмнено имаше грешка, но смущаваше го все пак донякъде реалността на усещането. А какво да прави наистина с реалността? Защото така ставаше, защото в същата тази секунда той успяваше да си каже, че тази секунда, след безкрайното щастие, което напълно изпитва сега, би могла да струва цял живот. „В този момент — бе казал той веднъж на Рогожин в Москва, през време на тамошните им срещи, — в този момент ми става някак ясен странният израз: не ще има вече време.“^[1] „Навярно — бе прибавил той усмихнат — това е същият оня момент, в който не е успяла да се изпразни прекатурената стомна с вода на епилептика Мохамед^[2], но той успял през това време да разгледа всички селения на аллаха.“ Да, в Москва те често се виждаха с Рогожин и приказваха не само за това. „Рогожин каза преди малко, че съм му бил тогава като брат; за пръв път днес го каза“ — помисли си князът.

Тази мисъл му дойде, когато седеше на пейка под едно дърво в Лятната градина. Беше около седем часът. Градината беше празна; някакъв тъмен облак бе забулил за миг залязващото слънце. Атмосферата беше задушна и предвещаваше далечна буря. Князът намираще известна привлекателност в сегашното си съзерцание. Той насочваше спомените и съзнанието си към всеки външен предмет и това му правеше удоволствие: все му се искаше да забрави нещо, сегашното, насъщното, но погледнеше ли около себе си, веднага пак му се изпречваше мрачната му мисъл, мисълта, от която толкова искаше да се отърве. Спомни си, че днес на обед в гостилницата бе говорил с келнера за едно необикновено странно убийство, което бе станало наскоро и бе вдигнало голям шум. Но щом си спомни за това, изведнъж пак се случи с него нещо особено.

Необикновено, неудържимо желание, почти истинска съблазън изведнъж скова волята му. Той стана от пейката и излезе от градината по посока на Стария Петербург. Малко преди това на кея на Нева той бе помолил един минавач да му посочи тази част от града отвъд реката. Посочиха му я, но тогава той не се запъти натам. Пък и знаеше, че няма какво да търси днес там. Отдавна имаше адреса на роднината на Лебедев и лесно можеше да намери къщата; но той знаеше почти със сигурност, че няма да я намери в къщи. „Без друго е заминала за Павловск, иначе Коля щеше да остави бележка във «Везни», както бяхме уговорили.“ Така че, ако отиваше сега нататък, разбира се, не беше, за да я види. Изкушаваше го друго, мрачно, мъчително любопитство. Хрумнала му бе една нова, внезапна идея...

Но за него беше вече напълно достатъчно и това, че бе тръгнал и знаеше къде отива: след една минута той пак вървеше, почти без да забелязва накъде върви. Стана му изведнъж ужасно противно и, кажи-речи, невъзможно да продължава да мисли по „внезапната си идея“. С мъчително напрегане на вниманието си той се взираше във всичко, което се изпречеше пред него, гледаше небето, гледаше Нева. Опита се да заприказва с едно срещнато детенце. Може би и епилептичното му състояние се засилваше. Като че ли наистина бурята се надигаше, макар и бавно. Чуваше се вече далечен гръм. Задухата нарастваше...

Кой знае защо, все си спомняше сега за племенника на Лебедев, когото бе видял днес, както човек си спомня понякога досаден и до глупост омръзнал му музикален мотив. Странното беше, че все си го

представяше като убиеца, за когото бе споменал одева Лебедев, когато го запозна с племенника си. Да, за този убиец той бе чел вече много отдавна. Много бе чел и слушал за такива неща, откакто се върна в Русия; упорито следеше всичко това. А днес бе проявил дори доста голям интерес в разговора си с келнера тъкмо по същото убийство на Жемарини. Спомни си, че келнерът бе на същото мнение като него. Представи си физиономията му; умно момче, сериозно и събудено — впрочем „кой го знае какъв е. Мъчно е да отгатваш характерите на хората в една страна, която още не познаваш.“ Ала той почваше да вярва страстно в руската душа. О, колко много, колко съвсем нови неща бе научил през тези шест месеца — и неподозирани, и нечувани, и неочаквани! Ала чуждата душа е загадка, и руската душа е загадка; за мнозина е загадка. Ето на — той дълго дружи с Рогожин, сблизиха се, побратимиха се, — а познава ли той Рогожин? Впрочем във всичко това има понякога такъв хаос, такава обърканост, такава безобразие! И колко отвратителен и самодоволен хлапак е този племенник на Лебедев! Впрочем какво говоря аз? (Продължаваше унесен князът.) Нима той е убил тези шест същества, тези шест души? Аз като че ли нещо бъркам... Колко странно! Вие ми се свят... А колко симпатично, колко мило лице има голямата дъщеря на Лебедев, тази, която държеше бебето! Какъв невинен, какъв почти детски израз и какъв почти детски смях! Чудно, че той бе почти забравил това лице и едва сега си спомни за него. Лебедев тропа с крака срещу тях, но навярно ги обожава всичките. Ала той обожава и своя племенник, това е вярно, както е вярно, че две по две правят четири!

Впрочем какво се е заел той, дошъл едва днес, да ги съди толкова решително, да издава окончателни присъди срещу тях? Лебедев например беше днес за него истинска гатанка: очакваше ли той да намери подобен Лебедев? Познаваше ли го преди това от тая му страна? Лебедев и Дюбари — Господи! Впрочем ако един ден Рогожин убие, то поне няма да бъде така безразборно. Няма да има този хаос. Инструментът, поръчан по чертеж^[3], и шестте Жамарини, заклани в пълен делириум! Нима Рогожин притежава инструмент, направен по чертеж... той има... но... нима е сигурно, че той ще убие?! — трепна изведнъж князът. „Не е ли престъпление, не е ли низост от моя страна така цинично-откровено да направя подобно предположение!“ — извика той и почервения от срам. Беше изумен. Спря се изведнъж като

закован на улицата. Неочаквано си спомни и гарата за Павловск одеде, и Николаевската гара, и въпроса, зададен направо в лицето на Рогожин за очите, и кръста на Рогожин, сега на шията му, и благословията на майка му, при която той сам го заведе, и последната конвулсивна прегръдка, последното отричане на Рогожин на стълбата — и след всичко туй да осъзнае, че търси непрекъснато нещо около себе си, и този дюкян, и тази вещ... що за низост! И след всичко това той върви сега с „особена цел“, с особена „внезапна идея“. Чувство на отчаяние и болка завладя цялата му душа. Веднага помери да се върне в хотела си; дори се обърна и тръгна назад, но след минута се спря, помисли и пак пое по предишния път.

Но той беше вече в Стария Петербург, приближаваше къщата; ала нали не иде сега тук с предишната цел, нали не е подчинен на някаква „особена идея“! Как можеше да бъде другояче! Да, болестта му се връща, няма съмнение; може би ще има припадък още днес. И приближаването на припадък е причина за целия този душевен мрак, припадъкът е виновен за „идеята“ му! Сега мракът е разпръснат, демонът е прогонен, няма съмнения, сърцето му се радва! И толкова отдавна не я е виждал, трябва да я види. Да, би желал да срещне сега Рогожин, да го хване за ръката и да тръгнат заедно... Сърцето му е чисто; мигар е съперник на Рогожин? Утре ще отиде при него и ще му каже, че я е видял; та нали той се е пребил да дойде тук по-бързо, както каза днес Рогожин, само за да я види! Може би той ще я завари, защото не е сигурно, че е в Павловск!

Да, всичко това трябва да бъде сега изяснено, за да си четат ясно един другиму в душата, за да ги няма тези мрачни и страстни отричания, както днес се отрече Рогожин, и нека всичко се реши свободно и... светло. Нима Рогожин е неспособен да понася светлината? Той казва, че я обича не така, че в него няма състрадание, няма „никакво такова съжаление“. Наистина той прибави след това: „Може би твоето състрадание е по-силно от моята любов“, но той сам се клевети. Хм, Рогожин с книга в ръце — нима това вече не е „състрадание“, не е начало на „състрадание“? И нима тази книга в ръцете му не е доказателство, че той напълно си дава сметка какво трябва да бъде отношението му към нея? А разказът му днес? Не, в него има нещо по-дълбоко от страстта. И нима само страст възбужда нейното лице? Пък и възможно ли е дори това лице да възбужда сега

страст? То причинява страдание, то грабва цялата душа, то... и изведнъж князът почувствува как мъчителен спомен парна сърцето му.

Да, мъчителен. Той си спомни каква мъка беше за него неотдавна, когато за пръв път почна да забелязва в нея признаци на безумие. Тогава той почти изпита отчаяние. И как може да я остави, когато тя избяга тогава от него, за да отиде при Рогожин? Той трябваше да се втурне подире и, а не да чака вести от нея. Но... възможно ли е Рогожин да не е забелязал досега в нея признаци на безумие?... Хм... Рогожин вижда във всичко други причини, страстни причини! Ревността му стига до безумие! Какво искаше да каже днес с предположението си? (Князът изведнъж се изчерви и сърцето му сякаш почувствува тръпка.)

Но какъв смисъл да си спомняш това? Безумие имаше и у единия, и у другия. А би било почти немислимо, почти жестоко и безчовечно той, князът, да обича със страст тази жена. Да, да! Не, Рогожин сам се клевети: той има широко сърце, което е способно и да страда, и да съчувствува. Когато научи цялата истина и когато се убеди колко нещастно същество е тази разстроена полуумна жена — нима няма да ѝ прости цялото минало, всичките си мъки? Нима няма да ѝ стане слуга, брат, приятел, провидение? Състраданието ще осмисли живота на Рогожин и ще го научи, защото то е най-важният и може би единственият закон на битието на цялото човечество. О, колко непостижимо и безчестно е виновен той пред Рогожин! Не, не „руската душа е загадка“, а неговата собствена, щом той може да допусне такъв ужас. За няколкото негови топли и сърдечни думи в Москва Рогожин вече го нарича брат, а той... Но всичко това иде от болестта, от бълнуванията! Всичко това ще мине!... Колко мрачно каза днес Рогожин, че „загубва вярата си“! Сигурно този човек страда силно. Той казва, че „обича да гледа тази картина“; това не значи, че обича да я гледа, а че чувствува нужда. Рогожин не е само страстна душа; той е все пак борец: иска със сила да върне загубената си вяра. Чувствува сега мъчителна нужда от нея... Да! Да вярва в нещо! Да вярва в някого! А колко странна е тази картина на Холбайн... А, ето улицата! Ето сигурно и къщата, точно така, № 16, „дом на Филисова, жената на колежкия секретар. Тук е!“ Князът позвъни и попита за Настасия Филиповна.

Отговори му самата стопанка на къщата, че Настасия Филиповна е отишла още сутринта в Павловск у Дария Алексеевна и дори „може да се случи да остане там няколко дни“. Филисова беше дребна жена на около четиридесет години, с живи очи и дългообразно лице, и гледаше лукаво и изпитливо. На въпроса ѝ за името му — въпрос, на който като че ли нарочно тя придаде отсянка на тайнственост — князът отначало помисли да не отговори, но веднага се върна и настойчиво помоли да кажат името му на Настасия Филиповна. Филисова погледна на тази настойчивост със заострено внимание и с необикновено тайнствен вид, сякаш искаше да каже: „Не се безпокойте, разбрах.“ Изглежда, че името на княза ѝ направи много силно впечатление. Князът я погледна разсеяно, извърна се и тръгна към хотела си. Но той не изглеждаше такъв, какъвто бе, когато позвъни у Филисова. Външността му пак се беше променила неимоверно, и то в един миг: той пак вървеше бледен, немощен, измъчен, развълнуван; коленете му трепереха и загадъчна, разсеяна усмивка блуждаеше по посинелите му устни: „внезапната му идея“ изведнъж се беше потвърдила и оправдала и — той пак вярваше на своя демон!

Ала потвърди ли се тя? Оправда ли се? Защо отново това треперене, тази студена пот, този леден мрак в душата? Дали защото пак видя тези очи? Но нали той се беше запътил от Лятната градина единствено за да ги види! Нали в това се и състоеше „внезапната му идея“. Той би изпитал силното желание да види „одевешните очи“, за да се убеди окончателно, че непременно ще ги срещне *там*, пред тази къща. Това беше трескавото му желание и защо сега е така потиснат и смаян, задето наистина току-що ги бе видял? Сякаш не бе очаквал! Да, това бяха *същите очи* (а че бяха *същите*, няма вече никакво съмнение!), които светнаха срещу него сутринта в тълпата, когато той слизаше от влака на Николаевската гара; *същите* (съвсем *същите*), чийто поглед бе почувствувал след обед у Рогожин зад гърба си в момента, когато сядаше. Рогожин отрече одеде; той попита с изкривена, ледена усмивка: „Чии бяха тези очи?“ И преди малко, на гарата за Царское село — когато се качваше във влака, за да отиде при Аглая, и изведнъж пак видя тези очи, вече за трети път този ден, — на княза ужасно му се прииска да се приближи до Рогожин и да му каже „чии бяха тези очи!“. Но той напусна бързо гарата и се свързе едва пред дюкяна на ножаря в момента, когато стоеше и оценяваше на шестдесет

копейки един предмет с еленова дръжка. Странният и ужасен демон се бе вкопчил за него окончателно и не искаше вече да го пусне. Този демон му бе пошепнал в Лятната градина, когато той седеше унесен под липата, че щом Рогожин е сметнал за нужно да го следи още от сутринта и да го дебне на всяка крачка и е узнал, че той няма да замине за Павловск (което, разбира се, беше съдбоносно сведение за него), непременно ще отиде там, в Стария Петербург, за да изварди край оная къща пристигането на княза, който му е дал същата сутрин честната си дума, че „няма да отиде да я види“ и че „не е дошъл за това в Петербург“. И ето князът се устреми трескаво към оная къща и какво чудно в това, че наистина среща там Рогожин? Той видя само един нещастен човек, чието настроение е мрачно, но лесно обяснимо. Този нещастник дори не се криеше сега. Да, оде, кой знае защо, Рогожин отрече и излъга, но на гарата стоеше, без да се крие. Ако някой се криеше, това беше той, а не Рогожин. А сега, пред къщата, стоеше на отсрещния тротоар, на петдесетина крачки в диагонал, и чакаше със скръстени ръце. Тук вече се виждаше много добре и като че нарочно искаше да го виждат. Стоеше като изобличител и като съдия, а не като... Като какъв наистина?

Но защо князът, вместо да се приближи сега към него, се отдалечи, като че не беше го забелязал, въпреки че очите им се срещнаха. (Да, очите им се срещнаха и те се погледнаха.) Нали сам искаше преди малко да го хване за ръка и да отиде *там* заедно с него? Нали сам искаше да отиде утре при него и да му каже, че е ходил у нея? Нали, идейки насам, на половината път, сам се отрече от своя демон, когато изведнъж радост изпълни душата му? Или наистина имаше нещо такова в Рогожин, тоест в общия днешен вид на този човек, в цялата съвкупност от неговите думи, движения, постъпки, погледи, което можеше да оправдае ужасните предчувствия на княза и възмутителния шепот на демона му? Нещо, което бие на очи, но е мъчно да се анализира и разправи, невъзможно е да се докаже достатъчно логично, но въпреки цялата си тази мъчнотия и невъзможност прави съвсем цялостно и неотразимо впечатление, което неволно се превръща в абсолютно убеждение?...

Убеждение — в какво? (О, как се измъчваше князът от чудовищността, от „унизителността“ на това убеждение, на „това низко предчувствие“ и как обвиняваше самия себе си!) Кажи де, ако

смееш, в какво? — казваше си той непрекъснато с укор и с предизвикателство. — Формулирай, осмели се да изразиш цялата си мисъл ясно, точно, без колебание! О, аз съм безчестен! — повтаряше той с негодувание и с почервенияло лице. — С какви очи ще гледам сега цял живот този човек! О, какъв ден! О, Боже, какъв кошмар!

Имаше един миг в края на този дълъг и мъчителен път от Стария Петербург, когато изведнъж непреодолимо желание обхвана княза — да отиде веднага при Рогожин, да го причака, да го прегърне засрамен, разплакан, да му каже всичко и отведнъж да тури точка на всичко. Но той беше вече стигнал до хотела си... Как не му хареса одеде този хотел, тези коридори, цялата тази сграда, стаята му — как не му харесаха от пръв поглед; на няколко пъти през деня той си спомняше с някакво особено отвращение, че ще трябва да се прибере тук... „Но какво ми е, защо като някаква болна жена вярвам днес на всяко предчувствие!“ — каза си той ядосано и подигравателно и се спря пред портата. Нов, непоносим прилив на срам, почти на отчаяние, го прикова на място пред портата. Той се спря за миг. Така се случва понякога с хората: непоносими внезапни спомени, особено примесени със срам, обикновено ви спират за миг на място. „Да, аз съм човек без сърце, страхливец!“ — повтори той мрачно и понечи забързано да влезе, но... пак се спря...

В този вход, и без това не много светъл, в този момент беше съвсем тъмно: надвисналият буреносен облак бе погълнал вечерната светлина и тъкмо когато князът приближаваше хотела, облакът изведнъж се разтвори и се изля. Когато след кратко спиране той тръгна бързо — намираше се на прага на портата, пред самия вход откъм улицата, — изведнъж зърна в дъното на вратата, в полумрака, до стълбата, един човек. Този човек като че ли чакаше нещо, но бързо се мярна и изчезна. Князът не можа да го различи ясно и, разбира се, съвсем не би могъл да каже със сигурност кой беше той, толкова повече, че през там минаваха много хора; това беше хотел и винаги непрекъснато се движат хора, които влизат, бързат през коридорите и излизат. Но изведнъж той почувствува твърдо и неизказано убедително, че е познал този човек и че той не може да бъде друг освен Рогожин. Миг след това князът се спусна подире му по стълбата. Сърцето му примря. „Сега всичко ще се изясни!“ — каза си той с чудна увереност.

Стълбата, по която изтича князът, направо от вратата, водеше за коридорите на първия и втория етаж, дето бяха и стаите на хотела. Тази стълба, както е във всички отдавна строени къщи, беше каменна, тъмна, тясна и се виеше около дебел каменен стълб. На първата площадка в този стълб имаше една вдлъбнатина, нещо като ниша, широка не повече от една стъпка и дълбока около половин стъпка. Но един човек можеше да се побере в нея. Колкото и да беше тъмно, щом князът изтича на площадката, веднага забеляза, че в тази ниша, кой знае защо, се крие човек. Първото желание на княза беше да отmine и да гледа вдясно. Но щом направи една крачка, не се стърпя и се обърна.

Двете одевешни очи, *същите*, изведнъж се срещнаха с неговите. Скритият в нишата човек също бе излязъл крачка напред. Една секунда и двамата стояха лице срещу лице, почти допирайки се. Изведнъж князът го хвана за раменете и го издърпа назад към стълбата, по-близо към светлината: искаше да види по-ясно лицето.

Очите на Рогожин засвяткаха и яростна усмивка изкриви лицето му. Той вдигна дясната си ръка и нещо блесна в нея; князът и не помисли да я спре. Спомняше си само по-късно, че сякаш бе извикал:

— Парфьон, не вярвам!...

След това изведнъж като че ли нещо се разтвори пред него: необикновена вътрешна светлина озари душата му. Този миг продължи може би половин секунда; ала князът ясно и съзнателно помнеше началото, първия звук на своя страшен вик, който се изтръгна неусетно от гърдите му и който той не би могъл с никаква сила да спре. След това съзнанието му в миг угасна и настъпи пълен мрак.

Дойде му епилептичен припадък, какъвто отдавна не беше му идвал. Знае се, че припадъците на епилепсията идват в един миг. В този миг изведнъж лицето се изкривява ужасно, особено погледът. Конвулсии и спазми обхващат цялото тяло и всички черти на лицето. От гърдите се изтръгва страшен вик, какъвто човек не може нито да си представи, нито да сравни с нещо; в този вик изведнъж изчезва като че ли всичко човешко и много мъчно е, ако не и невъзможно, да помислиш и допуснеш, че крещи този същият човек. Струва ти се дори, че сякаш крещи някой друг, който се намира вътре в болния. Така поне мнозина са предали своето впечатление, а у мнозина видът на епилептика през време на кризата всява страшен и непоносим ужас, в

който има дори нещо мистично. Навярно такъв внезапен ужас ведно с всички други страшни впечатления на момента изведнъж са сковали Рогожин на място и така спасиха княза от неизбежния удар на ножа, който бе дигнат вече върху него. След това Рогожин нема време да си даде сметка за припадъка и като видя, че князът залитна и изведнъж падна възник надолу по стълбата, удряйки си силно тила в каменното стъпало, изтича стремглаво надолу, заобиколи падналия и излетя като луд от хотела.

От конвулсиите и спазмите тялото на болния се сплъзна по стъпалата — не повече от петнадесет — чак до началото на стълбата. Много скоро, не повече от пет минути, забелязаха падналия и се събра тълпа. Една локвичка кръв около главата будеше недоумение: сам ли се е ударил човекът, или „имаме престъпление“. Ала скоро някои разбраха, че това е епилептичен припадък; един от слугите позна в княза клиента от тая заран. Последните съмнения бяха разпръснати благодарение на едно твърде щастливо обстоятелство.

Коля Иволгин, който бе обещал да бъде във „Везни“ към четири часа и вместо това бе заминал за Павловск, неочаквано отказа „да хапне“ у генералшата, а се върна в Петербург и побърза да отиде във „Везни“, дето беше към седем часа вечерта. Щом научи от оставената му бележка, че князът е в града, той отърча на посочения в нея адрес. В хотела узна, че князът е излязъл и слезе долу в ресторанта да го почака, като пиеше чай и слушаше латерната. Щом чу случайно да приказват, че някой припаднал, той изтича на местопроизшествието, подтикван от вярно предчувствие, и позна княза. Веднага се взеха необходимите мерки. Князът бе пренесен в стаята му; макар и да се свести, доста време мина, докато дойде в пълно съзнание. Докторът, който бе повикан да прегледа раните на главата, предписа компреси и заяви, че няма никаква опасност от контузването. А когато след един час князът почна да разбира доста добре какво става около него, Коля го пренесе с фойтон от хотела в къщата на Лебедев. Лебедев прие болния с необикновен жар и угодничество. Заради него ускори и отиването на почивка: на третия ден всички бяха вече в Павловск.

[1] ... „не ще има вече време“. — Тези думи са взети от апокалипсиса. ↑

[2] ... *прекатурената стомна с вода на епилептика Мохамед...* — Мохамед (около 570–632) — религиозен проповедник, смятан за основател на исляма; според преданието Мохамед страдал от епилепсия и припадъците му се съпровождали с видения и халюцинации. В библиотеката си Достоевски е имал френски превод на корана (виж Л. П. Гроссман, Семинарии по Достоевскому, М.-П, 1923, стр. 44). ↑

[3] *Инструментът, поръчан по чертеж...* — Тези мисли на княза също са свързани с подробности от убийството на Жемарини (виж бележката към стр. 208). По време на следствието се е изяснило, че Горски, готвейки се за убийството, предварително се е снабдил с пистолет и го занесъл за почистване у един железар. Освен това по специален, направен от него чертеж, той поръчал един инструмент, нещо като топуз, като обяснил, че той уж му трябвал за правене на гимнастика. ↑

VI

Вилата на Лебедев не беше голяма, но удобна и дори хубава. Тази част от нея, която се даваше под наем, беше украсена особено грижливо. До входа откъм улицата към стайте имаше доста обширна тераса, дето бяха наредени няколко портокалови, лимонови и жасминови дървета в големи зелени качета, нещо, което по сметките на Лебедев придаваше най-привлекателен вид. Той купи вилата заедно с няколко от тези дървета и толкова беше очарован от ефекта, който те произвеждаха на терасата, че реши да използва случая да купи при една разпродажба и други такива дръвчета в качета, за да попълни колекцията. Когато най-после всички дръвчета бяха пренесени във вилата и подредени, Лебедев няколко пъти изтичваше него ден по стъпалата на терасата на улицата и оттам им се любуваше, като всеки път мислено увеличаваше сумата, която смяташе да иска от бъдещия си наемател. Вилата се хареса много на княза, който беше изтощен, тъжен и физически отпаднал. Впрочем, когато пристигна в Павловск, тоест на третия ден след припадъка, князът изглеждаше вече почти като здрав човек, макар че все още не се чувствуваше добре. Той се радваше на всички, които виждаше около себе си през тези три дни, радваше се на Коля, който почти не се отделяше от него, радваше се на цялото семейство на Лебедев (без племенника, изчезнал някъде), радваше се на самия Лебедев; дори с удоволствие прие генерал Иволгин, който го посети още преди заминаването му. Още щом пристигна привечер в Павловск, на терасата около него се събраха доста много гости: най-напред дойде Ганя, когото князът едва позна — толкова се беше променил и отслабнал през това време. След него дойдоха Варя и Птицин, също летувачи в Павловск. А генерал Иволгин беше почти непрекъснато на квартира у Лебедев, дори, изглежда, се беше пренесъл заедно с него. Лебедев гледаше да го държи при себе си и да не го пуска при княза; отнасяше се с него приятелски, види се, отдавна вече бяха познати. Князът забеляза, че на няколко пъти през тези три дни те се впускаха в дълги разговори, често крещяха и дори, изглежда, се препираха на научни теми, което, както

се вижда, правеше удоволствие на Лебедев. Човек би рекъл, че той даже се нуждаеше от генерала. Ала същата предпазливост, която спазваше към княза, Лебедев почна да изисква да бъде спазвана и от семейството му още от първия ден на преместването във вилата: под предлог да не безпокоят княза, той не пускаше никого при него, тропаше с крака, втурваше се и пъдеше дъщерите си; включително и Вяра с детето, веднага щом забележеше, че те отиват на терасата, дето се намираще князът, въпреки че той го бе молил да не ги пъди.

— Първо, те ще изгубят всяко чувство за уважение, ако така им отпуснеш юздите, а, второ, от тяхна страна ще бъде дори неприлично... — обясни най-после той на княза, който го бе запитал направо.

— Но защо? — увещаваше го князът. — Наистина с всичкото това ваше вардене и дебнене вие само ме изтезавате. Мене и без това ми е тъжно, няколко пъти ви казах, а вие с вашето непрекъснато махане на ръце и ходене на пръсти още повече увеличавате тъгата ми.

Князът намекваше за това, дето Лебедев, макар да гонеше всички домашни, под предлог да осигури на болния необходимото спокойствие, сам влизаше при княза през тези три дни час по час и всеки път отначало отваряше вратата, пъхаше си главата, оглеждаше стаята, сякаш искаше да се увери там ли е князът, не е ли избягал, и после на пръсти бавно, крадешком се приближаваше до креслото, като понякога изплашваше наемателя с неочакваното си появяване. Непрекъснато го питаше няма ли нужда от нещо и когато князът най-сетне почна да му прави бележка да го остави на мира, послушно и безмълвно се извъръщаше, промъкваше се на пръсти до вратата и през цялото време, докато вървеше, махаше с ръце, като че искаше да каже, че е влязъл само току-тъй, че няма да промълви нито дума, че ето на, вече излиза и няма да дойде повторно. Ала след десет минути, най-много след четвърт час, той пак идваше. Коля, който можеше свободно да влиза при княза, със самия този факт нанасяше дълбоко огорчение на Лебедев и той се обиждаше и негодуваше. Коля забеляза, че Лебедев стои по половин час до вратата и подслушва какво говорят с княза и естествено предупреди за това княза.

— Вие ме държите под ключ, като че сте господар на личността ми — протестира князът. — Поне когато съм на почивка, искам да бъде

другояче и бъдете сигурен, че ще приемам, когото си ща, и ще ходя, където си ща.

— Без сянка от каквото и да е съмнение — замахна с ръце Лебедев.

Князът го изгледа втренчено от глава до пети.

— Кажете, Лукиян Тимофеевич, пренесохте ли тук шкафчето, което бе закачено над вашето легло в Петербург?

— Не, не го пренесох.

— Мигар там го оставихте?

— Нямаше как да се пренесе, трябва да се изкърти от стената... Много здраво е закрепено.

— Но може би тук има подобно?

— Да, дори по-хубаво, заедно с вилата купих и него.

— Аха. А кого не пуснахте преди малко при мене? Преди един час.

— Това беше... това беше генералът. Вярно, че не го пуснах. Не му е мястото тук. Княже, аз уважавам дълбоко този човек, той е... той е голям човек; не вярвате ли? Но ще видите; все пак... по-добре би било, просветли княже, да не го приемате.

— Но позволете да ви попитам, защо не трябва да го приемам? И защо, Лебедев, вие стоите сега на пръсти и се приближавате винаги до мене така, като че искате да ми поверите някаква тайна на ухото?

— От низост, чувствавам го, от низост — неочаквано отговори Лебедев, като се биеше разчувствуван в гърдите, — а генералът няма ли да бъде твърде гостоприемен към вас?

— Твърде гостоприемен ли?

— Да, гостоприемен. Първо, той вече се кани да дойде да живее у мене; хайде — от мене да мине, но той няма срам, веднага се въвира в семейството. Ние с него няколко пъти вече подирихме роднински връзки помежду си и излезе, че сме роднини. Вие също му се падате по майка син на първи братовчед, и вчера ми го обясняваше. Ако вие сте му племенник, ще рече, и ние с вас сме роднини, пресветли княже. Малка слабост на генерала, няма никакво значение, но преди малко ме уверяваше, че през целия си живот, откак е получил чин прапоршчик, до единадесети юни миналата година, всеки ден по-малко от двеста души не сядали на трапезата му. Стигнало се най-после дотам, че не ставали от трапезата — обядвали, вечеряли и пиели чай по петнадесет

часа на денонощие, около тридесет години поред без никакво прекъсване, едва имали време да сменят покривката. Един става, отива си, друг идва, а на официални и царски празници стигали и до триста души. А в деня на хилядогодишнината на Русия ги преброил седемстотин души. Страшна работа; подобни приказки не предвещават нищо добро; опасно е дори да приемаш в къщата си толкова гостоприемни хора и аз си помислих: дали на вас и на мене няма да ни дойде много такъв гостоприемен човек?

— Но аз смятам, че вие сте в много добри отношения с него?

— Вземам брътвежите му на шега, по братски; защо да не сме роднини: нито по-топло, нито по-студено — дори чест за мене. И въпреки двестата му гости и хилядогодишнината на Русия аз го смятам за много забележителен човек. Казвам ви го съвсем искрено. Преди малко, княже, вие казахте, че аз уж съм се приближавал към вас така, сякаш съм искал да ви съобщя някаква тайна, а като че ли наистина има тайна: една известна личност току-що ми съобщи, че много би желала да има тайна среща с вас.

— Че защо тайна? По никакъв начин. Аз сам ще отида при нея, ако трябва дори днес.

— Не, не — замаха с ръце Лебедев, — и тя не се бои от това, за което вие мислите. Сетих се: оня изверг идва всеки ден да пита за вашето здраве, известно ли ви е?

— Вие много често го наричате изверг, това ми се вижда твърде подозрително.

— Няма място за никакви подозрения, за никакви — побърза да отклони разговора Лебедев, — аз исках само да ви обясня, че въпросната личност се бои не от него, а от съвсем друг човек, от съвсем друг.

— Но какво има, кажете по-скоро — попита нетърпеливо князът, като гледаше как Лебедев се криви тайнствено.

— Там е и тайната.

И Лебедев се усмихна.

— Чия тайна?

— Вашата тайна. Сам вие ми забранихте, пресветли княже, да говоря пред вас... — измънка Лебедев и като се порадва от сърце, че е раздразнил до болка любопитството на своя слушател, изведнъж заключи: — Тя се бои от Аглая Ивановна.

Князът се намръщи и като помълча около една минута, каза:

— Бога ми, Лебедев, аз ще напусна вашата вила. Къде са Гаврила Ардалионович и Птицини? У вас ли са? Вие и тях сте подмамили тук.

— Ще дойдат, ще дойдат. Даже генералът ще дойде след тях. Всичките си врати ще отворя и ще повикам всичките си дъщери, всичките, още сега, още сега — пошепна уплашено Лебедев, като махаше с ръце и тичаше от врата на врата.

В този момент на терасата се появи Коля, идейки от улицата, и съобщи, че след него идат гости — Лисавета Прокофиевна с трите си дъщери.

— Да пусна ли, или да не пусна Птицини и Гаврила Ардалионович? Да пусна ли, или да не пусна генерала? — подскочи Лебедев, смаян от новината.

— Защо не? Нека влезе, който ще. Уверявам ви, Лебедев, че още от първия ден вие не разбрахте правилно моите отношения; вие упорито се заблуждавате. Аз нямам никакви причини да се спотайвам и крия от когото и да било — засмя се князът.

Като го видя, че се смее, Лебедев сметна за свой дълг също да се засмее. Въпреки голямото си вълнение и той беше изглежда, извънредно доволен.

Новината, съобщена от Коля, беше вярна; той бе изпреварил Епанчини само е няколко крачки, за да извести за тяхното идване; така че гости дойдоха едновременно от две страни: откъм терасата — Епанчини, а от стаите — Птицини, Ганя и генерал Иволгин.

Епанчини току-що бяха научили от Коля за болестта на княза и за идването му в Павловск. Дотогава генералшата беше в мъчителна неизвестност. Още преди два дни генералът съобщи на семейството си, че князът оставил визитната си картичка, от което Лисавета Прокофиевна заключи със сигурност, че той няма да се забави да дойде да ги види в Павловск. Напразно девойките твърдяха, че човек, който не им е писал половин година, надали ще се разбърза сега да ги посети и че и без това той си има сигурно много други грижи в Петербург — кой може да знае работите му? Генералшата страшно се ядоса от тези забележки и беше готова да се хване на бас, че князът ще дойде най-късно на другия ден, макар че „тогава вече ще бъде късно“. На другия ден тя чака цялата сутрин; чакаха го за обед, за вечеря и когато вече съвсем се стъмни, Лисавета Прокофиевна се ядоса и

изпокара с всички, но без да споменава, разбира се, нито дума за княза като причина за кавгата. Не бе споменато за него и през целия следващ ден. Когато през време на обета Аглая ненадейно се изтърва, като каза: „татап се сърди, задето князът не идва“, а генералът веднага забеляза, че „това не е негова вина“ — Лисавета стана и разгневена напусна трапезата. Най-после привечер дойде Коля с новини за княза и разправи всичко, което знаеше за неговите приключения. Това беше за Лисавета Прокофиевна повод да тържествува, но на всеки случай Коля здравата си изпати: „По цели дни се върти тук и с лопата не можеш го изрина, а сега поне да беше някак обадил, ако не се е сетил лично да дойде.“ Коля насмалко не се разсърди начаса за думите „с лопата не можеш го изрина“, но отложи за друг път и ако изразът не беше така обиден, може би щеше съвсем да ѝ прости: толкова му допадна вълнението и тревогата на Лисавета Прокофиевна, когато узна за болестта на княза. Тя дълго настоява, че е необходимо да се прати веднага специален човек в Петербург, за да вдигне на крак някой голям прочут лекар и да го доведе с първия влак. Но дъщерите я разубедиха; впрочем те не искаха да останат надире от майка си, когато тя в един миг реши да отиде да види болния.

— Той е на смъртен одър — каза тя, разбързала се, — а ние сме седнали тук да спазваме етикета! Приятел ли е той на нашето семейство, или не е?

— Но и няма защо да се навираме, преди да знаем каква е работата — опита се да забележи Аглая.

— Тогава не идвай, така ще бъде дори по-добре: ще дойде Евгений Павлич, а няма да има кой да го посрещне.

След тези думи Аглая, разбира се, тръгна веднага заедно с другите, както бе решила впрочем и без това да направи. Княз Шч., който държеше компания на Аделаида, по нейна молба тутакси се съгласи да придружава дамите. Той и по-рано, още като се запозна с Епанчини, се бе заинтересувал извънредно много, когато ги чу да разправят за княза. Излезе, че го познава, че са се запознали някъде наскоро и бяха живели десетина дни заедно в някакво градче преди около три месеца. Той бе разказвал много неща за княза и изобщо се отзоваваше за него много симпатично, така че сега е искрено удоволствие отиваше да посети стария си познат. Генерал Иван

Фьодорович този ден не беше в къщи. Евгений Павлович също така още не бе пристигнал.

От Епанчини до вилата на Лебедев нямаше повече от триста крачки. Първото неприятно впечатление на Лисавета Прокофиевна, когато влезе при княза, беше, че завари около него цяла компания гости, толкова повече, че между тях имаше две-три лица, които съвсем не ѝ бяха симпатични; освен това тя се учуди много, като видя да я посреща един съвсем здрав наглед, елегантно облечен и засмян млад човек вместо един умиращ, на смъртно легло, какъвто бе очаквала да намери. Тя дори се спря изненадана за голяма радост на Коля, който можеше, разбира се, много добре да ѝ обясни, преди още да бе излязла от вилата си, че няма никакъв умиращ и никакво смъртно легло, но не ѝ обясни, защото лукаво предусещаше комичния гняв на генералшата в момента, когато тя без друго ще се разсърди, задето заварва княза, своя искрен приятел, в добро здраве. Коля беше дори толкова неделикатен, че изказа гласно предположението си, за да разгневи докрай Лисавета Прокофиевна, с която постоянно и понякога много злобно си разменяше остроти, въпреки че бяха приятели.

— Почакай, любезни, не бързай, да не ти излезе през носа радостта! — отговори Лисавета Прокофиевна, като седнаше в креслото, което князът приближи към нея.

Лебедев, Птицин и генерал Иволгин се разтичаха да подават столове на девойките. На Аглая подаде стол генералът. Лебедев поднесе стол и на княз Шч., като дори с превиването на кръста си можа да прояви необикновена почтителност. Както винаги Варя поздрави с възторг девойките и зашушука с тях.

— Вярно, княже, аз смятах, че ще те намеря едва ли не в легло, толкова страхът ми бе преувеличил нещата, и не е лъжа, ако ти кажа, че страшно много се ядосах преди малко, като видях твоето щастливо лице, но кълна ти се, че ядът ми трая само една минута, докато можах да размисля. А когато размисля, винаги действувам и говоря по-умно; мисля, че и ти правиш така. И всъщност, ако имах син и той оздравееше, може би по-малко бих се радвала, отколкото на твоето оздравяване; и ако не ми вярваш, срам за тебе, а не за мене. А този злобен хлапак си позволява да си прави и други шеги с мене. Ти май го закриляш; в такъв случай предупреждавам те, че някоя прекрасна

сутрин ще се лиша, повярвай ми, от удоволствието и честта да го имам занаят между познатите си.

— Но в какво се състои моята вина? — извика Коля. — Колкото и да бях ви уверявал, че князът е вече почти здрав, вие нямаше да повярвате, защото за вас е много по-интересно да си го представяте на смъртно легло.

— За дълго ли си тук? — обърна се към княза Лисавета Прокофиевна.

— За цялото лято, а може и за по-дълго.

— Сам си, нали? Не си женен?

— Не, не съм женен — усмихна се князът на наивността на тази закачка.

— Няма какво да се усмихваш; случват се тези неща. А сега за летуването ти; защо не дойде у нас? Цяло едно крило от вилата ни стои незаето. Впрочем твоя работа. На тоя ли индивид си наемател? — прибави тя полугласно, като кимна към Лебедев. — Защо все така се криви?

В този миг откъм стаите излезе на терасата Вера, както винаги с детето на ръце. Лебедев, който се въртеше около столовете и не знаеше какво да прави, но никак не му се излизаше, изведнъж се нахвърли върху нея, като ѝ правеше с ръце знаци да се махне от терасата и дори се забрави и затропа с крака.

— Луд ли е? — прибави изведнъж генералшата.

— Не, той...

— Да не е пиан? Бива си я компанията ти — отсече тя, след като обгърна с поглед и останалите гости, — Впрочем какво мило момиче! Кое е то?

— Това е Вера Лукияновна, дъщеря на този Лебедев.

— О!... Много е мила. Искам да се запозная с нея.

Но Лебедев, който бе чул ласкавите думи на Лисавета Прокофиевна, вече водеше дъщеря си, за да я представи.

— Сирачета, сирачета! — разчувствува се той, като се приближаваше. — И това детенце на ръцете ѝ е сираче, нейна сестра, Любов, родено в най-законен брак от новопредставената Елена, жена ми, която умря при раждане преди шест седмици по волята на господата... да... замества майка ѝ, макар че ѝ е само сестра... нищо повече, нищо повече...

— А ти, приятелю, не си нищо повече от един глупак, извинявай. Но хайде стига, смятам, че сам разбираш — отсече изведнъж Лисавета Прокофиевна с голямо негодувание.

— Това е самата истина! — най-почтително и дълбоко се поклони Лебедев.

— Слушайте, господин Лебедев, говорят, че вие тълкувате апокалипсиса, вярно ли е? — попита Аглая.

— Това е самата истина... петнадесет години го тълкувам.

— Слушала съм за вас. Струва ми се, че дори и вестниците писаха за вас?

— Не, те писаха за един друг тълкувател, за друг, но той умря и аз го заместих — каза Лебедев извън себе си от радост.

— Направете ми удоволствието, нали сме съседи, да дойдете тези дни да ми разтълкувате някои места. Аз не разбирам нищо от апокалипсиса.

— Не мога да не ви предупредя, Аглая Ивановна, че от негова страна всичко това е чисто шарлатанство, повярвайте ми — бързо се намеси генерал Иволгин, който седеше като на тръни и страшно му се искаше да почне някакъв разговор; той бе седнал близо до Аглая Ивановна. — Разбира се, летуването си има своите права — продължи той, — както и своите удоволствия и да приемеш в къщата си такъв необикновен натрапник, за да ти тълкува апокалипсиса, е фантазия като всяка друга, и то дори забележителна фантазия, но аз... Вие май ме гледате с учудване? Имам чест да ви се представя: генерал Иволгин. Аз съм ви носил на ръце, Аглая Ивановна.

— Много се радвам. Аз познавам Варвара Ардалионовна и Нина Александровна — избърбори Аглая, като едва се сдържаше да не се разсмее.

Лисавета Прокофиевна кипна. Нещо отдавна насъбрало се в душата ѝ изведнъж потърси изход. Тя не можеше да понася генерал Иволгин, когото познаваше едно време, само че много отдавна.

— Лъжеш както винаги, приятелю, никога не си я носил на ръце — срязва го тя с негодувание.

— Забравили сте, тамап, носил ме е в Твер, Бога ми — изведнъж потвърди Аглая. — Тогава живеехме в Твер и аз бях на шест години, спомням си. Той ми направи стрела и лък, научи ме да стрелям

и аз убих един гълъб. Не си ли спомняте, че заедно убихме един гълъб?

— А на мене донесе тогава каска от картон и дървена шпага, и аз си спомням! — извика Аделаида.

— И аз помня това! — потвърди Александра. — Вие дори се скарахте тогава за ранения гълъб и ви наказаха да стоите прави в ъгъла; Аделаида трябваше да стои, както беше с каската и шпагата.

Когато каза на Аглая, че я е носил на ръце, генералът искаше само да каже нещо, за да завърже разговор, и само защото така подемаше разговор почти винаги с всички млади хора, ако сметнеше, че трябва да се запознае с тях. Но този път като че ли нарочно той бе казал случайно нещо вярно, което самият той като че нарочно бе забравил. Така че когато Аглая изведнъж потвърди сега, че двамата заедно убиха един гълъб, паметта му от един път се просветли и той си опомни за всичко това до най-малките подробности, както често се случва на стари хора да си припомнят нещо от далечното минало. Мъчно е да кажем какво в този спомен направи толкова силно впечатление на клетия и както винаги малко пийнал генерал; но изведнъж той се разчувствува извънредно много.

— Помня, всичко помня! — извика той. — Аз бях тогава щабскапитан. Вие бяхте толкова мъничка, толкова хубавичка. Нина Александровна... Ганя... Вашата къща беше... отворена за мене. Иван Фьодорович...

— И виждаш ли докъде си стигнал сега! — поде генералшата. — Ала все пак пиенето не е убило благородните ти чувства, щом споменът така те разнежи! Но жена си измъчи. Вместо да даваш пример на децата, лежиш в затвора за длъжници. Махни се оттук, приятелю, иди някъде, застани зад вратата в някой ъгъл и поплачи, спомняйки си някогашната си невинност, дано Бог ти прости. Хайде, хайде, върви, сериозно ти говоря. Нищо не помага толкова за поправяне на грешките, както да си спомниш с разкаяние за миналото.

Нямаше нужда да се повтаря, че говорят сериозно: генералът беше много чувствителен както всички, които са винаги пияни, и за него беше истинска мъка, както за всички изпаднали пияници, да си спомня щастливите дни. Той стана и тръгна така смирено към вратата, че на Лисавета Прокофиевна изведнъж ѝ стана жал за него.

— Ардалион Александрич, приятелю! — извика тя подире му. — Почакай една минутка; всички сме грешни; когато почувствуващ, че съвестта по-малко те бори, ела да ме видиш, ще поседим, ще си побъбрим за миналото. Кой знае дали аз не съм петдесет пъти погрешна от тебе; а сега сбогом, върви си, нямаш работа тук... — уплаши се тя изведнъж да не би да се върне.

— По-добре не отивайте сега след него — задържа князът Коля, който бе понечил да изтича подир баща си. — Иначе след една минута ще бъде пак в лошо настроение и всичко ще отиде на вятъра.

— Право е, остави го; ще го потърсиш след половин час — реши Лисавета Прокофиевна.

— Ето какво значи да кажеш поне веднъж в живота си истината някому — до сълзи се трогна! — осмели се да подхвърли Лебедев.

— И ти, приятелю, сигурно си ми една стока, ако е вярно това, което съм чувала за тебе — срязва го веднага Лисавета Прокофиевна.

Малко по малко събраните у княза гости определиха отношението помежду си. Князът, разбира се, можа да оцени и оцени напълно проявените към него симпатии от страна на генералшата и дъщерите ѝ и, разбира се, им каза искрено, че имал намерение днес, преди още те да дойдат, да отиде непременно днес у тях въпреки болестта си и късния час. Като поглеждаше към гостите му, Лисавета Прокофиевна отговори, че това може да стане и сега. Птицин, човек вежлив и извънредно сговорчив, побърза да стане и се оттегли в стаите на Лебедев, като много му се искаше да отведе и самия него, но той само обеща, че скоро ще го последва; в това време Варя приказваше с девойките и остана. Тя и Ганя бяха много радостни, че генералът бе отстранен; и Ганя си излезе скоро след Птицин. През няколкото минути, които прекара на терасата заедно с Епанчини, той се държа скромно, с достойнство и ни най-малко не се смути от острите погледи на Лисавета Прокофиевна, която два пъти го изгледа от главата до петите. Наистина той изглеждаше може би много променен на тези, които го познаваха по-рано. Това се хареса много на Аглая.

— Не беше ли Гаврила Ардалионович този, който излезе? — попита тя изведнъж, както обичаше понякога да прави, прекъсвайки с въпроса си високо и рязко разговора на другите и без да се обръща към никого.

— Той беше — отговори князът.

— Едва го познах. Много се е променил, и то... в добър смисъл.

— Много се радвам за него — каза князът.

— Той беше доста болен — прибави Варя с тон на съчувствие, в който прозираше радост.

— С какво се е променил в добър смисъл? — попита гневно и почти уплашено Лисавета Прокофиевна. — Отде ти дойде на ума? Не намирам нищо по-добро в него. Ти какво именно намираш?

— Няма нищо по-добро от „бедния рицар“! — провикна се изведнъж Коля, който стоеше през цялото време до стола на Лисавета Прокофиевна.

— Така мисля и аз — каза княз Шч. и се засмя.

— Аз съм напълно на същото мнение — тържествено заяви Аделаида.

— Какъв „беден рицар“? — запита изненадана генералшата и ядосано огледа всички, но като видя, че Аглая се беше изчервила, сърдито прибави: — Сигурно някаква глупост! Кой е този „беден рицар“?

— Нима за пръв път това хлапе, ваш фаворит, изопачава думите на другите! — отговори Аглая с надменно негодувание.

Във всяко гневно избухване на Аглая (а тя се гневеше много често), почти винаги, колкото и да беше наглед сериозна и непреклонна, прозираше нещо още толкова детинско, нетърпеливо ученическо и зле прикрито, че човек не можеше понякога да не се засмее, като я гледа, а това ядосваше ужасно Аглая, защото не разбираше защо се смеят и „как могат, как се осмеляват да се смеят“. И сега се засмяха сестрите ѝ, княз Шч. и дори се усмихна и княз Лев Николаевич, който, неизвестно защо, също се изчерви. Коля се заливаше от смях и тържествуваше. Аглая се разсърди не на шега и стана два пъти по-хубава. Смуцението ѝ отиваше много добре, а това още повече я ядосваше.

— Малко ли ваши думи той изопачи — прибави тя.

— Аз се основавам на едно ваше собствено възклицание! — извика Коля. — Преди месец вие прелиствахте „Дон Кихот“ и казахте, че няма нищо по-добро от „бедния рицар“. Не знам за кого говорихте тогава: за Дон Кихот ли, за Евгений Павлич ли, или за някой друг, но все пак говорихте за някого, и то доста дълго...

— Виждам, че ти, драги, отиваш много далеч в догадките си — ядосано го прекъсна Лисавета Прокофиевна.

— Мигар само аз? — не спираше Коля. — Всички приказваха тогава за това, а и сега още приказват; ето княз Шч., Аделаида Ивановна и другите току-що казаха, че са привърженици на „бедния рицар“, ще рече „бедният рицар“ съществува, и то реално, а според мене, ако не беше Аделаида Ивановна, всички отдавна щяхме да знаем кой е той.

— Че в какво съм виновна аз — смееше се Аделаида.

— Не пожелахте да нарисувате портрета му — ето вината ви! Аглая Ивановна ви молеше тогава да нарисувате портрета на „бедния рицар“ и дори ви разправи целия сюжет на картината, който сама бе измислила, сюжета де, нали помните? Вие не пожелахте...

— Но как да се заловя и кого да нарисувам? Според сюжета излиза, че този „беден рицар“

*решетката на шлема
до смъртта си не открил...*

Тогава какво лице бих могла да му дам? Какво да нарисувам: забрало? Анонимно?

— Нищо не разбирам. За какво забрало става дума! — извика ядосано генералшката, която всъщност започваше много добре да схваща кого подразбираха под името (навярно отдавна вече измислено) „бедния рицар“. Но най-много я възмути това, дето княз Лев Николаевич също се смути и най-последно съвсем се сконфузи като десетгодишно момченце. — Е, ще свърши ли, или не тази глупост? Ще ми се обясни ли, или няма да ми се обясни какво значи „бедният рицар“? Толкова ли е страшна тайната, че не може да се разбули?

Но всички само продължаваха да се смеят. Най-последно княз Шч., явно желаещ да отвлече вниманието другаде и да промени разговора, реши да се намеси.

— Чисто и просто има едно странно руско стихотворение за един „беден рицар“, което няма нито начало, нито край — Един ден преди около месец всички бяхме след обяда във весело настроение и както винаги търсехме сюжет за бъдещата картина на Аделаида Ивановна.

Нали знаете, че от дълго време това е обща задача за цялото семейство. И тогава ни дойде на ум за „бедния рицар“, кому най-напред, не помня...

— На Аглая Ивановна! — извика Коля.

— Възможно е, съгласен, но не си спомням — продължи княз Щч. — Едни от нас се смяха на този сюжет, други твърдяха, че не може да се намери по-възвишен от него, но във всеки случай, за да се изобрази „бедният рицар“, трябваше лице; потърсихме между лицата на всичките ни познати, но нито едно не подходеше и работата спря дотук; това е всичко, не разбирам защо на Николай Ардалионович му е хрумнало да си припомня и да изнесе всичко това на бял свят? Това, което беше преди месец смешно и навременно, сега не представлява никакъв интерес.

— Защото се подразбира някаква нова глупост, злъчна и обидна — отсече Лисавета Прокофиевна.

— Няма никаква глупост, а най-дълбоко уважение — с важен и сериозен глас каза съвсем неочаквано Аглая, която не само бе успяла напълно да се овладее и да потисне предишното си смущение, но по някои признаци дори, като я гледаше човек, можеше да помисли, че сега тя самата се радва, дето шегата все повече се разширява. Целият този обрат се извърши в нея точно в момента, когато съвсем ясно пролича смущението на княза, което все повече и повече нарастваше и стигаше вече крайната си точка.

— Смяят се като луди, а сега пък изведнъж заприказваха за най-дълбоко уважение! Побесняха! Защо уважение? Отговори ми веднага: отде се сети сега, ни в клин, ни в ръкав, за това дълбоко уважение?

— Казах най-дълбоко уважение — продължи все така сериозно и важно Аглая в отговор на почти злобния въпрос на майка си, — защото в тези стихове се говори направо за човек, способен да има идеал и след като си го е поставил, да му повярва, а като му повярва, да му отдаде сляпо целия си живот. Това не се случва често в днешно време. В тези стихове не е казано в какво собствено се е състоял идеалът на „бедния рицар“, но ясно е, че това е бил някакъв светъл образ, „образ на чистата красота“, и влюбеният рицар е носил дори вместо ешарп броеница около шията си. Вярно, че там има също някакъв тъмен, загадъчен девиз, изразен с буквите А. Н. Б., които той е начертал на щита си...

— А. Н. Д. — поправи я Коля.

— А аз казвам А. Н. Б. и не отстъпвам от това — ядосано го прекъсна Аглая. — Във всеки случай ясно е, че за този рицар вече е било все едно коя ще бъде и какво ще прави неговата дама. Достатъчно му е било, че я е избрал и е повярвал на нейната „чиста красота“, а след това вече ѝ е бил вечно покорен; там е и заслугата му — дори да стане по-късно крадла, все пак той е длъжен да запази вратата си в нея и да се бие на дуел за нейната чиста красота. Изглежда, поетът е искал да въплъти в един изключителен образ цялата огромна идея за средновековната рицарска платоническа любов на някакъв чист и възвишен рицар; естествено всичко това е идеал. А в „бедния рицар“ това чувство стига вече до последния си предел, до аскетизъм; трябва да се признае, че е много важно да бъдеш способен за такова чувство и че такива чувства оставят подире си дълбока и от известно гледище много похвална следа, без дори да говорим за Дон Кихот. „Бедният рицар“ — това е Дон Кихот, само че сериозен, а не комичен. Отначало аз не го разбирах и се смеех, но сега обичам „бедния рицар“, а най-вече уважавам неговите подвизи.

Аглая млъкна и като я гледаше човек, мъчно можеше да каже сериозно ли говори, или се смее.

— Хайде де, глупав е и той, глупави са и подвизите му! — реши генералшата. — А и ти, миличка, се увлече, държа ни цяла лекция; повярвай ми, никак не ти отива дори. Във всеки случай не е позволено. Какви са тези стихове? Кажу ги, сигурно ги знаеш! Непременно искам да ги знам. Цял живот не съм могла да търпя стиховете, сякаш съм предчувствувала. За Бога, княже, имай търпение, изглежда, че ние двамата с тебе трябва да търпим — обърна се тя към княз Лев Николаевич. Беше много сърдита.

Княз Лев Николаевич се опита да каже нещо, но беше още толкова смутен, че не можа дума да продума. Единствено само Аглая, която си беше позволила толкова много в своята „лекция“, ни най-малко не се смути и дори като че ли беше доволна. Все още сериозна и важна, тя стана веднага, сякаш от по-рано се беше приготвила да каже стиховете и бе чакала само да я поканят; след това се приближи до средата на терасата и застана срещу княза, който продължаваше да седи в креслото си. Всички я гледаха с известно учудване и почти всички — княз Шч., сестрите, майката — изпитваха чувство на срам

пред тази нова лудория, минала във всеки случай каквато и да е мярка. Ала ясно беше, че на Аглая ѝ допаднаше тъкмо цялата тази афектираност, с която пристъпваше към декламирането на стиховете. Лисавета Прокофиевна насмалко не я изгони на мястото ѝ, но в момента, когато Аглая щеше да започне да декламира известната балада, двама нови гости се изкачиха от улицата на терасата, разговаряйки високо. Това беше генерал Иван Фьодорович Епанчин, последван от млад човек. Настъпи известно вълнение.

VII

Младият човек, който придружаваше генерала, беше на около двадесет и осем години, висок, строен, с прекрасно и умно лице, с големи черни очи, които бляскаха от духовитост и присмехулност. Аглая дори не се обърна към него и продължи да декламира стиховете, като все още афектирано гледаше само княза и се обръщаше единствено към него. Князът бе разбрал, че тя прави всичко с някаква особена цел. Ала идването на новите гости поне намали донякъде смущението му. Щом ги видя, той се понадигна, любезно кимна отдалеч на генерала, направи знак да не прекъсват декламирането и издебна момент да се дръпне зад креслото, дето се облакът с лявата си ръка на облегалото и продължи да слуша баладата, така да се каже, вече в по-удобно и не толкова „смешно“ положение, както когато бе седнал в креслото. От своя страна Лисавета Прокофиевна заповеднически махна два пъти с ръка на новодошлите да се спрат. Между другото князът се заинтересува живо от новия си гост, който придружаваше генерала; ясно позна в него Евгений Павлович Радомски, за когото бе вече слушал много неща и бе мислил неведнъж. Объркваха го само цивилните му дрехи; чувал бе, че Евгений Павлович е военен. Иронична усмивка блуждаеше по устните на новия гостенин през цялото време, докато Аглая декламираше стиховете, като че ли бе слушал вече някои неща за „бедния рицар“.

„Може би той е измислил това“ — каза си князът.

Но съвсем друго беше душевното състояние на Аглая. Всичката първоначална афектираност и надутост, с която бе излязла да декламира, бяха отстъпили място на истинска сериозност и проникновение в духа и смисъла на поетичното произведение, с такава изразност произнасяше всяка дума от стиховете, с такава голяма простота ги изговаряше, че в края на декламирането не само завладя вниманието на всички, но с предаване на възвишения дух на баладата като че ли и оправда донякъде оная прекалена афектирана важност, с която бе излязла така тържествено по средата на терасата. В тази важност можеше да се съзре сега само безграничното ѝ и може би дори

наивно уважение към това, което се беше заела да предаде. Очите ѝ блестяха и лека, едва забележима тръпка на вдъхновение и възторг мина един-два пъти по прекрасното ѝ лице. Тя издекламира:

*Някога живял далече^[1]
рицар беден, мълчалив,
с вид намръщен и печален,
с дух безстрашен и правдив.
Образ светъл и неземен
той веднъж насън видял.
Скрит за разума, в сърцето
го запазил, чист и цял.
И от тоя миг насетне
не погледнал той жена,
с никоя не проговорил
нито думица една.
Вместо свилен шарф, на шия
броеница окачил
и решетката на шлема
до смъртта си не открил.
С обич чиста преизпълнен,
верен на възторга пръв,
той на щита си написал
А М Б със своята кръв.
И достигнал Палестина,
дето сред пустинен зной
с името на своята дама
всеки полетявал в бой,
„Limen coeli, sancta Rosa!“ —
той едничък викал там
и неверните сразявал
с яростта си дива сам.
А когато се завърнал
в замъка си, скрит живял,
все така като безумец,
тих, и натъжен, умрял.*

Когато си припомняше, по-късно тези моменти, князът продължаваше да изпитва необикновено смущение и се измъчваше от един неразрешим за него въпрос: как можеше да се съчетае такова истинско, прекрасно чувство с такава явна и злобна ирония? Защото той не се съмняваше, че това беше ирония; ясно го разбра и имаше основания за това: през време на декламирането Аглая си позволи да промени буквите А.М.Д. на Н.Ф.Б. Той не можеше да се съмнява, че това не беше грешка и недочуване от негова страна (по-късно се доказа). Във всеки случай прищявката на Аглая — разбира се, шега, макар и много остра и лекомислена — беше предварително обмислена. За „бедния рицар“ всички бяха говорили (и „се бяха смели“) от един месец насам. Ала когато и да се върнеше по-късно към своите спомени, князът се убеждаваше, че Аглая бе произнесла тези букви не само без всякаква отсянка на шега или подигравка, нито бе наблегнала някак на тях, за да предаде по-релефно скрития им смисъл, но, напротив, бе ги казала с такава неизменна сериозност, с такава невинна и наивна простота, че човек би помислил, че тези същите букви бяха в баладата, че така беше напечатана книгата. През време на декламирането нещо тежко и неприятно като че ли оскърби княза. Лисавета Прокофиевна естествено нито разбра, нито забеляза промяната на буквите и намека. Генералът Иван Фьодорович разбра само, че декламираат стихове. Между другите слушатели мнозина разбраха и се учудиха и на смелата постъпка на Аглая, и на намерението ѝ, но си замълчаха и се направиха, като че нищо не е било. Но Евгений Павлович (князът беше дори готов да се басира) не само разбра, но даже се помъчи да покаже, че е разбрал: усмихна се твърде иронично.

— Възхитително! — извика генералшата в истинско упоение, веднага щом свърши декламирането. — От кого са стиховете?

— От Пушкин, татан, не ни засрамвайте, как може да не знаете! — извика Аделаида.

— С вас човек може да стане още по-глупав! — отговори с кисел тон Лисавета Прокофиевна. — Срамота! Щом се върнем, дайте ми тези стихове на Пушкин.

— Но ние нямаме май нищо от Пушкин.

— От памтивека се вардалят из къщи два изпокъсани тома — прибави Аделаида.

— Веднага пратете някой в града да купи съчиненията на Пушкин, нека отиде Фьодор или Алексей още с първия влак, по-добре Алексей. Аглая, ела тук! Целуни ме, прекрасно декламира, но — прибави тя почти шепнешком — ако си вложила искреност в декламирането, аз те съжалявам; ако си искала да се подиграваш с него, не одобрявам чувствата ти, така че и в двата случая по-добре беше да не декламираш. Нали ме разбираш? Хайде върви, госпожице, още ми се иска да поговоря с тебе, но доста се заседяхме тук.

В това време князът се ръкуваше с Иван Фьодорович, а той му представяше Евгений Павлович Радомски.

— По пътя го настигнах, току-що пристигнал с влака; казали му, че съм тръгнал насам и че всички сте тук...

— Узнах, че и вие сте тук — прекъсна го Евгений Павлович — и тъй като отдавна вече имах желание не само непременно да се запозная с вас, но и да потърся приятелството ви, не исках да губя време. Били сте болен? Току-що научих...

— Напълно съм здрав и ми е много приятно да се запозная с вас, много съм слушал и дори съм говорил за вас с княз Шч. — отговори Лев Николаевич, като му подаде ръка.

След като си размениха вежливости и двамата си стиснаха ръцете и втренчено се погледнаха в очите. В един миг разговорът стана общ. Князът забеляза (а сега той забелязваше с бързина и жадност всичко, дори може би неща, които съвсем не съществуваха), че всички бяха смаяни от цивилното облекло на Евгений Павлович и учудването беше толкова силно, че бе заличило временно всички други впечатления. Човек би рекъл, че в тази промяна на дрехите се криеше нещо особено важно. Аделаида и Александра разпитваха с изненада Евгений Павлович, княз Шч., негов роднина, беше много неспокоен, а генералът говореше почти с вълнение. Само Аглая за минутка хвърли любопитен, но съвсем спокоен поглед към Евгений Павлович, сякаш желаше само да провери военните или цивилните дрехи повече му отиват, но след това извърна глава и повече не го погледна. Лисавета Прокофиевна също се въздържа да попита каквото и да е, макар че може би и тя беше малко неспокойна. На княза се стори, че Евгений Павлович е в немилост пред нея.

— Учуди ме, смая ме! — повтаряше Иван Фьодорович в отговор на всички въпроси. — Не повярвах на очите си, когато го срещнах днес

в Петербург. И защо така изведнъж — ето загадката! Сам пръв се развика, че не трябва много-много да се чудим.

От разговорите, които се поведоха, се разбра, че Евгений Павлович отдавна казвал, че ще си подаде оставката; но всеки път тонът му бил толкова несериозен, че не могло да му се повярва. А и за сериозни работи той говореше винаги така шеговито, че никой не можеше да го разбере, особено когато сам искаше да не го разберат.

— Но аз се уволнявам само временно, за няколко месеца, най-много за година — смееше се Радомски.

— Но аз не виждам необходимостта от това, доколкото поне познавам вашите работи — все още се горещеше генералът.

— Ами как иначе ще обиколя именията си? Вие самият ме съветвахте да сторя това; а и в чужбина ми се иска да ида...

Разговорът впрочем скоро се промени; но князът забелязваше, че прекомерното безпокойство все още продължаваше и затова смяташе, че сигурно тук има нещо особено.

— Значи, „бедният рицар“ се яви пак на сцената? — опита се да заприказва Евгений Павлович, като се приближи до Аглая.

За учудване на княза тя го погледна с недоумение и въпросително, като че искаше да му каже, че между тях никога не е отваряна дума за „бедния рицар“ и че тя дори не разбира въпроса.

— Късно е, късно е сега да се праща човек в града да купува съчиненията на Пушкин, късно е! — спореше отчаяно Коля с Лисавета Прокофиевна. — Три хиляди пъти ще ви го повторя — късно е.

— Да, наистина късно е сега да се праща някой в града — намеси се и тук Евгений Павлович, отдалечил се бързо от Аглая, — аз мисля, че и магазините в Петербург са затворени, минава осем часът — прибави той, като извади часовника си.

— Толкова сте чакали досега, без да се сетите, та можете да потърпите и до утре — подхвърли Аделаида.

— Пък и неприлично е — прибави Коля — хора от висшето общество да се интересуват толкова много от литература. Попитайте Евгений Павлич. Много по-прилично е да имате жълт кабриолет с червени колелета.

— Пак сте го взели от някоя книжка, Коля! — забеляза Аделаида.

— Ами че всичко, което казва, е взето от книжките — обади се Евгений Павлович, — предава цели изречения от критическите

прегледите. Отдавна имам удоволствието да знам как говори Николай Ардалионович, но този път той не повтаря това, което е чел. Николай Ардалионович явно намеква за моя жълт кабриолет е червени колелета. Само че аз го смених вече, закъснели сте.

Князът чу това, което говореше Радомски... Видя му се, че той се държи прекрасно, скромно, весело и особено му хареса, дето говореше със задяващия го Коля приятелски и като с напълно равен нему.

— Какво е това? — обърна се Лисавета Прокофиевна към Вера, дъщерята на Лебедев, която се бе изправила пред нея с няколко книги в ръцете, голям формат, чудесно подвързани и почти нови.

— Пушкин — каза Вера. — Нашият Пушкин. Татко ми заповяда да ви го поднеса.

— Но как така? Как е възможно? — учуди се Лисавета Прокофиевна.

— Не като подарък, не като подарък! Не мога да си го позволя! — подаде изведнъж глава Лебедев иззад рамото на дъщеря си. — Ще ви го дам на костуема цена. Това е нашият семеен екземпляр от съчиненията на Пушкин, издание на Аненков^[2], което сега не може да се намери — ще ви го дам на костуема цена. Поднасям го с благоговение на ваше превъзходителство, желяейки да го продам и да задоволя благородното нетърпение на най-благородните ви литературни чувства.

— Щом го продаваш, благодаря ти. Нали не губиш нищо; само не прави тия гримаси, приятелю, моля ти се. Чувала съм да казват, че си бил много начетен, ще си поприказваме някой ден; ти ли ще занесеш книгите у дома?

— С благоговение и... почитание! — каза Лебедев и като изразяваше задоволството си е какви ли не кълчения, взе книгите от ръцете на дъщеря си.

— Добре, занеси ги, аз те освобождавам от почитанието, но гледай да не ми ги загубиш. Само че — прибави тя, като го гледаше в очите — при условие, че няма да прекрачиш прага ми, нямам намерение да те приемам днес. Дъщеря си Вера можеш запратиш още сега, тя ми харесва много.

— А защо не кажете за онези? — обърна се нетърпеливо Вера към баща си. — Защото ако не ги пуснете, сами ще влязат: почнаха да вдигат шум. Лев Николаевич — каза тя на княза, който държеше вече

шапката в ръцете си, — търсят ви отдавна някакви четирима души, чакат у нас и ругаят, но баща ми не ги пуска при вас.

— Какви гости? — попита князът.

— Казват, че идвали по работа, но са хора, способни да ви спрат насред улицата, ако не ги пуснат сега. По-добре да ги пуснем, Лев Николаевич, и да се отървем от тях. Гаврила Ардалионович и Птицин ги увещават там, но те не искат да чуят нищо.

— Това е синът на Павлишчев! Синът на Павлишчев! Не си струва да го приемате, не си струва! — махаше с ръце Лебедев. — Не си заслужава дори да ги изслушате; дори е неприлично за вас, пресветли княже, да се безпокоите за тях. Така е. Те не заслужават това...

— Синът на Павлишчев! Боже мой! — извика князът страшно смутен. — Знаем... но нали аз... възложих тази работа на Гаврила Ардалионович. Самият той преди малко ми каза...

В този момент на терасата се яви, идейки от стаите, Гаврила Ардалионович, последван от Птицин. В съседната стая се чу шум и високият глас на генерал Иволгин, който сякаш искаше да надвика няколко гласа. Коля веднага изтича да види какъв е този шум.

— Много интересно нещо! — забеляза високо Евгений Павлович.

„Значи, знае за какво се отнася!“ — помисли си князът.

— Какъв син на Павлишчев? И... какъв син може да има Павлишчев? — попита в недоумение генерал Иван Фьодорович, като оглеждаше с любопитство всички лица и с учудване забелязваше, че само той не знае тази нова история.

Всъщност възбудата и очакването бяха общи. Князът много се учуди, като видя, че една съвсем лична негова работа бе възбудила такъв силен интерес у всички присъстващи.

— Ще бъде много добре, ако още сега *сам* уредите тази работа — каза Аглая, като се приближи до княза с някаква особена сериозност, — а на нас всички позволете да ви бъдем свидетели. Искат да ви опетнят, княже, но вие трябва да се оправдаете по най-блестящ начин и аз предварително се радвам, че ще го направите.

— И аз искам да се свърши най-после тази мръсна претенция — извика генералшата, — хубавичко ги насоли, княже, не ги щади! Ушите ми писнаха от тая работа и често съм си разваляла

настроението зарад тебе. Интересно е да ги погледа човек. Повикай ги, а ние ще насядаме. Добре го измисли Аглая. Вие чували ли сте нещо по тая работа, княже? — обърна се тя към княз Шч.

— Разбира се, и то у вас. Ала особено съм любопитен да погледам тези млади хора — отговори княз Шч.

— Това са нихилисти, нали?

— Не — каза Лебедев и почти треперещ от вълнение, направи крачка напред, — те не са нихилисти, те са други, особени, моят племенник казва, че те са отишли по-напред от нихилистите. Лъжете се, ваше превъзходителство, ако смятате да ги смутите с вашето присъствие; те не се смущават. Нихилистите са все пак понякога образовани, дори учени, а тези ги надминават, защото са преди всичко делови хора. Всъщност те са донякъде наследници на нихилизма, но не по пряка линия, а по слухове и косвено; не се проявяват със статийки във вестниците, а вървят направо към целта; при тях например не става въпрос за безсмислеността на някакъв си там Пушкин или за необходимостта Русия да се разпадне на части; не, сега те просто се смятат в правото си, ако са хвърлили око на нещо, да не се спират пред никакви пречки, ако ще би да трябва да пречукат и осем души. Но, княже, все пак аз не бих ви съветвал...

Но князът отиваше вече да отвори вратата на гостите.

— Вие клеветите, Лебедев — каза той усмихнат, — вижда се, че вашият племенник би е причинил големи огорчения. Не му вярвайте, Лисавета Прокофиевна. Уверявам ви, че хора като Горски и Данилов са само отделни случаи, а тези тук просто... са заблудени... Само че не ми се иска да разговарям с тях тук, пред всички. Извинете, Лисавета Прокофиевна, те ще влязат и аз ще ви ги представя, а след това ще ги изведе. Заповядайте, господа!

Него по-скоро го тревожеше друга мъчителна мисъл. Минаваше му през ума: дали не е скроена от някого тази работа сега, тъкмо в този час и време, предварително, тъкмо при тези свидетели, и то може би за да бъде опозорен, а не за да тържествува? Мъчно му беше обаче за тази негова „чудовищна и злобна мнителност“. Струваше му се, че би умрял, ако някой узнаеше, че храни такава мисъл в главата си. И в момента, когато влязоха новите му гости, той беше искрено готов да се смята, от морално гледище, за последен от последните между хората около него.

Влязоха пет души: четирима нови гости и след тях генерал Иволгин, разгорещен, развълнуван и в най-силен изблик на красноречие. „Този ще бъде сигурно на моя страна!“ — помисли усмихнат князът. Коля се провря заедно с другите: той говореше разпалено с Иполит, който беше между посетителите и го слушаше усмихнат.

Князът настани гостите. Всичките бяха толкова млади, толкова дори непълнолетни, че беше просто чудно и защо са дошли, и какви са тия церемонии по приемането им. Иван Фьодорович Епанчин например, който не знаеше и не разбираше нищо от тая „нова работа“, дори се възмути, като гледаше тая млада младина, и сигурно щеше да протестира по някакъв начин, ако не го възпря непонятната за него разпаленост на съпругата му към частните работи на княза. Впрочем той остана донякъде от любопитство, донякъде от доброта, с надежда дори да помогне и във всеки случай да бъде полезен с авторитета си; но поклонът, който отдалеч му направи генерал Иволгин при влизането си, отново засили възмуцението му; той се намръщи и реши упорито да мълчи.

Между четиримата млади посетители имаше впрочем един, който беше на около тридесет години; това беше боксьорът и запасният „поручик от Рогожиновата банда, който се хвалеше, че давал на времето си милостиня от по петнадесет рубли“. Чувствуваше се, че той придружава останалите като добър приятел, за да им дава кураж и в случай на нужда да им помогне. А между останалите първото място и главната роля се падаха на оня, когото наричаха „син на Павлишчев“, макар че той се представяше под името Антип Бурдовски. Той беше млад рус човек с необикновено пълчиво лице, бедно и небрежно облечен; ръкавите на жакета му бяха толкова омазнени, че лъщяха като огледало; кирливата му жилетка бе закопчана догоре, за да прикрива липсата на бельо; на врата си имаше черен копринен шал, изцапан до немай-къде и усукан като въже; ръцете му не бяха мити; погледът му изразяваше, ако можем така да се изразим, смесица от невинност и нахалство. Той беше висок, слабичък, на около двадесет и две години. Никаква ирония, никаква мисъл не се четеше по лицето му; напротив, изписано бе пълно, тъпо опиянение от собственото си право и в същото време почти странната и непрекъсната потребност да бъдеш и да се чувствуваш винаги обиден. Той говореше с вълнение, като

бързаше и се запъваше, сякаш не изричаше напълно думите, и човек би го взел за пелтек или дори чужденец, макар че беше с чисто руски произход.

Придружаваше го, първо, известният на читателите племенник на Лебедев, и, второ — Иполит. Иполит беше съвсем млад човек на около седемнадесет или осемнадесет години, с умен, но постоянно възбуден израз на лицето, по което болестта бе оставила ужасни следи. Той беше мършав като скелет, бледожълт, очите му святкаха и на бузите му горяха две червени петна. Кашляше непрекъснато; всяка негова дума, почти всеки негов дъх се придружаваше от хриптене. Виждаше се, че боледува от охтика в най-напреднала форма и като че няма да живее повече от две-три седмици. Той беше много уморен и преди да седнат другите, се отпусна на един стол. Останалите изпитаха при вратата известна стеснителност и насмалко не се смутиха, но гледаха важно и като че се бояха да не уронят някак достойнството си, което никак не се съгласуваше с тяхната репутация на отрицатели на всички безполезни светски дреболии, предразсъдъци и едва ли не на всичко в света освен на собствените им интереси.

— Антип Бурдовски — бързо и запъвайки се, каза „синът на Павлишчев“.

— Владимир Докторенко — ясно, отсечено и дори самодоволно се представи племенникът на Лебедев, сякаш се гордееше с името си.

— Келер! — избърбори запасният поручик.

— Иполит Терентиев — неочаквано с писклив глас изскимтя последният гост.

Всички най-после насядаха на столове в една редица срещу княза, всички, след като се представиха, се намръщиха и за кураж преместиха фуражките си от едната ръка в другата, всички се приготвиха да говорят, ала всички мълчаха в очакване на нещо, с предизвикателен вид, който сякаш искаше да каже: „Не, драги, лъжеш, не ни минават тези!“ Чувствуваше се, че е достатъчно някой да каже пръв само една дума, за да заговорят в надпревара всички вкупом.

[1] Някога живял далече... — Достоевски цитира това стихотворение (по изданието на съчиненията на Пушкин под редакцията на П. В. Авенков, т. III., СПб, 1855, стр. 17) в оная редакция, в която то е било включено по-късно в „Сцени от рицарските

времена“ (1835). А.М.Д. — съкращение на латинските думи: „Ave, Mater Dei“ (Радвай се, Майко Божия). ↑

[2] ... *Пушкин, издание на Аненков...* — Става дума за изданието на съчиненията на поета под редакцията на П. В. Аненков, излязло през 1855–1857 г.г. в седем тома като пръв опит за издаване съчиненията на Пушкин въз основа на изучаване на ръкописите му. ↑

VIII

— Господа — започна князът, — не очаквах да видя никого от вас, самият аз бях болен до днес, а вашата работа (обърна се той към Антип Бурдовски) възложих още преди месец на Гаврила Ардалионович Иволгин, за което още тогава ви известих. Впрочем аз не отказвам да се обясня лично с вас, само че съгласете се, в такъв час... Ако няма да трае дълго, предлагам да минем в друга стая... Дошли са ми сега на гости приятели и вярвайте ми...

— Приятели... колкото щете, но позволете — прекъсна го племенникът на Лебедев с твърде поучителен тон, макар все още да не повишаваше гласа си, — позволете и на нас да заявим, че можехте да се отнесете с нас по-вежливо, а не да ни карате да ви чакаме два часа в слугинската ви стая...

— И, разбира се... и аз... ето как постъпват князете! Значи... вие сте генерал! Но аз не съм ви лакей! Но аз, аз... — запелтечи изведнъж необикновено развълнуван Антип Бурдовски; устните му трепереха, гласът му трепереше от обида, плюнки хвърчаха от устата му, сякаш целият се беше пръснал или пукнал, и така бързо заговори, че след десетата дума нищо вече не можеше да му се разбере.

— Да, така постъпват князете! — изкрещя с писклив, треперещ глас Иполит.

— Ако бяха се отнесли така с мене — изръмжа боксьорът, — тоест ако това засягаше пряко мене, благородния човек, на мястото на Бурдовски аз бих...

— Господа, едва преди около една минута узнах, че вие сте тук, Бога ми — повтори князът.

— Ние не се страхуваме, княже, от вашите приятели, каквито и да са те, защото сме в правото си — заяви отново племенникът на Лебедев.

— Но кой ви даде правото, позволете да попитам — изписка пак Иполит, но вече извънредно разгорещил се, — да изнасяте работата на Бурдовски пред съда на вашите приятели? Може би ние не желаем съда на вашите приятели, много добре знаем какво значи той!...

— Но ако най-после вие, господин Бурдовски, не желаете да говорите тук — можа най-сетне да се обади князът, страшно смаян от такова начало, — казвам ви, веднага можем да минем в друга стая, а за вашето присъствие, повтарям ви, едва току-що научих...

— Но вие нямате право, нямате право, нямате право!... Вашите приятели... Ето на!... — внезапно запелтечи пак Бурдовски, като се оглеждаше свирепо и недоверчиво и все повече се разгорещаваше, колкото по-несигурен се чувствуваше. — Вие нямате право! — И като каза това, той изведнъж млъкна, сякаш нещо се скъса в него, и безмълвно облецил късогледите си, необикновено изпъкнали, с дебели червени жилки очи, той се наведе с цялото си тяло напред и въпросително впери поглед в княза. Този път князът толкова се учуди, че сам млъкна, понеже не намери какво повече да каже, и също го загледа с облепени очи.

— Лев Николаевич! — извика внезапно Лисавета Прокофиевна. — Веднага прочети това, още сега, в пряка връзка е с твоята работа.

Тя му подаде бързо един седмичен хумористичен вестник^[1] и посочи с пръст една статия. Когато още влизаха гостите, Лебедев се приближи бързо отстрани до Лисавета Прокофиевна, на която правеше мили очи, и без да каже дума, извади от страничния си джоб този вестник и го пхна почти в очите ѝ, като посочи една оградена с молив колонка. Няколкото реда, които Лисавета Прокофиевна можа да прочете, страшно я смаяха и развълнуваха.

— Но може би е по-добре да не се чете това на висок глас — пошепна князът, много смутен, — ще го прочета сам... после...

— Тогава прочети го по-добре ти, започвай веднага, на висок глас, на висок глас! — обърна се Лисавета Прокофиевна към Коля, като грабна нетърпеливо вестника от ръцете на княза, който едва бе имал време да хвърли поглед върху него. — Чети на висок глас, за да чуят всички!

Лисавета Прокофиевна беше буйна и темпераментна жена, която понякога без много мислене, внезапно и бързо, вдигаше всички котви и се впускаше в открито море въпреки лошото време. Иван Фьодорович се разшава тревожно. Но докато в първия миг всички стояха в нерешителност и чакаха изненадани, Коля разгъна вестника и зачете на висок глас оттам, дете Лебедев побърза да му посочи:

„ПРОЛЕТАРИИ И ПОТОМЦИ, ЕПИЗОД ОТ ДНЕВНИТЕ И ВСЕКИДНЕВНИ ГРАБЕЖИ!
ПРОГРЕС! РЕФОРМИ! СПРАВЕДЛИВОСТ!“

„Чудни неща стават из нашата така наречена света Русия, в нашия век на реформи и на големи капиталистически предприятия, век на национализма и на ежегодно преселване на стотици милиони в чужбина, век на поощряване на промишлеността и на сковаване на работническите ръце и така нататък, и така нататък; всичко не може да се изброи, господа, и затова направо на въпроса. Странно произшествие се случи с един от потомците на нашата покойна помещишка аристокрация (de profundis^[2]), впрочем един от тези потомци, чиито деди още са изгубили всичко на рулетката, бащите им са били принудени да служат като юнкери или поручици и обикновено са умирали, привлечени под съдебна отговорност зарад някаква невинна грешка при боравене с държавни суми, а децата на които, както героят на нашия разказ, или растат като идиоти, или се забъркват дори в криминални афери, но съдебните заседатели ги оправдават за назидание и поправка; или в края на краищата пускат някоя от онези измислици, които учудват публиката и позорят и без това вече доста позорното наше време. Преди около половин година нашият потомък, обут в гетри като чужденец и треперещ в неподплатено шинелче, се е върнал през зимата в Русия от Швейцария, дето се е лекувал от идиотство (sic!). Трябва да признаем, че нему все пак му е вървяло, така че, без да говори за интересната си болест, от която се е лекувал в Швейцария (а представяте ли си: лекуване от идиотство?!), той би могъл да докаже правотата на руската пословица: «Върви им на някои!» Сами съдете: бил още пеленаче, когато останал сирак след смъртта на баща си, който умрял, казват, като поручик, когато го привлекли под съд, задето внезапно изчезнали, проиграни на карти, парите на ротата, а може би и задето понашибал малко повече някой свой подчинен (нали помните старите времена, господа!), нашият барон бил взет

от състрадание да бъде отгледан от един много богат руски помещик. Този руски помещик — да го наречем, ако щете, П., — притежател в златното минало на четири хиляди крепостни души (крепостни души! Разбирате ли, господа, какво значи това? аз не го разбирам. Трябва да го потърся в тълковния речник: «макар и от скорошно време, мъчно е за вярване^[3]»), бил, изглежда, един от онези руски хайлази и готовановци, които са прекарвали празния си живот в чужбина, лете на бани, а зиме в парижкия Шато де фльор, дето са оставили на времето си фантастични суми. Би могло с положителност да се каже, че най-малко една трета от данъците, плащани на времето от крепостниците, са отивали в джоба на съдържателя на парижкия Шато де фльор (това се казва щастлив човек!). Както и да е, безгрижният П. отгледал господарското сираче като княз, вземал му възпитатели и гувернантки (без съмнение хубавички), които впрочем сам довеждал от Париж. Ала последният господарски потомък на рода бил идиот. Шатодефльорските гувернантки не помогнали и до двадесетгодишната си възраст нашият възпитаник не се научил да говори никакъв език, дори и руски. Последното впрочем е извинително. Най-после в руската крепостническа глава на П. дошла фантастичната мисъл, че идиотът може да се научи на ум в Швейцария — мисъл впрочем логична: готованецът и собственикът естествено лесно си е въобразил, че с пари дори и ум може да се купи на пазара, още повече в Швейцария. Пет години минали за лекуване в Швейцария при някакъв известен професор и хиляди рубли били похарчени. Идиотът, разбира се, не станал умен, но все пак, казват, почнал да прилича горедолу на човек. Изведнъж П. умира неочаквано. Завещание, разбира се, никакво; работите му, както винаги става, объркани, цяла тълпа алчни наследници, които не ги е ни най-малко грижа за последните в рода потомци, лекувани по милост от вродено идиотство в Швейцария. Макар и идиот, нашият потомък все пак се опитал да измами своя професор и, казват, успял да се лекува при него безплатно

още две години, като криел от него смъртта на своя благодетел. Но самият професор не бил по-малък шарлатанин; като се уплашил най-сетне от безпаричието и най-вече от апетита на двадесет и пет годишния си готованец, той му сложил старите се гетри, подарил му изтъркания си шинел и го експедирал на свои разноски в трета класа nach Russland^[4] — да се маха от Швейцария. Би рекъл човек, че щастieto е обърнало гръб на нашия герой. Но не излязло така: съдбата, която унищожава с глад цели губернии, излива отведнъж всичката си благодат върху аристократчето, също както криловският Облак, който минава над изсъхналите ниви и се изсипва над океана. Почти в момента, когато той пристигнал от Швейцария в Петербург, умира в Москва един от роднините на майка му (от търговско потекло, разбира се), стар бездетен самотник, брадат търговец и разколник и оставя няколко милиона наследство в сухи пари — безспорно, кръгло, чисто, — и то (кам да се паднеше на двама ни, читателю!) всичко това на нашия потомък, всичко това на нашия барон, лекувал се от идиотство в Швейцария! Но сега вече задухал друг вятър. Около нашия барон в гетри, който почнал да се занася по една известна хубавица-държанка, изведнъж се събрала цяла тълпа познати и приятели, намерили се дори роднини, а най-вече цели тълпи от благородни моми, които ламтели и жадували за законен брак, пък и какво по-хубаво биха могли да намерят: аристократ, милионер, идиот — всички качества събрани на едно, със свещ не можеш намери такъв мъж, по поръчка не можеш го направи!...“

— Това... това вече не разбирам! — извика Иван Фьодорович до немай-къде възмутен.

— Престанете, Коля! — извика князът с умолителен глас.

Чуха се възклицания от всички страни.

— Да чете! Да чете на всяка цена! — заповяда Лисавета Прокофиевна, като явно правеше необикновени усилия да се сдържи.

— Княже! Ако спре четенето — ще се скараме.

Нямаше какво да се прави. Почервенял от вълнение, разгорещен, Коля продължи с неспокоен глас:

„Но докато нашият новоизлюпен милионер се намирал, така да се каже, на седмото небе, случило се едно съвсем странично събитие. Една прекрасна заран при него идва един посетител със спокойно и строго лице, облечен скромно и благородно, с вежлива, но достойна и справедлива реч, с явно прогресивна отсянка на мисълта и с две думи му обяснява целта на посещението си: той е известен адвокат; един млад човек го е натоварил да води дело; идва от негово име. Този млад човек ни повече, ни по-малко е син на покойния П., макар че носи друго име. На младини сладострастникът П. прелъстил едно честно, бедно момиче от домашната си прислуга, но европейски възпитано (той естествено използвал баронските права на старото крепостно съсловие), и когато забелязал близките и неизбежни последици от тази връзка, побързал да я омъжи за един човек с благороден характер, който живеел от сделки, имал дори служба и отдавна вече обичал момичето. В първо време той помагал на младоженците, но скоро съпругът ѝ от гордост отказал да приема помощта му. Минало известно време и малко по малко П. забравил и за момичето, и за сина си, който имал от нея; после, както се знае, той умрял, без да направи завещание. В това време синът на П., който се родил вече при законния брак на майка си и бил осиновен от човека с благороден характер, под чието име бил отгледан и който също умрял по реда си, останал само на свои средства и с болна, с парализирани крака майка в една далечна губерния; а той си изкарвал почтено хляба, като давал всеки ден уроци в търговски семейства, и така се издържал отначало в гимназията, а след това слушал полезни за себе си лекции, преследвайки една по-далечна цел. Но какво можеш да получиш от уроци в семейства на руски търговци, които плащат по десет

копейки на час, като трябва при това да се грижиш за болна, парализирана майка, която най-сетне дори със смъртта си в далечната губерния съвсем почти не облекчила положението му? Сега се поставя въпросът: как по справедливост е трябвало да реши нашият потомък? Вие, читателю, без съмнение, смятате, че той си е казал така: «През целия си живот аз съм се радвал на благодеянията на П.; той е похарчил десетки хиляди рубли за моето възпитание, за моите гувернантки, за лекуването ми от лудост в Швейцария; и ето сега аз имам милиони, а благородният син на П., който няма никаква вина за грешките на своя лекомислен и забравил го баща, се съсипва да дава уроци. Всичко, което е похарчено за мене, напълно справедливо е било да се похарчи за него. Тези грамадни суми, отишли за мене, всъщност не са мои. Ако не беше една сляпа грешка на съдбата, те трябваше да се паднат на сина на П. Те трябваше да бъдат употребени за него, а не за мене, както стана поради фантастичната прищявка на лекомисления и лесно забравящ П. Ако аз бях напълно благороден, деликатен и справедлив човек, би трябвало да дам на сина му половината от цялото си наследство; но тъй като съм преди всичко човек на сметката и много добре разбирам, че тая работа не е юридическа, няма да дам половината от милионите си. Ала от моя страна ще бъде най-малкото твърде подло и безчестно (потомъкът забрави да прибави „и неразумно“), ако не върна сега на сина десетките хиляди рубли, които е похарчил П., за да ме излекува от идиотството ми. Това е просто въпрос на съвест и на справедливост! Защото какво щеше да стане от мене, ако П. не беше се нагърбил с моето възпитание и бе се погрижил за своя син, а не за мене?»

Но не, господа! Нашите потомци не разсъждават така. Колкото и да му говорил адвокатът на младия човек, заел се да го защитава единствено от приятелство и почти против волята му, почти насила, колкото и да му е посочвал задълженията за чест, за благородство, справедливост и

дори за най-проста сметка, швейцарският възпитаник останал непреклонен. И какво мислите? Това не е още нищо, а ето какво вече е наистина непростимо и не може да се извини с никаква интересна болест: този милионер, който току-що е хвърлил гетрите на своя професор, не е могъл дори да разбере, че този благороден млад човек, съсипващ се от даване на уроци, го моли не за милост и помощ, а търси своето право и това, което му се дължи, макар и да не почива на юридическа основа. И той дори не иска, а само приятелите му се застъпват за него. Нашият потомък приема величествен вид и опиянен от възможността да мачка безнаказано хората със своите милиони, изважда една петдесетрублева банкнота и я праща на благородния млад човек като безочливо подаяние. Вие не вярвате, господа? Вие сте възмутени, оскърбени, вие издавате вик на негодувание: но все пак той го е направил! Разбира се, парите са му били върнати веднага, така да се каже, хвърлени обратно в лицето. Но как да се реши тогава този въпрос? Понеже той не е юридически, остава само да му се даде гласност! И ето ние предаваме тая история на публиката, като отговаряме за нейната достоверност. Казват, че един от най-известните наши хумористи съчинил по този повод една великолепа епиграма^[5], достойна да заеме място не само в губернкските, но и в столичните очерци на нашите нрави:

*Със шинелата на Шнайдер^[6]
Лев^[7] играл си пет години
и преливал в пусто, в празно,
времето така да мине.
Върнал се със гетри тесни,
пипнал милионна рента,
хем по руски Бога моли,
хем откраднал от студента...“*

Когато свърши четенето, Коля побърза да предаде вестника на княза и без да каже дума, изтича в един ъгъл, сгуши се там и закри с ръце лицето си. Той изпитваше непосилен срам и детската му впечатлителност, която още не бе имала време да свикне с низостите на живота, беше възмутена извън всяка мярка. Струваше му се, че стана нещо необикновено, което отведнъж разруши всичко, и че едва ли не той самият е виновен за това, единствено задето бе прочел статията на глас.

Но и всички като че ли изпитваха подобно чувство.

На девойките им беше много стеснително и срамно.

Лисавета Прокофиевна сдържаше страшния си гняв и също може би горчиво се разкайваше, че се бе намесила в тая работа; сега тя мълчеше. С княза ставаше същото, което често се случва при подобни случаи с много срамежливите хора: толкова се засрами за чуждата постъпка, такъв свян изпита за гостите си, че в първия миг дори се боеше да ги погледне. Птицин, Варя, Ганя, дори Лебедев — всички имаха като че ли малко сконфузен вид. Най-чудното беше, че Иполит и „синът на Павлишчев“ също бяха някак смаяни; племенникът на Лебедев беше също явно недоволен. Единствен боксьорът седеше съвсем спокоен, като сучеше мустаци с важен вид и малко навел очи, но не от смущение, а, напротив, като че ли от благородна скромност и от твърде явно тържество. Виждаше се по всичко, че статията му харесва извънредно много.

— Дявол знае какво значи това — смотолели полугласно Иван Фьодорович, — като че петдесет лакеи са се събрали заедно да го съчинят и са го съчинили.

— Но по-озволете да попитам, уважаеми господине, как можете да оскърбявате с подобни предположения? — заяви цял разтреперан Иполит.

— Това, това, това е за един благороден човек... съгласете се сами, генерале, ако сте благороден човек; това е вече оскърбително! — измърмори боксьорът, като, кой знае защо, също изведнъж трепна, почна да сучи мустаци и разтърси рамене и цялото си тяло.

— Първо, за вас аз не съм „уважаеми господине“ и, второ, нямам намерение да ви давам никакво обяснение — отговори остро страшно разгорещилият се Иван Фьодорович, стана от мястото си и без да прибави нито дума, тръгна към изхода на терасата и застана на горното

стъпало с гръб към присъстващите за най-голямо негодуване на Лисавета Прокофиевна, която дори сега не мислеше да мръдне от мястото си.

— Господа, господа, позволете най-после да се обясня, господа — извика князът натъжен и развълнуван, — и направете ми удоволствието да говорим така, че да се разбираме. По въпроса за статията няма да кажа нищо, господа, да не се връщаме на нея; само че всичко това, господа, което е напечатано в нея, не е истина; казвам го, защото вие сами го знаете; срамно е дори. Ето защо много бих се учудил, ако някой от вас я е написал.

— До този момент аз не знаех нищо за тази статия — заяви Иполит, — аз не одобрявам тази статия.

— Макар и да знаех, че е написана... също не бих дал съвет да се отпечата, защото е рано — прибави племенникът на Лебедев.

— Аз знаех, но аз имам право... аз... забъбри „синът на Павлишчев“.

— Как! Вие ли сте съчинили всичко това? — попита князът, като погледна с любопитство Бурдовски. — Не е възможно!

— Може обаче и да ви се отрече правото да задавате подобни въпроси — обади се племенникът на Лебедев.

— Аз само изразих учудването си, дете господин Бурдовски е успял... но... искам да кажа, че щом вече сте дали гласност на тая работа, защо преди малко така се обидихте, когато заприказвах за нея пред моите приятели?

— Най-после! — измърмори с негодувание Лисавета Прокофиевна.

— И дори благоволихте, княже, да забравите — провря се изведнъж, между столовете Лебедев, който не можа да се стърпи и беше почти в треска, — благоволихте да забравите, че вие ги приехте и изслушахте само благодарение на добрата си воля и на безпримерната доброта на сърцето си и че те нямат никакво право да искат това, толкова повече, че тая работа вече сте я възложили на Гаврила Ардалионович, но и това направихте поради прекомерната си доброта. А сега, пресветли княже, вие се намирате сред избрани ваши приятели и не можете да жертвувате такава компания за тези господа и бихте могли на всичките тези господа, така да се каже, още сега да посочите вратата и дори аз като домакин с най-голямо удоволствие бих...

— Много право! — гръмна изведнъж от дъното на стаята гласът на генерал Иволгин.

— Стига, Лебедев, стига, стига... — започна князът, но цял взрив от негодувание заглуши думите му.

— Не, извинете, княже, извинете, сега вече не стига! — почти надвика всички племенникът на Лебедев. — Сега въпросът трябва да се постави ясно и твърдо, защото, изглежда, не го разбират. Тук намесиха юридически усуквания и въз основа на тях заплашват да ни изпъдят! Но нима, княже, вие ни смятате за такива глупаци, че сами не разбираме колко много нашата работа не е юридическа и че ако я разглеждаме юридически, законът не ни дава право да искаме от вас нито една рубла? Но тъкмо защото разбираме, че нямаме право по закона, основаваме се на човешкото, естественото право, правото на здравия разум и гласа на съвестта и макар че това наше право не е вписано в никакъв остарял човешки кодекс, благородният и честен човек, с други думи казано, здравомислещият човек е длъжен да остане благороден и честен дори по тези точки, които не са вписани в кодекса. Тъкмо затова и дойдохме тук, без да се боим, че ще ни посочат вратата (както заплашвахте преди малко) само задето не молим, а искаме и задето е неприлично да се идва в такъв късен час (макар че ние дойдохме рано, но вие ни накарахте да чакаме в слугинската стая), тъкмо и затова, казвам, дойдохме без никакъв страх, защото виждахме във ваше лице именно човека със здравия разум, тоест човека на честта и съвестта. Да, вярно е, ние не влязохме смирено като паразити, които търсят благодеяния от вас, а влязохме с вдигнати глави като свободни хора и съвсем не с молба, а със свободно и гордо искане (чувате ли, не с молба, а с искане, забележете си го!). С достойнство и направо поставяме пред вас въпроса: според вас в случая с Бурдовски имате ли, или нямате право? Признавате ли, че Павлищев е бил ваш благодетел и че дори му дължите живота си? Ако признавате тая очевидна истина, имате ли намерение и смятате ли за справедливо по съвест сега, когато сте милионер, вие пък да обезщетите сина на Павлищев, който се намира в немотия, без да гледате на това, че той носи името Бурдовски? Да или не? Ако е да, казано с други думи, ако притежавате това, което вие на ваш език наричате чест и съвест, а ние го наричаме по-точно здрав разум, изпълнете искането ни и да не говорим повече. Изпълнете го, без да

чакате от нас нито молби, нито благодарности, защото това, което ще направите, ще го направите не за нас, а за справедливостта. Но ако вие не искате да го изпълните, тоест отговорите не, ние веднага ще си отидем и всичко е свършено; но ние ви казваме направо в очите, тук пред всички ваши свидетели, че вие сте човек с дебелашки ум и с ниска култура; че нямате право и не бива да се наричате занапред човек с чест и съвест, защото твърде евтино искате да купите това право. Аз свърших. Поставих въпроса. Ако смеете, посочете ни сега вратата. Можете да го направите, имате силата. Но помнете, че все пак ние искаме, а не молим. Искане — не молим!...

Племенникът на Лебедев, силно възбуден, млъкна.

— Искане, искане, искане, а не молим!... — измънка Бурдовски и почервения като рак.

След думите на племенника на Лебедев настъпи общо раздвижване, чуха се дори възгласи на роптане, макар че всички на терасата явно избягваха да се намесват в спора с изключение само на Лебедев, който беше като че в треска. (Чудно нещо: въпреки че бе на страната на княза, Лебедев сякаш чувствуваше сега известна фамилна гордост след речта на племенника си; поне в погледите, които хвърляше към всички присъстващи, личеше някакво особено задоволство.)

— По мое мнение — започна доста тихо князът, — по мое мнение, господин Докторенко, вие имате наполовина право във всичко това, което току-що казахте, приемам дори повече от половина, и аз бих се съгласил напълно с вас, ако в думите ви нямаше известен пропуск. Какво тъкмо пропуснахте да кажете, нямам сили и не бих могъл точно да ви обясня, но, разбира се, липсваше нещо на думите ви, за да бъдете напълно прав. Ала да се върнем по-добре на въпроса, господо, кажете защо обнародвахте тази статия? Ами че всяка дума в нея е клевета; така че според мене, господо, вие сте извършили една низост.

— Позволете!...

— Уважаеми господине!...

— Но това... това... това... — обади се отведнъж гостите развълнувани.

— Колкото до статията — възрази пискливо Иполит, — колкото до тази статия, аз вече ви казах, че нито аз, нито другите я одобряват!

Ето кой я написа — той посочи боксьора, който седеше близо до него, — написа я неприлично, съгласен съм, написа я неграмотно и на стил, на който пишат такива като него, запасните военни. Той е глупав и отгоре на това еснаф, съгласен съм, казвам му го всеки ден направо в очите, но все пак той имаше наполовина право: публикуването е законно право на всекиго, ще рече и на Бурдовски. А за глупостите си нека сам отговаря. Колкото до протеста, който преди малко направих от името на всички против присъствието на вашите приятели, смятам за необходимо, уважаеми господа, да ви обясня, че протестирах единствено за да изявя нашето право, но че всъщност ние дори желаем да има свидетели и преди да влезем тук и четиримата бяхме съгласни по тази точка. Каквито и да са свидетелите ви, ако ще да са и ваши приятели, те не могат да отрекат правото на Бурдовски (защото то е очевидно, математически ясно), затова дори по-добре е, че тези свидетели са ваши приятели — още по-ясно ще проличи истината.

— Вярно е, съгласихме се по това — потвърди племенникът на Лебедев.

— Щом е било такова желанието ви, тогава защо преди малко се вдигна такъв шум и крясък още при първите думи на разговора ни? — учуди се князът.

— А колкото до статията, княже — обади се боксьорът, който ужасно желаше да си каже думата и приятно се оживи (лесно е да се отгатне, че му действуваше явно и силно присъствието на дамите), — колкото до статията, признавам, че наистина аз съм ѝ авторът, макар че моят болнав приятел, комуто съм свикнал да прощавам поради безсилието му, току-що я разкритикува. Но аз я написах и я обнародвах като дописка във вестника на един мой искрен приятел. Само стиховете не са мои и наистина са излезли изпод перото на един известен хуморист. На Бурдовски аз само я прочетох, и то не цялата, и той веднага ми даде съгласието си да я обнародвам, но съгласете се, че аз можех да го направя и без неговото одобрение. Публикуването е всеобщо право, благородно и благотворно. Надявам се, княже, че вие сте толкова напредничав, че няма да почнете да го отричате...

— Нищо няма да почна да отричам, но съгласете се, че във вашата статия...

— Има остри пасажи ли, искате да кажете? Ала, съгласете се, че това е, така да се каже, от интерес, за обществото, пък и най-последно

може ли да се пропусне такъв един предизвикателен случай? Толкова по-зле за виновните — преди всичко интересът на обществото. Колкото до някои неточности или, по-добре казано, хиперболи, съгласете се и по това, че преди всичко е важна инициативата, преди всичко целта и намерението; важен е благотворният пример, а след това вече ще разглеждаме частните случаи. И най-после това е стил, това е, така да се каже, хумористичен стил, пък и в края на краищата така пишат всички, сами се съгласете! Ха-ха!

— Но това е съвсем погрешен път, господа! Уверявам ви — извика князът. — Вие сте обнародвали статията, като сте предполагали, че аз за нищо на света няма да се съглася да обезщетя господин Бурдовски, значи, гледали сте да ме сплашите поради това и да си отмъстите. Ала откъде знаете: може би аз съм решил да обезщетя Бурдовски. И аз направо пред всички тук ви заявявам, че ще го обезщетя...

— Ето най-после една умна и благородна дума, казана от умен и много благороден човек! — извика боксьорът.

— Господи! — въздъхна неволно Лисавета Прокофиевна.

— Това е непоносимо! — изръмжа генералът.

— Но позволете, господа, позволете ми да изложа работата — помоли князът: — преди около пет седмици при мене дойде в З. Чебаров, вашият пълномощник и ходатай, господин Бурдовски. Вие сте го описали много ласкаво в статията си, господин Келер — обърна се князът към боксьора, като изведнъж се засмя, — но той съвсем не ми хареса. Още от първия път разбрах, че Чебаров стои на дъното на цялата работа, че може би тъкмо той е използвал вашата наивност, господин Бурдовски, и ви е подучил да подемете всичко това, ако искате да говорим откровено.

— Вие нямате право... аз... не съм толкова наивен... — измънка развълнуван Бурдовски.

— Вие нямате никакво право да правите такива предположения — застъпи се с наставнически тон племенникът на Лебедев.

— Това е до немай-къде обидно! — изписка Иполит. — Предположение обидно, лъжливо и без никаква връзка с работата.

— Сбърках, господа, сбърках — побърза да се извини князът, — моля ви се, извинете; то е защото си помислих не е ли по-добре да бъдем напълно откровени един към друг; но ваша работа, както искате.

Казах на Чебаров, че тъй като отсъствам от Петербург, ще натоваря веднага един приятел да разгледа тази работа и ще съобщя за резултата на вас, господин Бурдовски. Направо ще ви кажа, господа, тая работа ми се видя много мошеническа тъкмо защото в нея бе замесен Чебаров... О, не се обиждайте, господа! За Бога, не се обиждайте! — уплашено извика князът, като видя, че отново Бурдовски се смути от обида, а приятелите му се развълнуваха и почнаха да протестираат. — Когато казвам, че тая работа ми се стори мошеническа, това не може да се отнася до вас лично! Защото тогава не познавах никого от вас лично, не знаех дори имената ви; съдех само по Чебаров; казвам изобщо, защото... ако знаехте само колко са ме лъгали, откак получих наследството!

— Княже, вие сте ужасно наивен — забеляза подигравателно племенникът на Лебедев.

— А вие сте освен това княз и милионер! Въпреки вашето може би наистина добро и наивно сърце, все пак вие не можете да се изплъзнете от общия закон — заяви Иполит.

— Възможно е, много е възможно, господа — продължи бързо князът, — макар и да не разбирам за какъв общ закон говорите; но аз продължавам и ви моля само да не се обиждате напразно; кълна ви се, че нямам ни най-малкото желание да ви обиждам. И какво е това наистина, господа: човек не може да каже нито една искрена дума, без веднага да се обидите! Първо, аз бях страшно смаян, когато научих за съществуването на някакъв „син на Павлишчев“ и за мизерното положение, в което се намирал той според Чебаров. Павлишчев е мой благодетел и приятел на моя баща. (Ах, господин Келер, защо сте написали в статията си толкова неверни неща за моя баща? Не е имало никакво злоупотребление с парите на ротата и никакви побои на подчинени — в това съм дълбоко убеден; как можа вашата ръка да напише такава клевета?) А това, което сте казали за Павлишчев, е съвсем нетърпимо: вие наричате този истински благородник сладострастен и лекомислен човек, и то казвате го така смело, така положително, като че наистина е вярно, а всъщност той е бил най-целомъдреният човек, какъвто е имало на света! Той е бил дори забележителен учен; бил е в преписка с мнозина уважавани хора на науката и е дал много пари за научни цели. Колкото до сърцето му, до добрите му дела, о, разбира се, вие с право сте писали, че аз бях тогава

почти идиот и не можех нищо да разбирам (макар че все пак говорех и разбирах руски), но ето че сега съм способен да преценя всичко, което си спомням...

— Позволете — изписка Иполит, — не изпадате ли в голяма сантименталност? Ние не сме деца. Вие искахте да пристъпите направо към въпроса, минава девет часът, не забравяйте.

— Добре, добре, господа — веднага се съгласи князът. — След първия момент на недоверчивост аз си казах, че може би греша и че наистина Павлишчев е могъл да има син. Ала аз бях страшно учуден, дето този син така леко, тоест, искам да кажа, така публично издава тайната на своето раждане и главно позори майка си. Защото още тогава Чебаров ме плашеше, че ще даде гласност...

— Каква глупост! — извика племенникът на Лебедев.

— Вие нямате право... нямате право! — изкрещя Бурдовски.

— Синът не е отговорен за развратността на баща си и майката не е виновна — разпалено изписка Иполит.

— Още една причина, струва ми се, за да я щади... — обади се плахо князът.

— Вие не сте само наивен, княже, а може би сте минали и границите на наивността — усмихна се злобно племенникът на Лебедев.

— И какво право имате!... — изписка с най-неестествен глас Иполит.

— Никакво, никакво! — прекъсна го бързо князът. — Тук вие сте прав, признавам, но това стана, без да искам, и още тогава аз веднага си казах, че личните ми чувства не трябва да влияят на работата, защото щом сам се смятам задължен да задоволя исканията на господин Бурдовски от уважение към паметта на Павлишчев, трябва да ги задоволя в какъвто и да било случай, безразлично дали уважавам, или не уважавам господин Бурдовски. Заприказвах за това, господа, само защото все пак ми се видя малко неестествено един син да разкрива така публично тайната на майка си... С една дума, това беше най-големият довод да се убедя, че Чебаров сигурно е негодник и че самият той е подучил с измама господин Бурдовски да извърши такова мошеничество.

— Но това вече не се търпи! — извикаха гостите му, някои от които дори наскачаха от столовете си.

— Господа! Тъкмо затова и реших, че този нещастник господин Бурдовски трябва да е наивен, беззащитен човек, който лесно става жертва на мошениците, значи, толкова повече ми се налага да му помогна като на „син на Павлишчев“ — първо, като противодействувам на влиянието на господин Чебаров върху него, второ, като го напътвам с моята преданост и приятелство и, трето, като отредих да му дам десет хиляди рубли, тоест по моята сметка точно толкова, колкото Павлишчев е могъл да похарчи за мене...

— Как! Само десет хиляди! — извика Иполит.

— О, княже, вие не сте много силен в аритметиката или сте много силен, макар че се правите на наивен! — извика племенникът на Лебедев.

— Аз не съм съгласен на десет хиляди — каза Бурдовски.

— Антип, съгласи се! — пошепна бързо боксьорът, за да му подскаже направо, като се наведе зад стола на Иполит. — Съгласи се, а после ще видим!

— Слу-ушайте, господин Мишкин — изписка Иполит, — разберете, че ние не сме глупаци, не сме толкова загубени глупаци, каквито ни смятат навярно вашите гости и тези дами, които ни гледат с усмивка на възмущение, и най-вече този господин от висшето общество (той посочи Евгений Павлович), когото естествено нямам честта да познавам, но за когото май съм слушал някои неща...

— Позволете, позволете, господа, вие пак не ме разбрахте! — обърна се развълнуван князът към тях. — Първо, в статията си, господин Келер, вие сте посочили съвсем неточно моето състояние: аз не получих никакви милиони: имам може би само една осма или една десета част от това, което вие предполагате; второ, за мене не са похарчени в Швейцария никакви десетки хиляди рубли: Шнайдер получаваше по шестстотин рубли на година, и то само през първите три години; колкото за хубавичките гувернантки, Павлишчев никога не е ходил да ги търси в Париж; това е още една клевета. Аз смятам, че за мене са похарчени много по-малко от десет хиляди, но аз се спрях на тази цифра. Сами ще се съгласите, че връщайки един дълг, аз не можех да предложа на господин Бурдовски повече, колкото и големи симпатии да бих имал към него, и то не можех просто от чувство на деликатност, тъкмо защото аз му връщам един дълг, а не му давам милостиня. Не ми е ясно, господа, как не го разбирате! Но аз исках да

се отплатя за всичко това по-късно, като дам приятелството и дейната си подкрепа за съдбата на този нещастник Бурдовски, явно измамен, защото иначе сам не би се съгласил на такава низост, каквата е например писаното днес в статията на господин Келер за майка му... Но защо пак негодувате, господа! Ами че ние ще почнем вече съвсем да не се разбираме! Че то аз излязох правият! Убедих се сега със собствените си очи, че предположението ми е било правилно — горещеше се князът да убеди слушателите си, като желаше да смекчи вълнението им, но не забелязваше, че то само растеше.

— Как? В какво се убедихте? — питаха те, като пристъпваха към него почти е настървение.

— Но моля ви се, първо, аз можах много добре да разгледам господин Бурдовски, сам си давам сега сметка какъв е той... Той е невинен човек, но когото всички лъжат! Беззащитен човек... и затова съм длъжен да го щадя. Второ, Гаврила Ардалионович — когото бях натоварил да се грижи за тази работа и от когото отдавна не бях получавал известия, тъй като бях на път и след това лежах три дни болен в Петербург — изведнъж сега, само преди един час, ми съобщи в първата ни среща, че е разбрал всички намерения на Чебаров и има доказателства, че предположенията ми по отношение на него са верни. Аз знам, господа, че мнозина ме смятат за идиот и Чебаров, като е чувал, че лесно давам пари, сметнал е за лека работа да ме излъже, разчитайки тъкмо на чувствата ми към Павлищев. Ала най-важното е — но изслушайте ме, господа, изслушайте ме! — най-важното е, че сега изведнъж излиза, че господин Бурдовски съвсем не е син на Павлищев! Току-що ми го съобщи Гаврила Ардалионович и ме уверява, че е събрал положителни доказателства. Е, какво ще кажете? Нали просто за невярване след всичко онова, което надробихте тук! И добре слушайте: положителни доказателства! Аз още не вярвам, сам не вярвам, уверявам ви; още се съмнявам, защото Гаврила Ардалионович не е успял още да ми съобщи всички подробности. Но че Чебаров е мошеник, в това няма вече никакво съмнение! Той е излъгал не само нещастния господин Бурдовски, но и всички вас, господа, които сте дошли тук с благородното намерение да поддържате вашия приятел (тъй като той явно се нуждае от поддръжка, разбирам това много добре!), той е излъгал всички и ви е заплел в това мошеничество, защото всичко това е всъщност вагабонтство, мошеничество!

— Как мошеничество!... Как да не е „син на Павлишчев“?... Как е възможно това!... — чуха се възклицания. Цялата компания на Бурдовски беше неизразимо смутена.

— Да, разбира се, мошеничество! Защото, ако сега се установи, че господин Бурдовски не е „син на Павлишчев“ и искането му става сега чисто мошеничество (ако, разбира се, той е знаел истината!), но там е работата, че той е бил излъган, затова и настоявам да бъде оправдан; затова и казвам, че е достоен за съжаление зарад своята наивност и не може да бъде оставен без подкрепа; иначе и той ще излезе в случая мошеник. Но аз съм вече убеден, че той не разбира нищо! И аз самият бях в такова състояние, преди да замина за Швейцария, също така брътвех несвързани думи — искаш да се изразиш, а думите не ти идват... Разбирам го; мога много да му съчувствувам, защото съм почти също като него, значи, имам право да говоря! И все пак в края на краищата — въпреки че сега няма вече „син на Павлишчев“ и че всичко това се оказва мистификация — аз поддържам своето решение и съм готов да му дам десет хиляди в памет на Павлишчев. Преди да се яви Бурдовски, аз и без това имах намерение да употребя тези десет хиляди за някое училище, в памет на Павлишчев, но нали сега е все едно дали парите ще отидат за училище, или за господин Бурдовски, защото той, макар и да не е „син на Павлишчев“, все пак, кажи-речи, е като „син на Павлишчев“: защото нали и него така жестоко са го излъгали, та самият той е повярвал искрено, че е син на Павлишчев! Но изслушайте, Господа, Гаврила Ардалионович, нека свършим с това, не се сърдете, не се вълнувайте, седнете! Гаврила Ардалионович ей сега ще ни обясни цялата работа и аз самият, да си призная, горя от нетърпение да науча всички подробности. Той казва, че е ходил дори в Псков при вашата майка, господин Бурдовски, която съвсем не е умряла, както са ви принудили да напишете в статията... Седнете, господа, седнете!

Князът седна и пак успя да накара компанията на господин Бурдовски, която бе наскачала, да заеме местата си. През последните десет-двадесет минути той бе говорил разгорещено, високо, нетърпеливо-бързо, като се увличаше и се мъчеше да наддума и надвика всички и сега, разбира се, трябваше горчиво да се разкайва за някои думички и предположения, които бе изтървал. Ако не бяха го раздразнили и накарали да излезе почти извън себе си — той нямаше

да си позволи да изкаже така открито и припряно някои свои предположения и да бъде така ненужно откровен. Ала щом седна на мястото си, люто разкажание загложди до болка сърцето му. Не стига, дето беше „обидил“ Бурдовски, като на висок глас бе изказал предположение, че е болен от същата болест, от която самият той се бе лекувал в Швейцария, ами и предложението си за десетте хиляди, определени за училище, бе направил — мислеше си той — грубо и нетактично като някаква милостиня, и то тъкмо защото го бе направил гласно пред хората. „Трябваше да почакам и да му ги предложа утре насаме — каза си веднага князът, — но сега може би грешката не може да се поправи! Да, аз съм идиот, същински идиот!“ — реши той в пристъп на срам и страшно огорчение.

В това време Гаврила Ардалионович, който досега бе стоял настрана и упорито бе мълчал, пристъпи по покана на княза напред, застана до него и ясно и спокойно почна да дава отчет по работата, с която го беше натоварил князът. В един миг всички разговори стихнаха. Всички, особено приятелите на Бурдовски, наостриха с необикновено любопитство уши.

[1] ... *един седмичен хумористичен вестник...* — Намек за сатиричния вестник „Искра“, издаван в Петербург през 1859–1873 г. г. под редакцията на поета В. С. Курочкин и карикатуриста Н. А. Степанов (последният участвувал в „Искра“ до 1864 г.). Близка на революционно-демократическото направление, „Искра“ е водила непримирима борба с реакцията и либерализма. В „Мръсен анекдот“ Достоевски също така подиграва „Искра“ под името „Головешки“ (виж т. 4 от това издание). Както е установила В. С. Дороватовская-Любимова, първата част от статията, посветена на княза, представя по съдържание и стилистически похвати пародия на статиите, помествани в „Искра“ от отдела „Пишат ни“, завеждан от видния сътрудник на вестника М. Степановски („Достоевский“, Труды ГАХН. М., 1928, стр. 27–30). ↑

[2] *De profundis* (лат. „Из глъбините“) — начало на католическа зауспокойна молитва. ↑

[3] ... *„макар и от скорошно време, мъчно е за вярване...“* — из „От много ум“ от А. С. Грибоедов (д. II, явл. 2). ↑

[4] За Русия. ↑

[5] ... един от най-известните наши хумористи съчинил по този повод една великолепна епиграма... — Както е установила В. С. Дороватовская-Любимова, посочената в романа «епиграма» е пародия на един откъс от «детска приказка в стихове» «Самонадеяният Федя», напечатана в «Свисток» от 1863 година.

*Федя Господа не молил,
мислел си и се чумерил,
мързелувал, мързелувал
и на тясно се намерил.
Със «Шинелата» на Гогол
той играл си пет години
и преливал в пусто, в празно,
времето така да мине...*

Автор на този откъс, представящ епиграма срещу Достоевски, бил М. Е. Салтиков-Шчедрин, комуто Достоевски и приписва авторството на епиграмата срещу Мишкин («Достоевский», Труды ГАХН, М., 1928, стр. 31–33). ↑

[6] Името на швейцарския професор. ↑

[7] Малкото име на потомъка. ↑

IX

— Вие естествено няма да вземете да отричате — обърна се Гаврила Ардалионович направо към Бурдовски, който с най-голямо внимание и силно смутен бе вперил в него учуден поглед, — вие няма да вземете, пък и няма да искате, разбира се, да отричате сериозно, че сте родени точно две години, след като вашата майка се е венчала с колежкия секретар господин Бурдовски, вашия баща. Много лесно е да се установи с документи датата на вашето раждане, така че твърде обидното за вас и за майка ви изопачаване на този факт в статията на господин Келер може да се обясни само с буйната фантазия на господин Келер, който е смятал по този начин да изтъкне по-силно безспорността на вашето право и така да помогне на интересите ви. Господин Келер казва, че ви е чел предварително статията, макар и не цялата... без съмнение не ви я е дочел до това място...

— Вярно, че не му я дочетох — прекъсна го боксьорът, — но всички факти ми бяха съобщени от добре осведомено лице и аз...

— Извинете, господин Келер — спря го Гаврила Ардалионович, — оставете ме да продължа. Уверявам ви, че ще дойде ред и до вашата статия, тогава вие ще дадете обясненията си, а сега нека по-добре караме поред. Съвсем случайно, благодарение на сестра ми Варвара Ардалионовна Птицина, можах да взема от близката ѝ приятелка Вера Алексеевна Зубкова, помещчица и вдовица, едно писмо на покойния Николай Андреевич Павлишчев, което той ѝ е писал преди двадесет и четири години от чужбина. Като влязох в по-тясна връзка с Вера Алексеевна, аз се обърнах по нейно указание към запасния полковник Тимофей Фьодорович Вязовкин, далечен роднина и на времето си голям приятел с господин Павлишчев. От него можах да взема още две писма на Николай Андреевич, също писани от чужбина. Съпоставянето на датите и фактите в тези три писма доказва математически, без да има място за опровержение и дори за съмнение, че Николай Андреевич е заминал тогава за чужбина (дето е живял три години поред), точно година и половина преди вашето раждане, господин Бурдовски. Както знаете, вашата майка не е излизала никога

от Русия... Сега аз няма да чета тези писма поради напредналото време, искам само за всеки случай да отбележа факта. Но ако обичате, господин Бурдовски, да си определим среща още утре сутринта у дома и доведете ваши свидетели (колкото щете) и експерти за сверяване на почерка — за мене няма никакво съмнение, че не може да не се убедите в пълната истинност на това, което казах. А щом е така, естествено цялата тази работа пада и се прекратява от само себе си.

Пак настъпи общо раздвижване и дълбоко вълнение. Бурдовски стана изведнъж от стола си.

— Щом е така, значи, аз съм бил измамен, измамен, но не от Чебаров, и то отдавна, много отдавна; не искам експерти, не искам да идвам у вас, вярвам ви, отказвам се от претенцията си... не приемам десетте хиляди... сбогом...

Той взе фуражката си и отместа стола, за да излезе.

— Ако можете, господин Бурдовски — тихо и благо го спря Гаврила Ардалионович, — останете поне още пет минути. По тази работа се разкриват още няколко извънредно важни факти, особено за вас във всеки случай много интересни. Според мене вие трябва да ги узнаете и на самия вас може би ще бъде по-приятно, ако работата се разясни напълно...

Бурдовски седна, без да каже дума, навел малко глава и като че ли дълбоко замислен. След него седна и племенникът на Лебедев, който също бе станал да излезе с него; той беше много слисан, макар че не беше загубил нито хладнокръвието, нито решителността си. Иполит беше намръщен, тъжен и като че ли твърде учуден. В този момент впрочем той се закашля толкова силно, че изцапа дори кърпичката си с кръв. Боксьорът имаше почти изплашен вид.

— Ех, Антип! — извика той огорчен. — Нали ти казвах тогава... завчера, че може би наистина не си син на Павлишчев!

Чу се сдържан смях, двама-трима се изсмяха по-високо от другите.

— Тази подробност, която току-що ни съобщихте, господин Келер — продължи Гаврила Ардалионович, — е много ценна. Все пак аз имам пълно право според най-точни сведения да твърдя, че макар господин Бурдовски да е знаел много добре датата на своето раждане, съвсем не е знаел за това престояване на Павлишчев в чужбина, дето той е прекарал по-голямата част от живота си, като се е връщал в Русия

винаги за малко време. А и самото това пътуване е твърде незначително само по себе си, за да остане след повече от двадесет години в паметта на близките дори приятели на Павлишчев, без да говорим за господин Бурдовски, който не е бил още роден тогава. Да се правят сега справки по това пътуване, не беше, разбира се, невъзможно; ала трябва да призная, че сведенията, с които аз се снабдих, ми попаднаха съвсем случайно и можех съвсем да не успея; така че за господин Бурдовски и дори за Чебаров подобни справки биха били наистина почти невъзможни, дори ако те се сетеха да ги направят. Но могло е и да не се сетят...

— Позволете, господин Иволгин — прекъсна го ядосано Иполит, — защо е цялата тази галиматия (извинете ме)? Работата сега се изясни, ние сме готови да признаем главния факт, защо е това мъчително и обидно протакане? Да не би да искате да се похвалите с ловкостта на вашите издирвания, да минете пред нас и пред княза за добър следовател и агент? Или пък имате намерение да извините и оправдаете Бурдовски, като докажете, че той се е хванал за тая работа по незнание? Но това е дързост, уважаеми господине! Бурдовски не се нуждае от вашите оправдания и извинения, да го знаете! За него това е обидно, той и без туй се намира в тежко, неудобно положение, вие трябваше да се досетите, да го разберете...

— Стига, господин Терентиев, стига — прекъсна го Гаврила Ардалионович, — успокойте се, не се гневете; май че хич не сте добре? Моите съчувствия. В такъв случай, ако искате, аз свърших, тоест ще се видя принуден да предам само накратко фактите, които според мене не би било безполезно да се знаят в цялата им пълнота — прибави той, като забеляза известно общо раздвижване, което приличаше на нетърпение. — За да осветля всички, които се интересуват от тази работа, аз желая само да изтъкна с доказателства в ръка, че ако вашата майка се е радвала на вниманието и на грижите на Павлишчев, то е само защото е била сестра на крепостната девойка, която Николай Андреевич Павлишчев е обичал в най-ранната си младост, и то толкова, че сигурно е щял да се ожени за нея, ако тя не е умряла внезапно. Аз имам доказателства, че този напълно точен и верен факт е малко известен, дори съвсем забравен. Освен това аз бих могъл да ви обясня как господин Павлишчев е взел вашата майка, още десетгодишно дете, за да я възпита като роднинско момиче, и й е

определил значителна зестра. Всички тези грижи са породили извънредно тревожни слухове между многото роднини на Павлишчев; смятали са дори, че той ще се ожени за своята възпитаница, но свършило се с това, че когато тя станала на двадесет години, омъжила се по любов (и това бих могъл най-точно да докажа) за земемерския чиновник господин Бурдовски. Събрал съм също най-точни сведения, които доказват, че вашият баща, господин Бурдовски, който съвсем не бил делови човек, след като получил петнадесет хиляди рубли зестра от майка ви, напуснал службата, започнал търговия, бил измамен, загубил капитала си, не издържал нещастieto, почнал да пие, от което се разболял, и най-сетне умрял предивременно на осмата година от женитбата с майка ви. След смъртта му вашата майка според собствените ѝ думи останала в нищета и щяла да загине, ако не била постоянната и великодушна помощ на Павлишчев, който ѝ давал по шестстотин рубли на година. След това съществуват безброй свидетелства, че още като дете той ви е обикнал извънредно много. От тези свидетелства, потвърдени все пак от майка ви, се вижда, че той ви е обикнал главно защото в детинството си вие сте имали вид на заекващо, сакато, жалко, нещастно дете (а Павлишчев, както съм заключил от най-точни доказателства, през целия си живот е изпитвал някаква особена нежност към всички угнетени и обидени от природата, особено ако са били деца — факт според мене извънредно важен за нашата работа). Най-после мога да се похваля, че направих едно голямо откритие как тази извънредна привързаност на Павлишчев към вас (благодарение грижите на когото сте постъпили в гимназия и сте се учили при специален надзор) е породила малко по малко между роднините и домашните на Павлишчев мисълта, че вие сте негов син и че вашият баща е бил само един измамен съпруг. Но важното е, че тази мисъл се е затвърдила като дълбоко и общо убеждение едва през последните години от живота на Павлишчев, когато близките му почнали да се страхуват да не направи завещание и когато първоначалните факти били забравени, а справките невъзможни. Несъмнено това предположение е стигнало и до вашите уши, господин Бурдовски, и е завладяло всичките ви мисли. Вашата майка, с която имах честта лично да се запозная, макар и да е знаела за всичките тези слухове, и до ден-днешен не знае (а и аз скрих от нея), че и вие, нейният син, сте им повярвали. Многоуважаемата ви майка, господин

Бурдовски, аз намерих в Псков болна и в крайна бедност, в която е изпаднала след смъртта на Павлишчев. Тя ми каза със сълзи на благодарност, че ако още живее на тоя свят, то е само благодарение на вас и на вашата помощ; тя очаква занапред много от вас и горещо вярва в бъдещите ви успехи...

— Това най-после е нетърпимо! — високо и нетърпеливо заяви изведнъж племенникът на Лебедев. — Защо е целият този роман?

— Отвратително, неприлично! — силно се раздвижи Иполит. Но Бурдовски не каза нищо и дори не се помръдна.

— За какво? Защо? — лукаво се учуди Гаврила Ардалионович, като язвително подготвяше своето заключение. — Ами, първо, сега господин Бурдовски може да бъде напълно убеден, че господин Павлишчев го е обичал от великодушие, а не с бащинска обич. Това само вече заслужаваше да бъде узнато от господин Бурдовски, който потвърди и одобри казаното преди малко от господин Келер след четенето на статията. Казвам това, защото ви смятам за благороден човек, господин Бурдовски. Второ, сега излиза, че тук съвсем не е имало ни най-малка кражба и мошеничество дори от страна на Чебаров; държа да подчертая това, защото преди малко в своята разгорещеност князът спомена, че и аз уж съм споделял мнението му за кражба и мошеничество в тая злополучна работа. Напротив, тук всички са били добросъвестни и макар че Чебаров е може би наистина голям мошеник, в случая се проявява само като формалист, писарушка, гешефтар. Той се е надявал да спечели много пари като адвокат и сметката му е била не само тънка и хитра, но и много правилна: разчитал е на лекотата, с която князът дава пари, и на неговата признателност и почитание към паметта на покойния Павлишчев; разчитал е най-после (което е най-важно) на известни рицарски възгледи на княза по задълженията за чест и съвест. Що се отнася до господин Бурдовски, може дори да се каже, че поради някои свои убеждения той е бил повлиян толкова много от Чебаров и приближените си, че се е заловил за тая работа почти без всякакъв личен интерес, а просто за да служи на истината, прогреса и човечеството. Сега, след изнесените факти, на всички сигурно е ясно, че въпреки всички външни белези господин Бурдовски е чист човек и князът по-скоро и с по-голямо желание от преди може да му предложи

и приятелското си съдействие, и оная дейна помощ, за която спомена преди малко, когато говореше за училищата и за Павлищев.

— Спрете, Гаврила Ардалионович, спрете! — извика князът в истинска уплаха. Но беше вече късно.

— Аз казах, три пъти вече казах — гневно извика Бурдовски, — че не искам пари. Няма да ги приема... защо ми са... не ги искам... отивам си!

И насмалко не избяга от терасата. Но племенникът на Лебедев го хвана за ръката и му пошепна нещо. Той се върна бързо и като извади от джоба си един голям незапечатан плик, хвърли го на масичката близо до княза.

— Ето ви парите!... Как посмяхте... как!... Парите!...

— Това са двестата и петдесет рубли, които си позволихте да му пратите като милостиня чрез Чебаров — поясни Докторенко.

— В статията е казано петдесет! — извика Коля.

— Аз съм виновен! — каза князът, като се приближи до Бурдовски. — Много съм виновен пред вас, Бурдовски, но аз не ви ги пратих като милостиня, повярвайте ми. И сега съм виновен... и преди малко бях. (Князът беше много разстроен, изглеждаше уморен и отслабнал и думите му бяха несвързани.) Аз говорих за мошеничество... но това не се отнася до вас, сбърках. Казах, че вие сте... също така болен като мене. Но вие не сте като мене, вие... давате уроци, поддържате майка си. Аз казах, че вие сте опозорили майка си, но вие я обичате; тя сама го казва... аз не знаех... Гаврила Ардалионович не ми каза всичко преди малко... аз съм виновен. Осмелих се да ви предложи десет хиляди, ала сбърках, другояче трябваше да го направя, а сега... не е вече възможно, понеже вие ме презирате.

— Но това е лудница! — извика Лисавета Прокофиевна.

— Разбира се, лудница! — не се стърпя и остро каза Аглая. Но думите ѝ се изгубиха в общия шум; всички вече говореха и обсъждаха на висок глас, някои спореха, други се смееха. Иван Фьодорович Епанчин беше до немай-къде възмутен и чакаше Лисавета Прокофиевна с вид на оскърбено достойнство. Племенникът на Лебедев пожела да каже последната дума:

— Да, княже, трябва да ви се признае, че все пак умеете да се възползвате от вашата... да речем, болест (за да се изразим по-

благоприлично); така изкусно съумяхте да предложите приятелството и парите си, че по никой начин не може сега да ги приеме един благороден човек. Това е вече или голяма невинност, или голяма ловкост... впрочем вие по-добре знаете.

— Позволете, господа — извика Гаврила Ардалионович, който бе разтворил в това време плика с парите, — тук съвсем няма двеста и петдесет рубли, а само сто. Казвам го, княже, за да не излезе някое недоразумение.

— Оставете, оставете! — замахна с ръце князът на Гаврила Ардалионович.

— Не, не оставяйте! — залови се веднага племенникът на Лебедев. — Това ваше „оставете“ ни оскърбява, княже. Ние не се крием, ние заявяваме открито: да, тук има само сто рубли, а не двеста и петдесет, но нима не е все едно...

— Не-е, не е все едно — обади се веднага Гаврила Ардалионович с наивно недоумяващ тон.

— Не ме прекъсвайте; ние не сме толкова глупави, колкото ни смятате, господин адвокате — извика злобно ядосан племенникът на Лебедев, — разбира се, сто рубли не са двеста и петдесет, не е едно и също, но важен е принципът; жестът е важен, а че не достигат сто и петдесет рубли, това е само подробност. Важното е, че Бурдовски не приема вашата милостиня, ваше сиятелство, че той я запраща в лицето ви и в този смисъл е все едно дали рубли са сто или двеста и петдесет. Бурдовски не прие десетте хиляди: вие видяхте; ако беше безчестен, нямаше да донесе й тези сто рубли! Тези сто и петдесет рубли, които липсват, отидоха за разноски на Чебаров по пътуването му до княза. Смейте се по-скоро на нашата несръчност, на нашето неумение да се грижим за работите си; вие и без това сторихте всичко възможно, за да ни направите смешни; но да не сте посмели да казвате, че сме безчестни. Тези сто и петдесет рубли, уважаеми господине, ние ще ги платим общо на княза; ако ще да трябва да ги връщаме рубла по рубла, но ще му ги върнем заедно с лихвите. Бурдовски е беден, Бурдовски няма милиони, а след пътуването си Чебаров му представи сметка. Ние се надявахме да спечелим... Кой на негово място би постъпил другояче?

— Как кой? — извика княз Шч.

— Аз ще полудея тук! — извика Лисавета Прокофиевна.

— Това ми напомня — засмя се Евгений Павлович, който дълго бе мълчал и наблюдавал — неотдавнашната знаменита защита на един адвокат, чийто клиент бе убил шест души, за да ги ограби. Той посочи бедността му, за да извини престъплението му, и заключи горе-долу така: „Естествено е, че в беднотията на моя клиент му е дошло на ума да убие тези шест души, но кому не би дошло същото на ума, ако беше на негово място?“ Подобно нещо каза, на всеки случай много забавна мисъл.

— Стига! — заяви изведнъж Лисавета Прокофиевна, едва ли не треперееща от гняв. — Време е да турим край на тази галиматия!...

Тя беше страшно възбудена; отметнала заплашително глава назад, със святкащи, пламнали от нетърпеливо предизвикателство очи, тя обгърна с надменен поглед всички присъстващи, като надали различаваше в този момент приятели от врагове. Тя беше стигнала до оня предел на дълго сдържан и най-сетне избухнал гняв, когато гориш от желание да се сбиеш с някого, по-скоро да се нахвърлиш върху някого. Тези, които познаваха Лисавета Прокофиевна, веднага почувствуваха, че с нея е станало нещо особено. „Случват се с нея такива неща — казваше убедително на другия ден Иван Фьодорович на княз Шч., — но в такава степен като вчера дори и с нея се случва рядко, ей тъй, по веднъж на две-три години, ала никога по-често, никога по-често!“

— Достатъчно, Иван Фьодорович! Оставете ме! — извика Лисавета Прокофиевна. — Защо ми предлагате сега вашата ръка? Как не можахте да ме изведете по-рано; вие сте мъжът, вие сте главата на семейството; трябваше да ме изведете мене, глупачката, за ухото, ако не бях ви послушала да изляза. Поне за дъщерите си да бяхте помислили! А сега и без вас ще намерим пътя, цяла година ще има да се срамуваме... Почакайте, искам още да благодаря на княза!... Благодаря, княже, за угощението! А пък аз се бях нагласила да слушам младежта!... Каква низост, каква низост! Хаос, безобразие, насън не можеш да го видиш! И много ли такива хора има?... Мълчи, Аглая! Мълчи, Александра! Не е ваша работа!... Стига сте се въртели около мене, Евгений Павлич, омръзнахте ми!... Значи, миличък, ти и прошка им искаш — продължи тя, като се обърна към княза. — С други думи, извинете, дето се осмелих да ви предложа пари... А ти какво си се разсмял, фанфаронко! — нахвърли се тя изведнъж върху племенника

на Лебедев. — Значи, според тебе: „Ние се отказваме от парите, ние искаме, а не просим!“ Като че ли не знае, че този идиот още утре ще се помъкне при тях да им предлага приятелството и парите си! Ще отидеш, нали? Ще отидеш ли, или не?

— Ще отида — тихо и смирено отговори князът.

— Чухте ли? Ето на какво разчиташ — обърна се тя пак към Докторенко, — все едно, че парите са вече в джоба ти, а пък ти ми се перчиш, за да хвърляш прах в очите ни... Не, миличък, други глупци си търси, аз ви виждам душичката... цялата ви игра ми е ясна!

— Лисавета Прокофиевна! — извика князът.

— Да си вървим, Лисавета Прокофиевна, крайно време е, да вземем и княза с нас — каза княз Шч., като се усмихваше и се показваше най-спокоен.

Девойките стояха настрана поуплашени, а генералът бе истински уплашен; изобщо всички бяха смаяни. Някои, които стояха по-далеч, се усмихваха под мустак и си шушукаха; по лицето на Лебедев бе изписан невъобразим възторг.

— Навсякъде срещаме безобразия и хаос, госпожо — каза племенникът на Лебедев, все пак доста смутен.

— Но не в такава степен! Не в такава степен, приятелю, както тук у вас! — със злорадство, почти в истерика възрази Лисавета Прокофиевна. — Ала оставете ме на мира — извика тя на тези, който се мъчеха да я увещаят. — Не, щом и вие сам, Евгений Павлич, ни разправихте преди малко, че се намерил дори един адвокат да заяви в съда, че няма нищо по-естествено от това, понеже си беден, да пречукаш шест души — значи, наистина сме дошли до най-лошото. Никога не бях чувала подобно нещо. Сега вече всичко ми стана ясно! Ами ето и този там пелтек (тя посочи Бурдовски, който я гледаше с голямо недоумение), нима не е способен да заколи човека? Басирам се, че ще го заколи! Парите ти, десет хиляди, може би няма да вземе, може би от съвест няма да ги вземе, но ще дойде през нощта, ще те заколи и ще измъкне парите от сандъчето. По съвест ще ги измъкне! Това не е безчестие за него! Това е „порив на благородно отчаяние“, „жест на отрицание“ или дявол знае какво... Пфуй! Всичко наопаки, всичко нагоре с краката тръгнало. Насред улицата момиче, израснало под бащин покрив, изведнъж скача в един файтон^[1] и вика на майка си: „Маминко, аз тези дни се омъжих за тогова Карлич или Иванич,

сбогом!“ Добре ли е това според вас? Достойно ли е за уважение, естествено ли е? А женският въпрос? Ей това хлапе (тя посочи Коля), и то оня ден вече спореше какво представлява „женският въпрос“. И глупава да е майка ти, пак бъди човек с нея!... Защо така преди малко влязохте с вирнати глави, сякаш искахте да кажете: „Да не сте помръднали: ние идем. На нас дайте всички права, но вие да не сте посмели да гъкнете. На нас отдайте всички почести, дори най-небивалите, а с вас ще се отнасяме като с последния лакей!“ Истината търсят, за правото държат, а като безверници оклеветиха княза в статията. „Искаме, а не молим и никаква благодарност няма да чуете от устата ни, защото това, което ще направите, за успокоение на собствената си съвест ще го направите!“ Хубав морал: ами че щом ти не желаеш да благодариш, тогава и князът може да ти отговори, че и той не изпитва никакво чувство на благодарност към Павлишчев, защото и Павлишчев е вършил добро само за успокоение на собствената си съвест. А нали ти само на тази негова благодарност към Павлишчев си разчитал: щом не е вземал от тебе пари назаем и не ти е длъжен, тогава на какво друго си разчитал ако не на благодарността? Как така сам се отказваш от нея? Луди хора! Обвиняват обществото в жестокост и безчовещина, задето то заклеявява прелъстената девойка. А щом правят това, значи, признават, че тя страда от това общество. А щом страда, как тогава ти самият я излагаш във вестниците пред същото това общество и искаш тя да не страда от това? Луди хора! Суетни! В Бога не вярват, в Христа не вярват! Ами че вие толкова сте разядени от суетността и гордостта, че в края на краищата ще се изпоядете помежду си — аз ви го предричам. И не е ли това нелепост, хаос, безобразие? И отгоре на всичко това този безсрамник се тика да им иска прошка! Много ли ги има такива като вас? Какво се подсмивате: че станах за срам заедно с вас ли? Вече наистина се посрамах, но няма що!... А ти да не си посмял да ми се присмиваш, калпазанино! (Нахвърли се тя изведнъж на Иполит.) Самият той едва диша, а седнал да развращава другите. Ти ми разврати това хлапе (тя пак посочи Коля); ти не му излизаш от ума, учиш го на атеизъм, не вярваш в Бога, а пък не е още късно да те нашиба човек, господинчо. Дявол да ви вземе!... Значи, ти ще отидеш утре при тях, Лев Николаевич, ще отидеш ли? — попита за втори път тя княза почти задъхана.

— Ще отида.

— В такъв случай не искам да те знам! — Тя тръгна бързо да си върви, но внезапно пак се върна. — И при този ли атеист ще идеш? — посочи тя Иполит. — Какво ми се хилиш! — някак неестествено извика тя и се спусна изведнъж към Иполит, чиято злъчна усмивка не можа да понесе.

— Лисавета Прокофиевна! Лисавета Прокофиевна! Лисавета Прокофиевна! — чуха се отведнъж възгласи от всички страни.

— Мамап, срамота! — високо извика Аглая.

— Не се безпокойте, Аглая Ивановна — каза спокойно Иполит, когото втурналата се към него Лисавета Прокофиевна бе вече хванала здраво за ръката и, кой знае защо, не я пущаше; тя бе застанала пред него и сякаш не откъсваше яростния си поглед от лицето му, — не се безпокойте, вашата мамап ще разбере, че не бива да се напада умиращ човек... впрочем аз съм готов да ѝ обясня защо се смеех... много бих се радвал, ако ми позволите...

В този миг той се закашля ужасно и цяла минута не можа да се успокои.

— Умира вече, а ще ораторствува! — извика Лисавета Прокофиевна, като пусна ръката му и гледайки едва ли не с ужас как той бърше кръвта от устните си. — Какво ще говориш сега! По-добре върви си легни...

— Така ще направя — отговори Иполит тихо, дрезгаво и едва ли не шепнешком, — щом се върна в къщи, веднага ще си легна... минат ли две седмици, ще умра, знам си го вече... Каза ми го миналата седмица самият Б-н^[2]... Така че, ако позволите, бих ви казал две думи за сбогом.

— Да не си полудял? Глупости! Трябва да се лекуваш, не е време сега за говорене! Върви, върви си лягай!... — изплашена извика Лисавета Прокофиевна.

— Легна ли, ще лежа чак до смъртта си — усмихна се Иполит, — аз и вчера исках да легна и да чакам смъртта си, но реших да отложам до вдругиден, докато още ме държат краката... за да дойда днес тук с тях... само че много се уморих...

— Та седни де, седни, какво стоиш прав! Ето ти стол — каза Лисавета Прокофиевна и сама му подаде един стол.

— Благодаря ви — тихо продължи Иполит, — а вие седнете насреща ми и да поприказваме... непременно трябва да поприказваме, Лисавета Прокофиевна, сега вече аз настоявам... — усмихна ѝ се пак той. — Помислете си, днес за последен път съм и на чист въздух, и между хората, а след две седмици ще бъда сигурно в земята. Ще рече, вземам си нещо като сбогом и от хората, и от природата. Макар и да не съм твърде сантиментален, но да ви кажа ли, много се радвам, че всичко това става тук в Павловск: все пак виждаш разлистили се дървета.

— Но какво ще приказваме сега — все повече и повече се плашеше Лисавета Прокофиевна, — ти си целият в треска. Преди малко крещеше, пищеше, а сега едва си поемаш дъха, задъхваш се!

— Ей сега ще си почина. Защо не искате да изпълните последното ми желание?... А знаете ли, че аз отдавна мечтаех да се срещна с вас, Лисавета Прокофиевна; много съм слушал за вас... от Коля; единствен почти той не ме оставя... Вие сте оригинална жена, ексцентрична жена, сам се уверих сега... знаете ли, че дори малко ви обичах.

— Господи, а пък аз насмалко не го ударих.

— Ако се не лъжа, задържа ви Аглая Ивановна? Това нали е Аглая Ивановна? Толкова е хубава, че макар никога да не съм я виждал, преди малко я познах от пръв поглед. Оставете ме поне да съзерцавам красотата за сетен път в живота си — някак стеснително, неестествено се усмихна Иполит, — ето и князът е тук, и съпругът ви, и цялата компания. Защо ми отказвате последното желание?

— Стол! — извика Лисавета Прокофиевна и сама грабна един стол и седна срещу Иполит. — Коля — заповяда тя, — върви веднага с него, изпрати го, а утре аз самата непременно ще...

— Ако позволите, аз бих помолил княза за една чашка чай... Много се уморих. Знаете ли какво, Лисавета Прокофиевна, вие май искахте да заведете княза у вас да пие чай; я останете, ще постоим тук заедно, а князът сигурно ще даде чай на всички ни. Извинете, че така се разпореждам... Но нали ви познавам, вие сте добра, князът също... всички сме смешно много добри хора...

Князът се слиса, Лебедев се втурна да излезе през глава от стаята, след него изтича Вера.

— И така е — каза решително генералшата, — говори, само че по-тихо и не се разпалвай. Трогна ме ти... Княже! Ти не заслужаваш да пия чай у тебе, но нейсе — оставам, макар че не искам от никого извинение! От никого! Би било глупаво!... Впрочем, ако ти се скарах, княже, извинявай — ако искаш, разбира се. Но аз никого не задържам — обърна се тя изведнъж страшно разгневена към мъжа си и дъщерите си, като че ли те бяха много виновни за нещо пред нея, — мога и сама да си отида в къщи.

Но не я оставиха да довърши. Всички се приближиха и я заобиколиха, готови да ѝ служат. Князът веднага помоли присъстващите да останат да пият чай и се извини, че не се е сетил досега да ги покани. Дори генералът беше толкова любезен, че смотолеви няколко успокоителни думи и любезно запита Лисавета Прокофиевна не ѝ ли е хладно на терасата. Насмалко даже не попита Иполит откога е студент, но се въздържа. Евгений Павлович и княз Шч. станаха изведнъж необикновено любезни и весели, по лицата на Аделаида и Александра, запазили все още израза си на учудване, се изписа дори задоволство, с една дума, всички бяха явно радостни, че е минала кризата на Лисавета Прокофиевна. Само Аглая седеше мълчаливо встрани и беше намръщена. Останаха и всички други; никой не искаше да си отиде, дори генерал Иволгин, ала минавайки край него, Лебедев му пошепна нещо, което навярно не беше никак приятно, защото генералът веднага се сви в един ъгъл. Князът се приближи също и до Бурдовски, и до другарите му, за да ги покани, без да пропусне никого. Те измърмориха нелюбезно, че ще почакаат Иполит, и тутакси се оттеглиха в най-далечния ъгъл на терасата, дето седнаха пак в една редица. Навярно чаят у Лебедев бе отдавна приготвен за домашните му, тъй като веднага го поднесоха. Удари единадесет часът.

[1] *Насред улицата момиче, израснало под бащин покрив, изведнъж скача в един файтон...* — Намек за сцената на прощаването на Вера Павловна с майка ѝ в „Какво да се прави?“ от Чернишевски (глава първа, XX). ↑

[2] *Б-н* — Сергей Петрович Боткин (1832–1889), известен руски лекар-терапевт. ↑

Х

Иполит накваси устните си в чашата чай, която му подаде Вера Лебедева, сложи чашата на масичката и изведнъж, сякаш сконфузен, почти смутено се огледа наоколо.

— Погледнете тези чашки, Лисавета Прокофиевна — някак особено бързо каза той, — те са от порцелан, и то, струва ми се, от великолепен порцелан, Лебедев ги държи винаги заключени в едно стъклено долапче; никога не ги употребяват... както му е редът, те са част от зестрата на жена му... такъв е редът у тях... и ето че днес той ни ги поднесе, във ваша чест, разбира се, толкова е доволен...

Той искаше да прибави още нещо, но не му идваха думи.

— Сконфузи се все пак, така и очаквах! — пошепна ненадейно Евгений Павлович на ухото на княза. — Опасно, нали? Сигурен признак, че сега от злоба ще изтърси толкова голяма ексцентричност, че и Лисавета Прокофиевна може би няма да изтрае.

Князът го погледна въпросително.

— Вие не се ли боите от ексцентричности? — прибави Евгений Павлович. — И аз не се боя, дори ги желая; желая ги всъщност само за да бъде наказана нашата мила Лисавета Прокофиевна, и то непременно още днес, още сега; не искам да си отида, преди да е станало това. Вие май имате треска?

— Ще ви отговоря по-късно, не ми пречете да слушам. Вярно, че малко не ми е добре — разсеяно и дори нетърпеливо отговори князът. Току-що бе чул да произнасят името му. Иполит говореше за него.

— Не вярвате ли? — истерично се смееше Иполит. — Така е сигурно, а князът отведнъж ще повярва и никак няма да се зачуди.

— Чуваш ли, княже? — обърна се към него Лисавета Прокофиевна. — Чуваш ли?

Наоколо се смееха. Лебедев пристъпваше неспокойно напред и се въртеше пред Лисавета Прокофиевна.

— Той казваше, че този там палячо, твоят хазаин де... поправил статията на господина, която четеха преди малко и която засяга тебе.

Князът погледна учудено Лебедев.

— Но защo мълчиш? — тропна дори с крак Лисавета Прокофиевна.

— Добре де — измънка князът, като продължаваше да разглежда Лебедев, — ясно ми е вече, че той я е поправял.

— Вярно ли е? — бързо се обърна Лисавета Прокофиевна към Лебедев.

— Напълно вярно, ваше превъзходителство! — твърдо и непоколебимо отговори Лебедев, като тури ръка на сърцето си.

— Като че това е хвалба за него! — едва не подскочи тя от стола си.

— Аз съм долен човек, долен! — избъбри Лебедев, като се заудря в гърдите и все по-ниско и по-ниско навеждаше главата си.

— Та какво ме е грижа мене, че си долен! Той мисли, че като каже „дoлен съм“, ще се отърве. И още веднъж те питам, княже, не те ли е срам да дружиш с такива низки душици? Никога няма да ти го простя!

— На мене князът ще ми прости! — убедено и разнежено каза Лебедев.

— Единствено от благородство — високо и звънко се обади изведнъж Келер, като се приближи бързо и се обърна направо към Лисавета Прокофиевна, — единствено от благородство, госпожо, и за да не издам компрометирания си приятел, аз не споменах преди малко за поправките му, въпреки че той предложи, както сама благоволихте да чуете, да ни изхвърли от къщи. За да установим истината, аз признавам, че действително се обърнах към него като към компетентно лице, но не за да ми поправи стила, а за да ми съобщи срещу шест рубли някои факти, повечето от които ми бяха неизвестни. Писаното за гетрите, за апетита му при швейцарския професор, за петдесетте рубли вместо двеста и петдесет — всички тези сведения са взети от него срещу шест рубли, но стила ми той не поправя.

— Трябва да отбележа — с трескаво нетърпение и с някакъв подлизурски глас го прекъсна Лебедев, докато смеховете около него се усилиха, — че аз поправих само първата половина на статията, но понеже към средата не се разбрахме и се скарахме за една мисъл, втората половина вече не съм поправял, така че не мога да отговарям за всичко безграмотно в нея (а там има доста безграмотни неща!)...

— Гледай го за какво се е загрижил! — извика Лисавета Прокофиевна.

— Позволете да запитам — обърна се Евгений Павлович към Келер, — кога поправихте статията?

— Вчера сутринта — отвърна сухо Келер — имахме среща, в която си дадохме честна дума и двамата да запазим тайна.

— Тъкмо когато е пълзял пред тебе и те е уверявал в преданост! Какви долни хора! Не ми трябва твоят Пушкин и дъщеря ти да не се явява пред очите ми!

Лисавета Прокофиевна искаше да стане, но като видя, че Иполит се смее, обърна се гневно към него:

— Какво си мислиш, драги, смешна ли искаш тук да ме направиш?

— Боже опази — пресилено се усмихна Иполит, — но най-много съм смаян от вашата необикновена ексцентричност, Лисавета Прокофиевна; признавам, че нарочно ви заблудих за Лебедев, знаех какво впечатление ще направи на вас, единствено на вас, защото князът наистина ще му прости и сигурно вече му е простил... може да е намерил дори извинение за него, нали, княже?

Той се задъхваше, при всяка дума странното му вълнение нарастваше.

— Е, та какво? — гневно каза Лисавета Прокофиевна, учудвайки се на тона му. — Е, та какво?

— Слушал съм вече за вас много подобни неща... с голяма радост... научих се много да ви уважавам — продължи Иполит.

Той говореше едно, но така го казваше, че сякаш искаше да изрази с тези си думи нещо съвсем друго. Говореше с отсянка на ирония и в същото време прекомерно се вълнуваше, оглеждаше се подозрително, явно се объркваше и спъваше на всяка дума, така че всичко това ведно с охтичавия му вид и със страшно святкация и като че ли екзалтиран поглед неволно продължаваше да привлича общото внимание към него.

— Макар че не познавам света (признавам си го), учудвам се, дето не само останяхте в едно общество като нашето, което е неприлично за вас, но и задето оставихте тези... девойки да чуят една скандална работа, въпреки че те всичко са прочели вече в романите. Впрочем може би не знам... защото мислите ми се объркват, но във

всеки случай кой друг освен вас би могъл да остане... по молбата на едно хлапе (е да, хлапе, и това признавам) да прекара с него вечерта и да... участва във всичко и... то така... че на другия ден да го е срам... (Съгласен съм впрочем, че не се изразявам както трябва.) Всичко това е много похвално и аз много го ценя, макар че по самото лице вече на негово превъзходителство вашия съпруг ясно се вижда колко му е неприятно всичко това... Хи-хи! — прихна да се смее той, съвсем се обърка и изведнъж така се закашля, че една-две минути не можа да продължи.

— Дори се задави! — студено и рязко каза Лисавета Прокофиевна, като го разглеждаше със строго любопитство. — Хайде, мило момче, стига. Време е да спреш.

— Но позволете и на мене, любезни господине, да забележа от моя страна — внезапно се намеси сърдито Иван Фьодорович, загубил всяко търпение, — че жена ми е на гости тук у княз Лев Николаевич, наш общ приятел и съсед, и че във всеки случай не сте вие, млади човече, този, който трябва да съди за постъпките на Лисавета Прокофиевна, нито пък да изказва гласно и в мое присъствие какво чете по моето лице. Да. И ако жена ми остана тук — продължи той, като с всяка дума все повече се дразнеше, — то е, господине, по-скоро от учудване и от любопитство, добре познато днес на всички ни, да се погледат странни млади хора. А и аз самият останах, както се спирам понякога на улицата, когато видя нещо, което може да се погледа като... като... като...

— Като рядкост — подсказа му Евгений Павлович.

— Чудесно и вярно — зарадва се негово превъзходителство, малко уплел се в търсене на сравнение, — тъкмо като рядкост. Във всеки случай това, което най-много ме учудва и дори огорчава, ако мога така да се изразя граматически, то е, че вие, млади човече, не можахте даже да разберете, че Лисавета Прокофиевна остана сега с вас, защото сте болен — ако вие само наистина сте на умирање, — така да се каже от състрадание, заради вашите жални думи, господине. Никаква кал не може в никакъв случай да докосне нейното име, нейните качества и обществен ранг... Лисавета Прокофиевна! — заключи генералът, цял почервенял. — Ако искаш да тръгваме, то да си вземем сбогом от нашия добър княз и...

— Благодаря ви за урока, генерале — сериозно и неочаквано го прекъсна Иполит, загледан замислено в него.

— Да вървим, татап, докога ще стоим!... — нетърпеливо и гневно каза Аглая и стана от стола.

— Още две минути, ако позволиш, мили Иван Фьодорович — с достойнство се обърна към съпруга си Лисавета Прокофиевна, — струва ми се, че той е целият в треска и просто бълнува; виждам го по очите му; не бива така да го оставяме. Лев Николаевич, не може ли да пренощува у тебе, за да не го мъкнат днес в Петербург? Сег ринсе, отегчавате ли се? — някак изведнъж се обърна тя към княз Шч. — Ела тук, Александра, оправи си косите, мила.

Тя ѝ оправи косите, макар че те си бяха добре, и я целуна; само за това я бе повикала.

Аз ви смятах способна за по-широк поглед... — пак поде Иполит, отърсвайки се от замислеността си. — Да! Ето какво исках да кажа — зарадва се той, сякаш изведнъж си спомни: — вижте Бурдовски: той иска искрено да защити майка си, нали? А излиза, че я срами. Вижте княза: той иска да помогне на Бурдовски, от все сърце му предлага нежното си приятелство и пари и може би единствен той от всички вас не чувства отвращение към него; а пък ето ги стоят един срещу друг като истински врагове... Ха-ха-ха! Вие всички мразите Бурдовски, защото според вас той се отнася лошо и некрасиво към майка си, нали? Нали така? Нали така? Та вие всички ужасно обичате красотата и изящността на формите, за тях само държите, нали? (Отдавна подозирах, че държите само за тях!) Тогава знайте, че никой от вас не е обичал майка си така, както Бурдовски обича своята! Вие, княже, известно ми е, сте пратили по Ганечка скришом пари на майката на Бурдовски, но ето аз съм готов да се басирам (хи-хи-хи! — истерично се засмя той), готов съм да се басирам, че Бурдовски именно ще ви обвини сега в липса на такт и уважение към майка му, Бога ми, така е, ха-ха-ха!

И той пак се задави и закашля.

— Е, това ли е всичко? Каза ли сега всичко, което искаше? Хайде, върви сега да спиш, имаш треска — нетърпеливо го прекъсна Лисавета Прокофиевна, без да сваля неспокойния си поглед от него. — Ах, Господи! Ето че пак започва!

— Вие, изглежда, се смеете? Защо постоянно ми се смеете? Забелязах, че постоянно ми се смеете! — неспокойно и гневно се обърна той изведнъж към Евгений Павлович, който наистина се смееше.

— Исках само да ви попитам, господин... Иполит... извинете, забравих презимето ви.

— Господин Терентиев — каза князът.

— Да, Терентиев, благодаря ви, княже, казаха ми го преди малко, но ми изхвъркна от паметта... исках да ви попитам, господин Терентиев, вярно ли е, както чух, да сте казвали, че е достатъчно само четвърт час да поговорите от прозореца си на народа, за да се съгласи той веднага по всичко с вас и да тръгне начаса подире ви?

— Много възможно е да съм го казал... — отговори Иполит, сякаш мъчейки се да си припомни нещо — непременно съм го казал! — прибави той изведнъж, като пак се оживи и погледна уверено Евгений Павлович. — Та какво от това?

— Абсолютно нищо; попитах ви само за сведение. Евгений Павлович млъкна, но Иполит все още го гледаше в нетърпеливо очакване.

— Е, свърши ли? — обърна се Лисавета Прокофиевна към Евгений Павлович. — По-скоро завършвай, приятелю, че време му е да спи. Или не знаеш как да завършиш? (Тя беше ужасно ядосана.)

— Много ми се ще да прибавя — продължи усмихнат Евгений Павлович, — че всичко, което чух да казват вашите другари, господин Терентиев, и всичко, което вие току-що изложихте, и то с такъв несъмнен талант, се свежда според мене до теорията за възтържествуване на правото преди всичко, над всичко, дори с изключение на всичко друго и дори може би преди да бъде изследвано в какво се състои правото. Дали не се лъжа?

— Разбира се, че се лъжете, аз дори не ви разбирам... По-нататък?

От единия ъгъл се чу роптане. Племенникът на Лебедев измърмори нещо на половин глас.

— Почти нямам какво повече да кажа — продължи Евгений Павлович, — исках само да забележа, че от тази теория има само една крачка до правото на силата, тоест правото на отделния юмрук и на личното своеволие, както впрочем много често са се уреждали нещата

на този свят. И Прудон^[1] се спря на правото на силата. През време на американската война най-напредничавите либерали се обявиха за плантаторите в този смисъл, че негрите като негри стоят по-ниско от бялата раса и затова правото на силата принадлежи на белите...

— Е, та?

— Ще рече, вие не отричате правото на силата?

— После?

— Все пак вие сте последователни; исках само да забележа, че не е далеч от правото на силата до правото на тигрите и крокодилите и дори до това на Данилов и Горски.

— Не знам. После?

Иполит едва слушаше Евгений Павлович и ако му казваше „е та“ и „после“, то беше като че ли повече по стар навик, усвоен при разговора, отколкото от внимание и любопитство.

— Нямам какво повече да прибавя... това е всичко.

— Впрочем аз не ви се сърдя — съвсем неочаквано заключи Иполит и почти несъзнателно му протегна ръка, дори се усмихна. Евгений Павлович отначало се учуди, но с най-сериозен вид докосна протегнатата му ръка, сякаш приемаше извинение.

— Не мога да не прибавя — каза той със същия двусмислено-почтителен тон — моята благодарност към вас за вниманието, с което ме оставихте да говоря, защото много често съм имал случай да наблюдавам как нашите либерали никога не позволяват на другите да имат свое лично мнение и веднага отговарят на опонентите си с ругатни или дори с нещо още по-лошо...

— Имате пълно право — забеляза Иван Фьодорович и като сложи ръце на гърба си, с най-отегчен вид се оттегли към изхода на терасата, дето от отегчение се прозя.

— Хайде, стига вече, приятелю — каза изведнъж Лисавета Прокофиевна на Евгений Павлович, — дотегнахте ми...

— Време е — угрижено и почти уплашено стана изведнъж Иполит, като гледаше объркано около себе си, — аз ви задържах; исках да ви кажа всичко... мислех, че всички... за последен път... това беше фантазия...

Виждаше се, че той се оживява буйно, като излиза от сегашното си състояние, близко до бълнуване, изведнъж, за няколко мига, и с пълно съзнание внезапно си спомня и говори повечето откъслечни

мисли, отдавна вече може би намислени и научени наизуст през дългите, скучни часове на болестта, прекарани в самота и безсъница в кревата.

— Хайде, сбогом! — изведнъж продума той сухо. — Вие мислите, че ми е лесно да ви кажа: сбогом? Ха-ха! — ядосано се усмихна той на неудобния си въпрос и изведнъж, сякаш разсърден, задето все не сполучва да каже това, което иска, извика високо и раздражено: — Ваше превъзходителство! Имам чест да ви поканя на моето погребение, ако само ме удостоите с такава чест... и каня всички ви, господа, да се присъедините към генерала!...

Той пак се засмя, но това беше вече смях на безумен. Лисавета Прокофиевна уплашена направи крачка към него и го хвана за ръката. Той я гледаше втренчено, все така усмихнат, но вече не се смееше, а смехът като че бе пресекнал и застинал на лицето му.

— Знаете ли, че аз дойдох тук, за да ви видя дърветата? Ето тези... (той посочи дърветата в парка) няма нищо смешно, нали? Нали тук няма нищо смешно? — сериозно попита той Лисавета Прокофиевна и изведнъж се замисли; после, след един миг, вдигна глава и с любопитство почна да търси с очи в тълпата. Търсеше Евгений Павлович, който беше съвсем наблизо, вдясно, на същото място, дето бе стоял и по-рано, но той бе вече забравил и сега го търсеше наоколо. — А, вие не сте си отишли! — извика той, като най-после го намери. — Преди малко дълго се смяхте, задето съм искал да говоря от прозореца си четвърт час... А знаете ли, че аз нямам и осемнадесет години: толкова много съм лежал на тази възглавница, толкова много съм гледал през този прозорец и толкова съм мислил през тези години... за всичко... че... Мъртвите нямат възраст, нали знаете. Още миналата седмица ми дойде тази мисъл, когато се събудих през нощта... А знаете ли от какво най-много се боите? От нашата искреност се боите най-много, макар че ни презирате! И това ми дойде на ума нея нощ, когато главата ми си почиваше на възглавницата... Вие мислите, че исках да ви се присмивам преди малко, Лисавета Прокофиевна? Не, аз не ви се смеех, а само исках да ви похваля... Коля ми е казал, че князът ви е нарекъл дете... добре казано... Да, какво... какво друго исках да кажа... — Той си закри лицето с ръце и се замисли. — А, ето какво: когато преди малко вие се сбогувахте, аз веднага си помислих: ето хора, които никога, никога вече няма да видя!

И дърветата няма да видя — пред очите ми ще се издига само стената от червени тухли на Майеровата къща... срещу прозореца ми... ха обясни им всичко това, казах си... я се опитай да им го кажеш; ето една красавица... а пък ти си мъртъв, представи се като мъртвец, кажи, че „един мъртвец може да говори всичко“... и че княгиня Мария Алексеевна няма да ни хока^[2], ха-ха!... Вие не се ли смеете? — изгледа той недоверчиво всичките. — А знаете ли колко мисли ми идваха, сложил глава на възглавницата... знаете ли, убедих се, че природата е голяма подигравчица... Вие казахте преди малко, че съм атеист, а знаете ли, че тази природа... Но защо пак се смеете? Вие сте ужасно жестоки! — каза той изведнъж, оглеждайки всички с тъга и негодувание. — Аз не съм развърщавал Коля — завърши той със съвсем друг тон, сериозно и убедено, като че ли пак си спомни нещо.

— Никой, никой не ти се присмива тук, успокой се! — каза му доста измъчена Лисавета Прокофиевна. — Утре ще повикаме друг лекар, онзи е сгрешил; но седни де, не те държат краката ти! Бълнуваш... Ах, какво ще правим с него сега! — суетеше се тя, като го настаняваше в едно кресло. По бузата ѝ блесна една сълзица.

Иполит остана като гръмнат; той вдигна ръка, протегна я плахо ѝ докосна тази сълзица. Усмихна се като някакво дете.

— Аз... ви... — започна той радостно — вие не знаете как аз ви... Коля ми е говорил винаги с такъв възторг за вас... аз обичам възторга му. Аз не съм го развърщавал! Аз оставям само него... всички исках да оставя, всички — но нямаше никой, никой... Исках да бъда човек на делото, имах право за това... О, колко ми се искаше! Сега не искам нищо, не искам нищо да желая, дадох си обет нищо вече да не желая; нека, нека без мене търсят истината! Да, природата се подиграва! Защо — прибави той изведнъж с жар, — защо тя създава най-добрите си същества, за да им се подиграва след това? Направила е така, че когато е посочила на хората единственото същество, което е било признато на земята за съвършено... направила е така, че му е отсъдила да каже думи, зарад които се е проляла толкова много кръв, че ако тя би се изляла наведнъж, човечеството сигурно би се удавило! Колко е хубаво, че умирам! И аз може би, подведен от природата, бих казал някоя ужасна лъжа!... Аз не съм развърщавал никого... Исках да живея за щастието на всички хора, за откриването и провъзгласяването на истината... Гледах от прозореца стената на Майеровата къща и си

мислех, че ако говоря само четвърт час, всички, всички ще убедя, а ето че веднъж в живота ми се срещнах... ако не с хората, то с вас! И какво излезе? Нищо! Излезе, че вие ме презирате! Значи, съм непотребен, значи, съм глупак, значи, време е да напусна света! И никакъв спомен не успях да оставя! Нито звук, нито следа, нито едно дело, не разпространих нито едно убеждение!... Не се смейте над глупака! Забравете го! Забравете всичко... забравете, моля ви се, не бъдете толкова жестоки! Знаете ли, че ако не бях хванал тази охтика, сам щях да се убия...

Той искаше, изглежда, да каже още много неща, но не довърши, тръшна се в креслото, закри с ръце лицето си и заплака като малко дете.

— Кажете какво да правим сега с него! — извика Лисавета Прокофиевна, отиде бързо при него, хвана главата му и силно, много силно я притисна до гърдите си. Той ридаеше конвулсивно. — Хайде, хайде! Хайде не плачи, стига, ти си добро момче, Бог ще ти прости поради незнанието ти; хайде, стига, бъди мъж... После ще се срамуваш...

— Аз имам там — каза Иполит, като се мъчеше да вдигне главата си — брат и сестри, малки, бедни, невинни дечица... Тя ще ги разврати! Вие сте светица, вие сте... самата дете — спасете ги! Изтръгнете ги от тази... тя... това е позор... О, помогнете им, помогнете им, Бог ще ви върне за това стократно, за Бога, за Христа!...

— Та кажете де най-последно, Иван Фьодорович, какво да правим! — извика гневно Лисавета Прокофиевна. — Бъдете така добър да нарушите вашето величествено мълчание! Ако не вземете решение, да знаете, че аз ще остана да ношувам тук; доста съм страдала под вашата тирания!

Лисавета Прокофиевна питаше екзалтирана и гневна и чакаше незабавен отговор. Но в подобни случаи повечето присъстващи, дори когато са много, отговарят с мълчание, с пасивно любопитство, като не желаят да поемат никаква отговорност, и изказват мнението си много по-късно. Между присъстващите тук имаше и такива, които бяха готови да останат чак до сутринта, без да продумат нито дума, например Варвара Ардалионовна, която седеше цялата вечер настрана, мълчеше и през цялото време слушаше с необикновено любопитство — може би си имаше причини за това.

— Моето мнение, мила — заяви генералът, — е, че тук е необходима сега, така да се каже, по-скоро болногледачка, отколкото нашето вълнение и ако щеш, благонадежден, улегнал човек за през нощта. Във всеки случай трябва да се пита князът и... веднага да оставим болния на спокойствие. А утре можем отново да се погрижим.

— Наближава дванадесет часът, ние си отиваме. С нас ли ще дойде той, или ще остане тук? — гневно и сърдито се обърна Докторенко към княза.

— Ако искате, останете и вие с него — каза князът, — има място.

— Ваше превъзходителство — каза неочаквано господин Келер, като се приближи бързо и възторжено до генерала, — ако има нужда от сигурен човек за през нощта, аз съм готов да се жертвувам за приятеля си... той е такава душа! Отдавна вече го смятам за голям човек, ваше превъзходителство! Аз наистина гледах през пръсти на образованието си, но когато той критикува, това са перли, перли се сипят от устата му, ваше превъзходителство!...

Генералът се извърна с жест на отчаяние.

— Много ще се радвам, ако той остане, разбира се, трудно ще бъде за него пътуването — отвърна князът на дотегливите въпроси на Лисавета Прокофиевна.

— Ти да не спиш, княже? Ако не искаш, приятелю, аз ще го заведа у дома! Господи, та той едва се държи на краката си! Да не си болен?

Не намерила днес княза на смъртен одър, Лисавета Прокофиевна наистина бе силно преувеличила задоволителността на здравословното му състояние, съдейки по външния му вид, ала неотдавнашната болест, тежките спомени, свързани с нея, умората от днешната главоболна вечер, случаят със „сина на Павлишчев“, а сега пък с Иполит — всичко това бе раздразнило болната впечатлителност на княза почти до състояние на треска. Освен това в очите му се четеше сега някаква друга грижа, дори страх; той гледаше тревожно Иполит, сякаш чакаше още нещо от него.

Изведнъж Иполит се изправи ужасно бледен; изкривеното му лице изразяваше страшен срам, почти отчаяние. Това личеше най-много в погледа му, който гледаше с омраза и уплаха присъстващите, и в плахата му изкривена усмивка, която блуждаеше по потръпващите му устни. Той сведе веднага очи и като се клатушкаше и все още се

усмихваше, затътри се към Бурдовски и Докторенко, които бяха застанали при изхода на терасата; пригответил се бе да излезе с тях.

— Ето от какво се боях! — извика князът. — Така и трябваше да стане!

Иполит се извърна бързо към него с най-яръстна злоба и всяка чертичка на лицето му като че ли трепкаше и говореше.

— А, от това ли се бояхте! „Така ли трябваше да стане“ според вас? Тогава знайте, че ако има тук човек, когото мразя — извика той с хриптящ, писклив глас, като пръскаше, слюнки от устата (аз мразя всички ви, всички ви!), — но вас, вас, йезуитска сладникава душица, идиот, милионер-благодетел, вас ви мразя най-вече на света! Отдавна ви разбрах и почнах да ви мразя от деня, когато чух да говорят за вас, намразих ви от дълбочината на душата си... Вие подведохте сега всички! Вие ме докарахте до припадък! Вие накарахте един умиращ да се срамува, вие, вие, вие сте виновен за моята подлост и малодушие! Аз бих ви убил, ако останех да живея! Не ми трябват вашите благодеяния, не искам нищо от никого, чувате ли — нищо от никого! Аз съм бълнувал и вие нямате право да тържествувате!... Проклинам ви всички веднъж завинаги!

Сега вече съвсем се задъха.

— Засрами се, че е плакал! — пошепна Лебедев на Лисавета Прокофиевна. „Така и трябваше да стане!“ Гледай го ти княза! Прочете в дъното на душата му...

Но Лисавета Прокофиевна не го удостои с поглед. Тя се беше изправила гордо, отметнала глава назад, и с презрително любопитство разглеждаше „тези хорица“. Когато Иполит свърши, генералът повдигна малко рамене; тя го изгледа гневно от главата до петите, сякаш искаше сметка за това негово движение, и тутакси се обърна към княза.

— Благодаря ви, княже, ексцентрични приятелю на нашата къща, за приятната вечер, която всички ние прекарахме у вас. Навярно сърцето ви се радва сега, че успяхте да замесите и нас в щуротиите си... Достатъчно, скъпи приятелю на семейството ни, благодаря ви, че поне ни дадохте случай най-после да ви опознаем хубавичко!...

Тя почна с негодувание да оправя наметката си в очакване кога ще си тръгнат „тези хорица“. В това време „тях“ дойде да ги вземе един файтон, доведен от сина на Лебедев, гимназиста, когото още

преди четвърт час Докторенко бе пратил да намери кола. След като се обади съпругата му, генералът веднага си каза думата:

— Наистина, княже, аз дори не очаквах... след всичко, след всичките ни приятелски отношения... и най-сетне Лисавета Прокофиевна...

— Но как, как е възможно това! — извика Аделаида, приближи се бързо до княза и му подаде ръка.

Той ѝ се усмихна смутен. Изведнъж пламенен, забързан шепот като че ли опари ухото му.

— Ако не изхвърлите още сега тези мръсни хора, цял живот, цял живот ще мразя единствено вас! — пошепна Аглая; тя беше сякаш екзалтирана, но се извърна, преди князът да успее да я погледне. Впрочем той нямаше вече какво и кого да изхвърля: в това време бяха успели да настанят криво-ляво болния Иполит във фойтона и той потегли.

— Докога ще продължава всичко това, Иван Фьодорович? Как мислите вие? Докога ще трябва да понасям тези зловни хлапета?

— Но аз, мила... аз съм, разбира се, готов и... князът...

Иван Фьодорович протегна все пак ръка на княза, но преди още да стисне неговата, изтича след Лисавета Прокофиевна, която шумно и гневно слизаше от терасата. Аделаида, годеникът ѝ и Александра се сбогуваха сърдечно и любезно с княза. Евгений Павлович беше с тях и единствено той беше весел.

— Сбъдна се това, което предричах! Жалко само, че и вие, горкичкит, също пострадахте — пошепна му той с най-мила усмивка.

Аглая си отиде, без да се сбогува.

Но с това приключенията за тази вечер още не свършиха; Лисавета Прокофиевна трябваше да изтърпи още една много неочаквана среща.

Тя не беше още стигнала до края на стълбата, излизаща на пътя (който заобикаляше парка), когато изведнъж един великолепен екипаж, каляска, запретната в два бели коня, прелетя край вилата на княза. В каляската седяха две прекрасни дами и като отмина не повече от десет крачки, тя се спря изведнъж; една от дамите бързо се извърна, сякаш внезапно забеляза някакъв познат, който ѝ трябваше.

— Евгений Павлич! Ти ли си? — извика тя със звънлив, прекрасен глас, от който трепна князът, а може би и някой друг. — О,

колко се радвам, че най-после те намерих! Пратих за тебе специален човек в града, двама даже! Цял ден те търсят!

Евгений Павлович се бе спрял на стъпалата на стълбата като ударен от гръм. Лисавета Прокофиевна също бе застанала неподвижно, но не беше ужасена и вцепенена като Евгений Павлович: тя изглежда дръзката личност със същата гордост и със същото студено презрение, както преди малко бе гледала „хорицата“, и веднага премести втренчения си поглед върху Евгений Павлович.

— Имам новина за тебе! — продължи звънливият глас. — Не се бой за полиците на Купфер; Рогожин ги закупи с тридесет на сто лихва, придумах го. Можеш да бъдеш спокоен поне още два-три месеца. А с Бискуп и с цялата тази сбирщина сигурно ще я уредим, по приятелски! Така че всичко върви на добре. Радвай се. До утре!

Каляската тръгна и бързо се скри от погледа.

— Тя е луда! — извика най-после Евгений Павлович, почервенял от негодувание, като се оглеждаше с недоумение. — Нищичко не разбирам от това, което каза! Какви полици? Коя е тя?

Лисавета Прокофиевна го гледа още около две-три секунди, след това бързо се извърна и се запъти към вилата си, последвана от всички други. Точно след минута Евгений Павлович, необикновено развълнуван, се върна на терасата при княза.

— Наистина, княже, не знаете ли какво значи това?

— Нищо не знам — отговори князът, самият той в извънредно болезнено напрежение.

— Не знаете?

— Не.

— И аз не знам — засмя се изведнъж Евгений Павлович. — Бога ми, нищо общо нямам с тези полици, давам ви честната си дума!... Но какво става с вас? Припадък ли ви идва?

— О, не, не, уверявам ви, не...

[1] Прудон Пиер-Жозеф (1809–1865) — френски дребнобуржоазен икономист и социолог, един от основателите на анархизма. От съчиненията на Прудон са се интересували в кръжока на Белински и в кръжока на петрашевци. В библиотеката на М. В. Петрашевски е имало 15 съчинения на Прудон (виж „Философские и общественно-политические произведения петрашевцев“, М., 1953, стр.

739–740). Едно от тях — „Прославяне на неделния ден“ („La célébration du dimanche“, 1839) — било намерено у Достоевски при арестуването му в 1849 г. (виж Н. Ф. Белчиков, Достоевский в процессе петрашевцев, М.-Л., 1936, стр. 209 и 220). ↑

[2] ... княгиня Мария Алексеевна няма да ни хока... — Намек за заключителните думи от последния монолог на Фамусов в „От много ум“:

*Ах! Боже мой! Какво ще каже
княгиня Мария Алексеевна!*

(д. IV, явл. 15)

↑

XI

Едва след два дни Епанчини напълно се смилиха. Макар и да се обвиняваше както винаги за много неща и искрено да очакваше наказание, все пак от самото начало князът бе дълбоко убеден, че Лисавета Прокофиевна не е могла да му се разсърди сериозно, а се е разсърдила повече на себе си. Ето защо той изпадна в мрачна неизвестност, когато видя, че в началото на третия ден все още се държаша враждебно към него. За това имаше и други причини, но една от тях — главната — през тези три дни нарастваше все повече в съзнанието на мнителния княз (а в последно време той се обвиняваше в две крайности: в необикновено „безсмислената и досадна“ своя доверчивост и едновременно в „мрачна, долна“ мнителност). С една дума, в края на третия ден инцидентът е ексцентричната дама, която бе заприказвала от каляската си с Евгений Павлович, взе в ума му застрашителни и загадъчни размери. Същността на загадката, освен другите страни на работата, се криеше за княза в мъчителния въпрос: той ли точно е виновният за тази нова „чудовищност“, или само... Но той не доизговаряше името. Колкото до инициалите Н. Ф. Б., това беше според него само невинна шега, дори най-детинска шега, така че и да се замисля по нея, щеше да му бъде що-годе съвестно и дори в едно отношение почти безчестно.

Впрочем още на другия ден след безобразната „вечер“, за безредиците на която той се смяташе за „главен виновник“, князът има удоволствието да бъде посетен сутринта от княз Шч. и Аделаида: „отбили се *главно*, за да се осведомят за здравето му“, отбили се двамата от разходка. Аделаида зърнала днес в парка едно дърво, чудесно старо дърво, кичесто, с дълги, изкривени клони, цялото в млада зеленина, с хралупа и пукнатина; искала на всяка цена да го нарисува! Така че тя говори почти само за това цял половин час, колкото трая посещениято. Княз Шч. беше любезен и мил както винаги, разпитваше княза за миналото, припомняше подробности от първото им познанство, така че не говориха почти нищо за вчерашните инциденти. Най-послед Аделаида не се стърпя и усмихвайки се, призна,

че са дошли ignoventio, тя не каза нищо повече, макар че това признание вече стигаше, за да се разбере, че родителите ѝ, тоест главно Лисавета Прокофиевна, са някак зле разположени към княза. Но през време на посещенияето си Аделаида и княз Шч. не казаха думата нито за нея, нито за Аглая, нито дори за Иван Фьодорович. Когато тръгнаха пак да се разхождат, те не поканиха княза да ги придружи. А да го поканят да им отиде на гости — не отвориха и дума; по този повод Аделаида се изпусна да каже нещо много характерно: когато разправяше за един свой акварел, тя изведнъж изяви желанието си да го покаже на княза. „Но как да направим, че да го видите по-скоро? Чакайте! Или ще ви го пратя днес с Коля, ако намине към нас, или сама ще го донеса утре, като тръгнем с княза на разходка“ — излезе тя най-сетне от недоумението си и се зарадва, че така изкусно и удобно за всички бе разрешила въпроса.

Най-сетне почти на сбогване вече княз Шч. изведнъж сякаш си спомни:

— Ах, да — попита той, — не знаете ли поне вие, драги Лев Николаевич, коя беше тази личност, която викаше вчера на Евгений Павлович от каляската?

— Това беше Настасия Филиповна — каза князът. — Нима още не разбрахте, че е тя? Ала не знам кой беше с нея.

— Знаем, чувах! — подхвана думите му княз Шч. — Но какви бяха тези викове? Признавам, че това е загадка за мене... за мене и за другите.

Княз Шч. говореше с необикновено и явно учудване.

— Тя говореше за някакви полици на Евгений Павлович — с голяма простота отговори князът, — които минали по нейна молба от ръцете на някакъв лихвар в ръцете на Рогожин, който щял да почака Евгений Павлович.

— Чух, чух, драги княже, но това е невъзможно! За никакви полици на Евгений Павлович не може да се говори! При неговото състояние... Наистина случвало му се е такава нещо по-рано, от лекомислие, дори аз съм го спасявал... Но при толкова голямо състояние да даваш полици на лихвар и да се безпокоиш за тях — това е невъзможно. Невъзможно е също да бъде на *ти* и в такива приятелски отношения е Настасия Филиповна — ето де е главната гатанка. Той се кълне, че не разбира нищо и аз му вярвам напълно. Ето

защо, драги княже, бих искал да ви попитам, дали не знаете нещо по този въпрос? Тоест не е ли стигнал случайно поне до вашите уши някакъв слух?

— Не, нищо не знам и ви уверявам, че нямам пръст в тази работа.

— Ах, какъв сте станали, княже! Просто не мога да ви позная днес. Мигар бих могъл да предполагам, че имате пръст в такава работа?... О, вие не сте разположен днес.

Той го прегърна и целуна.

— Тоест в каква „такава“ работа нямам пръст? Но аз не виждам там никаква „такава“ работа.

— Без съмнение тази личност е желала да увреди по един или друг начин на Евгений Павлович, като му припише пред свидетели пороци, които той няма и не може да има — отговори Княз Шч. доста сухо.

Княз Лев Николаевич се смути, ала продължи да гледа втрещено и въпросително събеседника си, но той запази мълчание.

— Но не се ли отнася просто за полици? Не ставаше ли вчера въпрос буквално за полици? — измънка най-после князът с някакво нетърпение.

— Нали ви казвам, сам съдете, какво общо може да има тук между Евгений Павлович и... нея, а още по-малко с Рогожин? Повтарям, той има грамадно състояние, знам го от сигурен източник; чака и друго наследство от вуйчо си. Просто Настасия Филиповна...

Княз Шч. изведнъж пак замълча, явно защото не искаше да говори повече пред Лев Николаевич за Настасия Филиповна.

— Значи, във всеки случай той я познава? — попита изведнъж княз Лев Николаевич, като помълча около една минута.

— Изглежда, че я е познавал; лекомислен човек! Впрочем, ако са се познавали, то е било много отдавна, още в миналото, тоест преди две-три години. Ами че той е бил и с Тоцки познат. Но сега не може да има нищо подобно помежду им, никога те не са могли да бъдат на „ти“! Сам знаете, че и нея я нямаше доскоро тук и че никъде не се вестяваше. Мнозина още не знаят, че тя пак се е появила. Екипажа ѝ забелязах едва преди два-три дни.

— Великолепен екипаж! — каза Аделаида.

— Да, великолепен.

И двамата си отидоха впрочем с най-приятелски, с най-братски, може да се каже, чувства към княз Лев Николаевич.

А за нашия герой това посещение криеше нещо много важно. Да кажем, че и той самият бе имал силни подозрения от снощи (а може би и преди), но до посещението той не се решаваше да смята, че опасенията му са оправдани. А сега стана ясно: княз Шч. естествено даваше погрешно тълкуване на събитието, но все пак се въртеше около истината, все пак разбираше, че тук има *интрига*. (Впрочем — помисли князът — той разбира може би много добре, но не иска да го каже и затова дава погрешно тълкуване.) Едно нещо беше много ясно: те бяха дошли при него сега (особено княз Шч.) е надежда да получат някакви разяснения, а щом е така, значи, направо го смятат за замесен в интригата. Освен това, ако все пак така стои работата и наистина е важна, ще рече, че тя преследва някаква ужасна цел, но каква цел? Ужас! „Но как да я спреш? Невъзможно е да я спреш, когато тя е убедена в правотата на своята цел!“ Това вече князът знаеше от опит. „Луда жена. Луда.“

Ала твърде много и други неразрешими загадки се бяха насъбрали тая сутрин, и то всички по едно и също време и всички искаха незабавно разрешение, ето защо князът беше много натъжен. Развлече го малко Вера Лебедева, която дойде при него с Любочка на ръце и, смеейки се, дълго му разправя нещо. След нея дойде сестра ѝ със зяпналата уста, после синът на Лебедев, гимназистът, който твърдеше, че „Звездата Пелин“^[1] от апокалипсиса, паднала на земята върху изворите на водите, според тълкуването на баща му е железопътната мрежа, пръсната из Европа. Князът не повярва, че така тълкува Лебедев и решиха да запитат самия него при пръв удобен случай. От Вера Лебедева князът научи, че Келер се преместил у тях още от вчера и според всички признаци нямало да ги напусне скоро, тъй като си намерил компания и се сприятелил с генерал Иволгин; впрочем той заявил, че остава у тях единствено за да допълни образованието си. Изобщо от ден на ден децата на Лебедев почваха да стават все по-мили на княза. Коля го нема целия ден: отишъл бе в ранни зори в Петербург (Лебедев също бе заминал на разсъмване по някакви свои сделчици). Но князът чакаше с нетърпение посещението на Гаврила Ардалионович, който трябваше на всяка цена да дойде днес при него.

Той дойде след шест часа, веднага след обеду. Щом го видя, князът си каза, че поне този господин трябва да знае безпогрешно цялата тайна — а и как да не я знае, когато има такива помощници като Варвара Ардалионовна и нейния съпруг? Но отношенията между Ганя и княза бяха все някак особени. Така князът го бе натоварил да се заеме с делото Бурдовски, като настойчиво го беше молил за това; но въпреки този знак на доверие и това, което се беше случило по-рано между тях, все още помежду им имаше някои въпроси, по които те сякаш бяха решили мълчаливо да не говорят нищо. Князът имаше понякога чувството, че Ганя може би желае от своя страна да се установи помежду им приятелство и пълна искреност; днес например, щом го видя да влиза, князът веднага си помисли, че според Ганя тъкмо сега е настъпил моментът да счупи леда помежду им и да се обяснят по всички точки. (Гаврила Ардалионович обаче бързаше; чакаше го сестра му у Лебедев; имали да ходят някъде по бърза работа.)

Но ако Ганя наистина чакаше цяла редица от нетърпеливи въпроси, неволни съобщения, приятелски излияния, разбира се, много се бе излъгал. През целите двадесет минути, колкото трая посещенияето му, князът изглеждаше дори много замислен, почти разсеян. Той не можеше да зададе очакваните въпроси или, по-добре казано, едничкия главен въпрос, който Ганя чакаше. Тогава и Ганя реши да говори по-сдържано. През цялото време той разказваше, без да млъкне, смееше се, бърбореше много леко, мило и бързо, но главното не засегна.

Ганя разправи между другото, че Настасия Филиповна е само от три-четири дни в Павловск и вече привлича върху себе си вниманието на всички. Живее някъде на някаква улица Матроская, в малка неприветлива къщица, у Дария Алексеевна, но има едва ли не най-хубавия екипаж в Павловск. Около нея се е събрала вече цяла тълпа от стари и млади почитатели; понякога каляската ѝ съпровождат конници. Както по-рано Настасия Филиповна е много придирчива и избира своите гости. И все пак тя е заобиколена от цяла гвардия, готова да я защити в случай на нужда. Един несериозен годеник измежду летуващите вече се скарал заради нея с годеницата си; един стар генерал почти проклет сина си. Често взема със себе си на разходка едно прелестно момиче, току-що навършило шестнадесет години, далечна сродница на Дария Алексеевна; това момиче пее хубаво и

вечерно време гласът му кара минувачите да поглеждат към къщицата им. Впрочем Настасия Филиповна се държи извънредно прилично, облича се скромно, но с необикновен вкус и всички дами ѝ „завиждат на вкуса, красотата и екипажа“.

— Вчерашният ексцентричен инцидент — каза Ганя — е, разбира се, обмислен предварително и естествено не бива да се взема под внимание. Искаш ли да ѝ придираваш в нещо, трябва нарочно да търсиш или да я наклеветиш, което Впрочем няма да закъснее да стане — заключи Ганя, като очакваше, че князът непременно ще го запита сега: „Защо нарича вчерашния инцидент предварително обмислен? И защо няма да закъснее да стане?“ Но князът не попита.

Колкото до Евгений Павлович Ганя сам заговори, без да бъде специално попитан, което беше много чудно, тъй като той го вмъкна в разговора без всякакъв повод. Според Гаврила Ардалионович Евгений Павлович не познавал Настасия Филиповна и сега дори едва-едва я познава, и то защото преди три-четири дни ѝ е бил представен от някого през време на разходка и надали е ходил даже веднъж у нея, и то в компания с други. Колкото до полиците, също може да е вярно (това Ганя знае дори със сигурност); Евгений Павлович има, разбира се, голямо състояние, но „наистина съществува известно безредие в управлението на имотите му“. Ганя изведнъж млъкна и не каза нищо повече по тази интересна тема. Освен загатнатото по-горе, той не каза нито дума по вчерашната постъпка на Настасия Филиповна. Най-послед след Ганя дойде и Варвара Ардалионовна, остана една минутка, съобщи (също без да я питат), че Евгений Павлович ще прекара днес, а може би и утре в Петербург, че и мъжът ѝ (Иван Петрович Птицин) е също в Петербург, и то едва ли не също по работи на Евгений Павлович и че там наистина се е случило нещо. На тръгване тя прибави, че Лисавета Прокофиевна е днес в ужасно настроение, че Аглая — което е още по-странно — се изпокарала с цялото семейство, не само с баща си и майка си, но дори е двете си сестри, и „че това съвсем не е хубаво“. Като съобщи някак случайно последната новина (за княза от голямо значение), тя и брат ѝ си отидоха. По въпроса за „сина на Павлишчев“ Ганечка също не спомена нито дума, било от престорена скромност, било „за да пощади чувствата на княза“, но князът все пак още веднъж благодари за старанието, с което е свършил работата.

Князът се зарадва много, че най-после остана сам; той слезе от терасата, прекоси пътя и влезе в парка; искаше му се да обмисли и да вземе едно решение. Но това решение не беше от тези, които се обмислят, а от тези, които именно не се обмислят, а се вземат просто отведнъж: внезапно му се прииска ужасно да остави всичко това тук, веднага да си отиде, без да се сбoguва с никого, и да се върне там, отдето бе дошъл, някъде още по-далеч, в някой затънт край. Той предчувствуваше, че ако остане тук само още няколко дни, непременно ще затъне в тая среда, отдето няма да може никога да се измъкне. Но той не мисли и десет минути и веднага реши, че е „невъзможно“ да избяга, че това ще бъде почти малодушие, че пред него стоят сега такива въпроси, че той няма вече правото да не ги разреши или поне да посвети всичките си сили за тяхното разрешение. С такива мисли се върна в къщи, след като се бе разхождал надали и четвърт час. В този момент той беше съвсем нещастен.

Лебедев все още не бе се прибрал, така че привечер Келер успя да се вмъкне при княза; той не беше пиан, но бе настроен за излияния и изповеди. Направо заяви, че е дошъл да му разправи целия си живот и че затова е останал в Павловск. Нямаше никаква възможност да бъде изгонен: за нищо на света нямаше да си отиде. Той щеше да говори много дълго и много несвързано, но изведнъж почти от първите думи мина към заключението и заяви, че дотам бил загубил „всяко понятие за морал“ (единствено поради липса на вяра във всевишния), че дори почнал да краде.

— Можете ли да си представите!

— Слушайте, Келер, на ваше място аз не бих признал това, освен при крайна нужда — започна князът, — впрочем да не би вие нарочно да се клеветите?

— Казвам го на вас, единствено само на вас, и то само за да помогна на моралното си развитие! Никому другиму; ще умра и ще отнеса тайната си в гроба! Но, княже, ако знаехте, само ако знаехте колко е мъчно в наше време да намери човек пари! Отде да ги взема, позволете да ви попитам. Получаваш само един отговор: „Донеси злато и диаманти, срещу тях ще ти дадем“, тоест тъкмо това, което нямам, можете ли да си представите? Най-сетне се разсърдих и след като постоях, казах: „А срещу изумруди ще ми дадете ли?“ — „И срещу изумруди, казва, ще ви дадем.“ — „Много добре тогава“ —

казах, сложих си шапката и си излязох; дявол да ви вземе, подлеци такива! Бога ми!

— А вие имахте ли изумруди?

— Какви ти изумруди у мене! О, княже, как гледате още на живота светло и наивно, дори може да се каже пасторално!

Князът почувствува накрая към Келер не толкова съжаление, колкото известен срам. Дори му хрумна мисълта: „Не би ли могло да се направи нещо от този човек, като се упражни върху него добро влияние?“ По известни причини обаче той смяташе, че собственото му влияние не може да принесе никаква полза — не от скромност, а поради особения му възглед, за нещата. Малко по малко те така се разприказваха, че и не помисляха да се разделят. Келер прояви необикновена готовност да се изповядва за неща, за които човек не би могъл да си представи, че е възможно да се разказват. При всяка изповед той уверяваше твърдо, че се разкайва и че сърцето му е „пълно със сълзи“, а пък така разправяше, че сякаш се гордееше с постъпките си и в същото време толкова смешно понякога, че и той, и князът почнаха най-сетне да се смеят като луди.

— Главното е, че у вас има някаква детска доверчивост и рядка откровеност — каза най-после князът. — Знаете ли, че това е достатъчно да извини много ваши грешки?

— Аз имам благородна душа, благородна, рицарски благородна! — потвърди разнежен Келер. — Но знаете ли, княже, че това благородство съществува само в мечтите и, така да се каже, в куража, а на дело никога не се проявява! А защо е така? Не мога да разбера.

— Не се отчайвайте. Сега може да се каже със сигурност, че вие ми открихте напълно душата си; поне ми се струва, че не може да се прибави вече нищо към това, което ми разказахте. Нали така?

— Не може ли?! — извика Келер с някакво съжаление. — О, княже, колко много разбирате хората още, така да се каже, по швейцарски.

— Нима може да се прибави още нещо? — плахо и учудено запита князът. — Но кажете, моля ви се, Келер, какво сте очаквали от мене и защо сте дошли с вашата изповед?

— Какво съм очаквал от вас? Първо, приятно ми е да се порадвам на вашата наивност; приятно е да се поседи и поприказва с

вас; поне съм сигурен, че имам пред себе си много добродетелна личност и, второ... второ...

Той се заплете.

— Да не сте мислили да ми искате пари назаем? — подсказа князът много сериозно и естествено, дори донякъде плахо.

Келер трепна; бързо, все още учуден, той погледна княза право в очите и удари силно с юмрук по масата.

— Ей на, с това вие съвсем шашардисвате човека! За Бога, княже: вие проявявате такова простодушие, такава невинност, каквито и в златния век не са чувани, и в същото време изведнъж пронизвате човека като със стрела с дълбоко психологическо наблюдение. Но позволете, княже, това се нуждае от обяснение, защото аз... аз съм просто смаян! Разбира се, в края на краищата моята цел беше да искам пари назаем, но вие ме попитахте за парите така, сякаш не намирате в това нищо осъдително, сякаш така трябва да бъде.

— Да... за вас така трябва да бъде.

— И не се възмущавате?

— Но... от какво?

— Слушайте, княже, аз останах тук от снощи, първо, от особено уважение към френския архиепископ Бурдалу^[2] (до три часа сутринта отпушвахме бутилки у Лебедев), а, второ, и най-важното (кълна се във всички кръстове, че казвам самата истина!), защото исках, така да се каже, да ви направя пълна и сърдечна изповед и с това да спомогна за собственото си морално развитие; с тая мисъл и заспах към четири часа, облян в сълзи. Ще повярвате ли сега на един човек, пълен с благородни чувства: в същия момент, когато заспивах, искрено облян в сълзи вътре и вън (защото наистина ридаете, спомням си!), дойде ми на ум една адска мисъл: „Какво ли ще е пък, ако в края на краищата му поискам пари назаем, след като му се изповядам?“ Така аз приготвих изповедта си като някой „фенезерф, облян в сълзи“^[3], за да си облекча с тези сълзи пътя и за да може вие да се трогнете и ми наброите сто и петдесет рублички. Не намирате ли, че това е низко?

— Но това сигурно не е вярно, а имаме просто съвпадение. Две мисли са се вплели в едно, това много често се случва. С мене непрекъснато. Впрочем аз смятам, че това не е хубаво и да ви кажа ли, Келер, за него най-много се укорявам. Това, което току-що разказахте, мога да го взема за себе си. Дори ми се е случвало понякога да мисля

— продължи князът много сериозно и истински, дълбоко заинтересован, — че така е и с всички хора и затова почнах да намирам оправдание за себе си, защото ужасно мъчно е да се бориш с тези двойни мисли — изпитвал съм го. Бог знае отде идат те и как се пораждат! Но ето че вие наричате това направо низост! Сега аз пък ще почна да се боя от тези мисли. Във всеки случай аз не съм ви съдия. Но все пак според мене това не може да се нарече направо низост, как мислите? Вие сте прибегнали към хитрост, за да ми измъкнете пари чрез сълзите си, но ето сам се кълнете, че вашата изповед е имала и друга цел, благородна, а не само користна; колкото до парите, те ви трябват за гуляи, нали? А след такава изповед като вашата това, разбира се, е вече малодушие. Но как пък и да се откажеш в един момент от гуляите? Невъзможно. Тогава какво? Най-доброто би било да послушате собствената си съвест, как мислите?

Князът гледаше Келер с голямо любопитство. Явно бе, че въпросът за двойните мисли отдавна го занимаваше.

— След всичко, което казахте, не разбирам защо ви наричат идиот! — извика Келер.

Князът леко се изчерви.

— Проповедникът Бурдалу, и той не би пощадил човека, а вие пощадихте човека и ме преценихте с човещина! За да се накажа и за да ви покажа колко съм трогнат, не ви искам сто и петдесет рубли, дайте ми само двадесет и пет и стига! Тъкмо от толкова имам нужда, поне за две седмици. По-рано от две седмици няма да дойда повторно за пари при вас. Исках да направя удоволствие на Агашка, но тя не го заслужава. О, скъпи княже, Господ да ви благослови!

Влезе най-после Лебедев, току-що върнал се от Петербург, и щом видя двадесет и пет рублева банкнота в ръцете на Келер, намръщи се. Но Келер, пипнал парите, вече бързаше да излезе и веднага се измъкна. Лебедев тутакси почна да го хули.

— Вие сте несправедлив, той наистина искрено се разкайваше — забеляза най-сетне князът.

— Че какво струва неговото разкаяние! Точно като моето вчера: „Аз съм долен човек, долен“. Само думи!

— Значи, вчера вие само на думи приказвахте? А пък аз смятах...

— Тогава слушайте, само на вас ще кажа истината, защото вие прониквате в сърцето на човека: и думите, и делата, и лъжата, и истината — всичко у мене е смесено и напълно искрено. В истината и в делата се проявява моето разкаяние, ако щете, вярвайте, ако щете — недейте, ето кълна ви се, а думите и лъжите ми идат от ужасната мисъл (която никога не ме напуска), как да излъжа човека, как да спечеля дори със сълзите на разкаянието! Бога ми, така е! Другиму не бих го казал — ще се засмее или ще се изхрачи; но вие, княже, ще отсъдите по човешки.

— Точно това ми казваше и той преди малко — извика князът, — и двамата сякаш се хвалите! Дори ме учудвате, само че той е по-искрен от вас, а вие сте го обърнали на истински занаят. Ала стига сте се мръщили, Лебедев, и не слагайте ръка на сърцето си. Имате ли да ми кажете нещо? Вие не идвате току-така...

Лебедев почна да се криви и кълчи.

— Цял ден ви чаках, за да ви задам един въпрос; кажете ми поне веднъж в живота си истината от първата дума: имате ли някакъв пръст в инцидента с каляската вчера, или не?

Лебедев пак почна да се криви, прихна да се смее, потриваше ръце, дори най-последно се разкиха, но все още не се решаваше да каже нещо.

— Виждам, че сте имали.

— Но косвено, единствено само косвено! Казвам ви самата истина! Моята роля се състоеше само в това, дето съобщих своевременно на известна личност, че у дома се е събрала такава и такава компания и че присъствуват тези и тези лица.

— Знам, че сте пращали там сина си, той сам ми каза преди малко, но какво означава тази интрига? — извика нетърпеливо князът.

— Интригата не е моя, не е моя — бранеше се с ръце Лебедев, — тук са замесени други, други и това, така да се каже, е по-скоро фантазия, отколкото интрига.

— Но в какво се състои работата? Обяснете за Бога! Мигар не разбирате, че това ме засяга пряко? Ами че тук искат да очернят Евгений Павлович.

— Княже! Пресветли княже! — закриви се пак Лебедев. — Та вие не ме оставяте да кажа цялата истина; тъкмо започнах — и то не един път — да ви я кажа и вие не ме оставихте да продължа...

Князът помълча и помисли.

— Добре де, кажете истината — с мъка рече той явно след голяма вътрешна борба.

— Аглая Ивановна... — начаса започна Лебедев.

— Млъкнете, млъкнете! — разярен извика князът, целият почервенял от възмущение, а може би и от срам. — Това не може да бъде, всичко това са глупости! Всичко това сте го измислили сам вие или такива луди като вас. И никога вече да не съм чувал подобно нещо от вас!

Късно вечерта, минаваше вече десет часът, дойде Коля с цял куп новини, едните от Петербург, другите от Павловск. Той разправи набързо най-важните от тези, които идеха от Петербург (най-вече за Иполит и за вчерашната история), запазвайки си правото да се върне по-късно пак на тях, и побърза да мине към павловските новини. Той се беше върнал от Петербург преди три часа и без да се отбива у княза, бе отишъл направо у Епанчини. „Ужасно е това, което става там!“ Разбира се, на първо място била историята с каляската, но сигурно се е случило и нещо друго, нещо, което не е известно нито на него, нито на княза. „Разбира се, аз не исках да шпионирам и да подпитвам някого; впрочем приеха ме добре, по-добре дори, отколкото очаквах; но за вас, княже, нито дума!“ Най-важното и най-интересното било това, че Аглая се скарала днес с домашните си зарад Ганя. Не се знаели подробности за кавгата, знаело се само, че Ганя бил причината (представете си!) и понеже караницата била силна, значи, имало нещо важно. Генералът се върнал късно, върнал се намръщен, върнал се заедно с Евгений Павлович, който бил приет великолепно и самият той изглеждал много весел и мил. Но най-голямата новина била тази: Лисавета Прокофиевна повикала без много-много шум Варвара Ардалионовна, която била при дъщерите ѝ, и веднъж завинаги я изгонила от къщи, впрочем по най-учтив начин — „чух го от самата Варя“. Но когато Варя излязла от генералшата и се сбогувала с девойките, те не знаели, че вратите ѝ са затворени завинаги и че тя си взема за последен път сбогом е тях.

— Но Варвара Ардалионовна беше у мене в седем часа — каза учуден князът.

— А са я изпъдили към осем часа или в осем. Жал ми е много за Варя, жал ми е за Ганя... без съмнение те вечно интригуват, без това не

могат. Никога не можех да разбера какво кроят, но и не искам да знам. Ала уверявам ви, милий ми, добрий ми княже, че Ганя има сърце. В много отношения той е, разбира се, загубен човек, но притежава и много качества, които си заслужава да потърсиш, за да ги откриеш, и аз никога няма да си простя, че по-рано не го разбирах... Не знам трябва ли да продължа да ги посещавам сега след това, което се случи с Варя. Вярно, че още от първия ден аз се поставих съвсем независимо и отделно, но все пак трябва да помисля.

— Напразно съжелявате толкова много брат си — забеляза князът, — щом работата е стигнала вече дотам, значи, че Гаврила Ардалионович е опасен според Лисавета Прокофиевна и ще рече, известни негови надежди се оправдават.

— Как, какви надежди? — смяян извика Коля. — Да не мислите, че Аглая... това не може да бъде!

Князът не отвърна нищо.

— Вие сте ужасен скептик, княже — продължи Коля след една-две минути, — аз забелязвам, че от някое време изпадате в прекален скептицизъм; започвате да не вярвате в нищо и всичко да допускате... а аз правилно ли употребих в този случай думата „скептик“?

— Мисля, че правилно, макар че впрочем и аз не съм сигурен.

— Но аз си вземам назад думата „скептик“, намерих друго обяснение — извика изведнъж Коля, — вие не сте скептик, а ревнивец! Вие страшно ревнувате Ганя от една известна горда девойка!

При тези думи Коля скочи и почна да се смее така, както никога може би не беше се смял. Щом видя, че князът цял се изчерви, Коля още по-силно се разсмя; страшно му хареса мисълта, че князът ревнува Аглая, но веднага млъкна, щом забеляза, че той искрено се огорчи. След това те приказваха много сериозно и угрижено още час, час и половина.

На другия ден князът отиде по една неотложна работа в Петербург и остана там цялата сутрин. На връщане в Павловск към пет часа срещна Иван Фьодорович на гарата. Той бързо хвана княза за ръката, огледа се някак уплашено наоколо и го замъкна в един първокласен вагон, за да пътуват заедно. Гореше от желание да поприказват по един важен въпрос.

— Първо, скъпи княже, не ми се сърди и ако съм те засегнал нещо — забрави го. Още вчера исках да мина към тебе, но не знаех

какво ще каже Лисавета Прокофиевна... У дома е... същински ад, настанил се е някакъв загадъчен сфинкс, а аз ходя насам-натам и нищо не разбирам. Колкото до тебе според мене от всички ни ти си най-малко виновен, макар че си причина естествено за много усложнения. Виждаш ли, княже, филантропията е приятно нещо, но не чак дотам. Може би ти самият си опитал вече сладостта ѝ. Ах, разбира се, обичам добротата и уважавам Лисавета Прокофиевна, но...

Генералът говори дълго още в този дух, но думите му бяха някак особено несвързани. Виждаше се, че е потресен и извънредно смутен от нещо съвсем непонятно за него.

— За мене няма съмнение, че ти не си в нищо виновен — изказа се най-сетне той малко по-ясно, — но моля те приятелски не идвай у нас известно време, докато задуха друг вятър. Колкото до Евгений Павлович — извика той с необикновен жар, — всичко това е глупава клевета, клевета на клеветите! Това е клевета, интрига, желание всичко да се обърка и всички ние да се изпокараме. Слушай, княже, казвам ти го на ухото: между нас и Евгений Павлович не е казана още нито дума, нали разбираш? Нищо не ни свързва — но тази дума може да бъде казана скоро, и дори може би много скоро! Ето на как искат да попречат! Но защо, с каква цел — не разбирам! Чудна жена, ексцентрична жена, толкова ме е страх от нея, че почти нямам сън. И този екипаж, тези бели коне, ето това е шик, тъкмо това французите наричат шик! Кой ѝ осигурява тоя начин на живот? Бога ми, сторих грях, като помислих завчера, че това е Евгений Павлич. Ала явно е, че това е невъзможно, а щом е така, защо тя иска да ни скара? Ето де е загадката! За да запази за себе си Евгений Павлич ли? Но повтарям ти и ти се кълна, че той не я познава и че тези полицаи са измислица! И с какво нахалство му крещи на ти през улицата! Същински заговор! Ясно е, че трябва да отхвърлим с презрение този опит и да удвоим уважението си към Евгений Павлович. Това казах и на Лисавета Прокофиевна. Сега ще ти кажа моята най-интимна мисъл: дълбоко съм убеден, че тя го прави от лично отмъщение към мене за това, което стана по-рано, нали си спомняш, макар че никога в нищо не съм бил виновен пред нея. Просто се червя, като си спомня. А ето че сега тя пак се появи, пък аз мислех, че е окончателно изчезнала. Но къде е този Рогожин, кажете, моля ви се? Аз мислех, че отдавна вече *тя* е госпожа Рогожина.

С една дума, човекът не знаеше какво да прави. Почти цял час, колкото трая пътуването, говори единствено той, питаше и си отговаряше сам, стискаше ръката на княза и успя поне в едно да го убеди, че не хвърля и сянка от подозрение върху него. Това беше важно за княза. Накрая той заприказва за вуйчото на Евгений Павлич, началник на някаква канцелария в Петербург — „Седемдесетгодишен, заема видна служба, похапва си добре, живее си с кеф и изобщо мераклия старче... Ха! Ха! Знам, че той е чувал за Настасия Филиповна и дори се е увъртал около нея. Отидох неотдавна да го видя; не приема, болен, но богат, богат, е влияние и... нека му даде Господ дълги години да живее, ама все пак всичко ще остане на Евгений Павлич... Да, да... но въпреки всичко боя се! Не разбирам от какво, но боя се... Като че нещо се носи във въздуха, някакъв прилеп, иде нещастие и аз се боя, боя се!...“

И най-последно, едва на третия ден, както казахме вече по-горе, стана официалното помиряване между Епанчини и княз Лев Николаевич.

[1] „Звездата Пелин“. — В апокалипсиса така се нарича звездата, която уж при приближаване края на света ще падне на земята и „ще превърне една трета част от водите в пелин“, от което „ще умрат много хора“ (гл. 8, стр. 11). Лебедев тълкува този мистичен образ като символ на материалната култура, враждебна на човека. ↑

[2] ... към френския архиепископ Бурдалу... — Бурдалу Луи (1632–1704) — йезуит, католически проповедник; Келер иронично споменава името на Бурдалу, което в неговата уста има двоен смисъл („бурда“ (буламач — б.пр.) и „бордо“ — сорт френско вино). ↑

[3] „Фенезерф, облян със сълзи“ — израз, който пародира име на ястие от френската кухня. ↑

XII

Беше седем часът след пладне; князът се канеше да отиде в парка. Изведнъж Лисавета Прокофиевна се появи сама на терасата.

— *Първо* — започна тя, — недей смята, че съм дошла да ти искам извинение. Глупости! Ти си виновен за всичко.

Князът не каза нищо.

— Виновен ли си, или не?

— Толкова, колкото и вие. Впрочем нито аз, нито вие, и двамата не сме се провинили умишлено в нищо. Завчера се смятах за виновен, но сега размислих и виждам, че не съм.

— Значи, така! Добре тогава; слушай де, ама седни, защото нямам намерение да стоя права.

И двамата седнаха.

— *Второ*, нито дума за тези зловни хлапаци! Аз ще поседя десет минути, имам да ти говоря; дойдох да направя една справка (а ти мислеше бог знае какво?) и ако ти споменеш една само дума за тези нахални хлапета, ставам и си отивам — скъсвам вече напълно с тебе.

— Добре — отговори князът.

— Позволи ми да ти задам един въпрос: изпращал ли си преди около два или два месеца и половина, към Великден, писмо на Аглая?

— Е... да.

— Но с каква цел? Какво й беше писал? Покажи ми писмото!

Очите на Лисавета Прокофиевна горяха и тя почти трепереше от нетърпение.

— Писмото не е у мене — отговори князът ужасно зачуден и уплашен, — ако още не е скъсано, то е у Аглая Ивановна.

— Не хитрувай! Какво си й писал?

— Аз не хитрувам и от нищо не се боя. Не виждам защо не би трябвало да й пиша...

— Мълчи! После ще говориш. Какво й беше писал? Защо се изчерви?

Князът помисли малко.

— Аз не знам какво мислите, Лисавета Прокофиевна. Виждам само, че това писмо ви създава голяма неприятност. Ще се съгласите, че аз бих могъл да откажа да отговоря на подобен въпрос; но за да ви покажа, че никак не се боя за писмото и не съжалявам, задето съм го написал, нито пък се червя зарад него (при тези думи князът се изчерви почти два пъти повече), аз ще ви го кажа, защото смятам, че го помня наизуст.

И князът повтори дума по дума съдържанието на писмото.

— Ей, че галиматия! Какво могат да означават според тебе тези глупости? — попита остро Лисавета Прокофиевна, след като изслуша писмото с необикновено внимание.

— Сам не знам точно; знам само, че чувството ми беше искрено. Там преживявах понякога моменти на напрегнат живот и на прекомерни надежди.

— Какви надежди?

— Мъчно е да обясня, но това съвсем не бяха надеждите, за които вие може би мислите сега... с една дума, надежди за бъдещето и за радостта, че може би там не съм чужд, не съм чужденец. Внезапно се почувствувах щастлив в родината. В една слънчева сутрин взех перото и ѝ написах това писмо; защо на нея — не знам. Нали понякога ти се приисква да имаш някой приятел до себе си; и на мене, види се, ми се е приискало това... — прибави князът, след като помълча.

— Да не си влюбен?

— Не. Аз... ѝ писах като на сестра; дори се подписах като неин брат.

— Хм; нарочно; разбирам.

— Твърде тежко е за мене да отговарям на тези въпроси, Лисавета Прокофиевна.

— Знам, че е тежко, но това никак не ме интересува. Слушай, кажи ми истината като пред Бога: лъжеш ли ме, или не ме лъжеш?

— Не лъжа.

— Право ли казваш, че не си влюбен?

— Струва ми се, съвсем право.

— Значи, така, „струва ми се“! Хлапетото ли предаде писмото?

— Аз помолих Николай Ардалионович...

— Хлапетото! Хлапетото! — ядосано го прекъсна Лисавета Прокофиевна. — Хабер нямам кой е този Николай Ардалионович!

Хлапето!

— Николай Ардалионович...

— Хлапето, казвам ти!

— Не, не хлапе, а Николай Ардалионович — с твърд тон, макар и доста тихо отговори най-после князът.

— Добре де, гълъбче, добре! Ще си го върна аз.

Една минутка тя се бореше с вълнението си, за да си почине.

— А какво значи това „Бедният рицар“?

— Съвсем не знам; това е станало в мое отсъствие; някаква шега.

— Приятно е да узнаеш всичко това изведнъж! Само че възможно ли е тя да се е интересувала за тебе? Нали те наричаше „изродче“ и „идиот“.

— Можехте и да не ми го повтаряте — укорно, едва ли не шепнешком забеляза князът.

— Не се сърди. Тя е самовластно, лудо, разглежено момиче — обикне ли някого, непременно ще му се кара пред хората и ще му се присмива в очите; аз бях същата като нея. Само че, моля ти се, не си вири носа, миличък, тя не е твоя; не искам да го вярвам и това няма да стане никога! Казвам го, за да си правиш още отсега сметките. Слушай, закълни ми се, че не си се оженил за оная.

— Какво говорите, Лисавета Прокофиевна! — каза князът, като едва ли не подскочи от смайване.

— Но насмалко не се ожени, нали?

— Насмалко не се ожених — пошепна князът и наведе глава.

— Щом е така, да не си влюбен в нея? За нея ли дойде сега тук?

За_ тази_ жена?

— Аз не съм дошъл, за да се женя — отговори князът.

— Има ли нещо свято за тебе в света?

— Има.

— Закълни ми се, че не си дошъл, за да се жениш за нея.

— Заклевам се в каквото искате!

— Вярвам ти; целуни ме. Най-после се успокоих; но знай: Аглая не те обича, прави си сметката, и докато аз съм жива на тоя свят, тя няма да бъде твоя жена! Чу ли?

— Чух.

Князът се изчерви толкова много, че не можеше да гледа Лисавета Прокофиевна право в очите.

— Запомни го. Аз те чаках като провидение (не заслужаваше това!), нощем обливах възглавницата си със сълзи — не по тебе, миличък, успокой се, аз си имам друга мъка, която е вечна и винаги една и съща. Но ето защо те чаках с такова нетърпение: аз още вярвам, че сам Бог те е пратил при мене като приятел и като роден брат. Аз си нямам никого при мене освен старата Белоконская, но и тя си замина, а отгоре на това, остарявайки, оглупя като овен. Сега отговаряй просто с да или не: знаеш ли защо тя крещеше завчера от каляската?

— Честна дума, че нямам пръст в тая работа и нищо не знам!

— Стига, вярвам ти. Сега и аз мисля другояче по това, но до вчера сутринта за всичко обвинявах Евгений Павлич. Цял ден завчера и вчера сутринта. Сега, разбира се, не мога да не се съглася с тях: много ясно е, че са се подиграли с него като с глупак, но за какво, защо, с каква цел? (Самото това вече е подозрително! Пък и неприлично!) Но Аглая няма да се омъжи за него, казвам ти го! Може да е добър човек, но това нищо не изменя. Аз и по-рано се колебаех, но сега вече твърдо съм решила: „Първо ме сложете в ковчега и ме закопайте в земята, па после женете дъщеря ми“, ето какво казах днес кратко и ясно на Иван Фьодорович. Виждаш ли какво доверие имам в тебе, виждаш ли?

— Виждам и разбирам.

Лисавета Прокофиевна гледаше пронизително княза; може би гореше от желание да разбере какво впечатление му е направило това, което бе казала за Евгений Павлович.

— За Гаврила Иволгин нищо ли не знаеш?

— Тоест... знам много неща.

— Знаеше ли, или не, че той поддържа връзки с Аглая?

— Съвсем не знаех — учуди се и дори трепна князът, — какво приказвате, Гаврила Ардалионович поддържа връзки с Аглая Ивановна? Не може да бъде!

— От не много отдавна. Сестра му цяла зима му проправяше пътя, като плъх работеше.

— Не вярвам — повтори твърдо князът, като постоя известно време замислен и смутен. — Ако беше вярно, сигурно щях да зная.

— Да не мислиш, че той щеше да дойде да ти се признае и да падне разплакан на гърдите ти! Ех, глупчо, глупчо! Всички те лъжат

като... като... И не те ли е срам да му имаш доверие? Нима не виждаш, че цял те е уплел в мрежата си?

— Много добре знам, че той ме лъже понякога — без желание отговори князът с половин глас — и той знае, че аз знам това... — прибави той и не довърши.

— Знае и му се доверява! Това още липсваше! Впрочем това може да се очаква от тебе. Защо ли се чудя. Господи! Имало ли е някога друг такъв човек! Пфуй! А знаеш ли, че този Ганка или тази Варка са я свързали с Настасия Филиповна?

— Кого?! — извика князът.

— Аглая.

— Не вярвам! Не може да бъде! Но с каква цел? Той скочи от стола.

— И аз не вярвам, макар че има улики. Своеволно, лудо момиче, фантазьорка! Лошо момиче, лошо, лошо! Хиляда години ще повтарям, че е лошо! Всички у дома са сега такива, дори тази мокра кокошка Александра, но тя вече прехвърли всички граници. Но и аз не вярвам! Може би защото не искам да вярвам — прибави тя като че ли на себе си. — Защо не дойде ти? — обърна се тя изведнъж пак към княза. — Защо не идва тези три дни? — нетърпеливо му викна тя още веднъж.

Князът започна да изброява причините, но тя пак го прекъсна.

— Всички те смятат за глупак и те лъжат! Ти си ходил вчера в града; обзалагам се, че си ходил да коленичиш пред оня подлец и да го молиш да вземе твоите десет хиляди!

— Съвсем не, не съм и помислял. Дори не съм го виждал, а освен това той не е подлец. Получих от него писмо.

— Дай да го видя!

Князът извади от портфейла си една записка и я подаде на Лисавета Прокофиевна. Записката гласеше:

„Уважаеми господине, аз нямам, разбира се, ни най-малкото право в очите на хората да имам честолубие. Според тях аз съм твърде нищожен за това. Но това е в очите на хората, а не във вашите. Аз се убедих дълбоко, че вие, уважаеми господине, може би струвате повече от другите. Аз не съм съгласен с Докторенко и съм на

различно мнение от него. Никога няма да приема нито копейка от вас, но вие помогнахте на моята майка и заради това съм длъжен да ви благодаря, макар че то е слабост. Във всеки случай гледам на вас другояче и сметнах за нужно да ви го съобщя. А след това смятам, че между нас не могат да съществуват повече никакви връзки. *Антип Бурдовски*“

„P.S. Сумата до двеста рубли, която липсва, с течение на времето ще ви бъде точно изплатена.“

— Ей, че глупост! — заключи Лисавета Прокофиевна, като хвърли записката. — Не заслужаваше да се чете. Какво се смееш?

— Съгласете се, че четенето на записката направи и на вас удоволствие.

— Какво! Да прочетеш тази пропита със суетност галиматия ли! Та нима не виждаш, че те са се побъркали от гордост и суетност?

— Да, но все пак той призна грешките си, скъсал е с Докторенко и дори колкото по-суетен е бил, толкова по-мъчно е било за него да стори това. О, какво малко дете сте вие, Лисавета Прокофиевна!

— Ти да не искаш да ти ударя накрая една плесница?

— Не, съвсем не искам. Казах го само, защото вие се радвате на записката, а пък го криете. Защо се срамувате от вашите чувства? Ами че вие сте във всяко отношение такава.

— Да не си стъпил сега у дома — скочи Лисавета Прокофиевна, побледняла от гняв, — от днес нататък носа си да не смееш да подадеш у нас!

— А след три дни сама ще дойдете да ме поканите... Как не ви е срам? Това са най-хубавите ви чувства, защо се червите зарад тях? Себе си само измъчвате.

— Ако ще да умра — пак няма да те повикам! Името ти ще забравя! Вече го забравих!

Тя се спусна да излезе.

— Преди вас вече ми забраниха да ви посещавам! — извика подире ѝ князът.

— Какво-о? Кой ти е забранил?

В един миг тя се извърна, сякаш я бяха уболи с игла. Князът се поколеба да отговори; почувствува, че неочаквано е казал една излишна приказка.

— Кой ти е забранил? — извика разярена Лисавета Прокофиевна.

— Агляя Ивановна ми забранява...

— Кога? Че го-во-ри де!

— Тази заран прати да ми съобщят никога вече кракът ми да не стъпи у вас.

Лисавета Прокофиевна стоеше като вкаменена, но нещо обмисляше.

— Какво е пратила? Кого е пратила? Чрез хлапето ли? Устно ли? — извика тя изведнъж.

— Записка получих — каза князът.

— Къде е? Дай я! Веднага!

Князът помисли около минута, но извади от джоба на жилетката си едно смачкано листче, на което беше написано:

„Княз Лев Николаевич! Ако след всичко това, което се случи, имате намерение да ме учудите, като ни дойдете на гости, бъдете уверен, че аз няма да бъда между тези, които ще се зарадват на вашето посещение. *Агляя Епанчина*“

Лисавета Прокофиевна мисли около минута; след това се спуска към княза, хвана го за ръката и го повлече след себе си.

— Още сега! Ела! Нарочно още сега, в тази минута! — извика тя в пристъп на необикновено вълнение и нетърпение.

— Но вие ще ме изложите на...

— На какво? Невинни глупако! Като че ли дори не си мъж! Хайде, сега сама ще видя всичко, със собствените си очи...

— Та пуснете ме да взема поне шапката си...

— Ето я мръсната ти шапка, да вървим! Фасона ѝ дори не могъл да избере с вкус!... Тя го е... тя го е писала след сцената отзарана... в яда си — бърбореше Лисавета Прокофиевна, като мъкнеше княза подире си и за миг не изпускате ръката му, — защитих те одеде, казах

всичко, че си глупак, задето не идваш... иначе не би ти написала такава глупава записка! Неприлична записка. Неприлична за една благородна, възпитана, умна, умна девойка!... Хм! — продължи тя. — Може би се е ядосала, че ти не идваш, само че не се е сетила, че така не се пише на един идиот, понеже той ще го вземе буквално, както и излезе. Ти какво подслушваш? — извика тя, като се сети, че е казала излишни приказки. — На нея й трябва шут, такъв като тебе отдавна не е виждала, ето защо те търси! А аз се радвам, о, как се радвам, че сега тя ще те вземе на присмех! Заслужаваш си го. А как я бива нея за тая работа, о, как я бива!...

ТРЕТА ЧАСТ

I

Постоянно се оплакват у нас, че нямаме практични хора; че политици например има много; генерали също много; че потръбват ли разни управители, веднага могат да се намерят, колкото щеш и каквито щеш — но практични хора няма. Поне всички се оплакват, че няма. Казват дори, че по някои железопътни линии няма достатъчно добри чиновници; в някаква параходна компания просто не могли да намерят що-годе свестен персонал. Ту чуеш, че по тая и тая новооткрита линия се сблъскали или прекатурили от някой мост вагони; ту пишат, че насмалко не останал да зимува някакъв влак сред снежното поле: тръгнали да пътуват няколко часа, а пет дни прекарали в снега. Ту разправят, че много хиляди пуда стока гние на едно място по два, та и по три месеца, очаквайки да бъде изпратена, ту твърдят (просто за невярване впрочем), че един администратор, тоест някакъв надзирател, вместо да изпрати стоката на някакъв търговски служащ, който настоявал за това пред него, му администрирал един в зъбите и отгоре на всичко обяснил тази си административна постъпка с това, че се „поразгорещил“. Толкова много са, изглежда, канцелариите в държавните учреждения, че да те хване страх дори да помислиш; всички са служили, всички служат, всички смятат да служат — как да не може тогава да се избере от подобен материал подходящ персонал за едно параходно дружество?

На този въпрос дават понякога извънредно прост отговор — толкова прост, че дори не ти се вярва на обяснението. Вярно е, казват, че в нашата страна всички са служили или служат и това се предава вече двеста години по най-добър немски образец, от прадедото до правнука — но тъкмо служащите са най-непрактичните хора и дотам се е стигнало, че духът на абстрактност и липсата на практически знания доскоро още са се смятали дори между самите служащи едва ли не за най-голяма добродетел и качество за препоръка. Впрочем напразно запrikaзвахме за служащите, когато искахме всъщност да говорим за практичните хора. По този въпрос няма вече съмнение, че нерешителността и пълната липса на лична инициатива винаги са се

смятали у нас за главен и най-добър признак, по който може да се познае практичният човек — а дори и днес се смятат. Но защо да виним само себе си, ако изобщо това мнение може да се смята за обвинение? Открай време липсата на оригиналност се е смятала навред, по целия свят, за главно качество и най-добра препоръка за способния, делови и практичен човек; поне деветдесет и девет на сто от хората (и то най-малкото) винаги са мислели така и само едно на сто винаги са мислели и още мислят другояче.

Изобретателите и гениите почти винаги в началото на своята кариера (а много често и в края) са били смятани от обществото за същински глупци — това вече е най-банално и общоизвестно мнение. Ако например в продължение на десетки години всички са влагали парите си в банкерски къщи и са натрупали там милиарди с по четири на сто, то естествено, когато банкерските къщи са престанали да съществуват и всеки е бил оставен на личната си инициатива, по-голямата част от тези милиони е трябвало неизбежно да пропадне в акционерната треска и между ръцете на мошениците — и това дори се е изисквало от приличието и благонравието. Тъкмо от благонравието, защото, ако благонравната нерешителност и значителната липса на оригиналност са се смятали досега у нас според общото убеждение за неразделно качество на способния и почтен човек, би било много непочтено и дори неприлично да промениш изведнъж напълно всичко това. Ще се намери ли например майка, която нежно обича детето си, да не се изплаши и разболеет от страх, ако синът или дъщеря ѝ малко излезе от релсите? „Не, никаква оригиналност, нека по-добре бъде щастливо и живее в охолство“ — мисли всяка майка, когато приспива детето си. А нашите бавачки от памтивека са приспивали децата, като са нареждали и са припявали: „В злато да ходиш, генералски чин да носиш!“ Така че дори нашите бавачки са смятали, че генералският чин е върхът на руското щастие и следователно най-популярен народен идеал за спокойно, прекрасно блаженство. И наистина кой у нас не е бил сигурен, че ще стане един ден генерал и ще спести известна сума в някоя банкерска къща, след като е издържал посредством изпитите си и е прослужил тридесет и пет години? По такъв начин, почти без всякакви усилия, русинът най-после си е спечелвал името на способен и практичен човек. Всъщност у нас не е могъл да стане генерал единствено само оригиналният човек, с други думи, неспокойният.

Може би тук има известно недоразумение; но, общо взето, изглежда, че това е вярно и нашето общество е имало пълно право, като е определило своя идеал за практичен човек. Ала ето че все пак ние изприказвахме куп излишни неща, когато всъщност искахме да дадем няколко осветления за познатото ни семейство Епанчини. Тези хора или поне членовете от семейството, които са най-много склонни към размишление, страдаха постоянно от една почти обща тяхна семейна черта, точно противоположна на добродетелите, за които току-що говорихме. Без да разбират напълно факта (впрочем мъчен за разбиране), все пак те подозираха понякога, че нещата в семейството им някак все не вървят както у другите. У другите гладко, а у тях грапаво; всички се плъзгат като по релси, а те час по час изскачат от релсите. У другите има постоянен страх за добро държане, а у тях няма. Наистина Лисавета Прокофиевна твърде много се плашеше, но все пак това не беше оная светска страхливост за добро държане, по която те тъгуваха. Впрочем може би само Лисавета Прокофиевна се тревожеше: девойките, макар и млади още, бяха много проникателни и иронични, а генералът, въпреки че проникваше в смисъла на нещата (доста мъчничко Впрочем), в тежки случаи казваше само: хм, и в края на краищата възлагаше всичките си надежди на Лисавета Прокофиевна, така че цялата отговорност падаше върху нея. И то не че това семейство се отличаваше, да речем, с някаква лична инициатива или изскачаше от релсите поради съзнателна склонност към оригиналност, което би било вече съвсем неприлично. О, не! Нищо подобно наистина нямаше, тоест никаква съзнателно поставена цел, ала все пак в края на краищата излизаше така, че семейството Епанчини, макар и много почтено, не беше някак точно това, което трябва да бъде изобщо всяко почтено семейство. Напоследък Лисавета Прокофиевна почна да намира виновна за всичко само себе си и своя „нещастен“ характер, а това увеличи страданията ѝ. Тя сама час по час се кореше, че е „глупава, непристойна чудачка“ и се измъчваше от мнителност, непрекъснато се объркваше, не намираше изход от някои най-обикновени усложнения и постоянно преувеличаваше нещастията.

Още в началото на нашия разказ ние бяхме споменали, че Епанчини се радваха на общо и истинско уважение. Дори самият генерал Иван Фьодорович, въпреки простия си произход, беше приеман навред с безспорно уважение. Той си заслужаваше Впрочем

това уважение, първо, защото не беше „кой да е“ и имаше богатство и, второ, защото беше напълно порядъчен, макар и простичък човек. Ала известна умствена тъпота е като че ли почти необходимо качество ако не за всеки делови човек, то поне за всеки, който сериозно се е заел да трупа пари. Най-после генералът имаше добри маниери, беше скромен, знаеше да мълчи, но в същото време не се оставяше да го настъпват и държеше не само за генералския си чин, но и за името си на честен и благороден човек. А най-важното — той имаше силни протекции. Колкото пък до Лисавета Прокофиевна, тя беше, както обяснихме вече, и от добър род, въпреки че у нас не гледат много на рода, особено ако той няма необходимите връзки. Но накрая излезе, че и тя има връзки; уважавах я и най-сетне тя успя да спечели обичта на такива хора, по примера на които естествено всички трябваше да я уважават и приемат. Няма съмнение, че семейните ѝ тревоги не бяха основателни, изникваха поради незначителни причини и бяха смешно преувеличени; но ако имате брадавица на носа или на челото, все току ви се струва, че цял свят няма друга работа, освен да гледа вашата брадавица, да ви се присмива зарад нея и да ви критикува, па ако ще и Америка да сте открили. Няма също така съмнение, че в обществото Лисавета Прокофиевна наистина минаваше за „чудачка“; но въпреки това тя беше безспорно уважавана, а Лисавета Прокофиевна почна накрая да не вярва и в това, че я уважават — и там беше цялото ѝ нещастие. Когато гледаше дъщерите си, тя се измъчваше от подозрението, че непрекъснато пакости някак на задомяването им, че характерът ѝ е смешен, неприличен и нетърпим — за което, разбира се, непрекъснато обвиняваше пак дъщерите си и Иван Фьодорович и по цели дни се караше с тях, като в същото време не преставаше да ги обича до самозабрава и едва ли не до страст.

Най-вече я мъчеше мисълта, че и дъщерите ѝ стават също такива „чудачки“ като нея и че такива девойки като тях няма и не може да има в света. „Утрешни нихилистки и толкоз!“ — повтаряше си тя постоянно. От една година и особено напоследък тази тъжна мисъл почна все повече и повече да се затвърдява в нея. „Първо, защо не се омъжват?“ — питаше се тя час по час. „За да измъчват майка си — в това виждат целта на своя живот и всичко е последица естествено от новите идеи, от този проклет женски въпрос! Та не хрумна ли на Аглая преди половин година да си отреже великолепните коси? (Господи,

дори аз нямах такива коси на времето си!) Ами че ножицата беше вече в ръцете ѝ, на колене трябваше да я моля да не го прави!... Е, да речем, че тази го правеше от злоба, за да мъчи майка си, защото е лошо момиче, вироглаво, разгалено, но най-вече лошо, лошо, лошо! Но няма дебелата Александра не се повлече по ума ѝ също да си отреже косите, и то вече не от злоба, не от прищявка, а като истинска глупачка, която пак Аглая бе придумала, че без коси тя ще спи по-спокойно и че няма да има главоболие? И колко, колко кандидати имаха от пет години насам? И между тях имаше наистина добри, дори прекрасни хора! И какво чакат, защо не се женят? Само за да ядосват майка си — няма никаква друга причина! Никаква! Никаква!“

Но ето че най-сетне изгря слънце и за нейното майчино сърце; поне едната дъщеря, поне Аделаида ще се нареди. „Поне за едната да не мисля“ — казваше Лисавета Прокофиевна, когато се случеше да се изрази гласно (мислено тя намираше несравнено по-нежни изрази). И колко хубаво, колко прилично се нареди всичко; дори в обществото запrikaзваха с уважение. Човекът известен, княз, богат, добър и на всичко отгоре спечели сърцето ѝ — какво по-хубаво можеше да се желае? Но за Аделаида тя и по-рано не се боеше толкова, колкото за другите дъщери, макар че артистичните ѝ наклонности понякога силно смуцаваха сърцето на Лисавета Прокофиевна, измъчвано от вечни съмнения. „Затова пък има весел характер и е много благоразумна — с други думи, няма да пропадне момичето“ — утешаваше се тя в края на краищата. Най-много се боеше за Аглая. Не е зле да кажем, че за най-голямата, за Александра, Лисавета Прокофиевна сама не знаеше да се бои ли, или да не се бои. Ту си мислеше, че „момичето е съвсем загубено“; на двадесет и пет години е — ще рече, ще остане стара мома. И то „при такава хубост“!... Лисавета Прокофиевна дори плачеше нощем за нея, докато през същите нощи Александра Ивановна си спеше най-спокойно. „Но какво е всъщност тя — nihilistка или просто глупачка?“ Че не беше глупачка — в това впрочем никак не се съмняваше и Лисавета Прокофиевна: тя ценеше високо разсъжденията на Александра Ивановна и обичаше да се съветва с нея. Но че е „мокра кокошка“ — в това нямаше никакво съмнение: „Толкова е спокойна, че с нищо не можеш да я раздвижиш! Впрочем и «мокрите кокошки» не са спокойни — пфуй! Замая ми се главата от тях!“ Тя изпитваше към Александра Ивановна някакво

чувство на нежно и неопределимо състрадание, по-живо дори отколкото към Аглая, която беше нейният идол. Но злъчните ѝ атаки (които бяха главната проява на нейната майчина загриженост и обич), закачките ѝ и такива епитети като „мокра кокошка“ само размиваха Александра. Стигаше се понякога дотам, че най-дребни неща ужасно сърдеха Лисавета Прокофиевна и я изкарваха от търпение. Например Александра Ивановна обичаше да си поспи повече и сънуваше много сънища; ала сънищата ѝ се отличаваха винаги е някаква необикновена незначителност и бяха невинни като сънищата на седемгодишно дете; и ето че дори тази невинност почна да дразни, кой знае защо, майка ѝ. Веднъж Александра Ивановна сънува девет кокошки и от това изникна истинска караница между нея и майка ѝ, но защо — мъчно е да се каже. Веднъж, само веднъж, ѝ се случи да сънува нещо уж оригинално — сънува един монах, сам, в някаква тъмна стая, в която тя все се страхуваше да влезе. Двете ѝ сестри прихнаха да се смеят и побързаха тържествено да разправят съня на Лисавета Прокофиевна; но майка им пак се разсърди и нарече и трите глупачки. „Хм! Спокойна като глупачка и същинска «мокра кокошка», не можеш да я раздвижиш, а пък тъжна, понякога гледа съвсем тъжно! За какво тъжи, за какво?“ Навремени тя задаваше този въпрос и на Иван Фьодорович и по навик го правеше истерично, заплашително, очаквайки незабавен отговор. Иван Фьодорович хъмкаше, мръщеше се, вдигаше рамене и най-после, разперил ръце, решаваше се да каже:

— Мъж ѝ трябва!

— Дано само Бог ѝ даде не такъв като вас, Иван Фьодорич — избухваше накрая като бомба Лисавета Прокофиевна, — да не бъде като вас, Иван Фьодорич, в разсъжденията и решенията си; да не бъде такъв груб грубиян като вас, Иван Фьодорич...

Иван Фьодорович офейкваше незабавно, а Лисавета Прокофиевна се успокояваше след *избухването* си. Разбира се, още същата вечер тя непременно ставаше необикновено внимателна, тиха, нежна и почитателна към Иван Фьодорович, към „своя груб грубиян“ Иван Фьодорович, към своя добър, мил и обожаем Иван Фьодорович, защото тя цял живот бе обичала и дори беше влюбена в своя Иван Фьодорович, което много добре знаеше и самият Иван Фьодорович и за това безкрайно много уважаваше своята Лисавета Прокофиевна.

Но главната ѝ, постоянната ѝ мъка беше Аглая.

„Съвсем, съвсем като мене, мой портрет във всяко отношение — казваше си Лисавета Прокофиевна — вироглаво, проклето дяволче! Нихилистка, чудачка, смахната, лоша, лоша, лоша! О, Господи, колко нещастна ще бъде!“

Но както вече казахме, изгрялото слънце бе смекчило и осветило всичко за момент. Имаше в живота на Лисавета Прокофиевна почти цял месец, през който тя си отпочина от всички тревоги. Във връзка с близката женитба на Аделаида в обществото заприказваха и за Аглая, а и тя се държеше навред така прекрасно, така спокойно, така умно, така покоряващо, малко гордо, но това пък толкова ѝ отиваше! Цял месец тя беше тъй нежна, тъй любезна към майка си! („Наистина този Евгений Павлович трябва още добре, добре да се проучи, трябва да се опознае, но и Аглая, изглежда, към него не е по-благосклонна, отколкото към другите!“) Все пак изведнъж тя е станала толкова прекрасна — и колко е хубава, Боже, колко е хубава, от ден на ден по-хубава! И ето...

И ето щом се появи това нищожно князче, това жалко идиотче и всичко пак се обърка, всичко в къщи се обърна с краката нагоре!

Но какво бе станало?

За другите сигурно нищо. Ала тъкмо с това се и отличаваше Лисавета Прокофиевна, че в съчетанието и объркаността на най-обикновените неща успяваше винаги с присъщото си безпокойствие да съзре нещо такова, което я плашеше понякога до разболяване и колкото по-въображаем и необясним беше този ѝ страх, толкова повече я измъчваше. А какво изпита сега, когато изведнъж сред цялата бъркотия от смешни и неоснователни тревоги действително почна да прозира нещо, което като че ли наистина беше важно и като че ли наистина заслужаваше и тревоги, и съмнения, и подозрения.

„И как са посмели, как са посмели да ми напишат това проклето анонимно писмо за тази *твар*, че тя имала връзки с Аглая? — мислеше Лисавета Прокофиевна през целия път, докато мъкнеше подире си княза, и след това в къщи, когато го настани да седне на кръглата маса, около която се беше събрало цялото семейство. — Как са посмели дори да помислят за това? А и аз бих умряла от срам, ако повярвах поне думица или покажех това писмо на Аглая! — Такива подигравки срещу нас, срещу Епанчини! И всичко това, всичко заради Иван Фьодорич, всичко заради вас, Иван Фьодорич! Ах, защо не отидохме на Елагин^[1]: добре казвах да отидем на Елагин! Може би Варка е

написала писмото, сигурна съм, или може би... За всичко, за всичко е виновен Иван Фьодорич! Тази твар е намислила да му изиграе тая шега като спомен за старите връзки, за да го направи смешен, точно като по-рано, когато той още ѝ носеше огърлици, а тя му се присмиваше като на глупак и го водеше за носа... А в края на краищата все пак ние сме замесени, все пак вашите дъщери са замесени, Иван Фьодорич, моми, госпожици, госпожици от най-доброто общество, моми за женене, те бяха там, останаха там, всичко чува, а и в историята с ашлаците също са замесени, радвайте се, и на нея присъствуваха и слушаха! Няма да простя, няма да простя на това князче, никога няма да му простя! И защо Аглая три дни е като истерична, защо едва не се скара със сестрите си, дори с Александра, на която винаги целуваше ръце като на майка — толкова я уважаваше? Защо три дни озадачава всички? Какво търси тук Гаврила Иволгин? Защо вчера и днес тя почна да хвали Гаврила Иволгин и се разплака? Защо в това анонимно писмо се споменава за проклетия «беден рицар», когато тя не е показала писмото от княза дори на сестрите си? И защо... защо аз изтичах сега у него като бясна котка и сама го довлякох тук? Господи, изфирясал ми е умът, какво направих! Как можах да говоря с един млад човек за тайните на дъщеря ми, и то... и то за такива тайни, които едва ли не самия него засягат! Господи, добре поне, че той е идиот и... и... приятел на семейството! Но възможно ли е Аглая да се е халосала по такова уродче! Господи, какво плещя! Пфуй! Ей, че сме оригинални... трябва да ни турят всичките под стъклен похлупак и да ни показват, като се почне от мене, срещу десет копейки за вход. Няма да ви простя това, Иван Фьодорич, никога няма да ви го простя! И защо тя не му се подиграва сега? Обеща да му се подиграва, а ето че не го прави! Ето на, ето на, ще го глътне с очите си, мълчи, не се маха, стои, а пък му е забранила да идва... А той целият побледнял. И ей, че проклет бърберица е този Евгений Павлич, дай му само да говори! Гледай как му е пуснал края, дума не те оставя да кажеш. Веднага бих разбрала всичко, само да можех да подхвадна разговора...“

Седнал на кръглата маса, князът наистина изглеждаше доста бледен и като че ли в същото време беше обхванат от необикновен страх, примесен на моменти от възторг, който грабваше душата му и беше непонятен за самия него. О, как се боеше той да погледне натам,

към оня ъгъл, откъдето го гледаха втренчено) две познати черни очи, и в същото време как примираше от щастие, задето седи пак тук между тях и ще чуе познатия глас — след онова, което му беше писала. „Господи, какво ли ще каже сега!“ Самият той не беше казал още нито една дума и слушаше с голямо внимание „разпусналия се“ Евгений Павлович, който рядко биваше в такова доволно и възбудено състояние на духа както тази вечер. Князът го слушаше и дълго не можеше да разбере почти нито дума. Сбрали се бяха всички, с изключение на Иван Фьодорович, който още не беше се върнал от Петербург. Княз Шч. също беше тук. Канеха се, изглежда, да отидат да слушат след малко, преди чая, музика. Разговорът, който се водеше сега, бе започнат, види се, преди идването на княза. Скоро на терасата изникна, кой знае откъде, Коля. „Значи, все още го приемат тук“ — помисли си князът.

Вилата на Епанчини беше великолепна вила, построена в швейцарски стил, изящно украсена от всички страни с цветя и зеленина. Малка, но прекрасна цветна градина обграждаше отвред вилата. Всички седяха на терасата като у княза, само че терасата тук беше малко по-обширна и наредена по-кокетно.

Темата на разговора като че ли не беше по вкуса на мнозина; както можеше да се досети човек, разговорът бе започнал от един ожесточен спор и, разбира се, на всички се искаше да променят темата, но Евгений Павлович сякаш се беше заинатил още повече и не гледаше какво впечатление прави; идването на княза като че ли още по-силно го възбуди. Лисавета Прокофиевна се бе намръщила, въпреки че не всичко разбираше. Седнала настрана, почти в ъгъла, Аглая не си отиваше, слушаше и упорито мълчеше.

— Позволете — с жар възразяваше Евгений Павлович, — аз не казвам нищо против либерализма. Либерализмът не е престъпление; той е необходима съставна част от цялото, което без него ще се разпадне или ще замре; либерализмът има същото право на съществуване, както и най-чистият консерватизъм; но аз се обявявам против руския либерализъм и пак ви повтарям, че ако съм против него, то е всъщност, защото руският либерал е либерал, който няма нищо руско. Покажете ми един руски либерал и аз веднага ще го целуна пред вас.

— При условие само, че и той поиска да ви целуне — каза Александра Ивановна, която беше необикновено възбудена и дори страните ѝ се бяха зачервили повече от всякога.

„Гледай ти — помисли си Лисавета Прокофиевна, — или спи и яде и нищо не я вълнува, или веднъж на годината ще се надигне и ще изтърси такова нещо, че просто да се чудиш и маеш.“

Князът забеляза между другото, че на Александра Ивановна май много не ѝ харесва, дето Евгений Павлович говори на сериозна тема с твърде весел тон и като че ли в едно и също време хем се горещи, хем се шегува.

— Малко преди да дойдете, княже — продължи Евгений Павлович, — аз твърдах, че досега у нас е имало само два вида либерали, едните от предишната помещичиска класа (вече изчезнала) и другите от класата на семинаристите. А тъй като тези две класи са се превърнали най-после в същински касти, в нещо съвсем изолирано от нацията и това изолиране се засилва от поколение на поколение, следователно всичко, което са направили и правят, няма никакъв национален характер...

— Как? Значи, всичко, което са направили, няма нищо руско? — възрази княз Шч.

— Няма нищо национално; макар и да е руско, не е национално; нито у нашите либерали, нито у консерваторите ни има нещо руско, нищо... И бъдете сигурен, че нито сега, нито по-късно нацията няма да признае нищо от това, което са направили помещиците и семинаристите...

— И таз добра! Как можете да поддържате подобен парадокс, ако говорите впрочем сериозно? Аз не мога да допусна такива нападки срещу руските помещици; вие самият сте руски помещик — възрази разпалено княз Шч.

— Но аз не говоря за руския помещик в този смисъл, в който вие разбирате. Това е почтена класа, ако щете дори само затова, че аз се числя към нея; особено сега, когато тя престана да съществува...

— А нима и в литературата нямаме нищо национално? — прекъсна го Александра Ивановна.

— Аз не познавам много добре литературата, но според мене и в руската литература няма нищо руско с изключение може би на Ломоносов, Пушкин и Гогол.

— Първо, това не е малко, а, второ, единият произлиза от народа, а другите двама са помещчици — засмя се Аделаида.

— Точно така, но недейте тържествува. Тъй като от всички руски писатели досега само тези трима са успели да кажат нещо наистина *свое*, *свое* собствено, не заето от никого, затова именно и тримата са станали веднага национални. Този русин, който каже, напише или направи нещо *свое*, истински *свое*, а не заето от другите, става неизбежно национален, ако ще би и да говори лошо руски. Това е за мене аксиома. Но ние почнахме да говорим не за литературата, а за социалистите и спорът се подхвана заради тях; и тъй аз твърдя, че ние нямаме нито един руски социалист; нямаме и не сме имали, защото всички наши социалисти са излезли също от класата на помещчиците или на семинаристите. Всички наши върли социалисти, които се показват за такива било в страната, било в чужбина, не са нищо друго освен либерали, излезли от средите на помещчиците през времето на крепостното право. Защо се смеете? Покажете ми техните книги, покажете ми техните доктрини, мемоарите им и аз, без да бъда литературен критик, се наемам да ви напиша най-убедителната литературна критика, за да ви докажа ясно като бял ден, че всяка страница от техните книги, брошури и мемоари е излязла главно изпод перото на бивш руски помещчик. Тяхната злоба, тяхното негодувание, тяхното остроумие е помещчишко (дори от времето преди Фамусов!); техният възторг, техните сълзи са може би истински, искрени сълзи, но — помещчишки! Помещчишки или семинаристски... Още ли се смеете? И вие ли се смеете, княже? И вие ли не сте съгласни с мене?

И наистина всички се смееха, усмихна се и князът.

— Не мога още да ви кажа така отведнъж съгласен ли съм, или не съм — каза князът, внезапно престана да се усмихва и трепна като хванат в прегрешение ученик, — но ви уверявам, че ви слушам с най-голямо удоволствие...

Казвайки това, той едва ли не се задушаваше и дори по челото му изби студена пот. Това бяха първите думи, които бе произнесъл, откакто бе дошъл. Той направи опит да хвърли поглед около себе си, но не посмя; Евгений Павлович схвана жеста му и се засмя.

— Ще ви съобщя, господа, един факт — продължи той със същия тон, тоест като че ли с необикновено увлечение и жар и в същото време почти смеейки се над собствените си думи, — факт,

наблюдението и дори откритието на който имам честта да приписвам на себе си, и дори само на себе си; поне никъде още за това не е било нито говорено, нито писано. Този факт обяснява цялата същност на руския либерализъм такъв, какъвто ви го описвам. Първо, какво друго е либерализмът изобщо, ако не нахвърляне (криво или право — това е друг въпрос) върху съществуващия ред на нещата? Не е ли така? Тогава фактът, който аз съм наблюдавал, е следният: руският либерализъм не напада съществуващия ред на нещата, а самата същност на нашия национален живот, самия живот, а не само устройството, самата Русия, а не нейното устройство. Либералът, за който ви говоря, е стигнал дотам, че отрича самата Русия, с други думи, мрази и бие собствената си майка. Всеки нещастен инцидент, всеки неуспех за Русия поражда у него смях и идва ли не възторг. Той мрази народните обичаи, руската история, всичко. Ако има оправдание за него, то е може би това, че той не разбира какво върши и смята омразата си към Русия за най-плодотворен либерализъм. (О, вие често ще срещнете у нас либерали, на които ръкопляскаат другите и които може би, без сами да знаят, са всъщност най-глупавите, най-тъпите и опасни консерватори!) Доскоро още някои наши либерали смятаха тази омраза към Русия едва ли не за истинска любов към отечеството и се хвалеха, че виждат по-добре от другите какво трябва да представлява тя; ала сега те станаха вече по-откровени и дори почнаха да се срамуват от думите „любов към отечеството“, изхвърлиха и отстраниха дори самото понятие като вредно и нищожно. Този факт е верен, аз държа за него и... нали трябваше да се каже един ден истината напълно, просто и откровено; но този факт в същото време не е бил отбелязван никъде и никога, в никоя епоха и с никой народ, значи, може би е случаен и може да отmine, съгласен съм в това. Либерал, който да мрази собственото си отечество, не може да се намери никъде: С какво да се обясни всичко това у нас? Само с това, което казах преди малко — руският либерал засега още е либерал, който няма нищо руско; друго обяснение не виждам.

— Всичко, което каза, вземам за шега, Евгений Павлич — възрази сериозно княз Шч.

— Аз не съм виждала всички либерали и не се наемам да съдя — каза Александра Ивановна, — но с негодувание изслушах мисълта ви:

вие взехте един частен случай и го обобщихте в правило, сиреч казахте клевета.

— Частен случай? А-а! Тъкмо тая дума чаках да чуя — поде Евгений Павлович. — Как мислите, княже, частен случай ли е това, или не?

— И аз трябва да кажа, че малко съм виждал и говорил... с либерали — каза князът, — но ми се струва, че имате може би донякъде право и че този руски либерализъм, за който говорихте, наистина е склонен отчасти да мрази самата Русия, а не само съществуващия в нея режим. Естествено това е само отчасти... естествено това никак не може да бъде вярно за всички...

Той се смути и не довърши. Въпреки голямото си вълнение той беше следил разговора със силен интерес. Князът имаше една характерна черта: винаги изслушваше с необикновено наивно внимание това, което възбуждаше неговия интерес, и със същата наивност отговаряше, когато го запитваха. Тази наивност, тази вяра, която не допускаше нито присмех, нито хумор, беше изразена по лицето му и дори в цялата му стойка. Но макар че Евгений Павлович отдавна вече се обръщаше към него само с някаква особена усмивка, сега при неговия отговор го погледна някак много сериозно, сякаш съвсем не бе очаквал от него такъв отговор.

— Гледай ти... как ме изненадахте — каза той, — наистина, княже, сериозен ли беше вашият отговор?

— Нима вашият въпрос не беше сериозен? — възрази князът учуден.

Всички се засмяха.

— Вярвайте му — каза Аделаида. — Евгений Павлович винаги и всички баламосва! Да знаехте само за какви неща понякога говори най-сериозно!

— Според мене този разговор е много тежък и съвсем не трябваше да се започва — забеляза остро Александра, — нали щяхме да идем на разходка.

— Да идем, вечерта е прелестна! — извика Евгений Павлович. — Но за да ви докажа, че този път говорих съвсем сериозно и главно, за да докажа това на княза (вие ме заинтересувахте извънредно много, княже, и кълна ви се, че аз съвсем не съм толкова празен човек, какъвто сигурно изглеждам, макар всъщност да съм празен човек!) и...

ако позволите, господа, аз ще задам на княза още един последен въпрос, за да задоволя личното си любопитство, и ще свършим. Този въпрос като че ли нарочно ми дойде на ум преди два часа (виждате, княже, че и на мене понякога ми се случва да мисля за сериозни неща); аз го разреших, но да видим какво ще каже князът. Преди малко тук се говори за „частния случай“. Този израз се употребява много у нас, често го чуваме. Неотдавна навред се приказва и писа за това ужасно убийство на шест души^[2] от един... млад човек и за странната реч на защитника, който заявил, че понеже престъпникът бил беден, естествено било да му дойде мисълта да убие тези шест души. Това не са точно думите, които той е употребил, но смисълът е, струва ми се, горе-долу този. Аз лично смятам, че изказвайки такава странна мисъл, защитникът е бил дълбоко убеден, че казва най-либералното, най-хуманното и прогресивно нещо, което може да се каже в наше време. Е, как мислите вие: това извращение на понятията и убежденията, самата възможност за такъв неправилен и характерен поглед по въпроса частен случай ли е, или общ?

Всички прихнаха да се смеят.

— Частен, разбира се, частен — засмяха се Александра и Аделаида.

— И позволи ми пак да ти напомня, Евгений Павлич — прибави княз Шч., — че шегата ти е вече твърде изтъркана.

— Как мислите вие, княже? — не го доизслуша Евгений Павлович, почувствувал върху себе си любопитния и сериозен поглед на княз Лев Николаевич. — Как ви се струва: частен случай ли е това, или общ? Признавам, аз измислих този въпрос нарочно за вас.

— Не, не е частен — тихо, но твърдо продума князът.

— Хайде де, Лев Николаевич — с известен яд извика княз Шч., — мигар не виждате, че той ви слага примка; явно е, че той се смее и тъкмо вас е решил да вземе на присмех.

— Аз мислех, че Евгений Павлич говори сериозно — изчерви се князът и наведе очи.

— Скъпи княже — продължи княз Шч., — спомнете си какво приказвахме с вас веднъж преди три месеца; приказвахме тъкмо за това, че в нашите нови, току-що открити съдилища могат да се посочат вече толкова забележителни и талантливи защитници! А колко пък донемайкъде забележителни решения на съдебни заседатели^[3]! Колко

се радвахте вие самият и колко се радвах и аз на тази ваша радост... съгласихме се, че имаме право, да се гордеем... А тази неумела защита, този странен довод е, разбира се, случайност, една на хиляди.

Княз Лев Николаевич помисли и след това отговори с най-убеден тон, макар тихо и дори като че доста плахо:

— Аз исках само да кажа, че това извращение на идеите и разбиранията (както се изрази Евгений Павлич) се среща доста често и за нещастие е много повече общ, отколкото частен случай. И ако това извращение не беше толкова общ случай, може би нямаше и да има такива немислими престъпления като тези...

— Немислими престъпления? Но аз ви уверявам, че точно такива престъпления, а може би и още по-ужасни е имало и по-рано, и винаги ги е имало, и то не само у нас, а навред, и според мене още дълго време ще се вършат. Разликата е там, че едно време не им се даваше у нас толкова голяма гласност, а сега почнаха да говорят високо и дори да пишат за тях, затова ни се струва, че тези престъпници са се появили едва сега. Ето къде е грешката ви, твърде наивната ви грешка, княже, уверявам ви — подигравателно се усмихна княз Шч.

— Знам много добре, че и по-рано е имало извънредно много престъпления, и то също така ужасни; неотдавна посетих известни затвори и имах случай да се запозная с някои престъпници и подсъдими. Има даже по-страшни престъпници от този, за който говорихме; те са убили по десетина души и никак не се разкайват. Ала ето какво забелязах в същото време: най-закоравелият и неразкаял се убиец винаги знае, че е *престъпник*, тоест съвестта му казва, че не е постъпил добре, макар и да не изпитва никакво разкаяние. И такъв е всеки един от тях; а пък тези, за които заговори Евгений Павлич, не искат дори да се смятат за престъпници и мислят, че са имали право и... дори добре са постъпили, тоест горе-долу така. Ето къде е според мене ужасната разлика. И забележете, че всичко това е младеж, тоест хора точно на такава възраст, когато най-лесно и най-беззащитно можеш да попаднеш под влиянието на деморализиращите идеи.

Княз Шч. вече не се смееше и слушаше с недоумение Лев Николаевич. Александра Ивановна, която отдавна искаше да забележи нещо, замълча, сякаш някакво особено съображение я спря. А пък Евгений Павлович гледаше княза с открито учудване и този път вече без никаква подигравка.

— Какво сте го загледали така учудено, драги — неочаквано се обади Лисавета Прокофиевна, — да не мислите, че той е по-глупав от вас и не може да разсъждава като вас?

— Не, госпожо, не мислех това — каза Евгений Павлович, — но едно ме учудва, княже (извинете за въпроса ми): ако вие виждате и забелязвате така добре, как (повторно извинение) не можахте в този странен случай... преди няколко дни... с Бурдовски, ако се не лъжа... да забележите същото извращение на идеите и на морала? Ама точно същото! Тогава ми се стори, че вие не забелязахте нищо.

— Виж какво, приятелю — разгорещи се Лисавета Прокофиевна, — ние седим тук и се хвалим пред него, че всичко сме забелязали, а пък той получил днес писмо от едного от тях, от най-главния, пъпчивия, нали си го спомняш, Александра? Искане му прошка в писмото, макар и по свой начин, и заявява, че скъсал с другаря си, който го подстрекаваше оня ден — нали си спомняш, Александра? И че сега повече вярва на княза. Виждате ли, а никой от нас не е още получавал такова писмо, макар и да сме свикнали да гледаме отвисоко изпращача му.

— А Иполит също пристигна да летува при нас! — извика Коля.

— Как! Той е вече тук? — разтревожи се князът.

— Щом излязохте с Лисавета Прокофиевна и той пристигна; аз го докарах с файтон!

Съвсем забравила, че току-що бе похвалила княза, Лисавета Прокофиевна просто изведнъж кипна:

— Обзалагам се, че той се е качвал вчера на тавана при тоя заядлив калпазанин и на колене му е искал прошка и го е молил да го удостои с преместването си тук. Ходи ли вчера при него? Та ти сам призна преди малко. Да или не? Стоя ли на колене пред него?

— Съвсем не е стоял — извика Коля, — а тъкмо обратното: Иполит взе вчера ръката на княза и два пъти я целуна, с очите си видях, така завърши цялото обяснение, освен това князът прибави, че той ще се чувства по-добре тук и Иполит веднага се съгласи да се премести, щом се пооправи.

— Това не е нужно, Коля... — смотолели князът, като стана и взе шапката си — защо го разправяте? Аз...

— Къде ще ходиш? — спря го Лисавета Прокофиевна.

— Не се тревожете, княже — продължи оживено Коля, — не отивайте при него и не го смущавайте, той заспа, уморен от пътя; много е радостен; и знаете ли, княже, според мене много по-добре ще бъде да не го виждате днес; отложете това за утре, за да не се сконфузи повторно. Тая заран той казваше, че от шест месеца не се чувствувал така добре и толкова силен; дори кашля три пъти по-малко.

Князът забеляза, че изведнъж Аглая промени мястото си, за да се приближи до масата. Той не смееше да я погледне, но чувствуваше с цялото си същество, че в този миг тя го гледа, и то може би заплашително, че черните ѝ очи кипят от негодувание и лицето ѝ се е зачервило.

— А аз мисля, Николай Ардалионович, че сте направили грешка, дето сте го довели тук, ако това е същото онова охтичаво момче, което тогава заплака и ни покани да отидем на погребението му — забеляза Евгений Павлович. — Той така красноречиво говори тогава за стената пред неговата къща и че ще му бъде мъчно за тази стена. Вярвайте ми — грешка сте сторили.

— Право каза: ще се скара, ще се сбие с тебе и ще си отиде — толкоз!

И Лисавета Прокофиевна с достойнство притегли към себе си кошничката с ръкоделието, забравила, че всички бяха вече станали, за да отидат на разходка.

— Спомням си с какъв патос говори той за тази стена — поде пак Евгений Павлович. — Без тази стена нямало да може да умре красноречиво, а той държал много да умре красноречиво.

— Е, после? — измърмори князът. — Ако не искате да му простите, той ще умре и без вашата прошка... Сега той се премести зарад дърветата.

— О, колкото до мене, аз му прощавам всичко; можете да му го кажете.

— Не така трябва да се разбира работата — тихо и като че ли против волята си отговори князът, все още вперил очи в една точка на пода, — трябва и вие да се съгласите да приемете от него прошка.

— Аз ли? Че в какво съм виновен пред него?

— Ако не разбирате, тогава... Но вие разбирате много добре; той искаше тогава... да благослови всички ви и да получи благословия от вас, това е всичко...

— Скъпи княже — някак предпазливо побърза да каже княз Шч., като се спогледа с някои от присъстващите, — не се постига лесно раят на земята; а вие все пак се надявате да настъпи някак раят; раят е мъчно нещо, княже, много по-мъчно, отколкото си го представя вашето прекрасно сърце. Но по-добре да престанем, иначе може би всички пак ще се сконфузим и тогава...

— Да идем да слушаме музика — каза рязко Лисавета Прокофиевна и ядосана стана от мястото си.

Всички станаха след нея.

[1] Един от островите, образувани от ръкавите на Нева, дето са имали вили богатшите. — Б.пр. ↑

[2] ... за това ужасно убийство на шест души... — Виж: бел. към стр. 208. Достоевски има пред вид по-нататък следните думи от защитника на Горски: „Ние виждаме един млад, осемнадесетгодишен човек, пълен със сили, с желание да живее и да принесе полза на обществото; но за това е нужна подготовка, а за подготовката са необходими материални средства, които престъпникът няма... Много естествено в главата му се е зародил планът на всяка цена да намери нещо, само за да принесе полза на семейството и на себе си; той е намерил изход — да извърши престъплението; аз не смятам, че може да има много такива млади хора, на които да не дойде на ум да се възползват от каквото и да е средство, за да постигнат целта си, ако ще да извършат дори и престъпление“ („Голос“, 1868, № 133 от 14 май). ↑

[3] ... в нашите нови, току-що открити съдилища могат да се посочат вече толкова забележителни и талантиви защитници! — Полемиката с либералната адвокатура от 60–70-те години (в най-известните нейни представители, като В. И. Спасович, Е. И. Утин и други, Достоевски е виждал типични изразители на буржоазната казуистика, поради което се е отнасял към тях рязко отрицателно) е една от важните теми на „Дневник на писателя“ (виж например — „Дневник писателя“, 1876, февруари, гл. II; май, гл. I). Своя художествен завършек тази полемика е намерила в „Братя Карамазови“ в образа на адвоката Фетюкович — защитник на Дмитрий Карамазов (виж т.т. 9–10 от това издание). ↑

II

Князът изведнъж се приближи до Евгений Павлович.

— Евгений Павлич — каза той със странна разпаленост, като го хвана за ръката, — бъдете уверен, че аз ви смятам за най-благородния и най-добрия човек въпреки всичко; бъдете уверен в това...

Евгений Павлович толкова се учуди, че отстъпи крачка назад. За един миг той едва се сдържа да не избухне в силен смях; но като се взря повече в княза, забеляза, че той не беше като че ли на себе си или най-малкото се намираше в някакво особено състояние.

— Басирам се — извика той, — че съвсем не това искахте да кажете, княже, и че може би думите ви съвсем не бяха отправени към мене... Но какво става с вас? Лошо ли ви е?

— Възможно е, твърде е възможно и вие много тънко забелязахте, че може би не към вас аз исках да се обърна!

При тези думи той се усмихна някак странно и дори смешно, но изведнъж като че се разгорещи и извика:

— Не ми напомняйте за моето държане преди три дни! Много се срамувах през тези три дни... Знаем, че съм виновен...

— Но... какво толкова ужасно сте направили?

— Виждам, че вие може би най-много от всички се срамувате за мене, Евгений Павлович; вие се червите, това показва, че имате прекрасно сърце. Аз ей сега ще си отида, бъдете сигурен.

— Но какво става с него? Да не би така да започват припадъците му? — уплашено се обърна Лисавета Прокофиевна към Коля.

— Не обръщайте внимание, Лисавета Прокофиевна, аз нямам припадък; ей сега ще си отида. Аз знам, че съм... обиден от природата. Двадесет и четири години бях болен, от раждането си до двадесет и четири годишната си възраст. Смятайте ме за болен и сега. Ей сега ще си отида, ей сега, бъдете сигурни. Аз не се червя — защото би било странно да се черви човек зарад болестта си, нали? — но аз съм излишен в обществото... Не от честолубие го казвам... През тези три дни аз доста мислих и реших, че мой дълг е да ви предупредя искрено и благородно при пръв случай. Има известни идеи, известни

възвишени идеи, за които не бива да говоря, защото непременно всички ви ще разсмея; току-що ми напомни за това княз Шч.... Аз нямам благопристойни жестове, нямам чувство за мярка; думите ми не отговарят на мислите ми, а това ги обезценява. И затова нямам право... освен това съм мнителен... убеден съм, че в тази къща не могат да ме обидят и ме обичат повече, отколкото заслужавам, но аз знам (а това сигурно ГО знам), че след двадесетгодишна болест сигурно нещо е останало, така че невъзможно е да не ми се присмиват... от време на време... нали така?

Той се оглеждаше наоколо, сякаш чакаше отговор и решение. Всички бяха мъчително изненадани от тази неочаквана, болезнена и, човек би рекъл, във всеки случай безпричинна постъпка. Но тя даде повод за един странен инцидент.

— Защо казвате това тук? — извика изведнъж Аглая. — Защо казвате това на тях? На тях! На тях!

Тя беше като че донемайкъде възмутена: очите ѝ мятаха искри. Князът стоеше пред нея безмълвен и безгласен и изведнъж побледня.

— Тук няма нито един, който би бил достоен да слуша такива думи! — избухна Аглая. — Всички тук не струват, колкото малкото ви пръстче, нито колкото ума, нито колкото сърцето ви! Вие сте по-честен от всички, по-добър от всички, по-благороден от всички, по-чист от всички, по-умен от всички! Тук има хора, недостойни да се наведат и вдигнат кърпичката, която току-що изтървахте... Но защо се унижавате и се слагате по-долу от тях? Защо сте изкълчили всичко у вас, защо нямате гордост?

— Господи, кой би повярвал това? — плесна с ръце Лисавета Прокофиевна.

— Ура за бедния рицар! — извика възторжено Коля.

— Мълчете!... Как се осмеляват да ме обиждат тук във вашата къща! — нахвърли се изведнъж Аглая върху Лисавета Прокофиевна, изпаднала вече в онова състояние на истерия, когато човек не знае пречки и минава всяка граница. — Защо всички, всички до един ме измъчват? Защо, княже, всички ме закачат от три дни заради вас? За нищо на света аз няма да се омъжа за вас! Да знаете, че няма да го направя никога, на никаква цена! Добре го запомнете! Нима човек може да се ожени за такова смешно същество като вас? Погледнете се сега в огледалото, както сте застанали!... Защо, защо ме закачат, че съм

щяла да се омъжа за вас? Вие трябва да го знаете! И вие сигурно сте в заговора с тях!

— Никой никога не ви е закачал! — промълви изплашена Аделаида.

— Никому и през ума не е минавало, такава дума не е била казвана! — извика Александра Ивановна.

— Кой я е закачал? Кога са я закачали? Кой е могъл да й каже подобно нещо? Бълнува ли, или не бълнува? — обърна се към всички Лисавета Прокофиевна, трепереща от гняв.

— Всички ми го казваха, всички до един през тези три дни! Никога, никога аз няма да се омъжа за него! — изкрещя Аглая, като се обля в горчиви сълзи, закри лицето си с кърпичка и падна на един стол.

— Но той още не е искал ръ...

— Аз не съм искал ръката ви, Аглая Ивановна — каза неволно князът.

— Какво-о? Какво значи това? — учудена, възмутена и ужасена извика изведнъж Лисавета Прокофиевна.

Тя не искаше да вярва на ушите си.

— Исках да кажа... исках да кажа — започна с разтреперан глас князът, — исках само да обясня на Аглая Ивановна... или по-скоро да имам честта да обясня, че съвсем не съм имал намерение... да имам честта да искам ръката й... дори когато и да било... В тая работа аз нямам никаква вина, Бога ми, никаква вина, Аглая Ивановна! Никога не съм имал намерение да искам ръката ви, никога и през ум не ми е минавало, никога няма да пожелаая това, сама ще видите: бъдете сигурна! Някой лош човек ме е наклеветил пред вас! Бъдете спокойна!

При тези думи той се приближи до Аглая. Тя махна кърпичката, с която бе закрила лицето си, погледна го бързо, изгледа цялата му изплашена фигура, разбра смисъла на думите му и изведнъж прихна да се смее право в очите му — с такъв весел и несдържан смях, с такъв присмехулен и подигравателен смях, че Аделаида първа не издържа, особено когато също погледна княза: тя се спусна към сестра си, прегърна я и се разсмя също така несдържано и ученически весело като нея. Като ги гледаше, изведнъж почна да се усмихва и князът и с радостен и щастлив израз заповтаря:

— Е, слава Богу, слава Богу!

Сега вече не се стърпя и Александра и се разсмя от все сърце. Като че ли този смях на трите сестри нямаше да има край.

— Хайде, полудяха! — измърмори Лисавета Прокофиевна. — Ту те изплашат, ту...

Но смехът бе заразил вече и княз Шч., и Евгений Павлович, и Коля, който се смееше непрекъснато, а гледайки всички, смееше се и князът.

— Да вървим да се разхождаме, да вървим да се разхождаме! — извика Аделаида. — Всички заедно и непременно князът с нас; няма защо да си отивате, мили човече! Какъв мил човек е той, Аглая! Нали, мамичко? Ето защо аз трябва непременно, непременно да го целуна и прегърна зарад... зарад обяснението му преди малко с Аглая. Матап, миличка, нали ще позволите да го целуна? Аглая, позволи ми да целуна твоя княз! — извика лудетината и наистина подскочи към княза и го целуна по челото. Той хвана ръцете ѝ, стисна ги силно, така че Аделаида насмалко не извика, погледна я с безкрайна радост и изведнъж бързо вдигна едната ѝ ръка до устните си и три пъти я целуна.

— Да вървим! — подканваше Аглая. — Княже, вие ще ми бъдете кавалер. Позволяваш ли, матап? На годеника, който ми отказа? Нали завинаги се отказахте от мене, княже? Ала не така, не така се подава ръка на дама, нима не знаете как трябва да се хване под ръка едва дама? Ето така, да вървим, ние ще вървим най-отпреде; искате ли да вървим най-отпреде, tête-à-tête^[1]?

Тя говореше неспирно и все току избухваше да се смее.

— Слава Богу! Слава Богу! — повтаряше Лисавета Прокофиевна, без сама да знае на какво се радва.

„Страшно особени хора!“ — помисли си княз Шч. може би за стотен път, откак дружеше с тях, но... харесваха му тези особени хора. Колкото до княза, може би той много не му харесваше; княз Шч. беше малко навъсен и като че угрижен, когато всички излязоха на разходка.

В най-весело настроение беше като че ли Евгений Павлович; през целия път до градинското казино той размиваше Александра и Аделаида, които вече се смееха с такава една готовност на шегите му, дотолкова, че той изведнъж почна да подозира, че може би те съвсем не го слушат. Без да си обясни защо, тази мисъл изведнъж го накара да се разсмее най-сетне извънредно силно и съвсем искрено (такъв беше

характерът му!). Двете сестри, впрочем в най-празнично настроение, непрекъснато поглеждаха към Аглая и княза, които вървяха напред; поведението на най-малката им сестра им се виждаше много загадъчно. Княз Шч. се мъчеше непрекъснато да заприказва с Лисавета Прокофиевна за странични неща, може би за да я развлече, но ѝ дотегна ужасно. Тя изглеждаше съвсем разсеяна и отговаряше, както дойде, а понякога съвсем не отговаряше. Ала загадките на Аглая Ивановна още не бяха се свършили тази вечер. Последната бе запазена за самия княз. Когато бяха на стотина крачки от вилата, Аглая бързо пошепна на своя кавалер, който продължаваше упорито да мълчи:

— Погледнете вдясно.

Князът погледна.

— Гледайте по-внимателно. Виждате ли оная пейка там, в парка, дето са трите големи дървета... зелената пейка?

Князът отговори, че я вижда.

— Харесва ли ви местността? Понякога рано, към седем часа сутринта, когато всички още спят, идвам да поседя тук сама.

Князът измънка, че местността е прекрасна.

— А сега ме оставете, не искам да вървя повече с вас под ръка. Или по-добре да вървим под ръка, но не ми казвайте нито дума. Искам да остана сама с мислите си...

Предупреждението беше във всеки случай излишно: и без да му заповядват, князът сигурно не би казал нито дума през време на разходката. Сърцето му заби ужасно, когато чу какво му каза тя за пейката. След минута той се размисли и със срам отпъди глупавата мисъл, която му бе дошла.

Както се знае или поне както цял свят твърди, публиката, която се събира през седмицата в Павловското градинско казино, е „по-избрана“, отколкото в неделни и празнични дни, когато идват „всякакви хора“ от града. Тоалетите не са празнични, но са изящни. Станало е обичай да идват да слушат музика. Оркестърът е може би наистина най-добрият от всички наши градински оркестри и свири нови неща. Атмосферата на семейственост и дори интимност не изключва нито коректността, нито благоприличието. Публиката, която се състои изключително от летовници, се познава и идва тук да се види. Мнозина го правят с истинско удоволствие и идват единствено затова, но има и други, които привлича само музиката. Скандалите са

необикновено редки, но все пак избухват от време на време, дори в делничен ден. Впрочем и без това не може.

Този път вечерта беше прекрасна, а и публика имаше доста много. Всички места около оркестъра бяха заети. Нашата компания насяда на столове малко встрани, близо до левия изход. Тълпата и музиката оживиха малко Лисавета Прокофиевна и развлякоха госпожиците; те размениха погледи с някои от познатите си и отдалеч любезно кимнаха на други с глава; имаха също време да разгледат тоалетите, да забележат някои чудноватости, да си поприказват за тях, подигравателно да се усмихнат. И Евгений Павлович също така се кланяше наляво-надясно. Някои бяха вече забелязали, че Аглая и князът са заедно. Скоро някои познати млади хора се приближиха до майката и дъщерите; двама-трима останаха на разговор; това бяха приятели на Евгений Павлович. Един от тях беше много млад и много хубав офицер, много весел, много приказлив; той побърза да заведе разговор с Аглая и полагаше всички усилия да привлече вниманието ѝ. Аглая беше много любезна с него и необикновено весела. Евгений Павлович поиска от княза позволение да му представи този свой приятел; князът почти не разбра какво искат от него, но запознанството стана, двамата се поклониха и си стиснаха ръцете. Приятелят на Евгений Павлович зададе един въпрос, но князът като че не отговори или така особено смънка нещо, че офицерът го изгледа втренчено, после погледна Евгений Павлович и след като разбра веднага защо той бе намислил да го запознава, едва-едва се усмихна и се обърна пак към Аглая. Евгений Павлович беше единственият, който забеляза, че в този миг Аглая изведнъж се изчерви.

Колкото се отнася до княза, той дори не забелязваше, че други приказват и любезничат с Аглая, а на моменти почти забравяше, че седи до нея. Понякога му се искаше да отиде някъде, съвсем да се махне отгук и дори предпочиташе някое мрачно, пусто място, дето би останал сам с мислите си и никой няма да знае къде е. Или поне да бъде у дома си, на терасата, но никой да няма при него, нито Лебедев, нито децата; да се тръшне на дивана, да зарови лице във възглавницата и да остане така един ден, една нощ, още един ден. В други моменти мечтаеше за планини, най-вече за едно познато планинско място, за което винаги обичаше да си спомня и дето с радост ходеше, когато живееше още там, за да гледа от това място селото долу в долината,

едва виждащата се бяла нишка на водопада, белите облаци, един стар изоставен замък. О, как му се искаше да бъде сега там и да мисли за едно — о, цял живот само за едно, — и за хиляда години би му стигнало! И нека, нека съвсем забравят за него тук. О, това е дори необходимо; щеше дори да бъде по-добре съвсем да не го познаваха и всички тези образи, минали пред очите му, да бяха само сън. Впрочем сън или действителност — не е ли все едно! Понякога изведнъж той се заглеждаше в Аглая и по пет минути не откъсваше поглед от лицето ѝ; но погледът му беше много странен: човек би рекъл, че гледа предмет, който се намира на две версти от него, или неин портрет, а не нея самата.

— Защо ме гледате така, княже? — попита тя изведнъж, като прекъсна веселия разговор и смях с околните. — Хваща ме страх; все ми се струва, че искате да протегнете ръката си и да докоснете лицето ми с пръст, за да го попипате. Нали така гледа, Евгений Павлич?

Князът изслуша думите ѝ и като че ли се учуди, че те са отправени към него; след това разбра смисъла им, макар и не напълно, ала не отговори, но като видя, че тя и всички се смеят, изведнъж отвори уста и почна и той да се смее. Смахът наоколо се усили; офицерът, който сигурно беше весел човек, просто се пукна от смях. Изведнъж Аглая гневно си пошепна:

— Идиот!

— Господи! Нима е възможно да избере такъв... нима съвсем си е изгубила ума! — процеди през зъби Лисавета Прокофиевна.

— Това е шега. Същата шега, както и тогава с „бедния рицар“ — със сигурност пошепна на ухото ѝ Александра, — нищо друго! Пак го взе на присмех, както си знае. Само че тази шега отиде много далече; това трябва да се прекрати, тапан! Преди малко се кривеше като комедиантка, всички ни изплаши с лудорията си...

— Все пак добре, че е попаднала на такъв идиот — отговори ѝ шепнешком Лисавета Прокофиевна. Забележката на дъщеря ѝ я бе малко успокоила.

Ала князът чу, че го нарекоха идиот и трепна, но не поради този епитет, който той веднага забрави. В тълпата, недалеч от мястото, дете седеше, някъде отстрани — той не би могъл да посочи точно на кое място и в каква посока — му се мярна едно лице, бледо лице с къдравите тъмни коси, с усмивка и поглед, които му бяха добре познати — мярна

се и изчезна. Твърде е възможно това да беше само плод на въображението му; от цялото видение останаха в паметта му само изкривената усмивка, очите и светлозелената франтовска кърпа на шията на господина, който му се беше мярнал. Изгуби ли се този господин в тълпата, или се мушна в намиращата се наблизо гара — князът също не би могъл да определи.

Но след минута той почна изведнъж бързо и неспокойно да се озърта; това първо видение можеше да предвещава или да предхожда второ видение. Това беше дори сигурно. Нима бе забравил за възможността от подобна среща, когато тръгваше насам? Наистина, когато вървеше към казиното, той като че не си даваше сметка тогава къде отива поради състоянието, в което се намираше. Ако знаеше или можеше да бъде по-внимателен, още преди четвърт час щеше да забележи, че от време на време Аглая също неспокойно хвърля бегъл поглед и сякаш също търси с очи нещо около себе си. Сега, когато по-силно личеше собственото му неспокойство, увеличи се и безпокойството и вълнението на Аглая и щом той погледнеше назад, почти веднага и тя се обръщаше. Скоро излезе наяве причината за тяхната тревога.

През страничния изход на казиното, близо до който бяха заели места князът и цялата компания Епанчини, изведнъж се появи цяла тълпа хора, най-малко десетина. Начело на тълпата вървяха три жени, две от които бяха чудно хубави и затова не беше никак странно, дето подире им вървяха толкова поклонници. Но и в поклонниците, и в жените имаше нещо особено, което ги отличаваше напълно от останалата публика, дошла да слуша музика. Почти всички веднага ги забелязаха, но повечето се правеха, че никак не ги виждат, с изключение на някои младежи, които се усмихнаха и си размениха шепнешком по някоя дума. Впрочем беше невъзможно да останат незабелязани: те явно парадираха, приказваха високо, смееха се. Можеше да се предположи, че мнозина от тях бяха пияни, макар че някои бяха облечени контешки и елегантно; ала забелязваха се и личности с много странен вид, странно облечени и със странно възбудени лица; имаше и няколко военни, както и възрастни; някои бяха с разкошни, широко и изящно ушити дрехи; те носеха пръстени и копчета на ръкавелите си, имаха великолепни смолисточерни перуки и бакенбарди, а по лицата им бе изписан особено благороден, макар и

малко гнуснав израз; ала това бяха хора, от които бягат в обществото като от чума. Несъмнено между нашите извънградски места за събиране има и някои, които се отличават с необикновено благоприличие и с особено добро име; ала и най-предпазливият човек не е никога сигурен, че в някой момент няма да падне тухла върху главата му от съседната къща. Тъкмо такава тухла заплашваше сега да падне и върху пристойната публика, събрала се около оркестъра.

За да се мине от градината на площадката, дете бе настанен оркестърът, трябваше да се слезе по три стъпала. Тъкмо до тях се беше спряла и бандата и не се решаваше да слезе, но една от жените излезе напред; осмелиха се да я последват само двама души от свитата ѝ. Единият беше доста скромен на вид човек на средна възраст с порядъчна външност във всяко отношение, но изглеждаше като стар ерген, тоест от тези, които никога никого не познават и които никой не познава. Другият, същински дрипльо, имаше много съмнителен вид и не се отделяше от своята дама. Никой друг не тръгна подир ексцентричната дама; но когато слезе долу, тя дори не се обърна, като че ѝ беше съвсем безразлично върви ли някой след нея, или не. Тя продължаваше да се смее и да говори високо; облечена беше с голям вкус и богато, но малко по-елегантно, отколкото трябваше. Тя мина край оркестъра, за да отиде на отсрещната страна на площадката, дете близо до пътя една каляска чакаше някого.

Князът не бе я виждал повече от три месеца. Откак се беше върнал в Петербург, той се канеше всеки ден да отиде да я види; но може би го спираше някакво тайно предчувствие. Най-малкото не можеше да си даде сметка какво чувство би изпитвал в нейно присъствие, макар че — не без страх — се мъчеше да си представи тази среща. Едно само му беше ясно — срещата ще бъде мъчителна. Няколко пъти през тия шест месеца той си беше спомнял за първото впечатление, което му бе направило лицето на тази жена, още когато я бе видял само на портрет; ала дори това впечатление от портрета, спомняше си той, беше извънредно тежко. Месеца, който бе прекарал в провинцията и през който се виждаше с нея почти всеки ден, му беше подействувал така ужасно, че князът понякога отпъждаше от ума си дори спомена за това неотдавнашно минало. В самото лице на тази жена винаги бе имало за него нещо, което го измъчваше: разговаряйки с Рогожин, князът бе оприличил това чувство на безкрайно съчувствие

и то беше истина: още когато погледна за пръв път портрета, това лице събуди у него всичките ужаси на съчувствието; чувството на състрадание и дори на страдание зарад това същество не бе напускало никога сърцето му, не го напусна и сега. Нещо повече: то беше още по-силно. И все пак обяснението, което бе дал на Рогожин, не го задоволяваше; едва сега, в този миг, когато тя неочаквано се появи, той разбра може би с непосредния си усет какво липсваше на това обяснение. Липсваха думите, които биха могли да изразят ужаса; да, ужаса! Сега, в този миг, той напълно го чувствуваше; имаше особени причини да бъде убеден, напълно убеден, че този жена е побъркана. Представете си, че човек, който обича една жена повече от всичко на света или предвижда възможността от такава любов, изведнъж види тази жена във вериги, зад желязна решетка, под пръчката на пазача — ето какво горе-долу беше чувството, което изпитваше сега князът.

— Какво става с вас? — бързо му пошепна Аглая, като го гледаше и наивно го дърпаше за ръката.

Той извърна към нея глава, изгледа я и видя, че в черните ѝ очи блести някакъв пламък, който в този момент не можеше да си обясни. Помъчи се да ѝ се усмихне, но изведнъж, сякаш в миг я забрави, пак отмести погледа си надясно и пак почна да следи необикновеното си видение. В този момент Настасия Филиповна минаваше край самите столове на госпожиците. Евгений Павлович продължаваше да разправя на Александра Ивановна някаква история, която сигурно беше много смешна и интересна, говореше бързо и оживено. Князът си спомняше по-късно, че Аглая бе казала изведнъж с полушепнещ глас: „О, каква...“

Неопределена и недоизказана фраза; в един миг Аглая се въздържа и не прибави нищо повече, но това беше вече достатъчно. Настасия Филиповна, която минаваше, като че ли без да забелязва никого, изведнъж се обърна към тях и сякаш едва сега съгледа Евгений Павлович.

— О-хо! Гледай къде бил! — извика тя, като изведнъж се спря. — Или не можеш го откри, когото и да пращаш да го търси, или като че нарочно ще го намериш там, дето най-малко очакваш... А пък аз мислех, че си там... у вуйчо си!

Евгений Павлович почервеня, погледна разярен Настасия Филиповна и побърза да отмести очи от нея.

— Какво? Нима не знаеш? Представете си, той още не знае! Застрелял се е! Тази сутрин вуйчо ти се е застрелял! Преди малко ми казаха, в два часа; сега половината град го знае; казват, че триста и петдесет хиляди рубли на държавата злоупотребил, а други казват: петстотин. А пък аз смятах, че все ще ти остави наследство; всичко изпапал. Много развратно старче беше... Хайде сбогом, *bonne chance*^[2]! Наистина ли няма да заминеш? Ей, че навреме си даде оставката, хитрецо! Но какви глупости говоря аз? Знаел си, предварително си знаел: може би още вчера си знаел...

— Сега вече не можеше да има никакво съмнение, че с нахалната си натрапчивост и с парадирането на познанството си и несъществуващата интимност Настасия Филиповна преследваше някаква цел. В първия момент Евгений Павлович мислеше да се измъкне някак без много шум, като не обърне никакво внимание на оскърбителката. Ала думите ѝ го поразиха като гръм; щом чу за смъртта на вуйчо си, той побледня като платно и се обърна към Настасия Филиповна, която му съобщи това. В този момент Лисавета Прокофиевна бързо стана от мястото си и като повлече всички подире си, едва не побягна оттам. Останаха за секунда само княз Лев Николаевич, сякаш в нерешителност, и Евгений Павлович, още недошъл на себе си. Ала Епанчини не бяха отминали и двадесетина крачки, когато избухна страшен скандал.

Офицерът, който беше голям приятел на Евгений Павлович и бе разговарял с Аглая, беше донемайкъде възмутен.

— Камшик трябва да играе тук, няма други средства да се справиш с тая твар! — почти високо каза той. (Изглежда, че от по-рано бе посветен в работата на Евгений Павлович.)

В един миг Настасия Филиповна се обърна към него. Очите ѝ светнаха; тя се втурна към един млад човек, който бе застанал на две крачки от нея и когото тя не познаваше, изтръгна бързо от ръцете му тънкото тръстиково бастунче и с все сила удари оскърбителя по лицето. Всичко това стана в един миг... Офицерът разярен се нахвърли върху Настасия Филиповна, около която ги нямаше вече двамата ѝ придружители; приличният господин на средна възраст бе успял вече да офейка, а пийналият бе застанал настрана и се заливаше от смях. След една минута без съмнение щеше да дойде полиция, но дотогава Настасия Филиповна зле щеше да си изпати, ако не беше ѝ дошла

неочаквана помощ: князът, който също стоеше на две крачки от нея, сполучи да хване изотзад ръцете на офицера. Той изтръгна едната си ръка и го блъсна силно в гърдите; князът отхвъркна на около три крачки и падна върху един стол. Ала Настасия Филиповна имаше вече до себе си двама нови защитника. Пред нападаателя-офицер стоеше боксьорът, автор на известната на читателя статия и деен член на бившата рогожинска банда.

— Келер! Запасен поручик — представи се той надменно. — Ако желаете да се бием без оръжие, капитане, то аз, като защитник на слабия пол, съм на вашите услуги; ненадминат съм в английския бокс. Не се блъскайте, капитане; съчувствувам ви за кървавата обида, но не мога да позволя юмручна разправа с жена пред очите на публиката. Ако желаете да уредим работата по друг начин, както подобава на един бла-а-агороден човек, то вие естествено трябва да ме разберете, капитане...

Но капитанът се беше вече съвзел и не го слушаше. В този момент от тълпата излезе Рогожин, хвана бързо Настасия Филиповна под ръка и я отведе. Той също изглеждаше ужасно развълнуван, беше бледен и трепереше. Отвеждайки Настасия Филиповна, той успя все пак да се изсмее злобно в очите на офицера и с вид на тържествуващ дюкянджия да каже:

— Така-а! Намери ли си майстора! Разкървави си муцуната!

След като се свързе и разбра напълно с какви хора има работа, офицерът (закривайки впрочем лицето си с кърпичка) се обърна вежливо към княза, който се беше вече изправил:

— Княз Мишкин ли, с когото имах удоволствието да се запозная?

— Тя е луда! Побъркана! Уверявам ви! — отговори князът с разтреперан глас, като, кой знае защо, протегна машинално към него треперещите си ръце.

— Аз не мога, разбира се, да се похваля с такива сведения, но необходимо ми е да знам вашето име.

Той кимна с глава и се отдалечи. Полицията пристигна точно пет секунди, след като бяха изчезнали последните действащи лица. Впрочем скандалът не трая повече от две минути. Някои от публиката станаха от столовете си и си отидоха, други само смениха местата си, трети се радваха много на скандала, а четвърти намериха тема за оживен разговор. С една дума, работата се приключи както винаги.

Оркестърът засвири отново. Князът тръгна след Епанчини. Ако той беше се сетил или бе имал време да погледне вляво, след като го блъснаха и беше паднал на стола, щеше да види на двадесетина крачки от себе си Аглая, която се беше спряла да гледа скандалната сцена, без да обръща внимание, че я викат майка ѝ и сестрите ѝ, отминали вече нататък. Княз Шч. изтича до нея и най-после я убеди да побърза и да тръгне. Лисавета Прокофиевна си спомняше по-късно, че Аглая се върна при тях толкова развълнувана, че надали бе чула техните повиквания. Но когато точно след две минути те влязоха в парка, Аглая каза с обикновения си равнодушен и капризен глас:

— Исках да видя как ще свърши комедията.

[1] Насаме. ↑

[2] Желая ти успех. ↑

III

Инцидентът в казиното докара почти в ужас и майката, и дъщерите. Разтревожена и развълнувана, Лисавета Прокофиевна буквално едва ли не тичаше с дъщерите си през целия път до вкъщи. Според нейните възгледи и разбирания в този инцидент бяха станали и се бяха разкрили твърде много неща, така че въпреки объркаността и уплахата ѝ, в главата ѝ вече се зараждаха решителни мисли. Ала и всички разбираха, че беше станало нещо особено и че може би, и то за щастие, почва да се разбулва някаква необикновена тайна. Въпреки предишните уверения и обяснения на княз Шч. „сега се видя истинският лик“ на Евгений Павлович, той бе изобличен, демаскиран и „излязоха наяве връзките му с тази твар“. Така мислеше Лисавета Прокофиевна и дори двете ѝ по-големи дъщери. Ползата от това заключение беше тая, че се натрупаха още повече загадки. Макар и да се възмущаваха донякъде, задето майка им се беше уплашила толкова силно и така открито бягаше, в първия момент на смущението девойките не се решаваха да я безпокоят с въпроси. Освен това, кой знае защо, им се струваше, че сестра им Аглая Ивановна може би знае по тази работа повече, отколкото те и майка им. Княз Шч. беше също така мрачен като нощ и също много замислен. През целия път Лисавета Прокофиевна не му каза нито дума, но и той, изглежда, не забеляза това. Аделаида се опита да му зададе въпроса: „За какъв вуйчо говореха преди малко и какво се е случило в Петербург?“ Но с най-кисела физиономия той ѝ измърмори в отговор нещо много неопределено за някакви сведения и че всичко това е, разбира се, измислица. „Няма никакво съмнение!“ — отвърна Аделаида и повече не попита за нищо. Аглая пък се беше успокоила извънредно много и само забеляза по пътя, че много бързат. Веднъж тя се обърна и видя княза, който бързаше да ги настигне. Тя се усмихна подигравателно и вече не се обърна към него.

Най-сетне почти до самата вила те срещнаха Иван Фьодорович, който, току-що върнал се от Петербург, идеше насреща им. Първата му дума беше да запита за Евгений Павлович. Но съпругата му го отмина

свирепо, без да отговори и дори без да го погледне. По очите на дъщерите и на княз Шч. той веднага позна, че в къщи е имало буря. Ала и преди да забележи това, по лицето му бе изписана някаква необикновена тревога. Той хвана тутакси под ръка княз Шч., спря го пред пътната врата и почти шепнешком размени с него няколко думи. По тревожния вид и на двамата, когато се изкачваха после на терасата и отидоха при Лисавета Прокофиевна, можеше да се предположи, че те бяха научили някаква извънредна новина. Малко по малко всички се събраха горе в стаята на Лисавета Прокофиевна и на терасата остана единствено само князът. Той седеше в един ъгъл и сякаш чакаше нещо; впрочем и сам той не знаеше какво търси тук; и през ум не му минаваше да си отиде, като вижда суматохата в къщата; човек би рекъл, че той е забравил цялата вселена и е готов да седи две години поред, където и да го сложат. Отгоре до него достигаха от време на време отзвуци на тревожен разговор. Самият той не би могъл да каже колко време бе седял тук. Стана късно и съвсем се стъмни. Изведнъж на терасата се яви Аглая; тя изглеждаше спокойна, но малко бледа. Щом видя княза, когото явно не очакваше да види тук, седнал на стол в ъгъла, тя се усмихна някак учудено.

— Какво правите тук? — попита тя, като се приближи до него.

Князът, смутен, смотолевя нещо и скочи от стола; но Аглая начаса седна до него, той също зае мястото си. Тя го изгледа с бърз, но внимателен поглед, след това погледна през прозореца някак съвсем разсеяно и после пак втренчи очи в него. „Може би й се иска да се засмее — помисли князът, — не, не, ако беше така, тя нямаше да се въздържа.“

— Искате ли да пиете чай? — попита тя след известно мълчание.
— Ще кажа да ви донесат.

— Не... Не знам...

— Как така не знаете пие ли ви се, или не! Да не забравя, кажете ми: ако някой ви обяви дуел, какво ще направите? Още одеде исках да ви попитам.

— Ала... кой... никой няма намерение да ми обявява дуел.

— Но ако това стане, много ли ще се изплашите?

— Струва ми се, че... много ще се изплаша.

— Сериозно? Значи, сте страхливец?

— Не; може би не съм. Страхливец е оня, който се бои и бяга; а който се бои и не бяга, той още не е страхливец — каза усмихнат князът, като помисли малко.

— А вие няма ли да избягате?

— Може би няма да избягам — засмя се най-послед той на въпросите на Аглая.

— Макар че съм жена, аз не бих избягала за нищо на света — забеляза тя едва ли не обидено. — Впрочем вие сигурно ми се смеете и правите обикновените си гримаси, за да станете по-интересен; кажете ми: обикновено от дванадесет крачки ли се стреля на дуел? А някои и от десет? Ще рече, сигурен си, че ще бъдеш или убит, или ранен?

— На дуелите май рядко улучват.

— Как рядко? Та нали убиха Пушкин.

— Това може би е случайност.

— Съвсем не е случайност; това е било дуел на смърт и го убиха. — Куршумът е попаднал много ниско, а Дантес се е целил сигурно някъде по-високо, в гърдите или главата; никой не се цели там, дето той е попаднал, значи, куршумът е улучил Пушкин по-скоро случайно, по погрешка. Това ми го казаха хора, които разбират.

— А аз приказвах веднъж с един войник и той ми каза, че когато се пръснат във вериги за стрелба, уставът изрично им повелява да се целят от кръста надолу, така е и казано в устава: „от кръста надолу“. Значи, заповядано им е да стрелят не в гърдите или в главата, а изрично от кръста надолу. По-късно питах и един офицер и той ми каза точно същото.

— Така е, ако е от далечно разстояние.

— А вие знаете ли да стреляте?

— Никога не съм стрелял.

— Мигар и пистолет не знаете да заредите?

— Не знам. Тоест знам как трябва да се направи, но никога не съм зареждал.

— Е, значи, не знаете, защото за това се иска практика! Тогава слушайте и запомнете добре: първо ще купите хубав барут за пистолет, не влажен (казват, че трябва да не бъде влажен, а съвсем сух), да бъде също ситен, такъв ще поискате, а не барут за топове. Колкото до куршумите, казват, че трябвало сам човек да ги излива. Вие имате ли пистолет?

— Не, и не ми трябва — засмя се изведнъж князът.

— Ей, че глупост! Непременно си купете, и то хубав, френска или английска марка, казват, че те били най-добрите. След това вземете от барута, колкото да напълните един напръстник, а може и два, и го исипете в цевта на пистолета. По-добре е повечко. Натъпчете го с дреб (не знам защо, но трябвало, казват, непременно с дреб), може да го извадите от някой дюшек или от пролуки на врати, които понякога запушват с дреб. Ще сложите куршума само след като сте пъхнали дреба — чувате ли, първо барута, а след това куршума, иначе няма да гръмне. Защо се смеете? Искам да стреляте всеки ден по няколко пъти и непременно да се научите да улучвате целта. Ще го направите ли?

Князът се смееше; Аглая тропна ядосано с крак. Сериозният ѝ вид при подобен разговор бе учудил донякъде княза. Той чувствуваше смътно, че би трябвало да попита нещо, да зададе някакви въпроси — във всеки случай нещо по-сериозно от това как се зареждат пистолети. Но всичко това бе изхвъркнало от ума му и той съзнаваше само, че тя е седнала пред него, а той я гледа и в този момент му беше почти безразлично, за каквото и да заприказваше тя.

Най-после от горния етаж слезе на терасата Иван Фьодорович; той отиваше някъде и изглеждаше намръщен, угрижен и твърдо решен на нещо.

— А, Лев Николаич, ти ли си... Къде по това време? — попита той, въпреки че Лев Николаевич нямаше никакво намерение да мърда от мястото си. — Да вървим, имам да ти казвам нещичко.

— Довиждане — каза Аглая и подаде ръка на княза.

На терасата беше вече доста тъмно и князът не би могъл да разгледа много ясно в този миг лицето ѝ. След една минута, когато излизаше вече заедно с генерала от вилата, изведнъж той се изчерви силно и здраво стисна дясната си ръка.

Излезе, че пътят и на двамата беше един и същ; въпреки късния час Иван Фьодорович бързаше да отиде при някого, за да поприказва по някаква работа. Ала междувременно той заприказва изведнъж с княза, бързо, тревожно, доста несвързано, като често споменаваше в приказките си името на Лисавета Прокофиевна. Ако князът можеше да бъде в този момент по-внимателен, може би щеше да се досети, че Иван Фьодорович иска между другото да изкопчи нещо и от него или по-скоро направо и открито да го попита за нещо, но все не сполучва

да засегне същината на въпроса. За свой срам князът беше толкова разсеян, че отначало дори нищо не слушаше и когато генералът се спря пред него, за да му зададе някакъв парлив въпрос, той бе принуден да признае, че нищо не разбира.

Генералът вдигна рамене.

— Някакви особени хора сте станали вие всички, във всяко отношение — заприказва пак той. — Казвам ти, че съвсем не разбирам идеите и тревогите на Лисавета Прокофиевна. Изпаднала е в истерия, плаче, казва, че са ни посрамили и опозорили. Кой? Как? С кого? Кога и защо? Признавам, аз имам вина (това си признавам), голяма вина, но коварните замисли на тази... неспокойна жена (която при това се държи и лошо) могат да бъдат ограничени най-после от полицията и аз още днес имам намерение да се видя с някои хора и да предупредя. Всичко може да се нареди спокойно, кротко, дори любезно, с познанства и без всякакъв скандал. Съгласен съм също, че бъдещето гъмжи от събития и че много неща остават неизяснени; тук има и интрига; но ако тук не знаят нищо, а там не могат нищо да обяснят, ако аз не съм чувал, ти не си чувал, трети, четвърти, пети също не е чувал нищо, питам те, кой най-после е в течение на работата? Как според тебе да се обясни това, освен че всичко е полумираж, нереалност, нещо като, да речем, светлината на луната... или като други призраци.

— Тя е побъркана — смънка князът, като си припомни изведнъж с болка всичко, случило се през деня.

— Да го приемем, ако говориш за същата. И мене също ми е идвала почти същата мисъл и си заспивах спокойно. Но сега виждам, че в къщи разсъждават по-правилно и аз не вярвам да е побъркана. Да речем, че тази жена не е със здрав разум, но не само не е безумна, но дори е хитра. Днешната нахална постъпка по отношение на Капитон Алексеич най-добре го доказва. Тя действа мошенически или най-малкото езуитски, за да постигне точно определена цел.

— Кой е тоя Капитон Алексеич?

— Ах, Боже мой, Лев Николаич, ти нищо не слушаш. Нали бях започнал да ти говоря за Капитон Алексеич; толкова съм сащисан, че дори и сега ми треперят ръцете и краката. Затова се и забавих днес в града. Капитон Алексеич Радомски, вуйчо на Евгений Павлович...

— Е, та! — извика князът.

— ... се е застрелял тази сутрин, на разсъмване, в седем часа. Почтено старче, седемдесетгодишен, епикуреец — и точно както е казала тя, — злоупотребил е държавни пари, значителна сума!

— Но откъде е могла...

— Да узнае ли? Ха-ха! Ами че нали щом се е появила тя и около ней се е образувал цял щаб. Знаеш ли какви личности я посещават сега и ламтят „за честта да се запознаят“. Нищо чудно, ако е могла да научи днес нещо от познати, дошли от града, защото сега цял Петербург вече знае, както впрочем и половината Павловск, ако не вече и цял Павловск. Но каква тънка забележка е направила за мундира, както ми разправиха, тоест колко навреме Евгений Павлич успял да си подаде оставката! Ей, че пъклен намек! Не, това не говори за лудост. Аз, разбира се, се отказвам да вярвам, че Евгений Павлич е могъл да знае предварително за катастрофата, тоест, че тя ще стане на тая дата, в седем часа и така нататък. Но той е могъл да предчувствува всичко това. А пък аз, княз Шч. и всички ние се надявахме, че на всичко отгоре той ще му остави наследство! Ужас! Ужас! Впрочем разбери ме добре, аз не обвинявам в нищо Евгений Павлич, бързам да ти го обясня, но все пак тук има нещо подозрително. Княз Шч. е страшно поразен. Всичко това ни сполетя някак странно.

— Но какво подозрително има в поведението на Евгений Павлич?

— Нищо! Държал се е най-благородно. Аз не намеквам за нищо. Личното му състояние, смятам, не е засегнато. Лисавета Прокофиевна, разбира се, не иска и да чуе за него... Но главното — всички тези семейни катастрофи или по-скоро казано, всички тези спречквания, дори не знаеш какво име да им дадеш... Ти всъщност си приятел на семейството, Лев Николаич — та представи си, току-що узнахме, макар че още не е сигурно, че уж преди повече от месец Евгений Павлич се обяснил на Аглая и уж получил от нея категоричен отказ.

— Не може да бъде! — извика с жар князът.

— Но мигар ти знаеш нещо? — трепна от учудване генералът и остана като закован на мястото си. — Виждаш ли, драги мой, аз може би ненужно и неприлично се разприказвах пред тебе, но то е, защото ти си... ти си... може да се каже, такъв един човек. Дали ти не знаеш нещо особено?

— Нищо не знам... за Евгений Павлич — смънка князът.

— И аз не знам! Мене... мене, драги, на всяка цена искат да ме заровят в земята, да ме погребат и хич не искат да разберат, че това е тежко за един човек и че аз няма да го понеса. Такава ужасна сцена се разигра преди малко! Казвам ти го като на роден син. А най-важното, Аглая като че се смее на майка си. За това, че тя уж отказала на Евгений Павлич преди около месец и че помежду им имало доста решително обяснение, ни казаха сестрите ѝ като предположение... впрочем сериозно предположение. Но нали тя е едно такова самоволно и фантастично създание, че просто не можеш нищо да кажеш! Тя притежава всичките възвишени, всичките блестящи качества на сърцето и ума, всичко това го има, приемам, но е толкова капризна и подигравателна — с една дума, дяволски характер и отгоре на това със своите фантазии. Преди малко се присмя в очите на майка си, на сестрите си, на княз Шч.; за мене да не говорим, рядко не ми се присмива, но нали знаеш колко я обичам аз, обичам дори подигравките ѝ — и затова, струва ми се, туй дяволче особено ме обича, тоест повече от всички други. Басирам се, че и у тебе е намерила вече на какво да се подиграе. Преди малко ви сварих да приказвате след бурята, която избухна горе: тя седеше с тебе, сякаш нищо не е било.

Князът се изчерви ужасно и стисна дясната си ръка, но не каза нищо.

— Скъпи ми, добри ми Лев Николаич! — с чувство и с жар каза изведнъж генералът. — Аз... и дори самата Лисавета Прокофиевна (която впрочем пак е почнала да те хока, а заедно с тебе и мене зарад тебе, само че не разбирам защо), ние все пак те обичаме, искрено те обичаме и те уважаваме въпреки всичко, въпреки че това може би не личи. Но съгласи се, скъпи приятелю, сам се съгласи каква внезапна загадка и каква мъка е да чуеш, когато изведнъж това хладнокръвно дяволче (защото тя бе застанала пред майка си и се преструваше на дълбоко възмутена от всички наши въпроси, най-вече от моите, защото, дявол да го вземе, аз проявих глупост, хрумна ми да се покажа строг като глава на семейство — няма що, проявих глупост), ей тъй това хладнокръвно дяволче изведнъж с подигравка ти заявява, че тази „побъркана“ (така се изрази тя и аз се учудих, като я чух да повтаря твоите думи: „Нима не можахте, казва, да се, сетите досега“), че тази побъркана „си е втълпила в главата да ме ожени на всяка цена за княз Лев Николаевич и затова гледа да прогони Евгений Павлич от къщата

ни...“ Това каза само; не даде никакво друго обяснение и прихна да се смее, а ние останахме със зинали уста, докато тя тръшна вратата и излезе. После ми разправиха за днешния инцидент с нея и с тебе... и... и... слушай, скъпи княже, ти не си докачлив човек и си много умен, забелязал съм го, но... не се сърди, ако ти кажа, че тя ти се присмива. Бога ми! Като дете ти се присмива и затова ти не ѝ се сърди, но това е положително така. Не мисли кой знае какво — тя просто се шегува и с тебе, и с всички нас, от безделие. Хайде сбогом! Нали знаеш нашите чувства? Нашите искрени чувства към тебе? Те са неизменни, никога нищо не може да ги измени... но... аз трябва да се отбия тук, довиждане! Рядко съм се пържил така на тиган (тъй ли се казваше?), както сега... И това ми било летуване!

Когато остана сам на кръстопътя, князът се огледа, прекоси бързо улицата, приближи се до осветения прозорец на една вила, разгъна едно малко листче, което бе стискал силно в дясната си ръка през всичкото време, докато говореше с Иван Фьодорович, и прочете под слабите лъчи на светлината:

„Утре в седем часа сутринта ще бъда на зелената пейка в парка и ще ви чакам. Реших да говоря с вас по един извънредно важен въпрос, който пряко ви засяга.

P.S. Надявам се, че няма да покажете никому тази записка. Макар че ми е съвестно да ви правя такава поръка, аз реших, че си я заслужавате и я написах, като се червях от срам за вашия смешен характер.

PP. SS. Това е същата зелена пейка, която днес ви показах. Трябва да се срамувате, че бях принудена и това да прибавя.“

Записката беше написана набърже и сгъната небрежно, най-вероятно миг преди да дойде Аглая на терасата. С неописуемо вълнение, което стигаше до уплаха, князът пак стисна силно записката в ръката си и побърза да се дръпне от светлината на прозореца като изплашен крадец; но при това движение изведнъж се сблъска здравата с един господин, който беше точно зад него.

— Аз ви следя, княже — каза господинът.

— Вие ли сте, Келер? — извика князът учудено.

— Търся ви, княже. Чаках ви пред вилата на Епанчини, дето не можех, разбира се, да вляза. Вървах по петите ви, докато бяхте с генерала. На вашите услуги съм, княже, разполагайте с Келер. Готов съм да се жертвувам и дори да умра, ако потрябва.

— Но... защо?

— Ами че сигурно ще ви извикат на дуел. Този поручик Моловцов, аз го познавам, тоест не лично... няма да понесе оскърблението. На хора като мене и Рогожин той, разбира се, гледа като на измет, и то може би с право, така че единствен вие ще трябва да отговаряте. Ще трябва да се плаща за счупеното, княже. Чух, че събирал сведения за вас и сигурно още утре неговият приятел ще дойде у вас, а може би вече чака. Ако ми направите честта да ме изберете за секундант, аз съм готов да си дам и живота за вас; затова ви търсех, княже.

— Значи, и вие ми говорите за дуел! — разсмя се изведнъж князът за най-голяма изненада на Келер. Заливаше се от смях. Келер, който наистина бе стоял като на тръни, докато не изпълни желанието си да се предложи за секундант, почти се обиди, като гледаше колко весело се смее князът.

— Но вие, княже, му хванахте днес ръцете. Един благородник мъчно може да понесе това, още по-малко публично.

— А той ме блъсна в гърдите! — извика князът, смеейки се. — Няма защо да се бием! Аз ще се извиня пред него и ще се свърши всичко. А ако трябва да се бием, ще се бием! Нека стреля; аз дори го искам. Ха-ха! Сега аз знам да зареждам пистолет! Вие знаете ли да зареждате пистолет, Келер? Най-напред трябва да се купи барут за пистолет, който да не е влажен и едър, какъвто употребяват за топовете; след това първо трябва да се тури барутът, да се извади от някоя врата дреб и после вече да се вкара куршумът, но не куршумът преди барута, защото няма да гръмне. Чувате ли, Келер: защото няма да гръмне. Ха-ха! Не е ли това великолепно доказателство, приятелю Келер? Ах, Келер, знаете ли, че ей сега ще ви прегърна и целуна? Ха-ха-ха! Как стана така, че днес изведнъж изникнахте пред мене? Елате някой ден, но по-скоро, у дома да пием шампанско. Всички ще се напием! Знаете ли, че аз имам дванадесет бутилки шампанско в зимника на Лебедев? Лебедев ми го продаде „оказион“ завчера, още на

другия ден, след като се преместих у него, купих ги всичките! Ще събера цялата компания! Кажете, вие ще спите ли тази нощ?

— Както всяка нощ, княже.

— Тогава приятни сънища! Ха-ха!

Князът прекоси улицата и изчезна в парка, като остави Келер замислен и малко учуден. Той не беше виждал още княза в такова особено настроение, пък и никога не можеше да си го представи така.

„Може би е в треска, защото е нервен човек и всичко това му е подействувало, но той, разбира се, няма да се уплаши. Такива като него не се плашат, Бога ми! — мислеше Келер. — Хм, шампанско! Все пак интересно известие. Дванадесет бутилки, цяла дузинка; няма що, доста порядъчен гарнизон. Обзалагам се, че Лебедев е взел от някого като залог това шампанско. Хм... но този княз е доста мил; вярно, обичам такива хора; ала няма време за губене и... щом има шампанско, тъкмо сега е моментът...“

Че князът беше като в треска, това бе наистина вярно.

Той се скита дълго из тъмния парк и най-после „се усети“, че се разхожда по една и съща алея. В съзнанието му бе останал споменът, че по тази алея бе минал вече тридесет-четиридесет пъти напред-назад между пейката и едно старо дърво, което беше високо и се виждаше от около сто крачки. Но дори да искаше, не би могъл да си спомни какво бе мислил, докато се разхождаше почти цял час из парка. Впрочем неволно осъзна една мисъл, която го накара изведнъж да избухне в смях; макар че нямаше защо да се смее, все го избиваше на смях. Дойде му на ум, че предположението за дуела е могло да се породии не само в главата на Келер и че следователно обяснението как се зарежда пистолет може би не е случайно... „Гледай ти! — спря се той, озарен изведнъж от друга мисъл. — Преди малко, когато слезе на терасата и ме намери в ъгъла, тя се учуди много, че ме вижда там; смя се силно... предложи ми чай; а нали в това време записката е била вече в ръцете й, ще рече, знаела е със сигурност, че съм на терасата. Тогава защо се учуди? Ха-ха-ха!“

Той извади записката от джоба си и я целуна, но веднага се спря и се замисли.

„Колко е чудно това! Колко е чудно!“ — каза той след минута дори с някаква тъга: в моменти, когато чувствуваше голяма радост, винаги му ставаше тъжно, без сам да знае защо. Той се огледа

втречено наоколо и се зачуди, че е дошъл на това място. Почувствува голяма умора, приближи се до пейката и седна. Около него беше необикновено тихо. Музиката бе престанала да свири. Може би нямаше вече никой в парка; естествено минаваше единадесет и половина. Нощта беше тиха, топла, светла — петербургска нощ в началото на юни, но в гъстия сенчест парк, в алеята, дето се намираще, беше вече почти съвсем тъмно.

Ако в този момент някой му кажеше, че е влюбен, страстно влюбен, щеше да отхвърли тази мисъл с учудване и може би дори с негодувание. А ако този някой прибавеше, че записката на Аглая е любовна записка, определяне на любовна среща, той щеше да умре от срам за предположението на този човек и може би щеше да му обяви дуел. Всичко това беше напълно искрено и той нито веднъж не се усъмни и не допусна ни най-малка „двойна“ мисъл за възможността да бъде обичан от тази девойка или дори за възможността той да я обича. Той би сметнал за нещо чудовищно възможността да бъде обичан „такъв човек като него“. Струваше му се, че ако наистина в тая работа има нещо, то беше просто игра от нейна страна; но той всъщност беше някак твърде равнодушен към тази игра и я намираще съвсем в реда на нещата; замислен и загрижен беше за нещо съвсем друго. Той бе повярвал напълно на думите на генерала, който в своето безпокойство бе казал преди малко, че тя се присмива на всички и най-вече на него, княза. Не беше се почувствувал ни най-малко оскърбен от това; според него така и трябваше да бъде. Всичко се свеждаше за него главно в това, че утре рано заранта той пак ще я види, ще седи до нея на зелената пейка, ще я слуша да му обяснява как се зарежда пистолет и ще я гледа. Нищо повече не му трябваше. Един-два пъти той също се запита какво ли има тя да му каже и каква е тази толкова важна работа, която пряко го засяга. Той не се усъмни впрочем нито за момент, че наистина съществува такава „важна работа“, за която му определяха среща, но почти съвсем не мислеше за тази важна работа сега и дори нямаше ни най-малко желание да мисли.

Бавни стъпки изскърцаха по пясъка на алеята и го накараха да вдигне глава. Един човек, чието лице беше мъчно да се различи в тъмнината, се приближи до пейката и седна до него. Князът се премести бързо към него, почти го докосна и позна бледото лице на Рогожин.

— Знаех си, че скиташ някъде насам и дълго не те търсих — процеди през зъби Рогожин.

Те се виждаха за пръв път след срещата си в коридора на хотела. Смаян от внезапното появяване на Рогожин, князът известно време не можа да събере мислите си и в сърцето му се съживи мъчително чувство. Рогожин явно си даваше сметка за впечатлението, което беше направил; ала, макар че в първия момент беше смутен, говореше с една лекота, която изглеждаше престорена, но князът скоро доби впечатление, че в него няма нищо престорено и дори никакво особено смущение; ако в жестовете и в приказката му имаше някаква стеснителност, тя беше само външна; в душата си този човек не можеше да се промени.

— Как ме... намери тук? — попита князът, за да каже нещо.

— Научих от Келер (аз ходих и у вас), че си отишъл в парка; а, рекох си, познах.

— Какво искаш да кажеш с това „познах“? — тревожно подхвана князът изтърваната дума.

Рогожин се усмихна, но не даде обяснение.

— Получих писмото ти, Лев Николаич; напразно е всичко това... каква нужда е имало!... А сега ида от нейна страна; заръча непременно да отидеш да я видиш; имала да ти казва нещо много важно. Още днес искаше да те види.

— Ще отида утре. Сега се прибирам в къщи; ти ще дойдеш ли... у дома?

— Защо да идвам? Казах ти всичко; сбогом.

— Мигар няма да дойдеш? — тихо го попита князът.

— Чуден човек си, Лев Николаич, просто да ти се чуди човек.

И Рогожин се усмихна ядовито.

— Защо пък? Откъде ти иде сега тая злоба срещу мене? — тъжно и с жар поде князът. — Та ти сам знаеш сега, че всичко, което си мислил, е било погрешно. Впрочем аз си предполагах, че злобата ти срещу мене не е минала, и то знаеш ли защо? Защото ти посегна на живота ми и затова злобата ти не минава. Казвам ти, че помня само оня Парфьон Рогожин, с когото се побратимихме него ден, като си разменихме кръстовете; писах ти го във вчерашното писмо, за да забравиш дори да мислиш за тази лудост и да не ми говориш вече за него. Защо страниш от мене? Защо криеш ръката си? Казвам ти, че

всичко, което се случи тогава, го смятам само за един момент на лудост: разбирам сега много добре състоянието ти през целия оня ден, както разбирам себе си. Това, което си бе въобразил, не съществуваше и не можеше да съществува. Защо тогава да има злоба помежду ни?

— Че ти способен ли си да изпитваш злоба! — засмя се пак Рогожин в отговор на топлите, неочаквани думи на княза. Той наистина стоеше две-три крачки настрана от него, криеше ръцете си.

— Сега вече съвсем не върви да те посещавам, Лев Николаич — прибави той бавно в заключение, сякаш казваше някаква сентенция.

— Толкова ли вече ме мразиш?

— Аз не те обичам, Лев Николаич, защо да идвам тогава при тебе? Ех, княже, ти си досущ като някое дете: поиска ли играчка, веднага трябва да му я дадеш, но то нищо не разбира. Всичко, което сега ми казваш, си го написал точно в писмото си и нима аз не ти вярвам? Вярвам на всяка твоя дума и знам, че никога не си ме лъгал и че и в бъдеще няма да ме излъжеш! И въпреки това не те обичам. Ето пишеш ми, че всичко си забравил и че помниш само Рогожин, с когото си разменил кръста си, а не оня Рогожин, който вдигна тогава нож срещу тебе. Но откъде знаеш ти моите чувства? (Рогожин пак се усмихна.) Ами че може от него ден аз нито веднъж да не съм се разкажал, а ти вече ми прати братската си прошка. Може същата вечер да съм мислил вече за съвсем друго, а за това...

— И да мисли забравил! — каза князът. — Как не! Басирам се, че веднага си взел тогава влака за Павловск да дойдеш при оркестъра и си я следил и наблюдавал в тълпата точно тъй, както го направи днес. Мислиш, че ме учуди ли? Да не беше тогава в такова състояние, в което бе способен да мислиш само за едно, може би и ножа нямаше да вдигнеш срещу мене. Аз имах тогава предчувствие още от сутринта, като те гледах; знаеш ли ти как изглеждаше? Когато си разменяхме кръстовете, точно тогава може би почна да се събужда у мене тази мисъл. Защо ме води ти тогава при старата? Надяваше се да спреш с това ръката си ли? Но не е възможно да си помислил за това, а само ей тъй си го почувствувал като мене... И двамата сме имали тогава същото чувство. Ако не беше вдигнал тогава ръка срещу мене (която Бог ти я отблъсна), с какво лице бих стоял сега пред тебе? Защото и без това аз вече те подозирах, един и същ грях сторихме и двамата! (Хайде, не се мръщи! Защо се смееш?) „Не съм се разкайвал!“ —

казваш ти. Но и да си искал, може би не би могъл да се разкаеш, защото отгоре на всичко ти не ме обичаш. Да бях и като ангел невинен пред тебе, пак нямаше да ме търпиш, щом мислиш, че тя не тебе, а мене обича. Ето това е то ревността. А виж какво намислих тази седмица, Парфьон, и държа да ти го кажа: знаеш ли, че тя те обича сега може би повече от всички, и дори толкова, че колкото повече те измъчва, толкова повече те обича. Тя няма да ти го каже, но ти трябва да съумееш да го разбереш. Защо въпреки всичко тя в края на краищата ще се омъжи за тебе? Тя ще го каже един ден на тебе самия. Има жени, които дори искат да бъдат така обичани, а тя е тъкмо от тях! А твоят характер и твоята любов трябва да я смаят! Знаеш ли, че жената е способна да измъчи мъжа с жестокости и подигравки и нито веднъж да не почувствува угризение на съвестта, защото всеки път, като те гледа, ще си казва: „Измъчвам го сега до смърт, но затова пък после ще го възнаградя с любовта си...“

Рогожин изслуша княза докрай и прихна да се смее.

— Ама и ти самият, княже, да не си попаднал на такава? Чух някои неща за тебе, дали са верни?

— Какво, какво си могъл да чуеш? — трепна изведнъж князът и спря извънредно смутен.

Рогожин продължи да се смее. Той бе изслушал княза с известно любопитство, а може би и с известно удоволствие; радостното и горещо увлечение на княза го смая и ободри.

— Пък не само чух, но и сам виждам сега, че е вярно — прибави той, — че кога си говорил ти така, както сега? Та тия приказки съвсем като че ли не са твои. Ако не бях чул подобни неща за тебе, нямаше и да дойда да те търся чак тук в парка, и то в полунощ.

— Съвсем не те разбирам, Парфьон Семьонич.

Още отдавна тя ми разправяше за тебе, а днес и лично се уверих, като те видях да седиш на концерта до оная. Тя ми се кълна, и вчера, и днес ми се кълна, че ти си влюбен като котка в Аглая Епанчина. За мене, княже, от това ни по-топло, ни по-студено, а и не е моя работа: ако ти си я разлюбил, тя още не те е разлюбила. Нали знаеш, че тя иска на всяка цена да те ожени за другата, такъв обет е дала, хе-хе! „Без това нящо — казва — няма да се омъжи за тебе, те в черквата и ние в черквата.“ Какво значи това, не мога да разбера и никога не съм разбирал: или те обича безгранично, или... щом те обича, защо ще

иска да те жени за друга? Казва ми още: „Искам да го видя щастлив“, значи, обича те.

— Казвал съм ти и ти писах, че тя... не е с ума си — каза князът, след като изслуша с мъка Рогожин.

— Господ знае! В това ти може би се лъжеш... впрочем днес, когато я заведох от концерта в къщи, тя ми определи деня: „Ние ще се оженим сигурно след три седмици — казва, — ако не и по-рано“; закле се, свали иконата и я целуна. Така че, княже, сега от тебе зависи работата, хе-хе!

— Всичко това е бълнуване! Това, което ми говориш, никога, никога няма да стане! Утре ще дойда да ви видя...

— Как можеш да казваш, че е луда? — забеляза Рогожин. — Защо за всички други е с ума си, а само за тебе е побъркана? Как тогава ще пише писма там? Ако е луда, там също биха забелязали по писмата.

— Какви писма? — попита уплашен князът.

— Пише там, на *другата*, а тя ги чете. Нима не знаеш? Тогава ще узнаеш; сигурно тя самата ще ти ги покаже.

— На това не може да се вярва! — извика князът.

— Ех и ти, Лев Николаич, малко ги разбираш още тези работи, доколкото виждам, едва сега започваш. Почакай: и своя собствена полиция ще почнеш да поддържаш, и сам ще караулиш ден и нощ, и всяка стъпка, която направят, ще знаеш, ако само...

— Стига и не ми говори никога вече за това! — извика князът. — Слушай, Парфьон, малко преди да дойдеш, се разхождах тук и изведнъж почнах да се смея, без да знам защо, а то било, защото се сетих, че сякаш нарочно утре е моят рожден ден. Сега приближава дванадесет часът. Ела да посрещнем тоя ден! Имам вино, ще пием, ти ще ми пожелаеш това, което аз сам не знам сега да си пожелаая, и то тъкмо ти трябва да ми го пожелаеш, а пък аз ще ти пожелаая пълно щастие. Ако не искаш, върни ми кръста! Ти нали не ми го прати на другия ден! Нали е на шията ти? И сега го носиш?

— На шията ми е — каза Рогожин.

— Тогава да вървим. Не искам да посрещам новия си живот без тебе, защото за мене започна нов живот! Ти не знаеш ли, Парфьон, че днес започна новият ми живот?

— Сега сам виждам и знам, че е започнал; и на нея ще го кажа.
Ти не си съвсем на себе си, Лев Николаич!

IV

Наближавайки заедно с Рогожин вилата си, князът забеляза много учуден, че на терасата му, ярко осветена, се беше събрало шумно и многобройно общество. Веселата компания се смееше, викаше, като че се препираше и крещеше; от пръв поглед се виждаше, че хората прекарват най-радостно времето си. И наистина, когато се качи на терасата, князът видя, че всички пиеха, и то шампанско и като че ли вече доста отдавна, тъй като мнозина от гуляещите бяха вече успели да станат доста възторжени. Гостите бяха все познати на княза, но странното беше, че ги виждаше събрани всички наедно, сякаш са поканени, макар че князът не беше канил никого, а за рождения си ден се беше сетил неочаквано едва преди малко.

— Казал си навярно някому, че ще черпиш шампанско и ето ги вече довтасали — измърмори Рогожин, като се изкачваше след княза на терасата, — знаеме ги тези неща; само им свирни... — прибави той почти със злоба, като си спомни естествено за своето скорошно минало.

Всички посрещнаха княза с викове и пожелания, заобиколиха го. Някои бяха много шумни, други по-спокойни, но щом научиха за рождения му ден, всички се приближиха и побързаха един по един да го поздравят. Присъствието на някои лица, например на Бурдовски, заинтересува княза; но най-чудното беше, че сред тази компания се намери изведнъж и Евгений Павлович; князът почти не искаше да вярва на очите си и насмалко не се уплаши, като го видя.

В това време Лебедев, почервенял и почти изпаднал във възторг, дотича да даде обяснения; той беше съвсем цъфнал. От бръщолевенето му се разбра, че всички се събрали по най-естествен начин и дори случайно. Най-напред на мръкване дошъл Иполит и понеже се чувствувал много по-добре, пожелал да почака княза на терасата и се излегнал на дивана. После при него излязъл Лебедев, след това цялото му семейство, тоест дъщерите му и генерал Иволгин. Бурдовски пристигнал с Иполит, когото придружавал. Минавайки край вилата, Ганя и Птицин се отбили, изглежда, преди малко (тяхното появяване

съвпаднаше с инцидента в казиното); след това дошъл Келер, казал, че днес князът има рожден ден и поискал шампанско. Евгений Павлович дошъл едва преди около половин час. И Коля настоявал, колкото могъл, да се поднесе шампанско и да се уреди празник. Лебедев на драго сърце се съгласил да даде шампанско.

— Но от моето, от моето! — бръщолевеше той на княза. — На мои собствени разноски, за да ви чествуваме и честитим, ще има и угощение, закуска, за това се грижи дъщеря ми; но да знаехте, княже, на каква тема приказваме. Нали си спомняте Хамлетовото: „Да бъдеш или да не бъдеш?“ Съвременна тема, съвременна! Въпроси и отговори... И господин Терентиев е донемайкъде... не иска да спи! Но от шампанското пийна само една глътка, само една глътка, няма нищо да му стане... Приближете се, княже, и решете спора! Всички вас чакаха, всички разчитаха на вашия изключителен ум...

Князът забеляза благия, мил поглед на Вера Лебедева, която също си пробиваше път, за да стигне до него. Тя беше първата, на която той подаде ръка; тя се изчерви от удоволствие и му пожела „щастлив живот *от тоя ден нататък*“. След това изтича бързо в кухнята, дето приготвяше закуската; ала и преди идването на княза, щом само можеше да се откъсне за момент от работата си, тя изтичваше на терасата и с две уши слушаше разпалените и безкрайни спорове на малко пийналите гости по най-отвлечени и странни, за нея въпроси. По-малката ѝ сестра бе заспала със зинала уста върху един сандък в съседната стая, но момчето, синът на Лебедев, стоеше до Коля и Иполит и, по възхитения израз на лицето му се виждаше, че е готов да стои тук, без да мръдне, ако ще би и десет часа непрекъснато, за да се наслаждава на разговора.

— Чаках ви с голямо нетърпение и много се радвам, че ви виждам да идвате така щастлив — каза Иполит, когато князът веднага след Варя се приближи да му стисне ръката.

— А отде знаете, че съм „така щастлив“?

— По лицето ви се вижда. Поздравете господата и побързайте да седнете тук при нас. С голямо нетърпение ви чаках — прибави той, като многозначително наблегна на това, че е чакал. Когато князът попита не е ли опасно за здравето му да седи толкова късно, той отговори, че сам се учудва как преди три дни не искал да живее повече, а никога не се е чувствувал по-добре от тази вечер.

Бурдовски скочи и смотолеви, че е дошъл „само така...“, за да „придружи“ Иполит, и че също се радва; че в писмото си „писал глупости“, а сега „просто се радва...“ Той не довърши, стисна силно ръката на княза и седна на стола.

Когато поздрави всички, князът се приближи до Евгений Павлович. Той веднага го хвана под ръка...

— Имам да ви кажа само две думи — пошепна му той, — и то по една извънредно важна работа; да се оттеглим за една минута.

— Две думи — пошепна и друг глас на другото ухо на княза и друга ръка го хвана под ръка от другата страна. Князът с учудване забеляза една страшно рошава, почервеняла, намигаща му и смееща се личност, в която веднага позна Фердишченко, бог знае откъде попаднал тук.

— Спомняте ли си за Фердишченко? — запита той.

— Откъде попаднахте тук? — извика князът.

— Той се разкайва! — извика Келер, който се беше приближил бързо. — Беше се скрил, не искаше да се явява пред вас, скрил се беше там в ъгъла, разкайва се, княже, чувствува се виновен.

— Но в какво, в какво?

— Аз го срещнах, княже, преди малко го срещнах и го доведох; той е един от редките ми приятели; но той се разкайва.

— Много се радвам, господа; елате, седнете тук при другите, аз ей сега ще дойда — отърва се най-после князът, като побърза да отиде при Евгений Павлович.

— Забавно е тук у вас — забеляза той — и аз с удоволствие ви чаках около половин час. Вижте какво, любезни Лев Николаевич, аз уредих всичко с Курмишев и дойдох да ви успокоя; няма какво да се тревожите, той погледна на работата много, много разумно, толкова повече, че според мене по-скоро той самият е виновен.

— Кой е този Курмишев?

— Ами че този, комуто днес хванахте ръцете... Той беше толкова разярен, че искаше още утре да прати при вас секунданти за обяснение.

— Оставете, каква глупост!

— Разбира се, че е глупост и сигурно щеше да свърши с глупост; но у нас има такива хора...

— Вие може би сте дошли и за нещо друго, Евгений Павлич?

— О, разбира се, ида и по друга работа — разсмя се той. — Утре в зори, мили княже, аз отивам в Петербург по тази нещастна история (историята с вуйчо ми де); представете си: всичко това е вярно и всички го знаят вече освен мене. Толкова смаян бях, че нямах дори време да намина там (у Епанчини); утре също няма да мога, тъй като ще бъда в Петербург, разбирате, нали? Може би ще отсъствам два-три дни — с една дума, тръгна ми наопаки. Макар че не е кой знае колко важна работа, но аз размислих, че трябва да се обясня с вас най-откровено по някои неща, и то без отлагане, тоест преди заминаването ми. Сега, ако речете, аз ще поседя и ще почакам, докато всички се разотидат; пък и няма къде другаде да ходя: толкова съм развълнуван, че не ми се и спи. Най-после, макар че е безочливо и нередно да се натрапиш така на един човек, аз ще ви кажа искрено: дошъл съм да търся вашето приятелство, мили ми княже; вие нямате равен на себе си, тоест не лъжете на всяка крачка, а може би и съвсем, а аз имам нужда от приятел и съветник по една работа, защото положително сега се намирам в числото на нещастните...

Той пак се засмя.

— Там е лошото — замисли се за минутка князът, — че вие искате да почакате, докато те се разотидат, а пък бог знае кога ще стане то. Не е ли по-добре да отидем сега в парка; уверявам ви, те ще ме почакаат; аз ще се извиня.

— Не, не, аз си имам съображения и не искам да заподозрат, че гледаме да водим някакъв специален разговор; тук има хора, които се интересуват много от нашите отношения — не го ли знаете, княже? И много по-добре ще бъде да видят, че изобщо си поддържаме най-приятелски отношения, а не само при изключителни случаи — нали разбирате? След два-три часа те ще се разотидат; аз ще ви отнема двадесетина минути, най-много половин час...

— Но, моля ви се, заповядайте; аз се много радвам, излишно беше да се обяснявате; а за добрите ви думи, за приятелските ни отношения много ви благодаря. Извинете, че днес съм разсеян; знаете ли, някак съвсем ми е невъзможно да бъда в този момент внимателен.

— Виждам, виждам — каза Евгений Павлович с лека усмивка. Той беше тази вечер в много весело настроение.

— Какво виждате? — трепна князът.

— А вие дори не подозирате, мили княже — продължи да се усмихва Евгений Павлович, без да отговаря пряко на въпроса му, — не подозирате, че аз съм просто дошъл да ви излъжа и между другото да изкопча някои сведения от вас, а?

— Че сте дошли да изкопчите нещо, в това няма съмнение — засмя се най-сетне и князът — и дори може би сте решили и да ме поизмамите. Но какво да ви кажа, аз не се боя от вас; освен това всичко ми е сега някак безразлично, ще ми повярвате ли? И... и... и тъй като предварително съм убеден, че все пак вие сте великолепен човек, може би в края на краищата наистина ще станем приятели. Вие ми харесахте много, Евгений Павлич, вие сте... според мене много, много почтен човек!

— Във всеки случай е много приятно да има човек работа с вас за каквото и да било — заключи Евгений Павлович, — хайде да вървим, аз ще изпия една чаша за ваше здраве; много съм доволен, че тъкмо вас пипнах. А! — спря се той изведнъж. — Този господин Иполит у вас ли е дошъл да живее?

— Да.

— Но той няма да умре веднага, струва ми се?

— Защо?

— Така, нищо; аз прекарах половин час с него тук... През цялото това време Иполит чакаше княза и непрекъснато поглеждаше към него и към Евгений Павлович, когато те разговаряха настрана. Той се оживи трескаво, когато те се приближиха до масата. Беше неспокоен и възбуден; пот избиваше по челото му. В святкащите му блуждаещи очи се четеше освен някакво постоянно безпокойство и някакво неопределено нетърпение; погледът му се местеше безцелно от предмет на предмет, от едно лице на друго. Макар че досега вземаше голямо участие в общия шумен разговор, оживлението му бе само трескаво; всъщност той не внимаваше в разговора; спореше несвързано, изразяваше се подигравателно, нехайно и парадоксално; не се доизказваше и спираше по средата на разговора, който сам преди минута бе започнал разпалено. Князът научи с изненада и съжаление, че му бяха позволили спокойно да изпие тази вечер цели две чаши шампанско и че пред него стоеше трета чаша, вече започната. Но той научи това едва по-късно; в момента не можеше да забележи каквото и да било.

— А знаете ли, аз ужасно се радвам, че тъкмо днес е вашият рожден ден! — извика Иполит.

— Защо?

— Ще видите; сядайте по-скоро; първо, защото са се събрали всички тези ваши... хора. С право съм смятал, че ще има хора; за пръв път в живота сметката ми излезе вярна! Жалко само, че не знаех от по-рано за рождения ви ден, щях да донеса подарък... Ха-ха! А може пък и да съм дошъл с подарък! Много ли има още до разсъмване?

— До разсъмване няма и два часа — забеляза Птицин, след като погледна часовника си.

— Но защо ти е сега да се съмне, когато и без това може да се чете вълн? — забеляза някой.

— За да мога да видя крайчеца на слънцето. Може ли да се пие за здравето на слънцето, княже, как мислите вие?

Иполит зададе въпроса твърдо, като се обръщаше към всички дръзко, сякаш командуваше, но като че ли самият той не забелязваше това.

— Може, да прием; само че няма ли да бъде по-добре да се успокоите, Иполит?

— Вие пък все за спане ми говорите; вие сте моята бавачка, княже! Щом слънцето се покаже и „зазвучи“ на небето (от кого беше този стих: „слънцето zazвуча на небето“^[1]? Безсмислено, но хубаво!) — и ние хайде в леглото. Лебедев! Нали слънцето е източник на живота? Какво значат тези думи „източници на живота“ в апокалипсиса? Вие чували ли сте за „звездата Пелин“, княже?

— Чувах, че Лебедев смята тази „звезда Пелин“ за железопътната мрежа, пръсната из Европа.

— Не, позволете, така не може — завика Лебедев, като скочи и размаха ръце, сякаш искаше да спре общия смях, който избухваше. — Позволете! С тези господа... всичките тези господа — обърна се той изведнъж към княза, — ами че по известни въпроси... ето що... — и той удари безцеремонно два пъти по масата, което още повече увеличи смеха.

Макар че беше в обикновеното си „вечерно“ състояние, този път Лебедев бе много възбуден и раздразнен от дългия „научен“ спор преди това, а в такива случаи се отнасяше към противниците си с безкрайно и до немай-къде открито презрение.

— Така не става! Преди половин час, княже, постигнахме съгласие да не се прекъсваме; да не се смеем, докато някой говори; да го оставим свободно да се изкаже, а след това вече нека му възразяват, ако искат, атеистите; ето, избрахме си генерала за председател! А то какво става? Така можеш да объркаш всеки, който излага възвишени, дълбоки идеи...

— Та говорете де, говорете: никой не ви пречи! — чуха се гласове.

— Говорете, но не се отплесвайте.

— Каква е тая „звезда Пелин“? — запита някой.

— Представа нямам! — отговори генерал Иволгин, който бе заел отново с важен вид мястото си на председател.

— Страшно обичам всички тези спорове и караници, княже, научните, разбира се — избърбори в това време Келер, като се клатеше на стола си в истинско опиянение и нетърпение, — научните и политическите — обърна се той изведнъж и неочаквано към Евгений Павлович, който бе седнал почти до него. — Знаете ли, много обичам да чета във вестниците за дебатите в английския парламент, тоест не за това, какво разискват там (вие знаете, не съм политик), а за това, как се разговарят помежду си, как се държат, така да се рече, като политици: „благородният виконт, който е седнал срещу мене“, „благородният граф, който споделя моята мисъл“, „благородният мой опонент, който учуди Европа със своето предложение“, тоест всички тези изреченийца, целия този парламентаризъм на един свободен народ — ето какво привлича хора като мене! Просто съм очарован, княже. Аз винаги съм бил артист в дълбочината на душата си, кълна ви се, Евгений Павлич.

— Значи, след всичко това — горещеше се в другия ъгъл Ганя — според вас излиза, че железниците са проклети, че те са гибел за човечеството, че те са отрова, паднала от небето, за да размъти „източниците на живота“?

Тази вечер Гаврила Ардалионович беше в особено възбудено състояние и по впечатлението на княза весело, едва ли не тържествено настроен. С Лебедев естествено той се шегуваше, за да го предизвика, но скоро и сам се разпали.

— Не, не железниците! — възрази Лебедев, който в едно и също време хем се нервираще прекомерно, хем изпитваше грамадна наслада.

— Всъщност не са само железниците, които могат да размътят източниците на живота, а проклето е всичко това изцяло, всичкият този научен и практичен дух на нашите последни векове, в неговата цялост, може би е наистина проклет.

— Сигурно ли е проклето, или само може би? Защото е важно да се знае в случая — попита Евгений Павлович.

— Проклето, проклето, сигурно е проклето! — разпалено потвърди Лебедев.

— Не бързайте, Лебедев, сутрин вие сте много по-добре разположен — подхвърли усмихнат Птицин.

— Затова пък вечер съм по-откровен! Вечер съм по-сърдечен и по-откровен! — разпалено се обърна Лебедев към него. — По-искрен и по-определен, по-честен и по-почтен, но макар че сега се излагам на вашите нападки, пет пари не давам; към всички ви отправям предизвикателство сега, към всички атеисти; как ще спасите вие света и какъв верен път му посочихте към спасението — вие, хората на науката, на промишлеността, на акционерните дружества, чиновниците и всички останали? С какво ще спасите света? С кредит ли? Какво е това кредит? Докъде ще ви изкара той?

— Ей, че сте любопитен! — забеляза Евгений Павлович.

— А моето мнение е, че който не се интересува от тези въпроси, той е безделник от висшето общество, господине!

— Кредитът ще ни изведе поне до обща солидарност и равновесие на интересите — забеляза Птицин.

— И нищо повече! Нямате ли друга морална основа освен задоволяването на личния егоизъм и на материалните нужди? Общ мир, общо щастие — произтичащи от нуждата! Позволете да попитам: така ли трябва да ви разбирам, уважаеми господине?

— Ами че обща необходимост за всички хора е да живеят, да пият и да ядат, а абсолютното и в края на краищата научно убеждение, че не можете да задоволите тези нужди без общо сдружаване и солидарност на интересите, е, струва ми се, достатъчно силна мисъл, за да послужи като опорна точка и като „източник на живот“ за бъдещите векове на човечеството — забеляза вече сериозно разпален Ганя.

— Необходимостта да пиеш и ядеш, тоест единствено само инстинктът за самосъхранение...

— Та малко ли е това? Инстинктът за самосъхранение е нормален закон за човечеството...

— Кой ви е казал това? — извика изведнъж Евгений Павлович. — Че е закон — вярно е, но толкова е нормален, колкото и законът за разрушението, дори на саморазрушението. Мигар единствено самосъхранението представлява нормален закон за човечеството?

— Охо! — извика Иполит, като се обърна бързо към Евгений Павлович и го загледа със страшно любопитство; но щом видя, че той се смее, засмя се и той, побутна Коля, който стоеше до него, и пак го попита колко е часът, дори дръпна сребърния часовник на Коля и жадно погледна стрелките. След това, забравил сякаш всичко, той се изтегна на дивана, отметна ръце под главата си и впери поглед в тавана; след половин минута отново седеше на масата, изправен и заслушан в дрънканиците на разгорещилия се до немай-къде Лебедев.

— Ето една коварна и иронична мисъл, предизвикателна мисъл! — със страст поде Лебедев парадокса на Евгений Павлович. — Ала тази мисъл е вярна, макар че я изказахте с цел да подбудите противниците да се сбият! Защото вие, светски шегобиец и кавалерист (макар и не без способности), сам не знаете колко е дълбока и вярна вашата мисъл! Да, господине! Законът за саморазрушението и законът за самосъхранението са еднакво силни за човечеството! Дяволът еднакво ще си служи и с двата, за да властвува над човечеството до незнайни още за нас времена. Вие се смеете? Вие не вярвате в дявола? Невярването в дявола е френска мисъл, повърхностна мисъл. Знаете ли вие кой е дяволът? Знаете ли името му? И без да знаете дори името му, вие по примера на Волтер се присмивате на вида му, на копитата, опашката и рогата му, измислени от вас; защото нечистият дух е велик и страшен дух, но няма копита и рога, които вие сте му измислили. Но не става за него въпрос сега!...

— Откъде знаете, че не става за него въпрос сега? — извика изведнъж Иполит и се засмя до припадък.

— Ето една умна и загатваща мисъл! — похвали го Лебедев. — Ала все пак не е там работата. Въпросът за нас е да знаем дали не са отслабнали „източниците на живота“ чрез развитието...

— На железниците ли? — извика Коля.

— Не на железниците, малко, но пламенно момче, а на цялата онази тенденция, на която могат да послужат железниците, така да се

каже, за образец, за художествено изображение. Бързат, шумят, тракат и усилят хода за щастieto, казват, на човечеството! Един мислител, оттеглил се от света, се оплаква: „Човечеството става много шумно и индустриално за сметка на душевното си спокойствие.“ — „Нека, но тракането на каруците, които возят хляб на гладуващото човечество, може би струва повече от душевното спокойствие“ — отговаря му тържествуващо друг мислител, който пътува навред, и надменно го отминава. Но аз, мръсният Лебедев, не вярвам на каруците, които возят хляб на човечеството! Защото, ако не ги направлява една морална идея, тези каруци, които носят хляб на цялото човечество, могат съвсем хладнокръвно да отнемат насладата от хляба, който носят на значителна част от човечеството, както се е случвало вече...

— Каруците ли са, които могат хладнокръвно да отнемат? — обади се един.

— Както се е случвало вече — потвърди Лебедев, без да обърне внимание на въпроса, — човечеството е имало вече приятел: Малтус^[2]. Но всеки приятел на човечеството с несигурни нравствени основи е людоед на човечеството. И то аз не казвам нищо за неговата суетност, защото, ако засегнете суетността на когото и да е от тези безбройни приятели на човечеството, той ще бъде готов веднага да запали света от четирите му краища, за да задоволи дребнавата си отмъстителност — впрочем също както и всеки от нас, да си кажем правичката, както и самият аз, най-отвратителният от всички; защото аз ще бъда може би първият, който ще донесе дърва, а след това ще избяга. Но не е и там въпросът.

— Ами къде е най-после?

— Дотегна ни!

— Въпросът е в следната случка от миналите векове, защото аз съм длъжен да ви разкажа случка от миналите векове. В наше време в нашето отечество, което вие обичате, надявам се, както и аз го обичам, господа, защото съм готов да пролея за него и последната си капка кръв...

— По-нататък! По-нататък!

— В нашето отечество, също както и в Европа, общ, повсеместен и ужасен глад сполетява човечеството, доколкото може да се изчисли и доколкото не ме лъже паметта, най-много един път сега на четвърт

столетие, с други думи, веднъж на всеки двадесет и пет години. Не споря за точността на цифрата, но това става сравнително много рядко.

— С какво сравнително?

— С дванадесети век и е вековете преди и след него. Защото тогава, както пишат и твърдят писателите, общ глад е сполетявал човечеството един път на две или поне на три години, така че в такива случаи човек е прибъгвал дори до човекоядство, макар да го е пазил в тайна. Един такъв паразит на старини заявил доброволно и без никаква принуда, че през целия си дълъг и оскъден живот лично убил и изял в най-дълбока тайна шестдесет монаси и няколко деца — пет-шест, не повече, тоест необикновено малко в сравнение с изядените от него калугери. А що се отнася до възрастни миряни, тях, както се разбира, той никога не докосвал.

— Не може да бъде! — извика самият председател, генералът, едва ли не с обиден глас. — Често пъти, господа, аз говоря и се препирам с него, и то все за подобни неща, но повечето пъти той изказва такива безсмислици, че противно ти е да го слушаш, няма зрънце истина!

— Генерале! Спомни си обсадата на Карс, а вие, господа, знайте, че казаното от мене е чиста истина. Ще прибавя от себе си, че горе-долу всяка действителност, колкото и да има свои неизменни закони, почти винаги изглежда невероятна и неправдоподобна. И дори колкото е по-реална, толкова понякога е и по-неправдоподобна.

— Та нима могат да се изядат шестдесет монаси? — смееха се слушателите.

— Ясно е, че той не ги е изял наведнъж, а може би за петнадесет или двадесет години, което е вече съвсем разбираемо и естествено...

— И естествено?

— И естествено! — с педантическо упорство се озъби Лебедев. — А освен това католическият монах по самата си природа вече е податлив и любопитен и много лесно е да го примамиш в гората или на някое затулено място и там да постъпиш с него, както казах преди малко. Все пак аз не оспорвам, че числото на изядените е извънредно голямо и дори издава известна невъздържаност.

— Може би това е и вярно, господа — забеляза изведнъж князът.

Досега той бе слушал мълчаливо спореците и не беше се намесвал в разговора; няколко пъти се смя от душа, когато всички

прихваха да се смеят. Виждаше се, че се радва ужасно, задето е така весело и шумно и дори че толкова много пият. Може би нямаше да отвори уста през цялата вечер, но изведнъж му хрумна да си каже думата и той заприказва с необикновена сериозност, така че всички отведнъж впериха любопитен поглед в него.

— Всъщност искам да кажа нещо, господа, за това, дето в ония времена е имало толкова често глад. Макар че не познавам добре историята, слушал съм някои неща. Но, изглежда, че не е могло да бъде другояче. Когато бях в швейцарските планини, много се възхищавах на развалините на стари рицарски замъци, построени по планински склонове, по стръмни скали и на отвесна височина най-малко от половин верста (това ще рече, да се изкачваш няколко версти по пътеки). Всички знаем какво представлява замъкът: цяла планина от камъни. Работа ужасна, невъзможна! И това, разбира се, е било построено все от бедни хора, от васали. На всичко отгоре те са били длъжни да плащат какви ли не тегоби и да поддържат духовенството. А как ще могат да се прехранват и да обработват земята? Сигурно такива е имало малко, повечето са измирали от глад и буквално не са имали какво да ядат. Понякога дори се питах: как не е изпомрял тогава напълно този народ и не се е случило нещо с него, как е могъл да устои и да понесе всичко това? Несъмнено Лебедев има право, като казва, че е имало людоеди, и то може би твърде много; не ми е ясно само, защо намеси в тая история тъкмо монасите и какво иска да каже с това?

— Сигурно е искал да каже, че в дванадесетия век само монасите са били за ядене, защото единствено те са били тлъсти — забеляза Гаврила Ардалионович.

— Великолепна и много права мисъл! — извика Лебедев. — Защото нашият човек не е дори докоснал миряни. Нито един мирянин между шестдесет парчета калугери. Това е страшна мисъл, историческа мисъл, най-сетне статистическа мисъл, един от тези факти, от които опитният човек възсъздава миналото, защото доказва с аритметическа точност, че духовенството е живяло най-малко шестдесет пъти по-щастливо и по-охолно от останалото тогавашно човечество. И може би най-малко шестдесет пъти е било по-тлъсто, от останалото човечество...

— Преувеличаваш, преувеличаваш, Лебедев! — смееха се около него.

— Съгласен съм, че е историческа мисъл, но къде ни водите вие?
— продължи да пита князът. (Той говореше с такава сериозност и без каквато и да е шега или подигравка с Лебедев, на който всички се смееха, че сред общия тон на цялата компания неговият тон неусетно ставаше смешен; още малко и щяха да почнат да се смеят и на него, но той не забелязваше това.)

— Не виждате ли, княже, че това е луд човек? — наведе се над ухото му Евгений Павлович. — Преди малко тук ми казаха, че се е побъркал на тема адвокатство и адвокатски речи и иска да държи изпит. Аз очаквам чудесна пародия.

— Аз водя до грандиозно заключение — продължи Лебедев с гръмовит глас. — Ала да вникнем преди всичко в психологическото и юридическо състояние на престъпника. Ние виждаме, че престъпникът или, така да се каже, моят клиент, въпреки пълната невъзможност да намери друга храна, на няколко пъти през време на своята интересна кариера проявява желание да се разкае и се отказва от духовенството. Виждаме това ясно от фактите: казва ни се, че той все пак е изял пет-шест деца, цифра, сравнително нищожна, но затова пък знаменателна в друго отношение. Ясно е, че измъчван от страшни угризения (защото моят клиент е бил религиозен и съвестен човек, ще ви го докажа) и за да намали по възможност греха си, той — за опит — е сменял шест пъти монашеската храна с мирянска. Няма съмнение, че това е било за опит, защото ако го е правил само за да промени храната си, цифрата шест би била твърде нищожна: защо само шест парчета, а не тридесет? (Аз смятам половината монаси, половината миряни.) Но ако това е било само опит единствено от отчаяние пред страха от светотатство и оскърбление на духовенството, тогава цифрата шест става твърде понятна; защото шест опита, за да успокоиш угризенията на съвестта, са предостатъчни, тъй като не са могли да дадат задоволителен резултат. Първо, според мене детето е твърде малко, тоест не е едро, така че за дадено време моят клиент е трябвало да изяде три или пет пъти повече деца, отколкото калугери и по този начин и грехът, макар от една страна и да се е намалявал, в края на краищата от друга страна се е увеличавал, ако не по качество, то по количество. За да разсъждавам така, господа, аз ще сляза, разбира се, до душевното състояние на престъпника от дванадесетия век. Колкото до мене, човека от деветнадесетия век, може би аз бих разсъждавал другояче, за

което ви и предупреждавам, така че няма защо да ми се зъбите, господа, а от ваша страна, генерале, това е съвсем неприлично. Второ, детето според моето лично мнение не е хранително, може би дори твърде сладко и блудкаво, тъй че не задоволява нуждите и остават само угризенията на съвестта. Ето сега заключението, финалът, господа, финалът, който ще ви даде разгадката на един от най-големите въпроси на тогавашното и днешното време! В края на краищата престъпникът отива и се издава на духовенството, а след това се предава на властта. Пита се какви изтезания са го очаквали в него време, какви колелета, клади и огньове? Кой го е тласкал да отиде да се издава? Защо просто не се е спрял на цифрата шестдесет и не е запазил тайната до последния си дъх? Защо просто не е зарязал монашеството и не е заживял в покаяние като отшелник? Защо най-после сам не е станал монах? Ето тук е и разгадката! Имало е, значи, нещо много по-силно от кладите и огньовете и дори от двадесетгодишния навик! Имало е, значи, една идея, много по-силна от всички нещастия, гладни години, изтезания, от чумата, проказата и целия този ад, който не би могло да издържи човечеството без оная мисъл, която е свързвала и водила сърцата и оплодотворявала източниците на живота! Ха покажете ми сега нещо, което да прилича на тази сила в нашия век на пороци и железници... тоест би трябвало да кажа в нашия век на параходи и железници, но аз казвам: в нашия век на пороци и железници, защото съм пиян, но прав! Покажете ми една идея, която да свързва днешното човечество поне с половината от оная сила, както през онези столетия! И посмейте да кажете най-сетне, че не са отслабнали, не са помътнели източниците на живота под тази „звезда“, под тази мрежа, която е омотала хората. И не ме плашете с вашето благоденствие, с вашите богатства, с рядко налитащия глад и е бързината на пътните съобщения! Богатствата са повече, но силите са по-малко; няма вече идея, която да свързва хората; всичко се е размекнало, всичко се е спаружило и всички сме се спаружили! Всички, всички, всички сме се спаружили!... Но стига вече, не е там работата, въпросът е сега да се разпоредим ли, уважаеми княже, да поднасят приготвената за гостите закусчица?

Лебедев насмалко не възмути истински някои от слушателите (трябва да отбележим, че през всичкото време не преставаха да отпушват бутилки), но е неочакваното заключение на речта си за

закуската примири веднага всичките си противници. Самият той нарече това заключение „ловко, адвокатско извъртане на работата“. Весел смях избухна отново, гостите се оживиха; всички станаха от масата, за да се разтъпчат и разходят по терасата. Само Келер остана недоволен от речта на Лебедев и беше необикновено развълнуван.

— Напада просвещението, проповядва фанатизма на дванадесетия век, криви се, дори без да проявява капчица сърдечна невинност; а самият той с какви пари е издигнал тая къща, питам ви? — казваше той на висок глас, като спираше всички един по един.

— Познавах един истински тълкувател на апокалипсиса — говореше генералът в един ъгъл на други слушатели, между които и Птицин, когото бе хванал за копчето, — покойния Григорий Семьонович Бурмистров; той изгаряше сърцата, така да се рече. Първо, слагаше очилата си, после разгръщаше една голяма стара книга в черна кожена подвързия. Освен това беше с бяла брада и имаше два медала за благотворителност. Започваше сурово и строго, пред него навеждаха глави генерали, а дамите падаха в несвяст. А този пък завършва със закуска! На нищо не прилича!

Слушайки генерала, Птицин се усмихваше и имаше вид на човек, който ще си вземе шапката и ще си отиде, но не се решава или непрекъснато забравя за решението си. Преди още да станат от масата, Ганя изведнъж бе спрял да пие и бе преместил чашата далеч от себе си; нещо мрачно мина по лицето му. Когато станаха от масата, той се приближи до Рогожин и седна до него. Човек би рекъл, че са в най-приятелски отношения. Рогожин, който отначало също няколко пъти се беше канил да се измъкне мълчешката, сега седеше неподвижно и с наведена глава, сякаш и той бе забравил, че искаше да си отиде. През цялата вечер той не пи нито капка вино и беше много замислен; от време на време само вдигаше очи и оглеждаше всички един по един. А сега човек би рекъл, че той чака нещо извънредно важно за него и е решил временно да не си отива.

Князът беше изпил само две-три чаши и бе само весел. Щом стана от масата, той срещна погледа на Евгений Павлович, спомни си, че го чака обяснение с него и се усмихна приветливо. Евгений Павлович му кимна с глава и изведнъж му посочи Иполит, който спеше, изтегнал се на дивана, и върху който той бе вперил в момента поглед.

— Кажете, княже, защо това хлапе се е довякло у вас? — каза той изведнъж с толкова очебиен гняв и дори със злоба, че князът се зачуди. — Басирам се, че нещо лошо се мъти в главата му!

— Аз забелязах или поне така ми се стори — каза князът, — че много се интересувате за него днес, Евгений Павлич; така ли е?

— И прибавете: при особеното положение, в което сам се намирам, има за какво да мисля; ето защо сам се чудя как цялата вечер не мога да откъсна очи от тази противна физиономия!

— Лицето му е хубаво...

— Ето, ето, гледайте! — извика Евгений Павлович и дръпна княза за ръката. — Ето!...

Князът още веднъж погледна с учудване Евгений Павлович.

[1] ... от кого беше този стих „слънцето зазвуча на небето“? — Достоевски има пред вид думите, с които започва „Пролог на небето“ от „Фауст“ на Гьоте:

*Die Sonne tönt nach alter Weise
In Brudersphären Wettgesang.
(Пей слънцето старинна песен
в надвара с братски светове.)*

Превод на български от Д.
Статков.

↑
[2] Малтус Томас Роберт (1766–1834) — английски свещеник, реакционен буржоазен икономист, родоначалник на малтусианството. В стремежа си да оправдае социалното неравенство, Малтус твърди, че беднотията при капитализма е последица от свръхнаселеността и че единственото средство за борба с нея е изкуственото намаляване на раждаемостта сред „низшите“ класи. Антинаучният характер и дълбоката реакционност на възгледите на Малтус са доказани от Маркс в „Капитала“ и в „Теории за принадлежната стойност“ (виж К. Маркс и Ф. Енгелс, Съчинения, т. XVII, стр. 377, 697 и др.). ↑

V

Иполит, който внезапно беше заспал на дивана към края на дисертацията на Лебедев, сега изведнъж се събуди, сякаш някой го бутна в хълбока. Той трепна, надигна се, огледа се и побледня; оглеждаше се дори някак уплашено, но когато си припомни и разбра всичко, ужас се изписа на лицето му.

— Отиват ли си вече? Свърши ли се? Всичко ли се свърши? Изгря ли слънцето? — попита той тревожно, като хвана княза за ръката. — Колко е часът? За Бога, кажете ми колко е часът? Аз съм заспал. Дълго ли спях? — прибави той с почти отчаян вид, сякаш бе проспал нещо, от което зависеше най-малко цялата му съдба.

— Спахте само седем-осем минути — отговори Евгений Павлович.

Иполит го погледна жадно и няколко мига мисли.

— А... само! Значи, аз...

И той си пое дъх дълбоко и жадно, като че ли свали от гърба си необикновена тежест. Разбрал бе най-сетне, че нищо „не се е свършило“, че още не се е развиделило, че гостите са станали от масата само за да си хапнат и че са се свършили само дрънканиците на Лебедев. Той се усмихна и по страните му заиграха две яркочервени петна, издайници на охтиката.

— А вие сте броили и минутите, докато съм спал, Евгений Павлич — каза той присмехулно, — цяла вечер не откъсвате от мене очи, забелязах... А! Рогожин! Току-що го сънувах — пошепна той на княза, като се намръщи и кимна към седналия до масата Рогожин. — Ах, да — каза той, прескачайки изведнъж от един предмет на друг, — къде е ораторът, къде е Лебедев? Значи, Лебедев е свършил? За какво говори? Вярно ли е, княже, че вие сте казали веднъж, че „красотата“ ще спаси света? Господа — извика той високо, като се обърна към всички, — князът твърди, че красотата ще спаси света! А аз твърдя, че той има такива весели мисли, защото е влюбен. Господа, князът е влюбен; убедих се в това преди малко, веднага щом влезе. Не се червете, княже, ще ми дожалее за вас. Коя красота ще спаси света?

Коля ми разправи това... Вие ревностен християнин ли сте? Коля казва, че вие самият се наричате християнин.

Князът го гледаше внимателно и не му отговори.

— Вие не ми отговаряте? Може би смятате, че аз ви обичам много? — прибави изведнъж Иполит, сякаш тези думи се изтърваха от устата му.

— Не, не мисля. Знам, че не ме обичате.

— Как! Дори след това, което се случи вчера? Бях ли искрен вчера е вас?

— Аз и вчера знаех, че не ме обичате.

— Искате да кажете, че то е, защото ви завиждам ли, защото ви завиждам ли? Винаги сте мислили така и сега мислите същото, но... но защо ли ви говоря за тези неща? Пие ми се още шампанско; налейте ми, Келер.

— Не бива да пиете повече, Иполит, няма да позволя...

И князът дръпна чашата от него.

— Вярно... — съгласи се веднага той със замислен вид — може пак да кажат... но много ме е грижа какво ще кажат! Не е ли така, не е ли така? Нека си приказват после, нали, княже? И какво ни интересува всички нас какво ще бъде *после!*... Впрочем аз съм още сънлив. Какъв ужасен сън сънувах, едва сега си го припомних... Не ви пожелавам такива сънища, княже, макар че наистина може би не ви обичам. Впрочем, щом не обичаш някого, защо ще му желаеш злото, нали така? Но защо задавам всичките тези въпроси, защо все питам! Дайте ми ръката си; аз ще я стисна здраво, ето така... Но нали вие все пак ми протегнахте ръката си? Значи, знаете, че аз искрено я стискам?... Добре, няма да пия повече. Колко е часът? Впрочем няма защо да ми казвате, знам колко е часът. Настъпи часът! Тъкмо сега е моментът. Какво става там в ъгъла, закуска ли дават? Значи, тази маса е свободна? Прекрасно! Господа, аз... ала всички тези господа не слушат... аз имам намерение да прочета една статия, княже; закуската е, разбира се, по-интересна, но...

И изведнъж, съвсем неочаквано, той извади от горния си външен джоб един голям пакет, канцеларски формат, запечатан с голям червен печат. Той го сложи пред себе си на масата.

Този неочакван жест направи ефект сред обществото, което не беше подготвено за това или, по-скоро казано, беше *подготвено*, но не

за четене. Евгений Павлович дори подскочи на стола си; Ганя бързо се приближи към масата; Рогожин направи същото, но се начумери някак кисело, сякаш разбираше какво ще стане. Лебедев, който се случи наблизо, пристъпи е любопитни очички и загледа пакета, като се мъчеше да отгатне какво има в него.

— Какво имате там? — попита неспокойно князът.

— При първите зари на слънцето аз ще си легна, княже, казах го; честна дума: ще видите! — извика Иполит. — Но... но... нима смятате, че аз не съм в състояние да разпечатам този пакет? — прибави той и обгърна с предизвикателен поглед всички наоколо, сякаш се обръщаше безразлично към всички. Князът забеляза, че той трепереше целият.

— Никой от нас не мисли това — отговори князът от името на всички — и защо смятате, че някой има такава мисъл и каква... каква е тази ваша странна идея да четете? Какво имате там, Иполит?

— Какво има? Какво се е случило пак с него? — питаха наоколо.

Всички се приближиха, някои още ядяха; пакетът с червения печат привличаше всички като магнит.

— Това написах вчера аз сам, веднага след като ви дадох дума, че ще дойда да живея у вас, княже. Писах го целия вчерашен ден, нощес и го завърших днес сутринта; нощес, призори, сънувах сън...

— Не е ли по-добре да оставим това за утре? — прекъсна го плахо князът.

— Утре „няма да има вече време“! — ухили се истерично Иполит. — Впрочем не се безпокойте, аз ще го прочета за четиридесет минути, най-много за час... И виждате ли как всички се интересуват; всички се приближиха; всички гледат печата ми и ако не бях запечатал статията в пакета, нямаше да има никакъв ефект! Ха-ха! Ето какво ще рече тайнственост! Да го разпечатам ли, или не, господа? — извика той с блеснали очи и смеейки се със своя странен смях. — Тайна! Тайна! А помните ли, княже, кой бе провъзгласил, че „няма да има вече време“? Това е огромният и могъщ ангел от апокалипсиса.

— По-добре е да не четете! — извика изведнъж Евгений Павлович, но така неочаквано тревожно, че мнозина се изненадаха.

— Не четете! — извика и князът, като сложи ръка върху пакета.

— Какво четене? Сега ядем — забеляза един.

— Статия ли? От някое списание? — запитва друг.

— Да не е нещо отегчително? — прибави трети.

— Но какво става тук? — питаха останалите.

Ала плашливият жест на княза като че ли уплаши и самия Иполит.

— Тогава... да не чета ли? — пошепна му той някак предпазливо, с изкривена усмивка върху посинелите си устни. — Да не чета ли? — смънка той, като обгръщаше с поглед цялата публика, всички очи и лица и сякаш пак се вкопчваше във всички с предишната, почти натрапваща се на всички нужда да разкрие сърцето си. — Вие... вие се боите? — извърна се той пак към княза.

— От какво? — попита князът, като лицето му се променяше всеки момент.

— Има ли някой монета от двадесет копейки? — скочи изведнъж Иполит от стола, като че ли го дръпнаха оттам. — Каква да е монета?

— Ето! — подаде веднага монета Лебедев; мина му през ума, че болният Иполит се е побъркал.

— Вера Лукияновна! — повика я бързо Иполит. — Вземете я и я хвърлете на масата: ези или тура? Ако излезе ези — ще чета!

Вера погледна уплашено монетата, след това Иполит, после баща си и като вдигна нагоре глава с мисълта, че не трябва да гледа монетата, хвърли я някак неловко на масата. Падна се ези.

— Ще чета! — пошепна Иполит, сякаш смазан от решението на съдбата; не би могъл да побледнее повече, ако бяха му прочели смъртната присъда. — Впрочем — трепна той изведнъж, след като помълча около половин минута — какво е това? Мигар сега аз решавах съдбата си? — със същото натрапчиво желание да разкрие сърцето си изгледа той всички. — Ето една странна психологическа черта! — извика той изведнъж, обръщайки се към княза с искрено смайване. — Това е... това е непонятна черта, княже! — повтори той, като се оживяваше и сякаш идваше на себе си. — Запишете си го, княже, запомнете го, нали уж събирате материали по смъртното наказание... Казваха ми, ха-ха! О, Боже, каква глупава безсмислица! — Той седна на дивана, сложи двата си лакътя върху масата и се хвана за главата. — Та това е дори срамно!... Но какво ме е грижа, че е срамно — вдигна той почти веднага глава. — Господа! Господа, аз распечатвам пакета — прогласи той с някаква внезапна решителност, — аз... аз Впрочем не насилвам никого да слуша!...

С треперещи от вълнение ръце той разпечата пакета, извади от него няколко ситно написани листчета хартия за писма, сложи ги пред себе си и започна да ги оправя.

— Но какво е това? Какво има там? Какво ще четат? — мрачно мърмореха някои; други мълчаха. Ала всички бяха седнали и гледаха с любопитство. Може би наистина чакаха нещо необикновено. Вера беше впила пръсти в стола на баща си и от уплаха едва сдържаше сълзите си; не по-малко уплашен беше и Коля. Лебедев, който бе вече седнал, стана изведнъж, взе свещите и ги премести по-близо до Иполит, за да му бъде по-светло, като чете.

— Господа, това е... вие ще видите веднага какво е — прибави, кой знае защо, Иполит и изведнъж започна да чете: — „Необходимо обяснение!“ Епиграф „Après moi le déluge“^[1]... Пфуй, дявол го взел! — извика той като опарен. — Как съм могъл да поставя сериозно такъв глупав епиграф?... Чуйте, господа!... Уверявам ви, всичко това в края на краищата е може би една ужасна глупост! Това са само някои мои мисли... Ако мислите, че тук... има нещо тайнствено или... забранено... с една дума...

— По-добре четете без предговор — прекъсна го Ганя.

— Почна да го усуква! — прибави друг.

— Много приказки — подхвърли Рогожин, който през цялото време бе мълчал.

Иполит изведнъж го погледна и когато очите им се срещнаха, Рогожин горчиво и злъчно се усмихна и бавно изрече странните думи:

— Не така се подкарва тая работа, момче, не така...

Естествено никой не разбра какво искаше да каже Рогожин, но думите му направиха доста странно впечатление на всички; една и съща обща мисъл като че ли докосна бегло всички умове. Но за Иполит впечатлението от тези думи беше ужасно: той се разтрепери толкова силно, че князът насмалко не протегна ръка, за да го задържи да не падне и той сигурно щеше да нададе вик, ако изведнъж гласът му не секна. Цяла минута не можа да каже една дума и, дишайки тежко, все гледаше Рогожин. Най-последно, като си поемаше дъх с необикновено усилие, той продума:

— Значи, това бяхте вие... вие бяхте... вие?

— Какво съм бил? Какво искаш да кажеш? — отговори с недоумение Рогожин, но Иполит, цял почервенял и обзет изведнъж от

яроост, рязко и силно изкрещя:

— *Вие* идвахте у дома миналата седмица, през нощта след един часа, в деня, когато дойдох да ви видя сутринта, вие бяхте! Признайте си: вие бяхте?

— Миналата седмица, през нощта? Да не ти е изпила кокошка ума, момче?

„Момчето“ пак помълча около минута, като сложи показалеца на челото си, и сякаш нещо размисли; но по бледото му, все още изкривено в плаха усмивка лице, изведнъж трепна някаква хитра, дори тържествуваща отсянка.

— Това бяхте вие! — повтори най-после той почти шепнешком, но с вид на напълно убеден човек. — *Вие* дойдохте у дома и седяхте мълчаливо на стол до прозореца цял час, дори повече; това беше между полунощ и два часа; после станяхте и си отидохте към три часа... Това бяхте вие, вие! Защо ме уплашихте, защо идвахте да ме мъчите — не разбирам, но това бяхте вие!

И в погледа му блесна изведнъж безкрайна омраза, въпреки че все още продължаваше да трепери от уплаха.

— Ей сега, господа, ще узнаете всичко, аз... аз... слушайте...

Отново и ужасно припряно той се залови с листенцата; те се бяха разместили и разбъркали и той се помъчи да ги подреди; листовете трепереха в треперещите му ръце; дълго не можа да ги тури в ред.

Най-после четенето започна. Отначало, около пет минути, авторът на неочакваната *статия* все още се задъхваше и четеше несвързано и неравно; но малко по малко гласът му укрепна и почна да изразява напълно смисъла на това, което четеше. От време на време само го прекъсваше доста силна кашлица; когато стигна до средата на статията, силно прегракна; необикновеното му въодушевление, което все повече и повече се засилваше, към края на четенето стигна своя връх; в същата степен нарастваше и болезненото впечатление на слушателите. Ето я и цялата „статия“.

„МОЕТО НЕОБХОДИМО ОБЯСНЕНИЕ“

„Après moi le déluge!“

„Вчера сутринта дойде да ме види князът; между другото ме предума да се преместя в неговата вила. Знаех си, че непременно ще настоява на това и бях уверен, че направо ще ми го изтърси, че «ще бъде по-приятно за мене да умра между хора и дървета», както се изразява той. Но днес той не употреби думата *умра*, а каза «ще бъде по-приятно да продължа съществуването си», което обаче в моя случай е почти все същото. Попитах го какво иска да каже с тези свои вечни «дървета» и защо току ми навира тези «дървета» — и се зачудих, като ми отговори, че уж самият аз съм казал оная вечер, че съм дошъл в Павловск да погледам за сетен път дърветата. Когато му забележах, че е все едно дали ще умра под дървета, или като гледам стена от тухли през прозореца си и че за две седмици няма какво толкова да придирва човек, той веднага се съгласи с мене; но той мислеше, че зеленината и чистият въздух непременно ще донесат известна промяна във физическото ми състояние и моята голяма възбуда и *сънищата* ми ще се изменят и може би ще станат поносими. Аз пак му възразих, смеейки се, че той говори като материалист. Той ми отговори с обичайната си усмивка, че винаги е бил материалист. Тъй като той никога не лъже, тези думи не могат да не означават нещо. Усмивката му е хубава; сега аз го разгледах по-внимателно. Не знам дали го обичам, или не го обичам сега; нямам време в момента да се занимавам с този въпрос. Трябва да забележа, че омразата, която хранех от пет месеца към него, през последния месец започна съвсем да намалява. Кой знае, може би съм дошъл в Павловск главно за да го видя. Но... защо оставих тогава моята стая? Осъденият на смърт не трябва да напуска своя кът; и ако не бях взел сега окончателно решение, а, напротив, бих решил да чакам последния си час, нямаше, разбира се, да оставям стаята си за нищо на света и нямаше да приема предложението да дойда «да умра» при него в Павловск.

Трябва да побързам да довърша цялото това «обяснение» непременно до утре. Ще рече, няма да имам

време да го чета повторно и да го поправя; това ще сторя утре, когато го прочета на княза и на двама-трима свидетели, които смятам да намеря при него. Тъй като в прочетеното няма да има нито една лъжовна дума, а всичко ще бъде само истина, последна и тържествена, любопитствувам отнапред да зная какво впечатление ще добия лично аз в часа и минутата, когато ще почна да го чета. Впрочем напразно написах думите «последната и тържествена истина»; за две седмици и без това не си струва да лъжеш, защото и да живееш две седмици, няма смисъл; това е най-доброто доказателство, че ще напиша самата истина. (М. В. Да не забравя една мисъл: дали не съм луд в този момент, тоест в известни моменти? Казаха ми положително, че в последния си период охтичавите понякога полудяват временно. Ще проверя това утре по впечатлението, което ще направи четенето на слушателите. На всяка цена трябва да разреши този въпрос напълно ясно; иначе не може нищо да се предприеме.)

Струва ми се, сега написах ужасна глупост; но както казах, нямам време да я поправам; освен това заричам се нарочно да не нанасям в този ръкопис нито една поправка, дори ако забележа, че си противореча на всеки пет реда. Искам именно да видя утре през време на четенето правилно и логически ли тече моята мисъл; забелязвам ли грешките си и вярно ли е, значи, всичко онова, което премислях в стаята си през тези шест месеца, или то е само бълнуване.

Ако трябваше още преди два месеца да оставя както сега стаята си завинаги и да се простя със стената на Майер, сигурен съм, че щеше да ми бъде тъжно. А сега не усещам нищо, макар че трябва утре да напусна *завинаги* и стаята си, и стената! Ще рече, убеждението ми, че за две седмици няма смисъл да съжаляваш или да се отдаваш на някакви други чувства, надви природата ми и може би сега аз съм господар на всичките си чувства. Ала вярно ли е това? Вярно ли е, че моята природа е сега напълно победена? Ако ме подложеха сега на изтезания, сигурно

бих почнал да крещя и не бих казал, че няма смисъл да крещя и да чувствавам болка, когато ми остават да живея само две седмици.

Но вярно ли е, че ми остават да живея само две седмици, а не повече? Тогава в Павловск аз излъгах: Б-н нищо не ми е казал и дори никога не ме е виждал; но преди около седмица при мене доведоха студента Кислородов^[2]; по убеждение той е материалист, атеист и нихилист, тъкмо затова го и повиках; имах нужда от човек, който да ми каже най-после голата истина, без да ме щади и без да се церемони. И той го направи, и то не само с готовност и без церемонии, но дори с видимо удоволствие (което според мене беше излишно). Направо ми го тръсна, че ми остава да живея около един месец; може би малко повече, ако благоприятствуват обстоятелствата, но може дори и много по-рано да умра. Според него мога да умра внезапно, утре например: имало е такива случаи, няма и два дни как една млада охтичава дама, която живее в Коломна и чийто случай прилича на моя, се готвела да отиде на пазара да направи покупките си, но изведнъж се почувствувала зле, легнала на дивана, въздъхнала и умряла. Кислородов ми съобщи всичко това дори с някаква наперена безчувственост и непредпазливост, сякаш ми прави честта да ме смята и мене за висше същество като него, което отрича всичко и за което естествено смъртта не представлява нищо. В края на краищата едно си остана сигурно: имам да живея един месец, нито ден повече! Напълно съм уверен, че той не се е излъгал.

Останах много учуден как князът можа да отгатне, че сънувам «кошмарни сънища»; той каза буквално, че в Павловск «моята силна възбуда и сънищата» ще се променят. Но защо говори за сънищата? Той или е лекар, или наистина притежава необикновен ум и е способен да отгатва много неща. (Но че той в края на краищата е «идиот», в това няма никакво съмнение.) Сякаш нарочно преди пристигането му аз сънувах един хубав сън (впрочем каквито сега сънувам със стотици). Бях заспал — струва ми

се, един час преди идването му — и сънувам, че съм в една стая, която не беше моята. Тя беше по-голяма и по-висока от моята, по-добре мебелирана, светла; в нея имаше шкаф, долап, диван и моят креват, голям, широк и покрит със зелен копринен юрган. В тази стая аз забелязах едно ужасно животно, някакво чудовище. То приличаше на скорпион, но не беше скорпион, а по-противно и много по-ужасно. Стори ми се, че се крие някаква тайна в това, че такива животни не съществуват в природата и че все пак то *нарочно* се е явило в моята стая. Разгледах го много добре: то беше кафяво и люспесто влечуго, дълго около петнадесет сантиметра; главата му беше дебела около два пръста, но тялото му постепенно се изтъняваше към опашката, така че към края опашката нямаше повече от половин сантиметър. На около пет сантиметра от главата от двете страни на туловището се отделяха две лапички, дълги по десетина сантиметра, и образуваха с него ъгъл от четиридесет и пет градуса, така че, гледано отгоре, животното имаше форма на тризъбец. Аз не видях много ясно главата, но забелязах две къси мустачета, също така кафяви, които приличаха на две дебели игли. Две подобни мустачета имаше на края на опашката и по краищата на всяка лапичка, значи, всичко осем мустачета. Животното тичаше по стаята много бързо, като се опираше на лапичките и опашката си, и при тичането и туловището, и лапичките му се извиваха като змийчета с необикновена бързина въпреки люспите му; страшно отвратително беше за гледане. Страхувах се много да не ме ужили; казали ми бяха, че е отровно, ала най-много ме измъчваше мисълта, кой го е пуснал в моята стая, какво искат да ми направят и какво крие тази тайна? То се криеше под долапа, под шкафа, пълзеше по ъглите. Аз се качих на един стол и седнах с подвити крака. То прекоси бързо стаята в диагонал и се скри някъде около моя стол. Озъртах се уплашен, но тъй като седях с подвити крака, надявах се, че то няма да се покатери на стола. Изведнъж чух зад себе си, почти до главата ми, леко изпращяване; обърнах се и видях, че

гадината пълзи по стената и се намира вече на височината на главата ми, дори докосва косата ми с опашката си, която се върти и извива извънредно бързо. Аз скочих и животното изчезна. Боях се да легна на кревата, за да не допълзи под възглавницата. В стаята влезе майка ми с някакъв неин познат. Те са спуснаха да ловят гадината, но бяха по-спокойни от мене и дори не изпитваха страх. Но те не разбираха нищо. Изведнъж гадината пак се появи; този път тя пълзеше много бавно и сякаш имаше някакво особено намерение; извивайки се лениво, което я правеше още по-гадна, тя прекоси пак стаята в диагонал и тръгна към вратата. В този момент майка ми отвори вратата и повика Норма, нашето куче — грамаден терньоф^[3], черен и рошав; умря преди пет години. То се втурна в стаята и застана като вкаменено пред гадината. Спря се и тя, но все още се извиваше и шляпаше по пода с краищата на лапичките и опашката си. Ако се не лъжа, животните не могат да изпитват мистичен страх; но в този миг ми се стори, че в уплахата на Норма имаше като че ли нещо много необикновено и почти мистично и че тя също като мене вижда в животното някакъв съдбоносен и тайнствен призрак. Норма почна да се отдръпва предпазливо назад, докато гадината бавно и внимателно пълзеше към нея; тя се готвеше, изглежда, да се хвърли изведнъж върху нея и да я ужили. Но въпреки уплахата си и макар че трепереше с цялото си тяло, Норма го гледаше с ужасна ярост. Изведнъж тя бавно оголи страшните си зъби, отвори огромната си червена уста, нагоди се, издебна момента, реши се и изведнъж хвана гадината със зъби. Сигурно тя направи голямо усилие да се изплъзне, защо го Норма още веднъж я хвана, вече във въздуха, и на два пъти се опита да я вкара в устата си, като я държеше все още във въздуха, сякаш искаше да я глътне. Люспите запрацяха между зъбите ѝ; опашката и лапите на животното се подаваха от устата и се движеха с ужасна бързина.

Изведнъж Норма жално изквича; гадината все пак бе успяла да ужили езика ѝ. С квичене и вой тя отвори от

болка уста и аз видях, че сгризаната гадина все още шаваше в устата ѝ; полусмачканото ѝ туловище изпускате по езика на кучето изобилна бяла течност, която приличаше на течността на отгъпкана черна хлебарка... В този момент аз се събудих и влезе князът.“

— Господа — каза Иполит, като изведнъж прекъсна четенето и дори почти се засрами, — не съм го препрочитал, но май че наистина съм написал много излишни неща. Този сън...

— Но все пак е истината — побърза да забележи Ганя.

— Съгласен съм, тук има твърде много лични впечатления, искам да кажа, всъщност по отношение на мене...

Казвайки това, Иполит изглеждаше уморен и съсипан и триеше с кърпичка потта от челото си.

— Да, драги, твърде много се интересувате от себе си — изсъска Лебедев.

— Господа, аз все пак не насилвам никого; който не иска, може да си отиде...

— Гони... от чужда къща — едва чуто измърмори Рогожин.

— Ами ако изведнъж всички станем и си отидем? — каза неочаквано Фердишченко, който впрочем досега не бе посмял да вдигне гласа си.

Иполит наведе изведнъж очи и стисна ръкописа; но в същата секунда пак вдигна глава и със светнали очи, с две червени петна на бузите си каза, вперил поглед във Фердишченко:

— Вие никак не ме обичате!

Чу се смях, ала повечето не се засмяха. Иполит се изчерви ужасно.

— Иполит — каза князът, — съберете ръкописа си и ми го дайте, а вие идете да легнете тук в стаята ми. Ще си поприказваме, преди да заспим, и утре ще продължим; но при условие, че няма вече да разгръщате тези листа. Искате ли?

— Нима е възможно? — погледна го Иполит истински изненадан. — Господа! — извика той, като пак трескаво се оживи. — Глупав епизод, в който не знаех как да се държа. Няма да прекъсвам повече четенето. Който иска да слуша — да слуша...

Той сръбна бързо вода от чашата, облакът се бързо на масата, за да се скрие от погледите, и упорито продължи четенето. Впрочем смущението му мина скоро...

„Мисълта (продължи той да чете), че не си заслужава да живееш за няколко седмици, почна да ме завладява истински, струва ми се, преди един месец, когато ми оставаха да живея още четири седмици, но напълно ме завладя едва преди три дни, когато се върнах оная вечер от Павловск. За пръв път почувствувах, че тази мисъл непосредствено прониква дълбоко в мене, когато бях на терасата на княза, тъкмо в момента, когато реших да направя последен опит с живота. Аз исках да видя хора и дървета (да приемем, че това са били мои думи), горещих се, защитавах правото на Бурдовски, «моя ближен», и мечтаех, че всички присъстващи изведнъж ще разтворят ръце, за да ме приемат в прегръдките си, и ще ми поискат прошка, а и аз от тях; с една дума, свърших като бездарен глупец. И ето през тези часове се разгоря в мене «последното убеждение». Чудя се сега как съм могъл да живея цели шест месеца без това «убеждение»! Положително знаех, че имам охтика и че тя е неизлечима; аз не се заблуждавах и ясно виждах състоянието си. Но колкото по-ясно го виждах, толкова по-трескаво ми се живееше; аз се вкопчвах за живота и исках да го продължа на всяка цена. Съгласен съм, че съм могъл тогава да негодувам срещу мрачната и глуха съдба, която, без да знае защо, бе решила да ме смачка като муха, но защо не се ограничих с това негодуване? Защо наистина започвах да живея, когато знаех, че това не ми беше вече позволено; защо опитвах, когато знаех, че няма вече защо да опитвам? А в това време стигнах дотам, че не можех да чета дори книги и се отказах от четенето; защо да чета, защо да се образувам за шест месеца? Тази мисъл ме караше неведнъж да захвърлям започнатата книга...

Да, тази стена на Майер би могла да разправи много неща! Много неща записах на нея. Нямаше петно на тази мръсна стена, което да не запомня много добре. Проклетата стена! И все пак тя ми е по-скъпа от всички дървета в Павловск или по-скоро би трябвало да бъде по-скъпа, ако не ми беше сега всичко безразлично.

Спомням си сега с какъв жаден интерес почнах тогава да следя *техния* живот; не съм имал по-рано такъв интерес. С нетърпение и ругатни чаках понякога Коля, когато се разболях толкова много, че не можех да напускам стаята. Такова внимание обръщах на всички дреболии и се интересувах от всякакви слухове, че станах, струва ми се, клюкар. Не разбирах например как тези хора, които имаха в себе си толкова живот, не знаят да разбогатееят (не го разбирам впрочем и днес). Познавах един сиромаш, за когото по-късно ми разправяха, че умрял от глад, и си спомням, че тази вест просто ме вбеси; ако можеше да се съживи този сиромаш, аз щях, струва ми се, да го убия. Понякога здравето ми се подобряваше за цели седмици и аз можех да излизам на улицата; ала улицата почна накрай така да ме озлобява, че по цели дни аз стоях нарочно затворен, макар че можех да излизам като всички. Не можех да понасям тези суетящи се и навиращи се навред хора, които сновяха край мене по тротоарите вечно угрижени, навъсени и разтревожени. Защо е тази тяхна вечна тъга, тази тяхна вечна тревога и суета, тази тяхна вечна злоба (защото са лоши, лоши, лоши)? Кой им е виновен, че са нещастни и не знаят да живеят, когато имат пред себе си по шестдесет години живот? Защо Зарницин се е оставил да умре от глад, като е имал шестдесет години пред себе си? И всеки показва своите дрипи, своите работни ръце, сърди се и крещи: «Ние работим като волове, ние се трудим, гладни сме като псета и сме бедни! Други не работят, не се трепят, а пък са богати!» (Вечен припев!) Наред с тях тича и се суети от сутрин до вечер някакъв клетник, целият смачкан, но от «благородна кръв», Иван Фомич Суриков — живее в нашата къща, над нас —

вечно със съдрани лакти и с изпокъсани копчета. Працат го насам-натам разни хора с какви ли не поръчки, и то от сутрин до вечер. Поприказвайте с него: той ще ви каже, че е «беден, нещастен и сакат, жена му умряла, нямало с какво да ѝ купи лекарства, а през зимата детето му замръзнало; по-голямата му дъщеря отишла някъде на прехрана...» — вечно хленчи, вечно се оплаква! О, нито тогава, нито сега не чувствавам никакво състрадание към тези глупци — с гордост ви го казвам! А защо той не стане Ротшилд? Кой му е виновен, че няма милиони като Ротшилд, че няма купища от златни империи^[4] и наполеони, купища, високи като тези, които се виждат по заговезни на панаирите! Жив ли е, всичко е в неговата власт! Кой му е виновен, че не го разбира?

О, сега ми е вече все едно, сега вече нямам време за сърдене, но тогава, тогава, повтарям, буквално ръфам нощем възглавницата си и късах завивката си от ярост. О, как мечтаех тогава, как желяех, как желяех нарочно да ме изпъдят мене, осемнадесетгодишния, на улицата, полугол, покрит с някоя дрипа, и да ме оставят съвсем сам, без жилище, без работа, без парче хляб, без роднини, без нито един познат в някой огромен град, гладен, пребит (толкова по-добре), но здрав. Тогава щях да им покажа...

Какво щях да им покажа?

О, нима смятате, че не знам колко се унижих и без това вече с моето «Обяснение»! Та кой няма да ме вземе за нещастен хлапак, който не познава живота, забравил, че вече не съм на осемнадесет години; забравил, че да живееш така, както живееш аз през тези шест месеца, значи, да си доживял вече до бели коси! Но нека се смеят и казват, че всичко това са приказки. Защото наистина това са приказки, които аз си разказвах. Аз запълвах с тях целите си нощи и все си ги спомням сега.

Но трябва ли сега пак да ги повтарям — сега, когато дори за мене е минало вече времето на приказките? Пък и кому! Защото аз се утешавах с тях тогава, когато ясно виждах, че ми забраниха да изучавам дори гръцката

граматика и точно тогава ми хрумна: «Няма да стигна дори до синтаксиса и ще умра» — казах си на първата страница и хвърлих книгата под масата. Тя и сега се вардала там; забраних на Матрьона да я вдигне.

Възможно е оня, комуто попадне в ръце моето «Обяснение» и който ще има търпение да го прочете, да ме сметне за побъркан или дори за гимназист, а най-вероятно за осъден на смърт, на когото с право е почнало да се струва, че всички хора освен него не ценят много живота си, с голяма лекота го прахосват, твърде лениво, твърде безсъвестно го използват, а това ще рече, че всички до един са недостойни за него! И после? Аз заявявам, че моят читател ще сгреша и че моето мнение не е повлияно никак от смъртната ми присъда. Попитайте ги, попитайте ги само как всички те без изключение разбират в какво се състои щастието? О, бъдете уверени, че Колумб е бил щастлив не когато е открил Америка, а когато е бил на път да я открие; бъдете уверени, че най-висшият момент на неговото щастие е бил може би точно три дни преди откриването на Новия свят, когато екипажът му се е разбунтувал от отчаяние и насмалко не е обърнал кораба назад към Европа! Въпросът тук не е бил до Новия свят, дори той да пропаднеше. Колумб е умрял почти без да го види и без да знае всъщност какво е открил. Важното е животът, само животът — откриването му, непрекъснато и вечно, а съвсем не откритието му! Но какво ще говоря! Подозирам, че всичко, което казвам сега, прилича на най-общи фрази, че сигурно ще ме сметнат за ученик от долните класове, който показва домашното си върху «изгрева на слънцето», или ще кажат, че може би съм искал да кажа нещо, но че въпреки всичкото ми желание не съм могъл... «да се обясня». Ала аз ще прибавя, че във всяка гениална или нова човешка мисъл или просто дори във всяка сериозна човешка мисъл, която се ражда в нечия глава, винаги остава нещо, което съвсем не може да се съобщи на другите хора, ако ще да напишете цели томове и да разяснявате мисълта си тридесет и пет години; винаги ще остане нещо, което по

никакъв начин няма да иска да излезе от черепа ви и ще остане завинаги у вас; и вие ще умрете, без да сте съобщили никому може би най-главното от вашата идея. Но ако и аз сега също не можах да ви кажа всичко онова, което ме мъчеше през тези шест месеца, то поне ще разберат, че съм платил много скъпо за «последното си убеждение», до което съм стигнал сега; тъкмо това смятах, че е необходимо — поради известни мои цели — да изложа в моето «Обяснение».

Но аз продължавам.“

[1] След мене ако ще и потоп да настъпи. ↑

[2] Кислородов. — Името на това лице има ироничен смисъл. Достоевски намеква за неговите атеистически, материалистически убеждения. ↑

[3] От нюфаундленска порода. — Б.пр. ↑

[4] Златна монета от десет рубли. — Б.пр. ↑

VI

„Не искам да лъжа: през тези шест месеца действителността ме завладяваше и мене и понякога дотолкова ме увличаше, че аз забравях за смъртната си присъда или по-скоро не исках да мисля за нея и дори започвах да работя. Тъкмо сега е моментът да кажа как живеех тогава. Когато преди около осем месеца се разболях тежко, аз скъсах всичките си връзки и престанах да се виждам със старите си приятели. Тъй като винаги съм бил в доста мрачно настроение, другарите ми лесно ме забравиха; разбира се, те щяха да ме забравят и да не бях такъв. Животът ми в къщи, тоест «в семейството», беше също самотен. Преди около пет месеца аз си заключих стаята веднъж завинаги и се отделих напълно от домашните. Свикнали бяха да ми се подчиняват и никой не смееше да влезе в стаята ми освен в определени часове, когато разтребваха и донасяха обедата ми. Майка ми трепереше пред моите заповеди и дори не смееше да плаче пред мене, когато понякога решавах да я пусна да влезе. Тя биеше постоянно децата, за да не вдигат шум и да не ме безпокоят; все пак аз се оплаквах често от техните викове; представям си колко ме обичат сега! Струва ми се, че доста измъчвах и «верния Коля», както го бях нарекъл. Напоследък и той ме мъчеше: всичко това беше в реда на нещата, нали хората са създадени, за да се измъчват. Но аз бях забелязал, че той понася моята раздражителност, сякаш се беше предварително зарекъл да щади болния. Естествено това ме дразнеше; имах също впечатлението, че той бе решил да подражава на княза в «християнското му смирение», ала това вече изглеждаше малко смешно. Той е младо и пламенно момче и, разбира се, подражава на всичко; но мене ми се струваше понякога, че му е дошло времето да живее по свой ум. Аз го обичам много. Мъчех

също и Суриков, който живее над нас и тича от сутрин до вечер да изпълнява чужди поръчки; аз му доказвах постоянно, че той си е сам виновен за беднотията и той най-после се изплаши и престана да идва при мене. Той е много смирен човек, изключително смирено същество (N.B. Казват, че смирението е страшна сила; трябва да питам княза, защото изразът е негов.); но когато през март се качих у тях, за да видя как са оставили «да замръзне», както казваше той, детето им, аз неволно се усмихнах над трупа му, защото почнах отново да обяснявам на Суриков, че той «сам си е виновен». Тогава устните на този клетник изведнъж затрепериха, той ме хвана с едната си ръка за рамото, с другата ми посочи вратата и тихо, почти шепнешком, ми рече: «Вървете си, господине!» Аз си излязох и неговият жест ми хареса много, хареса ми веднага, дори в момента, когато той ме пъдеше; но думите му ми правеха дълго време след това, когато си ги спомнях, тежко впечатление на някакво странно, презрително съжаление към него, което съвсем не исках да изпитвам. Дори в момента, когато така го оскърбих (защото аз чувствавам, че го бях оскърбил, макар че нямах намерение), дори в такъв момент този човек не беше способен да се разсърди! Ако устните му затрепериха тогава, то съвсем не беше от яд, кълна ви се: той ме хвана, за ръката и изрече своето великолепно «вървете си, господине» без ни най-малък гняв. В него имаше достойнство, голямо достойнство, дори то не подхождаше на лицето му (което наистина беше твърде смешно), но яд нямаше. Може би той беше почувствувал изведнъж презрение към мене. От него ден го срещнах един-два пъти по стълбата — той веднага ме поздравяваше и сваляше шапка, което никога по-рано не бе правил, но вече не се спираше, а минаваше бързо край мене със сконфузен вид. Но и да ме презираше, все пак това беше по негов начин: «смирено презираше». Или пък сваляше шапка просто от страх, защото аз бях син на неговата кредиторка: той вземаше постоянно заеми от майка ми и нямаше никаква

възможност да се отърве от дълговете. Това предположение е дори най-вероятното. Канех се по едно време да се обясня с него и съм сигурен, че след десет минути той би ми поискал извинение; казах си обаче, че е по-добре да не го закачам.

По същото време, тоест около средата на март, когато Суриков остави «да замръзне» детето му, здравето ми изведнъж се подобри и така продължи близо две седмици. Взех да излизам, най-вече по здрач. Обичах мартенския здрач, когато започва да замръзва и запалват фенерите; ходех понякога далеко. Един ден по улица Шестте дюкяна ме настигна в тъмнината един «благородник», но аз не го разгледах добре; той носеше нещо увито в хартия и беше облечен в някакво късо палтенце, жалко и твърде леко за сезона. Когато се изравни с един фенер, на десетина крачки пред мене, аз забелязах, че нещо падна от джоба му. Побързах да го вдигна — и то беше тъкмо навреме, защото един индивид в дълъг кафтан се беше вече втурнал натам, но като видя предмета в ръцете ми, не рачи да спори, хвърли бегъл поглед към ръцете ми и бързо отмина. Този предмет беше един голям, здраво натъпкан старомоден портфейл от марокенова кожа, ала, кой знае защо, от пръв поглед отгатнах, че съдържаше всичко друго, но не и пари. Минувачът, който го беше загубил, се намираще вече на около четиридесет крачки пред мене и скоро се изгуби в тълпата. Стръкнах се подире му и завиках; но тъй като освен «ей!» не можех нищо друго да му викна, той не се обърна. Изведнъж се мушна вляво, във входа на една къща. Когато стигнах до входа, дето беше много тъмно, нямаше вече никой. Къщата беше една от тези грамадни сгради, които строят спекулантите и които се състоят от малки апартаменти; в някои от тези къщи има понякога до сто стаи. Когато изтичах през входа, стори ми се, че в десния заден ъгъл на огромния двор върви някакъв човек, макар че в мрака едва можех да го различа. Затекох се към този ъгъл и видях вход за една стълба, която беше тясна, необикновено мръсна и съвсем неосветена; понеже чух

високо горе бързите стъпки на човек, който се изкачва, и аз се втурнах по стълбата, като разчитах да го настигна, преди да му отворят. Така и стана. Площадките на стълбите бяха близо една до друга, но по брой ми се видяха безкрайно много и аз се задъхах ужасно; на петия етаж една врата се отвори и затвори, долових го, когато бях още на три площадки по-долу. Няколко минути ми бяха потребни, докато стигна на петата площадка, докато си поема дъха и потърся звънеца. Отвори ми най-последно една жена, която разпалваше самовар в една мъничка кухня; тя изслуша мълком въпросите ми, естествено нищо не разбра и мълком ми отвори вратата за съседната стая, също така малка, ужасно ниска и с жалка най-необходима покъщнина; върху грамадно легло със завески лежеше един човек, когото жената назова «Терентич» и който ми се видя пиан. На масата догаряше угарка от една свещ в железен свещник и имаше една почти изпразнена половница с водка. Терентич изръмжа нещо, както лежеше, и ми посочи с ръка следващата врата; жената си бе излязла, така че не ми оставаше нищо друго, освен да отворя тази врата. Така и направих и влязох в съседната стая.

Тя беше още по-тясна от първата, просто не знаех накъде да се обърна в нея; тясно, за сам човек легло в ъгъла заемаше страшно много място; останалата мебел се състоеше от три обикновени стола, отрупани с какви ли не парцали, и една груба кухненска дървена маса пред стар мушамен диван, така че едва можеше да се мине между масата и кревата. На масата светеше също такъв железен свещник с лоена свещ както в другата стая, а на кревата пискаше мъничко детенце, най-много може би на три седмици, ако се съдеше по крясъка му; една болна и бледа жена го «пременяше», тоест преповиваше; тя изглеждаше млада и беше много небрежно облечена; може би току-що започваше да става след раждане; но детето не мирясваше и крещеше в очакване на мършавата гръд на майка си. На дивана спеше друго дете, тригодишно момиченце, покрито, както ми се видя, с фрак. До масата бе застанал един мъж в

много изтъркан сюртук (той бе свалил вече палтото си и го бе сложил на кревата) и развиваше синята хартия, в която бяха увити два бели хляба и два малки салама. На масата имаше още пълен чайник и се вардаляха късчета от черен хляб. Изпод кревата се подаваха един отворен куфар и два вързопа с някакви парцали.

С една дума, всичко бе в страшно безредие. От пръв поглед и господинът, и дамата ми се видяха порядъчни хора, но доведени от беднотията до онова уничително състояние, в което безредието надвива най-сетне всеки опит да се бориш с него и дори докарва хората до горчивата необходимост да намират в същото, това безредие, което всеки ден нараства, някакво жалко и сякаш отмъстително чувство на удоволствие.

Когато влязох, господинът, който бе дошъл малко преди мене и развиваше покупките си, разговаряше за нещо с жена си бързо и разгорещено; тя още не бе свършила с повиването, но беше успяла вече да се разплаче; сигурно новините: бяха както винаги лоши. Лицето на господина, който изглеждаше на около двадесет и осем години, ми се видя доста прилично и дори приятно; мургаво и сухо, обкръжено с черни бакенбарди, с гладко избръсната брадичка, то беше начумерено, с мрачен поглед, но с някаква болезнена отсянка на гордост, много лесно раздражнява. Идването ми стана причина за една странна сцена.

Има хора, които изпитват необикновена наслада от своята раздразнителна докачливост, най-вече когато тя стигне у тях (което се случва винаги много бързо) до крайност; в този момент дори им се вижда по-приятно да бъдат обидени, отколкото да не бъдат. Тези раздразнителни хора винаги след това се измъчват ужасно от разкаяние, ако са умни естествено и ако са в състояние да разберат, че са се разгорещили десет пъти повече, отколкото е трябвало. Този господин ме гледа известно време със смайване, а жената с уплаха, като че ли беше нещо нечувано, че може някой да влезе в тяхната стая; ала преди да имам време да

кажа две думи, той се нахвърли изведнъж върху мене едва ли не с ярост — сигурно страшно се обиди, като видя, че един прилично облечен човек си позволява така безцеремонно да надзърне в неговия кът и да види цялата му безобразна обстановка, от която самият той толкова се срамува. Разбира се, той се зарадва в същото време, че поне може да излее върху някого своя гняв за всичките си неуспехи. За момент дори помислих, че ще се спусне да ме набие; той побледня като жена, изпаднала в истерия, и ужасно изплаши съпругата си.

— Как посмяхте да влезете? Вън! — изкрещя той разтреперан и едва изговаряйки думите. Но изведнъж съгледа портфейла си в моите ръце.

— Навярно сте го изтървали — казах аз по възможност по-спокойно и по-сухо. (Така и трябваше впрочем.)

Той стоеше пред мене съвсем уплашен и някое време като че ли не можеше нищо да разбере; след това се хвана бързо за страничния си джоб, отвори уста от ужас и се удари по челото.

— Боже! Къде го намерихте? Как стана това?

Аз му обясних съвсем накъсо и по възможност още по-сухо как съм вдигнал портфейла, как съм бягал и съм го викал и как най-последно, по досещане и почти слепешката, съм тичал подире му по стълбата.

— О, Боже! — извика той, обръщайки се към жена си. — Тук са всичките ни документи, последните ми свидетелства, тук е всичко... о, уважаеми господине, знаете ли каква услуга ми правите? Аз бях загубен!

В това време аз хванах дръжката на вратата, за да изляза, без да отговоря, но сам се задъхах от вълнение и изведнъж така силно се разкашлях, че едва можах да стоя на краката си. Видях как господинът се мятеше на вси страни, за да ми намери празен стол, как най-последно грабна дрипите от единия стол, хвърли ги на пода и като ми го подаде, бързо, но предпазливо ме настани да седна. Кашлицата ми продължи и не стихна още около три

минути. Когато се съвзех, той бе седнал вече до мене на друг стол, от който също бе изхвърлил навярно дрипите на пода, и втренчено ме гледаше.

— Вие имате вид на... страдащ човек? — каза той с тон, с който, обикновено говорят докторите, заговаряйки с болния. — Аз самият съм... лекар (той не каза доктор) — и при тези думи, кой знае защо, той ми посочи с ръка стаята, сякаш протестираше против сегашното си положение, — виждам, че вие...

— Аз съм охтичав — казах аз, колкото се може по-кратко и станах.

Веднага скочи и той.

— Може би вие преувеличавате и... като вземете мерки...

Той беше твърде смутен и като че ли все още не можеше да се съвземе; държеше портфейла си в лявата ръка.

— О, не се безпокойте — прекъснах го аз отново и хванах дръжката на вратата, — мене ме гледа миналата седмица Б-н (пак казах името на Б-н) — и моята съдба е решена. Извинете...

Опитах се пак да отворя вратата и да оставя моя сконфузен, благодарен и потънал в земята от срам доктор, но проклетата кашлица отново ме захвана. Сега вече моят доктор настоя да поседна отново да си почина; той се обърна към жена си и тя, без да мръдне от мястото си, ми каза няколко любезни думи за благодарност. И тя толкова много се смути, че по бледите ѝ сухи бузи заигра дори руменина. Аз останах, но изразът на лицето ми непрекъснато показваше, че ужасно се боя да не би да ги притеснявам (така и трябваше). Забелязах, че разкаянието бе започнало да измъчва моя доктор.

— Ако аз... — започна той, като всеки миг се прекъсваше и скачаше от мисъл на мисъл — толкова съм ви благодарен и толкова съм виновен пред вас... аз... вие виждате... — той пак посочи стаята, — в този момент аз се намирам в такова положение...

— О — казах аз, — няма нищо за виждане; всичко ми е ясно; вие сигурно сте изгубили службата си и сте пристигнали да се обясните и да търсите друга служба?

— Отде... познахте? — попита той учуден.

— Вижда се от пръв поглед — отговорих аз, без да ща, иронично. — Тук пристигат мнозина от провинцията с надежди, тичат насам-натам и ей тъй живеят.

Изведнъж той заприказва с жар, с треперещи устни; почна да се оплаква, да разправя и трябва да си призная, увлече ме; останах у него почти един час. Той ми разправи историята си, която беше впрочем много обикновена. Бил лекар в една губерния, на държавна служба, но направили някакви интриги, в които замесили дори жена му. Гордостта му засегнали и той изгубил търпение; сменили началството му и това било благоприятно за враговете му; подровили почвата под краката му, оплакали се от него; той загубил мястото си и с последните си средства дошъл в Петербург да се обяснява; както винаги тук дълго го бавили, преди да го изслушат, после му отказали, после го залъгали с обещания, после го смъмрили строго, после му казали да даде писмено обяснение, после отказали да приемат обяснението му, казали му да подаде молба — с една дума, тичал вече пети месец и изял всичко, което имал; последните дрипи на жена му били заложени, а отгоре на всичко им се родило и дете и... «Днес отказаха окончателно на подадената ми молба, а аз нямам, така да се каже, хляб, нищо нямам, жена ми роди. Аз, аз...»

Той скочи от стола и извърна гръб. Жена му плачеше в ъгъла, детето бе почнало да реве отново. Аз извадих бележника си и почнах да записвам някои неща. Когато свърших и станах, той бе застанал пред мене и ме гледаше с плахо любопитство.

— Записах си вашето име — казах му аз — и всичко останало: къде сте служили, името на вашия губернатор, датите, месеците. Имам един другар, още от училище, Бахмутов, а вуйчо му Пьотр Матвеевич Бахмутов е действителен държавен съветник и директор...

— Пьотр Матвеевич Бахмутов! — извика моят лекар почти цял разтреперан. — Ами че от него зависи, кажи-речи, всичко!

И наистина в историята на моя лекар и в нейната развързка, за която аз неочаквано спомогнах, всичко се нагоди и оправи, като че нарочно бе уредено, също като в роман. Аз казах на тези бедни хора да не хранят никакви надежди в мене, защото и самият аз съм беден гимназист (нарочно преувеличих скромността на положението си, отдавна вече съм свършил гимназия и не съм гимназист); няма защо да знаят името ми, но аз ще отида още сега на Василевския остров при моя другар Бахмутов и тъй като знам сигурно, че вуйчо му, действителен държавен съветник, ерген и без деца, обожава своя племенник и го обича страстно, понеже вижда в него последната издънка от своя род, «може би моят другар ще може да направи нещо за вас — зарад мене, разбира се — пред вуйчо си...»

— Да може само да ми позволят да обясня случая пред негово превъзходителство! Да бих могъл само да получа честта да обясня устно! — извика той със светнали очи и разтреперан, сякаш имаше треска. Точно така каза: *да бих могъл*. След като повторих още веднъж, че работата вероятно ще се провали и всичките ни усилия ще отидат на вятъра, аз прибавих, че ако утре заран не дойда при тях, това ще рече, че всичко е пропаднало и няма какво повече да чакат. Те ме изпратиха с поклони и почти като побъркани. Никога няма да забравя израза на лицата им. Взех файтон и веднага потеглих за Василевския остров.

С този Бахмутов бяхме живели в гимназията няколко години в постоянна вражда. Смятахме го в класа за аристократ, поне аз така го наричах: обличаше се великолепно, пристигаше със собствен екипаж, никак не се надуваше, винаги беше отличен другар, винаги беше необикновено весел и понякога дори много духовит, макар че не беше кой знае какъв ум, въпреки че винаги беше пръв в класа, а аз не бях никога в нищо пръв. Всички другари го обичаха с изключение единствено на мене. На няколко

пъти през тези няколко години той правеше опити да се сприятели с мене, но всеки път аз сърдито и гневно го отблъсвах. Една година как не бях го виждал; той беше в университета. Когато към девет часа влязох при него (с големи церемонии, защото предварително докладвах за мене), той ме посрещна отначало с учудване, дори съвсем нелюбезно, но веднага се развесели и като ме гледаше, прихна да се смее.

— Как ви е хрумнало да дойдете да ме видите, Терентиев? — извика той с вечната си сърдечна естественост, която беше понякога дръзка, но никога не оскърбяваше човека; тая негова черта обичах много и за нея толкова го мразех. — Но какво е това — продължи той уплашен, — вие изглеждате много болен!

Пак ме замъчи кашлицата, аз се тръшнах на един стол и едва можах да си поема дъх.

— Не се безпокойте — казах аз, — аз съм охтичав. Идвам при вас е една молба.

Той седна изненадан и аз веднага му разправих цялата история на доктора, като му обясних, че той би могъл да направи нещо поради голямото влияние, което има върху вуйчо си.

— Ще направя, непременно ще направя и още утре ще уловя вуйчо си; радвам се дори и вие така хубаво го разправихте... Но все пак отде накъде ви дойде на ума да се обърнете към мене, Терентиев?

— Тая работа зависи до голяма степен от вашия вуйчо, освен това, Бахмутов, ние бяхме винаги врагове, а тъй като вие сте благороден човек, аз си помислих, че няма да откажете на своя враг — прибавих аз с ирония.

— Както Наполеон се е обърнал към Англия!^[1] — извика той и прихна да се смее. — Ще направя, ще направя! Дори ей сега ще отида, ако е възможно! — побърза да каже той, като ме видя, че ставам сериозно и строго от стола.

И наистина тая работа се уреди най-неочаквано, донемайкъде добре. След месец и половина нашият лекар

получи служба в друга губерния, платиха му пътни пари, дори му дадоха помощ. Подозирам, че Бахмутов бе склонил дори доктора да приеме от него пари назаем; той ходеше често у него (докато аз самият нарочно престанах да посещавам доктора и когато се отбиваше при мене, приемах го почти сухо). С Бахмутов се срещнах един-два пъти през тези шест седмици, за трети път се видяхме, когато празнувахме изпращането на доктора. Бахмутов даде у дома си прощална вечеря с шампанско, на която присъствува и жената на доктора, но тя си отиде рано заради детето. Това беше в началото на май, вечерта бе ясна, огромното кълбо на слънцето се спускаше в залива. Бахмутов ме изпрати до вкъщи; тръгнахме по Николаевския мост и двамата пийнали. Той ми говореше с възторг, че така добре се е уредила работата, благодареше ми за нещо, обясняваше ми колко приятно се чувства след извършеното добро дело, уверяваше ме, че цялата заслуга се пада на мене и че напразно мнозина сега учат и проповядват, че индивидуалното добро дело няма никакво значение. Обзе ме силно желание да кажа и аз нещо.

— Който посяга на индивидуалната милостиня — започнах аз, — посяга на природата на човека и презира неговото лично достойнство. Ала организацията на «обществената милостиня» и въпросът за личната свобода са две различни неща и взаимно не се изключват. Личното добро дело ще остане да съществува винаги, защото е потребност на личността, жизнена нужда да упражни пряко влияние върху близкия си. В Москва живял един старец, един «генерал»^[2], искам да кажа, действителен държавен съветник, с немско име; целия си живот той прекарал в посещения на затвори и на престъпници; всяка група заточеници за Сибир знаела предварително, че на Воробиевите възвишения ще я посети «старчето-генерал». Той вършел работата си с най-голяма сериозност и благочестие; идвал, минавал край всички заточеници, наредени около него, спирал се пред всеки един, всекиго разпитвал за нуждите му, почти никога не четял никому

морал, на всички казвал «милички». Той раздавал пари, изпращал им необходими неща — партенки, навуца, платно, носил им понякога религиозни книжки, които разпределял между грамотните, дълбоко убеден, че те ще ги прочетат по пътя и ще разправят съдържанието им на неграмотните. Рядко ги разпитвал за престъпленията им, но ако някой сам заговорел, изслушвал го. Всички престъпници били за него еднакви, нямало разлика. Той им говорел като на братя, ала и те най-сетне почнали да го смятат за свой баща. Ако забележел в групата някоя жена с дете на ръцете, той се приближавал, галел детето, щракал му с пръсти, за да го разсмее. Така прекарал той дълги години, чак до смъртта си; в края на краищата той станал известен в цяла Русия и по цял Сибир, тоест между всички престъпници. Разправяше ми един завърнал се от Сибир, че той лично е бил свидетел как най-закоравелите престъпници си спомняли за генерала, макар че посещавайки заминаващите за Сибир групи, той рядко е могъл да даде повече от двадесет копейки на човек. Наистина тези хора не си спомняли за него с особено топли думи, нито пък никак твърде сериозно. Понякога един от тези «нещастници», който е убил цяла дузина хора или е заклал шест деца единствено за да си направи удоволствие (и такива, казват, имало), ни в клин, ни в ръкав, й то може би най-много един път на двадесет години, изведнъж ще въздъхне и ще каже: «А какво ли прави старият генерал, дали е още жив?» И може би дори ще се усмихне — и нищо повече. А можете ли да знаете какво семе е хвърлено завинаги в душата му от този «стар генерал», когото той двадесет години не е забравил? Можете ли да знаете, Бахмутов, какво значение ще има това приобщаване на едно човешко същество с друго върху съдбата на приобщеното?... Та тук има цял един живот и безкрайно множество от скрити за нас разклонения. Най-добрият и най-прозорливият шахматен играч може да предвижда само няколко хода на противника; писаха като за някакво чудо за един френски играч, който можел да предвиди

десет хода отнапред. А колко хода и комбинации има тук, които са ни неизвестни? Хвърляйки вашето семе, вашата «милостиня», вашето добро дело под каквато и да било форма, вие давате част от вашата личност и получавате част от личността на другия; взаимно се приобщавате един към друг; още малко внимание и като награда вие вече познавате, правите най-неочаквани открития. Непременно ще почнете да гледате на вашето добро дело като на наука; тя ще обхване целия ви живот и може би ще го изпълни от край до край. От друга страна всичките ви мисли, всичките семена, които сте хвърлили и може би вече забравили, ще покълнат и ще израснат; този, който ги е получил от вас, ще ги предаде на друг. И кой знае какво участие ще ви се падне в бъдеще при решаване съдбините на човечеството? И ако вашето знание и целият ви живот, посветен на тая работа, ви издигнат най-после до висини, отдето ще можете да хвърлите едно грамадно семе, да оставите в наследство на света една грамадна мисъл, тогава... И така нататък говорих много на тая тема.

— И като помислиш, че именно на вас ви е отказан животът! — извика Бахмутов с вид на човек, който пламенно укорява някого.

В този момент ние бяхме се облакъттили на перилата на моста и гледахме Нева.

— А знаете ли какво ми дойде на ум? — казах аз и се наведох още повече над перилата.

— Да се хвърлите във водата ли? — извика Бахмутов почти изплашен. Може би той бе прочел мисълта по лицето ми.

— Не, засега се ограничавам със следното разсъждение: ето остават ми да живея два-три месеца, може би четири; но да кажем, че в момента, когато ми остават да живея само два месеца и ми се прииска страшно да извърша едно добро дело, което би изисквало труд, тичане, грижи, нещо като работата на нашия доктор — ами че тогава аз би трябвало да се откажа от това дело поради недостатъчното време, което ми остава да живея, и да

потърся друго «добро дело», по-дребно и което да бъде по моите сили (ако все пак е толкова голямо влечението ми към добри дела). Съгласете се, че това е една забавна мисъл!

Бедният Бахмутов беше много разтревожен за мене; изпрати ме чак до вкъщи и беше толкова деликатен, че нито веднъж не се реши да ме утешава и през цялото време почти мълчеше. На сбогуване ми стисна горещо ръката и поиска позволение да ме навестява. Отговорих му, че ако иска да идва при мене като «утешител» (защото посещенията му, макар дори мълчаливо, все пак би имало за цел да ме утешава; аз му обясних това), присъствието му винаги ще ми напомня още повече за смъртта. Той вдигна рамене, но се съгласи с мене; разделихме се доста учтиво, което дори не очаквах.

Но през тази вечер и през следващата нощ бе хвърлено в мене за пръв път семето на моето «последно убеждение». Аз се залових жадно за тази нова мисъл, жадно я разглеждах във всичките й лъкатушения, във всичките й изменения (не спях цялата нощ) и колкото повече се задълбочавах в нея, колкото повече се прониквах от нея, толкова повече се плаших. Най-сетне ме обзе страшна уплаха и не ме напусна и през следващите дни. Когато мислех понякога за тази си постоянна уплаха, бързо се вледенявах от нов ужас: по тази уплаха можах да заключа, че «последното ми убеждение» е залегнало в мене с такава сила, че не може да не доведе до развързка. Но за развързката ми липсваше решителност. След три седмици всичко бе свършено и решителността ми дойде, но при едно много странно обстоятелство.

Аз отбелязвам тук в моето обяснение всички тези цифри и дати. Наистина всичко това ще ми бъде по-късно безразлично, но сега (може би само в този момент) аз искам тези, които ще преценяват моята постъпка, да могат да си представят ясно през каква верига от логически изводи съм стигнал до моето «последно убеждение». Току-що казах, че крайната решителност, която ми липсваше за

осъществяване на моето «последно убеждение», ми дойде, струва ми се, съвсем не по пътя на логическия извод, а като последица от някакъв странен тласък, от едно странно обстоятелство, което може би няма никаква връзка с хода на работата. Преди десетина дни намина у дома Рогожин по една своя работа, по която няма какво да се разпростирам тук. Никога по-рано не бях виждал Рогожин, но бях чувал много неща за него. Дадох му всички сведения, от които той се нуждаеше, и той побърза да си отиде, а тъй като бе дошъл само за тези сведения, би могло да се сметне, че всичко между нас е приключено. Но той ме заинтересува много и през целия ден бях под влиянието на такива странни мисли, че реших да отида на другия ден да му върна посещениято. Явно бе, че Рогожин не ми се зарадва и дори «деликатно» намекна, че няма защо да се виждаме повече; все пак аз прекарах у него един час, който бе интересен не само за мене, но, струва ми се, и за него. Контрастът между двамата ни беше толкова голям, че не можеше да не ни направи впечатление, особено на мене; аз бях човек с прочетени вече дни, а той водеше най-пълнен, импулсивен живот, живееше със страстите на момента, без всякаква грижа за «последните» изводи, цифри или за каквото и да било, което не се отнася до онова... онова... онова, по което, да речем, е побъркан; нека господин Рогожин ми прости този израз поне като на лош литератор, който не знае да изразява мисълта си. Въпреки всичката му нелюбезност той ми направи впечатление на умен човек, способен да разбере много неща, макар че никак не се интересуваше от това, което не го засяга. Аз не му казах нищо за моето «последно убеждение», но, кой знае защо, ми се стори, че като ме слушаше, той го отгатна. Той замълча; ужасно мълчалив е. На тръгване му намекнах, че въпреки всичките различия и противоположности между нас — *les extrémités se touchent*^[3] (преведох му го на руски) — така че самият той може би съвсем не е далеч от моето «последно убеждение», както изглежда. Той ми отговори с една много начумерена и кисела гримаса, след това стана,

отиде да потърси каскета ми и като даде вид, че уж аз самият искам да си отида, чисто и просто ме изведе от своя мрачен дом под предлог, че ме изпраща от учтивост. Къщата му ме смая; прилича на гробище, но аз смятам, че тя му харесва, което впрочем е лесно за разбиране: той води един толкова пълен и интензивен живот, че не му е potrebна никаква обстановка.

Това посещение у Рогожин ме много измори. Освен това още от заранта не се чувствувах добре; привечер усетих голяма слабост и си легнах, а на моменти ме разтрисаше силно и дори блънувах. Коля остана при мене до единадесет часа. Помня обаче всичко, което ми каза, и всичко, което говорехме. Но когато от време на време очите ми се затваряха, постоянно виждах пред себе си Иван Фомич, станал уж милионер. Той все не знаеше какво да прави с милионите си, блъскаше си главата да им намери място, трепереше от страх да не му ги откраднат и най-после като че реши да ги зарови в земята. Аз го посъветвах вместо да зарови на вятъра толкова много злато в земята, да излее от всичкото злато един малък златен ковчег за детето си, което бе оставил «да замръзне», като предварително изкопае трупа му. Суриков уж прие със сълзи на благодарност този ироничен съвет и побърза да го изпълни. Аз плюх и си отидох. Когато се събудих, Коля ме уверяваше, че никак не съм спал и че през цялото време съм му говорил за Суриков. Навремени изпитвах страшна мъка и вълнение, така че Коля си отиде разтревожен. Когато станах да заключа след него вратата, изведнъж си спомних за картината, която бях видял заранта у Рогожин, над вратата на една от най-мрачните зали на къщата му. Показал ми я беше сам той, когато минавахме край нея, и струва ми се, аз се спрях около пет минути да я гледам. Макар че бе лишена от всякаква художествена стойност, тя ме хвърли в някаква особена тревога.

Тя представляваше Христос в момента на снемането му от кръста. Ако се не лъжа, художниците имат навика да изобразяват Христос или на кръста, или след снемането му

от кръста, и то винаги с необикновено хубаво лице; те гледат да запазят тази хубост дори при най-страшните му мъки. А в картината на Рогожин няма и помен от тази хубост; даден ни е истински труп на човек, понесъл безкрайни мъки още преди разпъването — рани, изтезания, бой от стражата, бой от народа, когато е носил кръста и е паднал под неговата тежест, и най-последно мъките, които е изтърпял на кръста в продължение на шест часа (поне според моята сметка). Наистина това е лице на човек, току-що снет от кръста, тоест запазило още много живот и топлина; нито един мускул още не се е втвърдил, така че по лицето на умрелия дори още личи болката, като че ли и сега още то я чувства (това е много добре схванато от художника); ала лицето не е никак пощадено; всичко в него е естествено и наистина такъв трябва да бъде трупа на който и да е човек след подобни мъки. Аз знам, че християнската църква е утвърдила още в първите векове, че страданията на Христос не са били символични, а действителни и че на кръста тялото му е било подчинено напълно на законите на природата. На картината това лице е страшно обезобразено от ударите, подпухнало, със страшни, подути и кървави синини, очите са отворени, зениците извърнати; бялото на големите отворени очи блести с някакъв мъртвешки, стъклен отблясък. Но странното е, че когато гледаш този труп на измъчен човек, поражда се един особен и интересен въпрос: ако точно такъв труп (а той непременно е трябвало да бъде точно такъв) са видели всичките му ученици, главните му бъдещи апостоли, жените, които са ходили подир него и са стояли пред кръста, всички, които са вярвали в него и са го боготворили — как са могли те да повярват при тази гледка, че тоя мъченик ще възкръсне? Тук неволно ти идва мисълта: ако толкова е ужасна смъртта и толкова силни са законите на природата, как могат да се преодолеят? Как да се надвият, когато не ги е победил сега дори оня, който, докато е бил жив, е побеждавал и природата и тя му се е подчинявала, който е извикал: «*Талита куми*»^[4] — и

девойката е станала, «Лазаре, излез» — и той излязъл от гроба? Когато гледаш тази картина, представяш си природата като някакъв грамаден, неумолим и ням звяр или по-право, много по-право е да се каже, макар и да изглежда странно — като някаква грамадна машина с най-модерно устройство, която, глуха и безчувствена, глупаво е грабнала, смачкала и глътнала едно велико и безценно същество — такова същество, което само е струвало колкото цялата природа и всички нейни закони, струвало е колкото цялата земя, която може би е била създадена единствено за да се появи това същество! Тази картина като че ли изразява тъкмо мисълта за тъмната, дръзка и безсмислено вечна сила, на която всичко е подчинено — и вие неволно добивате това впечатление. Хората, които са заобикаляли умрелия, макар че не виждаме на картината нито един от тях, трябва да са почувствували страшна мъка и смут нея вечер, която е разбила от един път всичките им надежди и почти вярата им. Сигурно са се разотишли в ужасен страх, въпреки че всички са отнесли в душата си една внушителна мисъл, която никога вече не е могла да бъде изтръгната от тях. И ако учителят можеше да види собствения си лик в навечерието на мъчението, дали щеше да отиде да го разпънат и да умре, както го е направил? И този въпрос неволно ти идва на ум, когато гледаш картината.

Цял час и половина, след като си отиде Коля, всичко това ми се мяркаше и на мене в ума — несвързано, може би наистина сред бълнувания, а понякога и в конкретни образи. Може ли да ти се мярка в образ онова, което няма образ? Ала от време на време мене сякаш ми се струваше, че виждам в някаква странна и невъзможна форма тази безкрайна сила, това глухо, тъмно и нямо същество. Спомням си, че някой, който държеше свещ, уж ме поведе за ръка, показва ми някакъв грамаден и отвратителен паяк и почна да ме уверява, че тъкмо това е тъмното, глухо и всесилно същество и понеже аз негодувах, той се смееше. Нощем палят винаги в стаята ми кандилото пред иконата

— светлината е мъждива и слаба, но все пак всичко може да се види и дори може да се чете под кандилото. Мисля, че беше вече малко след полунощ; съвсем не спях и лежах с отворени очи; изведнъж вратата на стаята ми се отвори и влезе Рогожин.

Той влезе, затвори вратата, погледна ме мълком и отиде полека към стола, който се намираше в ъгъла на стаята, почти под самото кандило. Аз бях много учуден и гледах в очакване какво ще направи; Рогожин се облакъти на масичката и ме загледа мълчаливо. Така минаха две-три минути и спомням си, че неговото мълчание много ме оскърби и ядоса. Но защо не иска да говори? Странно ми се видя, разбира се, дето бе дошъл толкова късно, но, спомням си, че не бях пък кой знае колко смаян. Напротив: макар че сутринта не бях му изразил ясно мисълта си, знаех, че той я е разбрал; а тази мисъл беше такава, че си заслужаваше да дойдеш зарад нея да поприказваш още веднъж въпреки късния час. С такова намерение, мислех си, е дошъл. Сутринта се бяхме разделили малко враждебно и дори си спомням, че един-два пъти той ме беше погледнал много подигравателно. Ето тази подигравка прочетох и сега в погледа му, точно тя ме оскърби. А че това беше наистина самият Рогожин, а не видение или халюцинация — отначало ни най-малко не се съмнявах. Дори и през ум не ми мина.

А той все продължаваше да седи и да ме гледа със същата подигравателна усмивка. Аз се обърнах ядосано в леглото, също се облакътих на възглавницата и нарочно реших да мълча като него, ако ще това да продължи и безкрай. Не знам защо, но исках непременно той да заприказва пръв. Така минаха, струва ми се, двадесетина минути. Изведнъж ми дойде една мисъл: ами ако това не е Рогожин, а само видение?

Никога досега не бях виждал още призрак, нито през време на болестта ми, нито по-рано; но от детинството ми и до днес, тоест до скоро, макар че не вярвам в никакви призраци, винаги ми се е струвало, че ако видя призрак, ще

умра на мястото си. Ала когато ми мина през ума, че това не е Рогожин, а само призрак, спомням си, никак не се уплаших. Нещо повече, дори се ядосах. Чудно беше и друго: разрешението на въпроса дали имам пред себе си призрак, или самия Рогожин, съвсем не ме занимаваше, нито ме тревожеше, както това би било естествено; за друго мислех тогава, струва ми се. Например много повече ме интересуваше да зная защо Рогожин, който беше сутринта в халат и с домашни пантофи, сега е във фрак, бяла жилетка и с бяла връзка? Помислих си също: ако това е призрак и аз не се боя от него, защо не стана и не се приближа, за да се уверя сам какво е? А може би впрочем наистина не смеех и се страхувах. Но едва помислил, че се боя, изведнъж като че ли почувствувах лед по цялото си тяло; студени тръпки полазиха по гърба ми и коленете ми се разтрепериха. В същия този миг Рогожин сякаш отгатна страха ми, дръпна ръката си, на която се облягаше, изправи се и заразтваря уста, като че се канеше да се засмее; гледаше ме втренчено. Такава ярост ме обзе, че ми идеше да се хвърля върху него, но тъй като се бях закълел да не заговарям пръв, не мръднах от леглото си, толкова повече, че не бях още сигурен Рогожин ли е това, или не е.

Не си спомням точно колко време продължи тази сцена; не помня също със сигурност унасях ли се от време на време в дрямка, или не. Ала най-после Рогожин стана, изгледа ме бавно и внимателно както когато влезе, но без да се подсмива вече, и тихо, почти на пръсти, отиде до вратата, отвори я и излезе, като я затвори след себе си. Аз не станах от кревата; не помня колко време още лежах с отворени очи и все мислех; бог знае за какво мислех; не помня също как съм задрямал. Минаваше девет часът, когато на другата сутрин потропаха на вратата ми и аз се събудих. Така бях наредил, че ако сам не отворя вратата до десет часа и не повикам да ми донесат чай, Матрьона сама трябва да почука. Когато ѝ отворих вратата, веднага си казах: как е могъл да влезе, когато вратата е била заключена? Разпитах и се уверих, че истинският Рогожин

не е могъл да влезе, тъй като всички наши врати нощем се заключват.

Ето този особен случай, който ви описах така подробно, стана причина да взема окончателно «решението си». За това решение спомогна, значи, не логиката, не логическото убеждение, а чувството на отвращение. Не мога да продължа да водя един живот, който взема за мене такива странни, обиждащи форми. Този призрак ме унизи. Аз нямам сили да се подчиня на една тъмна сила, която взема образа на паяк. И едва когато по здрач най-последно осъзнах едно пълно и окончателно решение, почувствувах облекчение. Това беше само първата фаза; втората отидох да прекарам в Павловск, но по нея вече достатъчно се обясних.“

[1] *Както Наполеон се е обърнал към Англия!* — След поражението при Ватерло и повторното отречение от престола в 1815 година Наполеон се е готвел да бяга в Америка, но поради блокадата на английската ескадра на пристанището Рошфор той е бил принуден да влезе в преговори с враговете си англичаните и е бил пратен на остров св. Елена. ↑

[2] *В Москва живял един старец, един «генерал»...* — Достоевски говори тук за доктор Хааз, старши лекар на московските тъмнични болници. Фьодор Петрович Хааз (1780–1853) е направил много за смекчаване на жестоките условия на гледане на затворниците и на изпращане на заточениците, съществуващи при царуването на Николай I. С безкористното си съчувствие към съдбата на арестантите, с безплатната си помощ на болните, на които е раздавал всичките си средства, Хааз си е спечелил широка популярност сред населението. Достоевски научил за Хааз в Сибир и се заинтересувал от неговата личност. За това свидетелствува не само «Идиот», но и черновите записки към «Престъпление и наказание», «Житие на великия грешник» и други записни книжки на Достоевски. ↑

[3] *Les extrémités se touchent*, «крайностите се допират» — думи, станали пословични, за пръв път употребени в книгата на Л. С,

Мерсие «Картини от Париж» (L. S. Mercier, Le tableau de Paris, Amsterdam, 1782–1788, Vol. IV, chapitre 343). ↑

[4] «Талита куми» («Девойко, стани»), «Лазаре, излез» — думи, вложени в евангелието в устата на Христос при възкресяване на мъртви. ↑

VII

„Аз имах малък джобен пистолет, набавил си го бях още като дете, в оная смешна възраст, когато изведнъж почват да ти допадат историите за дуели и за нападения на разбойници; представях си как и мене ще извикат на дуел и с какво достойнство ще стоя срещу пистолета на противника. Преди един месец аз го прегледах и приготвих. В сандъчето, дето беше сложен, намерих два куршума, а в барутното рогче барут за две-три зареждания. Този пистолет е съвсем калпав, бие встрани и улучва само до петнадесетина крачки, но ако го допреш до сляпото си око, той може, разбира се, да ти строши черепа.

Реших да умра в Павловск, при изгрев-слънце, след като сляза в парка, за да не безпокоя никого във вилата. Моето «Обяснение» е достатъчно, за да обясни всичко на полицията. Любителите на психиката и заинтересуваните могат да извлекат от него всичко, каквото си щат. Но аз не бих желал да се даде гласност на този ръкопис. Моля княза да запази единия екземпляр за себе си и да предаде другия на Аглая Ивановна Епанчина. Това е моята воля. Завещавам скелета си на Медицинската академия за научни цели.

Не признавам никому правото да ме съди и знам, че се намирам извън властта на какъвто и да е съд. Неотдавна ми дойде на ум едно смешно предположение: ако ми хрумне изведнъж да убия сега някого, дори десет души от един път, или да направя нещо ужасно, най-ужасното, което може да се извърши в тоя свят, в какво ли затруднение ще поставя съда, като ми остават да живея само две-три седмици и ще трябва да бъдат отменени всякакви мъчения и изтезания? Ще умра комфортно и на топло в болницата, заобиколен от грижите на докторите, може би много по-комфортно и по-на топло, отколкото в

къщи. Не разбирам защо тази мисъл не идва на ума на хора, които се намират в моето положение, па ако ще да е само на шега. Може пък да им идва; малко ли весели хора ще се намерят и у нас.

Но ако и да не признавам съдии над себе си, все пак знам, че ще ме съдят, когато бъда вече глух и нямам подсъдим. Ето защо не искам да си отида от този свят, без да оставя едно възражение — възражение свободно, а не по принуда, — не за да се оправдавам — о, не, нямам намерение да искам от никого и за нищо прошка, — а просто за свое собствено удоволствие.

Тук, първо, се явява една странна мисъл: кой, в името на какво право, в името на каква подбуда би могъл да ми оспорва сега правото да разполагам с живота си през тези две-три седмици? Кой съд може да се намеси тука? Кому точно е потребно не само да бъда осъден, но и в интереса на морала да излежа наказанието си? Нима наистина това е потребно някому? На морала ли? Все още бих се съгласил, че ако в разцвета на здравето и силите си посегна на моя живот, който «би могъл да бъде полезен на моя ближен» и така нататък, моралът би могъл да ме укори по стар шаблон, задето съм се разпоредил с живота си без разрешение или за нещо друго, което той си знае. Но сега, сега, когато ми е прочетена смъртната присъда? На кой морал е потребно освен живота ви и последното изхриптяване, с което ще изпуснете сетния атом от живота си, като слушате утешенията на княза, който в своите християнски разсъждения непременно ще стигне до щастливата мисъл, че всъщност по-добре е така, дето умирате. (Такива християни като него винаги стигат до тази идея: това е любимата им тема.) И какво ли искат те със своите смешни «павловски дървета»? Да подсладят последните часове от живота ми? Нима не разбират, че колкото повече се забравя, колкото повече се отдам на този последен призрак на живота и любовта, с който те искат да скрият от очите ми стената на Майер и всичко, което така откровено и наивно е написано на нея, толкова по-

нешастен ще ме направят? За какво ми е вашата природа, вашият Павловски парк, вашите изгреви и залежи на слънцето, вашето синьо небе и вашите предоволни лица, когато целият този безкраен пир започна с това, че единствен мене сметна за излишен? За какво ми е цялата тази красота, когато всеки миг, всяка секунда трябва да знам, принуден съм да знам, че ето дори тази мъничка мушица, която бръмчи сега около мене в един лъч на слънцето, и тя дори участва в целия този пир и хор на природата, знае своето място, обича го и е щастлива, а аз само съм изхвърлен от съдбата и единствено малодушието ми пречеше досега да го разбере! О, много добре знам как биха искали князът и всички други да ме накарат да се откажа от тези «коварни и зловни изрази» и да запая от благонравие в името на тържествуващия морал прочутата и класическа строфа на Милвоа^[1]:

*O, puissent voir votre beauté sacrée
Tant d'amis sourds à mes adieux!
Qu'ils meurent pleins de jours, que leur
mort soit pleurée,
Qu'un ami leur ferme les yeux!*^[2]

Но вярвайте, вярвайте, простодушни хора, че и в тази благонравна строфа, в *тази* академична благословия на света във френските стихове се крие толкова много затаена злъч, толкова непримирима, самонаслаждаваща се от ритмите злоба, че дори сам поетът може би се е объркал и е взел тази злоба за сълзи на умиление и с тази илюзия е умрял; мир на праха му! Знайте, че има един предел на позора, когато човек осъзнава собственото си нищожество и безсилие, предел, зад който той не може да отиде и от който започва да чувствава грамадна наслада в самия позор... Наистина смирението е в този смисъл грамадна

сила, съгласен съм — макар и не в този смисъл, в който религията приема смирението за сила.

Религията! Приемам вечния живот и може би винаги съм го приемал. Съгласен съм, че съзнанието е светило, запалено от волята на една висша сила, че то е обгърнало с поглед света и е казало: «Аз съм!» Съгласен съм също, че изведнъж тази висша сила му е заповядала да угасне, понеже тя така е искала зарад известна цел, без дори да обяснява за каква. Добре, приемам всичко това, необходимо е, но все пак остава вечният въпрос: защо е било нужно моето смирение? Нима не могат ей тъй просто да ме изядат, без да искат от мене да пея възхвали на този, който ме е изял? Мигар наистина там горе някой ще се обиди, задето аз не искам да почакам две седмици? Не вярвам; много по-правилно е да се предположи, че моят нищожен живот е просто един необходим атом за съвършенството на някаква всемирна хармония, че той служи за някакво събиране или вадене, за някакъв контраст или за друго нещо, точно както всеки ден трябва да се жертвува животът на множество същества, без чиято смърт останалият свят не може да съществува (макар и да трябва да отбележим, че тази мисъл съвсем не е великодушна сама по себе си). Но карай да върви! Съгласен съм, че другояче, тоест ако хората не са се изяждали непрекъснато един друг, не е било възможно да се уреди светът; съгласен съм дори да приема, че не разбирам нищо от това устройство; но затова пък ето какво знам със сигурност: щом веднъж са ми позволили да осъзная, че «аз съм», какво ме е грижа, че светът е уреден с грешки и че другояче не може да съществува? Кой прочее ще ме съди след това и за какво? Мислете, каквото искате, но всичко това е невъзможно и несправедливо.

И все пак, колкото и да исках, никога не можех да си представя, че няма бъдещ живот и провидение. Най-вероятното е, че всичко това съществува, но че ние нищо не разбираме от бъдещия живот и от неговите закони. Но ако това е толкова мъчно и дори невъзможно да се разбере,

нима ще ме държат отговорен, задето не съм могъл да разбера необяснимото? Вярно е, другите казват — а с тях е, разбира се, и князът, — че тук е нужно послушание, че трябва да се подчиняваш, без да разсъждаваш, чисто и просто от благонаравие и че за моята кротост аз ще бъда без друго възнаграден на оня свят. Ние унижаваме твърде много провидението, като му приписваме нашите идеи от яд, че не можем да го разберем. Ала все пак повтарям, че ако не е възможно да го разберем, мъчно е и да отговаряме за нещо, което не е дадено на човека да го разбере. А ако е така, тогава как ще ме съдят за това, че не съм могъл да разбера истинската воля и законите на провидението? Не, по-добре да оставим религията настрана.

Но стига вече. Когато стигна до тези редове, сигурно слънцето ще е изгряло и «зазвучало на небето», а по цялата вселена ще се е разляла грамадна, неизмерима сила. Нека! Аз ще умра, съзерцавайки този източник на сила и живот, но няма да имам желание за този живот! Ако бих имал власт да не се раждам, сигурно не бих се съгласил да живея при такива смешни условия. Но все още имам властта да умра, макар и да връщам вече само преброени дни. Не е голяма тази власт, не е голямо и бунтуването ми.

Едно последно обяснение: аз умирам съвсем не защото нямам сили да изкарам тези три седмици; о, аз бих намерил необходимите сили и ако пожелаех, бих почерпил достатъчна утеха само от съзнанието за нанесената ми обида; но аз не съм френски поет и не искам такива утехи. Най-после има и една съблазън: осъждайки ме да живея три седмици, природата така ограничи моето поле на действие, че може би самоубийството е едничкото нещо, което още мога да започна и завърша по моя собствена воля. Какво пък, може би и аз искам да се възползувам от последната възможност за *действие*? Протестът не е малко нещо понякога...“

„Обяснението“ беше свършено; най-после Иполит млъкна...

Има крайни случаи, когато откровеността на нервния човек достига последната степен на цинизма и той, раздразнен и изкаран извън себе си, не се бои вече от нищо и е готов на всякакъв скандал, дори го чака с радост; той се нахвърля върху хората при това със смътното, но твърдо намерение непременно след минута да скочи от някоя камбанария и така от един път да разреши всички затруднения, ако такива се появят. Това състояние обикновено се предвещава от постепенно изтощение на физическите сили. Необикновено силното, почти ненормално напрежение, което бе поддържало досега Иполит, стигна до тази последна степен. И без това този осемнадесетгодишен, изтощен от болестта момък изглеждаше слаб като откъснат от дърво треперещ листец; но щом той — за пръв път от един час насам — обгърна с очи слушателите, веднага в погледа и в усмивката му се изрази най-надменно, най-презрително и оскърбително отвращение. Той бързаше да предизвика присъстващите. Но слушателите му изпитваха крайно негодувание. Всички ставаха шумно и ядосано от масата. Умората, виното, напрежението усилваха безредието и гадните впечатления, ако можем така да се изразим.

Изведнъж Иполит скочи бързо от стола, сякаш го дръпнаха от мястото.

— Слънцето изгряло! — извика той, като гледаше блесналите върхове на дърветата и ги сочеше на княза като някакво чудо. — Изгряло!

— А вие мислехте, че няма да изгрее ли? — забеляза Фердишченко.

— Пак цял ден горещини — измърмори Ганя с тон на отегчение и небрежност, като държеше в ръце шапката си и се протягаше и прозяваше. — Цял месец ли ще трае тази суша!... Ще вървим ли, или ще останем, Птицин?

Иполит чу тези думи с учудване, стигащо до вцепенение; изведнъж той страшно побледня и цял се разтрепери.

— Много неумело показвате равнодушието си, за да ме оскърбите — обърна се той към Ганя, като го гледаше втренчено, — вие сте негодник!

— Това пък дявол знае каква разпуснатост е! — изръмжа Фердишченко. — Що за феноменално безсилие!

— Просто глупак — каза Ганя.

Иполит запази донякъде хладнокръвие.

— Разбирам, господа — започна той, като все още трепереше и се запъваше на всяка дума, — че съм заслужил може би вашето лично отмъщение и... съжалявам, че ви измъчих с тези фантазии (той посочи ръкописа си), впрочем съжалявам, че не ви измъчих докрай... (Той се усмихна глупаво.) Измъчих ли ви, Евгений Павлич? — изведнъж се обърна той към него. — Така ли е, или не? Кажете!

— Много дългичко, но впрочем...

— Доизкажете се! Поне веднъж в живота си не лъжете! — каза му с треперещ и заповеднически глас Иполит.

— О, това ми е съвсем безразлично! Бъдете така любезен, моля ви се, да ме оставите на мира — с погнуса се извърна Евгений Павлович.

— Лека нощ, княже — каза Птицин, приближавайки се до него.

— Но той ей сега ще се гръмне, какво правите вие! Погледнете го! — извика Вера и се спусна към Иполит много уплашена, като го хвана дори за ръцете. — Нали каза, че при изгрев-слънце ще се застреля, какво правите вие!

— Няма да се застреля! — измърмориха злорадно няколко гласа, между които и гласът на Ганя.

— Господа, пазете се! — извика Коля, като също хвана Иполит за ръката. — Погледнете го само! Княже! Княже! Княже, какво правите!

Около Иполит се струпаха Вера, Коля, Келер и Бурдовски; и четиримата го държаха за ръцете.

— Това е негово право, негово право!... — мънкаше Бурдовски, също съвсем като че объркан.

— Позволете, княже, какви са вашите нареждания? — приближи се до княза Лебедев, пиян и озлобен до нахалство.

— Какви нареждания?

— Не; позволете; аз съм тук хазаинът, макар и да не желая да не ви засвидетелствувам уважение. Приемам, че и вие сте господар тука, но аз не искам подобни истории в моя собствен дом... Не.

— Няма да се застреля; глези се момчето! — ненадейно извика генерал Иволгин с негодувание и с апломб.

— Бива си ви, генерале! — обади се Фердишченко.

— Знам, че няма да се застреля, генерале, многоуважаеми генерале, но все пак... аз съм хазаинът тук.

— Слушайте, господин Терентиев — каза изведнъж Птицин, който се бе сбогувал с княза и сега протегна ръка на Иполит, — във вашата тетрадка вие говорите, струва ми се, за вашия скелет и го завещавате на Академията? За вашия собствен скелет ли става дума, тоест вашите ли кости вие завещавате?

— Да, моите кости.

— Така-а. Защото могат да се явят недоразумения: казват, че имало вече такъв случай.

— Защо го закачате? — намеси се изведнъж князът.

— И го накарайте да се разплаче — прибави Фердишченко.

Ала Иполит съвсем не плачеше. Той понечи да се дръпне, но четиримата, които го бяха обградили, отведнъж го хванаха за ръцете. Избухна смях.

— Разчитал е, че ще го държат за ръцете; затова ни и прочете тетрадката си — забеляза Рогожин. — Сбогом, княже. Много се заседяхме; болят ме кокалите.

— Ако наистина сте имали намерение да се застреляте, Терентиев — засмя се Евгений Павлович, — след такива комплименти на ваше място аз нарочно не бих се застрелял, за да ги поядосам.

— Ужасно им се иска да видят как ще се застрелям! — каза му Иполит с вид на човек, който иска да се нахвърли върху него.

— Ядосват се, че няма да го видят.

— Значи, и вие смятате, че няма да го видят?

— Аз не ви подбуждам; напротив, смятам, че е много възможно да се застреляте. Но най-важното е да не се сърдите... — каза проточено Евгений Павлович, като разтягаше покровителствено думите си.

— Едва сега виждам, че направих ужасна грешка, дето им прочетох тетрадката си! — каза Иполит и внезапно погледна така доверчиво Евгений Павлович, сякаш го молеше за приятелски съвет.

— Смешно ви е положението, но... право да си кажа, не знам какво да ви посъветвам — отговори усмихнат Евгений Павлович.

Иполит го гледаше строго и втренчено, без да откъсне очи от него, и мълчеше. Човек би рекъл, че на моменти той съвсем се унасяше.

— Но позволете, господа, вижте само какъв начин на действие — каза Лебедев. — Той заявява, че „ще се застреля в парка, за да не

безпокои никого!“ Значи, той смята, че няма да обезпокои никого, ако се убие в градината, на три крачки оттук.

— Господа... — започна князът.

— Не, позволете, многоуважаеми княже — яростно се намеси Лебедев, — тъй като сам вие благоволявате да видите, че това не е шега и тъй като най-малко половината от вашите гости са на същото мнение и са уверени, че сега, след това, което чухме тук, той непременно ще трябва да се застреля, за да спаси честта си, то аз като хазаин заявявам пред свидетели, че искам вашата помощ!

— Какво трябва да направя, Лебедев? Аз съм готов да ви помогна.

— Ето какво: първо, веднага да даде пистолета си, с който се хвалеше, с всичките му съоръжения. Ако го даде, съгласен съм да го оставя да пренощува в тази къща, тъй като е болен, при условие, разбира се, че ще бъде под мой контрол. Но утре ще трябва да върви, където иска; извинете, княже! Ако не даде оръжието си, още сега ще го хвана за едната ръка, а генералът за другата и веднага ще пратя да повикат полиция и тогава вече тя ще се занимае с въпроса. Понеже господин Фердишченко ни е близък, ще отиде да я повика.

Вдигна се шум; Лебедев се горещеше и губеше мярката; Фердишченко се готвеше да отиде в полицията; Ганя свирепо настояваше, че няма кой да се застрелва. Евгений Павлович мълчеше.

— Княже, вие скачали ли сте от камбанария? — пошепна му изведнъж Иполит.

— Н-не... — наивно отвърна князът.

— Мислите ли, че аз не съм предвидил цялата тази омраза? — пошепна пак Иполит със светнали очи, като гледаше княза, сякаш наистина чакаше от него отговор. — Стига! — извика той изведнъж, обръщайки се към всички присъстващи. — Аз съм виновен... повече от всички! — Лебедев, ето ключа (той изкара портмонето си и извади от него една желязна халка с три-четири малки ключета), ето този, предпоследния... Коля ще ви покаже... Коля! Къде е Коля? — извика той, като гледаше Коля, без да го вижда. — Да... ето той ще ви покаже; той ми помогна преди малко да си нареда чантата. Заведете го, Коля; в кабинета на княза, под масата... ще намерите чантата ми... с това ключенце, долу, в една кутия... е моят пистолет и рогчето с барута. Той сам го нагласяше преди малко, господин Лебедев, ще ви го покаже; но

при условие, че когато утре рано тръгна за Петербург, вие ще ми върнете пистолета. Чувате ли? Аз правя това за княза, а не за вас.

— Виж, така е добре! — каза Лебедев, като взе ключа, и с една злъчна усмивка се затича към съседната стая.

Коля се спря, като искаше да каже нещо, но Лебедев го помъкна със себе си.

Иполит гледаше гостите, които се смееха. Князът забеляза, че зъбите му тракат като при най-силен студ.

— Какви негодници са всички тези хора! — пак пошепна той яростно на княза. Когато му говореше, той винаги се навеждаше и снишаваше гласа си.

— Оставете ги; вие сте много слаб...

— Ей сега, ей сега... ей сега ще си отида.

Изведнъж той прегърна княза.

— Вие ще помислите може би, че аз съм луд? — погледна го той със странна усмивка.

— Не, но вие...

— Ей сега, ей сега, мълчете, нищо не казвайте, стойте... искам да погледна в очите ви... Стойте така, ще ви гледам. Ще се простя с човека.

Той бе застанал неподвижно и мълчаливо гледа княза около десет секунди, много бледен, с мокри от пот коси по слепоочията и някак странно хванал ръката на княза, сякаш се боеше да го пусне.

— Иполит, Иполит, какво става с вас? — извика князът.

— Ей сега... стига... отивам да си легна. Ще пийна една глътка за здравето на слънцето... Искам, искам, оставете ме!

Той взе бързо чашата си от масата, скочи от мястото си и в един миг се намери до изхода на терасата. Князът изтича подире му, но така стана, че сякаш нарочно в този момент Евгений Павлович му протегна ръка за сбогом. Мина една секунда и изведнъж всички на терасата извикаха. След това настъпи минута на извънредно голямо смущение.

Ето какво се беше случило:

Когато стигна до изхода на терасата, Иполит се спря, като държеше чашата в лявата си ръка, а другата си ръка бе пхнал в десния страничен джоб на палтото. По-късно Келер твърдеше, че и преди това, когато още говорел с княза и го хващал с лявата ръка ту за рамото, ту за яката, Иполит все държал дясната си ръка в джоба и това

уж, уверяваше той, породило първото му подозрение. Както и да е, но някакво безпокойство го накарало и него да изтича подир Иполит. Ала и той не стигнал навреме. Видял само как изведнъж в дясната ръка на Иполит нещо блеснало и как в същата секунда дулото на един малък джобен пистолет се допряло до слепоочието. Келер се спуснал да му хване ръката, но в този миг Иполит дръпнал спусъка. Чу се рязко, сухо изщракване на спусъка, но изстрел не последва. Когато Келер обхвана Иполит, той падна на ръцете му сякаш в безсъзнание; може би наистина си въобразяваше, че е вече убит. Пистолетът беше вече в ръцете на Келер. Хванаха Иполит, притеглиха стол, сложиха го да седне и всички се струпаха около него, всички крещяха, питаха. Всички бяха чули изщракването на спусъка, а виждаха жив човек, дори неодраскан. Самият Иполит седеше и не разбираше какво става; обгръщаше с безсмислен поглед всички наоколо. В този миг се върнаха бежешком Лебедев и Коля.

— Засечка ли? — питаха отвред.

— Да не би да не е бил зареден? — правеха догадки други.

— Зареден е! — обяви Келер, преглеждайки пистолета. — Но...

— Да не е засечка?

— Не е имало никаква капсула — каза Келер.

Мъчно е да се опише мъчителната сцена, която последва. Първоначалната обща уплаха бързо почна да отстъпва място на смеха; някои дори се кискаха, намирайки в това злорада наслада. Иполит ридаеше като в истерия, кършеше ръце, хвърляше се към всички, дори към Фердишченко, когото хвана с двете си ръце и почна да му се кълне, че „е забравил съвсем случайно, а не нарочно“ да сложи капсула, че „капсулите са ей тука на, в джоба на жилетката, десетина парчета“ (той ги показваше на всички), че не сложил по-рано, защото се боял от случаен изстрел в джоба, а смятал, че винаги може да сложи капсула, когато потрябва, но изведнъж забравил. Той се хвърляше към княза, към Евгений Павлович, умоляваше Келер да му върнат пистолета, за да може веднага да докаже на всички, че „неговата чест, да, чест“... но че сега той е „опозорен завинаги!...“

Той падна най-после наистина в безсъзнание. Занесоха го в кабинета на княза и Лебедев, напълно отрезвял, прати веднага да повикат доктор, а той заедно с дъщеря си, сина си, Бурдовски и генерала остана до леглото на болния. Когато изнесоха безчувствения

Иполит, Келер застана посред стаята и заяви на висок глас, с решителен тон, като отделяше и натъртваше всяка дума:

— Господа, ако някой от вас още веднъж гласно и в мое присъствие изяви съмнение, че капсулата нарочно е забравена, и почне да твърди, че нещастният млад човек е играл само комедия — той ще има да се разправя с мене!

Никой не му отговори. Гостите най-сетне побързаха да се разотидат на групи. Птицин, Ганя и Рогожин си тръгнаха заедно.

Князът се учуди много, дето Евгений Павлович бе променил намерението си и си отиваше, без да се обяснят.

— Нали искахте да приказвате с мене, след като всички се разотидат? — попита го той.

— Вярно е — каза Евгений Павлович, като седна изведнъж на един стол и сложи княза да седне до него, — но сега временно промених намерението си. Признавам, че съм малко смутен, както и вие самият. Мислите ми са объркани; освен това въпросът, по който искам да се обясня с вас, е твърде важен както за мене, така и за вас. Вижте какво, княже, бих искал поне веднъж в живота си да извърша едно съвсем честно дело, тоест съвсем без задна мисъл, а смятам, че сега, в тази минута, не съм способен да сторя това, пък може би и вие... тъй де... е, по-късно ще се обясним. Възможно е въпросът да се изясни и за мене, и за вас, ако почакаме два-три дни, през което време аз ще бъда в Петербург.

И той пак стана от стола, така че беше странно защо бе седнал. На княза се стори също, че Евгений Павлович е недоволен и раздражен и долови в погледа му враждебност, каквато нямаше преди това.

— Впрочем вие сега при болния ли отивате?

— Да... страх ме е — отговори князът.

— Не се бойте; той ще живее сигурно пет-шест седмици, а може дори и да оздравее тук. А най-добре ще бъде, ако утре му посочите вратата.

— А може би аз неусетно го подтикнах към това, задето... не казах нищо. Дали не е помислил, че се съмнявам, че ще се застреля? Вие как смятате, Евгений Павлич?

— Съвсем не. Вие сте твърде добър, че още се занимавате с това. Чувам съм, но никога не бях виждал човек да се застрелва нарочно, за

да го похвалят, или от яд, че не го хвалят. И най-вече никога не бих повярвал, че могат да проявят така открито безсилието си! Но все пак утре му посочете вратата.

— Мислите ли, че той пак ще направи опит да се самоубие?

— Не, сега вече не. Но пазете се от тези ласенеровци, израсли на наша почва! Повтарям ви, престъплението е твърде обикновено убежище за тези бездарни, нетърпеливи и жадни нищожества.

— Та той като Ласенер^[3] ли е?

— Основата им е същата, може би само по положение се различават. Ще видите дали този господин не е способен да пречука десет души, всъщност само „на шега“, точно както той самият ни прочете преди малко в обяснението си. Сега от тези думи няма да мога да заспя.

— Може би безпокойствата ви са преувеличени.

— Чуден сте вие, княже; не вярвате, че той е способен сега да убие десет души.

— Страх ме е да ви отговоря; всичко това е много странно; но...

— О, както обичате, както обичате! — заключи раздражено Евгений Павлович. — Освен това вие сте толкова храбър човек; гледайте само да не попаднете между десетте.

— Най-вероятно е, че той няма да убие никого — каза князът, като гледаше умислено Евгений Павлович.

Той се разсмя злобно.

— Довиждане, време е да си вървя! А забелязахте ли, че той завеща на Аглая Ивановна едно копие от изповедта си?

— Да, забелязах и... мисля по това.

— Ето на, пак се връщаме на десетте души — отново се засмя Евгений Павлович и излезе.

След един час, вече към четири сутринта, князът слезе в парка. Той се беше опитвал да заспи в къщи, но не можа поради силно сърцебиене. Впрочем всичко в къщи бе тръгнало по реда си и се беше успокоило, доколкото бе възможно; болният заспа и докторът, който дойде да го види, заяви, че няма никаква особена опасност. Лебедев, Коля и Бурдовски си легнаха в стаята на болния, за да дежурят поред; нямаше прочее нищо опасно.

Но безпокойството на княза нарастваше от минута на минута. Той се скиташе из парка, като хвърляше разсеяни погледи около себе

си, и учуден се спря, когато стигна до площада пред градинското казино и видя редицата празни пейки и пюпитри за оркестъра. Смая го видът на това място и то му се стори, кой знае защо, ужасно грозно. Върна се назад и право по пътя, по който бе минал вчера заедно с Епанчини, за да отиде до казиното, стигна до зелената пейка, определеното място за срещата, седна на нея и изведнъж прихна да се смее, но тутакси се възмути страшно от смеха си. Тъгата му не го напускаше; искаше му се да отиде някъде, но не знаеше къде. Над главата му на едно дърво пееше птичка; той я затърси с очи между листата; изведнъж птичката хвъркна от дървото и в същия миг той си спомни за „мушицата“ в „ослепителния слънчев лъч“, за която Иполит бе писал, че и „тя знае своето място и участва в общия хор, а само той е изхвърлен от света“. Тази фраза, която го беше смаяла още тогава, сега пак му дойде на ума. Отдавна забравен спомен се събуди в паметта му и внезапно се проясни.

Това беше в Швейцария, през първата година и дори през първите месеци на лекуването му. Тогава той изглеждаше още като същински идиот, даже не можеше да се изразява добре и понякога не разбираше какво искат от него. В един ясен, слънчев ден той отиде в планината и дълго се скита, терзан от една мъчителна мисъл, която не можеше ясно да се формулира. Пред себе си виждаше блеснало небе, долу — едно езеро, околоръст светъл и безпределен хоризонт, който няма край. Дълго гледа със свито сърце. Сега си спомни, че беше простирал ръце към тази светла, безкрайна синева и бе плакал. Измъчваше го мисълта, че е съвсем чужд на всичко това. Та какъв е този пир, какъв е този вечен велик празник, който няма свършек и към който го тегли сърцето му отдавна, открай време, от самото му детинство, без да може той да участва в него. Всяка сутрин изгрява същото светло слънце; всяка сутрин над водопада се очертава дъга, всяка вечер най-високият връх на планината, целият в сняг, гори с пурпурен пламък там надалеч, на края на небето; всяка „мъничка мушица, която бръмчи около него в ослепителния слънчев лъч, участва в този хор: знае своето място, обича го и е щастлива“; всяко стръкче трева расте и е щастливо! Всеки си има своя път и всеки го знае, с песен на устата тръгва и с песен на устата се връща; само той нищо не знае, нищо не разбира, нито хората, нито гласовете на природата, на всичко е чужд, изхвърлен е от света. О, той, разбира се,

не можеше тогава да говори с тези изрази и да формулира така своя въпрос; страданието му беше глухо и нямо; но сега му се струваше, че всичко това бе казал и тогава, със същите тези изрази, и че всичко казано за „мушицата“ Иполит го е взел от него самия, от тогавашните му думи и сълзи. Той беше уверен в това и при тази мисъл сърцето му, кой знае защо, биеше...

Той задряма на пейката, но тревогата му продължи и в съня. В момента на заспиването той си припомни предположението, че Иполит ще убие десет души и се усмихна на глупостта на тази мисъл. Околовръст цареше прекрасна, ведра тишина, само листата шумоляха и като че ли това още повече усилваше тишината и самотата наоколо. Сънува твърде много сънища, всичките тревожни, и от тях потръпваше непрекъснато. Най-последно до него се приближи една жена; той я познаваше, познаваше я до болка; винаги можеше да ѝ каже името, да я посочи, но — чудно нещо — тя имаше сега като че ли съвсем друго лице от това, което знаеше, и той се измъчваше, понеже не искаше да признае, че това е същата жена. В това лице имаше такова разкаяние и ужас, та човек би рекъл, че тази жена е голяма престъпница и току-що е извършила ужасно престъпление. По бледата ѝ буза трепкаше една сълза; тя го повика с ръка и сложи пръст на устните си, сякаш го предупреждаваше да я последва безшумно. Сърцето му примря: за нищо на света, за нищо на света той не искаше да я признае за престъпница, но чувствуваше, че ей сега ще се случи нещо ужасно, което ще повлияе на целия му живот. Тя сякаш искаше да му покаже нещо тук наблизо, в парка. Той стана, за да я последва, но изведнъж близо до него звънна нечий кръшен, бодър смях; нечия ръка изведнъж се намери в неговата; той хвана тази ръка, стисна я здраво и се събуди. Пред него стоеше и високо се смееше Аглая.

[1] ... прочутата и класическа строфа на Милвоа... — Цитираната от Достоевски строфа не е от френския поет-елегик Милвоа (1782–1816), а от поета Жилбер (1751–1780); тази строфа (из стихотворението на Жилбер «Ода в подражание на няколко псалми», 1780 г.) се цитира от Достоевски с малки изменения. ↑

[2] За моите близки, зная, нищо днес не значат
прощалните ми думи скрити!

Дано умрете в старост и всички ей оплачат,

дано приятел ви склопи очите! ↑

[3] *Ласенер* Пиер-Франсоа (1800–1836) — герой на един нашумял парижки криминален процес от 30-те години; убиец, които се отличавал с чудовищна жестокост; след екзекутирането му били издадени полуапокрифните му „Записки“ и „Разговори“ (1836). Името на Ласенер се споменава също в черновите записки към „Престъпление и наказание“ и „Юноша“. Изложение на процеса Ласенер с предговор от Достоевски е било поместено в сп. „Время“ 1861, № 2. ↑

VIII

Тя хем се смееше, хем се възмущаваше...

— Спи! Вие спяхте! — извика тя с презрение и учудване.

— Вие ли сте! — смотолеви князът, който още не бе дошъл напълно на себе си и с учудване я позна. — Ах, да! Имахме среща... аз съм заспал.

— Видях.

— Никой друг ли освен вас не ме събуди? Никой друг ли нямаше тук? Аз мислех, че тук беше... една друга жена...

— Тук е била друга жена...

Най-после той се разсъни съвсем.

— Това е било само сън — каза умислено той, — но чудно: в този момент такъв сън... Седнете.

Той я хвана за ръката и я сложи да седне на пейката; сам седна до нея и се замисли. Аглая не прекъсваше мълчанието, а само гледаше втренчено събеседника си. Той също я гледаше, но понякога така, сякаш съвсем не я виждаше пред себе си. Тя почна да руменее.

— Ах, да! — трепна князът. — Иполит се застреля!

— Кога? У вас ли? — попита тя, без много да се учуди. — Нали снощи той беше още жив, струва ми се? Как сте могли да спите тук след всичко това? — извика тя, като изведнъж се оживи.

— Но той не умря, пистолетът не гръмна.

По настояване на Аглая князът трябваше да разправи веднага, и то с най-големи подробности, всичко, което се беше случило през нощта. Тя го подканяше постоянно да разправя по-бързо, но сама го спираше с непрекъснати въпроси, и то почти всичките странични. Между другото с голямо любопитство изслуша какво бе казал Евгений Павлович и на няколко пъти дори повторно го разпитва.

— Е, стига вече, трябва да бързам — заключи тя, след като чу всичко, — имаме само един час време, защото в осем часа трябва да бъда непременно в къщи, за да не разберат, че съм идвала тук; а аз съм дошла по работа; имам да ви казвам много неща. Само че сега съвсем ме объркахте. Колкото за Иполит аз смятам, че пистолетът му наистина

е трябвало да не гръмне, това повече му прилича. Но вие сигурен ли сте, че той непременно е искал да се застреля и че това не е било измама?

— Това не беше никаква измама.

— Наистина това е по за вярване. Значи, там е писано да ми донесете неговата „Изповед“? А защо не я донесохте?

— Ами че той не умря. Ще му я поискам.

— Непременно я донесете, няма какво да му я искате. Това ще бъде сигурно за него много приятно, защото може би е искал да се застреля, за да прочета после изповедта му. Моля ви се, Лев Николаич, не се смейте на това, което казах, защото много е възможно така да е.

— Аз не се смея, защото сам смятам, че донякъде това е твърде възможно.

— Наистина ли? Нима също така смятате? — изведнъж ужасно се учуди Аглая.

Тя разпитваше бързо, говореше припряно, но като че ли понякога се смущаваше и често не довършваше фразата си; час по час бързаше да го предупреди за нещо; изобщо тя беше крайно разтревожена и макар че погледът ѝ беше смел, дори някак предизвикателен, може би тя беше малко уплашена. Облечена беше в най-обикновена, всекидневна рокля, която много ѝ отиваше. Седнала на края на пейката, тя често протререпваше и се изчервяваше. Потвърждението на княза, че Иполит се е застрелял, за да прочете тя изповедта му, много я зачуди.

— Разбира се — обясни князът, — той е искал освен вас и всички ние да го похвалим...

— Как да го похвалите?

— Тоест... как да ви кажа? Много мъчно е да се обясни. Сигурно му се е искало всички да го обградят, да му кажат, че много го обичат и уважават и да почнат да го молят настойчиво да остане жив. Много е възможно да е мислил за вас повече, отколкото за другите, защото в подобен момент спомена за вас... макар че може би сам не си е давал сметка, че мисли за вас.

— Това вече съвсем не разбирам: мислел за мене, без да си дава сметка, че мисли за мене. Впрочем, струва ми се, разбирам: знаете ли, че и аз самата, когато бях тринадесетгодишно момиченце, около тридесет пъти съм мислела да се отровя и да обясня всичко в едно

писмо до родителите ми; виждах се легнала в ковчега, всички плачат над мене и се укоряват, че са били така жестоки с мене... Защо пак се смеете? — прибави бързо тя, свъсила вежди. — А вие за какво мислите, когато се усамотите с мечтите си? Може би се виждате като фелдмаршал, който е надвил Наполеон?

— Да, да, честна дума, тъкмо за това мисля, особено когато заспивам — засмя се князът, — само че не Наполеон, а австрийците надвивам.

— Съвсем не желая да се шегувам с вас, Лев Николаич. С Иполит ще се видя сама; моля ви да го предупредите. Колкото до вас, намирам, че сте твърде лош, защото е твърде груб начинът, по който виждате и съдите душата на един човек като Иполит. У вас няма нежност: вие виждате само истината, значи, сте несправедлив.

Князът се замисли.

— Вие сте, струва ми се, несправедлива към мене — каза той, — защото не намирам нищо лошо в това, че той е мислил така, тъй като всички са склонни да мислят така; освен това може би той съвсем не е мислил, а само е искал това... искало му се е за последен път да се срещне с хора, да заслужи тяхното уважение и любов; та това са много хубави чувства, само че не излезе всичко тъй както трябва; попречи болестта и не знам какво друго още! Впрочем за едни хора винаги всичко излиза хубаво, а други нямат никакъв късмет...

— Сигурно за себе си прибавихте това? — забеляза Аглая.

— Да, за себе си — отговори князът, без да долови никакво злорадство във въпроса.

— Все пак на ваше място аз не бих заспала; значи, дето и да сложите глава, заспивате веднага; това е много лошо от ваша страна.

— Но аз не съм спал цялата нощ, а след това ходих насам-натам, бях на мястото, дето свирят...

— На кое място?

— Там, дето свиреха вчера, а след това дойдох тук, седнах, мислих-мислих и съм заспал.

— А, така, значи? Това променя нещата във ваша полза... А защо ходихте там, дето свирят?

— Не знам, ей така...

— Добре, добре, ще говорим после по това; вие все ме прекъсвате и какво ме е грижа, че сте ходили там, дето свирят? Коя

жена сънувахте?

— Това беше... беше... вие не сте я виждали...

— Разбирам, много добре разбирам. Вие много я... Как я сънувахте, в какъв вид? Впрочем не искам нищо да знам — отсеке изведнъж тя ядосано. — Не ме прекъсвайте...

Тя замълча за момент, сякаш си поемаше дъх или се мъчеше да прогони яда си.

— Ето в какво се състои работата, за какво ви повиках: искам да ви предложа да бъдете мой приятел. Защо ме загледахте така? — прибави тя почти с гняв.

Князът наистина я гледаше в този момент с голямо внимание, тъй като бе забелязал, че тя пак бе почнала силно да се черви. При подобни случаи колкото повече се червеше, толкова повече като че ли се сърдеше на себе си, което явно се четеше в бляскащите ѝ очи; обикновено след минута тя вече изливаше гнева си върху своя събеседник, безразлично дали беше виновен, или не, и започваше да се кара с него. Понеже знаеше и чувствуваше своя див и свенлив характер, обикновено тя рядко се намесваше в разговор и беше помълчалива от сестрите си, а понякога дори прекалено мълчалива. При особено деликатни случаи като този, когато непременно трябваше да приказва, тя започваше разговора с необикновена надутост и някак предизвикателно. Винаги предчувствуваше отнапред кога започваше или беше на път да почне да се черви.

— Вие може би не искате да приемете предложението ми? — погледна тя високомерно княза.

— О не, искам, само че това съвсем не е нужно... тоест никак не мислех, че трябваше да се направи такова предложение — сконфузи се князът.

— А какво мислехте тогава? За какво бих ви повикала тук? Какво ли ви е дошло на ума? Впрочем вие ме смятате може би за малка глупачка, както ме смятат всички в къщи?

— Не знаех, че ви смятат за глупава, аз... аз не ви смятам.

— Не ме ли смятате? Много умно от ваша страна. И най-вече умно казано.

— Според мене — продължи князът — вие може би сте дори понякога много умна, преди малко изведнъж казахте една много умна приказка по повод съмнението ми за Иполит: „Вие виждате само

истината, значи, сте несправедлив.“ Ще запомня тази приказка и ще помисля по нея.

Аглая веднага се изчерви от удоволствие. Всички тези промени ставаха в нея с необикновена бързина и съвсем непринудено. Князът също се зарадва и дори се разсмя от радост, като я гледаше.

— Слушайте — почна пак тя, — отдавна ви чаках, за да ви разправя всичко това, чаках от момента, когато ми пратихте онова писмо оттам и дори преди това... Вчера вече чухте половината от това, което имах да ви кажа: аз ви смятам за най-честния и най-справедливия човек, по-честен и по-справедлив от всички, и ако казват за вас, че вашият ум... тоест, че понякога вие сте болен умствено, това не е справедливо; аз се убедих в това и спорех с другите, защото макар че сте наистина болен умствено (вие няма да ми се разсърдите, разбира се, за тези думи, казвам ги в най-добрия им смисъл), но пък главният ви ум е по-развит, отколкото у всички тях, до такава степен дори, че те и представа нямат; защото има два вида ум: главен и второстепенен. Така ли е? Нали е така?

— Може би е вярно — с мъка продума князът; сърцето му биеше и удряше силно.

— Бях сигурна, че ще ме разберете — важно продължи тя. — Княз Шч. и Евгений Павлич никак не схващат разликата между тези два вида ум, Александра също, но представете си: тамап я разбира.

— Вие приличате много на Лисавета Прокофиевна.

— Как? Вярно ли? — учуди се Аглая.

— Бога ми, да.

— Благодаря ви — каза тя, като помисли, — много се радвам, че приличам на тамап. Значи, вие много я уважавате? — прибави тя, без да си даде сметка за наивността на въпроса.

— Много, много и се радвам, че и вие истински сте я разбрали.

— И аз се радвам, защото съм забелязала как понякога ѝ се... присмиват. Но чуйте най-важното: аз мислих дълго време, преди да спра най-последно избора си върху вас. Аз не искам да ми се присмиват в къщи; не искам да ме смятат за малка глупачка; не искам да се закачат с мене... Всичко това отведнъж разбрах и отказах решително на Евгений Павлич, защото не искам непрекъснато да ме карат да се омъжа! Аз искам... искам... да, искам да избягам от къщи и избрах вас да ми помогнете за това.

— Да избягате от къщи! — извика князът.

— Да, да, да, да избягам от къщи! — извика тя изведнъж, пламнала от силен гняв. — Не искам, не искам постоянно да ме карат там да се червя. Не искам да се червя нито пред тях, нито пред княз Щч., нито пред Евгений Павлич, нито пред когото и да било и затова избрах вас. С вас искам да мога да приказвам за всичко, дори и за най-важните неща, когато пожелае; от ваша страна и вие не трябва да криете нищо от мене. Искам да има поне един човек, с когото да приказвам за всичко като със себе си. Те почнаха изведнъж да казват, че ви чакам и че ви обичам. Това беше още преди вашето пристигане и аз не бях им показвала вашето писмо; а сега вече повтарят все същото нещо. Искам да бъда смела и да нямам страх от нищо. Не искам да ходя по техните балове, искам да стана полезна. Отдавна вече исках да се махна. Двадесет години вече как ме държат затворена и мислят само да ме омъжат. Още на четиринадесетгодишна възраст, колкото и глупава да бях, мислех да избягам. Сега вече всичко обмислих и ви чаках, за да ви разпитам за живота в чужбина. Аз не съм виждала нито една готическа катедрала, искам да отида в Рим, да посетя всички научни кабинети, да се уча в Париж; цялата последна година се готвех и учех, много книги прочетох; всички забранени книги прочетох. Александра и Аделаида могат да четат всичко, позволяват им, а на мене ми забраняват някои, контролират ме. Аз не искам да се карам със сестрите си, но отдавна вече заявих на майка си и на баща си, че искам да променя напълно моето социално положение. Реших да се занимавам с възпитание и разчитах на вас, защото вие казвахте, че обичате децата. Мислите ли, че можем да се заемем заедно с възпитанието, ако не сега, то поне по-късно? Заедно ще вършим едно полезно дело; аз не искам да бъда генералска щерка... Кажете ми, вие много образован ли сте?

— О, съвсем не.

— Жалко, а аз мислех... но защо мислех така? Няма значение, вие все пак ще ме ръководите, защото аз вас избрах.

— Това е глупаво, Аглая Ивановна.

— Аз искам, искам да избягам от къщи! — извика тя и очите ѝ пак засвяткаха. — Ако не се съгласите, аз ще се омъжа за Гаврила Ардалионович. Не искам да смятат в къщи, че съм калпава жена и да ме обвиняват бог знае в какво.

— Но вие имате ли ум? — насмалко не скочи от мястото си князът. — В какво ви обвиняват, кой ви обвинява?

— Всички в къщи: майка ми, сестрите ми, баща ми, княз Шч., дори вашият противен Коля! Ако не ми го казват направо, то поне така мислят. Аз съм го казала на всички в очите, и на майка ми, и на баща ми. Матап беше болна целия ден, а на другия ден Александра и татко ми казаха, че не разбирам какви глупости говоря и какви думи приказвам. А аз им възразих направо, че вече всичко разбирам, че схващам смисъла на всички думи, че вече не съм малка и че още преди две години съм прочела нарочно два романа от Пол дьо Кок^[1], за да науча всичко. Като чу това, матап едва не припадна.

През ума на княза изведнъж мина една страшна мисъл. Той погледа втръчено Аглая и се усмихна.

Просто не можеше да повярва, че пред него стои същата високомерна девойка, която така гордо и надуто му беше прочела някога писмото на Гаврила Ардалионович. Не разбираше как една толкова надменна и сурова хубавица може да бъде такова дете, което наистина дори и сега може би не схваща смисъла на *всички думи*.

— Вие все в къщи ли сте живяла, Аглая Ивановна? — попита той. — Искам да кажа, никога ли не сте ходили на училище, не сте се учили в някой пансион?

— Никога никъде не съм ходила; все в къщи си седях затворена като в бутилка и направо от тази бутилка ще изляза, за да се омъжа; какво пак се подсмивате? Забелязвам, че и вие май ми се присмивате и държите тяхната страна — прибави тя, като се намръщи заплашително; — не ме ядосвайте, аз и без това не знам какво става с мене... Сигурна съм, че вие сте дошъл тук напълно убеден, че аз съм влюбена във вас и съм ви дала среща — завърши тя раздражено.

— Наистина вчера се боях от това — призна наивно князът (той беше много смутен), — но днес съм убеден, че вие...

— Как! — извика Аглая и долната ѝ устна изведнъж затрепери. — Вие сте се бояли, че аз... вие сте посмели да мислите, че аз... Господи! Вие сте подозирали може би, че аз съм ви поканила тук, за да ви хвана в примката си и след това да ни заварят тук и да ви принудят да се ожените за мене...

— Аглая Ивановна! Как не ви е срам? Как можа една толкова долна мисъл да се породи във вашето чисто, невинно сърце?

Обзалагам се, че вие самата не вярвате на нито една ваша дума и... сама не знаете какво приказвате!

Аглая седеше неподвижно е наведена глава, сякаш се беше изплашила от това, което бе казала.

— Съвсем не ме е срам — смънка тя, — впрочем отде знаете, че сърцето ми е невинно? Как посмяхте в такъв случай да ми пратите любовно писмо?

— Любовно писмо? Моето писмо — любовно! Това писмо е израз на най-дълбоко почитание, това писмо се изля от сърцето ми в най-тежкия момент от моя живот! Аз си спомних тогава за вас като за някаква светлина... аз...

— Добре де, добре — прекъсна го изведнъж тя, но вече със съвсем друг тон, в който се долавяше пълно разкаяние и почти уплаха; тя дори се наклони към него и като се мъчеше все още да не го гледа направо, понечи да докосне рамото му, за да го помоли още поубедително да не се сърди. — Добре — повтори тя ужасно засрамена, — аз чувствавам, че си послужих с един много глупав израз. Това беше само... за да ви изпитам. Смятайте, че нищо не съм казала. Ако съм ви обидила, простете. Не ме гледайте, моля ви се, в очите, обърнете се. Вие казахте, че това е една много долна мисъл: аз я казах нарочно, за да ви жегна. Понякога сама се страхувам от това, което искам да кажа, но току-виж, изведнъж съм го казала. Вие прибавихте, че сте написали това писмо в най-тежкия момент от вашия живот... Аз знам за какъв момент говорите — каза тихо тя и пак сведе очи към земята.

— О, ако знаете всичко!

— Аз знам всичко! — извика тя в нов пристъп на вълнение. — Вие сте живели тогава цял месец в един апартамент заедно с тази отвратителна жена, с която сте избягали...

При тези думи тя вече не се изчерви, а побледня и изведнъж стана от мястото си сякаш в някакъв унес, но веднага се опомни и седна; дълго време още устната ѝ продължаваше да трепери. Мълчаха около една минута. Князът беше страшно поразен от това неочаквано избухване и не знаеше на какво, да го отдаде.

— Аз съвсем не ви обичам — каза тя изведнъж, сякаш отсече с нож.

Князът не ѝ отговори; пак помълчаха около една минута.

— Аз обичам Гаврила Ардалионович... — рече тя припряно, но едва чуто и още повече наведе глава.

— Това не е вярно — промълви князът също почти шепнешком.

— Значи, аз лъжа? Но това е истината; аз му дадох дума завчера на същата тази пейка.

Князът се уплаши и остана един момент умислен.

— Това не е истина — повтори той твърдо, — всичко това го измислихте.

— Много вежливо от ваша страна. Знайте, че той се промени; той ме обича повече от живота си. Изгори си ръката пред мене само за да ми докаже, че ме обича повече от живота си.

— Изгори си ръката?

— Да, ръката си. Ако щете, вярвайте, ако щете, не вярвайте — все ми е едно.

Князът пак не каза нищо. В думите на Аглия нямаше шега; тя беше сърдита.

— Значи, той е донесъл свещ, ако това е станало тук? Не виждам как другояче той би могъл...

— Да... свещ. Какво невероятно има в това?

— Цяла свещ или част от свещ на свещник?

— Е да... не... половин свещ... угарка... цяла свещ — не е ли все едно, престанете!... Ако искате да знаете, донесе и кибрит. Запали свещта и цял половин час държа пръста си над свещта; невъзможно ли ви се вижда?

— Вчера го видях; пръстите му не са изгорени.

Изведнъж Аглия прихна да се смее досущ като дете.

— Знаете ли защо ви излъгах сега? — обърна се рязко тя към него с най-детска доверчивост; смехът все още блуждаеше по устните ѝ. — Защото съм забелязала, че когато лъжеш и умело вмъкнеш нещо не съвсем обикновено, нещо ексцентрично, знаете ли, нещо, което е твърде дръзко или дори никога не се случва, лъжата ти става много вероятна. Само че този опит не сполучи при мене, тъй като не успях...

Изведнъж тя пак се намръщи, сякаш си припомни нещо.

— Ако тогава ви прочетох стихотворението за „бедния рицар“ — обърна се тя към княза, като го гледаше сериозно и дори тъжно, — то беше с намерението... да ви похваля, но в същото време и да ви засрамя за вашето поведение и да ви покажа, че всичко знам...

— Много сте несправедлива към мене... към оная нещастница, за която преди малко така ужасно се изразихте, Аглая...

— Понеже всичко, всичко знам, затова се и изразих така! Знам как преди половин година сте ѝ предложили пред всички ръката си. Не ме прекъсвайте, виждате, че аз изтъквам факти, без да правя коментарии. След това тя избягала с Рогожин; после вие сте живели с нея в някакво село или град и тя ви напуснала и отишла при друг. (Аглая се изчерви ужасно.) После тя пак, се върнала при Рогожин, който я обича като... като безумен. После вие, също много умен човек, сте пристигнали тук зарад нея, веднага щом сте узнали, че тя се е върнала в Петербург. Снощи се спуснахте да я защитите, а преди малко сте я сънували... Виждате ли, че всичко знам; нали за нея, нали за нея пристигнахте тук?

— Да, за нея — тихо отговори князът и тъжно и замислено наведе глава, без да подозира с какъв святкащ поглед го погледна Аглая, — за нея, но само за да узная... Аз не вярвам, че тя би могла да бъде щастлива с Рогожин, макар че... с една дума, не знам какво бих могъл да направя тук за нея и как да ѝ помогна, но дойдох.

Той трепна и погледна Аглая, която го слушаше с омраза.

— Ако сте дошли, без да знаете защо, значи, много я обичате — каза тя най-последно.

— Не — отвърна князът, — не, не я обичам. О, ако знаехте с какъв ужас си спомням за времето, което прекарах с нея!

При тези думи дори тръпки минаха по тялото му.

— Кажете ми всичко — рече Аглая.

— Тук няма нищо, което не бихте могли да чуете. Не знам защо тъкмо на вас, единствено на вас исках да разправам всичко това; може би защото всъщност вас съм обичал много. Тази нещастна жена е дълбоко убедена, че е най-падналото, най-порочното създание на света. О, недейте я позори, не хвърляйте камък върху нея. Тя самата се е измъчила много от съзнанието за своя незаслужен позор! И къде е нейната вина, Боже мой! О, тя непрекъснато крещи разярена, че не се признава за виновна, че е жертва на хората, жертва на един развратник и злодеец; но каквото и да ви говори, знайте, че тя е първата, която не вярва на думите си, и че, напротив, с цялата си съвест вярва, че тя... самата е виновна. Когато се опитвах да разпръсна този мрак, тя изживяваше такива страдания, че сърцето ми никога няма да оздравее,

докато си спомням за това ужасно време. Като че ли веднъж завинаги сърцето ми е пронизано. Тя избяга от мене, знаете ли защо? Именно за да ми докаже, че е паднала. Но най-ужасното е, че тя сама може би не знаеше, че само на мене иска да докаже това, а избяга, защото на всяка цена е искала да извърши едно позорно дело, за да може веднага да си каже: „Ето ти извърши ново безчестие, значи, си долна твар!“ О, може би вие няма да разберете това, Аглая! Знаете ли, че в това непрекъснато съзнание за позора се крие може би някаква ужасна, противоестествена наслада, подобно на отмъщение срещу някого. Понякога сполучвах да я накарам да види пак светлина около себе си; но веднага след това отново се възмущаваше и стигаше дотам, че разпалено ме обвиняваше, че съм искал да се поставя над нея (нещо съвсем далеч от мисълта ми), и направо ми заяви най-сетне, когато ѝ предложих да се оженим, че не иска от никого нито високомерно състрадание, нито помощ, нито някой „да я издигне до себе си“. Вие я видяхте вчера; мислите ли, че тя е щастлива в подобна компания, че това е общество за нея? Вие не знаете колко образована е тя и какъв развит ум има! Понякога дори ме учудваше!

— Вие и там ли ѝ четяхте такива... проповеди?

— О, не — замислено продължи князът, без да забележи тона на въпроса, — аз почти винаги мълчах. Често исках да ѝ говоря, но наистина не знаех какво да кажа. Нали знаете, има случаи, когато е по-добре да мълчиш. О, аз я обичах; много я обичах... но след това... след това... тя отгатна всичко.

— Какво отгатна?

— Че само я съжалявам и че... не я обичам вече.

— Отде знаете, може би тя наистина е обикнала оня... помещик, с когото е заминала?

— Не, аз знам всичко; тя само му се подиграваше.

— А на вас никога ли не се подиграваше?

— Не. Подиграваше се понякога от злоба; о, в такива моменти тя ужасно ме кореше в гнева си — и сама страдеше! Но... после... о, не ми напомняйте, не ми напомняйте за това!

Той закри с ръце лицето си.

— А знаете ли, че тя ми пише почти всеки ден?

— Значи, истина е! — извика князът разтревожен. — Чух, но все още не исках да повярвам.

— Кой ви каза? — трепна уплашено Аглая.

— Рогожин ми каза вчера, само че не съвсем ясно.

— Вчера? Вчера сутринта? Кога вчера? Преди концерта ли, или после?

— После; вечерта, към полунощ.

— Добре, щом е Рогожин... А знаете ли за какво ми пише в тези писма?

— На нищо не се учудвам; тя е безумна.

— Ето писмата (Аглая извади от джоба си три писма в пликове и ги хвърли пред княза). Ето вече цяла седмица ме моли, убеждава, предумва да се омъжа за вас. Тя... е да, тя е умна, макар и да е безумна и вие право казвате, че е много по-умна от мене... Пише ми, че е влюбена в мене, че всеки ден търси случай да ме види, макар и отдалеч. Пише ми, че вие ме обичате, че тя го знае, отдавна го забелязала, и че вие сте ѝ говорили за мене. Иска да ви види щастлив; уверена била, че само аз мога да ви направя щастлив... Тя пише така чудновато... странно... Никому не съм показвала писмата ѝ, вас чаках; знаете ли какво значи това? Нищо ли не отгатвате?

— Това е лудост; доказателство за нейното безумие — каза князът и устните му затрепериха.

— Да не плачете?

— Не, Аглая, не, не плача — погледна я князът.

— Какво трябва да правя? Какво ще ме посъветвате? Не мога повече да получавам тези писма!

— О, оставете я, моля ви се! — извика князът. — Какво можете да направите в този мрак; аз ще употребя всичките си усилия да не ви пише повече.

— Щом говорите така, вие сте човек без сърце! — извика Аглая. — Та не виждате ли, че тя е влюбена не в мене, а във вас? Че само вас обича? Възможно ли е да сте забелязали всичко в нея с изключение на това? Знаете ли какво се крие в това, какво означават тези писма? Това е ревност; това е повече от ревност! Тя... мислите ли, че тя наистина ще се омъжи за Рогожин, както казва тук в писмата? Тя ще се убие на другия ден след нашата сватба!

Князът трепна; сърцето му примря. Той гледаше учудено Аглая: странно му се виждаше да признае, че това дете е отдавна вече жена.

— Бог ми е свидетел, Аглая, че аз бих дал живота си, за да ѝ върна спокойствието и да я направя щастлива, но... не мога вече да я обичам и тя го знае!

— Тогава пожертвайте се, така много ви отива това! Нали сте толкова голям благодетел. И не ми казвайте „Аглая“... Вие и преди малко ми казахте просто „Аглая“... Вие трябва, вие сте длъжен да я възродите, трябва да заминете отново с нея, за да усмирявате и успокоявате сърцето ѝ. Ами че точно нея вие обичате!

— Не мога така да се пожертвувам, макар че веднъж имах такова намерение и... може би и сега го имам. Но аз знам сигурно, че с мене тя ще загине и затова я напушам. Трябваше да я видя днес в седем часа; може би няма да отида сега. Със своята гордост тя няма никога да ми прости моята любов — и ние и двамата ще загинем! Това не е естествено, но тук всичко е неестествено. Вие казвате, че тя ме обича, но нима това е любов? Нима може да съществува такава любов след всичко, което аз изтеглих! Не, това не е любов, това е друго нещо!

— Как побледняхте! — изплаши се изведнъж Аглая.

— Нищо ми няма; никак не съм спал; чувствавам се отпаднал... Ние наистина приказвахме тогава за вас, Аглая...

— Значи, е вярно? Наистина *сте могли да приказвате с нея за мене* и... и как можахте да ме обикнете, като сте ме видели само веднъж?

— Не знам как. В моя мрак тогава аз си въобразявах... привиждаше ми се може би нова зора. Не знам защо най-напред помислих за вас. Аз не ви излъгах тогава, когато ви писах, че не знам. Всичко това беше само една мечта, спасение от тогавашния ужас... После почнах да работя; смятах три години да не се връщам тук...

— Значи, сте пристигнали зарад нея?

И нещо затрепери в гласа на Аглая.

— Да, зарад нея.

Минаха около две минути в мрачно мълчание. Аглая стана от мястото си.

— Щом вие казвате — започна тя с нерешителен глас, — щом вие самият смятате, че тази... ваша жена... е безумна, не ме е грижа мене за нейните безумни фантазии... Моля ви се, Лев Николаич, вземете тези три писма и ѝ ги хвърлете от моя страна! И ако тя — извика изведнъж Аглая, — ако тя посмее да ми пише още един ред

само, кажете й, че аз ще се оплача на баща ми и че ще я пратят в поправителен дом...

Князът скочи и уплашен загледа Аглая, изпаднала в неочаквана ярост; и изведнъж като че ли мъгла падна пред очите му...

— Вие не можете да изпитвате подобни чувства... това не е истина! — бърбореше той.

— Това е истина! Истина е! — крещеше Аглая почти извън себе си.

— Какво е истина? Каква истина? — чу се до тях изплашен глас. Пред тях бе застанала Лисавета Прокофиевна.

— Истина е, че аз ще се омъжа за Гаврила Ардалионович! Че обичам Гаврила Ардалионович и че още утре ще избягам от къщи с него! — нахвърли се Аглая на майка си. — Чухте ли? Задоволено ли е любопитството ви? Доволна ли сте?

И тя припна към къщи.

— Не, приятелю, сега вече няма да се измъкнете — каза Лисавета Прокофиевна, като го задържа, — имайте добрината да дойдете да се обясните у дома... Ех, че беля работа, и то след една безсънна нощ...

Князът я последва.

[1] Пол дьо Кок Шарл (1794–1871) — виж бележката към т. I. от това издание. ↑

IX

Щом стигна в къщи, Лисавета Прокофиевна се спря още в първата стая; тя нямаше сила да върви по-нататък и капнала от умора, се отпусна на кушетката, като забрави дори да покани княза да седне. Това беше доста голяма зала с кръгла маса по средата, с камина, с много цветя по етажерки пред прозорците; в дъното една стъклена врата водеше за градината. Веднага дойдоха Аделаида и Александра и гледаха с изненада княза и майка си.

Когато летуваха, девойките имаха навик да стават към девет часа; само Аглая от два-три дни взе да става малко по-рано и отиваше да се разхожда в градината, но все пак не в седем часа, а в осем или дори по-късно. Лисавета Прокофиевна, която наистина не бе мигнала през нощта поради разни свои тревоги, беше станала към осем часа с намерение да отиде да намери Аглая в градината, като смяташе, че тя е вече на крак; но тя не я намери нито в градината, нито в спалнята ѝ. Тогава се разтревожи много и събуди другите си две дъщери. От слугинята узнаха, че Аглая Ивановна е отишла в парка още преди седем часа. Девойките се усмихнаха на новата фантазия на своеобразната си сестричка и подметнаха на майка си, че Аглая може и да се разсърди, ако тя отиде да я търси в парка; те прибавиха, че тя сигурно седи сега с книга в ръка на зелената пейка, за която говорила още преди три дни и за която насмалко не се скарала с княз Шч., защото той не намерил нищо особено в местоположението на тази пейка. Когато завари дъщеря си на срещата и чу странните ѝ думи, Лисавета Прокофиевна по много причини се уплаши страшно; но след като доведе княза в къщи, изпита известен страх, задето се бе заловила с всичко това: „Защо Аглая да не може да се срещне и приказва с княза в парка, дори най-после и предварително да са си уговорили среща?“

— Не мислете, драги княже — овладя се най-сетне тя, — че ви доведох тук, за да ви разпитвам. След това, което се случи снощи, миличък, може би бих предпочела да не се виждам дълго време с тебе...

Тя малко се поспря.

— Но все пак много би ви се искало да узнаете, как Аглая Ивановна и аз се срещнахме днес? — завърши много спокойно князът.

— Че защо да не ми се иска! — кипна начаса Лисавета Прокофиевна. — Няма да се уплаша и от един откровен разговор. Защото никого не обиждам и никого не съм желала да обидя...

— Моля ви се, няма нищо обидно и е съвсем естествено да ви се иска да узнаете това: вие сте майка. Аглая Ивановна и аз се срещнахме днес при зелената пейка точно в седем часа сутринта, понеже тя вчера ме покани. Снощи ми съобщи с една бележка, че иска да ме види и да приказва с мене по една важна работа. Ние се срещнахме и приказвахме цял час по работи, които засягат всъщност само Аглая Ивановна; това е всичко.

— Разбира се, всичко, приятелю, и няма никакво съмнение, че това е всичко — с достойнство каза Лисавета Прокофиевна.

— Чудесно, княже! — каза Аглая, влязла ненадейно в стаята. — От все сърце ви благодаря, дете сметнахте, че не съм способна да се унижа тук да лъжа. Достатъчно, тамап, или имате намерение още да го разпитвате?

— Ти знаеш, че досега още не ми се е случвало да се червя пред тебе... макар че ти би се радвала може би на това — отговори наставнически Лисавета Прокофиевна. — Сбогом, княже; извинете, дете ви обезпокоих. И се надявам, че ще останете убедени в неизменното ми уважение към вас.

Князът веднага се поклони на майката и на дъщерята и мълчаливо излезе. Александра и Аделаида се усмихнаха и си пошепнаха нещо. Лисавета Прокофиевна ги изгледа строго.

— Развесели ни, тамап, това — засмя се Аделаида, — дете князът се поклони така прекрасно: друг път изглежда съвсем като чувал, а сега пък изведнъж като... като Евгений Павлич.

— На деликатност и достойнство те учи самото сърце, а не учителят по танци — заключи мъдро Лисавета Прокофиевна и се качи горе в стаята си, без дори да погледне Аглая.

Когато князът се върна в къщи, вече към девет часа, завари на терасата Вера Лукияновна и слугинята. Те разтребваха и метяха след вчерашното безредие.

— Слава Богу, можахме да завършим, преди да се върнете! — каза радостно Вера.

— Добър ден; вие ми се малко свят; лошо спях; бих си подремнал.

— Тук на терасата, както вчера ли? Добре. Ще кажа на всички да не ви будят. Татко отиде някъде.

Слугинята излезе; Вера тръгна подире ѝ, но се върна и угрижено се приближи до княза.

— Княже, имайте милост към този... нещастник; не го изгонвайте днес.

— За нищо на света няма да го изгоня; да прави, каквото си иска.

— Сега той нищо няма да направи и... не бъдете строг с него.

— Няма, но защо?

— И... не му се присмивайте; това е най-важното.

— О, ни най-малко!

— Смешна съм, дето казвам това на човек като вас — изчерви се Вера. — Но макар че сте уморен — засмя се тя, вече полуизвърнала се към вратата, — очите ви в този момент са толкова хубави... толкова щастливи.

— Наистина ли щастливи? — попита живо князът и радостно се разсмя.

Ала Вера, която беше простодушна и естествена като момче, изведнъж нещо се сконфузи, още по-силно се изчерви и като не преставаше да се смее, излезе бързо от стаята.

„Колко е... очарователна...“ — помисли князът и тутакси я забрави. Той отиде в ъгъла на терасата, дето беше кушетката с една масичка пред нея, седна, закри с ръце лицето си и седя така десетина минути; изведнъж бързо и тревожно пхна ръка в страничния си джоб и извади рите писма.

Но пак се отвори вратата и влезе Коля. Князът като че се зарадва, дето трябваше да прибере писмата в джоба си и да отложи четенето.

— Ей, че работа! — каза Коля, като седна на кушетката и мина направо на въпроса както всички хора като него. — Какво мислите сега за Иполит? Не го ли уважавате вече?

— Че защо?... Но, Коля, аз съм уморен... Освен това ще бъде твърде мъчително да почваме пак същото... Впрочем как е той?

— Спи и ще спи сигурно още два часа. Разбирам; вие не сте спали в къщи, отишли сте в парка... разбира се, развълнуван сте... как няма да бъдете!

— Отде знаете, че съм отишъл в парка и не съм спал в къщи?

— Току-що ми каза Вера. Увещаваше ме да не влизам: не се стърпях, само една минутка. Прекарах тези два часа до леглото му; сега дойде ред на Костя Лебедев. Бурдовски си отиде. Но вие, княже, си легнете: лека... не, лек ден! Само че, да ви кажа ли, аз съм смаян!

— Естествено... всичко това...

— Не, княже, не; аз съм смаян от „Изповедта“. Главно от оня пасаж, дето говори за провидението и за бъдещия живот. Там има една ги-гант-ска мисъл!

Князът погледна мило Коля, който несъмнено бе дошъл именно да поприказва час по-скоро за гигантската мисъл.

— Но главното, главното не е самата мисъл, а обстоятелствата, сред които тя се е породила! Ако беше я написал Волтер, Русо, Прудон, аз щях да я прочета, да я забележа, но тя нямаше толкова да ме смае. Ала когато един човек, който знае със сигурност, че му остават да живее десет минути, се изразява така — това звучи гордо! Това е висша проява на независимо лично достойнство, това е открито предизвикателство... Не, това е гигантска сила на духа! И да твърдиш след това, че той нарочно не е сложил капсула — това е низост, безсмислица! А знаете ли, вчера той ни излъга, надхитри: аз никога не съм нареждал чанта с него и никога не съм виждал пистолета му; сам всичко си е нареждал, така че изведнъж ме обърка. Вера казва, че вие ще го оставите тука; кълна ви се, че няма да има никаква опасност, толкова повече, че ние не се отделяме от него.

— А кой от вас беше при него през нощта?

— Аз, Костя Лебедев, Бурдовски; Келер постоя малко, а след това отиде да спи при Лебедев, защото нямаше на какво да легне в нашата стая. Фердишченко също спа при Лебедев, отиде си в седем часа. Генералът е винаги у Лебедев, сега и той излезе... Може би сега при вас ще дойде Лебедев; не знам защо ви търсеше, два пъти пита за вас. Да го пуснат ли, или да не го пуснат, щом ще си лягате? И аз ще отида да спя. Ах, да, да не забравя да ви кажа още нещо; преди малко останах смаян от генерала: Бурдовски ме събуди малко след шест часа, по-скоро точно в шест, за да поема дежурството, излязох за минутка и неочаквано срещнах генерала, който още беше толкова пиян, че не ме позна: стои като стълб пред мене; но щом се посвести, веднага ме захвана: „Какво става, казва, с болния? Отивах сега да науча за него...“

Осведомих го горе-долу. „Всичко това добре, каза той, но аз станах и идвах да те предупредя главно за следното: имам основания да смятам, че не бива да се говори всичко в присъствието на господин Фердишченко и... трябва да се пазим от него.“ Разбирате ли, княже?

— Възможно ли е? Впрочем... за нас това е безразлично.

— Да, разбира се, че е безразлично, ние не сме масони! Така че аз дори се зачудих, дето генералът идваше специално да ме събуди през нощта, за да ми го каже.

— Фердишченко си отишъл, казвате вие?

— В седем часа; отби се при мене, когато дежурях. Каза ми, че отива да си доспи у Вилкин — има един такъв пияница Вилкин. Е, аз си отивам! А ето го и Лукиян Тимофеич... Князът иска да спи, Лукиян Тимофеич; обръщай колата назад!

— Само за минутка, многоуважаеми княже, по една важна според мене работа — каза Лебедев, като се поклони тържествено. Той говореше полугласно, надуто и с някакъв проникновен тон. Току-що се беше прибрал и понеже не бе имал време да се отбие в стаята си, още държеше шапката си в ръка. Лицето му беше угрижено и по него бе изписан особен, необикновен израз на собствено достойнство. Князът го покани да седне.

— Вие сте питали два пъти за мене? Може би се тревожите все още за това, което се случи вчера...

— Искате да кажете за вчерашния хлапак ли, княже? О, не; вчера моите мисли бяха объркани... но днес нямам намерение да контрекарирам^[1] в каквото и да е било вашите намерения.

— Контрека... как казахте?

— Казах: контрекарирам; френска дума както толкова други думи, влезли в руския език; но аз не държа особено за нея.

— Какво така, Лебедев, днес сте толкова важен и сериозен и говорите, сякаш скандирате думите — усмихна се князът.

— Николай Ардалионович! — едва ли не с нежен глас се обърна Лебедев към Коля. — Понеже имам да съобщя на княза нещо, което засяга всъщност...

— Е да, разбира се, разбира се, не е моя работа! Довиждане, княже! — веднага си отиде Коля.

— Обичам това момче, защото има буден ум — каза Лебедев, като гледаше след него, — пешкин момче, макар и да е лепка. Голямо

нещастие ме сполетя, многоуважаеми княже, снощи или днес в зори... не мога още да определя точно времето.

— Какво има?

— Изчезнаха четиристотин рубли от страничния ми джоб, многоуважаеми княже; обраха ме! — прибави Лебедев с горчива усмивка.

— Загубили сте четиристотин рубли? Жалко.

— Особено за един беден човек, който живее благородно от своя труд.

— Разбира се, разбира се; но как стана това?

— Виното е виновно. Аз се обръщам към вас като към провидение, многоуважаеми княже. Тази сума от четиристотин сребърни рубли получих вчера в пет часа след обед от един мой длъжник и с влака се върнах тук. Портфейлът ми беше в джоба. Като свалих вицмундира си и облякох жакета, преместих парите в жакета, за да бъдат у мене, тъй като смятах още вечерта да ги дам на едно, който ми ги искаше... Очаквах да дойде пълномощникът ми.

— Добре, че се сетих, Лукиян Тимофеич, вярно ли е, че сте дали съобщение във вестниците, че давате пари назаем срещу златни и сребърни вещи?

— Чрез пълномощник; в съобщението не е казано нито името ми, нито е посочен адресът ми. Понеже имам съвсем малък капитал, а семейството ми се увеличи, ще се съгласите, че един честен процент...

— Е да, е да; исках само да се осведомя; извинете, че ви прекъснах.

— Пълномощникът ми не дойде. В това време доведоха този нещастник; след обета аз бях вече в повишено настроение; дойдоха гостите, пиха... чай и... за мое нещастие аз се развеселих. А когато късно вечерта дойде този Келер и събщи, че вие имате рожден ден и сте наредили да се даде шампанско, то аз, скъпи и многоуважаеми княже, човек със сърце (което навярно вече сте забелязали, защото го заслужавам), няма да кажа сантиментално, но признателно, с което се гордея — аз реших да отида да сменя старата си дрипа с вицмундира, който бях свалил след връщането си, за да ви приготвя по-тържествено посрещане и да мога лично да ви поздравя. Аз го направих, княже, и вие навярно сте го забелязали, понеже ме гледахте цялата вечер във вицмундир. Ала когато сменях дрехите си, забравил съм портфейла в

жакета... С право казват, че когато Бог иска да накаже някого, най-напред му взема ума. И едва днес, събуждайки се в седем и половина, скочих като полуумен и първата ми работа беше да бръкна в жакета — джобът празен! От портфейла ни помен.

— О, колко неприятно!

— Точно така — неприятно; и с присъщия ви такт вие намерихте веднага подходящия израз — не без коварство прибави Лебедев.

— Но все пак как... — след кратко замисляне се разтревожи князът — това сериозно ли е?

— Точно така, сериозно — още един сполучлив израз, княже, за да характеризирате...

— Ах, стига, Лукиян Тимофеич, какви сполучливи изрази? Не думите са най-важните... Не смятате ли, че в пияно състояние сте могли да изтърсите портфейла от джоба си?

— Възможно е. Всичко може в пияно състояние, както искрено се изразихте, многоуважаеми княже! Но моля ви, сам разсъдете: ако аз съм изтървал портфейла от джоба, когато съм сменял жакета, изтърваният предмет трябваше да се намери на пода. А къде е той?

— Да не сте го пъхнали в чекмеджето на някоя маса?

— Всичко претърсих, навред прерових; впрочем никъде не съм го слагал и никакво чекмедже не съм отварял — ясно си спомням.

— Гледахте ли в шкафчето?

— Това беше първата ми работа днес, дори няколко пъти прегледах... Пък и защо ще го слагам в шкафчето, многоуважаеми княже?

— Признавам, Лебедев, че това ме тревожи. Значи, някой го е намерил на пода?

— Или го е измъкнал от джоба ми! Има само тези две възможности.

— Това ме тревожи много, защото кой е могъл да го направи... Ето въпроса!

— Няма никакво съмнение, това е главният въпрос; с учудваща точност вие, пресветли княже, намирате думите, мислите и характеризирате положението.

— Ах, Лукиян Тимофеич, оставете подигравките, сега...

— Подигравки! — извика Лебедев, като плесна с ръце.

— Добре, добре, аз не се сърдя, тук има нещо съвсем друго... Аз се боя за хората. Кого подозирате вие?

— Въпросът е много труден и... много сложен! Слугинята не мога да подозирам: тя си седеше в кухнята. Родните си деца също не мога...

— Само това оставаше.

— Значи, някой от гостите.

— Но възможно ли е това?

— Напълно и донемайкъде невъзможно, но пък и другояче не може да бъде. Готов съм обаче да допусна и дори съм убеден, че ако е имало кражба, тя е била извършена не вечерта, когато бяхме всички събрани, а по-скоро през нощта или дори призори от някого от тези, които пренощуваха тук.

— Ах, Боже мой!

— Бурдовски и Николай Ардалионович естествено изключвам; те дори не са влизали в стаята ми.

— То се знае, дори и да бяха влизали! Кой нощува у вас?

— Като смятам и себе си, четирима спяхме в две съседни стаи: аз, генералът, Келер и господин Фердишченко. Значи, един от нас четиримата!

— Тоест от тримата; но кой?

— Аз сметнах и себе си, за да бъде всичко справедливо и редовно; ала ще се съгласите, княже, че не бих могъл да ограбя себе си, макар че е имало подобни случаи по света...

— Ах, Лебедев, колко е отегчително това! — нетърпеливо извика князът. — Направо към въпроса, какво протакате!...

— Остават, значи, трима. Да започнем с господин Келер, човек непостоянен, пияница и в известни случаи с либерални възгледи, тоест що се отнася до чуждите джобове; впрочем той е, така да се каже, повече с древнорицарски наклонности, отколкото с либерални. Той беше отначало в стаята на болния и едва късно през нощта се премести при нас под предлог, че му е твърдо да спи на гол под.

— Вие го подозирате?

— Подозирах го. Когато след седем часа сутринта скочих като полуумен и се ударих по челото, веднага събудих генерала, който спеше невинен сън. Като взехме под внимание странното изчезване на Фердишченко, което беше вече достатъчно да породви подозрение у

нас, ние и двамата решихме да претърсим Келер, който се беше изпънал като... като... почти като гвоздей. Претърсихме го целия: в джобовете му нямаше нито сантиметър, дори не се намери нито един здрав джоб. Синя носна кърпичка, памучна, на квадратчета, мръсна, с пръст да я не пипнеш; любовно писъмце от някаква прислужница, която му иска пари и го заплашва, и най-после изпокъсани страници от известния вам фейлетон. Генералът реши, че той е невинен. За да бъдем още по-наясно, ние го събудихме, с голяма мъка го разтърсихме; едва разбра в какво се състои работата; зина уста, видът му пиянски, изразът на лицето безсмислен и невинен, дори глупав — не е той!

— О, колко се радвам! — въздъхна радостно князът. — Така се боях за него!

— Бояхте се? Имали сте, значи, основания за това? — примижа Лебедев.

— О не, казах го просто така — запъна се князът, — ужасно глупаво се изразих, казвайки, че се боя. Моля ви се, Лебедев, не го повтаряйте никому...

— Княже, княже! Вашите думи ще останат в сърцето ми... дълбоко в сърцето ми! Те ще бъдат там като в гроб!... — каза възторжено Лебедев, като притисна шапката до сърцето си.

— Добре, добре!... Значи, е Фердишченко? Тоест, искам да кажа, вие подозирате Фердишченко?

— Че кого другиго? — тихо каза Лебедев, като гледаше втренчено княза.

— Е да, разбира се... кого другиго... но все пак какви улики има?

— Има улики. Първо, изчезването му в седем часа или дори преди седем часа сутринта.

— Знам, Коля ми разправи, той се отбил при него и му казал, че отива да си доспи при... забравих при кого, някакъв негов приятел.

— Вилкин. Значи, Николай Ардалионович ви говори вече за това?

— Той не ми каза нищо за кражбата.

— Той и не знае, защото засега аз държа работата в тайна. И тъй, той отива при Вилкин; наглед нищо чудно в това един пияница да отиде при друг пияница, макар това да става в зори и без никакъв повод, нали? Но ето че тук се открива следата: отивайки си, той казва

къде отива... Сега внимавайте, княже, добре: защо той прави това?... Защо се отбива нарочно при Николай Ардалионович, който не му е на пътя, и му съобщава, че „отива да си доспи у Вилкин“? Та кой ще седне да се интересува, че той излиза и отива точно при Вилкин? Защо да го съобщава? Не, тук има хитрина, хитрината на крадеца! Това значи: „Ето, санким, нарочно не скривам следите си, как мога след всичко това да бъда крадец? Нима един крадец би обадил къде отива?“ Прекалена загриженост да отклони подозренията и, така да се каже, да заличи следите си върху пясъка... Разбрахте ли ме, многоуважаеми княже?

— Разбрах ви, много добре ви разбрах, но не е ли това недостатъчно?

— Втора улика: следата се оказва лъжлива, а даденият адрес не е точен. Един час по-късно, тоест в осем часа, аз вече потропах на Вилкин; той живее наблизко на Пета улица и дори ми е познат. Никакъв Фердишченко. Успях наистина да узная от слугинята, която е съвсем глуха, че преди един час някой действително тропал и звънял, и то толкова силно, че скъсал звънеца. Но слугинята не отворила, било защото не искала да буди господин Вилкин, било защото не ѝ се ставало. Случват се такива неща.

— И това ли са всичките ви улики? Не са достатъчни.

— Но срещу кого да насоча подозренията си, княже, помислете!
— жално заключи Лебедев и нещо лукаво трепна в усмивката му.

— Би трябвало да прегледате още веднъж по стаите и из чекмеджетата! — каза угрижено князът, след като помисли малко.

— Преглеждах! — още по-жално въздъхна Лебедев.

— Хм!... Защо, защо ви трябваше да сменяте този жакет! — извика князът и ядосано тропна по масата.

— Този въпрос го има в една стара комедия. Но, високоблагородни княже! Вие вземате много присърце моето нещастие! Аз не заслужавам това. Искам да кажа, аз лично не го заслужавам; но вие страдате и за престъпника... за този незначителен господин Фердишченко?

— Е да, да, вие наистина ми създадохте грижи — прекъсна го князът разсеяно и недоволено. — И тъй, какво, смятате да правите... щом сте толкова убеден, че виновен е Фердишченко?

— Княже, многоуважаеми княже, кой друг може да бъде? — все по-жално и по-жално се кълчеше Лебедев. — Не можеш да помислиш за друг и, така да се каже, съвсем невъзможно е да подозираш някого другиго освен господин Фердишченко, това представя, така да се каже, още една улика срещу него, трета вече улика! Защото все пак кой друг може да бъде? Да взема да подозирам господин Бурдовски ли, хе-хе-хе?

— Ей, че глупост!

— Или пък най-после генерала, хе-хе-хе?

— Що за дивотия? — почти сърдито каза князът, въртейки се нетърпеливо на мястото си.

— То се знае, дивотия! Хе-хе-хе! Ей, че ме разсмая този човек, генералът де! Вървим ние с него преди малко по пресните следи на Фердишченко към Вилкин... А трябва да ви кажа, че той беше още по-смаян от мене, когато отидох да го събудя веднага след като установих кражбата, толкова дори, че лицето му се промени, почервения, побледня и най-сетне изведнъж изпадна в такова силно и благородно негодувание, че просто не очаквах. Много благороден човек! Непрекъснато лъже, от слабост към лъжата, но е човек с много възвишени чувства, при това толкова простодушен, че невинността му вдъхва пълно доверие. Аз вече съм ви казвал, многоуважаеми княже, че имам към него не само слабост, но и любов. Изведнъж той се спира сред улицата, разтваря си дрехата, открива гърдите си: „Претърси ме, казва, ти претърси Келер, защо да не претърсиш и мене? Справедливостта, казва, го изисква!“ А ръцете и краката му треперят, цял дори побледня, да те е страх да го гледаш. Аз се засмях и му казах: „Слушай, генерале, казвам, ако някой друг би ми казал да направя това, аз бих отсякъл начаса главата си със собствените си ръце, бих я сложил на една голяма чиния и сам бих я поднесъл на всички, които се съмняват в тебе: «Ето вие виждате тази глава, ще им кажа аз, ето залагам собствената си глава за него и не само главата си — в огъня бих се хвърлил за него!» Ето как, казах аз, съм готов да гарантирам за тебе!“ Той се хвърли в прегръдките ми, все още сред улицата, просълзи се, разтрепери се и така силно ме притисна до гърдите си, че насмалко не се задуших от кашлица. „Ти, каза ми той, си единственият приятел, който ми остана при моите нещастия!“ Чувствителен човек! И естествено още начаса, вървейки, ми разправи една история по случая,

че и друг път, още на младини, го заподозрели в кражба на петстотин хиляди рубли, но че още на другия ден той се хвърлил в пламъците на запалилата се къща и измъкнал от огъня графа, който го подозирал, и Нина Александровна, тогава още мома. Графът го прегърнал и така той се оженил за Нина Александровна, а на другия ден в развалините от пожара намерили касетката с изчезналите пари; тя била желязна, английска направа, със секретна ключалка и, кой знае как, паднала под пода, така че никой не я забелязал преди пожара. Чиста лъжа. Но когато заприказва за Нина Александровна, дори се разхленчи. Много благородна личност е тая Нина Александровна, макар че има зъб срещу мене.

— Вие не се ли познавате?

— Почти не, но от все сърце бих желал да се запозная, поне за да мога да се оправдая пред нея. Нина Александровна ми се сърди, задето аз уж съм развърщавал съпруга ѝ с пиянство. А пък аз не само не го развърщавам, ами по-скоро го въздържам; спасявам го може би от една много опасна компания. Освен това той ми е приятел и аз ви признавам, че сега няма да го оставя вече, тоест, където отиде той, там ще отида и аз, защото на него можеш да му влияеш само като биеш на чувствата му. Сега вече той съвсем не посещава капитаншата си, макар че тайно гори от желание да отиде да я види и дори понякога въздиша по нея, особено сутрин, когато става и обува ботушите си, не знам защо тъкмо по това време. Лошото е, че няма пари, а при нея не може да се яви без пари. От вас не е ли искал пари, многоуважаеми княже?

— Не, не ми е искал.

— Срамува се. Канеше се да ви иска, дори ми призна намерението си, но не смее, защото неотдавна вие сте му дали и той смята, че сега ще му откажете. Довери ми се като на приятел.

— А вие не му ли давате?

— Княже! Многоуважаеми княже! Не само пари, но и живота си бих дал, така да се каже, за този човек... Не, впрочем не искам да преувеличавам — живота не, но бих бил готов да изтърпя, Бога ми, треска, цирей или дори някаква кашлица, ако, разбира се, това е много необходимо; защото го смятам за велик, но пропаднал човек! Това е; а камо ли пари!

— Значи, му давате пари?

— Не; пари не съм му давал и той самият знае, че няма да му дам, но то е само за да го въздържам и поправам. Сега се е лепнал за мене да дойде в Петербург, където отивам да издиря пресните следи на Фердишченко, защото съм сигурен, че той е вече там. Генералът просто кипи от негодувание, но предвиждам, че в Петербург ще ми се изплъзне, за да отиде при капитаншата. Признавам, че дори нарочно ще го пусна да върви, както вече се уговорихме, щом пристигнем, да се пръснем в разни страни, за да пипнем по-лесно господин Фердишченко.

Тъй че ще го пусна да върви, а после изведнъж ще се изтърся като гръм от ясно небе и ще го заваря при капитаншата — всъщност, за да го засрамя като глава на семейство и изобщо като човек.

— Само не вдигайте шум, Лебедев, за Бога, никакъв шум — полугласно и силно разтревожен каза князът.

— О, не, всъщност само за да го засрамя и да видя каква физиономия ще направи — защото по физиономията могат да се познаят много неща, много, уважаеми княже, особено у човек като него! Ах, княже! Колкото и голямо да ми е нещастieto, не мога дори и сега да не мисля за него и за поправянето на морала му. Имам една голяма молба към вас, многоуважаеми княже, дори признавам, че затова всъщност съм и дошъл при вас: вие познавате семейството на генерала и даже сте живели у тях; ако бихте приели, предобри княже, да ми помогнете, всъщност това е само в интерес на генерала и за неговото щастие...

Лебедев дори скръсти ръце като за молба.

— Какво има? Как да помогна? Бъдете сигурен, Лебедев, че силно желая да ви разбера напълно.

— Единствено тази сигурност ме доведе при вас! Би могло да се действа чрез Нина Александровна, за да се уреди едно наблюдение и, така да се каже, постоянно следене на негово превъзходителство в средата на собственото му семейство. За нещастие аз не ги познавам... Освен това и Николай Ардалионович, който, така да се каже, ви обожаваше с целия жар на младежката си душа, би могъл без съмнение също да помогне...

— О, не... да замесваме Нина Александровна в тая работа... Боже опази! Пък и Коля!... Впрочем може би аз все още не ви разбирам, Лебедев.

— Но тук няма нищо за разбиране! — извика Лебедев, като дори подскочи от стола. — Нищо друго освен деликатност и нежност — ето всичкото лекарство, което трябва на нашия болен. Позволявате ли ми, княже, да го смятам за болен?

— Това дори показва вашата деликатност и ум.

— Ще ви обясня с един пример, за по-голяма яснота взет от практиката. Виждате какъв човек е той: сега има само една слабост — към капитаншата, при която му е забранено да се явява без пари и у която смятам да го издебна днес, за негово добро, разбира се; но да приемем, че става въпрос не само за капитаншата, ами че той би могъл да извърши едно истинско престъпление или някоя най-безчестна постъпка (макар че той е напълно неспособен за това) — дори и в този случай, казвам, можеш да постигнеш при него всичко само с една благородна, така да се рече, нежност, защото той е крайно чувствителен човек! Повярвайте ми, пет дни няма да издържи, сам ще почне да говори, ще заплаче и всичко ще си признае — особено ако неговото семейство и вие действувате изкусно и благородно, като следите всичките му, така да се каже, прояви и стъпки... О, предобри княже! — скочи Лебедев като че ли под напора на някакво вдъхновение. — Аз наистина не твърдя, че той е сигурно... Аз съм готов, така да се каже, да пролея веднага всичката си кръв за него, но съгласете се, че невъздържанието, пиянството и капитаншата — всичко това заедно може да доведе до какво ли не.

— Аз съм винаги готов, разбира се, да ви помогна в тази работа — каза князът и стана, — но признавам ви, Лебедев, че съм ужасно разтревожен; кажете, нали вие все още... с една дума, сам казвате, че подозирате господин Фердишченко.

— Че кого другиго? Кого другиго, искрени княже? — пак скръсти умилително ръце Лебедев и трогателно се усмихна.

Князът свъси вежди и стана.

— Вижте какво, Лукиян Тимофеич, в подобен случай страшно нещо е да се излъжеш. Този Фердишченко... не бих искал да кажа нищо лошо за него... но този Фердишченко... тоест, кой знае, може би тъкмо той е!... Искам да кажа, че може би той наистина е по-способен от всеки друг... да направи това.

Лебедев наостри очи и уши.

— Виждате ли — объркваше се и все повече и повече въсеше вежди князът, като ходеше насам-натам из стаята и се мъчеше да не поглежда към Лебедев, — съобщиха ми... казаха ми за господин Фердишченко, че отгоре на всичко той бил човек, пред когото трябва да се въздържа и да не говорим нищо... излишно — нали разбирате? Повтарям ви го, защото може би той наистина е по-способен от всеки друг... за да не се излъжете — ето кое е най-важното, нали разбирате?

— А кой ви събщи това за господин Фердишченко? — попита бързо Лебедев.

— Ей тъй, пошепнаха ми; впрочем самият аз не вярвам... страшно ме е яд, дето трябваше да ви кажа това, уверявам ви, сам не го вярвам... това са глупости... Пфуй, каква глупост направих!

— Виждате ли, княже — цял се разтрепери Лебедев, — това е важно, много важно сега, тоест не що се отнася до господин Фердишченко, а как е стигнало до вас това известие. (Като казваше това, Лебедев тичаше насам-натам около княза, мъчейки се да върви в крак с него.) Вижте какво ще ви кажа сега, княже: когато тази заран отивахме у Вилкин, генералът, след като ми разправи за пожара и кипейки, разбира се, от гняв, изведнъж почна да ми прави същите намеци по адрес на господин Фердишченко, но така несвързано и несръчно, че не можах да не му задам някои въпроси, от отговорите на които се убедих напълно, че цялото това известие е рожба единствено на фантазията на негово превъзходителство... Всъщност, така да се каже, то иде просто от неговото добродушие. Защото той лъже само задето не може да сдържи излианията си. Сега имайте добрината да отсъдите вие: ако е излъгал, а в това съм сигурен, как лъжата му е могла да стигне до ушите ви? Разберете, княже, че това е било фантазия на момента — кой тогава е могъл да ви го събщи? Това е важно и... така да се каже...

— Току-що ми го каза Коля, а на него го казал баща му, когато срещнал между шест и седем часа в преддверието, когато излязъл за нещо.

И князът разправи всичко в подробности.

— Ето на, това се казва следа — каза Лебедев, като си потриваше ръцете и тихичко се смееше, — така си и мислех! Това значи, че негово превъзходителство нарочно е прекъснал между шест и седем часа своя невинен сън, за да отиде да събуди любимия си син и да му събщи за

извънредната опасност от компанията на господин Фердишченко! Че след всичко това какъв опасен човек е господин Фердишченко и толкова ли е голяма бащината тревога на негово превъзходителство, хе-хе-хе!...

— Слушайте, Лебедев — съвсем се смути вече князът, — слушайте, действайте тихо! Не вдигайте шум! Моля ви се, Лебедев, умолявам ви... В такъв случай, кълна ви се, аз ще ви помогна, но при условие никой да не знае, никой да не знае!

— Бъдете сигурен, предобри, преискрени и преблагородни княже — извика Лебедев под напора на най-решително вдъхновение, — бъдете сигурен, че всичко това ще умре в моето благородно сърце! С тихи стъпки, ръка за ръка! С тихи стъпки, ръка за ръка! Аз ще дам дори всичката си кръв... Пресветли княже, аз съм низък и по душа, и по дух, но попитайте низкия човек, нещо повече — който и да е подлец: с кого предпочита да има работа, с такъв подлец като него ли, или с човек с най-благородна душа, какъвто сте вие, преискрени княже? Той ще ви отговори, че предпочита благородния човек и в това се състои тържеството на добродетелта! Довиждане, многоуважаеми княже! С тихи стъпки... с тихи стъпки и... ръка за ръка.

[1] Контрекарирам (от френ. — *contrecarrer*) — оспорвам. ↑

Х

Князът разбра най-после защо изтръпваше всеки път, когато се докоснеше до тези три писма и защо отлагаше, да ги прочете чак до вечерта. Когато още заранта заспа тежко на кушетката си, все още без да се реши да отвори някой от трите плика, пак сънува мъчителен сън и пак идва при него същата „престъпница“. Тя пак го гледа с блеснали сълзи на дългите си клепки, пак го зовеше да я последва и той пак се събуди както сутринта, припомняйки си с мъка лицето ѝ. Искаше да тръгне веднага след нея, но не намери сили; най-после, почти отчаян, той отвори писмата и зачете.

Тези писма също приличаха на сън. Понякога човек сънува странни сънища, невъзможни и неестествени; пробуждате се, спомнете си ги ясно и се чудите на странния факт: вие помните преди всичко, че разумът не ви е напуснал нито за момент през време на вашия сън; спомнете си дори че сте действували извънредно хитро и логично през цялото това дълго-дълго време, когато са ви обграждали убийците, когато са ви кроили примки и криейки намеренията си, са се държали приятелски към вас, докато оръжието им е било вече готово и те са чакали само някакъв знак; спомнете си колко хитро най-после, сте ги измамили и сте се скрили от тях; след това се досещате, че те знаят много добре цялата ваша измама и само се преструват, че не знаят скривалището ви; но вие отново сте изхитрили и сте ги измамили — ясно си припомняте всичко това. Но защо в същото време вашият разум е могъл да се помири с такива явни глупости и невероятности, с каквито впрочем е бил изпълнен от край до край сънят ви? Един от вашите убийци се е превърнал пред очите ви в жена, а тази жена — в малко, хитро, отвратително джудже — и вие сте приели веднага всичко това като свършен факт, почти без ни най-малка изненада, и то тъкмо в момента, когато от друга страна разумът ви е бил в най-силно напрежение и е проявявал необикновена сила, хитрост, досетливост, логика. Защо също така, когато се събудите и навлезете напълно в действителността, вие чувствувате почти винаги, а понякога и с необикновена сила на впечатлението, че ведно със съня оставяте нещо

неотгатнато? Вие се усмихвате на безсмислието на вашия сън и в същото време чувствувате, че в сплитането на тези безсмислици се крие някаква мисъл, но вече мисъл реална, нещо, което принадлежи на сегашния ви живот, нещо, което съществува и винаги е съществувало в сърцето ви; като че ли вашият сън ви е нашепнал нещо ново, пророческо, очаквано от вас; у вас остава едно силно впечатление, радостно или тъжно, но вие не можете нито да разберете, нито да си спомните в какво се състои то и какво ви е било пошепнато.

Почти същото се случи с княза, след като прочете писмата. Ала преди още да ги отвори, той бе почувствувал, че самото тяхно съществуване, самата възможност за това прилича на кошмар. Как се бе решила тя да пише *на нея*? — питаше се той, като се скиташе сам вечерта (понякога дори без сам да помни къде се намира). Как е могла да ѝ пише *за това* и как е било възможно да се роди в главата ѝ такава безумна мечта? Но тази мечта беше вече осъществена и най-чудното за него беше, че докато четеше писмата, сам почти вярваше във възможността и дори в оправданието на тази мечта. Да, естествено това беше сън, кошмар и безумие; но тук имаше и нещо мъчително-действително и страдалчески-справедливо, което оправдаваше и съня, и кошмара, и безумието. Няколко часа поред той беше като че ли в състояние на бълнуване от това, което бе прочел; спомняше си непрекъснато известни пасажки, спираше мисълта си на тях, вникваше в смисъла им. Понякога дори му се искаше да си каже, че е предчувствувал и предугаждал всичко това; струваше му се даже, че някога много отдавна е чел тези писма и че в тези отдавна прочетени писма е намерил зародиша на всичките си скърби, на всичките си мъки и страхове, които е изпитал оттогава.

„Когато отворите това писмо (така започваше първото), най-напред погледнете подписа. Този подпис ще ви каже и обясни всичко, ето защо няма какво да се оправдавам и обяснявам пред вас. Ако бях поне що-годе равна на вас, вие можехте да се обидите от моята дързост; но коя съм аз и коя сте вие? Ние сме две такива противоположности и спрямо вас аз съм толкова

необикновена за вас, че дори да исках, не бих могла да ви обидя.“

По-нататък на друго място тя пишеше:

„Не виждайте в моите думи болен възторг на болен ум, ако ви кажа, че вие сте за мене съвършенство! Аз ви видях, аз ви виждам всеки ден. Но аз не размишлявам за вас; не по пътя на разсъдъка разбрах, че вие сте съвършенство: просто повярвах. Ала аз имам един грях пред вас: обичам ви. Нали съвършенството не бива да се обича; на него може само да се гледа като на съвършенство, нали така? А все пак аз съм влюбена във вас. Макар че любовта прави хората равни, вие не се безпокойте: дори в най-скритите си мисли аз не съм ви приравнявала с мене. Казах: «не се безпокойте»; та нима вие можете да се безпокоите?... Ако това беше възможно, аз бих целувала следите от вашите стъпки. О, аз не се смятам равна на вас... Виджте подписа, побързайте да видите подписа!“

„Но аз забелязвам (пишеше тя във второто писмо), че аз ви събирам с него, без да съм се запитвала някога, обичате ли го? Той ви е обикнал просто от пръв поглед. Той си спомняше за вас като за «светлина»; това са негови собствени думи, които съм чула от устата му. Ала нямаше нужда от това, за да разбере, че вие сте за него светлина. Аз живях цял месец при него и разбрах тогава, че и вие го обичате; вие и той сте за мене едно.“

„Какво значи това (продължаваше тя), вчера минах край вас и вие като че ли се изчервихте? Това е невъзможно, така ми се е сторило. Ако вас ви заведат дори в най-мръсния вертеп и ви покажат порока в неговата голота, вие не трябва да се червите; вие не можеше да се сърдите от обида. Вие можете да мразите всички подли и низки хора, но от съчувствие към другите, към тези, които те обиждат, не лично зарад себе си. А вас никой не може да обиди. Знаете ли, мен ми се струва, че вие дори трябва да

ме обичате. Вие сте за мене това, което сте и за него: светъл дух; ангелът не може да мрази, не може и да не обича. Можем ли да обичаме всички хора без изключение, всички наши ближни? — често съм си задавала този въпрос. Разбира се, не, то е дори неестествено. Любовта към човечеството е отвлечена, при нея обичаш почти винаги само себе си. Но това е невъзможно за нас, вие сте друго нещо: как бихте могли да не обичате когото и да е, когато не можете да се сравнявате с никого и стоите над всяка обида, над всяко лично негодувание? Само вие можете да обичате без егоизъм, само вие можете да обичате не за себе си, а за оня, когото обичате. О, с каква болка бих научила, че вие изпитвате зарад мене срам или гняв! Това би било гибел за вас: изведнъж ще се изравните с мене...

Вчера, след като ви видях, се прибрах в къщи и си измислих една картина. Художниците рисуват Христа винаги по евангелските предания, аз бих го изписала другояче: бих го представила сам — защото учениците му са го оставяли понякога сам. Бих поставила до него само едно малко дете. Детето си играе около него; може би му е разправило нещо на своя детски език. Христос отначало го е слушал, но сега се е замислил; ръката му си почива в неволна забрава върху светлата главичка на детето. Той гледа в далечината, към хоризонта; в погледа му е отразена една мисъл, обширна като целия свят; лицето му е тъжно. Детето е млъкнало, облакътено на коленете му, и подпряло с ръчичка бузата си, повдигнало главица и замислено, както понякога се замислят децата, втренчено го гледа. Слънцето залязва... Ето моята картина! Вие сте невинна и цялото ви съвършенство се корени в невинността ви. О, помнете само това! Какво ви интересува страстта ми към вас? Вие сте сега вече моя и цял живот аз ще бъда край вас... Аз ще умра скоро.“

Най-после в последното писмо се четеше:

„За Бога, не мислете нищо за мене; не мислете също, че аз се унижавам, задето ви пиша така, или че съм от онези същества, които изпитват в унижението си наслада и дори чувство на гордост. Не, аз си имам други неща за утеха; ала ми е трудно да ви обясня това. Трудно би ми било да си дам ясно сметка дори на самата себе си, въпреки че това ме измъчва. Но аз знам, че не мога да се унизя дори в пристъп на гордост. А за самоунижение, което е рожба на чистотата на сърцето, не съм способна. Значи, в никакъв случай аз не се унижавам.

Защо аз искам да ви събера: за вас или за мене? За мене, разбира се, с това се разрешава всичко за мене, отдавна съм си го казала... Чух, че вашата сестра Аделаида казала един ден, като гледала портрета ми, че с такава красота може да се обърне светът. Но аз съм се отказала от света; сигурно ви надува смях, като четете това, когато ме срещате в дантели и брилянти, с пияници и негодници? Не обръщайте внимание на това, аз вече почти не съществувам, знам си го; един бог знае кой е взел в мене мястото на моята личност. Аз чета това всеки ден в две ужасни очи, вторачени винаги в мене, дори когато не са пред мене. Тези очи сега мълчат (те мълчат винаги), но аз знам тяхната тайна. Неговата къща е мрачна, тъжна и в нея се крие тайна. Сигурна съм, че той пази в чекмеджето си бръснач, увит в коприна, какъвто е имал оня московски убиец, който също е живял с майка си в една къща и също е увил бръснача си в коприна, за да пререже едно гърло. През цялото време, докато живях в къщата им, непрекъснато имах чувството, че някъде, под дюшемето, е скрит може би още от баща му някакъв труп, завит с мушам, също като оня, който са намерили в Москва, и също така заобиколен с шишенца с ждановска течност; аз бих могла да ви покажа дори ъгъла, дето лежи трупът. Той мълчи постоянно, но аз знам, че толкова много ме обича, че е невъзможно любовта му да не се е превърнала вече в омраза. Вашата сватба и моята сватба ще станат в един и същи ден: така решихме с него. Аз нямам тайни от него.

Способна съм да го убия от страх... Но той ще ме убие преди това... той се засмя сега и казва, че аз бълнувам; той знае, че тъкмо на вас пиша.“

И много, още много подобни бълнувания имаше в тези писма. Едното от тях, второто, обемаше два големи листа за писма, ситно написани.

Князът излезе най-после от тъмния парк, дето дълго скита както и вчера. Светлата прозрачна нощ му се виждаше още по-светла от всякога. „Нима е още толкова рано?“ — помисли той. (Забравил бе да вземе часовника си.) Счу му се далечна музика. „Сигурно е в казиното — каза си той, — разбира се, те не са ходили днес там.“ В момента, когато помисли това, забеляза, че стои пред вилата им; той си знаеше, че непременно ще дойде най-после тук и със замряло сърце се качи на терасата. Никой не го посрещна — терасата беше празна. Той почака, след това отвори вратата към залата. „Тази врата никога не се затваря“ — мина му през ума. Но тази зала беше празна и почти съвсем тъмна. Той застана в недоумение сред залата. Изведнъж вратата се отвори и влезе Александра Ивановна със свещ в ръка. Щом видя княза, тя се учуди и се спря пред него, сякаш за да му зададе някакъв въпрос. Ясно бе, че тя само минаваше през стаята, от едната врата в другата, и никак не очакваше да намери някого.

— Как попаднахте тук? — продума най-сетне тя.

— Отбих се... за малко...

— Матап не е много добре. Аглая също. Аделаида се кани да си легне, аз също отивам. Цялата вечер останахме сами в къщи. Татко и князът са в Петербург.

— Аз дойдох... дойдох у вас... сега...

— Знаете ли колко е часът?

— Не...

— Дванадесет и половина. Ние винаги си лягаме в един часа.

— Ах, аз мислех, че е... девет и половина.

— Нищо! — засмя се тя. — А защо не дойдохте по-рано? Може би са ви чакали?

— Аз... мислех... — мънкаше той, като си отиваше.

— Довиждане! Утре всички ще се смеят, като им разправя.

Той тръгна за вилата си по пътя, който избикаляше парка. Сърцето му биеше, мислите му се заплитаха и всичко около него приличаше сякаш на сън. И изведнъж същото видение, което бе видял два пъти в момента, когато се събуждаше, изпъкна пред очите му. Същата жена излезе от парка и застана пред него, като че го беше чакала тук. Той трепна ѝ се спря; тя взе ръката му и силно я стисна. „Не, това не е видение!“

И ето най-после тя стоеше лице срещу лице пред него, за пръв път, откак се бяха разделили; тя му казваше нещо, но той я гледаше мълком; сърцето му преля от болка и замря. О, никога след това той не можа да забрави тази среща с нея и си я спомняше винаги със същата болка. Тя падна на колене пред него, посред пътя, като екзалтирана; той се дръпна уплашен, а тя се мъчеше да хване ръката му, за да я целуне, и също както днес в съня му сълзи блестяха на дългите ѝ клепки.

— Стани, стани! — каза той шепнешком в ужас, като я повдигаше. — По-скоро стани!

— Щастлив ли си? Щастлив ли си? — питаше го тя. — Кажи ми само една дума, щастлив ли си сега? Днес, в този момент? При нея ли беше? Какво ти каза?

Тя не се изправяше, не го слушаше; питаше го трескаво и говореше припряно, сякаш някой я гонеше.

— Аз си заминавам утре, както си заповядал. Няма да ме има вече... За последен път те виждам сега, за последен! Сега вече съвсем за последен път!

— Успокой се, стани! — каза той отчаян.

Тя го гледаше жадно, хванала го за ръцете.

— Сбогом! — каза тя най-сетне, стана и бързо се отдалечи, почти тичайки. Князът видя как изведнъж до нея изникна Рогожин, хвана я под ръка и я отведе.

— Почакай, княже — извика Рогожин, — след пет минути ще се върна за малко.

След пет минути той наистина дойде; князът го чакаше на същото място.

— Настаних я в екипажа — каза той, — от десет часа я чакаше там на ъгъла каляската. Тя знаеше, че ще прекараш цялата вечер у онази. Съобщих ѝ точно онова, което ми беше написал тогава. Тя няма

вече да ѝ пише; обеща; и според желанието ти ще си замине утре. Пожела да те види за последен път, макар че ти беше отказал да я видиш; чакахме те тук на това място, ей на онази пейка, край която щеше да минеш на връщане.

— Тя ли те доведе тук?

— Защо питаш? — ухили се Рогожин. — Това, което видях тук, не беше за мене ново. Не прочете ли писмата ѝ?

— А ти наистина ли си ги чел? — попита князът, поразен от тази мисъл.

— Иска ли питане; сама ми показваше всяко писмо. Спомняш ли си намека за бръснача, хе-хе!

— Тя е безумна! — извика князът, кършейки ръце.

— Кой знае, може би не е — каза тихо Рогожин, като че ли на себе си.

Князът не отговори.

— Хайде сбогом — каза Рогожин. — И аз заминавам утре; не си спомняй за мене с лошо! А ти, драги — прибави той, като бързо се обърна, — защо не ѝ отговори на въпроса? „Щастлив ли си, или не?“

— Не, не, не! — извика князът с безкрайна скръб.

— Оставаше да кажеш: „Да!“ — злобно се разсмя Рогожин и тръгна, без да се обърне.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

I

Минала бе почти седмица от срещата на двамата герои от нашия разказ на зелената пейка. В една светла утрин, към десет и половина, Варвара Ардалионовна, Птицина, която беше излязла да навести някои свои познати, се прибра в къщи много тъжно настроена.

Има хора, за които е мъчно да се каже нещо, което би ги представило отведнъж в техния най-типичен и характерен вид; това са хора, които е прието да наричаме „обикновени“, „мнозинство“ и които наистина образуват огромното мнозинство от всяко общество. В своите романи и повести писателите гледат повече да вземат типове от обществото и да ги представят живописно и художествено. В живота тези типове извънредно рядко се срещат така цялостно, но това не им пречи да бъдат почти по-реални от самата действителност. Като тип Падкальосин е може би преувеличен, но съвсем не е измислен. Колко ли умни хора, като са видели Гоголевия Падкальосин, веднага са почнали да намират, че десетки, дори стотици от техните добри познати и приятели страшно много приличат на него. Дори преди Гогол те са знаели, че тези техни приятели са също като Падкальосин, но не са знаели, че точно това им е името. Всъщност много рядко годениците скачат от прозорците преди сватбата си, защото — като оставим всичко друго настрана — това е дори неудобно; ала колко годеници, даже хора достойни и умни, са изпадали пред венчавката си в душевното състояние на Падкальосин. Не всички мъже викат също така и на всяка крачка: „Tu l’as voulu, George Dandin!“^[1] Но, Господи, колко милиони и билиони пъти мъжете от цял свят са повтаряли от сърце този вик след медения си месец, ако не дори още на другия ден след сватбата си.

И така, без да се впускаме в по-сериозни обяснения, ще кажем само, че в живота типичността на лицата сякаш се разводнява и всички тези жоржданденовци и падкальосиновци наистина съществуват, щъкат насам-натам и сноват пред очите ни всекидневно, но като че ли някак със смекчени черти. Като прибавим най-последно, за пълнота на истината, че и цялостният тип на Жорж Данден, както го е създал

Молиер, също може да се срещне в живота, макар и рядко, ще завършим нашите разсъждения, които почват да приличат на някоя критика в списание. И все пак пред нас остава въпросът: какво трябва да прави един романист с простите хора, със съвсем „обикновените“, и как да ги представи на читателите си, за да ги направи що-годе интересни? Напълно невъзможно е да ги отмине изцяло в разказа си, защото обикновените хора на всяка стъпка и в мнозинството си са необходимото звено между разните събития от живота; отмине ли ги, значи, да наруши истинността. Да изпълни романите си само с типове или просто, за да е по-интересно, със странни и изключителни лица, би било неправдоподобно, пък дори и блудкаво. Според нас писателят трябва да гледа да открива интересни и поучителни нюанси даже и между обикновените хора. Но когато например самата същина на някои обикновени лица се корени тъкмо в тяхната постоянна и неизменна обикновеност или, още по-добре казано, когато въпреки всичките им изключителни усилия да излязат на всяка цена от кръга на обикновеността и рутината те все пак накрая си остават неизменно и вечно само една рутината, тогава такива лица добиват дори известна особена типичност; те стават представители на обикновеността, която за нищо на света не иска да остане това, което е, и на всяка цена се стреми да стане оригинална и независима, без да има ни най-малките средства за това.

Към тази категория „прости“ или „обикновени“ хора принадлежат и някои лица от нашия разказ, върху които (признавам) читателят беше досега малко осветлен. Това са именно Варвара Ардалионовна Птицина, нейният съпруг господин Птицин и брат ѝ Гаврила Ардалионович.

Всъщност няма нищо по-неприятно от това да бъдеш например богат, от почтено семейство, с прилична външност, горе-долу образован, не глупав, дори добър и в същото време да нямаш никаква дарба, никаква особена черта, дори нищо странно, нито една своя собствена мисъл, да бъдеш решително „като всички“. Богат си, но не колкото Ротшилд; семейството ти е почтено, но е нищо не се е прочуло; външността ти е прилична, но не прави никакво впечатление; образованието ти е доста добро, но не знаеш за какво да го употребиш; умен си, но нямаш свои идеи; имаш сърце, но нямаш никакво величие на душата и така нататък, и така нататък във всяко отношение. По

света има извънредно много такива хора, и то много повече, отколкото ни се струва; те се делят като всички хора на две главни категории: едните са ограничени, другите „много по-умни“. Първите са пощастливи. За ограничения „обикновен“ човек няма например нищо полесно от това да си въобрази, че е необикновен и оригинален и без никакво колебание да се наслаждава на тази си мисъл. Достатъчно е някои наши госпожици да си острижат косите, да си сложат сини очила и да се нарекат нихилистки, за да се убедят веднага, че тези очила им дават правото да имат свои собствени „убеждения“. Достатъчно е някой да открие в сърцето си само капчица човешко чувство и добрина, за да се убеди веднага, че никой не изпитва подобно чувство като него и че той е в предните редици на общия прогрес. Достатъчно е друг да долови в разговор някоя мисъл или да я прочете в книга без начало и край, за да повярва тутакси, че това е „негова собствена мисъл“, породена в собствения му мозък. В такива случаи нахалството на наивността, ако е позволено така да се изразим, взема учудващи размери; всичко това изглежда невероятно, но се среща постоянно. Това нахалство на наивността у глупеца, който не се съмнява нито в себе си, нито в своята дарба, е великолепно предадено от Гогол в прекрасния тип на поручик Пирогов. Пирогов не се съмнява и в това, че е гений, дори повече от гений; дотам не се съмнява, че никога дори и въпрос не си задава за това; впрочем за него не съществуват никакви въпроси. Великият писател се е видял най-после принуден да го набие, за да задоволи оскърбеното нравствено чувство на своя читател, но като видял, че великият човек само се поотърсил и за да подкрепи силите си след побоя, изял една масленка, разперил в почуда ръце и така оставил своите читатели. Аз винаги съм съжалявал, че Гогол е описал своя велик Пирогов в такъв малък чин, защото Пирогов е толкова доволен от себе си, че нищо не би му попречило да си въобрази например, че е голям пълководец, съобразно това как надебеляват и се увиват на раменете му еполетите е течение на годините и „по чиновете“; да си въобрази ли, казвам? Просто няма да се съмнява в това: щом са го направили генерал, защо да не стане и пълководец? И колко като него претърпяват след това ужасни поражения на бойното поле? А колко пироговци е имало между нашите литератори, учени, пропагандисти. Казвам „имало е“, а то, разбира се, има ги и сега...

Действащото лице от нашия разказ Гаврила Ардалионович Иволгин беше от другата категория — от категорията „много по-умни“ хора, макар че с цялото си същество гореше от желание да бъде оригинален. Ала тази категория, както вече отбелязахме по-горе, е много по-нещастна от първата. Там е и бедата, че умният обикновен човек, дори ако си въобрази навремени (а, току-виж, и през целия си живот), че е гениален и свръхоригинален, все пак запазва в сърцето си червея на съмнението, който го докарва понякога до пълно отчаяние; а и да се примири, той е вече съвсем отровен от проникналото в него пустославие. Впрочем ние взехме един краен случай: в грамадното мнозинство на тази умна категория от хора съдбата съвсем не се развива така трагично; най-многого към края на живота си страдат повече или по-малко от черен дроб и това е всичко. Но все пак, преди да се успокоят и примирят, тези хора понякога вършат щуротии извънредно дълго време, от младини до зрелост, и то все от желание за оригиналничене. Срещат се даже странни случаи: от желание за оригиналничене някои честни хора са способни дори на низост; често пъти дори някой от тези нещастници е не само честен, но и добър, провидение на своето семейство, издържа и храни с труда си не само своите хора, но и чужди, и какво става? Цял живот няма спокойствие! Съвсем не е успокоителна и утешителна за него мисълта, че така добре е изпълнил човешките си задължения; дори, напротив, тази мисъл го дразни: „Ето, значи, за какво пропилях целия си живот, ето кое ми е свързвало ръцете и краката, ето какво ми е пречило да откроя барута! Ако го нямаше това, може би непременно щях да откроя или барута, или Америка, не знам още точно какво, но непременно бих открил нещо!“ Най-характерното у тези господа е това, че те наистина минават целия си живот, без да разберат точно какво именно трябва да открият и какво именно цял живот са били на път да открият: барута или Америка? Ала страданията, мъките по откриването наистина биха им отредили съдбата на един Колумб или на един Галилей.

Гаврила Ардалионович бе тръгнал тъкмо по този път, но беше направил само първите стъпки. Дълго време още имаше да върши щуротии. Едва ли не още от детски години сърцето му беше силно огорчено от дълбокото и постоянно чувство за собствената му бездарност и в същото време от непреодолимото желание да се убеди, че е напълно независим. Той беше млад завистлив човек с буйни

желания, който дори сякаш се беше родил с раздразнени нерви. Той вземаше за сила буйността на своите желания. При страстното си желание да се отличи беше готов понякога за най-безразсъден скок; но тъкмо когато трябваше да направи безразсъдния скок, нашият герой се показваше винаги много умен, за да се реши. Това го убиваше. Може би при случай той щеше да се реши и на най-голяма низост, за да постигне някоя от мечтите си; но като че ли нарочно, щом стигнеше до решителния момент, чувството на честност винаги надделяваше в него и го отклоняваше от подобна низост. (На дребни низости впрочем беше винаги готов да се съгласи.) Той гледаше с отвращение и омраза на бедността и упадъка на своето семейство. Държеше се дори с майка си отвисоко и презрително, макар да си даваше отлична сметка, че репутацията и характерът на майка му бяха засега главната опорна точка и на неговата кариера. Когато постъпи на служба при Епанчин, той веднага си каза: „Щом трябва да се вършат подлости, да ги вършим докрай, само да спечелим“ — и почти никога не отиваше докрай. Но и защо си бе наумил, че непременно ще трябва да върши подлости? Тогава Аглая просто го изплаши, но той не вдигна ръка от нея, а протакаше за всеки случай, макар че никога не вярваше сериозно, че тя ще се отнесе благосклонно към него. След това, по време на историята си с Настасия Филиповна, той изведнъж си въобрази, че с парите може всичко да се постигне. „Щом трябва да се вършат подлости, да ги вършим — повтаряше си той тогава всеки ден самодоволно, но и с известен страх. — Щом ще се вършат подлости, нека се вършат докрай — окуражаваше се той час по час, — рутината в такива случаи се плаши, но ние няма да се уплашим!“ Като не сполучи при Аглая и се почувствува смазан от обстоятелствата, той падна напълно духом и наистина занесе на княза парите, които му бе хвърлила една луда жена, след като ги бе получила от един също така луд човек. По-късно той се разкайваше хиляди пъти, че ги върна, въпреки че непрекъснато се хвалеше с това. Наистина той плака през трите дни, които князът прекара тогава в Петербург, но в същото време и съзря омразата му към него, задето князът го гледаше вече твърде съчувствено, когато „не всеки би се решил да направи“ такъв жест — да върне подобна сума. Ала благородното му самопризнание, че цялата му мъка е само една непрекъснато потъпквана суетност, ужасно го измъчваше. Едва много по-късно той си даде сметка и се убеди какъв

сериозен обрат биха могли да вземат отношенията му с едно толкова невинно и странно създание като Аглая. Почна да го гризе разкаяние; той напусна службата си и изпадна в тъга и униение. Сега живееше у Птицин, който издържаше също така майка му и баща му, и не скриваше презрението си към Птицин, макар че в същото време се вслушваше в съветите му и беше почти винаги достатъчно умен, за да ги иска. Между другото Гаврила Ардалионович се сърдеше и задето Птицин не си е турил в ума да стане Ротшилд и не преследва такава цел. „Щом си станал лихвар, карай докрай, мачкай хората, граби им парите, бъди характерен, стани цар юдейски!“ Птицин беше скромен и тих; той само се усмихваше, ала един ден сметна за нужно да се обясни сериозно с Ганя и го направи дори с известно достойнство. Доказа му, че не върши нищо безчестно и че той няма никаква причина да го наричат чифут; че ако парите толкова се ценят, не е негова вината; че той действа честно и почтено и че всъщност е само посредник в „тия“ работи и че най-после благодарение на неговата изпълнителност си е спечелил вече много добро име сред най-видните хора и работата му се разширява. „Ротшилд няма да стана, пък и няма защо — прибави той засмян, — но къща на Литейная ще имам, дори може би и две, и там ще спра.“ „А кой знае, може и три!“ — мислеше той, но никога не изразяваше мечтата си, а я пазеше в сърцето си. Природата обича и закриля такива хора: тя ще възнагради Птицин не е три, а сигурно с четири къщи, и то точно защото той още от детинство си е давал сметка, че няма да стане никога Ротшилд. Затова пък на повече от четири къщи природата в никой случай няма да се съгласи и с това ще се закръгли богатството на Птицин.

Съвсем друга личност беше сестрата на Гаврила Ардалионович. И тя имаше силни желания, но повече упорити, отколкото буйни. Тя беше много благоразумна, когато една работа стигаше до краен предел, но беше благоразумна и без да се стига до крайния предел. И тя беше наистина от „обикновените хора“, които мечтаят да бъдат оригинални, но затова пък много скоро бе разбрала, че не притежава нито капка лична оригиналност и почти никак не скърбеше за това — кой знае, може би поради особен вид гордост. Тя направи с голяма решителност първата си стъпка в практичния живот, като се омъжи за господин Птицин, ала при този случай съвсем не си каза: „Щом трябва да се вършат подлости, ще ги вършим докрай, само да постигнем целта си“,

както не би пропуснал да каже при подобен случай Гаврила Ардалионович (едва ли не се изрази по същия начин, когато като по-голям брат одобряваше решението ѝ да се омъжи). Дори съвсем обратно: Варвара Ардалионовна се омъжи, след като се убеди с положителност, че бъдещият ѝ мъж е човек скромнен, приятен, горедолу образован и неспособен да извърши за нищо на света голяма подлост. За малките подлости Варвара Ардалионовна не се интересува, това са дреболии, а и кой ли не ги върши? Идеала ли ще вземеш да търсиш! Освен това знаеше, че като се омъжи, тя ще приюти майка си, баща си, братята си. Виждайки брат си нещастен, тя искаше да му помогне въпреки всички по-раншни семейни недоразумения. Птицин караше понякога Ганя, приятелски, разбира се, да вземе някоя служба. „Ето на, ти презираш генералите и генералството — казваше му той понякога на шега, — но внимавай, всички «те» в края на краищата ще станат по реда си генерали; ако бъдеш жив, ще видиш.“ — „Но отде накъде те смятат, че аз презирам генералите и генералството?“ — мислеше саркастично Ганя. За да помогне на брат си, Варвара Ардалионовна реши да разшири своя кръг на действие: вмъкна се у Епанчини, за което си послужи много със спомените от детинството: като деца и тя, и брат ѝ бяха играли с девойките Епанчини. Ще отбележим тук, че ако Варвара Ардалионовна преследваше някоя необикновена мечта, като ходеше у Епанчини, може би със самия този факт тя щеше да излезе веднага от категорията на хората, в които самата тя се беше поставила; ала тя не преследваше мечта; правеше си дори доста добре сметката, която се основаваше на характера на това семейство. А характера пък на Аглая тя изучаваше неуморно. Задала си беше задачата да върне пак и двамата, брат си и Аглая, един към друг. Може би наистина бе постигнала нещо; може би вършеше и грешки, като разчиташе например твърде много на брат си и очакваше от него онова, което той никога и в никой случай не би могъл да даде. Все пак тя действуваше у Епанчини доста изкусно: по седмици не споменаваха името на брат си, винаги беше извънредно пряма и искрена, държеше се просто, но с достойнство. Тя не се боеше да надникне дълбоко в съвестта си, защото абсолютно в нищо не се кореше, и това ѝ придаваше сила. Едно само забелязваше понякога у себе си, че и тя май се озлобява, че и в нея има твърде много честолюбие и едва ли не дори потиснатата суетност; тя забелязваше това

най-вече в известни моменти, почти всеки път, когато излизаше от Епанчини.

И ето че сега тя се връщаше от тях, както вече казахме, в тъжно настроение. Зад тази тъга прозираше донякъде и горчива подигравка. Птицин живееше в Павловск в мрачна, но обширна дървена къща, която се намираше на прашна улица и скоро щеше да стане напълно негова собственост, така че той бе вече на път да я продаде на трети. Изкачвайки се на входната площадка, Варвара Ардалионовна чу необикновено голям шум в горния етаж и долови крещящите гласове на брат си и баща си. Когато влезе в салона и видя Ганя, който тичаше насам-натам из стаята, побледнял от ярост и готов да си изскубе косите, тя се намръщи и се отпусна уморено на дивана, без да си сваля шапката. Понеже знаеше много добре, че ако помълчи още малко и не го запита защо тича така развълнуван, брат ѝ непременно ще се разсърди, Варя побърза най-после да го попита:

— Все същото ли?

— Как същото! — извика Ганя. — Същото! Не, не е същото, дявол знае какво става сега! Старият е на път да побеснее... мама реве. Бога ми, Варя, както щеш мисли, но аз ще го изпъдя от къщи или... или сам ще ви напусна — прибави той, като се сети навярно, че не може да пъди хората от чужда къща.

— Трябва да бъдем снизходителни — пошепна Варя. — Към какво снизходителни? Към кого? — избухна Ганя. — Към мръсотииите му ли? Не, мисли, каквото щеш, но това е невъзможно! Невъзможно, невъзможно, невъзможно! И какво държане: виновен е, а отгоре на това и важен. „Не искам да мина през вратата, събаряй стобора...“ Какво ти е? Лицето ти побледняло.

— Лице като лице — недоволно отговори Варя.

Ганя я изгледа по-внимателно.

— Там ли беше? — попита той изведнъж.

— Там.

— Чакай, пак крещят! Какъв срам, и то в такова време!

— Какво е времето? Най-обикновено време.

Ганя изгледа още по-внимателно сестра си.

— Научи ли нещо? — попита той.

— Нищо неочаквано поне. Научих, че всичко това е вярно. Мъжът ми е имал повече право от двама ни; както предрече от самото

начало, така и излезе. Къде е той?

— Не е в къщи. Какво е излязло?

— Князът е официален годеник, въпросът е решен. Казаха ми го сестрите на Аглая. Тя дала съгласието си; престанаха дори да го крият. (Досега там всичко беше забулено в такава тайнственост.) Пак отлагат сватбата на Аделаида, за да направят двете сватби заедно, в един ден — каква поезия! Същинско стихотворение. Вземи, че съчини една сватбена песен, вместо да тичаш на вятъра из стаята. Довечера Белоконская ще бъде у тях; тъкмо навреме пристигнала; ще имат гости. Ще го представят на Белоконская, макар че той вече се познавал с нея; ще обявят, изглежда, годежа. Боят се само, когато влиза в салона при гостите, да не изтърве или да не счупи нещо или пък самият той да не пльосне на земята; способен е на това.

Ганя изслуша всичко с голямо внимание, но за учудване на сестра си тази поразителна за него новина съвсем не му направи като че ли толкова поразително впечатление.

— Няма що, ясно беше — каза той, след като помисли, — значи, свършено! — прибави той с някаква странна усмивка, като поглеждаше хитро сестра си в лицето и все още се разхождаше напред-назад из стаята, но вече много по-спокойно.

— Добре все пак, че гледаш философски на работата; аз наистина се радвам — каза Варя.

— Една грижа по-малко; поне за тебе.

— Аз смятам, че ти служих искрено, без да споря и без да додявам; не те питах какво щастие търсеше у Аглая.

— Та нима аз... щастие търсех у Аглая?

— Хайде, моля ти се, не философствуй! Така беше, разбира се. Отрязаха ни квитанцията: изиграха ни. Да ти призная, аз не съм гледала никога на тази работа сериозно; залових се за нея само така, „на късмет“, като разчитах на смешния характер на Аглая, а главно за да те развеселя; деветдесет на сто беше сигурно, че ще пропадне. Аз дори и до ден-днешен не знам какво очакваше ти.

— Сега ти и мъжът ти ще почнете да ме карате да постъпя на служба; ще ми четете лекции за упоритостта и силата на волята, да се задоволявам с малкото и така нататък, наизуст го знам — засмя се Ганя.

„Нещо ново е намислил!“ — каза си Варя.

— А там доволни ли са, родителите де? — попита изведнъж Ганя.

— Май че не. Впрочем сам можеш да съдиш; Иван Фьодорович е доволен; майката се бои; и по-рано ѝ беше противно да гледа на него като на кандидат; това се знаеше.

— Не говоря за това; князът е невъзможен, немислим кандидат, това е ясно. Питам, как е сега там положението? Дали тя е дала официално съгласието си?

— Досега не е казала „не“ — това е; но и не би могло да се очаква друго от нея. Ти знаеш какви смахнати неща е вършила тя досега от стеснителност и свенливост: в детинството си се пъхаше в някой шкаф и стоеше там по два-три часа, само за да не излезе пред гостите; източи се като върлина, а и сега си е все същата. Ти знаеш, аз имам причини да смятам, че там наистина има нещо сериозно, дори от нейна страна. Казват, че от сутрин до вечер тя се смее от все сърце на княза, за да не се издаде, но сигурно намира случай да му пошепне всеки ден нещичко на ухото, защото той е като че ли на седмото небе, сияе... Казват, че бил ужасно смешен. От тях го знам. Стори ми се също, че по-големите му се смееха в очите.

Най-после Ганя почна да се мръщи; може би Варя нарочно се разпростираше на тая тема, за да разбере истинските му мисли. Но в този момент от горния етаж пак достигнаха викове.

— Ще го изпъдя! — кресна Ганя, сякаш зарадван, че може да излее яда си.

— И тогава той ще тръгне пак да ни срами навред както вчера.

— Как както вчера? Какво значи това: както вчера? Мигар... — попита изведнъж Ганя, ужасно изплашен.

— Ах, Боже мой, нима ти не знаеш? — сепна се Варя.

— Как... значи, вярно е, че той е ходил там? — извика Ганя, почервенял от срам и ярост. — Боже, но нали ти идеш оттам! Научи ли нещо? Бил ли е там старият? Да, или не?

И Ганя се спусна към вратата; Варя се втурна подире му и го хвана с двете си ръце.

— Какво правиш? Къде отиваш? — каза тя. — Изпъдиш ли го сега, той ще направи още по-големи поразии, навред ще тръгне!...

— Какво е направил там? Какво е говорил?

— И те не можах да ми кажат, защото не го разбрали; знам само, че изплашил всички. Отишъл да види Иван Фьодорович, но него го нямало; потърсил Лисавета Прокофиевна. Започнал да я моли отначало да му намери работа, да го настани на служба, а след това взел да се оплаква от нас, от мене, от мъжа ми, от тебе най-вече... какво ли не надрънкал.

— Ти не можа ли да узнаеш? — трепереше като в истерия Ганя.

— Къде ще мога! Самият той надали е разбирал какво говори, а може и да не са ми разправили всичко.

Ганя се хвана за главата и изтича към прозореца; Варя седна до другия прозорец.

— Смешна е тая Аглая — забеляза тя изведнъж, — спира ме и казва: „Предайте на вашите родители моите специални, лични почитания; сигурно ще намеря тия дни случай да се видя с вашия баща.“ И така сериозно го казва. Ужасно странно...

— Не беше ли подигравка? Сигурна ли си в това?

— Там е работата, че не беше и това е странното.

— Дали тя знае, или не знае за стареца, как мислиш ти?

— За мене няма никакво съмнение, че у тях не знаят; но ти ме наведе на мисълта, че Аглая може би знае. Единствена тя знае, защото сестрите ѝ също се учудиха, когато чуха как тя най-сериозно прати много здраве по мене на баща ни. И защо пък тъкмо на него? Ако тя знае, сигурно князът ѝ е разправил!

— Не е кой знае каква голяма хитрост да се разбере кой ѝ е разправил! Крадец! Това още липсваше. Крадец в нашето семейство, и то „главата на семейството“!

— Хайде де, глупости! — извика много сърдито Варя. — Пиянска история, нищо повече. И кой я е измислил? Лебедев, князът... какви са ми те хубавци; акъл море. Ей тонинко значение не отдавам на тая работа.

— Старият крадец и пияница — продължи злъчно Ганя, — аз голтак, мъжът на сестра ми лихвар — имаше за какво да се полакоми Аглая! Чудесна фамилия наистина!

— Този мъж на сестра ти, лихварят, те...

— Храни, нали? Не се срамувай, моля ти се.

— Защо се сърдиш? — сопна се Варя. — Нищо не разбираш, същински ученик. Ти смяташ, че всичко това е могло да ти увреди в

очите на Аглая? Не познаваш характера ѝ; тя на драго сърце би обърнала гръб на най-добрия кандидат, за да избяга с някой студент и да мре от глад с него по таваните — ето мечтата ѝ! Ти никога не можа да разбереш колко интересен щеше да станеш за нея, ако беше способен да понасяш твърдо и гордо нашето положение. Князът я хвана на въдицата тъкмо защото, първо, съвсем не я гонеше и, второ, защото минава пред всички за идиот. Самата възможност да изпокара семейството си зарад него — ето кое ѝ е приятно сега. Ех, нищо не разбирате вие мъжете!

— Добре де, ще видим разбираме ли, или не разбираме — измърмори загадъчно Ганя, — само че все пак не бих искал тя да узнае за стария. Аз мислех, че князът ще си държи езика и няма да разправя. Той и на Лебедев повлия да не говори; дори на мене, въпреки настояванията ми, не иска всичко да разкаже...

— Сам виждаш, значи, че всичко вече се знае и без да има той пръст в това. Пък и какво те е грижа сега? На какво се надяваш? А и да ти оставаше още надежда, това би ти придало само лик на мъченик в нейните очи.

— О, въпреки всичкия си романтизъм тя би се уплашила от скандал. Всичко си има граница и никой не пристъпва отвъд нея; всички вие сте едни и същи.

— Аглая да се уплаши? — избухна Варя, като погледна презрително брат си. — Ей, че низка душица имаш! Нищо не струвате вие всичките. Нека я смятат за смешна и чудачка, затова пък тя е хиляди пъти по-благородна от всички нас.

— Е нищо де, нищо, не се сърди — самодоволно измърмори пак Ганя.

— Мене ми е жал само за мама — продължи Варя, — боя се тази история с баща ми да не е стигнала до ушите ѝ. Много ме е страх!

— И сигурно е стигнала — забеляза Ганя.

Варя понечи да стане, за да се качи при Нина Александровна, но се спря и внимателно погледна брат си.

— Че кой е могъл да ѝ каже?

— Трябва да е Иполит. Аз смятам, че първата му работа, след като се премести у нас, е била с удоволствие да разправи това на мама.

— Но кажи ми, моля ти се, той отде знае? Князът и Лебедев са решили да не казват никому, Коля дори нищо не знае.

— Иполит ли? По свои пътища е научил. Представа нямаш колко хитро същество е той, какъв клюкар е, какъв нос има да подушва всичко лошо, всичко скандално. Ако щеш, вярвай, ако щеш, недей, но аз съм убеден, че той е успял да завърти главата на Агляя! Ако не я е още завъртял, ще я завърти. Рогожин също е завързал връзки с него. Как не забелязва това князът! И как му се иска сега на Иполит да ми изиграе някой номер! Смята ме за личен враг, отдавна съм го разбрал, но защо, какво иска, нали ще мре — не мога да разбера! Ала аз ще го изиграя; ще видиш, не той на мене, а аз на него ще туря крак.

— Но защо го доведе тук, щом толкова го мразиш? И струва ли си да го изиграваш?

— Ти ме посъветва да го доведе тук.

— Мислех, че ще бъде полезен; а знаеш ли, че той сам се е влюбил сега в Агляя и ѝ е писал? Питаха ме... едва ли не писал и на Лисавета Прокофиевна.

— В това отношение той не е опасен! — каза Ганя, като се засмя злобно. — Впрочем има нещо вярно, но не е това. Много е възможно да е влюбен, защото е хлапак! Но... той няма да вземе да пише анонимни писма на старата. Той е една такава злобна, жалка, самодоволна посредственост!... Убеден съм, не се съмнявам, че той ме е обрисувал пред нея като интригант, с това е и започнал. Признавам си, че излязох глупак, дето отначало се изтървах за някои неща пред него; мислех, че ще вземе моята страна, само за да отмъсти на княза; такава хитро същество е той! О, сега го познавам отлично. А за кражбата той е узнал от майка си, от капитаншата. Ако старият се е решил на това, то е било заради нея. Изведнъж, ни в клин, ни в ръкав, Иполит ми казва, че „генералът“ обещал на майка му четиристотин рубли; каза ми го ей тъй съвсем неочаквано, съвсем безцеремонно. Веднага всичко разбрах. А той ме гледаше право в очите, с някаква наслада; сигурно го е повторил и на мама, само за удоволствието да ѝ разкъса сърцето. И защо той още не умира, кажи ми, моля ти се? Нали обеща тържествено да умре след три седмици, а откак е дошъл тук, дори напълня! Кашлицата му започва да минава; снощи сам ми каза, че от два дни вече не храчи кръв.

— Изпъди го.

— Аз не го мразя, презирам го — гордо каза Ганя. — Е да, да, аз го мразя, нека бъде така! — извика той изведнъж с необикновена

яроост. — И ще му го кажа право в очите, ако ще да бъде и на смъртното му легло! Ако можеше да прочетеш неговата „Изповед“ — Боже, какво наивно нахалство! Това е поручик Пирогов, това е Ноздрев в трагедия, а главно — хлапак! О, с какво удоволствие бих го набил тогава, тъкмо за да го учудя. Сега той си отмъщава на всички, задето тогава не сполучи... Но какво е това? Пак ли започва врявата! Но какво значи най-после това? В края на краищата аз няма да го претърпя. Птицин! — извика той на влизания в стаята Птицин. — Какво става, докъде ще се стигне най-после у нас? Това... това е...

Но шумът бързо приближаваше, изведнъж вратата се отвори и старият Иволгин, разгневен, почервенял, развълнуван, извън себе си, също налетя върху Птицин. След него влязоха Нина Александровна, Коля и последен Иполит.

[1] *Tu l'as voulu, George Dandin!*, „Ти го пожела, Жорж Данден!“ — пословични думи от комедията на Молиер „Жорж Данден“ (1668). У Молиер: „*Vous l'avez voulu, George Dandin!*“ (д. I, явл. 9) ↑

II

От пет дни вече Иполит се беше преместил в къщата на Птицин. Това стана някак естествено, без много-много приказки и без никаква караница между него и княза; те не само не се скараха, но външно сякаш се разделиха дори като приятели. Гаврила Ардалионович, който се беше държал така враждебно към Иполит оная вечер, сам отиде да го навести, впрочем два дни след случилото се, навярно ръководен от някаква внезапна мисъл. Кой знае защо, и Рогожин почна да посещава болния. Отначало князът смяташе, че ще бъде дори по-добре за „горкото момче“, ако се премести от къщата му. Но когато се пренасяше, Иполит вече казваше, че се мести у Птицин, „който е толкова добър, че му дава подслон“, и сякаш нарочно, нито веднъж не каза, че се пренася у Ганя, макар че тъкмо Ганя бе настоял да го приемат в къщи. Още тогава Ганя забеляза това и тази обида остана в сърцето му.

Той имаше право, когато каза на сестра си, че болният се е поправил. Наистина Иполит се чувствуваше малко по-добре от преди, което можеше да се забележи от пръв поглед. Той влезе в стаята бавно, след всички други, с иронична и зла усмивка на устните. Нина Александровна изглеждаше много уплашена. (Тя се беше много изменила и отслабнала през тези шест месеца; откак бе омъжила дъщеря си и бе отишла да живее у нея, наглед тя почти престана да се меси в работите на децата си.) Коля беше угрижен и като че ли изненадан; той не разбираше много неща от „лудостта на генерала“, както сам се изразяваше, защото не знаеше естествено главните причини за новата бъркотия, която цареше в къщи. Но като гледаше как баща му час по час и на всяка крачка търси повод да се кара, ясно му ставаше, че изведнъж той толкова се е променил, та като че ли съвсем не е вече предишният човек. Тревожеше го също и това, че от три дни старият съвсем бе престанал да пие. Той знаеше, че баща му е скъсал с Лебедев и с княза и че дори се е скарал с тях. Коля току-що се беше върнал в къщи с малка бутилка водка, която бе купил със собствени пари.

— Истина ти казвам, мамо — уверяваше той Нина Александровна още когато бяха в горния етаж, — вярно, по-добре нека си пийне. Ето три дни вече, как не си е наквасвал устата; хванала го е сигурно мъката. Истина ти казвам, по-добре е; аз му носих и когато беше в затвора за длъжници...

Генералът разтвори широко вратата и застана на прага, разтреперан сякаш от негодувание.

— Уважаеми господине! — извика той на Птицин с гръмовит глас. — Ако вие наистина сте решили да пожертвувате на тоя сополанко и атеист един почтен старец, който е ваш баща или най-малкото баща на вашата жена и който е служил вярно на своя господар, от този момент кракът ми няма вече да стъпи във вашия дом. Избирайте, господине, избирайте веднага: или аз, или този... свърдел! Да, свърдел! Случайно ми дойде тази дума, но той е свърдел! Защото той дълбае като със свърдел душата ми и без всякакво уважение... същински свърдел!

— Защо не тирбушон? — подхвърли Иполит.

— Не, никакъв тирбушон, защото пред тебе стои генерал, а не бутилка. Аз имам ордени, ордени за заслуга... а ти нямаш нищо. Или той, или аз! Решавайте, господине, още сега, още сега! — извика той отново на Птицин с разярен глас. В този момент Коля приближи до него един стол, върху който той се отпусна почти изнемогнал.

— Наистина по-добре би било за вас да... подремнете — смотолевии смаян Птицин.

— И отгоре на всичко заплашва! — пошепна Ганя на сестра си.

— Да подремна! — извика генералът. — Аз не съм пиан, уважаеми господине, и вие ме оскърбявате. Аз виждам — продължи той, като пак стана, — виждам, че, тук всички са против мене, всички до един. До гуша ми дойде! Отивам си... Но да знаете, уважаеми господине, да знаете...

Не го оставиха да довърши, туриха го да седне и пак почнаха да го молят да се успокои. Ганя отиде ядосан в ъгъла. Нина Александровна трепереше и плачеше.

— Но какво съм му направил? Защо се оплаква! — извика Иполит, смеейки се.

— А нима нищо не сте му направили? — забеляза неочаквано Нина Александровна. — Най-вече вие трябва да се срамувате... не е

човешко да мъчите един старец... и то във вашето състояние.

— Първо, госпожо, какво е моето състояние? Аз храня голямо почитание към вас, към вас именно, лично, но...

— Ето го свърдела! — изкрещя генералът. — Той дълбае душата и сърцето ми! Искан да ме спечели за атеизма! Знай, сополанко, че ти още не беше се родил, когато аз бях обсипан вече с почести; ти си само един завистлив червей, разкъсан на две, червей, който кашля... и умира от злоба и от безверие... И защо ли Гаврила те доведе тук? Всички са против мене, като почнеш от чуждите, та свършиш със собствения ми син!

— Стига си играл трагедия! — извика Ганя. — По-добре щеше да бъде да не ни срамите из целия град!

— Как, аз срамя тебе, хлапако! Тебе? Аз мога само чест да ти правя, а не да те безчестя!

Той скочи и не можеха вече да го задържат; но и Гаврила Ардалионович бе изгубил, види се, мярката.

— Той ще ми говори за чест! — викна той злобно.

— Какво каза? — избоботи побледнял генералът и направи една крачка към него.

— Това, че е достатъчно само да отворя устата си, за да... — изкряска изведнъж Ганя и не довърши. И двамата бяха застанали един срещу друг, страшно много възмутени, особено Ганя.

— Ганя, какво правиш! — извика Нина Александровна, като се спусна да задържи сина си.

— Ей, че са оглупели всички! — отсече възмутена Варя. — Хайде, стига, мамо. — И тя я хвана за ръцете.

— Ако ви щадя, то е само заради майка ми — каза трагично Ганя.

— Говори! — изрева генералът, вече страшно разярен. — Говори под страх от бащинско проклятие... говори!

— Ей, че пък се уплаших от вашето проклятие! И кой е виновен, че от осем дни вие сте като луд? От осем дни, виждате ли, знам по датата... Внимавайте да не ме докарате до крайност: всичко ще кажа... Защо сте се замъкнали вчера у Епанчини? И това ми било старец с побелели коси, баща на семейство! Хубостник такъв!

— Мълчи, Ганка! — извика Коля. — Мълчи, глупако!

— Но с какво, с какво съм го оскърбил? — настоя Иполит, но все още като че ли със същия ироничен тон. — Защо ме нарича свърдел, нали чухте? Сам се залепи за мене; дойде преди малко и ми заприказва за някакъв капитан Еропегов. Хич и не желая вашата компания, генерале; сами знаете, че и по-рано я избягвах. Сами се съгласете, какво ме интересува капитан Еропегов? Не съм дошъл тук за капитан Еропегов. Изказах му само гласно мнението си, че може би този Еропегов никога не е съществувал. И той вдигна цяла олелия.

— Съмнение няма, че не е съществувал! — отсече Ганя.

Но генералът стоеше като зашеметен и само хвърляше безсмислени погледи около себе си. Думите на сина му го бяха смаяли със своята необикновена откровеност. В първия момент той не намери дори думи да възрази. И най-после, едва когато Иполит прихна да се смее при отговора на Ганя и извика: „Е, чухте ли, собственият ви син също казва, че не е имало никакъв Еропегов“, старецът, съвсем объркан, смотолев:

— Аз говоря за Капитон Еропегов, а не за капитан... Капитон... запасен подполковник, Еропегов... Капитон.

— И Капитон не е имало! — съвсем вече се разсърди Ганя.

— За... защо да не е имало? — смънка генералът и червенина заля лицето му.

— Хайде стига! — намесиха се Птицин и Варя.

— Мълчи, Ганка! — извика пак Коля.

Но това застъпничество като че ли върна самоувереността на генерала.

— Как да не е имало? Защо да не е съществувал? — заплашително се нахвърли той върху сина си.

— Просто защото не е имало. Не е имало и толкоз, това е напълно невъзможно! Това е. Престанете, казвам ви.

— И това е синът ми... собственият ми син, когото аз... о, Боже! Не бил съществувал Еропегов, Ерошка Еропегов!

— Видяхте ли, ту Ерошка, ту Капитошка! — подхвърли Иполит.

— Капитошка, господинчо, Капитошка, а не Ерошка! Капитон, Капитан Алексеевич, искам да кажа Капитон... подполковник... от запаса... ожени се за Мария... за Мария Петровна Су... Су... мой приятел и другар... Сутугова, знаем се още от юнкери. Аз пролях за

него... закрих го с тялото си... но го убиха. Не било имало Капитошка Еропегов! Не бил съществувал!

Генералът крещеше разярен, но така, та можеше да се помисли, че спори за едно, а крещи за друго. Наистина в друго време той, разбира се, щеше да понесе и нещо много по-обидно от твърдението, че не е съществувал никакъв Капитон Еропегов, щеше да покреци, да вдигне скандал, да изгуби всяко търпение, но все пак в края на краищата щеше да се качи да спи горе в стаята си. А сега по някаква особена странност на човешкото сърце чашата преля тъкмо защото изказаха съмнение в съществуването на Еропегов. Старецът почервения, вдигна ръце и изкрещя:

— Стига! Проклети да сте... далеч от тази къща! Николай, вземи пътната ми чанта, аз си отивам... далеч оттук!

И той излезе бързо, страшно разгневен. Подире му се втурнаха Нина Александровна, Коля и Птицин.

— Е, каква я свърши ти сега! — каза Варя на брат си. — Може пак да се завлече там. Какъв срам, какъв срам!

— Да не беше крал! — извика Ганя, като почти се задъхваше от яд; изведнъж погледът му срещна погледа на Иполит; Ганя почти се разтрепери. — А вие, уважаеми господине — викна той, — би трябвало да помните, че все пак се намирате в чужда къща, и... се радвате на гостоприемството ѝ, а не да дразните един старец, който явно се е побъркал...

Иполит също като че ли насмалко не избухна, но в миг се сдържа.

— Аз съвсем не съм съгласен с вас, че баща ви се е побъркал — спокойно отговори той, — напротив, струва ми се, че напоследък дори е поумнял, Бога ми; не вярвате ли? Станал е един такъв предпазлив, мнителен, всичко иска да знае, претегля всяка дума... Та за този Капитошка той ми заприказва с известна цел: представете си, искаше да ме наведе на...

— Какво ме интересува, дявол да го вземе, на какво е искал да ви наведе! Аз ви моля да не хитрувате и да не извъртате пред мене, господине! — изписка Ганя. — Ако вие също знаете истинската причина, поради която старият е в такова състояние (а вие така добре шпионирахте у нас през последните пет дни, че сигурно я знаете), съвсем не би трябвало да дразните този... нещастник и да тревожите

майка ми, като преувеличавате нещата, защото цялата тази работа е глупост, само една пиянска история, нищо повече; тя дори с нищо не е доказана и аз не ѝ отдавам за пет пари значение... Но на вас ви трябва да обиждате и да шпионирате, защото вие... вие сте...

— Свърдел — усмихна се Иполит.

— Защото сте лош човек; половин час измъчвахте хората и гледахте да ги изплашите, че ще се застреляте с вашия незареден пистолет, с който изиграхте такава срамна комедия; вие сте преструващ се самоубиец, пукнала се жлъчка... на два крака. Аз ви дадох гостоприемство, вие надебеляхте, престанахте да кашляте и ето как се отплащате...

— Две думи само, моля ви се; аз съм гост на Варвара Ардалионовна, а не на вас; вие не сте ми давали никакво гостоприемство и аз дори смятам, че вие самият използвате гостоприемството на господин Птицин. Преди четири дни аз помолих майка ми да ми потърси жилище в Павловск и самата тя да се премести, защото наистина се чувствавам тук по-добре, макар че съвсем не съм надебелял и все още кашлям. Майка ми ми съобщи снощи, че жилището е готово и аз бързам да ви известя на свой ред, че още днес ще се пренеса, след като благодаря на вашата майка и на вашата сестрица; взех това решение още снощи. Извинете, че ви прекъснах; вие искахте да ми кажете, струва ми се, още много неща.

— О, щом е така... — потрепери Ганя.

— Щом е така, позволете ми да седна — прибави Иполит, като се настани много спокойно на стола, на който бе седял генералът, — защото все пак аз съм болен; хайде, сега съм готов да ви слушам, толкова повече, че това е последният наш разговор и дори може би последната ни среща.

На Ганя изведнъж му стана съвестно.

— Повярвайте, аз няма да се унижа дотам, да уреждам сметки с вас — каза той — и ако вие...

— Напразно говорите така отвисоко — прекъсна го Иполит, — от своя страна аз се зарекох още в деня на моето идване тук да не се отказвам от удоволствието да ви кажа категорично всичко, и то съвсем откровено, когато се разделяме. Тъкмо сега е моментът да изпълня намерението си, след като вие свършите да говорите, разбира се.

— А аз ви моля да излезете от тази стая.

— По-добре говорете, защото после ще се разкайвате, че не сте казали всичко, което сте имали на сърцето си.

— Престанете, Иполит, всичко това е ужасно срамотно; направете ми удоволствието да спрете! — каза Варя.

— Добре, но само заради дамата — засмя се Иполит и стана. — Щом желаете, Варвара Ардалионовна, за вас аз съм готов да съкратя този разговор, но само да го съкратя, тъй като е абсолютно необходимо известно обяснение между мене и вашия брат и аз за нищо на света няма да се реша да си отида, като оставя тук едно недоразумение.

— Вие сте чисто и просто клюкар — извика Ганя — и затова не се решавате да си отидете, без да пуснете някои клюки.

— Ето виждате ли — забеляза хладнокръвно Иполит, — не можяхте да се сдържите. Право ви казвам, ще се разкайвате, дето не казахте всичко. Още веднъж ви отстъпвам думата. Ще почакам.

Гаврила Ардалионович мълчеше и го гледаше презрително.

— Не искате. Смятате да не отстъпите докрай — ваша воля. На мой ред аз ще бъда по възможност кратък. Два-три пъти чух днес да ми натякват за оказаното ми гостоприемство; това е несправедливо. Когато ме поканихте да дойда тук, вие имахте намерение да ме хванете в примката си. Надявахте се, че аз искам да отмъстя на княза. Чули бяхте освен това, че Аглая Ивановна беше проявила съчувствие към мене и беше прочела моята „Изповед“. Разчитайки, кой знае защо, че аз целият ще се обрека на вашите интереси, вие се надявахте, че може би ще намерите в мое лице един помощник. Няма да се спирам по-подробно на това! Не искам също и вие нито да признаете, нито да потвърдите това; достатъчно ми е, че ви оставям лице срещу лице с вашата съвест и че сега ние се разбираме много добре един друг.

— Ей, че работа правите от нищо и никакво! — извика Варя.

— Нали ти казах: „клюкар и хлапак“ — рече Ганя.

— Позволете, Варвара Ардалионовна, аз продължавам. Разбира се, аз не мога нито да обичам, нито да уважавам княза; ала той е решително добър човек, макар и... смешен. Но аз нямам никаква причина да го мразя; аз не се издадох пред вашия брат, когато той ме подбуждаше против княза; чаках развръзката, за да се посмея. Знаех, че вашият брат ще ми наприказва куп приказки и ще се изложи до немай-къде. Така и стана... Аз съм готов сега да го пощадя, но единствено от уважение към вас, Варвара Ардалионовна. Но след като

ви показах, че не се хващам така лесно на въдицата, аз искам още да ви обясня защо държах толкова много да поставя вашия брат в смешно положение. Знайте, че го направих от омраза, признавам си искрено. Умирайки (защото все пак аз ще умра, въпреки че съм надебелял според вас), умирайки, казвам, аз почувствувах, че ще отида в рая много по-спокойно, ако сполуча да осмее поне един представител на оная многобройна категория хора, които са ме преследвали цял живот и които цял живот съм мразил. Вашият многоуважаем брат представя ярък образ на тази категория хора. Аз ви мразя, Гаврила Ардалионович, *единствено* защото — и това може би ще ви се види чудно — вие сте типът, vyplъщението, олицетворението и най-висшият израз на най-нахалната, най-самодоволната, най-просташката и отвратителна посредственост! Вие сте надутата посредственост, която не се съмнява в нищо и е олимпийски спокойна; вие сте рутина на рутините! Не е съдено да покълне някога ни най-незначителната собствена идея нито в ума ви, нито в сърцето ви. Ала вие сте безкрайно завистлив; вие сте твърдо убеден, че сте най-великият гений, но все пак понякога в моменти на скръб ви посещава съмнението и вие ставате зъл и завистлив. О, все още има черни точки на вашия хоризонт; те ще се изличат, когато вие съвсем оглупеете, което не е далеч; все пак на вас ви предстои дълъг и разнообразен живот, няма да кажа весел и се радвам, че е така. Първо, предричам ви, че вие няма да получите ръката на една известна особа...

— Но това е нетърпимо! — извика Варя. — Ще свършите ли вие, противно и злобно човече?

Ганя мълчеше, побледнял и разтреперан. Иполит спря, погледна го втренчено и с удоволствие, премести погледа си върху Варя, усмихна се, поклони се и си тръгна, като не прибави нито дума.

Гаврила Ардалионович беше в правото да се оплаче от съдбата си и от неуспеха. Някое време Варя не се решаваше да му заприказва, дори не го погледна, когато той закрачи с широки крачки край нея; най-сетне той се приближи до прозореца и застана гърбом към нея. Варя мислеше за руската пословица: „Тоягата има два края“. В горния етаж пак се чу шум.

— Там ли отиваш? — обърна се изведнъж Ганя към нея, като чу, че тя става. — Почакай, я виж това.

Той се приближи и хвърли на масата пред нея едно малко листче, сгънато във формата на записчица.

— Господи! — извика Варя и плесна с ръце.

Записката имаше само седем реда:

„Гаврила Ардалионович! Понеже се убедих, че имате добри чувства към мене, решавам се да ви помоля да ми дадете съвет по една важна за мене работа. Бих искала да ви видя утре, точно в седем часа сутринта, на зелената пейка. Това не е далеч от нашата вила. Варвара Ардалионовна, която *непременно* трябва да ви придружава, знае много добре това място. А. Е.“

— Иди я разбери след всичко това! — разпери ръце Варвара Ардалионовна.

Колкото и да не беше разположен да се поперчи в този момент, Ганя не можа да скрие своето тържество, особено след толкова унизителните предричания на Иполит. Усмивка на искрено самодоволство блесна по лицето му, а и самата Варя засия цялата от радост.

— И то в същия ден, в който обявяват у тях годеча! Върви я разбери сега какво иска!

— Как мислиш ти, за какво ще ми говори утре? — попита Ганя.

— Няма значение, важното е, че от шест месеца тя за пръв път изказва желание да те види. Ала слушай, Ганя: каквото и да става, каквато и насока да вземе разговорът, знай, че това е важно! Много важно! Този път не вдигай голям шум, не върши пак грешки, но и страхлив не бъди, отваряй си очите! Възможно ли е тя да не е разбрала защо цели шест месеца аз се мъкнех у тях? И представи си: нито дума не ми каза днес, не се издаде. А пък аз бях наминала у тях крадешком, старата не знаеше, че съм там, иначе може би щеше да ме изпъди. За тебе рискувах, исках на всяка цена да науча нещо...

Пак се чуха викове и шум горе; няколко души слизаха по стълбата.

— За нищо на света не бива да се допуска сега това! — извика Варя бързо и уплашено. — Трябва да се избегне и най-малкият

скандал! Върви искай прошка!

Но бащата на семейството беше вече на улицата. След него Коля мъкнеше чантата. Нина Александровна бе застанала на входната площадка и плачеше; искаше ѝ се да изтича подире му, но Птицин я задържаше.

— С това само още повече го дразните — каза ѝ той, — няма къде да върви, след половин час пак ще го доведат, говорих вече с Коля; оставете го да полудува.

— Какви са тези безобразия, къде отивате! — извика Ганя от прозореца. — А и няма къде да отидете!

— Върнете се, татко! — викна Варя. — Съседите слушат.

Генералът се спря, обърна се, простря ръката си и извика:

— Да бъде проклет от мен този дом!

— И непременно трябва да го каже с театрален тон! — измърмори Ганя, като затръшна прозореца.

Съседите наистина слушаха. Варя излезе бързо от стаята.

Когато Варя излезе, Ганя взе записката от масата, целуна я, цъкна с език и подскочи, като удари крак в крак.

III

Скандалът с генерала във всяко друго време би минал без всякакви последици. И по-рано се бяха случвали с него подобни внезапни щуротии, макар и доста рядко, защото, общо взето, той беше много кротък човек и с доста добри наклонности. Сто пъти може би се опитваше да се бори с безредието, което го бе налегнало през последните години. Внезапно си спомняше, че е „баща на семейство“, помиряваше се с жена си, плачеше искрено. Уважението му към Нина Александровна стигаше до обожание, защото тя му прощаваше толкова неща, без да каже дума, и го обичаше дори въпреки шутовския му и унизителен вид. Но тази великодушна борба с безредието обикновено продължаваше кратко време; макар по свой начин, генералът беше също така „буен“ човек и обикновено не можеше да понесе живота на покаяние и бездействие сред своето семейство, затова накрая избухваше; отдаваше се на буйство, за което може би сам се укоряваше още в същия момент, но нямаше сила да се въздържи: караше се, почваше да ораторствува надутно, искаше да му оказват прекомерно и невъобразимо почитание и в края на краищата изчезваше от къщи, понякога дори за дълго време. От две години насам той имаше смътна представа за това, което става в семейството му, или беше осведомен по слухове; престанал бе да навлиза в подробности, защото не чувствуваше ни най-малък интерес.

Но този път в „скандала с генерала“ пролича нещо необикновено; случило се беше сякаш нещо, за което всички знаеха, но никой не смееше да говори. Генералът се върна „официално“ в семейството си, тоест при Нина Александровна, едва преди три дни, но вместо да прояви смирение и разкаяние, както ставаше винаги при предишните „връщания“, той, напротив, се показва необичайно раздражителен. Беше приказлив, неспокоен, заговорваше разпалено с всеки срещнат и сякаш се нахвърляше върху човека, но все говореше за толкова различни и неочаквани неща, че просто беше невъзможно да откриеш истинската причина за сегашното му безпокойство. На моменти биваше весел, но по-често се умисляше, без сам впрочем да

знае точно защо; изведнъж започваше да разправя нещо — за Епанчини, за княза, за Лебедев — и изведнъж прекъсваше и спираше да говори, а на тези, които го питаха какво става по-нататък, отговаряше само с една тъпа усмивка, без дори да забележи, че го питат. Последната нощ той прекара в охкане и пъшкане, като измъчи Нина Александровна, която, кой знае защо, непрекъснато му слагаше топли лапи; призори ненадейно заспа, но след четири часа се събуди в много силен и изключителен пристъп на ипохондрия, който и завърши със скарването с Иполит и с „проклятието на този дом“. Забелязали бяха също през тези три дни, че той се засягаше непрекъснато до немай-къде на честолубие и поради това необикновено много се обиждаше. А Коля твърдеше настойчиво пред майка си, че причина за всичко това е мъката му, че не пие, а може би и зарад Лебедев, с когото генералът се беше сприятелил много напоследък. Ала преди три дни той се бе скарал изведнъж с Лебедев и се бе разделил ужасно разярен, станала била някаква сцена дори с княза. Коля помоли княза да му обясни причината и почна най-после да подозира, че и той като че ли крие нещо от него. Ако се е състоял, както с най-голяма вероятност предполагаше Ганя, някакъв особен разговор между Иполит и Нина Александровна, чудното бе, че този зъл господин, когото Ганя направо бе нарекъл клюкар, не си беше направил удоволствието да постави и Коля в течение на работата. Много възможно бе, че Иполит не е вече такъв зъл „хлапак“, какъвто го описваше Ганя, пред сестра си, и че злината му е от някакво друго естество; но и да беше съобщил нещо на Нина Александровна, надали го бе направил само „за да разкъса сърцето ѝ“. Нека не забравяме, че причините за човешките постъпки обикновено са много по-сложни и разнообразни, отколкото винаги покъсно си ги обясняваме, и рядко се очертават ясно. Най-добре е понякога разказвачът да се ограничи с просто излагане на събитията. Точно така ще направим и ние при по-нататъшните обяснения на катастрофата, случила се сега с генерала; защото въпреки волята ни виждаме се напълно задължени да отделим и на това второстепенно лице от нашия разказ малко по-голямо внимание и място, отколкото предполагахме досега.

Събитията се нижеха едно подир друго в следния ред: Когато Лебедев замина за Петербург да търси Фердишченко и се върна още същия ден в Павловск заедно с генерала, той не събщи нищо особено

на княза. Ако князът не беше тогава доста разсеян и погълнат от други важни за него грижи, щеше бързо да забележи, че и през следващите два дни Лебедев не само не му даде никакви обяснения, но, кой знае защо, като че ли избягваше дори да се срещне с него. Когато най-сетне обърна внимание на това, князът си спомни с учудване, че през тези два дни, в случайни срещи с Лебедев, той го бе виждал сияещ от добро настроение и почти винаги заедно с генерала. Двамата приятели не се разделяха нито за миг. Князът чуваше понякога шумни и оживени разговори в горния етаж, весели спорове, прекъсвани от изблици на смях; веднъж дори, много късно вечерта, до него стигнаха звуците на неочаквано подета военна гуляйджийска песен и той веднага позна пресипналия бас на генерала. Но прозвучалата песен изведнъж секна и настъпи мълчание. След това около един час още продължи силно оживеният и по всички признаци пиянски разговор. Лесно беше да се разбере, че развеселилите се горе приятели се прегръщат и че най-после един от тях заплака. След това изведнъж последва силна караница, която също така бързо затихна. През цялото време Коля беше в някакво особено угрижено настроение. Князът не беше почти никога през деня в къщи и често пъти се връщаше много късно; винаги му съобщаваха, че през целия ден Коля го търсел и питал за него. Но когато се виждаха, Коля нямаше какво особено да му каже освен това, че е много „недоволен“ от генерала и от сегашното му поведение: „Мъкнат се, пиянствуват тук наблизко в една кръчма, посред улицата се прегръщат и се карат, дразнят се взаимно и не могат да се разделят.“ Когато князът му забеляза, че и по-рано почти всеки ден е било същото, Коля решително не знаеше какво да отговори и как да обясни причината за сегашното си безпокойство.

На сутринта след пиянската песен и караницата князът се готвеше да излезе към единадесет часа, когато изведнъж пред него изникна генералът, извънредно развълнуван и сломен.

— Отдавна търся честта и случая да ви срещна, многоуважаеми Лев Николаевич, отдавна, много отдавна — измърмори той, като стисна ръката на княза извънредно силно, почти до болка, — много, много отдавна.

Князът го покани да седне.

— Не, няма да седна, освен това аз ви задържам, аз — друг път. Струва ми се, мога да ви поздравя с... изпълнението... на желанията

на сърцето ви.

— Какви желания на сърцето?

Князът се смути. Нему му се струваше, както и на повечето хора в неговото положение, че положително никой нищо не знае, не се досеща и не разбира.

— Бъдете спокоен, бъдете спокоен! Аз няма да докосвам най-деликатните ви чувства. Сам съм преживял тези неща и знам, че един чужд нос... да се изразя така... според пословицата... не трябва да се пъха там, дето не му е работа. Всяка сутрин изпитвам тази истина. Идвам по друга работа, по важна работа. По много важна работа, княже.

Князът още веднъж го покани да седне и сам седна.

— Само за една секунда... Идвам за съвет. Аз живея, разбира се, без практически цели, но от уважение към себе си и... общо взето, от грижа за практичността, която толкова много липсва на руснака... желая да си създам едно положение, за мене, жена ми и децата... накъсо, княже, аз търся съвет.

Князът го похвали горещо за намерението му.

— Но всичко това е празна работа — прекъсна го бързо генералът, — аз не идвам главно за това, а по друг важен въпрос. И реших да открия сърцето си тъкмо на вас, Лев Николаевич, като на човек, в искреността и в благородните чувства на когото съм уверен като... като... Не ви ли учудват думите ми, княже?

Князът наблюдаваше своя гост ако не с особено учудване, то с необикновено внимание и любопитство. Старецът беше малко бледен, от време на време устните му леко потрепваха, ръцете му сякаш не можеха да намерят спокойно място. Седнал само от няколко минути, той на два-три пъти вече изведнъж ставаше от стола и изведнъж пак сядаше, без, види се, да си дава сметка за вълнението си. На масата имаше книги; продължавайки да говори, той взе едната, отвори я, погледна страницата, затвори я веднага и я сложи на масата. После взе друга книга, която вече не отвори, а я държа през цялото останало време в дясната си ръка, като непрекъснато я размахваше.

— Достатъчно! — извика той изведнъж. — Виждам, че много ви обезпокоих.

— Ни най-малко, моля ви се, бъдете така добър, напротив, слушам ви с интерес и искам да отгатна...

— Княже! Аз желая да си създам положение на уважаван човек... желая да имам уважение към самия себе си и... към правата си.

— Човек, който има такова желание, е вече достоен за всяко уважение.

Князът произнесе тази фраза, взета от някое ръководство за писане, с твърдата увереност, че тя ще произведе прекрасен ефект. Той чувствуваше някак инстинктивно, че с подобна празна, но приятна фраза, казана на място, може изведнъж да се покори и успокои душата на такъв човек като генерала, особено пък в положението, в което се намира той. Във всеки случай такъв гостенин не трябва да си отиде, преди да си облекчил сърцето му — ето къде беше въпросът.

Фразата поласка, трогна и се хареса много: генералът изведнъж се разчувствува, в един миг промени тона и се впусна във възторжено дълги обяснения. Но колкото и да напрягаше слуха си, с колкото и голямо внимание да слушаше, князът не можа да разбере буквално нищо. Генералът говори десетина минути разпалено, бързо, сякаш не смогваше да изкаже всичките мисли, които го бяха навалили; накрая дори сълзи блеснаха в очите му, но все пак това бяха само фрази без начало и край, неочаквани думи и неочаквани мисли, които бързо и неочаквано се натискаха и блъскаха една друга в надпревара.

— Стига вече! Вие ме разбрахте и аз съм спокоен — завърши той изведнъж, като стана, — сърце като вашето не може да не разбере страдащия. Княже, вие сте благороден като идеал! Какво са другите пред вас? Но вие сте млад и аз ви благославям. В края на краищата аз дойдох да ви помоля да ми определите час за един важен разговор и ето в този разговор е главната ми надежда. Аз търся само приятелство и сърце, княже; никога не съм могъл да направлявам изискванията на моето сърце.

— Но защо не сега? Аз съм готов да ви изслушам...

— Не, княже, не! — с жар го прекъсна генералът. — Не сега! Сега е мечта! Работата е много, много важна! Този час на разговор ще реши съдбата ми. Този час ще принадлежи на мене и аз не бих желал в такъв свещен момент да може да ни прекъсне първият влязъл, първият нахалник и то често пъти такъв нахалник — той изведнъж се наведе към княза и му зашепна със странен израз на тайнственост и почти на уплаха, — такъв нахалник, който не струва колкото тока... на обувката

на вашия крак, възлюбени княже! О, аз не казвам: на моя крак! Забележете добре, че аз не казах „моя крак“, защото се уважавам твърде много, за да говоря за това без заобикалки; ала само вие единствен сте способен да разберете, че като изключвам в подобен случай моя ток, аз давам доказателство може би за извънредна гордост и достойнство. Освен вас никой няма да го разбере, а *той* най-малко от всеки друг. *Той* не разбира нищо, княже; напълно, напълно неспособен е да разбере! Трябва да имаш сърце, за да разбереш!

Накрая князът почти се уплаши и определи на генерала среща за следния ден в същия час. Той си излезе бодър, извънредно много утешен и горе-долу успокоен. Вечерта, между шест и седем часа, князът прати да помолят Лебедев да дойде за момент при него.

Лебедев дойде с необикновена бързина, „чест било за него да се озове на поканата“, както започна той веднага с влизането си; като че ли никак не си спомняше, че три дни се беше крил и явно бе избягвал да се срещне с княза. Той седна на крайчеца на един стол, като правеше гримаси, усмихваше се, въртеше насам-натам засмени очички, потриваше ръце и имаше вид на напълно наивен човек, който се готви да чуе някаква голяма новина, отдавна очаквана и от всички предусещана. Тръпки побиха пак княза; ставаше му ясно, че всички бяха почнали да чакат нещо от него, че всички поглеждат към него с намеци, усмивки и смигане, сякаш желаят да го поздравят за нещо. Келер се беше вече отбивал два-три пъти за минутка също с явното желание да го поздрави: всеки път започваше възторжено и неясно, но офейкваше, без да довърши. (През последните дни той се беше запил здравата и вдигаше врява в някаква билиардна.) Дори Коля въпреки тъгата си два-три пъти направи неясни намеци пред княза.

Князът запита направо и малко сърдито Лебедев какво мисли за сегашното състояние на генерала и защо той е толкова неспокоен? Той му разправи с няколко думи разигралата се преди малко сцена.

— Всеки си има свои грижи, княже... особено в нашия странен и неспокоен век; така е — доста сухо отговори Лебедев и млъкна обиден, с вид на човек, когото са измамили жестоко в очакванията му.

— Каква философия! — усмихна се князът.

— Философията би била нужна, много нужна в нашия век от практична гледна точка, но я пренебрегват, това е то. Колкото до мене, многоуважаеми княже, макар че вие ми оказахте доверието си в един

случай, който ви е известен, но само донякъде и в кръга на обстоятелствата, тясно свързани с този случай... Аз го разбирам и ни най-малко не се оплаквам.

— Лебедев, вие май ми се сърдите за нещо?

— Никак, ни най-малко, многоуважаеми и пресветли княже, ни най-малко! — извика възторжено Лебедев и сложи ръка на сърцето си. — Напротив, тъкмо сега разбрах, че нито с положението си в обществото, нито с умственото ми и душевно развитие, нито с натрупаните ми богатства, нито с досегашното ми поведение, нито със знанията — с нищо не заслужавам да бъда почетен от вашето високо доверие, на което се надявах; и ако мога да ви служа, то ще бъде само като роб или наемник, не другояче... Аз не се сърдя, но ми е мъчно.

— Хайде, моля ви се, Лукиян Тимофеич!

— Не другояче! Така е и сега, така е и в сегашния случай! Тъй като сърцето и мисълта ми неотстъпно ви следват, аз си казвах, срещайки ви: аз не съм достоен за приятелски излияния, но в качеството си на хазаин може би ще мога да получа в съответния момент и към предвижданата дата, така да се каже, предписание или поне някое съобщение пред вид известни предстоящи и очаквани промени.

Произнасяни тези думи, Лебедев просто беше впил пронизващите си очички в княза, който го гледаше изненадан; той още не бе загубил надежда да задоволи любопитството си.

— Абсолютно нищо не разбирам — извика князът почти разгневен — и... вие сте най-ужасният интригант! — избухна той изведнъж в най-искрен смях.

В един миг се разсмя и Лебедев и по сияещия му поглед личеше, че надеждите му се бяха прояснили и дори удвоили.

— И знаете ли какво ще ви кажа, Лукиян Тимофеич? Само не ми се сърдете: аз се учудвам на вашата наивност, и то не само на вашата! Вие с такава наивност очаквате нещо от мене, и то тъкмо сега, в този момент, че на мене ми е дори съвестно и срамно от вас, задето нямам с какво да ви задоволя; ала кълна ви се, че няма абсолютно нищо, можете ли да си представите! Князът пак се засмя.

Лебедев стана сериозен. Наистина неговото любопитство стигаше понякога до голяма наивност и нахалство; но в същото време той беше доста хитър и лукав, а в някои случаи дори твърде коварно

потаен; с непрекъснатите си отблъсквания князът почти го беше направил свой враг. Но той го отблъскваше не защото го презираше, а защото любопитството на Лебедев докосваше една деликатна тема. На някои свои мечти князът гледаше още преди няколко дни като на престъпление, а Лукиян Тимофеич, като смяташе, че отказът на княза говори само за лично отвращение и недоверие към него, отиваше си с огорчено сърце и ревнуваше от княза не само Коля и Келер, а и собствената си дъщеря Вера Лукияновна. В този момент дори той имаше може би искреното желание да съобщи на княза една крайно интересна за него новина, но се затвори в мрачно мълчание и не му каза нищо.

— С какво мога всъщност да ви услужа, многоуважаеми княже, тъй като все пак сега... вие ме повикахте? — каза най-после той след известно мълчание.

Князът, който също се бе замислил за минутка, трепна.

— Да, ето какво, аз исках всъщност да поговорим за генерала и... за тази кражба, за която ми бяхте казали...

— Каква кражба?

— И таз хубава, като че не ме разбирате! Боже мой, Лукиян Тимофеич, какви комедии разигравате постоянно! Аз говоря за парите, за парите, за четиристотинте рубли, които бяхте загубили оня ден с портфейла си и за които дойдохте да ми разправите тук сутринта, преди да заминете за Петербург — разбрахте ли най-сетне?

— Аха, вие говорите за онези четиристотин рубли! — каза с провлечен тон Лебедев, сякаш едва сега се досети. — Благодаря ви, княже, за искрения интерес, който проявявате; това много ме ласкае, но... аз ги намерих, и то отдавна вече.

— Намерихте ги! О, слава Богу!

— Това ваше възклицание е много благородно, защото четиристотин рубли не са малко нещо за един нещастник, който изкарва с голяма мъка прехраната си и има многобройно семейство от сирачета...

— Но аз не говоря за това! Разбира се, радвам се, че сте ги намерили — побърза да се поправи князът, — но... как ги намерихте?

— По най-прост начин, намерих ги под стола, на който бе окачен жакетът ми, така че явно портфейлът се е изплъзнал от джоба на пода.

— Как под стола? Не е възможно, нали бяхте ми казали, че сте търсили по всички кътчета; как не сте ги видели на най-личното място?

— Вярно е, че гледах! Спомням си много, много добре, че гледах! На четири крака пълзах, и като не вярвах на собствените си очи, отдръпнах стола и опипвах на това място с ръце; видях, че няма нищо, празно и гладко място, ей на, като дланта ми, но все пак продължих да опипвам. Такива колебания винаги изпитва човек, когато му се иска много да намери нещо... при значителни и печални загуби; вижда, че няма нищо на мястото, дето търси, но все пак поглежда там по петнадесет пъти.

— Да кажем, че е така; но как е могло да стане?... Все още не разбирам — мъкнаше объркано князът, — преди казвахте, че там нямало нищо, че сте търсили на това място, а сега пък изведнъж се намерили?

— Да, а сега изведнъж се намериха.

Князът погледна учудено Лебедев.

— А генералът? — попита изведнъж той.

— Тоест какво генералът? — престори се, че не разбира пак Лебедев.

— Ах, Боже мой! Питам ви, какво каза генералът, когато намерихте портфейла си под стола? Нали преди това заедно бяхте търсили?

— По-рано заедно търсихме. Но този път, да си призная, аз не му казах нищо и предпочетох също така да не му съобщавам, че съм намерил вече портфейла сам.

— Но... защо това? А парите всичките ли бяха?

— Аз отворих портфейла; всичките пари бяха там, не липсваше нито една рубла.

— Можехте поне да дойдете да ми кажете — забеляза замислено князът.

— Страх ме беше да не ви безпокоя, княже, при вашите лични грижи, които са извънредно големи може би, ако мога така да се изразя; освен това аз самият се престорих, че уж нищо не съм намерил. След като отворих портфейла и проверих съдържанието му, аз го затворих и го сложих пак под стола.

— Защо?

— Ами така; любопитен бях да видя какво ще стане след това — каза Лебедев, като се кискаше и потриваше ръце.

— Значи, от два дни той е сега там под стола?

— О, не, остана само двадесет и четири часа. Да ви кажа ли, моето желание беше донякъде и генералът също да го намери. Защото, казвах си, ако най-после аз го намерих, защо и генералът да не забележи един предмет, който, така да се каже, бодне в очите ти, стърчи под стола. Няколко пъти аз вдигах стола и го местех, така че портфейлът вече съвсем личеше, ала генералът не забелязваше нищо. Това трая цяло денонощие. Изглежда, че е станал много разсеян, не може да го разбере човек; приказва, разправя истории, смее се, киска се и току изведнъж избухва в силен гняв срещу мене, не знам по каква причина. Тръгнахме най-после да излизаме от стаята, а аз нарочно оставих вратата отворена; той се поколеба един момент, отвори уста да каже нещо, навярно се уплаши, дето е оставен така един портфейл с толкова пари, но изведнъж ужасно се разсърди и не каза нито дума; не изминахме и две крачки по улицата, той ме остави и тръгна в друга посока. Намерихме се едва вечерта в кръчмата.

— Ала най-сетне вие взехте все пак портфейла изпод стола?

— Не; още същата нощ той изчезна от това място.

— И къде е сега?

— Ето тук — засмя се изведнъж Лебедев, като се изправи целият и загледа весело княза, — намери се неочаквано тук, в полата на собствения ми жакет. Ето, ако искате сам да се уверите, пипнете.

Наистина в лявата пола на жакета, точно отпред на лично място, се беше образувала като че цяла торбичка и по пипането можеше веднага да се досети човек, че там има кожен портфейл, който през скъсан джоб се е изтърсил под хастара.

— Извадих го, за да проверя; всичките пари бяха там. Пак го пуснах на същото място и така го нося от вчера сутринта в полата, удря ме дори по краката.

— А вие се преструвате, че не го забелязвате?

— Не го забелязвам ами, хе-хе! И представете си, многоуважаеми княже — макар че темата е недостойна да привлече вашето специално внимание, — джобовете ми са били винаги здрави, а сега изведнъж за една нощ такава дупка! Почнах да я разглеждам по-

внимателно — като че ли са разрязали плата с ножче; просто за невярване, нали?

— А... генералът?

— Целия ден ми се сърди, и вчера, и днес; ужасно е недоволен; ту веселието и виното го правят прекалено любезен, ту е сантиментален до сълзи, ту изведнъж така се разсърди, че ме хваща дори страх, Бога ми; все пак, княже, аз не съм военен. Седим вчера в кръчмата, а случайно полата на жакета ми се издула на показ като същинска гърбица; той поглежда крадешком, сърди се. Отдавна вече не ме гледа в очите, освен когато е много пиян или се разчувствува; вчера обаче един-два пъти така ме погледна, че просто тръпки ме полазиха по гърба. Впрочем аз имам намерение да намеря утре портфейла, а дотогава ще се позабавлявам още с него тази вечер.

— Но защо така го измъчвате? — извика князът.

— Не го мъча княже, не го мъча — с жар отвърна Лебедев, — аз го обичам искрено и... го уважавам; а сега, ако щете, вярвайте, ако щете — недейте, станал ми е още по-скъп; почнах да го ценя още повече!

Лебедев каза всичко това толкова сериозно и искрено, че князът дори възнегодува.

— Обичате го, а го мъчите по такъв начин! Ами, моля ви, с това само, дето е сложил изгубената вещ на показ, отначало под стола, а след това в жакета, с това само той направо ви дава доказателство, че не иска да хитрува с вас, а чистосърдечно ви моли за прошка. Чувате ли: моли ви за прошка! Надява се, значи, на деликатността на вашите чувства, вярва в приятелството ви към него. А вие довеждате до такова унижение един така... честен човек!

— О, много честен, княже, много честен! — поде Лебедев с блеснали очи. — И само вие, преблагородни княже, бяхте способен да произнесете една толкова справедлива дума! Тъкмо затова съм ви предан до обожание, макар и да съм прогнил от разни пороци! Решено! Намирам портфейла си още сега, в този момент, а не утре; ето изваждам го пред вашите очи; ето го; ето и парите са налице всичките; вземете ги, преблагородни княже, вземете ги и ги пазете до утре. Утре или вдругиден ще си ги взема; а знаете ли, княже, че тези пари сигурно са лежали първата нощ след загубването им под някой камък в градинката ми; как мислите вие?

— Внимавайте, не му казвайте направо в очите, че сте намерили портфейла. Оставете го да види чисто и просто, че няма вече нищо в полата на дрехата ви; той ще разбере.

— Така ли? Не е ли по-добре да му кажа, че съм го намерил и да се преструвам, че досега нищо не съм забелязал?

— Не — замисли се князът, — не, сега вече е късно; така е по-опасно; наистина по-добре не казвайте нищо! Бъдете любезен с него, но... без много-много преструвки и... и... вие знаете...

— Знам, княже, знам, тоест знам, че сигурно няма да направя нищо; защото за тая работа човек трябва да има сърце като вашето. А и той самият е раздразнителен и натрапчив, държи се сега с мене понякога твърде отвисоко; ту хленчи и ме прегръща, ту изведнъж почне да ме унижава и да ми се надсмива презрително; в един такъв момент ще взема нарочно да му пъкна под носа полата на жакета ми, хе-хе! Довиждане, княже, виждам, че ви задържам и смуцавам, така да се каже, най-интересните ви чувства...

— Но за Бога, пазете тайна както по-рано!

— С тихи стъпки, с тихи стъпки!

Но макар че въпросът бе уреден, князът остана може би по-угрижен от преди. Той чакаше с нетърпение утрешната си среща с генерала.

IV

Срещата бе определена между единадесет и дванадесет часа, но князът закъсня поради едно съвсем неподвижано обстоятелство. Когато се върна в къщи, завари генерала, който го чакаше. От пръв поглед забеляза, че той беше недоволен може би тъкмо защото е бил принуден да чака. Князът се извини и побърза да седне, но някак особено плахо, като че гостенинът му беше от порцелан и той се боеше всеки момент да не го строши. Досега той никога не беше изпитвал страх в присъствието на генерала, а и подобна мисъл никога не му бе идвала на ум. Скоро князът забеляза, че има пред себе си съвсем различен човек от вчерашния: смущението и разсеяността бяха сторили място на някаква необикновена сдържаност; човек би рекъл, че той бе взел някакво безвъзвратно решение. Спокойствието му беше впрочем повече външно, отколкото истинско. Във всеки случай сдържането му беше благородно и непринудено, макар и с отсянка на сдържано достойнство; в началото дори той заприказва на княза с известна снизходителност, точно както говорят понякога някои горди хора, в чийто тон на благородство и непринуденост проличава, че са оскърбени несправедливо. Той говореше любезно, но с известна горчивина в гласа си.

— Ето списанието, което взех от вас тези дни — кимна той важно към масата, дето го бе сложил, — благодаря.

— Ах, да, прочетохте ли тази статия, генерале? Харесва ли ви? Интересна, нали? — каза князът, зарадван, че може да почне един по-страничен разговор.

— Интересна може би, но нескопосно написана и, разбира се, глупава. А може да е и от край до край лъжа.

Генералът говореше със самоувереност, като дори малко провлачваше думите си.

— Да, но това е един толкова наивен разказ; авторът е стар войник, който е бил свидетел на пребиваването на французите в Москва^[1]; някои места са прелестни. Впрочем всякакви записки на очевидци имат голяма цена, който и да е авторът им. Нали?

— Да бях на мястото на редактора, нямаше да го напечатам; колкото до записки на очевидци въобще, склонни сме по-скоро да вярваме на грубия, но забавен лъжец, отколкото на един достоен и заслужил човек. Аз знам някои записки за дванадесета година, които... Княже, аз реших: напускам тази къща, къщата на господин Лебедев.

Генералът погледна многозначително княза.

— Вие си имате жилище в Павловск у... у вашата дъщеря... — каза князът, като не знаеше какво да каже. Той си спомни, че генералът бе дошъл да иска съвет по един важен въпрос, от който зависи съдбата му.

— У моята жена; с други думи, у дома и в къщата на моята дъщеря.

— Извинете, аз...

— Аз напускам къщата на Лебедев, скъпи княже, защото скъсах с този човек; скъсах снощи, съжалявайки, че не съм го направил по-рано. Аз изисквам уважение, княже, и желая да ми го засвидетелствуват дори онези, на които дарявам, така да се каже, сърцето си. Княже, аз често дарявам сърцето си и почти винаги бивам излъган. Този човек не беше достоен за моя подарък.

— Той е доста объркан — сдържано забеляза князът — и има някои черти... но между всичко това се забелязва сърце, хитър, а понякога и забавен ум.

Изтънчените изрази и почтителният тон явно поласкаха генерала, макар че от време на време все още личеше в погледа му известна недоверчивост. Ала тонът на княза беше толкова естествен и искрен, че не можеше да има никакво съмнение.

— Той има и хубави качества — поде генералът — и аз пръв му ги признах, като насмалко не подарих приятелството си на този индивид. Но аз не се нуждая нито от неговия дом, нито от гостоприемството му, защото си имам собствено семейство. Пороците си не оправдавам; аз съм невъздържан; пиех с него вино и сега може би си плащам за това. Но мигар само за пиенето (извинете, княже, грубата откровеност на един раздразнен човек), само за пиенето се привързах към него? Аз бях пленен тъкмо от качества му, за които споменахте вие. Ала всичко си има граница, дори и качества; и когато той изведнъж има дързостта да твърди пред мене, че в дванадесета година, още като дете, загубил левия си крак и го погребал

във Ваганковското гробище в Москва, това вече минава всяка мярка и е проява на неуважение и нахалство...

— Може би това е било само шега, за да се посмеете весело.

— Разбирам. Невинната шега, измислена, за да се посмее човек весело, дори да е груба, не оскърбява човешкото сърце. Някои лъжат пък, ако искате, само от приятелство, за да бъдат приятни на събеседника си; но ако личи, че има неуважение, ако тъкмо с това неуважение искат да ви покажат, може би, че сте им дошли до гуша, тогава на благородния човек остава само да обърне гръб и да скъса, за да постави оскърбителя на мястото му.

При тези думи генералът дори се изчерви.

— Но Лебедев не е могъл да бъде в дванадесета година в Москва; той е твърде млад за това; смешно е.

— Това първо; но да речем, че по онова време е бил вече роден; ала как може да твърди в очите ми, че един френски стрелец насочил срещу него топа и му откъснал крака ей тъй, само за развлечение; че той прибрал този крак и го занесъл у дома си, после го погребал във Ваганковското гробище и казва, че поставил над него паметник с надпис от едната страна: „Тук е погребан кракът на колежкия секретар Лебедев“, а от другата: „Почивай, мили прах, до радостното утро“^[2] и че най-после му прави всяка година панихида (което е вече богохулство) и по този случай всяка година отива в Москва. А за доказателство ме кани да го придружа в Москва, за да ми покаже гроба и даже в Кремъл същия оня френски топ, паднал в плен; уверява ме, че бил единадесетият предмет, като се почне от вратата, френски фалконет^[3] от стара система.

— А пък като гледаш, и двата му крака цели! — засмя се князът. — Уверявам ви, че това е невинна шега; не се сърдете.

— Но позволете ми и аз да разбирам; а пък дето и двата му крака наглед са цели, това е още, да речем, не съвсем невероятно; той уверява, че има изкуствен крак, доставен от Черносвитов...

— Ах, да, казват, че с такъв крак може и да се танцува.

— Положително го знам; когато изнамери своя изкуствен крак, Черносвитов най-напред дотича при мене да ми го покаже. Но такъв крак бе изнамерен много по-късно... А освен това Лебедев твърди, че дори покойната му жена не е знаела в продължение на целия им брачен живот, че той имал дървен крак. Когато му забелязах, че цялата тази

история е глупава, той ми възрази: „Щом ти си бил в дванадесета година придворен паж на Наполеон, позволи и на мене да съм погребал крака си във Ваганковското гробище.“

— Но няма вие... — започна князът и смутено спря.

Генералът погледна княза решително отвисоко и едва ли не подигравателно.

— Доизкажете се, княже — особено плавно провлече той, — доизкажете се. Аз съм снизходителен, кажете всичко: признайте си, смешно ви се вижда дори да гледате пред себе си човек, изпаднал до такава степен на унижение и... безполезност и в същото време да слушате, че този човек е бил личен свидетел на... велики събития. Той още ли не ви е казал... някоя и друга клюка?

— Не; нищо не съм чул от Лебедев, ако говорите за него...

— Хм, аз мислех обратното. Всъщност и нашият разговор вчера започна все по повод на тази... странна статия в „Архив“. Аз забелязах, че е глупава и тъй като съм бил личен свидетел... вие се усмихвате, княже, гледате ме в лицето?

— Не, не, аз...

— Аз съм младолик на вид — каза провлечено генералът, — но съм малко по-стар, отколкото изглеждам всъщност. В дванадесета година бях на десет или единадесет години. И аз сам не си знам точно годините. В служебния списък са намалени, а и самият аз имах слабостта да ги намалявам през целия си живот.

— Уверявам ви, генерале, че не виждам нищо странно в това, че сте били в дванадесета година в Москва и... естествено можете да имате спомени за разправяне... тъй както всички, които са живели в оная епоха. Един от нашите автобиографи^[4] започва книгата си тъкмо с това, че в дванадесета година е бил кърмаче и френските войници са го хранили с хляб в Москва.

— Ето виждате ли — забеляза снизходително генералът, — моят случай, разбира се, без да има нищо изключително, все пак не е от обикновените. Много често истината изглежда невероятна. Придворен паж! Странно звучи наистина! Ала приключението на едно десетгодишно дете се обяснява може би тъкмо с възрастта му. То не би ми се случило на петнадесет години, сигурно не, защото на тази възраст аз нямаше да избягам от нашата дървена къща в Стара Басмания в деня, когато Наполеон влязъл в Москва, нямаше да избягам

от майка ми, която закъсна да напусне Москва и трепереше от страх. На петнадесет години и аз щях да се уплаша, а на десет не се страхувах от нищо и се проврях през тълпата чак до входа на двореца в момента, когато Наполеон слизаше от коня.

— Наистина много право забелязахте, че тъкмо на десет години можеш да се покажеш безстрашен... — съгласи се князът, като се стесняваше и измъчваше от мисълта, че ей сега ще се изчерви.

— Наистина и всичко стана така просто и естествено, както може да се случи само в живота; ако един романист се бе заловил да опише това приключение, то щеше да гъмжи от измислици и невероятности.

— О, така е! — извика князът. — Тази мисъл и мене ме е поразявала, и то неотдавна. Аз знам една истинска история за убийство зарад един часовник, сега вече и вестниците пишат за нея.^[5] Ако това престъпление бе измислено от писател — познавачите на народния живот и критиците веднага щяха да викнат, че е невероятно, но прочетете ли го във вестниците като свършен факт, чувствувате, че тъкмо тези факти хвърлят светлина върху руската действителност. Много добре сте забелязали това, генерале! — с жар завърши князът, като страшно се зарадва, че можа да избегне изчервяването.

— Нали? Нали? — извика генералът и очите му дори светнаха от удоволствие. — Едно хлапе, едно дете, което не схваща опасността, се провира през тълпата, за да види блясъка, униформите, свитата и най-после великия човек, за когото са му говорили толкова много. Защото тогава, няколко години поред, всички приказваха само за него. Светът беше изпълнен с това име; закърмен бях с него, така да се каже, както с млякото на майка си. Наполеон минава на две крачки от мене и неочаквано улавя моя поглед; аз бях в костюм на господарско дете, хубаво ме обличаха. Само аз бях облечен така сред тази тълпа, съгласете се...

— Без съмнение сигурно това го е смаяло и му е доказало, че не всички са заминали и че в Москва са останали и дворяни с децата си.

— Именно, именно! Той искаше да привлече болярите! Когато хвърли към мене орловия си поглед, сигурно в отговор очите ми са блеснали. „Voilà un garçon bien éveillé! Qui est ton père?“^[6] Аз веднага му отговорих, почти задъхан от възмущение: „Генерал, умрял на бойното поле за своята родина.“ — „Le fils d'un boylds et d'un brave par-dessus le

marché! J'aime les boyards. M'aimes-tu, petit?"^[7] На този бърз въпрос аз отговорих също така бързо: „Руското сърце е способно да познае великия човек дори във врага на своята родина!“ Право да си кажа, не си спомням дали буквално така се изразих... аз бях дете... но смисълът на думите ми е бил сигурно тоя! Наполеон беше поразен, той помисли и каза на хората от свитата си: „Харесва ми гордостта на това дете! Но ако всички руси мислят като него, тогава...“ Той не се доизказа и влезе в двореца. Аз веднага се смесих със свитата и припах след него. Хората от свитата вече ми правеха път и ме смятаха за фаворит. Но всичко това трая само един миг... Спомням си само, че когато влезе в първата зала, императорът се спря изведнъж пред портрета на императрица Екатерина, дълго го гледа замислен и най-после каза: „Това е била велика жена!“ — и отмина. След два дни всички вече ме знаеха в двореца и в Кремъл и ми казваха „le petit boyard“. Ходех си в къщи само за нощуване. Домашните ми насмалко не се побъркаха. След още два дни почина придворният паж на Наполеон, барон дьо Базанкур^[8], съсипан от похода. Наполеон си спомнил за мене; дойдоха да ме вземат и да ме заведат без никакво обяснение, премериха ми униформата на покойния, момче на дванадесет години, и когато вече ме отведоха така облечен при императора и той ми кимна с глава, казаха ми, че съм удостоен с благоволенieto да бъда назначен за придворен паж на негово величество. Аз се зарадвах, защото от дълго време вече изпитвах горещи симпатии към него... И освен това, ще се съгласите, блестящата униформа значи много нещо за едно дете... Аз носех тъмнозелен фрак с дълги и тесни поли; златни копчета, червени кожени обшивки на ръкавите със златни галони, висока, права, открита яка, везана със злато, галони и по полите; бели опнати панталони от еленова кожа, бяла копринена жилетка, копринени чорапи, обуца с токи... А когато императорът се разхождаше на кон и аз участвах в свитата, носех високи ботуши. Макар че положението не беше блестящо и се предчувстваха вече огромни бедствия, етикетът се спазваше, доколкото бе възможно, и дори толкова по-точно, колкото по-силно се предчувстваха тези бедствия.

— Да, сигурно... — избърбори князът почти съвсем смутен — вашите записки биха били... извънредно интересни.

Генералът, разбира се, разправяше неща, които до вчера бе разправял на Лебедев, и затова ги разказваше плавно; но сега пак погледна недоверчиво княза.

— Моите записки? — каза той с удвоена гордост. — Вие ми говорите да напиша записките си? Това не би ме съблазнило, княже! Ако искате да знаете, те са вече написани, но... аз ги държа под ключ. Нека ги обнародват, когато затрупат с пръст очите ми, тогава без съмнение те ще бъдат преведени и на други езици не заради литературната им стойност, о, не, а зарад важността на огромните събития, на които аз бях, макар и дете, очевидец; нещо повече: благодарение на това, че бях дете, аз можах да проникна в най-интимната, така да се каже, спалня на „великия човек“! Нощем слушах стенанията на този „великан в нещастieto“, той нямаше основание да се срамува от своите стенания и сълзи пред едно дете, макар че аз вече разбирах, че причина за неговите страдания беше мълчанието на император Александър.

— Наистина той му е писал писма... с предложения за мир... — намекна плахо князът.

— Всъщност ние не знаем какви предложения са съдържали неговите писма, но той пишеше всеки ден, всеки час, писмо след писмо! Ужасно се вълнуваше. Една нощ, когато бяхме сами, аз се спуснах със сълзи на очи към него (о, колко го обичах!): „Поискайте, поискайте прошка от император Александър!“ — извиках му аз. Ясно, че аз трябваше да му кажа: „Сключете мир с император Александър“, но нали бях дете; изразих наивно мисълта си. „О, дете мое! — отговори той, като ходеше насам-натам из стаята. — О, дете мое! — той като че ли забравяше тогава, че съм на десет години и дори му правеше удоволствие да приказва с мене. — О, дете мое, аз съм готов да целувам краката на император Александър, но затова пък вечно ще мразя пруския крал и австрийския император и... най-последно... ти не разбираш нищо от политика!“ Спомни си сякаш изведнъж с кого говори и млъкна, но дълго време още от очите му изскачаха искри. Ех, ако опиша всички тези събития — а аз съм бил свидетел и на най-велики събития — и ги издам сега, та като почнат всички тези критици, всички тези литературни славолубия, всички тези зависти, пристрастия и... о, не, покорно благодаря!

— Колкото до пристрастията, вие, разбира се, право забелязахте и аз съм съгласен с вас — отговори спокойно князът, след като помисли един миг. — Ето аз прочетох наскоро книгата на Шарас за битката при Ватерло^[9]. Книгата, разбира се, е сериозна и специалистите твърдят, че е написана с голямо познаване на въпроса. Ала на всяка страница личи радостта от унижението на Наполеон и, изглежда, че Шарас би бил извънредно щастлив, ако можеше да отрече на Наполеон всякакъв признак на талант дори в другите битки; а това вече не е хубаво за едно толкова сериозно съчинение, защото показва дух на пристрастие. Много ли бяхте заети тогава със службата си при... императора?

Генералът беше във възторг. Забележката на княза със своята сериозност и искреност разсея и последните му съмнения.

— Шарас! О, и аз бях възмутен! И му писах още тогава, но... всъщност не си спомням сега. Питате ме дали съм бил зает в службата си. О, не! Назначиха ме за придворен паж, но още тогава аз не го смятах за сериозно. Освен това Наполеон много скоро загуби всяка надежда за сближение с русите и естествено щеше да забрави и мене, като се има пред вид, че ме беше привлякъл при себе си поради политически съображения, ако... ако лично не беше ме обикнал, смело мога да го кажа сега. Колкото до мене, сърцето ме теглеше към него. Не бяха взискателни за службата ми; трябваше да се явявам от време на време в двореца и... да придружавам императора в разходките му на кон. Това беше всичко. Аз яздех доста добре. Той излизаше на разходка преди обед, свитата му се състоеше обикновено от Даву^[10], от мене, от мамелюка Рустан^[11].

— Констан — промълви почти машинално князът.

— Не, Констан не беше тогава; той бе отпътувал тогава да занесе писмо... на императрица Жозефина; но вместо него имаше двама адютанти, няколко полски улани... това беше цялата му свита освен генералите и маршалите, разбира се, които Наполеон водеше със себе си, за да проучва местността, разположението на войските и за да се съветва... Доколкото си спомням сега, най-често биваше при него Даву: грамаден, пълен, хладнокръвен човек с очила и със странен поглед. С него най-често се съветваше императорът. Ценеше мислите му. Спомням си, веднъж се съветваха няколко дни; Даву идваше и сутрин, и вечер, често дори се препираха; най-после Наполеон почна

като че ли да отстъпва. Те бяха двамата в кабинета, аз бях третият, но те почти не ме забелязваха. Изведнъж погледът на Наполеон пада случайно върху мене, странна мисъл се мярва в очите му. „Дете! — казва ми той изведнъж. — Как мислиш ти: ако приема православната вяра и освободя вашите роби, ще тръгнат ли русите подир мене, или не?“ — „Никога!“ — извиках аз възмутен. Наполеон беше смаян. „В блесналите от патриотизъм очи на това дете — каза той — аз прочетох мнението на целия руски народ. Достатъчно, Даву! Всичко това са фантазии! Изложете ми другия си проект.“

— Да, но и в този проект е имало велика идея! — каза князът, явно заинтересуван. — Значи, вие приписвате този проект на Даву?

— Поне бяха го начертали заедно. Разбира се, идеята беше на Наполеон, идея на орел, но и в другия проект също имаше идея... Това беше прочутият „conseil du lion“,^[12] както сам Наполеон наричаше този проект на Даву. Той се състоеше в това — да се затворят в Кремъл с цялата войска, да построят бараки, да се окопаят в укрепления, да разположат топовете, да убият по възможност повече коне и да насолят месото им; да намерят и да заграбят колкото се може повече храни и да презимуват до пролетта, а за пролетта ли се — да си пробият път през русите. Този план увлече силно Наполеон. Ние обикаляхме на коне всеки ден стените на Кремъл, той посочваше къде трябва да се събаря, къде да се строи, къде да бъде този люнет, къде онзи равелин, къде да има редици от блокхауси — поглед, бързина, удар! Всичко беше най-после установено; Даву настояваше за окончателно решение. Пак се съвещаваха двамата, а аз бях третият. Пак Наполеон ходеше из стаята със скръстени ръце. Не можех да откъсна очи от лицето му, сърцето ми биеше. „Отивам“ — каза Даву. „Къде?“ — попита Наполеон. „Да солим коне“ — отговори Даву. Наполеон трепна, решаваше се съдбата му. „Дете! — каза ми той изведнъж. — Какво мислиш за нашия проект?“. Разбира се, той ме попита така, както понякога човек с много голям ум в последния миг взема решението си с, ези или тура. Вместо да отговоря на Наполеон, аз се обръщам към Даву и му казвам сякаш в някакво вдъхновение: „Я си вървете по-бързо в родината, генерале!“ Проектът пропадна. Даву вдигна рамене и на излизане каза шепнешком: „Va! Il devient sperstitieux!“^[13] А на другия ден бе издадена заповед за отстъпление.

— Всичко това е извънредно интересно — каза князът с много тих глас, — ако всичко е било точно тъй... тоест искам да кажа... — побърза да се поправи той.

— О, княже! — извика генералът, толкова силно опиянен от собствения си разказ, че може би не беше вече способен да спре дори пред най-голямата непредпазливост. — Вие казвате: „Ако всичко е било точно тъй!“ Но то беше повече в действителност, уверявам ви, много повече! Всичко това са само нищожни, политически факти. Но аз ви повтарям, че бях свидетел на нощните сълзи и стенания на този велик човек; а това вече никой освен мене не е видял! Вярно, че към края той вече не плачеше, изплакал си беше сълзите, а само стенеше от време на време; лицето му все повече и повече се забулваше сякаш в мрак. Като че ли вечността простираше вече над него мрачното си крило. Понякога нощем прекарвахме по цели часове сами, в мълчание — мамелюкът Рустан хърка в съседната стая; страшно дълбоко спеше този човек. „Затова пък е верен на мене и на династията ми“ — казваше за него Наполеон. Веднъж ми беше много мъчно и внезапно той забеляза сълзите в очите ми; погледна ме нежно: „Ти ме съжالياваш! — извика той. — Само ти, дете, а може би ще ме съжали и друго едно момче, моят син, le roi de Rome^[14]; всички други ме мразят, а дойде ли нещастieto, братята ми първи ще ме предадат!“ Аз се разридах и се спуснах към него; и той не можа да издържи: прегърнахме се и сълзите ни се смесиха. „Напишете, напишете едно писмо на императрица Жозефина^[15]“ — му казах аз през сълзи. Наполеон трепна, помисли и ми каза: „Ти ми напомни за третото сърце, което ме обича; благодаря ти, приятелю!“ И той седна и написа онова писмо до Жозефина, с което още на другия ден бе изпратен Констан.

— Прекрасно сте постъпили — каза князът, — сред лошите му мисли сте събудили едно добро чувство у него.

— Точно така, княже, и колко добре обяснявате това, слушайки гласа на собственото си сърце! — извика възторжено генералът и — чудно — истински сълзи блеснаха в очите му. — Да, княже, това беше велико зрелище! И знаете ли, аз насмалко не тръгнах подире му за Париж и в такъв случай, разбира се, щях да споделя с него „знойния остров на заточението“, но уви! Съдбите ни се разделиха! Ние се сбогувахме: той отиде на знойния остров, където може би в минути на ужасна скръб си е спомнил поне веднъж за сълзите на клетото дете,

което го беше прегърнало и му беше простило в Москва; а аз бях пратен в кадетски корпус, дето намерих една сурова дисциплина, груби другари и... Уви! Всичко отиде на вятъра! „Не искам да те отнемам от майка ти, за да дойдеш с мене! — каза ми той в деня на отстъплението. — Но бих желал да направя нещо за тебе.“ Той бе вече на коня си. „Напишете ми за спомен нещо в албума на моята сестра“ — казах аз плахо, защото той беше мрачен и много развълнуван. Той слезе от коня, поиска перо, взе албума. „На колко години е сестра ти?“ — попита ме той с перото в ръка. „На три години“ — отвърнах аз. „Petite fille alors.“^[16] И написа в албума:

„Ne mentez jamais!

Napoléon, votre ami sincère“^[17]

Такъв съвет и в такъв момент, съгласете се, княже!

— Да, забележително!

— Този лист от албума бе сложен в златна рамка със стъкло, и вися цял живот на най-лично място в гостната на сестра ми, чак до смъртта ѝ — тя умря при раждане; къде е сега — не знам... но ах, Боже мой! Два часът е вече! Как можах да ви задържа толкова, княже! Това е непростимо.

Генералът стана от стола.

— О, напротив! — смънка князът. — Вие така ме увлякохте и... най-последно... това беше толкова интересно; много ви благодаря!

— Княже! — каза генералът, като стисна пак до болка ръката му и със светнали очи се вгледа втренчено в него, сякаш изведнъж се опомни и се слиса от някаква внезапна мисъл. — Княже! Вие сте толкова добър, толкова чистосърдечен, че понякога ми става дори жал за вас. Аз ви гледам с умиление; о, нека Бог ви благослови! Нека вашият живот започне и разцъфти... в любов. Моят е вече свършен! О, простете, простете!

Той излезе бързо, като закри с ръце лицето си. Князът не можеше да се съмнява в искреността на вълнението му. Той разбираше също така, че старецът излезе, опиянен от своя успех; ала все пак той смътно чувствуваше, че това беше един от онези лъжци, които, макар че се

наслаждават от лъжите си чак до самозабрава, все пак и на върха на своето опиянение тайно подозират, че не им вярват и не могат да им вярват. В сегашното си положение старецът можеше да отрезвее, да се засрами извънредно много, да заподозре княза в прекомерно съчувствие към него и да се оскърби. „Не сторих ли зле, дето го оставих да се екзалтира толкова?“ — тревожеше се князът, но изведнъж не издържа и прихна да се смее гръмовито, което трая десетина минути. На път беше вече да почне да се кори за този смях; ала начаса разбра, че няма защо да се укорява, понеже му беше безкрайно жал за генерала.

Предчувствията му се сбъднаха. Още вечерта получи една странна бележка, кратка, но решителна. Генералът му пишеше, че се разделя с него завинаги, че го уважава и му е благодарен, но че дори и от него не може да приеме „изрази на състрадание, които унижават достойнството на един и без това вече нещастен човек“. Когато князът научи, че старецът се е затворил у Нина Александровна, почти се успокои за него. Но както вече видяхме, генералът бе направил някакви поразии и у Лисавета Прокофиевна. Тук не можем да разправим подробности, но ще отбележим накратко, че като последица от срещата генералът уплаши Лисавета Прокофиевна, а с горчивите си намеци за Ганя я възмути. Той бе позорно изпъден. Ето защо той прекара такава нощ и такава сутрин, съвсем се побърка и избяга на улицата почти като луд.

Коля все още не разбираше ясно какво става и се надяваше да му подействува със строгост.

— Е, къде ще се мъкнем сега, как мислите, генерале? — каза той. — При княза не искате, с Лебедев се скарахте, пари нямате, а аз още по-малко: и ето ни сега с празна торба наред улицата.

— По-добре с празна, отколкото върху празна — избърбори генералът, — с този... каламбур аз възбудих възторг... в офицерското събрание... в четиридесет и четвърта... Хиляда... осемстотин... четиридесет и четвърта година, да!... Не си спомням... О, не ми напомняй, не ми напомняй! „Къде е младостта ми, къде е свежестта ми!“ Както е извикал... кой е казал това, Коля?

— Това е цитат от Гогол, в „Мъртви души“, татко — отговори Коля и крадешком хвърли уплашен поглед към баща си.

— Мъртвите души! Аха, да, мъртви! Когато ме погребеш, напиши на гроба: „Тук почива една мъртва душа!“

Позорът ме преследва!

А това кой е казал, Коля?

— Не знам, татко.

— Не бил съществувал Еропегов! Ерошка Еропегов!... — извика той разярен, като се спря на улицата. — И това го казва моят син, собственият ми син! Еропегов, човекът, който единадесет месеца беше за мене като същински брат, за когото аз се дуелирах... Един ден княз Вигорецки, нашият капитан, както си прием, му казва: „Ти, Гриша, къде си получил ордена «Света Ана», това ми кажи?“ — „На бойното поле на моята родина, ето къде го получих!“ Аз извиках: „Браво, Гриша!“ И това стана причина за дуел, а след това той се венча... за Мария Петровна Су... Сутугина и беше убит на бойното поле... Куршумът се отплесна от кръста, който носех на гърдите си, и право в челото му. „Никога няма да го забравя!“ — извика той и падна на място. Аз... аз служих честно, Коля; аз служих благородно, но позорът... „позорът ме преследва!“ Ти и Нина ще дойдете на гроба ми... „Горката Нина!“ Порано така я наричах, Коля, отдавна беше то, в първите години още, и това ѝ правеше голямо удоволствие... Нина, Нина! Какво направих аз от твоя живот! Как можеш да ме обичаш, търпелива душа! Твоята майка има ангелска душа, Коля, чуваш ли, ангелска!

— Знам го, татко. Татко, миличък, да се върнем в къщи при мама! Тя тичаше подире ни! Но какво ви стана? Сякаш не разбирате... Хайде, защо плачете?

Коля сам плачеше и целуваше ръцете на баща си.

— Ти ми целуваш ръцете, на мене!

— Ами да, на вас, на вас. Какво чудно има? Хайде, защо ревете наред улицата, и това ми било генерал, военен човек, хайде да вървим!

— Бог да те благослови, мило момче, задето си запазил почитанието си към опозорения, да, към опозорения старец, твоя баща... дано и ти имаш такава момче... le roi de Rome... О, „да бъде проклет, да бъде проклет тоя дом!“

— Но какво става наистина тук! — кипна изведнъж Коля. — Какво се е случило? Защо не искате да се върнете сега в къщи? Да не сте си загубили ума?

— Ще ти обясня, ще ти обясня... всичко ще ти кажа; не крещи, ще ни чуят... le roi de Rome... О, тежко ми е, тъжно ми е!

Няня, къде е твоят гроб!

Кой е казал това, Коля?

— Не знам, не знам кой го е казал! Да вървим веднага в къщи, веднага! Ще пребия от бой Ганка, ако потрѣбва... но къде пак отивате?

Ала генералът го дърпаше към входа на една близка къща.

— Къде отивате? Това не е нашата къща!

Генералът седна на външното стълбище и все дърпаше Коля за ръката.

— Наведи се, наведи се! — брътвеше той. — Всичко ще ти кажа... позорът... наведи се... дай си ухото, ухото; на ухото ще ти кажа...

— Но какво става с вас! — уплаши се ужасно Коля, но все пак подаде ухото си.

— Le roi de Rome... — пошепна генералът, който като че ли цял трепереше.

— Какво?... Но отде ви е дошъл на ума все тоя le roi de Rome?... Какво значи това?

— Аз... аз... — зашепна пак генералът, все по-силно и по-силно впивайки ръце в рамото на „своето момче“ — аз... искам... всичко да ти... Мария, Мария... Петровна Су-су-су...

Коля се изтръгна, хвана генерала за раменете и го загледа като побъркан. Старецът почервения, устните му посиняха, ситни тръпки още гърчеха лицето му. Изведнъж той се наклони и почна бавно да пада в ръцете на Коля.

— Удар! — извика Коля така силно, че се чу по цялата улица. Най-последно се беше сетил какво става.

[1] ... авторът е един стар войник, който е бил свидетел на пребиваването на французите в Москва... — Както се вижда от по-

нататъшните думи на генерала, статията, която князът е дал на генерала да я прочете, е била напечатана в „Архив“, тоест в списанието „Русский архив“. Достоевски има пред вид вероятно статията „Московски Новодевичи манастир през 1812 година. Разказ на очевидец, държавния служител Семьон Климич“ („Русский архив“, 1864, № 4, стр. 416–434). ↑

[2] *„Почивай, мили прах, до радостното утро“* — една от „Епитафиите“ на Н. М. Карамзин (1792). По желанието на М. М. и Ф. М. Достоевски през 1837 година тези думи са били издълбани върху надгробния камък, поставен на гроба на майка им („Воспоминания А. М. Достоевской“, Л., 1930, стр. 80). ↑

[3] *Фалконет* — старинно малко артилерийско оръдие, което стреля с оловни снаряди. ↑

[4] *Един от нашите автобиографи* — Става дума за А. И. Херцен. Виж „Былое и думы“, т. I, гл. 1 (Собр. соч. в тридцати томах., т. VIII, изд. АН СССР, М., 1956, стр. 17). ↑

[5] *Аз знам една история за убийство зарад един часовник, сега вече и вестниците пишат за нея.* — Виж бел. към стр. 237. ↑

[6] *Какво събудено момче! Кой е твоят баща?* ↑

[7] *Син на боляр и при това храбър! Аз обичам болярите. Ти обичаш ли ме, момченце?* ↑

[8] *Базанкур Жан-Батист*, барон (1767–1830) — френски генерал, участник в походите на Наполеон I. ↑

[9] *... книгата на Шарас за битката при Ватерло* — Шарас Жан-Батист Адолф (1810–1865) — френски либерално-буржоазен политик и военен историк. Неговата антибонапартистка книга; „Histoire de la campagne de 5815. Waterloo. Par le lieutenant-colonel Charras“ („История на похода от 1815 г. Ватерло“ — 1858; 4 изд. — 1863) била прочетена от Достоевски през 1867 година в Баден и се е намирала в библиотеката му („Дневник А. Г. Достоевской, 1867 година“, М., 1823, стр. 214). ↑

[10] *Даву Луи* (1770–1823) — маршал и военен министър на Наполеон I. ↑

[11] *... мамелюкът Рустан* (1780–1845) — любимец и телохранител на Наполеон I. ↑

[12] *Съвет на лъва.* ↑

[13] *Той стана суеверен.* ↑

[14] ... *моя син, le roi de Rome...* — На сина си Жозеф-Франсоа-Шарл, роден в 1811 година, Наполеон дал титлата „римски крал“. ↑

[15] *Императрица Жозефина* (1763–1814) — първата жена на Наполеон I, с която той се развел в 1809 г. ↑

[16] Значи, малко момиченце. ↑

[17] Никога не лъжете! Наполеон, ваш искрен приятел ↑

V

Вярно, че Варвара Ардалионовна, приказвайки с брат си, малко бе преувеличила точността на своите сведения за годежа на княза с Аглая Епанчина. Може би като прозорлива жена тя бе отгатнала онова, което трябваше да стане в близко бъдеще; може би ядосана, дето вижда, че се изпарява като дим една мечта (в която самата всъщност никога не бе вярвала), тя не можеше да си откаже човешкото удоволствие да преувеличи нещастieto и да влее още една капка отрова в сърцето на брат си, въпреки че го обичаше и му съчувствуваше искрено. Във всеки случай тя не можеше да получи от своите приятелки Епанчини такива точни сведения; имаше само намеци, недомлъвки, премълчавания, загадки. А може би пък сестрите на Аглая нарочно се бяха разбърбили, за да могат и те самите да научат нещо от Варвара Ардалионовна; най-после възможно бе, че и те не искаха да се откажат от женското удоволствие да подразнят малко приятелката си, макар и да им беше другарка от детинство; не можеше, след като се беше минало толкова време, да не са прозрели поне от малко нейните намерения.

От друга страна и князът може би също се лъжеше, макар и да казваше самата истина, когато уверяваше Лебедев, че няма какво да му съобщи и че нищо особено не се е случило в живота му. Наистина всеки бе изправен като че ли пред някакво чудо: нищо не беше се случило и все пак в същото време като че ли много нещо се бе случило. Тъкмо това бе отгатнала и Варвара Ардалионовна със своя верен женски инстинкт.

Все пак много мъчно е да се изложи поред как стана така, та у Епанчини всички отведнъж бяха обзети от една и съща мисъл, че нещо много важно се е случило в живота на Аглая и че се решава съдбата ѝ. Но щом блесна тази мисъл едновременно в главите на всички, те веднага се съгласиха, че отдавна вече всичко са забелязали и всичко това ясно са предвидили; че всичко е било ясно още от четенето на „бедния рицар“, дори от по-рано, само че тогава още не са искали да вярват в подобна глупост. Така твърдяха сестрите на Аглая; разбира се,

и Лисавета Прокофиевна беше всичко предвидила и разбрала преди другите, отдавна вече „я болеше сърцето“, но — отдавна или не — сега тази мисъл за княза изведнъж ѝ стана твърде неприятна, главно защото я объркваше. Изникнал бе един въпрос, който трябваше да се разреши незабавно; ала бедната Лисавета Прокофиевна не само не можеше да разреши този въпрос, но дори — колкото и да се мъчеше — не беше в състояние да го постави пред себе си в пълната му яснота. Случаят беше тежък. „Добра партия ли е князът, или не е? За добро ли е всичко това, или за лошо? Ако е за лошо (което е несъмнено), какво точно му е лошото? Ако е за добро (което е също възможно), какво пък му е доброто?“ Бащата на семейството Иван Фьодорович най-напред се учуди, разбира се, но след това изведнъж призна, че „и нему му се мяркало през всичкото време нещо подобно в ума, попрестане-попрестане, пък току изведнъж пак му се мерне!“ Той млъкна веднага пред заплашителния поглед на съпругата си, но това беше сутринта, а когато вечерта остана насаме с нея и трябваше пак да говори, изведнъж и някак особено смело изказа няколко неочаквани мисли: „Всъщност какво има?...“ (Мълчание.) „Разбира се, всичко това е много чудно, ако само е истина, аз не искам да споря, но...“ (Пак мълчание.) „А от друга страна, ако се погледне на нещата както трябва, князът е чудесен момък, Бога ми, и... и — най-после той носи нашето семейно име, всичко това ще изглежда, така да се каже, като укрепване на семейното ни име, загубило уважението на обществото, тоест, ако застанем на това гледище, тоест, защото... разбира се, обществото; обществото си е общество; а все пак и князът не е без състояние, макар и не толкова значително. Той има... и... и... и...“ (Иван Фьодорович млъкна и повече не отвори уста.)

Лисавета Прокофиевна едва има търпение да изслуша съпруга си. Според нея всичко станало беше „непростима и дори престъпна глупост, безсмислена и глупава фантазмагория!“ Преди всичко „това князче е болно, идиот, след това е глупак, който не познава нито обществото, нито има някакво място в него: кому да го представиш, къде да го мушнеш? Някакъв невъзможен демократ, дори няма някаква служба и... и... какво ще каже Белоконская? А и за такъв ли мечтаехме и такъв ли мъж тъкмахме за Аглая?“ Последният довод беше, разбира се, най-важният. Майчиното сърце трепереше при тази мисъл, обливаше се в кръв и сълзи, макар че в същото време от същото

сърце се надигаше един глас, който ѝ казваше: „Че защо князът да не е такъв, какъвто ви трябва?“ Тъкмо тези възражения на собственото ѝ сърце задаваха най-много грижи на Лисавета Прокофиевна.

Сестрите на Аглая, кой знае защо, харесаха мисълта за женитба с княза, тя дори не им се видя много странна; накъсо, те можеха да застанат изведнъж напълно на негова страна. Но и двете бяха решили да мълчат. Веднъж завинаги близките на Лисавета Прокофиевна забелязаха, че колкото по-упорито и ожесточено тя възразяваше и се противеше понякога по някой общ и спорен семеен проект, толкова повече те имаха основание да вярват, че може би тя вече се съгласява с този проект. Ала невъзможно беше Александра Ивановна да не си каже никак думата. Майка ѝ, която отдавна вече я бе признала за своя съветница, сега час по час я викаше и я караше да си каже мнението, а най-вече какво си спомня, тоест: „Как е станало всичко това? Защо никой не е забелязал? Защо са мълчали тогава? Какво е означавала тогава тази мръсна шега с «бедния рицар»? Защо само тя, Лисавета Прокофиевна, е осъдена да се грижи за всички, всичко да забелязва и да отгатва, а другите да лапат мухи?“ и прочее, и прочее. Александра Ивановна беше отначало предпазлива и се задоволи да забележи, че ѝ се вижда доста правилна мисълта на баща ѝ, че обществото може да погледне с добро око на една женитба на княз Мишкин с някоя от дъщерите Епанчини. Малко по малко тя се разгорещи и даже прибави, че князът съвсем не е „глупчо“ и никога не е бил такъв, а колкото до общественото му положение — никой още не знае по какво ще преценяват след няколко години значението на един порядъчен човек в Русия: по предишните му безусловни успехи в службата ли, или по нещо друго? На всичко това майка ѝ веднага отговори рязко, че Александра е „свободомислеща и че за всичко това е виновен техният проклет женски въпрос“. Половин час след това тя отиде в града, а оттам на Каменния остров, за да види Белоконская, която като че ли за проклетия се намираще по това време в Петербург, но се канеше скоро да си замине. Белоконская беше кръстница на Аглая.

„Старата“ Белоконская изслуша всичките трескави и отчаяни признания на Лисавета Прокофиевна, но ни най-малко не се трогна от сълзите на обърканата майка, дори я погледна подигравателно. Тя беше страшна деспотка; не допускаше равенство в отношенията си с другите, дори ако те бяха нейни стари приятели, а на Лисавета

Прокофиевна гледаше решително като на свое protégée, както и преди тридесет и пет години, и никак не можеше да се помири с нейния рязък и самостоятелен характер. Тя забеляза между другото, че „всички те, изглежда, са преувеличили по стар навик нещата и са направили от мухата слон; че колкото и внимателно да е слушала, не е могла да се убеди, че наистина у тях е станало нещо сериозно; не е ли по-добре да почакаат, за да видят какво ще стане; според нея князът е почтен момък, макар и болен, чудноват и твърде незначителен. Най-лошото е, че той открито поддържа любовница“. Лисавета Прокофиевна много добре разбра, че Белоконская е малко сърдита зарад неуспеха на Евгений Павлович, препоръчан от нея. Тя се върна в Павловск още по-ядосана, отколкото беше на тръгване, и веднага си го изкара на всички, главно, задето „са полудели“, че абсолютно никой не върши работите си така, както ги вършат те. „Защо са се разбързали така? Какво е станало? Колкото и да търся, не мога да намеря, че наистина нещо е станало! Почакайте, за да видите какво ще излезе! Какво ли не може да мине през ума на Иван Фьодорович! Защо ще правим от мухата слон?“ И прочее, и прочее.

ЗаклЮчението беше, че трябва да се успокоят, да гледат хладнокръвно на положението и да чакат. Но уви, спокойствието не трая и десет минути. Първият удар на това хладнокръвие бе нанесен от разказа за това, което се беше случило, докато майката беше отишла на Каменния остров. (Посещението на Лисавета Прокофиевна у княгиня Белоконская стана на другата сутрин, след като князът ходи у тях предната вечер след полунощ, като смяташе, че няма още десет часът.) На нетърпеливите въпроси на майка си сестрите отговаряха доста подробно, като казаха преди всичко, че „нищо не се е случило в нейно отсъствие“; идвал князът, но Аглая го накарала да чака много, около половин час, преди да се яви, и щом дошла, веднага му предложила да играят на шах; князът не разбирал нищо от тая игра и Аглая веднага го надвила; тя се развеселила много, страшно го закачала, задето не знае да играе, и така му се смяла, че било просто жално да се гледа князът. След това му предложила да играят на карти, на трупа. Но този път станало обратното: князът бил толкова силен в тази игра, че играел като... като професор, като истински майстор; Аглая и шмекерувала, и картите си сменяла, и пред очите му крадяла взятки, но все пак оставала излъгана във всяка игра, пет пъти поред. Аглая страшно се

ядосала, изгубила дори всякакво самообладание; наговорила на княза такива обидни и дръзки думи, че той престанал да се смее и цял побледнял, когато накрая тя му казала, че „кракът ѝ няма да стъпи в тая стая, докато той седи в нея, и че е истинско безсрамие от негова страна да идва у тях, и то нощем, подир полунощ, *след всичко, което се е случило*“. При тези думи тя тръшна вратата и излязла. Князът си отишъл така, сякаш се връща от погребение, въпреки всички техни опити да го утешат. Четвърт час след това Аглая слязла от горния етаж на терасата, и то с такава бързина, че даже нямала време да си изтрие очите, в които личали следи от сълзи; тя дотърчала, защото Коля донесъл един таралеж. Всички почнали да разглеждат таралежа; като запитали Коля, той им обяснил, че таралежът не е негов, но че другарят му Костя Лебедев, също гимназист, и той го купили заедно с една брадва от един селянин, когото преди малко срещнали; Костя останал на улицата, защото се срамувал да влезе с брадвата. Селянинът отначало продавал само таралежа и им взел за него петдесет копейки, но те го предумали да им продаде и брадвата, защото им трябвала, пък и тя била много хубава. Изведнъж Аглая почнала да моли настойчиво Коля да ѝ продаде веднага таралежа и така се распалила, че дори го нарекла „мил“. Той дълго време не се съгласявал, но най-сетне не издържал и повикал Костя Лебедев, който наистина се качил с брадвата в ръка и много засрамен. Ала сега изведнъж се разкрило, че таралежът, съвсем не е техен, а принадлежи на някакво трето момче Петров, който им дал пари, за да му купят от някакво четвърто момче „Историята“ от Шлосер^[1], която то продавало евтино, понеже имало нужда от пари; те тръгнали да купят книгата, но не могли да устоят на изкушението и купили таралежа, така че вместо „Историята“ на Шлосер те носят сега на Петров таралежа и брадвата. Но Аглая настоявала така упорито, че най-после те отстъпили и ѝ продали таралежа. Щом станал неин, Аглая го нагласила с помощта на Коля в една плетена кошничка, покрила го със салфетка и замолила Коля да го занесе веднага, без да се отбива никъде, на княза с молба да го приеме от нейно име в „знак на най-дълбоко уважение“. Коля се съгласил на драго сърце и обещал да го занесе, но побързал да запита какво значи този подарък и какво символизира таралежът. Аглая му отговорила, че това не е негова работа. Той възразил, че е убеден, че тук се крие някаква алегория. Аглая се разсърдила и му казала

троснато, че той е хлапе и нищо повече. Коля веднага отвърнал, че ако не уважава в нея жената и най-вече своите убеждения, тутакси би ѝ доказал, че знае да отговори на подобна обида. Накрая впрочем Коля все пак с възторг тръгнал да занесе таралежа, а след него тичал и Костя Лебедев; когато видяла, че Коля размахва доста силно кошничката, Аглая не се стърпяла и му извикала от терасата: „Миличък Коля, гледайте, моля ви се, да не го изтърсите!“ — като че не се бе карала преди малко с него; Коля се спрял и също така като че и той не се бе карал, извикал с най-голяма готовност: „Не, няма да го изтърся, Аглая Ивановна. Бъдете напълно спокойна!“ — и хукнал пак презглава. Аглая прихнала да се смее и изтичала в стаята си извънредно доволна и цял ден след това била много весела.

Тези новини съвсем объркаха Лисавета Прокофиевна. Че какво има в тях, ще рече човек. Но какво да правиш — такова настроение, види се, ѝ беше дошло. Тревогата ѝ беше прекомерно голяма, и то главно поради таралежа; какво означава той? Няма ли тук нещо уговорено? Някакъв скрит смисъл? Но какво иска да каже? Не е ли това нещо като телеграма? Отгоре на всичко нещастният Иван Фьодорович, който се случи на разпита на дъщерите, съвсем обърка работата с отговора си. Според него тук нямаше никаква телеграма. „Таралежът си е просто таралеж — каза той, — какво друго може да означава освен приятелство, забравяне на обидите и помирение, с една дума, всичко това е лудория, но във всеки случай невинна и извинителна.“

Нека отбележим в скоби, че той бе напълно отгатнал. Върнал се в къщи, след като бе осмян и изгонен от Аглая, князът седеше вече от половин час, потънал в най-мрачно отчаяние, когато ненадейно дойде Коля с таралежа. Веднага небето се проясни; князът сякаш възкръсна от мъртвите; той разпитваше Коля, чакаше трескаво всяка негова дума, задаваше по десет пъти един и същ въпрос, смееше се като дете и час по час стискаше ръцете на двете момчета, които също се смееха и го гледаха радостно. Излизаше, значи, че Аглая прощава и князът може да отиде пак при нея още тази вечер, а за него това беше не само най-важното, то беше всичко.

— Какви деца сме още ние, Коля! И... и... колко е хубаво, че сме деца! — извика най-после той в опиянението си.

— Чисто и просто тя е влюбена във вас, княже, и нищо повече!
— авторитетно и многозначително отговори Коля.

Князът се изчерви, но този път не каза нито дума, а Коля само се смееше и пляскаше с ръце; след един момент се разсмя и князът, а после чак до вечерта всеки пет минути поглеждаше часовника си, за да види колко време е минало и колко му остава да чака до вечерта.

Настроението стигна върховния момент: Лисавета Прокофиевна най-после не издържа и преживя една нервна криза. Въпреки всички възражения на съпруга и дъщерите си, тя прати да повикат веднага Аглая, за да ѝ зададе един последен въпрос и да получи от нея ясен и решителен отговор. „Веднъж завинаги да турим край на тая работа, да свалим тоя товар от гърба си и повече да не говорим за това! — каза тя. — Иначе няма да доживея до довечера!“ И едва сега всички разбраха до каква задънена улица бяха стигнали нещата. Нищо не можаха да изтръгнат от Аглая — тя се престори на учудена, на възмутена, после взе да се смее и подиграва на княза и на всички, които я разпитваха. Лисавета Прокофиевна легна в кревата и се яви отново в часа за чай, по времето, когато се надяваха да дойде князът. Тя го очакваше с трепет и когато той пристигна, насмалко не я хвана истерия.

А и князът влезе плахо, едва ли не пипнешком, като се усмихваше странно и заглеждаше всички в очите, сякаш ги питаше защо Аглая я няма в стаята: щом забеляза отсъствието ѝ, веднага се уплаши. Тази вечер бяха семейно, нямаше външен човек. Княз Шч. беше все още в Петербург във връзка с работите, възникнали след смъртта на вуйчото на Евгений Павлович. Лисавета Прокофиевна съжаляваше за неговото отсъствие. „Поне той да беше тук, та да чуем какво ще каже.“ Иван Фьодорович седеше с необикновено угрижена физиономия; сестрите на Аглая бяха сериозни и като че ли се бяха надумали да мълчат. Лисавета Прокофиевна не знаеше как да започне разговора. Изведнъж тя изля енергично възмущението си върху железниците и погледна княза с израз на предизвикателство.

Уви! Аглая все още не идваше и князът се чувствуваше загубен. Смутен и едва мънкащ, той се опита да изрази мнението, че би било много полезно да се подобри железопътната мрежа, но Аделаида изведнъж избухна в смях и той пак си глътна езика. В този именно момент влезе Аглая спокойно и важно, поклони се на княза точно по етикета и тържествено зае най-личното място на кръглата маса. Тя

погледна въпросително княза. Всички разбраха, че е настъпил моментът за разрешаване на всички недоразумения.

— Получихте ли таралежа ми? — твърдо и почти сърдито попита тя.

— Получих го — отговори князът, като се червеше и примираше.

— В такъв случай обяснете ни веднага какво мислите по това? Необходимо е за спокойствието на мама и на цялото ни семейство.

— Слушай, Аглая... — разтревожи се изведнъж генералът.

— Това, това вече минава всякаква граница! — веднага прибави уплашено Лисавета Прокофиевна.

— Тук няма никаква граница, татам — отговори бързо и строго Аглая. — Аз пратих днес на княза един таралеж и искам да знам мнението му. Какво ще кажете, княже?

— Тоест какво мнение, Аглая Ивановна?

— За таралежа.

— Тоест... аз мисля, Аглая Ивановна, че вие желаете да узнаете как съм приел... таралежа... или по-точно как съм погледнал... на тази пратка... на таралежа, тоест... в такъв случай аз предполагам, че... с една дума...

Той се задъха и млъкна.

— Добре де, не казахте много нещо — поде Аглая след около пет секунди. — Добре, съгласна съм да оставим таралежа; но аз се много радвам, че мога най-после да туря край на всички натрупали се недоразумения. Позволете ми най-после да чуя от вашата уста: имате ли намерение да ми направите предложение за женитба, или не?

— Ах, Господи! — извика неволно Лисавета Прокофиевна.

Князът трепна и залитна; Иван Фьодорович се вкамени; сестрите на Аглая свъсиха вежди.

— Недейте лъга, княже, кажете истината. Зарад вас не ме оставят на мира с разни разпитвания; а имат ли те някакво основание? Кажете!

— Аз не съм ви правил предложение за женитба, Аглая Ивановна — отговори князът, като изведнъж се оживи, — но... вие самата знаете колко ви обичам и вярвам във вас... дори в този момент...

— Аз ви питах: искате ли ръката ми, или не?

— Искам я — отвърна князът със сподавен глас.

Между присъстващите настъпи голямо раздвижване.

— Всичко това не става така, мила моя — заяви Иван Фьодорович силно развълнуван, — това... това е почти невъзможно, ако тъкмо това искаш да постигнеш.

Глаша... Извинете, княже, извинете, драги мой!... Лисавета Прокофиевна! — обърна се той към съпругата си за помощ. — Би трябвало... да разгледаме подробно...

— Аз се отказвам, отказвам се! — замаха с ръце Лисавета Прокофиевна.

— Но позволете, татан, и аз да си кажа думата; нали и аз имам глас в тази работа: това е един решителен момент от моя живот (Аглая се изрази точно така) и аз искам сама да узная и освен това се радвам, че ви имам всички за свидетели... Позволете да ви попитам, княже, по какъв начин смятате да осигурите моето щастие, ако „имате такива намерения“?

— Наистина не знам как да ви отговоря, Аглая Ивановна; какво може да се отговори на подобен... въпрос? Пък и... необходимо ли е?

— Вие ми изглеждате смутен и потиснат; починете си малко и съберете нови сили; изпийте една чаша вода; впрочем ей сега ще ви поднесат чай.

— Аз ви обичам, Аглая Ивановна, много ви обичам; само вас обичам и... не се шегувайте, моля ви се, много ви обичам.

— Ала все пак въпросът е важен; ние не сме деца и трябва да погледнем на него сериозно... Помъчете се сега да ни обясните какво съдържа вашето състояние?

— Ех и ти, Аглая. Какво говориш! Не става така, не бива... — уплашено избъбри Иван Фьодорович.

— Какъв позор! — пошепна доста високо Лисавета Прокофиевна.

— Тя е луда! — със същия тон прибави Александра.

— Състоянието ми... тоест парите? — учуди се князът.

— Точно така.

— Аз имам... аз имам сега сто тридесет и пет хиляди — избърбори князът, изчервявайки се.

— Само толкова? — учуди се искрено Аглая, без ни най-малко да се изчерви. — Впрочем няма голямо значение; особено ако се живее икономично... Смятате ли да заемете някаква служба?

— Исках да държа изпит за домашен учител...

— Отлична идея; това ще увеличи, разбира се, нашите доходи. Мислите ли да ставате камерюнкер?

— Камерюнкер? Никога не съм мислил за това, но... Този път двете сестри не се стърпяха и прихнаха да се смеят. От дълго време вече Аделаида бе забелязала в потръпващото лице на Аглая признаците на един буен и неудържим смях, който тя засега се мъчеше да потуши. Аглая се опита да погледне заплашително разсмелите се сестри, но не можа да се сдържи нито секунда повече и се заля в бесен, почти истеричен смях; най-после тя скочи и излезе тичешком от стаята.

— Знаех си аз, че всичко това е само шега и нищо повече! — извика Аделаида. — Предвиждах го още от началото, когато прати таралежа.

— Не, това вече няма да позволя, няма да го позволя! — кипна изведнъж от гняв Лисавета Прокофиевна и тръгна бързо подир Аглая. След нея начаса изтичаха и сестрите. В стаята останаха князът и бащата на семейството.

— Това, това... би ли могъл да си представиш подобно нещо, Лев Николаич? — извика рязко генералът, без сам да разбира, изглежда, какво иска да каже. — Не, сериозно, сериозно ти казвам!

— Виждам, че Аглая Ивановна се подиграва с мене — отговори тъжно князът.

— Почакай, драги; аз ще отида при тях, а ти почакай... защото... Обясни ми поне ти, Лев Николаич, поне ти, как стана всичко това и какво значи то в цялата му, така да се каже, същност? Съгласи се, драги, че аз съм бащата; но тъкмо защото съм баща, нищо не разбирам; ето защо обясни ми поне ти!

— Аз обичам Аглая Ивановна; тя го знае и... струва ми се, отдавна го знае.

Генералът вдигна рамене.

— Странно, странно... и много ли я обичаш?

— Много я обичам.

— Странно, всичко това ми се вижда странно. Искам да кажа, подобна изненада, подобен светкавичен удар... Да ти кажа ли, скъпи приятелю, мене не ме интересува състоянието ти (макар че го смятах за по-голямо), но... щастието на дъщеря ми... най-после... способен ли си ти, така да се каже, да й създадеш това... щастие? И... и... какво

е това: шега ли е от нейна страна, или истина? Тоест не от твоя, а от нейна страна?

В този момент зад вратата се чу гласът на Александра Ивановна: тя викаше баща си.

— Почакай, драги, почакай! Почакай и размисли, аз ей сега ще се върна... — каза той припряно и почти уплашен изтича в стаята, отдето го беше повикала Александра.

Намери съпругата и дъщеря си прегърнати и облени в сълзи. Това бяха сълзи на щастие, на умиление и на помирение. Аглая целуваше ръцете, страните, устните на майка си; двете жени горещо се прегръщаха.

— Ето, Иван Фьодорович, погледни я сега, това е тя, това е цялата тя! — каза Лисавета Прокофиевна.

Аглая отдръпна от гърдите на майка си своето щастливо и разплакано лице, погледна баща си, изсмя се високо, спусна се към него, прегърна го силно и няколко пъти го целуна. След това се хвърли пак към майка си, скри съвсем лице на нейните гърди, за да не я вижда никой, и веднага пак заплака. Лисавета Прокофиевна я покри с края на шала си.

— Така ли, така ли ни измъчваш ти, жестоко мое момиче! — продума тя, но този път с израз на радост и сякаш дишаше вече по-свободно.

— Жестока! Да, жестока! — извика изведнъж Аглая. — Лоша! Разглезена! Кажете го на татко. О, та той бил тук. Татко, вие сте тук? Слушайте! — разсмя се тя през сълзи.

— Мила моя, идол мой! — извика генералът, като цял сияеше от щастие и целуваше ръката на дъщеря си. (Тя не я отдръпваше.) — Значи, ти обичаш този... млад човек?...

— Не, не, не! Не мога да понасям... вашия млад човек, не мога да го понасям! — изведнъж кипна Аглая и вдигна глава. — И ако вие, татко, още веднъж се осмелите да ми кажете това... говоря ви сериозно: чувате ли, сериозно ви говоря!

И тя наистина говореше сериозно: цяла се беше изчервила и очите ѝ блестяха. Бащата се уплаши и млъкна, а зад Аглая Лисавета Прокофиевна му направи знак и той разбра, че той значеше: „Не я разпитвай.“

— Щом е така, ангел мой, ще бъде, както ти искаш, воля твоя; но той чака там съвсем сам; не трябва ли деликатно да му се даде да разбере да си върви?

На свой ред генералът смигна на Лисавета Прокофиевна.

— Не, не, това вече е излишно; особено ако бъде „деликатно“; идете при него сам; аз ще дойда веднага след вас. Искам да помоля този млад човек... за извинение, задето го оскърбих.

— И то тежко го оскърби — сериозно потвърди Иван Фьодорович.

— Тогава... по-добре вие останете тук, аз ще отида отначало сама, а вие елате веднага след мене, още сега; така е за предпочитане.

Тя беше вече до вратата, когато изведнъж се върна.

— Ще се разсмя! Ще умра от смях! — заяви тъжно тя.

Но миг след това се извърна и изтича при княза.

— Какво значи всичко това? Как мислиш ти? — попита набързо Иван Фьодорович.

— Страх ме е да го кажа — също така бързо отвърна Лисавета Прокофиевна, — но според мене работата е ясна.

— И според мене. Ясна като ден. Тя го обича.

— Малко е да се каже, че обича — влюбена е! — обади се Александра Ивановна. — Само че в него ли намери?

— Бог да я благослови, щом ѝ е такава съдбата! — набожно се прекръсти Лисавета Прокофиевна.

— Значи, съдба — потвърди генералът, — а от съдбата си не можеш избяга.

И всички отидоха в гостната, дето ги очакваше нова изненада.

Аглая не само не се разсмя, когато се приближи до княза, както се боеше, но дори едва ли не плахо му каза:

— Простете на глупавото, лошо, разглежено момиче (тя му взе ръката) и бъдете уверен, че ние всички безкрайно ви уважаваме. А ако аз се осмелих да се подиграя на вашето прекрасно... хубаво простодушие, простете ми, както се прощава на едно дете за лудорията му; извинете, че аз настоявах за една глупост, която не може да има, разбира се, ни най-малки последици...

Аглая произнесе последните думи с особено натъртване.

Бащата, майката и сестрите бяха влезли в гостната тъкмо навреме, за да видят и чуят всичко това и всички останаха смаяни от

фразата: „за една глупост, която не може да има ни най-малки последици“, а още повече от сериозния тон, с който Аглая я беше казала. Всички се спогледаха въпросително; НО князът не разбра, изглежда, смисъла на тези думи и беше донемайкъде щастлив.

— Защо говорите така — смънка той, — защо... искате... извинение...

Той искаше дори да прибави, че не е достоен да го молят за извинение. Кой знае, може би и той бе забелязал смисъла на фразата за „глупостта, която не може да има ни най-малки последици“, но понеже беше странен човек, може би се зарадва на тези думи. Несъмнено за него беше вече върховно блаженство самата мисъл, че пак ще ходи свободно при нея, че ще му позволят да приказва с нея, да седи с нея, да се разхожда с нея и, кой знае, той би се задоволил може би само с това за през цял живот! (Тъкмо от това задоволство се боеше, изглежда, и Лисавета Прокофиевна в душата си; тя го отгатваше; от много неща се боеше тя в душата си, но не беше способна да ги изрази.)

Мъчно е да се опише колко много се оживи и ободри тази вечер князът. Той беше толкова весел, че неговата веселост се предаваше и на тези, които го гледаха така казваха после сестрите на Аглая. Той се разприказва, а това не беше му се случвало от шест месеца насам, от оная сутрин, когато се запозна с Епанчини; а след връщането си в Петербург той беше явно и нарочно мълчалив; неотдавна бе казал пред всички на княз Шч., че трябва да пази мълчание, защото няма правото да опощява мисълта със своя начин на изразяване. Почти само той говори през цялата тази вечер и ясно, радостно и подробно отговаряше на въпросите. Ала нищо в думите му не издаваше любовните му чувства. Това бяха едни такива сериозни, понякога дори неразбираеми мисли. Той изложи също някои свои възгледи и лични, съкровени наблюдения, така че всичко щеше да изглежда смешно, ако не беше изразено с „избрани думи“, както се съгласиха по-късно всички присъстващи. Макар генералът да обичаше сериозните теми за разговор, но и той, и Лисавета Прокофиевна намериха, че в приказките на княза има твърде много ученост и затова към края на вечерта дори се умърлушиха. Впрочем князът толкова се оживи към края, че разправи няколко много смешни анекдота, на които той самият пръв се смееше, така че другите се смяха повече на неговия радостен смях,

отколкото на самите анекдоти. Колкото до Аглая, тя не си отвори устата почти цялата вечер; затова пък слушаше жадно Лев Николаевич и дори не толкова го слушаше, колкото го гледаше.

— Само как го гледа, очите си не сваля от него; зяпнала го в устата, думичка да не пропусне! — казваше по-късно Лисавета Прокофиевна на своя съпруг. — А кажеш ли й, че го обича, очите ти ще издере!

— Какво да се прави — съдба! — вдигна рамене генералът и дълго още повтаряше тази своя любима думичка. Ще прибавим, че като на делови човек на него не му хареса в много отношения сегашното положение на нещата, а главно — липсата на яснота; но засега той бе решил да мълчи и да гледа... в очите Лисавета Прокофиевна.

Радостното настроение на семейството не трая дълго. Още на другия ден Аглая се спречка пак с княза и така беше през всеки следващ ден. По цели часове тя вземаше княза на смях и се държеше с него почти като с шут. Наистина те прекарваха понякога по един-два часа в градинската беседка, но за забелязване бе, че през това време князът почти винаги четеше на Аглая вестници или някоя книга.

— Знаете ли — прекъсна го тя един ден, когато той четеше вестник, — забелязала съм, че вие сте страшно необразован; ако ви запитат, нищо не знаете както трябва: нито каква е била тази личност, нито кога е станало това събитие, нито в кое съчинение е казано това? Вие сте много жалък.

— Казвал съм ви, че нямам голямо образование — отговори князът.

— Че какво имате тогава? Как мога да ви уважавам след всичко това? Продължавайте четенето или по-добре стига вече, спрете.

И същата вечер тя пак направи нещо, което се видя на всички много загадъчно. Върна се княз Шч., Аглая беше много любезна с него и го разпитва на дълго за Евгений Павлович. (Княз Лев Николаевич още не бе дошъл.) Неочаквано княз Шч. си позволи да направи един намек за „новата и близка промяна в семейството“, като спомена за няколкото думи, които изтървала Лисавета Прокофиевна, че може би ще трябва да се отложи пак сватбата на Аделаида, за да направят двете сватби заедно. Невъзможно е да се опише как избухна Аглая зарад „всичките тези глупави предположения“; между другото тя се изтърва

и каза, че „няма още намерение да замести любовницата на когото и да било“.

Тези думи смаяха всички, но най-вече родителите ѝ. В едно тайно съвещание с мъжа си, Лисавета Прокофиевна настоя, че трябва да имат решително обяснение с княза по въпроса за Настасия Филиповна.

Иван Фьодорович се кълнеше, че всичко това е само една „неразумна постъпка“ на Аглая, която се дължи на нейната „свенливост“; че ако княз Шч. не заприказвал за сватбата, тя нямало да постъпи така, защото знае, и то положително, че всичко това е само клевета на лоши хора и че Настасия Филиповна ще се омъжи за Рогожин; той прибави, че князът не е замесен в тая работа и че връзката, която му приписват, не съществува и дори никога не е съществувала, ако трябва да се каже цялата истина.

А князът все пак от нищо не се смущаваше и продължаваше да блаженствува. Разбира се, и той забелязваше понякога израз на тъга и нетърпение в очите на Аглая, но приписваше този израз на нещо съвсем друго и този мрачен облак се разпръсваше от само себе си. Убедеше ли се веднъж, нищо не можеше да го разколебае. Може би беше твърде много спокоен; такова беше поне впечатлението на Иполит, който го срещна веднъж случайно в парка.

— Е, не бях ли прав, когато ви казах тогава, че сте влюбен — започна той, като се приближи до княза и го спря. Князът му протегна ръка и го поздрави е „хубавия му вид“. Сам болният, изглежда, се чувствуваше ободрен, което се случва така често с охтичавите.

Той се бе приближил до княза само за да го жегне някак, задето изглежда щастлив, но веднага се обърка и заприказва за себе си. Почна да се оплаква надълго и нашироко, и то доста несвързано.

— Няма да повярвате — заключи той — до каква степен всички там са раздразнителни, дребнави, егоисти, суетни, посредствени; ще повярвате ли, че те ме приеха при изричното условие колкото се може по-скоро да умра и сега са просто побеснели, дето не умирам, а напротив, чувствавам се по-добре. Каква комедия! Басирам се, че вие не ми вярвате!

Князът не рачи да възрази.

— Понякога дори ми идва мисълта да се преместя наново у вас — небрежно прибави Иполит. — Значи, вие не смятате, че са способни

да приемат един човек при условие той непременно и колкото се може по-скоро да умре?

— Аз мислех, че те са ви поканили с някакви други намерения.

— Охо! Съвсем не сте толкова прост, колкото разправят за вас! Не му е дошло още времето, иначе бих ви разкрил някои неща за този Ганечка и за надеждите, които храни. Подбиват ви почвата, княже, безмилостно я подбиват, и дори е жалко, че сте толкова спокоен. Но уви — вие не можете да бъдете друг!

— Гледай ти за какво сте ме зажалили! — засмя се князът. — Ще рече, според вас аз щях да бъда по-щастлив, ако бях по-неспокоен?

— По-добре е човек да бъде нещастен, но да знае, отколкото да е щастлив и да живее като... глупак. Вие май никак не вярвате, че имате съперници и... от оная страна?

— Вашите думи за съперничество са малко цинични, Иполит; съжалявам, че нямам правото да ви отговоря. Колкото до Гаврила Ардалионович, сам ще се съгласите, че той мъчно може да запази спокойствие след всичко, което загуби, ако само знаете поне отчасти работите му. Струва ми се, че е за предпочитане да се погледне на нещата от тази страна. Той има още време да се промени; тепърва му предстои да живее, а животът е така богат... впрочем... впрочем — загуби нишката князът, — колкото до това, че ми подривали почвата... аз даже не разбирам за какво говорите; по-добре да оставим този разговор, Иполит.

— Да го оставим засега; толкова повече, че вие не можете да покажете благородството си. Да, княже, за вас е необходимо сам да пипнете с пръста си, но и тогава дори няма да повярвате, ха-ха! Но кажете ми, не ме ли презирате сега дълбоко?

— Защо? Затова ли, че сте страдали и страдате повече от нас?

— Не, а задето съм недостоен за страданието си.

— Който е могъл да страда повече от другите, значи, е достоен да страда повече. Когато Аглая Ивановна прочете вашата „Изповед“, пожела да ви види, но...

— Отлага... невъзможно й е, разбирам, разбирам... — прекъсна го Иполит, сякаш за да отклони по-скоро разговора. — Сетих се, казват, че вие сте й чели на глас цялата тази галиматия; наистина тя беше написана и... направена в бълнуване. И не разбирам как човек може да бъде толкова — не казвам жесток (това би било унижително за

мене), но детски суетен и отмъстителен, за да ме укорява за тази „Изповед“ и да си служи с нея като с оръжие против мене! Не се безпокойте, аз не говоря за вас...

— Но аз съжалявам, че вие се отказвате от тази тетрадка, Иполит, от нея лъха искреност, и знаете ли, че дори най-смешните ѝ пасажки, а те са много (Иполит се намръщи силно), са изкупени със страданието, защото да правиш такива признания в тях, е било също страдание и... може би голяма смелост. Мисълта, която ви е подтиквала, без друго се е вдъхновявала от благородно чувство, каквато ще и външна форма да вземал. Колкото повече мисля по това, толкова по-ясно ми става, кълна ви се. Аз не ви осъждам, казвам ви мнението си и съжалявам, че тогава мълчах...

Иполит се изчерви. Мина му за момент през ума, че князът играе комедия и му готви примка, но като се вгледа в лицето му, не можа да не повярва в искреността му; лицето му се проясни.

— А ето че все пак трябва да се мре! — каза той, като насмалко не прибави: „Човек като мене!“ — И можете да си представите как ми досажда вашият Ганечка; хрумнало му да ми възразява, че между слушателите на моята „Изповед“ може би трима-четирима ще умрат преди мене! Гледай ти! Той мисли, че това е утешение за мене, ха-ха! Първо, те още не са умрели; а и дори да бяха умрели тези хора, какво утешение ще бъде за мене, съгласете се! По себе си съди; впрочем той отиде още по-далече, сега просто ме обижда, като казва, че почтеният човек в подобен случай умира мълчаливо и че в цялата тази работа от моя страна е имало само егоизъм! Тъй ли! Не, у него има егоизъм! Каква изтънченост или по-скоро какъв груб егоизъм имат тези хора, без обаче да могат да го забележат!... Чели ли сте, княже, за смъртта на някой си Степан Глебов^[2] в осемнадесети век? Случайно го прочетох вчера...

— Кой е бил този Степан Глебов?

— Той е бил набучен на кол при царуването на Петър.

— Ах, Боже мой, знам го! Седял е набучен петнадесет часа, в голям студ, наметнат с шуба, и е умрял, като е проявил необикновено голяма душевна сила; как не, чел съм... Е, та какво?

— Господ дава такава смърт на някои хора, но не на нас! Вие може би смятате, че аз не съм способен да умра като Глебов?

— О, съвсем не — смути се князът, — исках само да кажа, че вие... тоест не исках да кажа, че вие не бихте приличали на Глебов, но... че вие... по-скоро бихте били в онези времена...

— Сецям се: Остерман^[3], а не Глебов — нали това искахте да кажете?

— Какъв е този Остерман? — учуди се князът.

— Остерман, дипломатът Остерман, съвременникът на Петър Велики — смотоледи Иполит, като изведнъж малко се обърка. Настъпи известно недоумение.

— О, не! Не исках да кажа това — каза провлечено князът, след като помълча малко, — вие, струва ми се... никога не бихте могли да бъдете Остерман.

Иполит сбръчка вежди.

— Впрочем аз ще ви кажа защо мисля така — побърза да прибави князът, като явно желаше да поправи впечатлението, — защото тогавашните хора (кълна ви се, това винаги ме е учудвало) като че ли съвсем не са били като сегашните, народът не е бил същият като сега, в нашия век, като че ли друг е бил човешкият род... Тогава хората са били някак с една идея, а сега са по-нервни, по-развити, по-чувствителни, някак с две, с три идеи едновременно... Днешният човек е с по-широки разбирания — и, кълна ви се, тъкмо това му пречи да бъде цялостен като в онези векове... Аз... мислех само за това, когато го казах, а не...

— Разбирам; бързате сега да ме утешите зарад наивността, с която не се съгласихте с мене, ха-ха! Вие сте същинско дете, княже. Но аз забелязвам, че вие всички гледате на мене като на... порцеланова чаша... Нищо, нищо, аз не се сърдя. Във всеки случай нашият разговор излезе много смешен; вие сте понякога същинско дете, княже. Да знаете обаче, че аз бих предпочел да бъда нещо по-добро, отколкото Остерман; не си струва да възкръсваш от мъртвите, за да станеш Остерман... Впрочем аз виждам, че трябва да умра колкото се може по-скоро, иначе аз сам... Оставете ме. Довиждане! Нейсе, добре, кажете ми вие самият какво мислите: как е най-добре да умра?... За да излезе колкото се може... по-добродетелно? Хайде, кажете!

— Минете покрай нас и ни простете нашето щастие! — каза с тих глас князът.

— Ха-ха-ха! Така си и мислех! Без друго очаквах нещо подобно!
Ала вие, ала вие... Нейсе! Красноречиви хора! Довиждане, довиждане!

[1] ... купили му... „Историята“ от Шлосер... — Шлосер Фридрих (1776–1861) — немски буржоазен историк. Неговата „Световна история“ (1844–1856) почнала да излиза на руски през 1868 година. За доказателство, че Достоевски е чел „Историята“ на Шлосер, служи изпратената му през 1862 г. сметка на книжарницата на А. Ф. Базунов (Л. П. Гроссман, *Жизнь и труды Ф. М. Достоевского*, „Academia“, М.-Л., 1935, стр. 116). ↑

[2] Глебов Степан Богданович (ок. 1672–1718) — любовник на първата жена на Петър I Евдокия Лопухина. През 1718 година след жестоки мъчения бил осъден на смърт; на 15 март 1718 година на Червения площад бил набучен на кол и умрял след четиринадесет часа. Достоевски научил за съдбата на Глебов от т. VI на „История на царуването на Петър Велики“ от Н. Г. Устрялов (1859). ↑

[3] Остерман Андрей Иванович (Хенрих-Йохан, 1686–1747) — руски държавник, дипломат. ↑

VI

Новината, която Варвара Ардалионовна съобщи на брат си, беше съвсем точна: вечерта щеше да има гости във вилата на Епанчини и очакваха да видят между тях Белоконская; гостите бяха поканени за него ден вечерта; все пак тя бе казала това малко по-сърдито, отколкото беше необходимо. Наистина решението да се поканят гости беше взето набързо и дори с едно съвсем излишно вълнение, и то тъкмо защото в това семейство „нищо не ставаше така, както другаде“. Всичко се обясняваше с нетърпеливостта на Лисавета Прокофиевна, която „не желаше повече да стои в неизвестност“, и с горещите трепети на двете родителски сърца за щастието на любимата им дъщеря. Освен това Белоконская наистина щеше скоро да си замине; а тъй като нейната протекция действително имаше голяма тежест в обществото и тъй като се надяваха, че тя ще се отнесе благосклонно към княза, родителите ѝ разчитаха, че „обществото“ ще приеме годеника на Аглая направо от ръцете на всесилната „старица“, така че и да имаше нещо необичайно в тази женитба, под такава протекция то няма да бие толкова на очи. Цялата работа беше там, че родителите не бяха способни да разрешат сами въпроса: „Има ли нещо необичайно в тази женитба и до каква степен? Или всичко е напълно естествено?“ Приятелското и откровено мнение на авторитетни и компетентни хора щеше да бъде от полза тъкмо в сегашния момент, когато поради държането на Аглая още нищо не беше решено окончателно. Във всеки случай рано или късно князът трябваше да бъде въведен в обществото, за което той нямаше никаква представа. С една дума, те имаха намерение да го „покажат“. Все пак вечерта се проектираше протичко; поканени бяха само „приятели на къщата“ в най-ограничен брой. Освен Белоконская очакваха една дама, жена на важен господин и сановник. От младите хора разчитаха едва ли не само на Евгений Павлович, който трябваше да придружава Белоконская.

Князът бе научил още преди три дни, че ще дойде Белоконская, но за поканените гости узна чак в самия ден. Естествено той забеляза угрижения вид на членовете на семейството и дори от някои смътни

намеци и неспокойни разговори с него разбра, че се боят за впечатлението, което той може да направи. Но у Епанчини, у всички без изключение, се беше създало мнението, че поради своята простота той съвсем не е способен сам да се досети колко много се тревожат те за него. Затова всички го гледаха с чувство на тревога. Той не отдаваше впрочем никакво значение на предстоящото събитие; съвсем за друго беше загрижен: всеки момент Аглая ставаше все по-капризна и помрачна — това го убиваше. Когато научи, че чакат и Евгений Павлович, той се зарадва много и каза, че отдавна желал да го види. Неизвестно защо тези думи не се харесаха никому; Аглая излезе ядосана от стаята и едва късно вечерта, минаваше единадесет, когато князът си вече отиваше, тя издебна един момент да му каже на изпращане няколко думи насаме.

— Бих искала да не идвате утре у нас целия ден, а да дойдете чак вечерта, когато ще се съберат вече всички тези... гости. Нали знаете, че ще имаме гости?

Тя каза тези думи нетърпеливо и подсилено сурово; за пръв път говореше за тази „вечер“. И за нея също мисълта за гостите беше почти непоносима; всички го бяха забелязали. Може би ѝ се искаше ужасно да се скара по тоя повод с родителите си, но я въздържа чувството за гордост и свенливост. А князът веднага разбра, че и тя се бои за него (но не иска да го признае) и изведнъж сам се изплаши.

— Да, поканен съм — отговори той.

Тя явно се стесняваше да продължи.

— Може ли да се говори с вас сериозно? Поне веднъж в живота ви? — изведнъж се разсърди тя много, без да знае защо и без да може да се владее.

— Може, аз ви слушам; много се радвам — смотолеви князът.

Аглая помълча около минута и започна с нескривано отвращение:

— Не исках да споря с тях по този въпрос; има случаи, когато не можеш да ги убедиш. Винаги са ме отвращавали някои правила за държане в обществото, на които понякога татат се подчинява. Не говоря за татко, от него няма какво да се иска. Матан, разбира се, е благородна жена; опитайте се да ѝ предложите нещо безчестно и ще видите. А пък пред тази... смет — се прекланя! Не говоря за Белоконская; лоша старица и с лош характер, но умна и знае да ги

държи всичките в ръцете си — поне за това я бива. О, каква низост! И това е смешно: ние винаги сме били хора от средна ръка, от най-средната, каквато може да има — какво ще се пъхаме в това висше общество? И сестрите ми ги избива натам; княз Шч. им обърка главата на всичките. Защо вие се радвате, че ще дойде и Евгений Павлич?

— Слушайте, Аглая — каза князът, — струва ми се, че вие много се страхувате да не загазя утре... в това общество?

— Да се страхувам? За вас? — изчерви се цялата Аглая. — Защо да се страхувам за вас, ако ще би... ако ще би и съвсем да се посрамите? Какво ме интересува? И как можете да употребявате такива думи? Какво значи „да загазя“? Това е лоша, просташка дума.

— Това е... ученическа дума.

— Е да, ученическа дума! Лоша дума! Вие имате май намерение да говорите утре все такива думи. Потърсете у дома си в речника още такива думи: ей, че успех ще имате! Жалко, че вие знаете, струва ми се, да се представите добре; къде сте научили това? Ще можете ли също да вземете и изпиете прилично една чаша чай, когато погледите на всички ще бъдат насочени нарочно към вас?

— Смятам, че ще мога.

— Жалко; иначе бих се посмяла. Строшете поне китайската ваза, която е в гостната! Тя струва скъпо: моля ви се, строшете я; тя е подарък, мама ще си загуби ума и ще се разплаче пред всички — толкова държи за нея. Направете някое от тези движения, които винаги правите — ударете я и я счупете. Седнете нарочно близо до нея.

— Напротив, ще гледам да седна колкото се може по-далече: благодаря ви, че ме предупреждавате.

— Ще рече, предварително се боите от вашите жестикулации. Аз се обзалагам, че вие ще изберете някоя „тема“, ще заприказвате за нещо сериозно, научно, възвишено. Как всичко това ще бъде... прилично!

— Аз смятам, че то ще бъде глупаво... ако не е казано на място.

— Слушайте веднъж завинаги — не се стърпя най-после Аглая, — ако заприказвате за нещо подобно на смъртното наказание или за стопанското положение на Русия, или за това, че „красотата ще спаси света“, аз... разбира се, ще се забавлявам и ще се посмея много, но... предупреждавам ви отнапред да не ми се мяркате после пред очите! Слушайте: аз ви говоря сериозно! Този път вече ви говоря сериозно!

Наистина тя произнесе тази си заплаха със *сериозен* тон, дори в думите и в погледа ѝ се долавяше нещо необичайно, което по-рано князът не бе забелязвал никога и което, разбира се, не приличаше вече на шега.

— Ето на, вие така направихте, че сега аз непременно „ще запrikaзвам“ и може би... ще счупя... дори и вазата. Преди малко не се боях от нищо, а сега се боя от всичко. Непременно ще загазя.

— В такъв случай мълчете. Седнете и мълчете.

— Ще бъде невъзможно; сигурен съм, че от страх ще запrikaзвам и от страх ще строша вазата. Ще се строполя може би на гладкия под или ще направя нещо подобно, защото с мене вече се е случвало това; пяла нощ ще го сънувам сега; защо ми говорихте за това!

Аглая го погледна мрачно.

— Знаете ли какво: по-добре съвсем да не идвам утре! Ще се пиша болен и свършено! — реши той най-после.

Аглая тропна с крак и дори побледня от гняв.

— Господи! Къде се е виждало такова нещо! Няма да дойде, когато нарочно за него и... о, Боже! Ей, че удоволствие да имаш работа с един такъв... неразумен човек като вас!

— Добре, ще дойда, ще дойда! — прекъсна я бързо князът. — И ви давам честна дума, че няма да кажа нито дума през цялата вечер. Така ще направя.

— И това ще бъде чудесно. Току-що казахте: „Ще се пиша болен“; къде намирате наистина подобни изрази? Отде това желание да ми говорите на такъв език? Да не би да искате да ме дразните?

— Извинете; и това са ученически думи; няма вече. Много добре разбирам, че вие... се боите за мене... (моля, не се сърдете!) и това ми прави голямо удоволствие. Няма да повярвате какъв страх изпитвам сега и — как ме радват вашите думи. Но кълна ви се, целият този страх е глупава и празна работа. Бога ми, Аглая! Ще остане само радостта. Страшно ми харесва, дето вие сте такова дете, такова хубаво и добро дете! О, Аглая, колко очарователна можете да бъдете!

Аглая, разбира се, беше на път да се разсърди, но изведнъж някакво чувство, на което тя самата не се надяваше, нахлу за един миг в душата ѝ.

— А нали вие няма да ме укорите един ден... по-късно... за грубите думи, които ви казах преди малко? — попита внезапно тя.

— Хайде де, какво говорите! И защо пак се изчервихте? Ето пак гледате мрачно! Много мрачно почнахте да гледате понякога, Аглая, както не сте гледали никога по-рано. Аз знам отде иде това...

— Мълчете, мълчете!

— Не, по-добре да го кажа. Отдавна исках да ви го кажа; аз го казах вече, но... това не стига, защото вие не ми повярвахте. Все пак помежду ни има едно същество...

— Мълчете, мълчете, мълчете, мълчете! — прекъсна го живо Аглая, като го хвана здраво за ръката и го погледна едва ли не ужасена. В този момент я извикаха; зарадвана сякаш от това, тя го остави и отърча.

Князът беше през цялата нощ в треска. Чудно нещо, няколко нощи вече поред той беше в треска. Но този път, в състояние почти на бълнуване, му хрумна една мисъл: ами ако утре пред всички му дойде припадък? Нали бяха му идвали припадъци в будно състояние? Тази мисъл го вледеняваше; цялата нощ се виждаше в някакво небивало и невиджано общество, сред някакви странни хора. Най-важното беше, че той „заприказва“; знаеше, че не трябва да говори, но през цялото време говореше и за нещо убеждаваше слушателите си. Евгений Павлович и Иполит бяха също между гостите и си приказваха като най-добри приятели.

Минаваше осем часът, когато князът се събуди с главоболие, с объркани мисли, със странни впечатления. Кой знае защо, ужасно му се прииска да види Рогожин; да го види и да приказва дълго с него — за какво точно, сам не знаеше; после без никакъв повод реши да отиде у Иполит. Чувствуваше нещо толкова смътно в сърцето си, че приключенията, които му се случиха тази сутрин, макар и да му направиха силно впечатление, все пак не го завладяха напълно. Едно от тези приключения беше посещението на Лебедев.

Той дойде доста рано, малко след девет, и почти съвсем пьян. И въпреки че напоследък князът не беше много наблюдателен, хвърлило му се беше някак в очи, че откак генерал Иволгин не живееше у тях, ето вече три дни, Лебедев имаше много лош вид. Изведнъж почна да ходи някак извънредно мръсен и изцапан, връзката му стоеше накриво, а яката на жакета му бе изпокъсана. Той буйствуваше в къщата си и

това се чуваше през дворчето; Вера идва веднъж разплакана и разправи някои неща. Щом дойде сега, той заприказва някак много особено, като се удряше в гърдите и се обвиняваше в нещо...

— Получих... получих възмездие за предателството и подлостта си... Получих плесница! — заключи най-после той трагично.

— Плесница! От кого?... И в такъв ранен час?

— В ранен час? — усмихна се саркастично Лебедев. — Времето не играе тук никаква роля... дори и за физическото възмездие... аз получих морална... морална плесница, а не физическа!

Изведнъж той седна без много церемонии и почна да разказва. Разказът му беше много несвързан; князът се намръщи и помери да излезе, но изведнъж няколко думи го смаяха. Той се вдърви от учудване... Странни неща разправяше господин Лебедев.

Отначало говореше, изглежда, за някакво писмо, във връзка с което произнесе името на Аглая Ивановна. След това Лебедев почна да обвинява разпалено самия княз; личеше, че е обиден от него. Според думите му князът го зачел отначало с доверието си относно връзките си с една известна „персона“ (Настасия Филиповна); след това скъсал напълно с него и го изпъдил позорно, и то дори по такъв обиден начин, че последния път уж грубо отклонил „невинния въпрос за скорошни промени в къщи“. С пиянски сълзи Лебедев призна, че „след тази обида аз вече никак не можех да се помирля, толкоз повече, че знаех много неща... твърде много... и от Рогожин, и от Настасия Филиповна, и от приятелката на Настасия Филиповна, и от Варвара Ардалионовна... от нея самата... и от... и от самата дори Аглая Ивановна, можете ли да си представите, чрез посредничеството на Вера, чрез моята любима дъщеря Вера, единствената ми дъщеря... да... впрочем тя не е единствена, защото имам три. А кой пишеше на Лисавета Прокофиевна, за да я осведомява, и то под най-дълбок секрет, хе-хе! Кой ѝ донасяше за всички връзки и... за движенията на персоната Настасия Филиповна, хе-хе-хе! Позволете да ви попитам кой, кой беше този анонимен кореспондент?“

— Нима вие? — извика князът.

— Именно — с достойнство отговори пияницата, — и днес дори, в осем и половина, само преди половин час... не, преди три четвърти, аз съобщих на тази много благородна майка, че имам да ѝ разправам за

едно значително... приключение. Съобщих ѝ с една бележка, пратена по слугинята, през задния вход. Тя я получила.

— Вие сте видели преди малко Лисавета Прокофиевна? — попита князът, като едва вярваше на ушите си.

— Видях я преди малко и получих плесница... морална. Върна ми писмото, хвърли ми го дори неразтворено... а мене с ритници ме изгони... впрочем само морално, а не физически... впрочем малко оставаше да бъде физически!

— Какво е това писмо, което ви е хвърлила, без да го отвори?

— Но няма... хе-хе-хе! Нима още не съм ви казал! А аз мислех, че вече съм ви казал... Бях получил едно такова писъмце за предаване...

— От кого? Кому?

Извънредно мъчно беше обаче да се разберат някои „обяснения“ на Лебедев и да се схване поне нещичко от тях. Князът можа само да се досети, че писмото е било предадено рано заранта чрез една слугиня на Вера Лебедева, за да го препрати по предназначение... „както и по-рано... както и по-рано на една известна персона и от същото лице... (Защото едната от тях аз наричам «лице», а другата просто «персона», за да унизя последната и да подчертая разликата; тъй като има голяма разлика между невинната и високоблагородна генералска дъщеря и... камелията.) Както и да е, писмото беше от едно «лице», чието име започва с буквата А.“

— Как е възможно това? Тя да пише на Настасия Филиповна? Глупости! — извика князът.

— Пишеше, пишеше, ако не на нея, то на Рогожин, все едно, на Рогожин... и дори веднъж имаше писмо за предаване на господин Терентиев от лицето, чието име започва с буква А — смигна и се усмихна Лебедев.

Тъй като той често скачаше от едно на друго и забравяше за какво бе почнал да говори, князът млъкна, за да го остави да се доизкаже. Но все пак беше много неясно: през неговите ръце ли са минавали писмата, или през ръцете на Вера? Щом той твърдеше, че е все едно дали се пише на Рогожин, или на Настасия Филиповна, по-правдоподобно беше да се смята, че ако е имало писма, те не са минавали през него. А как е попаднало сега у него това писмо — оставаше съвсем необяснимо; най-вероятното беше, че го е откраднал

по някакъв начин от Вера... задигнал го е тайничката и го е занесъл с някаква цел на Лисавета Прокофиевна. На това предположение най-сетне се спря князът.

— Вие сте полудял! — извика той извънредно смутен.

— Не съвсем, многоуважаеми княже — не без злоба отговори Лебедев, — наистина първата ми мисъл беше да го дам на вас, в собствените ви ръце, за да ви услужа... но размислих, че е по-добре да услужа там и да съобщя всичко на най-благородната майка... тъй като и по-рано веднъж я бях осведомил с анонимно писмо: и когато ѝ написах преди малко бележката, с която я молах да ме приеме в осем и двадесет, също така се подписах в нея: „Ваш таен кореспондент“; пуснаха ме веднага, начаса, дори с голяма бързина, през задния вход... при най-благородната майка.

— И после?...

— Знаете вече, насмалко не ме наби; тоест толкова малко оставаше, та дори може да се смята, че ме наби. А писмото го хвърли в лицето ми. Вярно, че за момент ѝ се искаше да го задържи — видях това, забелязах го, — но размисли и го хвърли в лицето ми с думите: „Щом на такъв като тебе са се доверили да го предадат, тогава предай го...“ Обидена беше дори. Щом не се засрами да каже подобно нещо пред мене, значи, се е обидила. Сприхава жена!

— А къде е сега писмото?

— Ами все още е у мене, ето го.

И той даде на княза записката на Аглая до Гаврила Ардалионович, която Гаврила същата сутрин, след два часа, бе показал тържествено на сестра си.

— Това писмо не може да остане у вас.

— Ваше е, ваше е! На вас го давам — каза с жар Лебедев. — Сега съм пак ваш, цял съм ваш, телом и духом ваш слуга след кратковременната измяна! Удрете в сърцето, но пощадете брадата ми, както е казал Томас Мор...^[1] в Англия и във Великобритания. Mea culpa, mea culpa^[2], както казва римската папа... тоест римският папа, но аз го наричам: „Римската папа“.

— Това писмо трябва веднага да бъде изпратено — засуети се князът, — аз ще го предам.

— А не е ли по-добре, не е ли по-добре, благовъзпитани княже, не е ли по-добре... ей таканка!

Лебедев направи странна, угодническа гримаса; почна да се върти ужасно на едно място, сякаш го бяха боднали изведнъж с игла, и като смигаше хитро, правеше и показваше нещо с ръцете си.

— Какво значи това? — го попита заплашително князът.

— Ей тъй, предварително да го отворим! — пошепна той мазно и някак поверително.

Князът подскочи така разярен, че Лебедев се спусна да бяга; но когато стигна до вратата, спря се и зачака да види няма ли да има милост.

— Ех, Лебедев! Може ли, може ли да се стигне до такъв безпорядък и до такава низост, както сте стигнали вие? — извика тъжно князът.

Лицето на Лебедев се проясни.

— Аз съм низък, низък! — приближи се той веднага; имаше сълзи на очите и се удряше в гърдите.

— Ами че това е безчестие!

— Именно — безчестие. Точната дума!

— И що за навик да постъпвате така... странно? Та вие сте... просто шпионин! Защо сте писали анонимно и сте тревожили... една толкова благородна и добра жена? Защо най-последно Аглая Ивановна да няма право да пише комуто си ще? Да се оплаквате ли сте ходили днес там? Какво се надявахте да постигнете? Какво ви накара да доносничите?

— Единствено за да задоволя любопитството си и да услужа на една благородна душа, да! — смотолеви Лебедев. — Но сега съм целият ваш, пак целият ваш! Обесете ме, ако искате!

— И в такъв вид ли, както сте сега, се явихте пред Лисавета Прокофиевна? — с отвращение полюбопитствува князът.

— Не... по-свеж... и дори по-приличен; след като ме унижиха вече, изпаднах... до това състояние.

— Добре, оставете ме сега.

Но той трябваше да повтори няколко пъти тази молба, преди гостенинът му да се реши най-последно да си отиде. Дори след като отвори широко вратата, той пак се върна на пръсти до средата на стаята и пак почна да показва с ръце как се отварят писма; но не посмя да придружи с думи съвета си; след това си излезе, като леко и любезно се усмихваше.

От всичкия този брътвеж, мъчителен за слушане, се отделяше един важен и необикновено голям факт: Аглая беше в голяма тревога и нерешителност, нещо много я измъчваше („ревността“ — пошепна си князът). Разкриваше се също, че я тревожеха без друго и лоши хора, а най-странното беше, дето тя толкова много им се доверяваше. Без съмнение в тази неопитна, но пламенна и горда главичка зрееха някакви особени планове, може би пагубни и... невъобразими. Князът беше страшно уплашен и в смущението си не знаеше какво да реши. Чувствуваше, че става нещо, което той трябва на всяка цена да предотврати. Погледна още веднъж адреса на запечатаното писмо: о, то не пораждаше в него съмнения и безпокойства, защото вярваше; друга тревога му създаваше това писмо: той нямаше доверие в Гаврила Ардалионович. И все пак той бе почти решен да му предаде сам писмото, лично, и дори излезе с това намерение от къщи, но по пътя се разколеба. Сякаш за проклетия князът срещна досам къщата на Птицин Коля и го натовари да предаде писмото в ръцете на брат си, като че го е получил направо от Аглая Ивановна. Коля не разпитва и предаде писмото, така че Ганя не можеше и да се досети, че то е минало през толкова ръце. Когато се прибра в къщи, князът помоли Вера Лукияновна да отиде при него и ѝ разправи, каквото трябваше, за да я успокои, защото и досега тя все търсеше писмото и плачеше. Тя се ужаси, когато научи, че го е задигнал баща ѝ. (По-късно князът узна от нея, че неведнъж тя е посредничала тайно между Рогожин и Аглая Ивановна; и през ум не ѝ бе минавало, че е това може да навреди нещо на княза.)

А князът накрая толкова се разстрои, че когато след два часа дойде пратен от Коля човек да съобщи, че баща му е болен, в първия момент почти не можа да разбере за какво става дума. Но то му действа благотворно, защото много го разсея. Прекара целия ден, почти чак до вечерта, у Нина Александровна (където естествено бе пренесен болният). Той не помогна почти с нищо, но има хора, които, кой знае защо, е приятно да виждаш при себе си в тежки минути. Коля беше ужасно поразен, късаше се от плач, но през цялото време тичаше насам-натам: отърча за доктор и намери трима, тича в аптеката, в бръснарницата. Съживиха генерала, но той все още беше в безсъзнание; докторите казваха, че „във всеки случай пациентът е в опасност“. Варя и Нина Александровна не се отделяха от болния; Ганя

беше смутен и потресен, но не искаше да се качи горе и даже се боеше да види болния; той кършеше ръце и в един несвързан разговор, който има с княза, намери сгода да каже, че „това е голямо нещастие и като че ли напук дошло в такава време“. Князът сметна, че разбира за какво именно време намеква.

Князът не завари вече Иполит у Птицин. Привечер дотича Лебедев, който след утринното „обяснение“ бе спал досега на един дъх. Сега той беше почти изтрезнял и плачеше за болния с истински сълзи, сякаш му беше роден брат. Той се обвиняваше на висок глас, без да обясни обаче в какво се състои вината му, й не оставите на мира Нина Александровна, като час по час й повтаряше, че „той е причината за всичко и никой друг освен него... единствено за да задоволи любопитството си... и че «покойният» (кой знае защо, той упорито наричаше така генерала, който беше още жив) бил дори много гениален човек!“. Особено твърдо настояваше на гениалността, като че ли това можеше да бъде сега от грамадна полза. Виждайки искреността на сълзите му, Нина Александровна му каза най-последно без никакъв укор и дори любезно: „Хайде, Бог да ви е на помощ, не плачете, Бог ще ви прости!“ Тези думи и тонът, с който бяха казани, така силно подействуваха на Лебедев, че през цялата тази вечер той не се отдели от Нина Александровна (а и през следните дни, чак до смъртта на генерала, той прекарваше почти от сутрин до вечер в тяхната къща). Два пъти през деня идваха у Нина Александровна да питат от страна на Лисавета Прокофиевна за здравето на болния. А когато вечерта, в девет часа, князът се яви в салона на Епанчини, вече пълен с гости, Лисавета Прокофиевна веднага го заразително с интерес и подробно за болния и с важен тон отговори на Белоконская, която я беше запитала: „Кой е болен и коя е тази Нина Александровна?“ Това се хареса много на княза. Самият той в обясненията си, които даде на Лисавета Прокофиевна, говори „прекрасно“, както се изрази по-късно сестрите на Аглая: „скромно, спокойно, без излишни думи, без жестиккулации и с достойнство; влезе много добре; облечен беше великолепно“ и не само не „се строполи на гладкия под“, както се беше страхувал предния ден, но явно направи на всички дори добро впечатление.

От своя страна, след като седна и се огледа, той начаса забеляза, че цялото това общество никак не приличаше на призраците, с които

го беше плашила вчера Аглая, нито на кошмарите, които бе сънувал през нощта. За пръв път в живота си той виждаше едно кътче от онова, което се нарича със страшното име „общество“. От дълго време вече, с оглед на някои свои специални намерения, съображения и влечения, той жадуваше да проникне в този омагьосан кръг от хора и затова живо се интересуваше какво ще бъде първото му впечатление. Това негово първо впечатление беше дори очарователно. Изведнъж някак му се стори, че всички тези хора са родени, за да бъдат заедно; че у Епанчини няма днес никаква „вечер“ и никакви поканени гости, а всички тези хора са „най-близки“, при които той се връща сега след кратка раздяла като отдавнашен техен предан приятел и съмишленик. Очарованието от изящните им маниери, от тяхната простота и привидна сърдечност бяха за него почти вълшебни. И през ум не можеше да му мине, че искреност, благородство, остроумие, силно чувство за собствено достойнство — всичко това е може би само великолепна художествена постановка. В своето мнозинство гостите бяха дори, въпреки внушителната им външност, доста празни хора, самодоволството на които впрочем им пречеше да си дадат сметка, че много от техните хубави качества са само лустро, за което те нямат никаква заслуга, защото са го получили несъзнателно или по наследство. Под очарованието на своето първо впечатление князът не искаше дори да подозира това. Той виждаше например, че този старец, този важен сановник, който би могъл да му бъде дядо, дори спира да говори, за да изслуша един толкова млад и неопитен човек като него; и той не само го изслушва, но, изглежда, че цени неговото мнение, така любезен е с него, така искрено добродушен, а пък те са чужди един на друг и се виждат едва за първи път. Може би тъкмо тази изтънчена вежливост подеждва най-вече на горещата и впечатлителна натура на княза. Може би пък и предварително бе дошъл до едно състояние, което го предразполагаше към оптимизъм.

Ала всички тези хора — макар и приятели естествено на домакините и помежду си — далеч не бяха толкова големи приятели, нито на домакините, нито помежду си, за каквито ги сметна князът, щом го представиха и запознаха с тях. Тук имаше хора, които никога и за нищо на света не биха признали, че Епанчини са що-годе равни на тях. Имаше дори хора, които силно се мразеха; старата Белоконская цял живот бе „презирала“ жената на „стария сановник“, а тя пък на

свой ред никак не обичаше Лисавета Прокофиевна. Този „сановник“, мъжът ѝ, който, неизвестно защо, беше покровител на Епанчини от най-ранната им младост и тази вечер заемаше у тях председателското място, се радваше на такава грамадна почит пред Иван Фьодорович, че в негово присъствие генералът не можеше да изпитва нищо друго освен благоговение и страх и дори искрено би се презирал, ако дори само за момент би сметнал, че е равен нему и че той не е Юпитер Олимпийски. Тук имаше и хора, които не бяха се виждали от години и не изпитваха помежду си нищо друго освен равнодушие, ако не и отвращение, но така се срещаха сега, сякаш едва вчера са били заедно в най-приятелска и понятна компания. Впрочем нямаше много гости. Освен Белоконская и „стария сановник“, който беше наистина важна личност, освен съпругата му, тук беше, първо, един много солиден военен генерал, барон или граф, с немско име; този извънредно мълчалив човек минаваше за отличен познавач на държавните работи и едва ли не за учен — един от онези администратори-олимпийци, които познават всичко „освен самата Русия“, човек, който всеки пет години казва по едно „забележително по своята дълбочина“ изречение, и то такова, че непременно става поговорка и стига до ушите дори на най-високопоставени личности; един от онези началстващи чиновници, които обикновено след извънредно продължителна (дори за чудене) служба умират с големи чиновове, на прекрасни постове и с много пари, макар и да не са вършили в живота си големи подвизи и дори да са изпитвали известна враждебност към тях. Този генерал беше пряк началник на Иван Фьодорович в службата, който — поради това, че имаше горещо признателно сърце и дори някакво особено честолюбие — също го смяташе за свой благодетел, макар че той съвсем не се смяташе за благодетел на Иван Фьодорович, държеше се към него съвсем равнодушно и въпреки че приемаше на драго сърце разните му услуги, веднага би го заменил с друг чиновник, ако това се наложеше от някои съображения, па били те и не толкова висши. Между гостите беше и един възрастен важен господин, който минаваше дори за роднина на Лисавета Прокофиевна, макар че това не беше вярно; той произлизаше от добър род, беше богат и имаше завиден чин и положение; як и набит, с цъфтящо здраве и голям бърборко, той дори бе известен като недоволен човек (макар и впрочем в най-позволения смисъл на думата) и дори злъчен (но и тая черта в

него беше приятна); имаше маниерите на английски аристократ и вкусовете на англичанин (по въпроса например за кървавите ростбифи, за конските хамути, за лакеите и прочее); Той беше голям приятел на „сановника“, забавляваше го и освен това, кой знае защо, Лисавета Прокофиевна си беше турила в ума странната мисъл, че този възрастен господин (доста лекомислен и донякъде любител на женския пол) изведнъж ще се сети един ден да ощастливи Александра, като ѝ поиска ръката. След тези най-знатни и най-солидни гости идеше една група от по-млади хора, които впрочем също блестяха с изящните си качества. Освен княз Шч. и Евгений Павлович към тази група се числеше и известният очарователен княз N., някогашен прелъстител и победител на женските сърца из цяла Европа; на около четиридесет и пет години вече, той все още имаше прекрасна външност и умееше чудесно да разказва; макар че благосъстоянието му беше малко разклатено, той беше запазил навика си да живее повечето в чужбина. Най-последваше една трета група хора, които съставляваха особена група и сами по себе си не принадлежаха към „затворения кръг“ на обществото, но които можеш да срещнеш понякога, както и самите Епанчини, в този „затворен“ кръг. Водени от известен такт, приет от тях за правило, Епанчини обичаха в редките случаи, когато канеха гости, да смесват висшето общество с хора от по-средна ръка, с избрани представители на „средната класа“. Епанчини получаваха дори похвала за това и за тях казваха, че си знаят мястото и са хора с такт, а те се гордееха с тая преценка. Един от представителите на тая средна ръка хора беше тази вечер един инженер с ранг полковник, сериозен човек и твърде близък приятел на княз Шч., който го бе въвел у Епанчини; той беше впрочем мълчалив между хората и носеше на показалеца на дясната си ръка голям и тежък пръстен, по всяка вероятност царска награда. Тук имаше най-сетне и един поет-литератор от немски произход, но руски поет; той беше на около тридесет и осем години и имаше напълно прилични обноски, така че без всякакъв страх можеше да бъде въведен в доброто общество. Той имаше прилична външност, макар и малко антипатична; обличаше се безукорно; принадлежеше към едно от най-буржоазните, но и най-почтени немски семейства; знаеше да използва обстоятелствата, да печели покровителството на високопоставени личности и да запази тяхната благосклонност. Някога той бе превел от немски в стихове

някакво значително съчинение на някакъв значителен германски поет; умееше да се хвали с приятелството си с един прочут руски поет, сега покойник (има цяла една категория писатели, които необикновено много обичат да изтъкват в печата приятелството си с велики, но умрели автори); въведен беше наскоро у Епанчини от жената на „стария сановник“. Тази дама минаваше за покровителка на литераторите и учените и наистина бе издействувала дори пенсия на един-двама писатели чрез посредничеството на високопоставени личности, пред които имаше влияние. А известно влияние тя все пак имаше. Някогашна красавица, тя беше сега на около четиридесет и пет години (ще рече, много млада за един такъв старец като мъжа си) и още имаше манията да се гизди прекалено, както е присъщо на много дами на нейната възраст; нямаше голям ум, а познанията ѝ по литература бяха доста съмнителни. Но покровителството на литератори беше за нея от същия род мания, както и да се облича натруфено. Посвещаваха ѝ много съчинения и преводи; с нейно позволение двама-трима писатели бяха обнародвали писма, които бяха писали до нея по много важни въпроси... И ето че цялото това общество князът взе за най-чиста монета, за най-чисто злато без примес. Впрочем всички тези хора бяха тая вечер като че ли нарочно в най-приятно настроение и много доволни от себе си. Всички до един знаеха, че правят голяма чест на Епанчини със своето посещение. Но уви, князът дори не подозираше такива тънкости. И на ум не му идваше например, че Епанчини, които възнамеряваха да направят такава важна крачка — да решат съдбата на дъщеря си, не биха посмели да не покажат него, княз Лев Николаевич, на стария сановник, признат покровител на тяхното семейство. А този стар сановник, който би посрещнал с най-голямо спокойствие известието дори за най-ужасното нещастие, сполетяло Епанчини, непременно щеше да се обиди, ако те сгодят дъщеря си, без да се посъветват с него и, така да се каже, без да го питат. Княз N., този мил, този безспорно остроумен и толкова чистосърдечен човек, беше дълбоко убеден, че неговото явяване тази нощ в салона на Епанчини може да се сравни горе-долу с изгрева на слънцето. Той ги смяташе за безкрайно по-долу от себе си и тъкмо тази наивна и благородна мисъл пораждаше у него чудно милата му непринуденост и благосклонност към същите тези Епанчини. Той знаеше много добре, че непременно трябва да разкаже тази вечер

нещо, за да очарова компанията, и се готвеше за това дори с известно вдъхновение. След като изслуша после разказа му, княз Лев Николаевич разбра, че никога не бе чувал нищо подобно на този блестящ хумор и ага тази прекрасна веселост и наивност, почти трогателна в устата на такъв донжуан като княз N. А да знаеше само колко стара и изтъркана е тази история; колко заучена наизуст, овехтяла и омръзнала е тя във всички салони и единствено у наивните Епанчини можеше да мине за нещо ново, за блестяща и искрена импровизация на един очарователен и прекрасен човек! Даже най-после и немското поетче, макар и да се държеше извънредно любезно и скромно, не беше по-малко склонно да смята, че присъствието му прави чест на този дом. Ала князът не виждаше нито опаката, нито скритата причина на нещата. Тази беда не беше предвидена от Аглая. Самата тя беше чудно хубава тази вечер. И трите девойки бяха добре облечени, макар и не много разкошно, а прическите им бяха някак необичайни. Аглая бе седнала до Евгений Павлович и приказваше и се шегуваше с него извънредно приятелски. Той се държеше малко по-сериозно от друг път, също може би от уважение към сановниците. Впрочем той беше отдавна известен в обществото; макар и млад, минаваше вече там за свой човек. Той дойде тази вечер с креп на шапката си и Белоконская го похвали за този креп: при подобни обстоятелства друг светски човек може би не би си турил креп за такъв вуйчо. Лисавета Прокофиевна също изказа задоволството си, но общо взето беше някак особено угрижена. Князът забеляза, че Аглая го погледна един-два пъти внимателно и като че ли остана доволна от него. Малко по малко сърцето му почна да прелива от щастие. Предишните му „фантастични“ мисли и страхове (след разговора с Лебедев) му се струваха сега при внезапните, но чести припомняния като неосъществим, невероятен и дори смешен сън! (И без това одева и през целия ден най-скъпото му, макар и несъзнателно желание и влечение беше да покаже, че не е имало защо да вярва на този сън!) Той приказваше малко, и то се ограничаваше да отговаря на въпросите; най-после съвсем млъкна, просто седеше и непрекъснато слушаше, но явно бе, че се топеше от наслада. Малко по малко в него самия се зараждаше нещо като вдъхновение, готово да избухне при първия случай... Но той взе думата случайно, за да отговори на един въпрос, и, изглежда, без никакви особени намерения...

[1] *Удрете в сърцето, но пощадете брадата ми, както е казал Томас Мор...* — Томас Мор (1478–1535) — велик английски хуманист, един от основоположниците на утопичния социализъм; бил осъден на смърт от английския крал Хенрих VIII като противник на реформацията. Пред смъртта си Мор помолил палача да пощади брадата му, тъй като тя „не би била ни най-малко виновна за държавната измяна“. ↑

[2] *Mea culpa, tua culpa...*, „Съгреших, съгреших“ — латинска формула, приета в католическата църква за това, че признаваш вината си и се разкайваш. ↑

VII

Докато той съзерцаваше блажено Аглая, заприказвала се весело с княз N. и с Евгений Павлович, възрастният господин-англоман, който занимаваше „сановника“ в другия ъгъл и оживено му разправяше нещо, изведнъж спомена името на Николай Андреевич Павлишчев. Князът бързо се извърна към тях и се вслуша.

Ставаше дума за новите наредби и за някакви безредици в помещическите имения в -ска губерния. В разказа на англомана сигурно имаше и нещо забавно, защото старчето почна най-после да се смее, като слушаше как разпалено се гневи събеседникът му. Той разправяше плавно и провлачвайки някак сприхаво думите си, като натъртваше меко гласните букви, защо се видял принуден, и то тъкмо при сегашните наредби, да продаде на половин цена едно свое великолепно имение в тази губерния, без дори да има голяма нужда от пари, и в същото време да запази друго разорено имение, което му носи загуби и за което води дело и дори има допълнителни разноски. „За да избягна още един процес за земята, която ми се падаше от Павлишчев, аз се отказах от наследството. Още едно-две такива наследства и току-виж, че съм се разорил. Там ми се падаха впрочем три хиляди десетини чудесна земя!“

Иван Фьодорович бе забелязал с какво голямо внимание князът слуша този разговор и като се намери случайно до него, каза му полугласно:

— Слушай... Иван Петрович е роднина на покойния Николай Андреевич Павлишчев... ти нали търсеше, струва ми се, роднините му. — До този момент той забавляваше своя шеф генерала, но отдавна вече бе забелязал, че Лев Николаевич се е някак особено усамотил и почна да се безпокои; прииска му се да го въвлече донякъде в разговора и така за втори път да го представи и препоръча на „високопоставените личности“.

— Лев Николаич е възпитаник на Николай Андреич Павлишчев след смъртта на своите родители — вметна той, като срещна погледа на Иван Петрович.

— Много ми е при-ят-но — забеляза той — и дори много добре ви помня. Когато преди малко Иван Фьодорич ни запозна, аз веднага ви познах, даже по лицето. Малко сте се изменили наистина, макар че аз съм ви виждал само като дете, десет-единадесетгодишен бяхте. Останало ми е нещо от вашите черти в паметта...

— Вие ме знаете като дете? — попита князът с някакво особено учудване.

— О. от дълго време още — продължи Иван Петрович. — Това беше в Златоверхово, дето живеехте тогава у мои братовчедки. Едно време доста често наминавах там — не си ли спомняте за мене? Нищо чудно, че не ме помните... Вие бяхте тогава... болен от някаква болест, веднъж дори се смаях, като ви видях...

— Нищо не си спомням! — с жар потвърди князът. Иван Петрович прибави много спокойно за обяснение още няколко думи, които изненадаха и развълнуваха княза: двете стари моми, роднини на покойния Павлишчев, които живеели в имението му в Златоверхово и на които бил поверен князът за възпитание, били в същото време братовчедки на Иван Петрович. Както всички, така и Иван Петрович не можа да даде почти никакви обяснения защо Павлишчев се е грижил толкова много за своя питомец малкия княз. „Пък и не ми е идвало на ум тогава да се заинтересувам за това“; ала все пак излезе, че той има чудесна памет, защото си припомни дори колко строга е била към малкия си възпитаник по-възрастната братовчедка Марфа Никитишна: „Дотам, че веднъж се поскарах с нея заради вас за нейната система на възпитание, защото да биеш постоянно едно болно момче — това е... съгласете се сам...“ — и, напротив, колко нежна била към него по-младата братовчедка Наталия Никитишна... „И двете са сега — обясни той по-нататък — в -ска губерния, дето наследиха от Павлишчев едно много хубаво малко имение (не знам само живи ли са още). Марфа Никитишна искаше, струва ми се, да постъпи в манастир; впрочем не твърдя; може би съм чул за някого другиго... да, чух такова нещо напоследък за жената на един доктор...“

Князът изслуша тези думи с блеснали от възторг и умиление очи. На свой ред той заяви с необикновен жар, че никога няма да си прости, дето шест месеца е пътувал във вътрешността на страната и не е намерил случай да отиде да навести бившите си възпитателки. „Всеки ден исках да го направя и все нещо ми попречваше... Но сега се

заричам... на всяка цена... да отида поне в -ска губерния... Значи, вие познавате Наталия Никитишна? Каква прекрасна, каква праведна душа! Но и Марфа Никитишна... извинете, но вие, струва ми се, грешите за Марфа Никитишна! Тя беше строга, ала... как да не загубиш търпение... с такъв идиот, какъвто бях тогава (хи-хи!). Та аз бях тогава пълен идиот, вие няма да повярвате (ха-ха!). Впрочем... Впрочем вие сте ме виждали тогава и... Но как аз не ви помня, кажете, моля ви се? Значи, вие... ах, Боже мой, нима наистина сте роднина на Николай Андреич Павлишчев?“

— Уве-ря-вам ви — усмихна се Иван Петрович, като разглеждаше княза.

— О, аз съвсем не исках да кажа, че... се съмнявам... и най-после може ли човек да се съмнява в това (хе-хе!)... ако ще би и най-малко?... Тоест даже ако ще би и най-малко! (Хе-хе!) Исках да кажа само, че покойният Николай Андреич Павлишчев беше толкова великолепен човек! Страшно великодушен човек наистина, уверявам ви!

„Прекрасното сърце“ на княза го караше не да се задъхва, а просто, така да се каже, „да се задавя“, както се изрази на другия ден сутринта Аделаида в разговор с годеника си княз Шч.

— Ах, Боже мой! — разсмя се Иван Петрович. — Защо аз да не мога да бъда роднина дори на един толкова великодушен човек?

— Ах, Боже мой! — извика князът, като все повече и повече се смущаваше, бързаше и се въодушевяваше. — Аз... пак казах една глупост, но... това трябваше да стане, защото аз... аз... аз пак не казах това, което трябваше! Пък и какво представлявам аз сега, питам ви, в сравнение с такива интереси... с такива огромни интереси! И в сравнение с един толкова великодушен човек — защото, Бога ми, той беше най-великодушният човек, нали? Нали?

Князът цял трепереше. Защо той изведнъж толкова се разтревожи, защо съвсем ни в клин, ни в ръкав изпадна в такъв мил възторг, явно несъразмерен с предмета на разговора — мъчно би било да се обясни. Но той беше в този момент в такова душевно състояние, че едва ли не изпитваше чувството на най-гореща и сантиментална благодарност, без да знае нито за какво, нито към кого — може би към Иван Петрович, а може би изобщо към всички гости. Той „плуваше в щастие“. Най-после Иван Петрович почна да втренчва погледа си в

него; гледаше го втренчено също и „сановникът“. Белоконская впери гневен поглед в княза и стисна устни. Княз N., Евгений Павлович, княз Шч., девойките — всички бяха спрели да приказват и слушаха. Аглая изглеждаше уплашена, а Лисавета Прокофиевна просто си беше глътнала езика. Чудни хора бяха майката и дъщерите ѝ: нали те се съвещаваха и решиха, че най-добре е князът да мълчи през цялата вечер, а веднага се разтревожиха, щом го видяха седнал в един ъгъл съвсем сам и напълно доволен от съдбата си. Александра вече мислеше да прекоси цялата стая, за да отиде предпазливо при него и да се присъедини към тяхната компания, тоест дето беше и княз N., близо до Белоконская. А ето, щом князът се разприказва, те още повече се разтревожиха.

— Имате право, той беше великолепен човек — каза многозначително Иван Петрович, вече без да се смее, — да, да... прекрасен човек! Прекрасен и достоен — прибави той след кратко мълчание. — Може да се каже, дори достоен за всяко уважение — додаде той още по-многозначително след една нова пауза — и... и много приятно ми е да констатирам, че от ваша страна...

— Не беше ли същият този Павлишчев, с когото се случи някаква странна... история... с абата... с абата... забравих с кой абат, само че тогава се вдигна голям шум — каза „сановникът“, като се мъчеше да си припомни.

— С абата Гуро, един йезуит — припомни Иван Петрович, — да, това са то нашите великолепни и достойни хора! Защото все пак той беше от добър род, състоятелен, камерхер и ако... беше останал на служба... Но ето напуска изведнъж службата си и скъсва с всичко, за да приеме католицизма и да стане йезуит, и то едва ли не открито, с някакъв възторг. Право да си кажем, навреме умря... да; всички го казваха тогава...

Князът беше извън себе си.

— Павлишчев... Павлишчев приел католицизма? Това е невъзможно! — извика той ужасен.

— Как „невъзможно“! — изфъфли важно Иван Петрович. — Това е вече силно казано, скъпи княже, и вие ще се съгласите... Впрочем вие цените толкова много покойния... наистина той беше много добър човек и тъкмо на това аз отдавам най-вече успеха на тази хитра лисица Гуро. Но мене попитайте, мене, какви грижи и

неприятности имах после във връзка с тая работа... и то точно с този същия Гуро! Представете си — обърна се той изведнъж към старчето, — те искаха дори да предявят претенции по завещанието и аз трябваше да прибягна към най-енергични мерки... за да ги поставя на мястото им... защото те знаят какво правят! У-ди-ви-тел-ни хора! Но, слава Богу, това ставаше в Москва, аз веднага се обърнах към графа и ние веднага ги... турихме на мястото...

— Няма да повярвате колко ме огорчихте и смаяхте! — извика пак князът.

— Съжалявам; но всъщност всичко това не беше сериозно и щеше да свърши както винаги с нищо. Миналото лято — обърна се той пак към старчето — графиня К. също се оттеглила, казват, в някакъв католически манастир, в чужбина; нашите хора, изглежда, не могат да устоят, щом попаднат под влиянието на тези... хитреци... особено в чужбина.

— Всичко това иде, мисля аз, от нашата... умора — важно изфъфли старчето — и после тези хора имат един начин на проповядване толкова... изящен, особен... и знаят да плашат. И мене ме уплашиха в тридесет и втора година във Виена, уверявам ви; само че аз не се поддадох и им избягах, ха-ха!

— Чувала съм, драги, че ти тогава си избягал от Виена в Париж с хубавата графиня Левицкая, напуснал си не йезуита, службата си — намеси се неочаквано Белоконская.

— Добре де, нали и йезуита, все пак причината беше йезуитът! — възрази старчето, като се засмя при приятния спомен. — Вие май сте много религиозен, нещо, което рядко се среща сега у младите хора — обърна се той любезно към княз Лев Николаевич, който слушаше със зяпнала уста и все още смаян; ясно бе, че старчето искаше да опознае повече княза; по известни причини беше почнал да се интересува много за него.

— Павлищев беше светъл ум и християнин, истински християнин — каза изведнъж князът, — как е могъл тогава да приеме една вяра... нехристиянска? Защото католицизмът не е християнска вяра! — прибави той с блеснали очи и гледайки пред себе си, сякаш искаше да обгърне с погледа си всички вкупом.

— О, това е вече много — измърмори старчето и погледна учудено Иван Фьодорович.

— Но как така католицизмът не е християнска вяра? — попита Иван Петрович, като се извърна на стола. — Ами каква е?

— Преди всичко не е християнска вяра! — повтори князът извънредно развълнуван и съвсем рязко. — Това първо, а, второ, римският католицизъм според мене е дори по-лош от самия атеизъм! Да, това е моето мнение! Атеизмът само проповядва нищото, а католицизмът отива по-далеч: проповядва един Христос, който той е обезобразил, оклеветил и поругал, един Христос, неотговарящ на истината! Той проповядва антихриста, кълна ви се, уверявам ви! От дълго време това е моето лично убеждение и то ме кара да страдам... Римският католицизъм вярва, че църквата не може да се задържи на земята, без да упражнява световна политическа власт, и крещи: Non possumus.^[1] Според мене римският католицизъм дори не е вяра, а истинско продължение на Западната Римска империя и в него всичко е подчинено на тази мисъл, като се почне от вярата. Папата си е присвоил една територия, един земен престол и е хванал меча; и оттогава все така си върви, само дето към меча са прибавили лъжата, лукавството, измамата, фанатизма, суеверието, злодейството, играли са си с най-светите, най-чистите, най-наивните, най-пламенните чувства на народа, всичко, всичко са разменяли срещу пари, срещу мизерната земна власт. А това не е ли антихристово учение? И как да не произлезе от тях атеизмът? Атеизмът е произлязъл от тях, от самия римски католицизъм! Атеизмът е започнал преди всичко от тях самите: можеха ли те да вярват в самите себе си? Той се е укрепил от отвращение към тях; той е рожба на техните лъжи и на духовното им безсилие! Атеизмът! У нас безверието се среща още само сред отделни съсловия, загубили корена си, както великолепно се изрази неотдавна Евгений Павлович; а там, в Европа, грамадни маси от самия народ започват вече да не вярват — по-рано от невежество и лъжа, а сега вече от фанатизъм, от омраза към църквата и християнството!

Князът се спря да си поеме дъх. Той говореше ужасно бързо. Беше бледен и се задъхваше. Всички се споглеждаха; ала най-после старчето искрено се разсмя. Княз Н. извади лорнета си и втренчено го разглеждаше. Немският поет изпъзля от ъгъла и се приближи до масата, като се усмихваше злоещо.

— Вие много пре-уве-ли-ча-вате — каза провлечено Иван Петрович с вид на малко отегчен и дори срамуващ се човек. —

Тамошната църква също има представители, достойни за всяко уважение и до-бро-де-телни...

— Никога не съм говорил за отделни представители на църквата. Говорих за римския католицизъм в неговата същност, за Рим. Нима може църквата да изчезне напълно? Никога не съм казвал това!

— Съгласен съм, но всичко това е известно и дори е излишно да се приказва на тая тема... Освен това то е от областта на богословието...

— О не, о не! Не е само от областта на богословието, уверявам ви, че не е! Това ни засяга много по-отблизо, отколкото мислите. Тъкмо там е и цялата наша грешка; не можем да видим още, че този въпрос не е изключително само богословски! Ами ето и социализмът е рожба на католицизма и неговата същност. Като брат му атеизма и той е произлязъл от отчаянието и представлява морална реакция срещу католицизма; има за цел да замести моралната власт, която религията е загубила, за да утоли духовната жажда на изжаднялото човечество и да го спаси, но не с Христа, а пак с насието! Както при католицизма това е също свобода чрез насиение, обединение чрез меч и кръв! „Не смей да вярваш в Бога, не смей да имаш собственост, не смей да имаш личност, *fraternité ou la mort*^[2], с цената на два милиона глави!“ Казано е: ще ги познаете по делата им! И недейте мисли, че това е било все така невинно и без опасност за нас: о, ние трябва да противодействуваме, и то по-скоро, по-скоро! Трябва нашият Христос, който ние сме запазили и когото те дори не са познали, да възсияе и да даде отпор на Запада! Ние трябва сега да се изправим срещу тях, но не за да захапем робски въдицата на йезуитите, а за да им занесем нашата руска цивилизация. И нека не разправят у нас, че те знаели да проповядват изящно, както каза преди малко някой...

— Но позволете, позволете — възрази много неспокойно Иван Петрович, като се озърташе наоколо и дори почваше да се плаши, — всичките ваши мисли са, разбира се, похвални и пълни с патриотизъм, но всичко това е до немай-къде преувеличено и... по-добре е дори да не говорим за това...

— Не, не е преувеличено, по-скоро е умалено; именно умалено, защото аз съм немоощен да изразя цялата си мисъл, но...

— Ах, по-зво-ле-те!

Князът млъкна. Неподвижен върху стола, с вдигната глава, той гледаше Иван Петрович с пламнал поглед.

— Струва ми се, че вие взехте много трагично случая с вашия благодетел — забеляза любезно старчето, без да губи спокойствие, — вие сте крайно възбуден... може би, защото сте се усамотили. Ако поживеете повечко с хората, а обществото, надявам се, ще ви приеме с радост като забележителен млад човек, вашето въодушевление, разбира се, ще стихне и вие ще видите, че всичко това е много по-просто... Освен това тези случаи са толкова редки... и са последица според мене донякъде от нашето пресищане, а донякъде от... отегчение.

— Да, тъкмо така е — извика князът, — великолепно мисъл! Тъкмо „от отегчение, от нашето отегчение“ не от пресищане, а, напротив, от жажда... не от пресищане, тук вие се лъжете! Не само от жажда, а дори от възпаление, от трескава жажда! И... и не мислете, че то се среща толкова рядко, че можем просто да се смеем; извинете, трябва да знаем да предчувствуваме! Нашите хора, щом се доберат или смятат, че са се добрали до брега, толкова много се зарадват, че веднага стигат до крайности; защо е това? Ето вие се чудите на Павлишчев, всичко приписвате на неговата лудост или доброта, но това не е така! И не само нас, а цяла Европа учудва при подобни случаи пламенната руска душа: мине ли някой русин в католицизма, непременно ще стане йезуит, и то от най-потайните; стане ли атеист, непременно ще почне да иска да се изкорени вярата в Бога чрез насилие, тоест и чрез меч! Отде иде това, отде е това ненадейно изстъпление? Нима не знаете? От това, че той е намерил ново отечество, каквото тук е пропуснал да види, и се е зарадвал; намерил е бряг, земя и се спуснал да я целува! Не само от суета, не само от долното чувство на суета русите стават атеисти и йезуити, а от душевна мъка, от душевна жажда, от тъга по нещо по-възвишено, по здрав бряг, по родина, в която са престанали да вярват, защото никога не са я познавали! Русите стават много лесно атеисти, по-лесно от всички други на света! И те не стават просто атеисти, а непременно ще повярват в атеизма, сякаш това е нова вяра, без дори да забележат, че са повярвали в нищото. Толкова е силна жаждата ни да вярваме! „Който няма почва под краката си, той няма вече и бог.“ Тази мисъл не е моя. Каза ми я един търговец-старообрядец, с когото се срещнах през време на пътуването си.

Наистина това не е точно неговият израз, той каза: „Който се е отрекъл от родната си земя, той се е отрекъл и от Бога.“ Като помислиш само, че у нас са се намирили много образовани хора, които са се увличали дори по хлистовството... А всъщност защо хлистовците^[3] да са по-лоши от нихилистите, йезуитите, атеистите? Възможно е даже учението им да е по-дълбоко! Но ето докъде е стигала мъката!... Покажете на жадните и запалени спътници на Колумб бреговете на „Новия свят“, открийте на русина руския „Свят“, позволете му да намери това злато, това съкровище, което стои скрито от него в земята! Покажете му бъдещото обновяване на цялото човечество и неговото възкресение, което може би ще дойде само от руската мисъл, от руския Бог и от руския Христос, и ще видите какъв исполин могъщ и справедлив, мъдър и кротък, ще израсне пред смаяния свят, смаян и изплашен, защото те чакат от нас само меч, меч и насилие, защото, съдейки по себе си, те не могат да ни видят в мисълта си другояче освен като варвари. Така е било до днес и така ще бъде все повече занапред! И...

Но в този момент стана нещо, което прекъсна речта на оратора по най-неочакван начин.

Цялата тази трескава тирада, целият този поток от страстни и неспокойни думи и възторжени мисли, които сякаш се блъскаха в някакво безредие и се надпреварваха една друга, всичко това беше признак за едно особено опасно душевно състояние у младия човек, който се беше разгорещил така внезапно и без никакъв повод. Всички присъстващи, които познаваха княза, се чудеха боязливо (а някои дори засрамено) на неговото избухване, което така малко хармонираше с постоянната му и даже плаха сдържаност, с редкия му и особен такт в някои случаи и с инстинктивния му усет към най-голямо благоприличие. Не можеха да разберат защо стана така: причината не можеше да бъде това, което научи за Павлишчев. В дамския ъгъл го смятаха за полудял, а Белоконская призна по-късно, че „още една минута да траела тази сцена, тя щяла да побегне“. „Старчетата“ почти се сащисаха от първия миг на смайването си; генералът-началник гледаше недоволно и строго от стола си. Полковникът-инженер седеше като закован. Немчето дори побледня, но все още се усмихваше с фалшивата си усмивка, като поглеждаше другите, за да види как те ще реагират. Впрочем всичко това и целият този „скандал“ можеше да

свърши по най-обикновен и естествен начин, може би дори в една минута; Иван Фьодорович, който бе извънредно учуден, но се съвзе по-рано от другите, няколко пъти вече бе опитал да спре княза; но тъй като не успя, сега тръгна към него, твърдо решен да стори това. Още една минута и ако станеше необходимо, той щеше може би да се реши да изведе приятелски княза под предлог, че е болен, което може би беше наистина вярно и в което впрочем той беше напълно убеден... Но нещата се извъртяха другояче.

Още с влизането си в салона князът седна колкото се може по-далеч от китайската ваза, с която Аглая го беше толкова много наплашила. Кой можеше да повярва, че след вчерашните думи на Аглая в него се беше загнездило някакво непреодолимо убеждение, някакво странно и невероятно предчувствие, че непременно ще случат още на другия ден тази ваза, колкото и да гледа да бъде настрана от нея и да се мъчи да избегне нещастиято? Но ето какво се случи. През цялата вечер други силни и радостни впечатления постепенно почнаха да нахлуват в душата му; ние говорихме вече за тях. Той забрави предчувствието си. Когато чу да споменават името на Павлишчев и Иван Фьодорович го заведе при Иван Петрович, за да му го представи отново, той се приближи до масата и седна в едно кресло тъкмо до грамадната прекрасна китайска ваза, сложена върху един пиедестал на височина почти с лакътя му и малко зад него.

В момента, когато произнесе последните си думи, той стана изведнъж от мястото си, махна непредпазливо с ръка, мръдна някак рамото си и... избухна общ вик! Вазата се разклати, отначало като че се колебаеше дали да падне върху главата на едно от старчетата, но изведнъж се наклони на обратната страна, дето се намираще немчето, което бе отскочило ужасено, и се строполи на пода. Трясък, вик, скъпоценни парченца, разпилени по килима, уплаха, смайване! А какво ставаше с княза, е мъчно и почти излишно да описваме! Ала не можем да не споменем за едно странно чувство, което го порази тъкмо в този миг и начаса се избистри за него сред всички други смътни и странни чувства: това, което го порази най-вече, не беше срамът, скандалът, страхът или внезапността на случилото се, а сбъдналото се пророчество! Той не можеше да си обясни какво толкова поразително имаше в тази мисъл; чувствуваше само, че тя го беше поразила в сърцето и го изпълваше с почти мистически страх. Още един миг и

сякаш всичко пред него се разшири, ужасът отстъпи място на светлина и радост, на възторг; той губеше вече дъх и... Но мигът отлетя. Слава Богу, не беше това! Той си пое дъх и се огледа наоколо.

Дълго време той като че ли нямаше съзнание за бъркотията, която кипеше около него, или по-скоро разбираше и виждаше много добре всичко, но стоеше някак съвсем настрана, без да взема участие в нищо, точно като невидимото лице в приказката, което се е вмъкнало в стаята и наблюдава непознати, но интересни за него хора. Той виждаше как събират парченцата, чуваше припрените разговори, забеляза Аглая, която беше бледа и го гледаше странно, много странно: в очите ѝ не личеше никаква омраза, никакъв гняв; тя го гледаше уплашено, но така съчувствено, докато към другите мятеше святкащи погледи... сладка болка изведнъж изпълни сърцето му. Най-после той забеляза учудено, че всички са седнали и дори се смеят, сякаш нищо не беше се случило! Мина още един миг и смехът се засили: смееха се вече на него, задето беше като онемял, ала смееха се приятелски, весело; мнозина му заговаряха и му казваха много любезни думи, най-вече Лисавета Прокофиевна, която засмяно му казваше нещо много, много хубаво. Изведнъж той усети, че Иван Фьодорович го тупа приятелски по рамото; Иван Петрович също се смееше; ала още по-добро, още по-приятно и симпатично беше старчето; то хвана княза за ръката и като я стискаше нежно и леко я потупваше с дланта на другата си ръка, увещаваше го да се съвземе, сякаш той беше малко, изплашено момче — жест, който се хареса много на княза; най-после то го настани до себе си. Князът го гледаше радостно в лицето и то толкова много му харесваше, че той едва си поемаше дъха и все още нямаше сили да каже нито дума.

— Как? — избъбри той най-после. — Вие наистина ми прощавате? И... вие ли, Лисавета Прокофиевна?

Смехът се засили; в очите на княза се появиха сълзи; той не вярваше на себе си и беше възхитен.

— Разбира се, вазата беше прекрасна. Зная я тук от петнадесетина години, да... от петнадесет... — започна Иван Петрович.

— Това да е бедата! И на човека му идва краят, а ние за едно глинено гърне ли ще се ядосваме! — каза високо Лисавета Прокофиевна. — Наистина ли толкова много се уплаши, Лев

Николаич? — прибави тя дори със страх. — Стига, миличък, стига; ти наистина ме плашиш.

— И вие ми прощавате всичко? Не само за вазата, а *всичко*? — понечи да стане князът, но старчето го хвана пак за ръката. Той не искаше да го изпуща.

— *C'est très curieux et c'est très sérieux!*^[4] — пошепна той през масата на Иван Петрович, впрочем доста високо; князът може би чу.

— Значи, не оскърбих никого от вас? Няма да повярвате колко щастлив ме прави тази мисъл; впрочем не може да бъде друго! Нима бих могъл да оскърбя тук когото и да било? Аз бих ви оскърбил, просто ако помисля за такова нещо.

— Успокойте се, приятелю, вие преувеличавате. Съвсем няма защо да благодарите толкова; това чувство е прекрасно, но е пресилено.

— Аз не ви благодаря, аз само... ви се възхищавам, щастлив съм, като ви гледам; може би се изразявам глупаво, но аз трябва да говоря, трябва да се обясня... ако щете дори от уважение към самия себе си.

Всичките му движения бяха резки и издаваха смущение и треска; твърде възможно, бе, че думите му не изразяваха винаги това, което искаше да каже. Питаше сякаш с погледа си може ли да говори. Очите му се спряха върху Белоконская.

— Нищо, драги, продължавай, продължавай, само не се запъхтявай — забеляза тя, — ти и преди малко почна да се запъхтяваш и ето докъде стигна; а говори си, без да се боиш: тези господа са виждали и по-големи оригинали от тебе, няма да ги учудиш, пък и ти не говориш бог знае какви мъдрости, само дето счупи вазата и ни изплаши.

Князът я изслуша усмихнат.

— Значи, вие — обърна се той изведнъж към старчето, — значи, вие сте спасили преди три месеца от заточение студента Подкумов и чиновника Швабрин?

Старчето дори се изчерви малко и измърмори, че трябва той да се успокои.

— А за вас пък съм слушал — обърна се той веднага към Иван Петрович, — че в -ска губерния сте раздали безплатно дървен материал за строеж на селяни, които са живели на ваши земи и са

пострадали от пожар, макар че след като сте ги освободили, те са ви създавали много неприятности.

— О, това е пре-уве-ли-чено — смънка Иван Петрович, с вид обаче на приятно поласкан човек; ала този път той имаше пълно право да говори за преувеличение: това беше само неверен слух, който бе стигнал до ушите на княза.

— А вие, княгиньо — се обърна той изведнъж към Белоконская с лъчезарна усмивка, — не ме ли приехте преди половин година в Москва като ваш син, като прочетохте едно препоръчително писмо на Лисавета Прокофиевна? И не ми ли дадохте като на роден син един съвет, който аз няма никога да забравя? Помните ли?

— Какво току ровиш? — ядосано каза Белоконская. — Добър човек си, пък си смешен: дадат ти два гроша, а ти благодариш, като че са ти спасили живота. Мислиш, че това е хубаво, а то е противно.

Насмалко тя щеше съвсем да се разсърди, но неочаквано се разсмя, този път съчувствено. Светна лицето и на Лисавета Прокофиевна; засия и Иван Фьодорович.

— Нали съм казвал, че Лев Николаич е човек... човек... с една дума, само да не се запъхтява, както забеляза княгинята... — смънка генералът в радостно опиянение, като повтаряше думите на Белоконская, които го бяха смаяли.

Само Аглая беше някак тъжна; но лицето ѝ все още пламтеше, може би и от негодувание.

— Наистина той е много мил — каза пак старчето на Иван Петрович.

— Аз влязох тук с мъка на сърцето — продължи князът, чието смущение нарастваше и той говореше все по-бързо и по-бързо, все по-странно и по-възторжено, — аз... аз се страхувах от вас, страхувах се и от себе си. Най-вече от себе си. Когато се връщах тук в Петербург, аз си дадох дума на всяка цена да видя нашите първи хора, потомци на стари, отколешни семейства, към които сам принадлежа, между които съм един от първите по потекло. Нали сега седя със също такива князе като мене, нали? Аз исках да ви опозная, това беше необходимо, извънредно много необходимо!... Винаги съм слушал за вас много лоши неща, повече лоши, отколкото добри; говорили са ми за вашата дребнавост, за изключителността на вашите интереси, за изостаналостта ви, за слабата ви образованост, за смешните ви навици

— о, нали пишат и говорят толкова много за вас! Аз идвах днес тук с любопитство и със смущение; трябваше да видя със собствените си очи и лично да се убедя: вярно ли е, че целият този горен слой на руското общество не струва нищо, изживял е времето си, пресъхнала е някогашната му жизненост и е способен само да умре, но все още води дребнава завистлива борба с хората... на бъдещето, като им пречи, без сам да си дава сметка, че умира? Аз и по-рано не вярвах напълно на това мнение, защото ние никога не сме имали аристократично съсловие освен една каста придворни, която се отличаваше с униформите си или... според случая, а сега и тя съвсем изчезна, нали така, нали?

— Хайде де, съвсем не е така — се разсмя злъчно Петрович.

— Хайде, пак се раздрънка! — не се стърпя да каже Белоконская.

— *Laissez le dire*,^[5] той вече цял трепери — предупреди пак старчето полугласно.

Князът беше решително извън себе си.

— И какво видях тук? Видях хора изящни, сърдечни, умни; видях как един старец се държи мило и изслушва едно момче като мене; виждам хора, способни да разбират и да прощават, добри руси, почти също така добри и сърдечни като тези, каквито срещнах там; във всеки случай не струват по-малко. Съдете колко приятно бях изненадан! О, позволете ми да го изразя! Често съм слушал и сам често съм вярвал, че в обществото всичко се свежда до добри маниери, до остарял формализъм, а същността е пресъхнала; но сега сам виждам, че такъв не може да бъде случаят у нас; това може да се случи другаде, но не и у нас. Нима можете да бъдете всички тук йезуити и измамници? Чух преди малко как разказваше княз N.: та не е ли това искрен, непринуден хумор, не е ли това истинско добродушие? Могат ли такива думи да излизат от устата на един човек... мъртъв, с изсушено сърце и талант? Нима мъртъвци можеха да се държат с мене така, както вие се държахте? Нима тук няма зачатъци... за бъдещето, зачатъци, които оправдават надеждите? Нима такива хора могат да не разберат и да останат надире?

— Още веднъж ви моля, успокойте се, приятелю, за всичко това ще поговорим друг път и аз с удоволствие... — усмихна се „сановникът“.

Иван Петрович се поизкашля и се завъртя в креслото си; Иван Фьодорович се размърда; неговият шеф генералът приказваше със съпругата на сановника и не обръщаше вече никакво внимание на княза; но тя често наостряше уши и поглеждаше към него.

— Не, знаете ли, по-добре да говоря! — продължи князът в нов порив на треска, като някак особено доверчиво и дори поверително се обръщаше към старчето. — Аглая Ивановна ми забрани вчера да говоря и дори ми изброи темите, които не бива да засягам; тя знае, че съм смешен, когато запrikaзвам по тях! Аз съм на двадесет и седем години, но си давам сметка, че се държа като дете. Нямам право да изразявам мисълта си, отдавна вече съм го казал; само в Москва можех да приказвам откровено с Рогожин... Ние с него четяхме Пушкин, целия го прочетохме; той не знаеше нищо за него, дори името му... Винаги се страхувам със смешния си вид да не компрометирам мисълта си и *главната идея*. Аз нямам маниери. Жестовете, които правя, са винаги неуместни, а това предизвиква смях и унижава идеята. Липсва ми също чувство за мярка, а това е важно, то е дори най-важното... Знам, че най-добре би било да седя и да мълча. Когато се зарека да мълча, аз изглеждам дори много благоразумен и имам освен това време да мисля. Но сега е по-добре да говоря. Вие ме гледате толкова очарователно, че аз реших да говоря; лицето ви е прекрасно! Вчера аз дадох дума на Аглая Ивановна да мълча през цялата вечер.

— Vraiment?^[6] — усмихна се старчето.

— Но има моменти, когато си казвам, че греша, като мисля така: искреността не струва ли един жест? Не е ли така?

— Понякога.

— Аз искам всичко да ви обясня, всичко, всичко, всичко! О, да! Вие мислите, че аз съм утопист? Идеолог? О, не, кълна ви се, мислите ми са толкова прости... Вие не вярвате? Усмихвате се? Знаете ли, аз съм понякога подъл, защото губя вяра в себе си; преди малко, идвайки насам, аз си мислех: „Е, как ще им запrikaзвам? С какви думи трябва да започна, за да разберат поне нещо?“ Колко се боях, но за вас се боях повече, ужасно, ужасно! А пък каква причина имаше да се боя, не беше ли срамно да се боя? Какво значение има, че на един напредничав се пада такава тъпла от назадничави и лоши хора? Моята радост иде тъкмо от това, дете съм сега убеден, че всъщност тази

тълпа не съществува и че има само елементи, пълни с живот! Няма защо да се смущаваме от това, че сме смешни, нали? Защото това е наистина така, ние сме смешни, лекомислени, с лоши навици, отегчаваме се, не знаем нито да гледаме, нито да разбираме, всички сме такива, всички, и вие, и аз, и те! Но нали вие не се оскърбявате, дето ви казвам в очите, че сте смешни? А щом е така, нима вие не сте елементи за живот? Знаете ли, че според мене понякога е добре, дори по-добре да бъдеш смешен: по си склонен на взаимна прошка и на смирение; не ни е дадено да разберем всичко отведнъж и съвършенството не се постига ей тъй направо! За да стигнеш до съвършенството, трябва да почнеш да не разбираш много неща! Този, който разбира много бързо, разбира без съмнение лошо. На вас го казвам това, на вас, които сте съумели вече да разберете толкова неща... без да ги разберете. Сега не се боя за вас; нали не се сърдите, че едно момче като мене ви казва такива думи? Вие се смеете, Иван Петрович. Вие мислите, че аз съм демократ, апологет на равенството, че съм техен адвокат и че за тях се боя? — засмя се той истерично (той избухваше час по час в къс и възторжен смях). — Аз се боя за вас, за всички вас и за всички нас едновременно. Нали съм княз от стар род и се намирам между князе. Аз говоря за общото ни спасение, за да не изчезне нахалост в мрак нашето съсловие, задето нищо не е предвидило, а само се е карало и всичко е проиграло. Защо да изчезнем и да отстъпим мястото на други, когато можем да останем напредничави и да бъдем начело на обществото? Бъдем ли хора на напредъка, ще бъдем и начело. Да станем слуги, за да ръководим.

Той се опитваше да стане бързо от креслото, но старчето все го задържаше, като го гледаше обаче с нарастваща тревога.

— Слушайте! Аз знам, че говоренето не значи нищо: по-добре е да дадеш пример, просто да започнеш... аз вече започнах... и — и нима наистина човек може да бъде нещастен? О, какво значение има моята мъка и моето нещастие, ако аз имам сили да бъда щастлив? Да ви кажа ли, аз не разбирам как можеш да минеш край едно дърво и да не бъдеш щастлив, че го виждаш? Да приказваш с един човек и да не бъдеш щастлив, че го обичаш! О, мене ми липсват само думи да изразя това... по колко хубави неща виждаме на всяка крачка, в които дори най-загубеният човек чувствава хубостта? Погледнете детето,

погледнете Божата зора, погледнете тревицата как расте, погледнете очите, които ви гледат и които ви обичат...

Казвайки всичко това, князът отдавна вече се беше изправил. Старчето го гледаше вече уплашено. Лисавета Прокофиевна плесна с ръце и извика: „Ах, Боже мой!“ Тя първа се бе досетила какво става. Аглая се спусна бързо към княза, успя да го поеме в ръцете си и ужасена, с изкривено от болка лице чу дивия рев на „духа, който бе разтърсил и повалил“ нещастника. Болният се свлече на килима. Някой сложи набързо възглавница под главата му.

Никой не беше очаквал това. След четвърт час княз N., Евгений Павлович и старчето се опитаха да оживят пак вечерта, но не мина и половин час и всички се разотидоха. Казаха се много съчувствени думи, много съжаления, някои направиха коментарии. Иван Петрович между другото изрази мнението, че „младият човек е сла-вя-нофил или нещо подобно, но че това не е опасно“. Старчето не каза нищо. Вярно, че след това, на втория и на третия ден, всички малко се посърдиха; Иван Петрович дори се обиди, но не много. Шефът на Иван Фьодорович, генералът, известно време беше хладен към него. „Покровителят“ на Епанчини, сановникът, от своя страна също изфъфли няколко назидателни думи на бащата на семейството, като прибави впрочем ласкаво, че извънредно много се интересува от съдбата на Аглая. И наистина той беше доста добър човек; но една от причините за любопитството, което бе проявил тази вечер към княза, беше и неотдавнашната история на Лев Николаевич с Настасия Филиповна; малкото неща, които бе чул да се разправят, го бяха живо заинтересували и той дори искаше да поразпита.

На сбогуване Белоконская каза на Лисавета Прокофиевна:

— Какво да кажа? И добър, и лош; а ако искаш да знаеш мнението ми, по-скоро лош. Сама виждаш какъв е: болен човек!

Лисавета Прокофиевна реши в душата си, че князът е „невъзможен годеник“ и през нощта си даде дума, че „докато е жива, той няма да се ожени за нейната Аглая“. И с това решение се събуди сутринта. Но малко след дванадесет, през време на закуската, тя изпадна в странно противоречие със самата себе си.

На един въпрос, зададен впрочем извънредно предпазливо от сестрите ѝ, Аглая отговори студено, но надменно, сякаш че отсече:

— Никога не съм му давала никаква дума, никога в живота си не съм го смятала за годеник. Той ми е чужд, както и всеки друг.

Лисавета Прокофиевна начаса избухна.

— Не очаквах това от тебе — каза тя с огорчение, — знам, че той е невъзможен като годеник и слава Богу, че така се свърши; но не очаквах такива думи от тебе! Другояче, мислех, ще се изразиш. Аз бих изгонила вчера всички гости, но него бих оставила, ето какъв човек е той!...

Изведнъж тя млъкна, изплашена от това, което каза. Ала да знаеше само колко несправедлива беше в този момент към дъщеря си! Всичко беше вече решила в ума си Аглая; тя също чакаше своя час, който трябваше всичко да реши, и всеки намек, всяко непредпазливо докосване до дълбоката рана раздираше сърцето ѝ.

[1] *Non possumus!*, „Не можем!“ — отговор, приписван в „Деяния на апостолите“ на апостолите Петър и Йоан, на които книжниците искали да забранят проповедта им (гл. 4, стр. 19–20). Тези думи се употребяват като традиционна формула в папските послания. ↑

[2] Братство или смърт. ↑

[3] Последователи на хлистовството (или хлистовщината) — една от мистическите християнски секти в царска Русия. — Б.пр. ↑

[4] Това е твърде интересно и твърде сериозно. ↑

[5] Оставете го да говори. ↑

[6] Наистина? ↑

VIII

И за княза тази сутрин започна под влиянието на тежки предчувствия; те можеха да се обяснят с болезненото му състояние, но в тъгата му имаше нещо твърде неопределено и това беше главната причина за мъката му. Наистина той се намираше пред съвсем ясни факти, мъчителни и язвителни, но тъгата му надминаваше всичко, което той си спомняше и представяше; той разбираше, че няма да може да се успокои сам. Малко по малко в него се загнезди очакването, че още днес ще се случи с него нещо извънредно и решително. Вчерашният му припадък беше лек; той не чувствуваше други смущения освен хипохондрия, известна тежест в главата и болки по тялото. Мозъкът му работеше доста ясно, макар че душата му беше болна. Той стана твърде късно и веднага ясно си припомни вчерашната вечер; макар и не съвсем ясно, все пак си припомни и това, как го доведоха в къщи половин час след припадъка. Научи, че са идвали вече да питат за здравето му от страна на Епанчини. В единадесет и половина идваха за втори път; това му направи удоволствие. Вера Лебедева първа дойде да го навести и да му услужи нещо. Щом го видя, изведнъж се разплака, но когато князът начаса я успокои, тя се разсмя. Той бе някак изведнъж смаян от голямото съчувствие, което прояви към него младото момиче; взе ръката ѝ и я целуна. Вера се изчерви.

— Ах, какво правите, какво правите! — извика тя уплашено и отдръпна бързо ръката си.

Тя си отиде скоро в някакво особено смущение. Все пак има време да му разправи, че баща ѝ изтичал още в зори при „покойника“, както наричаше той генерала, за да разбере дали не е умрял през нощта; всички казвали, че няма дълго да живее. Към обед се прибра в къщи и дойде да види княза и самият Лебедев, но всъщност само „за минута, за да се осведоми за скъпоценното му здраве“ и така нататък и освен това да надникне в „шкафчето“. Той само ахкаше и охкаше и князът скоро го освободи, но все пак Лебедев се опита да го поразпита за вчерашния припадък, макар да беше ясно, че знае вече всичко в

подробности. След него дотича Коля, също за минута; той наистина бързаше и беше в силна и мрачна тревога. Започна с това, че направо и настойчиво помоли княза да му обясни всичко, което са крили от него, и прибави, че вчера е научил вече почти всичко. Той беше силно и дълбоко развълнуван.

Князът разказа цялата работа с всичкото възможно съчувствие, на което беше способен, изложи фактите с пълна точност и поразил като с гръм клетото момче, което не можа да продума дума и мълчаливо заплака. Князът почувствува, че това беше едно от онези впечатления, които остават завинаги и отбелязват за вечни времена прелом в живота на един младеж. Побърза да му каже как гледа на работата и прибави, че според него може би старецът умира главно поради ужаса, който извършената лоша постъпка е оставила в сърцето му, и че не всеки е способен на това. Очите на Коля светнаха, когато чу това от княза.

— Какви негодници са тия Ганка, Варя и Птицин! Аз няма да се карам, с тях, но от този момент пътищата ни са разделени! Ах, княже, от вчера насам аз разбрах много нови неща; това е урок за мене! Смятам също, че сега мама остава на моите ръце; макар и да е на сигурно място при Варя, все пак то е друго...

Той се сети, че го чакат, и скочи; след това попита набързо за здравето на княза и щом чу отговора, изведнъж прибави живо:

— Няма ли и нещо друго? Чух вчера... (впрочем това не е моя работа), но ако някога ви потрябва за каквото и да било верен слуга, той е пред вас. Струва ми се, че и двамата не сме много щастливи, нали? Но... аз не разпитвам, не разпитвам...

Той си излезе, а князът още по-дълбоко се замисли: всички му предричат нещастие, всички са си направили вече заключенията, всички го гледат така, сякаш знаят нещо, и то такова, което той не знае; Лебедев подпитва, Коля направо намеква, а Вера плаче. Най-послед той махна ядосано с ръка: „Проклетата болезнена мнителност“ — каза си той. Лицето му светна, когато към два часа видя Епанчини, които идваха да го навестят „за минутка“. Те наистина се бяха отбили за минута. Веднага след закуската Лисавета Прокофиевна заяви, че ще отидат сега да се разходят, и то всички вкупом. Известието бе направено във формата на заповед — рязко, сухо, без обяснения. Всички излязоха, тоест маминка, девойките, княз Шч. Лисавета Прокофиевна тръгна веднага в посока, противоположна на она, която

вземаше всеки ден. Всички разбираха какво става, но мълчаха от страх да не ядосват маминка, а тя, сякаш за да отбегне укорите и възраженията, вървеше пред всички, без да се обръща. Най-после Аделаида забеляза, че няма защо да се тича така, когато човек се разхожда, и че те не могат да я настигнат.

— Вижте какво — обърна се изведнъж Лисавета Прокофиевна, — ние минаваме сега край него. Каквото и да мисли Аглая и каквото и да се случи после, той не е чужд човек за нас, още по-малко сега, когато е нещастен и болен; аз поне ще отида да го видя. Който иска, да дойде с мене, който не иска — да отmine; никой няма да го спре.

Разбира се, всички влязоха. Както е редно, князът побърза да се извини още веднъж за вазата, която бе счупил вчера, и за... скандала.

— Хайде, хайде, няма нищо — отговори Лисавета Прокофиевна, — не ми е жал за вазата, а за тебе. Значи, сам признаваш сега, че е имало скандал: ето как „на другата сутрин“ човек си дава сметка, но и това няма значение, защото всеки вижда сега, че няма какво да ти се придирва. Е, довиждане; ако имаш сили, иди се поразходи и после пак си поспи — това е моят съвет. А сетиш ли се, пак намини у нас; бъди уверен веднъж завинаги, че каквото и да се случи, каквото и да стане, ти все пак ще си останеш приятел на нашата къща, най-малкото на мене. За себе си поне мога да отговарям...

Като я чува да изявява така своите чувства, всички побързаха да повторят поканата. Те си отидоха, но в тяхната наивна бързина да кажат нещо любезно и ободрително се криеше голяма жестокост, за която не беше се сетила самата Лисавета Прокофиевна. Поканата да идва „пак“ и думите „най-малкото за мене“ отново прозвучаха като предупреждение. Князът си припомни държането на Аглая; наистина и на идване, и на тръгване тя беше му се усмихнала очарователно, но не каза нито една дума, дори когато всички други го уверяваха в приятелството си; все пак тя впери един-два пъти поглед в него. Лицето ѝ беше по-бледо от всякога, като че беше спала лошо през нощта. Князът реши да отиде „пак“ на всяка цена още тази вечер и трескаво погледна часовника си. Три минути след като си бяха отишли Епанчини, влезе Вера.

— Лев Николаевич, току-що получих една поверителна поръчка от Аглая Ивановна за вас.

Князът просто се разтрепери.

— Записка?

— Не, устна поръчка; едва има време да ми я съобщи. Много ви моли да не се отделяте целия ден днес нито за момент от къщи, чак до седем часа вечерта или дори до девет, не чух точно.

— Но... защо в това? Какво значи това?

— Нищо не знам; заръча ми само на всяка цена да ви го кажа.

— Така ли каза: „на всяка цена“?

— Не, не точно така: едва успя да ми го каже, като се извърна, добре, че аз се приближих бързо към нея. Но по лицето ѝ се виждаше, че това беше заповед, безразлично дали изрична, или не. Така ме погледна, че сърцето ми примря...

Князът зададе още няколко въпроса, но макар че не узна нищо повече, тревогата му нарасна. Останал сам, той легна на дивана и пак се замисли. „Може би ще има някой у тях до девет часа и тя още се страхува да не изтърся нещо пред гостите“ — каза си най-после той и пак зачака с нетърпение да се мръкне, като гледаше часовника си. Но разгадката дойде много преди вечерта, и то под формата на ново посещение, дори на нова, мъчителна загадка: точно половин час след като си бяха отишли Епанчини, при него дойде Иполит, толкова уморен и изтощен, че влезе, без да каже нито дума и сякаш лишен от съзнание, буквално се строполи в едно кресло и се задави в страшна кашлица, придружена с храчене на кръв. Очите му блестяха и на страните му се появиха червени петна. Князът му каза нещо, но той не отговори и дълго време още не отговаряше, само махаше с ръка, за да не го безпокоят. Най-после се съвзе.

— Отивам си! — едва промълви той с пресипнал глас.

— Искате ли да ви придружа? — попита князът и стана, но се спря, като се сети, че преди малко му бяха забранили да излиза от къщи.

Иполит се засмя.

— Не отгук си отивам — продължи той със същия задъхан и хъркащ глас, — напротив, сметнах за необходимо да дойда при вас, и то по работа... иначе не бих се решил да ви безпокоя. Там си отивам, и то този път, струва ми се, сериозно. Свършено! Аз не казвам това, за да събудя съчувствие, вярвайте ми... дори си легнах тази сутрин в десет часа, за да не стана никак до оня момент, но се размислих и станах още веднъж, за да дойда при вас... ще рече, трябваше.

— Жал ми е да ви гледам; по-добре да бяхте ме повикали, отколкото сам да се измъчвате.

— Хайде, стига. Съжалихте ме, значи, спазихте изискванията за светската учтивост... О, забравих: как сте със здравето?

— Добре съм. Вчера не бях... много...

— Чух, чух. Пострадала китайската ваза; жалко, че не бях там! Но на въпроса. Първо, днес имах удоволствието, да видя Гаврила Ардалионович на среща с Аглая Ивановна при зелената пейка. Останах учуден до каква степен човек може да има глупав вид. Казах го на самата Аглая Ивановна, след като Гаврила Ардалионович си отиде... Вие май на нищо не се учудвате, княже, — прибави той, като гледаше недоверчиво спокойното лице на княза; — казват, че да не се учудваш на нищо, било признак за голям ум; според мене би могло да бъде също така признак за голяма глупост... Впрочем не намеквам за вас, извинете... Много съм нещастен днес в избора на моите изрази.

— Аз знаех още вчера, че Гаврила Ардалионович... — започна князът, но спря, явно смутен, макар че Иполит се ядосваше, задето той не се учудва.

— Знаели сте! Гледай ти! Впрочем не си правете труд да ми разправяте... А не присъствувахте ли днес на срещата?

— Щом сам сте били там, видели сте, че ме няма.

— Е, може да сте се скрили зад някой храст. Във всеки случай се радвам, разбира се, за вас, защото мислех вече, че са предпочели Гаврила Ардалионович пред вас!

— Моля ви да не ми говорите за това, Иполит, особено с такива изрази.

— Толкова повече, че вие знаете вече всичко.

— Лъжете се. Почти нищо не са ми казали и Аглая Ивановна сигурно знае, че не съм в течение на нищо. Дори и за тази среща почти нищичко не знаех... Вие казвате, че имало среща? Добре, тогава да не говорим за това...

— Но как така, хем сте знаели, хем не сте знаели? Вие казвате: „Добре, тогава да не говорим за това.“ Не, не, не бъдете толкова доверчив! Особено ако нищо не знаете. И тъкмо затова сте доверчив, защото нищо не знаете. А знаете ли какви сметки си правят тези двамата, братът и сестрата? Може би това вече подозирате?... Добре, добре, спирам — прибави той, като забеляза нетърпеливия жест на

княза, — но аз дойдох по една лична работа, за която искам... да се обясня. Дявол да го вземе, не може дори да се умре без обяснения; просто страшно колко обяснения има да давам. Искате ли да ме изслушате?

— Говорете, аз слушам.

— Обаче аз пак променям решението си: ще почна с Ганечка. Можете ли да си представите, че и на мене днес определиха среща при зелената пейка. Впрочем аз не искам да лъжа: сам настоях за срещата, натрапих се, като обещах да разкрия една тайна. Не знам дали отидох много рано (наистина май отидох рано), но щом заех мястото си до Аглая Ивановна, видях, че се появиха Гаврила Ардалионович и Варвара Ардалионовна, двамата под ръка, като на разходка. Стори ми се, че и двамата се смаяха и дори смутиха, като ме зърнаха, защото не очаквах да ме видят. Аглая Ивановна се изчерви и ако щете вярвайте, ако щете — недейте, малко дори се посмути било от моето присъствие, било просто, дете видя Гаврила Ардалионович, който беше наистина много хубав; факт е обаче, че тя цялата се изчерви и в един миг спаси положението по най-смешен начин: понадигна се, отговори на поздрава на Гаврила Ардалионович и на любезната усмивка на Варвара Ардалионовна и изведнъж отсече: „Исках само да ви изразя лично задоволството си от вашите искрени и приятелски чувства и ако един ден имам нужда от тях, вярвайте ми...“ Тя им се поклони за сбогом и те отминаха — не бих могъл да кажа дали се почувствуваха подиграни, или тържествуващи; Ганечка се беше почувствувал, разбира се, подигран; нищо не беше разбрал и се бе изчервил като рак (чуден израз взема понякога лицето му!), но Варвара Ардалионовна схвана, струва ми се, че трябва по-скоро да си оберат крушите и че няма какво повече да искат от Аглая Ивановна; и тя повлече брат си. Тя е по-умна от него и съм убеден, че сега тържествува. А пък аз бях отишъл да поприказваме с Аглая Ивановна и да се уговорим за срещата ѝ с Настасия Филиповна.

— С Настасия Филиповна! — извика князът.

— Аха! Изглежда, вие губите хладнокръвие и почвате да се учудвате? Много се радвам, че искате да приличате на човек. Затова и ще ви поразвеселя. Ето какво значи да услужваш на млади и с благородна душа госпожици: днес получих от нея плесница!

— Морална ли? — някак неволно попита князът.

— Да, не физическа. Смятам, че никой не би вдигнал сега ръка срещу човек в моето състояние, дори жена; даже Ганечка няма да ме удари! Макар че в един момент вчера мислех, че той ще се нахвърли върху мене... Басирам се, че знам какво мислите сега. Вие мислите: „Да речем, че не трябва да се бие, затова пък може да се удуши в съня му с възглавница или с мокър парцал — дори трябва“... По лицето ви е изписано, че в този момент това мислите.

— Никога не съм мислил подобно нещо! — с отвращение каза князът.

— Не знам, тази нощ сънувах, че ме удуши с мокър парцал... един човек... хайде, на вас ще кажа кой беше: представете си — Рогожин! Как мислите, може ли да се удуши човек с мокър парцал?

— Не знам.

— Чувал съм, че може. Добре, да не говорим повече. Да видим сега, защо да съм клюкар? Защо тя ме нахока днес, че съм клюкар? И забележете, направи го, след като ме изслуша докрай и дори ми зададе някои допълнителни въпроси... Ала такива са жените! Зарад нея влязох във връзка с Рогожин, впрочем интересен човек; в неин интерес уредих лична среща с Настасия Филиповна. Дали не засегнах честолюбието ѝ, като намекнах, че се е зарадвала на „огризките“ от Настасия Филиповна? Не отричам, винаги съм ѝ разправял това, но го правех в неин интерес, две писма ѝ написах в този тон и ето днес трето, срещата... С това и започнах преди малко, като казах, че е унижително за нея... А освен това и думата „огризки“ не е моя, а чужда; поне у Ганечка всички я употребявах, тя самата го потвърди. Защо да съм тогава за нея клюкар? Виждам, виждам: надува ви ужасен смях, като ме гледате сега, и аз се обзалагам, смятате, че за мене се отнасят тези глупави стихове:

*Ще блесне може би във мойта нощ печална^[1]
на любовта усмивката прощална...*

Ха-ха-ха! — разсмя се изведнъж той истерично и се закашля. — Забележете — прибави той закашлян — какъв е Ганечка: говори за „огризки“, а самият той желае сега да се възползува от тях!

Князът дълго време не каза нищо; той беше ужасен.

— Вие говорихте за среща с Настасия Филиповна? — смънка той най-после.

— Но няма вие наистина не знаете, че днес ще има среща между Аглая Ивановна и Настасия Филиповна, за което Настасия Филиповна е повикана нарочно от Петербург чрез посредничеството на Рогожин, по покана на Аглая Ивановна и с моите усилия и се намира сега заедно с Рогожин много наблизо до вас, в предишната си квартира, у същата госпожа Дария Алексеевна... нейна приятелка, с много съмнително име; и там, в тази съмнителна къща, Аглая Ивановна ще отиде днес на приятелски разговор с Настасия Филиповна и за да разрешат разни задачи. Искат да приказват за аритметика. Не знаехте ли? Честна дума?

— Това е невероятно!

— Толкова по-добре, ако е невероятно; но откъде знаете? Макар че тук муха да прехвъркне — и вече всички знаят: такова е мястото, дето живеем! Но аз ви предупредих и вие можете да ми бъдете благодарен. Хайде довиждане — на оня свят навярно. Още една дума: ако съм постъпвал подло спрямо вас, то е, защото... нямам причини да ви пожертвувам интересите си, ще се съгласите, нали? Защо да защитавам вашите? Та нали на нея посветих моята „Изповед“ (не знаехте ли?). И как посрещна тя това! Хе-хе! Но виж спрямо нея не съм бил подъл, в нищо не съм виновен пред нея; а тя ме посрами и изложи... Впрочем и пред вас в нищо не съм виновен; ако си позволих пред нея намека за тези „огризки“ и други подобни, в замяна на това пък ви съобщавам деня, часа и мястото на срещата, разкривам ви цялата тази игра... от яд, разбира се, а не от великодушие. Сбогом, аз съм бързив като пелтек или като охтичав; но вие си отваряйте очите, вземайте мерки, и то по-бързо, ако само сте достоен да носите името човек. Срещата, ще стане довечера, това е сигурно.

Иполит тръгна към вратата, но князът викна подире му и той се спря на прага.

— Значи, според вас Аглая Ивановна ще отиде днес лично у Настасия Филиповна? — попита князът. По страните и на челото му избиха червени петна.

— Не знам точно, но навярно е така — отговори Иполит, като се поозърна, — Впрочем и не може да бъде другояче. Настасия Филиповна няма да отиде у нея, нали? И у Ганечка не може да отиде, у тях има човек на смъртно легло. Не е ли на умирање генералът?

— Това само стига, за да не може да отиде у него! — отвърна князът. — Но как ще излезе тя, дори и да иска? Вие не познавате... нравите в тази къща: тя не може да отиде сама у Настасия Филиповна; това са празни приказки!

— Да ви кажа ли, княже: никой не скача от прозореца, но стане ли пожар и най-големият джентълмен, и най-изисканата дама могат да скочат. Стане ли ѝ нужда, няма що, нашата госпожица ще отиде и при Настасия Филиповна. Но нима тях никъде не ги пускат, вашите госпожици де?

— Не, не това исках да кажа...

— Щом не е това, достатъчно е за нея да слезе от входната площадка и да тръгне направо, пък ако ще и да не се връща после у дома си. Има случаи, когато и кораби се горят понякога, и човек не се връща дори в къщи: животът не се състои само от закуски, обеда и князе Шч. Мене ми се струва, че вие вземате Аглая Ивановна за малко момиче или за някаква пансионерка; аз ѝ го казах вече и тя май се съгласи с мене. Чакайте да стане седем или осем часът... Да бях на ваше място, щях да пратя там някого на стража, за да издебне точно момента, когато тя ще слезе от входната площадка. Пратете поне Коля; той на драго сърце ще шпионира, бъдете сигурен, за вас естествено... защото всичко това е относително... Ха-ха!

Иполит излезе. Нямаше причина князът да праща някого да шпионира, дори ако беше способен на подобна постъпка. Заповедта на Аглая да стои в къщи ставаше за него сега почти ясна: може би тя имаше намерение да дойде да го потърси. А може би наистина е искала да го задържи в къщи, тъкмо за да не се изтърси там по време на срещата... И това беше възможно. Виеше му се свят; цялата стая се въртеше около него. Легна на дивана и затвори очи.

Така или иначе работата вземаше, решителен, пълен обрат. Не, той не смяташе Аглая нито за малко момиче, нито за пансионерка; чувствуваше сега, че отдавна вече се е боял, и то тъкмо от нещо подобно; но защо тя иска да я види? Студени тръпки минаха по цялото му тяло: той беше отново в треска.

Не, той не я смяташе за дете! Ужасяваха го напоследък някои нейни възгледи, някои думи. Друг път му се струваше, че тя прави като че ли големи усилия да се владее, да се сдържа, и той си спомняше, че това го плашеше. Наистина през всичките тези дни той се мъчеше да

не мисли за това, отпъждаше тежките си мисли, но какво се криеше в тази душа? Тоя въпрос го измъчваше отдавна, макар че той имаше вяра в нейната душа. И ето че всичко това щеше да се разреши и разясни още днес. Страшна мисъл! И пак „тази жена“! Защо винаги му се беше струвало, че тя ще се яви в съдбоносния момент, за да скъса като гнил конец цялата му съдба? Макар и в полуунес, той беше готов да се закълне сега, че това чувство не беше го напускало никога. Ако напоследък се мъчеше да я забрави, то беше единствено защото се боеше от нея. Тогава: обичаше ли я той, или я мразеше? Той не си зададе този въпрос нито веднъж днес; в това отношение сърцето му беше чисто: той знаеше кого обича... Това, което го плашеше, не беше толкова срещата между двете жени, нито нейната странност, нито причината за нея, неизвестна още нему, нито нейният изход, какъвто и да бъде — плашеше го самата Настасия Филиповна. Той си спомни вече по-късно, след няколко дни, че през тези трескави часове постоянно му се струваше, че вижда нейните очи, нейния поглед, че чува нейния глас — някакъв странен глас, макар че малко нещо бе останало в паметта му след тези трескави и мъчителни часове. Едва помнеше например, че Вера му донесе обета и че той яде, но не си спомняше дали бе спал след това, или не. Знаеше само, че нея вечер почна да различава напълно ясно всичко едва от момента, когато Аглая влезе изведнъж при него на терасата и той скочи от дивана и отиде до средата на стаята, да я посрещне: беше седем и четвърт. Аглая бе съвсем сама, облечена просто и сякаш набързо, с леко наметало. Лицето ѝ беше бледо, както при последната им среща, но очите ѝ святкаха с ярък и сух блясък; такъв израз в погледа ѝ той не бе виждал никога у нея. Тя го изгледа внимателно.

— Вие сте напълно готов — забеляза тя тихо и като че ли спокойно, — облечен сте, с шапка в ръка; значи, са ви предупредили. Аз знам кой: Иполит?

— Да, той ми говори... — смънка князът почти полумъртъв.

— Да вървим: вие знаете, че трябва непременно да ме придружите. Имате, струва ми се, достатъчно сили да излезете, нали?

— Сили имам, но... възможно ли е това?

Той млъкна изведнъж и не можа да промълви повече ни дума. Това беше едничкият му опит да спре тази безумна жена, а след това тръгна подире ѝ като роб. Колкото и да бяха смътни мислите му, все

пак разбираше, че тя ще отиде там и без него и затова на всяка цена трябваше да я придружава. Той отгатваше колко силна е нейната решителност; не му беше по силите да спре този див порив. Те вървяха мълком ѝ по целия път не размениха почти нито една дума. Той забеляза само, че тя знае добре пътя и когато ѝ предложи да заобиколят по една по-далечна, но по-малко оживена уличка, тя го изслуша като че много внимателно и отговори накъсо: „Все едно!“ Когато стигнаха досам къщата на Дария Алексеевна (голяма и стара дървена постройка), оттам излезе една разкошно облечена дама, придружена от младо момиче; те се качиха във великолепната каляска, която ги чакаше пред портата, като приказваха и се смееха високо, без да погледнат нито веднъж към новодошлите, сякаш не ги бяха забелязали. Щом каляската се отдалечи, вратата веднага се отвори повторно и Рогожин, който ги чакаше, ги пусна да влязат и заключи след тях.

— Освен нас четиримата няма никой сега в цялата къща — забеляза той на висок глас и погледна странно княза.

Настасия Филиповна ги чакаше още в първата стая, също облечена много просто и цялата в черно: тя стана да ги посрещне, но не се усмихна и дори не подаде ръка на княза.

Тя нетърпеливо впери неспокоен поглед в Аглая. Двете седнаха малко далеч една от друга, Аглая на дивана, в ъгъла на стаята, Настасия Филиповна до прозореца. Князът и Рогожин останаха прави, пък и никой не ги покани да седнат. Князът погледна пак Рогожин с недоумение и сякаш с болка, но той все още се усмихваше с предишната си усмивка. Мълчанието продължи още няколко мига.

Някаква зловеца тръпка мина най-после по лицето на Настасия Филиповна; погледът ѝ, който тя нито за миг не откъсваше от гостенката си, доби израз на упоритост, твърдост и почти омраза. Аглая наглед бе смутена, но не уплашена. На влизане тя беше погледнала бегло съперницата си и сега през цялото време седеше с наведени очи, като че ли мислеше. Един-два пъти сякаш неволно тя обгърна с поглед стаята; по лицето ѝ се изписа явно отвращение, като че се боеше да не се измърси тук. Тя оправяше машинално дрехата си и дори с безпокойство промени веднъж мястото си, като се дръпна към ъгъла на дивана. Надали самата тя съзнаваше всичките си движения, но тяхната несъзнателност ги правеше още по-оскърбителни. Най-после тя се реши да посрещне твърдо святкащия поглед на Настасия

Филиповна, в който веднага прочете ясно омразата на своята съперница. Жената разбра жената. Аглая трепна.

— Вие знаете естествено защо ви поканих да дойдете — каза най-после тя, но много тихо и като се спираше един-два пъти, докато довърши тази къса фраза.

— Не, нищо не знам — отвърна Настасия Филиповна сухо и рязко.

Аглая се изчерви. Може би изведнъж ѝ се видя ужасно чудно и невероятно, че е седнала сега до тази жена, в къщата на „тази жена“, и чувствава нужда да чуе нейния отговор. При първите звуци на гласа на Настасия Филиповна сякаш тръпки минаха по тялото ѝ. Разбира се „тази жена“ забеляза много добре всичко това.

— Вие всичко разбирате... но нарочно се правите, че уж не разбирате — почти пошепна Аглая, като гледаше навъсено в земята.

— Защо пък? — едва-едва се усмихна Настасия Филиповна.

— Вие искате да се възползвате от моето положение... от това, че съм във вашия дом — смешно и неловко продължи Аглая.

— За това положение сте виновна вие, а не аз! — избухна изведнъж Настасия Филиповна. — Не аз ви поканих, а вие ме поканихте на тази среща, причината за която не знам и досега.

Аглая вдигна надменно глава.

— Сдържайте езика си; аз не съм дошла тук да се боря с вас с това оръжие, което е свойствено на вас...

— О! Значи, все пак сте дошли „да се борите“? Представете си, аз пък смятах, че вие сте... по-остроумна...

И двете се гледаха една друга, без да скриват вече омразата си. А едната от тези жени беше същата, която бе писала неотдавна на другата толкова трогателни писма. И ето че всичко се изпари от първата среща, от първите думи. Как да се обясни това? В този момент като че ли никой от присъстващите в тази стая лица не намираше в това нищо чудно. Князът, който до вчера още не би повярвал, че е възможно да види подобна сцена дори насън, сега стоеше, гледаше и слушаше така, сякаш отдавна вече я беше предчувствувал. Най-фантастичният сън се беше превърнал изведнъж в най-ярка и конкретна действителност. В този момент едната от тези жени толкова много презираше другата и така желаше да ѝ го каже (може би бе дошла дори само затова, както се изрази на другия ден Рогожин), че

колкото и екстравагантна да беше другата, колкото и разстроен ум и болна душа да имаше, като че не би могла да запази никакво, обмислено отнапред държане срещу злъчното и чисто женско презрение на своята съперница. Князът беше сигурен, че Настасия Филиповна няма да заприказва първа за писмата; по святкащите ѝ погледи той се досещаше какво може да ѝ струва сега това, че ги е написала; но той би дал половината си живот да не заприказва за тях сега и Аглая.

Но Аглая като че ли изведнъж се съвзе и се овладя.

— Вие не ме разбрахте — каза тя, — аз не съм дошла, за да се карам с вас... макар и да не ви обичам. Аз... аз дойдох тук... за да ви говоря човешки. Когато ви поканих на тази среща, аз бях вече решила за какво ще говоря с вас и няма да отстъпя от това си решение, ако ще би и никак да не ме разберете. Толкова по-зле ще бъде за вас, а не за мене. Аз исках да ви отговоря на това, което ми писахте, и то да отговоря лично, защото така ми се видя по-удобно. Чуйте прочее отговора ми на всички ваши писма. За пръв път ми дожаля за княз Лев Николаевич в деня, когато се запознах с него и когато по-късно научих за всичко случило се вечерта у вас. Дожаля ми за него, тъй като той е толкова простодушен човек, та в простотата си е повярвал, че може да бъде щастлив... с една жена... с такъв характер. Това, от което се боях за него, стана; вие не сте могли да го обикнете, измъчили сте го и сте го оставили. А не сте могли да го обикнете, защото сте много горда... не, не горда, сгреших, а суетна... дори не и това: вие сте егоистка до... лудост, което се доказва и от вашите писма до мене. Вие не можахте да обикнете едно толкова добродушно същество като него и дори може би в сърцето си сте го презирали и сте му се смели; вие можете да обичате само собствения си позор и постоянната мисъл, че са ви опозорили и оскърбили. Ако бяхте по-малко безчестна или съвсем не бяхте, щяхте да бъдете по-нещастна... (Аглая произнасяше с наслада и много бързо тези думи, които отдавна вече бе приготвила и обмислила, още тогава обмислила, когато и насън не ѝ бе идвало, че е възможна сегашната среща; тя следеше със злобен поглед какво отражение ще имат те върху, изкривеното от вълнение лице на Настасия Филиповна.) Спомняте ли си — продължи тя, — тогава той ми писа едно писмо, за което ми каза, че вие го знаете и дори сте го чели? От това писмо аз разбрах всичко, и то добре го разбрах; неотдавна той сам ми потвърди

дума по дума всичко, което ви казвам сега. След писмото почнах да чакам. Отгатнах, че вие сигурно ще дойдете тук, защото не можете да живеете без Петербург: твърде млада и хубава сте още за провинцията... Тези думи впрочем също не са мои — прибави тя, като цяла се изчерви и от този миг червенината не се махаше вече от лицето ѝ чак докато спря да говори. — Когато видях отново княза, страшно ме заболя и ми стана обидно за него-. Не се смейте; ако се смеете, ще рече, че сте недостойна да разберете това...

— Вие виждате, че аз не се смея — отговори тъжно и строго Настасия Филиповна.

— Впрочем мене ми е все едно, смейте се, колкото искате. Когато сама го разпитах, той ми каза, че отдавна вече не ви обича, че дори споменът за вас е мъчителен за него, но че му е жал за вас и че когато мисли за вас, сърцето му е като че ли „пронизано завинаги“. Длъжна съм още да ви кажа, че не съм срещала в живота си човек, равен нему по благородно добродушие и безгранична доверчивост. След като чух това от него, разбрах, че всеки, който иска, би могъл да го излъже, а който го излъже, ще бъде после простен от него; ето защо го обикнах...

Аглая спря за миг поразена, сякаш не вярвайки на себе си, че е могла да произнесе такава дума; но в същото време почти безгранична гордост засия в погледа ѝ; струваше ѝ се, че сега всичко ѝ е безразлично, дори ако „тази жена“ почнеше сега да се смее на признанието, което се беше изплъзнало от устата ѝ.

— Казах ви всичко и сега вие сигурно вече разбрахте какво искам от вас, нали?

— Може би разбрах, но кажете го вие самата — отговори тихо Настасия Филиповна.

Лицето на Аглая пламна от гняв.

— Исках да узная от вас — каза тя твърдо и сричка по сричка, — с какво право вие се месите в неговите чувства към мене? С какво право посмяхте да ми пишете писма? С какво право вие заявявате всеки момент, на него и на мене, че го обичате, след като сама го напуснахте и избягахте от него така обидно и... позорно?

— Аз не съм заявявала нито на него, нито на вас, че го обичам — отговори с усилие Настасия Филиповна, — но... вие имате право, че избягах от него... — прибави тя едва чуто.

— Как не сте заявявали „нито на него, нито на мене“? — извика Аглая. — А вашите писма? Кой ви е молил да ни сватосвате и да ме увещавате да се омъжа за него? Нима това не е заявяване? Защо ни се натрапвате? Отначало смятах, че вие искате, напротив, да ми вдъхнете отвращение към него с намесата си между нас, за да скъсам с него; едва по-късно се сетих в какво се състои работата: вие просто сте си въобразили, че вършите голям подвиг с всичките тези превземки... Та способна ли сте да го обичате, като обичате толкова много суетността си? Защо просто не заминахте отгук, вместо да ми пишете смешни писма? Защо не се омъжите сега за този благороден човек, който толкова ви обича и ви направи честта да ви предложи ръката си? Причината е много ясна: омъжите ли се за Рогожин, как ще се чувствувате тогава онеправдана? Дори твърде голяма чест ще извлечете от това! Евгений Павлич казваше за вас, че сте чели твърде много поезия и се „твърде много образована за вашето... положение“; че предпочитате да четете, отколкото да работите; прибавете и вашата суетност и ето всичките ваши причини...

— А вие не сте ли безделница?

Разговорът стигна много бързо и много открито до толкова неочакван предел, неочакван, защото, когато тръгваше за Павловск, Настасия Филиповна все още си правеше някакви илюзии, макар че очакваше от тази среща, разбира се, по-скоро нещо лошо, отколкото добро; а Аглая веднага се беше увлякла неудържимо като при падане отвисоко и не можеше да противостои на ужасната наслада на отмъщението. За Настасия Филиповна бе дори странно, че я вижда в такова състояние. Объркана още от първия момент, тя я гледаше и сякаш не вярваше на очите си. Беше ли наистина тя една жена, която е прочела много поезия, както предполагаше Евгений Павлович, или беше просто луда, както бе убеден князът?

Във всеки случай тази жена — въпреки че понякога се държеше много цинично и дръзко — беше всъщност много по-срамежлива, понежна и по-доверлива, отколкото можеше да се съди за нея. Вярно, че в нея имаше нещо много непрактично, мечтателно, прикрито и фантастично, но наред е това имаше и силни и дълбоки чувства... Князът го разбираше; страданието бе изписано по лицето ѝ. Аглая го забеляза и потрепери от омраза.

— Как смеете да ми говорите с такъв тон? — каза тя с неизразимо високомерие в отговор на бележката на Настасия Филиповна.

— Навярно не сте чули добре — учуди се Настасия Филиповна. — С какъв тон съм ви говорила?

— Ако сте искали да бъдете честна жена, защо не сте скъсали на времето с вашия прелъстител Тоцки съвсем просто... без театралности? — каза неочаквано Аглая ни в клин, ни в ръкав.

— Какво знаете вие за моето положение, за да си позволявате да ме съдите? — трепна и ужасно побледня Настасия Филиповна.

— Знам това, че не сте отишли да работите, а сте се повлекли с богаташа Рогожин, за да играете ролята на паднал ангел. Не се чудя, дете Тоцки е искал да се застреля заради този паднал ангел!

— Престанете! — с отвращение и като че с болка каза Настасия Филиповна. — Вие сте ме разбрали толкова, колкото... слугинята на Дария Алексеевна, която тези дни се съди с годеника си при мировия съдия. Тя би ме разбрала по-добре от вас...

— Навярно е честно момиче и живее от своя труд. Защо говорите с такова презрение за слугинята?

— Аз не говоря с презрение за труда, а за вас, когато говорите за труда.

— Ако искахте да бъдете честна, щяхте и перачка да станете.

И двете станаха и побледнели се измерваха с очи.

— Аглая, спрете! Вие сте несправедлива — извика князът разстроен. Рогожин вече не се усмихваше, а слушаше със стиснати устни и със скръстени ръце.

— Ето, погледнете я — каза Настасия Филиповна, треперейки от ярост, — погледнете тази госпожица! А аз я смятах за ангел! Как сте дошли без гувернантката си тук, Аглая Ивановна?... А искате ли... искате ли да ви кажа веднага, направо, без заобикалки защо сте дошли тук? Уплашили сте се, ето защо сте дошли.

— От вас ли съм се уплашила? — попита Аглая извън себе си смаяна от наивната дързост, че са посмели да говорят така с нея.

— Разбира се, от мене! Щом сте решили да дойдете при мене, значи, боите се от мене. Човек не презира тези, от които се бои. И като си помисля, че съм ви уважавала дори до този момент! А знаете ли защо се боите от мене и каква е сега главната ви цел? Искали сте лично

да се уверите коя от двете ни той обича повече. Защото сте ужасно ревнива...

— Той ми каза вече, че ви мрази... — едва промълви Аглая.

— Възможно; възможно е да не съм достойна за него, само че... само че вие излъгахте, струва ми се! Той не може да ме мрази и не е могъл да ви каже това! Впрочем аз съм склонна да ви простя... от уважение към вашето положение... само че все пак аз имах по-добро мнение за вас; смятах ви за по-умна и дори по-хубава, Бога ми!... Хайде, вземете си вашето съкровище... ето го, той ви гледа, не може да дойде на себе си, вземете го, но при едно условие: махайте се веднага оттук! Още в този момент!...

Тя падна в креслото и се обля в сълзи. Ала изведнъж очите ѝ блеснаха с нов блясък, тя погледна втренчено Аглая и стана.

— А искаш ли ей сега... да му за-по-вя-дам, чуваш ли? Само да му за-по-вя-дам и той начаса ще те напусне и ще остане завинаги при мене, ще се ожени за мене, а ти ще се върнеш бежешком в къщи сама. Искаш ли, искаш ли? — викна тя като безумна и може би сама почти не си вярваше, че е могла да каже такива думи.

Аглая се спусна в уплаха към вратата, но се спря на прага като закована и чу.

— Искаш ли да изпъдя Рогожин? Ти мислеше, че аз ще се омъжа за Рогожин, за да ти направя удоволствие? Ей на, сега пред тебе ще му извикам: „Върви си, Рогожин!“, а на княза ще кажа: „Помниш ли какво ми бе обещал?“ Господи! Защо толкова се унижих пред тях? Та не, ме ли уверяваше ти, княже, че ще тръгнеш след мене, каквото и да ми се случи, и че никога няма да ме напуснеш; че ме обичаш, че всичко ми прощаваш и ме у... ува... Да, и това каза! И аз избягах от тебе, само за да ти върна свободата, но сега вече не искам! Защо тя постъпи с мене като с някаква безсрамница? Попитай Рогожин безсрамница ли съм, той ще ти каже! Сега, когато тя ме опозори, и то пред твоите очи, ти ще се отвърнеш ли от мене, за да си отидеш под ръка с нея. Но бъди проклет, ако го направиш, защото ти си единственият човек, в когото аз повярвах. Върви си, Рогожин, не си ми потребен! — извика тя почти в безсъзнание; думите ѝ излизаха с мъка от гърдите, лицето ѝ беше изкривено, устните засъхнали; явно бе, че сама не вярваше нито дума от това, което бе току-що казала в пристъп на самохвалство, но в същото време искаше да продължи поне още един миг самоизмамата.

Кризата беше толкова силна, че може би щеше да докара смъртта ѝ, така поне се стори на княза. — Ето го, гледай! — извика най-последно на Аглая, като ѝ посочи княза. — Ако не дойде веднага при мене и не те остави зарад мене, вземи го, отстъпвам ти го, не го искам повече!...

И двете жени бяха застанали неподвижно, сякаш чакаха отговора на княза, когото гледаха като побъркани. Но той може би и не разбираше цялата сила на този зов; това беше дори сигурно. Той виждаше пред себе си само едно отчаяно, безумно лице, което бе „пронизало завинаги сърцето му“, както се бе изгървал да каже веднъж на Аглая. Не можа повече да издържи и като сочеше към Настасия Филиповна, обърна се с молба и укор към Аглая:

— Възможно ли е? Не виждате ли колко е... нещастна!

Но едва можа да каже това и онемя пред ужасния поглед на Аглая. В този поглед личеше такова страдание и в същото време такава безкрайна омраза, че той плесна с ръце, нададе вик и се спусна към нея, но беше вече късно! Тя не можа да понесе дори един миг да се колебае той, закри с ръце лицето си, извика: „Ах, Боже мой!“ — и се втурна да излезе, последвана от Рогожин, който искаше да ѝ отключи пътната врата.

Князът също се затече, но на прага го хванаха две ръце. Посърналото изкривено лице на Настасия Филиповна го гледеше вперено и посинелите ѝ устни шаваха, питайки.

— Ти тичаш подир нея? Подир нея?...

Тя падна в безсъзнание на ръцете му. Той я вдигна, внесе я в стаята, сложи я в креслото и застана наведен над нея в тъпо очакване. На масичката имаше чаша с вода; Рогожин, който се беше върнал, я взе и плисна водата в лицето ѝ; тя отвори очи и около една минута не можа нищо да разбере; но изведнъж се огледа, трепна, извика и се хвърли към княза.

— Мой! Мой! — извика тя. — Отиде си гордата госпожица, а? Ха-ха-ха! — разсмя се тя истерично. — Ха-ха-ха! А аз го бях отстъпила на тази госпожица! Защо? Защо? Луда бях! Луда!... Върви си, Рогожин, ха-ха-ха!

Рогожин ги изгледа продължително и без да каже нито дума, взе шапката си и излезе. Десет минути по-късно князът седеше до Настасия Филиповна, не откъсваше очи от нея и я милваше по главата и лицето с две ръце като малко дете. Той се смееше, когато тя се

смееше и беше готов да се заплаче, щом видеше сълзи в очите ѝ. Нищо не казваше, само слушаше внимателно нейното забързано, възторжено и несвързано бърборене, от което надали разбираше нещо, но мило се усмихваше и щом му се стореше, че тя пак започва да тъжи или да плаче, да кори или да се оплаква, веднага вземаше отново да я милва по главата и нежно да гали с ръце бузите ѝ, като я утешаваше и увещаваше като дете.

[1] *Ще блесне може би във мойта нощ печална...* — Из стихотворението на А. С. Пушкин „Елегия“ („Безумных лет угасшее веселье“, 1830). ↑

IX

Изтекли бяха две седмици от случката, разказана в последната глава, и положението на действащите лица от нашия разказ толкова се измени, че за нас е извънредно мъчно да продължим, без да дадем специални обяснения. И все пак ние чувствуваме, че наш дълг е да се ограничим с едно просто излагане на фактите, по възможност без специални обяснения, и то по твърде простата причина, че в много случаи сами изпитваме затруднение да обясним станалото. Подобно предупреждение от наша страна сигурно би се видяло на читателя много странно и неясно: как може да се разправя за неща, когато нямаш за тях нито ясна представа, нито лично мнение? За да не се поставим в още по-фалшиво положение, ние ще се помъчим да обясним мисълта си с един пример и може би благосклонният читател ще разбере къде е точно нашето затруднение, толкова повече, че този пример няма да бъде отклонение от предмета, а, напротив, пряко и непосредствено продължение на разказа.

Две седмици по-късно, тоест в началото на юли (дори в течение на тези две седмици), историята на нашия герой и най-вече последното му приключение взеха един странен и съвсем забавен обрат; почти невероятна и в същото време почти извън всяко съмнение, тази история малко по малко стана известна из всичките улици, съседни на вилите на Лебедев, Птицин, Дария Алексеевна и Епанчини, накъсо казано, почти из целия град и дори в околностите му. Почти цялото общество — местни хора, летовници, гости, идващи зарад музиката — всички почнаха да разправят една и съща история в хиляди различни вариации: как един княз направил скандал в една честна и известна къща, напуснал една девойка от тази къща, за която бил вече годен, увлякъл се по една известна лека жена, скъсал всичките си предишни връзки и въпреки всичко, въпреки заплахите и общото негодувание на публиката възнамерява да се ожени наскоро с тази опозорена жена, дори тук в Павловск, пред очите на целия свят, с вдигната глава и като гледа всички право в очите. Така украсиха тази история със скандални подробности, така замесиха в нея известни и видни лица, представиха

я с такива фантастични и тайнствени особености и от друга страна я подкрепиха с толкова неопровержими и очевидни факти, че общото любопитство и клюките, които породиха, бяха напълно извинителни. Най-тънкото, хитро и в същото време приемливо тълкуване на случката беше дадено от няколко сериозни клюкари измежду оная категория разумни хора, които винаги, във всяко общество бързат първи те да обяснят случката на другите и в тая работа намират призванието си, а често пъти и утешението си. Според тяхната версия това било един млад човек от добро семейство, княз, горе-долу богат, глупавичък, но демократ и побъркан на тема съвременен nihilизъм, който ни бе описан от господин Тургенев^[1]. Този млад човек, който едва знаел да говори руски, се влюбил в едната дъщеря на генерал Епанчин и имал такъв успех, че го приели в къщата като годеник. Ала князът уж постъпил лицемерно спрямо това семейство подобно на оня френски семинарист, за когото наскоро писаха вестниците и който нарочно приел да бъде посветен в свещенически сан, нарочно сам поискал да бъде посветен, изпълнил всички обреди, всички поклонения, целувания, клетви и прочее, а още на другия ден в публично писмо до своя епископ заявява, че понеже не вярва в Бога и смята за безчестно да лъже народа и да живее на негови разноски, се отказва от своя сан; писмото си напечатал в либералните вестници. Разказваха, че този атеист нарочно чакал една тържествена вечер, дадена от родителите на годеницата си, дето бил представен на много знатни личности, за да заяви високо и пред всички своето верую, да се подиграе с почтените сановници, да се откаже публично и оскърбително от своята годеница, а когато се съпротивлявал на слугите, на които било заповядано да го изведат, счупил една великолепна китайска ваза. Прибавяха също като характеристика на съвременните нрави, че безразсъдният млад човек наистина обичал своята годеница, генералската дъщеря, но скъсал с нея единствено за да покаже nihilизма си. И за да бъде скандалът още по-голям, той не се отказал от удоволствието да се ожени пред лицето на всички за една пропаднала жена и така да докаже, че според неговите убеждения няма нито пропаднали, нито добродетелни жени, а има само една свободна жена; че той не вярва в старите светски деления, а вярва само в „женския въпрос“. Че най-после пропадналата жена стои в неговите очи дори малко по-високо от непропадналата. Това обяснение се видя

много вероятно и беше прието от повечето летовници, толкова повече, че се потвърждаваше от всекидневните факти. Вярно, че много неща оставаха неизяснени: разправяха, че клетото момиче толкова обичало своя годеник — някой казваха „прелъстител“, — че изтичало при него още на другия ден, след като той я напуснал, в къщата на любовницата му; други, напротив, уверяваха, че той нарочно я завлякъл при любовницата си от чист нихилизъм, тоест за да я опозори и оскърби. Както и да е, интересът към тая случка нарастваше от ден на ден, при това нямаше вече никакво съмнение, че скандалната сватба наистина ще стане.

И ето сега, ако ни поискат обяснения — не за нихилистичните подробности на събитието, а просто за това, доколко обявената сватба отговаря на действителните желания на княза, в какво именно се изразяват сега тези желания, какво е точно сегашното състояние на духа на нашия герой и други подобни неща, ние, да си признаем, бихме били много затруднени да отговорим. Ние знаем, само, че сватбата бе наистина обявена и че князът лично натовари Лебедев, Келер и някакъв познат на Лебедев, когото той представи на княза по този случай, да се погрижат за всичко необходимо както за в черквата, така и за в къщи; че бе наредено да не се жалят парите; че Настасия Филиповна настояваше сватбата да стане колкото се може по-бързо; че по личната молба на Келер князът го избра за шафер, а Настасия Филиповна избра Бурдовски, който се съгласи с възторг, и че денят на сватбата бе определен за в началото на юли. Ала освен тези много точни обстоятелства ние знаем още някои факти, които напълно ни объркваат тъкмо защото противоречат на изложените по-горе. Ние силно подозираме например, че след като е натоварил Лебедев и другите да се погрижат за всичко, князът почти в същия още ден е забравил и за церемониалмайстора, и за шаферите, и за сватбата и че ако е побързал да прехвърли тази главоболна работа върху другите, направил го е единствено за да не мисли вече самият той за това и дори може би по-скоро да го забрави. Но в такъв случай за какво е мислел той, какво е искал да запомни и за какво е жадувал? Няма също така съмнение, че над него не е било извършено никакво насилие (да речем, от страна на Настасия Филиповна), че тя наистина е искала да се ускори сватбата и че тъкмо тя е измислила тази сватба, а не князът; но князът се е съгласил доброволно, дори го е направил някак разсеяно,

сякаш го молят за нещо доста обикновено. Ние знаем доста много подобни странни факти като този, но според нас колкото и да ги посочваме, те не могат да спомогнат за изясняване на работата, а дори ще я затъмнят; нека дадем все пак още един пример.

Така ние знаем сигурно, че през тези две седмици князът прекарваше цели дни и вечери заедно с Настасия Филиповна; че тя го вземаше на разходка и да идат да слушат музика; че той се разхождаше всеки ден с нея с каляска; че почваше да се тревожи за нея, ако минеше само един час, без да я види (имаше, значи, всички признаци, че я обича искрено); че я слушаше с нежна и кротка усмивка по цели часове, за каквото ѝ да му говореше, без сам да каже почти нищо. Ала ние знаем също така, че по няколко пъти, дори много често, през тези същите дни той отиваше изведнъж у Епанчини, без да крие това от Настасия Филиповна, която изпаднаше в отчаяние от тези посещения. Ние знаем, че докато бяха в Павловск, Епанчини не го приемаха и постоянно му отказваха да се види с Аглая Ивановна; че той си отиваше, без да каже нито дума, а още на другия ден отново отиваше у тях, сякаш бе забравил напълно за вчерашния отказ, и естествено получаваше нов отказ. Известно ни е също, че един час, а може би и по-малко, след като Аглая Ивановна избяга от Настасия Филиповна, князът беше вече у Епанчини, разбира се, убеден, че ще я намери там. Появяването му хвърли семейството в голямо смущение и уплаха, защото Аглая още не беше се прибираща в къщи и едва от него научиха за пръв път, че тя е ходила с него у Настасия Филиповна. Разправяха по-късно, че Лисавета Прокофиевна, дъщерите ѝ и дори княз Шч. се отнесли тогава с княза извънредно грубо, враждебно и че още тогава със сърдити изрази му заявили, че не искат вече да го знаят и познават, особено когато Варвара Ардалионовна неочаквано дошла да съобщи на Лисавета Прокофиевна, че от един час вече Аглая Ивановна се намира у нея, в ужасно състояние, и, изглежда, не иска да се върне в къщи. Тази последна новина, която най-вече смая Лисавета Прокофиевна, беше напълно вярна: наистина, когато излезе от Настасия Филиповна, Аглая би предпочела да умре, отколкото да се яви сега пред очите на домашните си и затова изтича у Нина Александровна. А от своя страна Варвара Ардалионовна сметна за необходимо да съобщи веднага на Лисавета Прокофиевна за всичко станало. Майката и дъщерите се затекоха начаса у Нина Александровна, а бащата на семейството Иван

Фьодорович, щом се върна в къщи, ги последва; подир дамите се затътри княз Лев Николаевич, въпреки че го бяха изгонили и му бяха казали груби думи; но по нареждане на Варвара Ардалионовна и там не го пуснаха да види Аглая. Впрочем всичко се свърши с това, че когато Аглая видя как майка ѝ и сестрите ѝ плачеха над нея, без да ѝ кажат нито една укорна дума, тя се хвърли в прегръдките им и веднага се върна с тях в къщи. Разправяха също, макар че тези слухове не бяха напълно достоверни, че и този път Гаврила Ардалионович нямал никакъв късмет; останал сам с Аглая, докато Варвара Ардалионовна изтичала да иде у Лисавета Прокофиевна, той решил да използва случая, за да ѝ говори за любовта си; като го слушала, Аглая забравила за мъката и сълзите си и прихнала да се смее; после изведнъж му зададе един странен въпрос: готов ли е, за да докаже любовта си, да си изгори веднага пръста на пламъка на една свещ? Гаврила Ардалионович бил, казват, толкова смаян и сащисан от това предложение, че като видяла слисаното му лице, Аглая избухнала в истеричен смях и избягала в горния етаж при Нина Александровна, дето я намерили и родителите ѝ. Този инцидент бе съобщен на княза на другия ден от Иполит, който — понеже не ставаше вече от леглото — прати нарочно да повикат княза, за да му го разправи. Ние не знаем как бе стигнал до него този слух, но когато князът чу историята за свещта и пръста, така се разсмя, че дори учуди Иполит; след това изведнъж се разтрепери и се обля в сълзи... Изобщо през тези дни той беше в голямо безпокойство, в необикновено смущение, неясно и мъчително. Иполит открито заявяваше, че той не е с ума си; това съвсем не можеше обаче да се каже положително.

Като излагаме всичките тези факти и се отказваме да ги обясним, ние съвсем не желаем да оправдаем нашия герой в очите на читателя. Нещо повече, напълно сме готови да споделим негодуванието, което той предизвика дори у своите приятели. От него беше възмутена някое време дори самата Вера Лебедева; негодуваше даже Коля; преди да го изберат за шафер, възмущаваше се и Келер; колкото до Лебедев, негодуванието му беше толкова искрено, че почна да интригува против княза. Но за това ще говорим по-късно. Изобщо ние одобряваме напълно и безусловно някои много силни и дори с дълбоко психологично проникновение думи, които Евгений Павлович каза направо и безцеремонно на княза в приятелски разговор шест-седем

дни след случката у Настасия Филиповна. Тук му е мястото да отбележим, че не само Епанчини, но и всички, които имаха преки или косвени връзки с тях, сметнаха за необходимо да скъсат всякакви отношения с княза. Княз Шч. например си извърна главата, когато срещна княза, и не го по-здрави. Ала Евгений Павлович не се побоя да се изложи, като направи посещение на княза, въпреки че пак беше почнал да ходи всеки ден у Епанчини, дето го приемаха с явна и още по-голяма сърдечност. Той отиде при княза точно на другия ден, след като те напуснаха Павловск. Влизайки у него, той знаеше вече всички слухове, които се носеха в обществото, дори може би сам бе помогнал донякъде за разпространението им. Князът му се зарадва много и веднага отвори дума за Епанчини; това че той заприказва така сърдечно и открито, развърза езика и на Евгений Павлович, който пристъпи направо към въпроса, без заобикалки.

Князът още не знаеше за заминаването на Епанчини; смая се, побледня: но след една минута поклати глава смутено и замислено и се съгласи, че „така е трябвало да бъде“; след това бързо запита „къде са заминали“.

В това време Евгений Павлович го наблюдаваше внимателно и не беше ни най-малко учуден от бързината, с която го разпитваха, от наивността на въпросите, от смущението на княза и в същото време от някаква негова странна откровеност, безпокойство и възбуда. Впрочем той го осведоми любезно и подробно за всичко: съобщи му много неща, защото беше първият човек, който идеше от къщата на Епанчини. Той потвърди, че наистина Аглая била болна и прекарала три дни и три ноци в треска и в безсъние; сега е по-добре и извън всяка опасност, но се намира в крайно възбудено състояние... „Добре поне, че в къщи царува пълен мир! Гледат да не говорят за миналото не само в присъствието на Аглая, но дори когато тя не е между тях. Родителите вече разменяха мисли за едно пътуване в чужбина през есента, веднага след сватбата на Аделаида; Аглая прие мълчаливо първите намеци за това пътуване.“ Самият той може би също ще отиде в чужбина. Не е чудно дори княз Шч. да замине за един-два месеца с Аделаида, ако му позволят работите. Ще остане само генералът. Цялото семейство отишло сега в Колмино, на двадесетина версти от Петербург, дето имат имение с обширна къща. Белоконская не била още заминала за Москва и май че нарочно се забавила. Лисавета

Прокофиевна силно настоявала, че е невъзможно да останат повече в Павловск след всичко случило се; Евгений Павлович ѝ съобщавал ден по ден слуховете, които се носели из града. Епанчини също сметнали, че не е възможно да отидат на Елагин.

— Пък и да си говорим правото — прибави Евгений Павлович, — сам ще се съгласите, че положението беше непоносимо... особено след като знаеха всичко, което става всеки час тук у вас, княже, и след всекидневните ви посещения там, въпреки че отказваха да ви приемат...

— Да, да, да, имате право, аз исках да видя Аглая Ивановна... — отговори князът, като пак заклати глава.

— Ах, драги княже — извика изведнъж Евгений Павлович с въодушевление и тъга, — как можахте тогава да допуснете... всичко, което стана? Естествено, естествено всичко това е било за вас така неочаквано... Приемам на драго сърце, че вие сте могли да загубите ума си и... не сте били в състояние да спрете това момиче, изпаднало в лудост, не е било по силите ви! Но все пак трябваше да разберете колко сериозно и силно е било чувството, което... е изпитвало това момиче към вас. Тя не е искала да дели с друга и вие... и вие можахте да напуснете и разбийете такова съкровище!

— Да, да, имате право, да, виновен съм — каза пак князът ужасно натъжен — и знаете ли: Аглая беше единствената, просто единствената, която гледаше така на Настасия Филиповна... Никой освен нея не я преценяваше по този начин.

— Та там е и най-възмутителното я, че в цялата тая работа не е имало нищо сериозно! — извика Евгений Павлович, вече съвсем увлечен. — Извинете ме, княже, но... аз... аз мислих по тези неща, княже, дълго мислих; знам всичко, станало по-рано, знам всичко, случило се преди половин година — нищо не е било сериозно! Всичко това е било само едно замайване на главата, въображение, фантазия, дим и само изплашената ревност на едно съвсем неопитно момиче е могла да го приеме за сериозно!

Сега вече Евгений Павлович съвсем безцеремонно даде воля на своето негодувание. Разумно и ясно и, повтаряме, с едно психологично проникновение той разгъна пред княза картината на по-раншните му отношения с Настасия Филиповна. Той умееше винаги да говори, а сега стигна дори до красноречие.

— Още в началото — каза той — се е почнало у вас с лъжа; а което е започнало с лъжа, трябва и да свърши с лъжа; това е природен закон. Аз не съм съгласен и даже се възмуцавам, когато някои ви наричат идиот; вие сте твърде умен, за да ви наричат така; но съгласете се сам, че сте толкова странен, че се различавате от всички хора. Аз стигнах до заключението, че главната причина за всичко станало е, първо, вашата, така да се каже, вродена неопитност (забележете, княже, тази дума: „вродена“), след това необикновената ви наивност; после феноменалната у вас липса на чувство за мярка (което неведнъж сам сте признавали) — и най-после грамадният наплив от дълбоки идеи, които при вашата извънредна честност вие вземате и досега за истински убеждения, природни и непосредни! Съгласете се сам, княже, че вашите отношения с Настасия Филиповна още от началото са почивали върху принципа за *условната демократичност* (изразявам се така за краткост), тъй да се рече, върху обаянието от „женския въпрос“ (за да съкратя още повече). Ами че аз знам в подробности цялата странна скандална сцена, която се е разиграла у Настасия Филиповна, когато Рогожин е занесъл парите си. Ако искате, аз ще ви анализирам подробно, ще ви покажа собствения ви образ като в огледало, така точно знам същността на работата и защо тя се е обърнала по такъв начин! Като младеж в Швейцария вие сте жадували за родината си, копнели сте по Русия като по страна непозната, но обетована; прочели сте много книги за Русия, може би прекрасни, но вредни за вас; върнали сте се тук пълен с истински жар за дейност, така да се каже, зажаднял за дейност! И ето че още в първия ден на вашето пристигане на вас ви разправят тъжната и покъртителна история на една оскърбена жена, разправят я на вас, рицаря, девственика — и то за жената! В същия този ден вие я виждате; вие сте омагьосан от нейната красота, фантастична и демонична красота (вие виждате, съгласен съм, че тя е красива). Прибавете състоянието на нервите ви, епилепсията ви, прибавете потискащото влияние на затопляне на времето у нас в Петербург; прибавете обстоятелството, че целия този пръв ден сте прекарвали в един непознат и почти фантастичен за вас град, срещнали сте много хора, присъствували сте на разни сцени, запознали сте се най-неочаквано с три красавици, госпожиците Епанчини, и между тях Аглая; прибавете умората, виенето на свят, гостната на Настасия Филиповна и царуващата там

атмосфера, и... какво сте могли да очаквате от самия себе си в този момент, как мислите?

— Да, да; да, да — каза князът, като клатеше глава и почваше да се черви, — всичко това е почти вярно; и знаете ли, аз наистина не бях спал почти цялата предишна нощ във вагона, пък и цялата по-предишна нощ, и бях много разстроен...

— Ами да, естествено, нали това исках да кажа и аз? — продължи разпалено Евгений Павлович. — Ясно е, че вие, така да се каже, опиянен от възторг, сте се нахвърлили върху възможността да покажете публично вашето великодушие, като заявите, че вие, княз от рождение и чист човек, не смятате за безчестна една жена, която не е опозорена по нейна вина, а по вината на един отвратителен развратник от висшето общество. О, Господи, та това е много ясно! Но не е там работата, скъпи княже, въпросът е дали вашето чувство е било истинско, искрено, естествено или това е било само една мозъчна екзалтация? Как мислите вие: ако в храма е била простена една такава жена, нали не ѝ е било казано, че тя постъпва добре и е достойна за всички почести и уважения? Нима здравият смисъл след три месеца не ви е подсказал на вас самия в какво се състои работата? Да приемем, че тя е невинна — това е един въпрос, по който няма да настоявам, защото не искам, — но мигар нейните авантюри могат да оправдаят непоносимата ѝ дяволска гордост, нахалния ѝ алчен егоизъм? Извинете, княже, аз се увлякох, но...

— Да, всичко това е възможно; може би вие имате право... — смънка пак князът — тя е наистина много раздразнена и вие имате право, но...

— Искате да кажете, че е достойна за състрадание ли, добри ми княже? Но имахте ли право от състрадание и за нейно удоволствие да опозорите друга благородна и чиста девойка, да я унизите пред *нейните* надменни, изпълнени с омраза очи? Докъде ще стигне след всичко това състраданието? Та това е едно невероятно преувеличение! Когато човек обича една млада девойка, може ли да я унизи толкова много пред нейната съперница, да я изостави зарад другата пред очите на другата, след като лично вече ѝ е направил честно предложение... а нали вие сте ѝ направили предложение в присъствието на нейните родители и сестрите ѝ! След всичко това, княже, вие честен човек ли

сте, позволете да ви попитам? И... и не сте ли излъгали една божествена девойка, като сте я уверили, че я обичате?

— Да, да, имате право, ах, аз чувствавам, че съм виновен! — промълви князът с неизразима тъга.

— Но достатъчно ли е това? — извика Евгений Павлович с негодувание. — Достатъчно ли е само да извикате: „Ах, аз съм виновен!“ Виновен сте, а постоянноствувате в грешките си! И къде е било тогава вашето сърце, вашето „християнско“ сърце! Нали сте видели в оня момент израза на лицето ѝ: по-малко ли страдаше тя от *другата*, от *вашата*, която ви раздели? Как пред тази гледка сте допуснали да стане това? Как?

— Но... аз не съм допускарл нищо... — смотолеви нещастният княз.

— Как не сте допускарли?

— Бога ми, нищо не допускарх. И досега не разбирам как стана всичко това... аз — аз се затичах тогава подир Аглая Ивановна, а Настасия Филиповна припадна; и оттогава все не ме пускарт да отида при Аглая Ивановна.

— Няма значение! Вие трябваше да тичате след Аглая, пък нека другата си припада!

— Да... да, трябваше... но тя щеше да умре! Щеше да се убие, вие не я познавате и... все едно, аз щях да разкажа по-късно всичко на Аглая Ивановна, и... Виждате ли, Евгений Павлович, аз забелязвам, че вие май не знаете всичко. Кажете ми защо не ме пускарт при Аглая Ивановна? Аз бих ѝ обяснил всичко. Виждате ли: и двете не говореха тогава по въпроса, съвсем не по въпроса, затова и така стана... Никак не мога да ви обясня това; но може би бих могъл да го обясня на Аглая... Ах, Боже мой, боже мой! Вие ми говорите за нейното лице в момента, когато тя избяга... о, Боже мой, спомням си! Да вървим, да вървим! — И князът скочи изведнъж и задърпа Евгений Павлович за ръкава.

— Къде?

— Да идем при Аглая Ивановна, още сега да идем...

— Но тя не е в Павловск, нали ви казах, пък и какво ще правим при нея?

— Тя ще разбере, тя ще разбере! — бърбореше князът, склучил ръцете си за молба. — Ще разбере, че всичко това не е *така*, а съвсем,

съвсем другояче.

— Как съвсем другояче? Нали вие все пак ще се жените? Значи, постоянствувате в грешките си... Ще се жените, или не?

— Е, да... ще се оженя; да, ще се оженя!

— Защо казвате тогава, че това не е така?

— О, не, не е така, не е така! Няма никакво значение, че се женя, нищо от това!

— Как няма никакво значение и нищо от това! Та това дребна работа ли е? Вие се жените за жената, която обичате, за да ѝ създадете щастие, а Аглая Ивановна вижда и знае това и все пак как няма никакво значение?

— Щастие ли? О, не! Аз просто се женя; тя иска; а и какво има в това, че се женя: аз... Но всичко това е безразлично! Иначе тя сигурно би умряла. Виждам сега, че този брак с Рогожин е бил лудост! Сега разбрах всичко, което преди не разбирах, и да ви кажа ли: когато те се изправиха тогава една срещу друга, аз не можах да понеса лицето на Настасия Филиповна... Вие не знаете, Евгений Павлович (понижи той тайнствено гласа си), никому никога не съм казвал това, дори на Аглая, но аз не мога да понасям лицето на Настасия Филиповна... Преди малко вие описахте много добре вечерта у нея; но тук има още едно нещо, което вие пропуснахте, защото не го знаете: аз гледах *лицето ѝ!* Още сутринта, виждайки го на портрета, не можах да понеса израза му... Ето познавате Вера, дъщерята на Лебедев, тя има съвсем други очи; аз... аз се боя от нейното лице! — прибави той страшно уплашен.

— Боите се?

— Да; тя е — луда! — пошепна той побледнял.

— Сигурен ли сте в това? — попита Евгений Павлович е извънреден интерес.

— Да, сигурен съм: сега вече съм сигурен; напълно се убедих през последните дни!

— Тогава какво правите със себе си? — извика уплашен Евгений Павлович. — Значи, вие се жените от някакъв страх? Нито не мога да разбера... Може би вие дори не я обичате?

— О, не, обичам я от цялата си душа! Защото тя е... дете: сега тя е дете, същинско дете! О, вие нищо не знаете!

— И в същото време сте уверявали Аглая Ивановна в любовта си?

— О, да, да!

— Но как е възможно? Значи, искате и двете да обичате?

— О, да, да!

— Извинете, княже, но какво говорите, опомнете се!

— Без Аглая аз... трябва непременно да я видя!

Аз... аз ще умра скоро, както спя; мислех, че ще умра нощес, както спя. О, ако Аглая знаеше, ако тя знаеше всичко-... искам да кажа абсолютно всичко-. Защото в тая работа трябва да се знае всичко, това е първото нещо! Защо никога не можем да узнаем всичко за другия, когато това е потребно, когато този другият е в грешка!... Впрочем не знам вече какво говоря, обърках се; вие страшно ме развълнувахте... И нима и сега изразът на лицето ѝ е съшият, както когато избяга? О, да, аз съм виновният! Най-вероятното е, че за всичко аз съм виновният! Още не знам в какво именно, но съм виновен... Тук има нещо, което не мога да ви обясня, Евгений Павлович, липсват ми думи да се изразя, но... Аглая Ивановна ще разбере! О, аз винаги съм вярвал, че тя ще разбере.

— Не, княже, няма да разбере! Аглая Ивановна ви обичаше като жена, като човек, а не като... отвлечен дух. Знаете ли какво ще ви кажа, бедни ми княже: най-вероятно е, че вие никога не сте обичали нито едната, нито другата!

— Не знам... възможно е, възможно е: за много неща вие имате право. Евгений Павлович. Вие сте извънредно умен. Евгений Павлович; ах, ето че пак почва да ме боди главата; хайде да идем при нея! За Бога, за Бога!

— Но нали ви казах, че я няма в Павловск, че тя е в Колмино.

— Ла отидем в Колмино, да отидем още сега!

— Това е не-въз-можно! — каза провлечено Евгений Павлович и стана.

— Слушайте, аз ще ѝ напиша едно писмо; вие ще ѝ го занесете!

— Не, княже, не! Избавете ме от такива поръчки, не мога!

И те се разделиха. Евгений Павлович си отиде със странни впечатления: стигнал бе до убеждението, че князът не е съвсем с ума си. И какво значи това *лице*, от което той се бои и което толкова обича! И в същото време възможно е наистина той да умре далеч от Аглая, така че може би тя никога няма да узнае колко много я обича той! Ха-

ха! И как можеш да обичаш две жени? И всяка от тях по различен начин? Интересно... горкият идиот! И какво ли ще стане с него сега?

[1] ... *нихилизъм, който ни бе описан от господин Тургенев...* — Намек за романа на Тургенев „Бащи и деца“ (1862), високо ценен от Достоевски (виж „Письмо И. С. Тургенева к Ф. М. Достоевскому“ от 30(18) март 1862 година — „Ф. М. Достоевский и И. С. Тургенев. Переписка“, „Academia“, Л., 1928, стр. 35–40). ↑

Х

Ала князът не умря преди сватбата си нито в будно състояние, нито „когато спи“, както бе казал предварително на Евгений Павлович. Може би наистина спеше зле и сънуваше лоши сънища; но през деня, между хората, изглеждаше добре и дори доволен; само когато останеше сам, биваше понякога много умислен. Със сватбата бързаха; тя трябваше да стане около една седмица след посещението на Евгений Павлович. При такава бързина дори най-добрите приятели на княза, ако той имаше такива, трябваше да се разочароват в своите усилия „да спасят“ нещастния смахнат. Носеха се слухове, че посещението на Евгений Павлович станало донякъде по настояването на генерала Иван Фьодорович и на съпругата му Лисавета Прокофиевна. Но ако и двамата с безкрайната си доброта бяха наистина пожелали да спасят от пропастта жалкия безумец, те трябваше естествено да се ограничат само с този единствен плах опит; нито тяхното положение, нито може би дори техните чувства (което е естествено) не им позволяваха едно по-сериозно усилие. Ние бяхме споменали, че срещу княза се опълчиха дори и околните му. Вера Лебедева се ограничаваше да си поплаче, когато останеше сама; впрочем тя си седеше повече в стаята и по-рядко от преди влизаше при княза. В това време Коля погребваше баща си; старецът умря от втори удар седем-осем дни след първия. Князът прояви голямо съчувствие към скръбта на семейството и през първите дни прекарваше по цели часове у Нина Александровна; беше и на погребението, и на опелото. Мнозина забелязаха, че пристигането на княза в черква и после излизането му предизвика между присъстващите неволни шушукания; същото ставаше и по улиците, и в градината: когато минаваше пешком или с карета, разговорите се оживяваха, сочеха го, произнасяха името му, както и името на Настасия Филиповна. Нея търсеха и на погребението, но тя не бе дошла. На погребението не беше и капитаншата, която Лебедев бе успял все пак навреме да задържи и спре в къщи. Опелото направи на княза силно и мъчително впечатление; на един въпрос на Лебедев той отговори шепнешком, че

за пръв път присъствува на православно опело, с изключение на друго едно опело, което помни да е видял като дете в някаква селска черква.

— Да, просто да не вярваш, че тоя човек, който лежи в ковчегата, е същият, когото неотдавна избрахме за председател на нашето събрание, помните ли? — пошепна Лебедев на княза. — Но кого търсите?

— Нищо, стори ми се, че...

— Да не би Рогожин?

— Нима той е тук?

— В черквата е.

— Като че ли ми се мярнаха очите му — промълви смутено князът, — но... защо той е тук? Поканен ли е?

— Не са и помисляли дори. Впрочем семейството не го и познава. Всеки може да влезе в черква. Но вие защо така се изненадахте? Аз го срещам сега често; миналата седмица го видях тричетири пъти тук в Павловск.

— Аз не съм го виждал още нито веднъж... оттогава — смънка князът.

Тъй като Настасия Филиповна също не беше му казала нито веднъж, че е срещала „оттогава“ Рогожин, князът заключи сега, че Рогожин си има причини да не се показва пред хората. През целия този ден той беше твърде замислен; а пък него ден и нея вечер Настасия Филиповна беше необикновено весела.

Коля, който се беше помирил с княза още преди смъртта на баща си, му предложи да покани за шафери (тъй като работата е бърза и неотложна) Келер и Бурдовски. Той гарантира, че Келер ще се държи прилично, а може и „да потрябва“, а за Бурдовски няма какво да се приказва, тъй като той е тих и скромнен човек. Нина Александровна и Лебедев забелязаха на княза, че ако сватбата е вече решена, то поне каква нужда има да я правят в Павловск, и то така публично, в разгара на курортния сезон? Не е ли по-добре тя да стане в Петербург и дори в къщи? Князът разбра много ясно за какво намекваха тези страхове, но отговори кратко и просто, че такава е изричното желание на Настасия Филиповна.

На другия ден се яви при княза и Келер, който бе узнал, че е избран за шафер. Преди да влезе, той се спря на прага и щом зърна

княза, вдигна нагоре дясната си ръка с изправен показалец и се провикна с тон на човек, който се заклева:

— Не пия вече!

След това той се приближи до княза, стисна силно и разтърси двете му ръце и заяви, че наистина отначало, когато научил за сватбата по време на една партия на билиард, се обявил против нея, и то не за друго, а защото като приятел на княза всеки ден чакал с нетърпение да го види оженен непременно само за княгиня дьо Роан; ала сега си дава сметка, че князът мисли най-малкото дванадесет пъти по-благородно от всички тях, „взети заедно“! Защото той търси не блясък, не богатство и дори не почест, а само — истината! Симпатиите на високопоставените личности са твърде известни, но князът се е издигнал твърде много с образованието си, за да не бъде поставян, общо казано, на едно ниво с тях! „Но мръсниците и разните негодници са на друго мнение; из града, по къщите, в компании, във вилите, на концерти, в кръчмите, в билиардните дърдорят и крещят само за предстоящото събитие. Чух, че негодниците искат дори да ви направят шумна демонстрация пред прозорците, и то, така да се каже, още първата нощ! Ако имате нужда, княже, от пистолета на един честен човек, аз съм готов да разменя благородно половин дузина изстрели, преди още да сте станали на другия ден сутринта от вашето брачно ложе.“ Той го посъветва също да поставят една пожарна помпа в двора, понеже се страхуваше, че ще се събере голяма тълпа зяпачи на излизане от черква; но Лебедев се възпротиви, като каза: „Постави ли се в действие пожарна помпа, ще съборят къщата.“

— Уверявам ви, княже, че този Лебедев интригува против вас! Те искат да ви сложат под опекунство, можете ли да си представите, да ви лишат от свободно упражняване на волята и разполагане с парите, тоест от две неща, които отличават всекиго от нас от четвероногото! Да, чух го, много добре го чух! Това е чистата истина!

Князът си спомни, че и той самият бе чул като че ли нещо подобно, но, разбира се, не беше обърнал никакво внимание. Той и сега само се разсмя и веднага пак забрави. И наистина Лебедев бе тичал известно време по това; плановете на този човек винаги се пораждаха сякаш по вдъхновение, но в своя ненужен жар да ги изпълни, той ги усложняваше, пръскаше усилията си във всички посоки и ги отдалечаваше от първоначално поставената си цел; ето

защо и малко успяваше в живота. Когато по-късно, почти в деня на сватбата, дойде при княза да се разкайва (той имаше постоянния навик винаги да идва да се разкайва пред онези, срещу които бе интригувал, особено когато интригите му бяха пропаднали), заяви му, че е роден да бъде Талейран^[1] и неизвестно как е останал само Лебедев. След това му разкри цялата си игра, която заинтересува живо княза. Според думите му той започнал най-напред да търси покровителството на високопоставени личности, на които би могъл да се опре в случай на нужда, и отишъл при генерала Иван Фьодорович. Генералът останал изненадан и въпреки че желаел доброто на „младия човек“, заявил, че „при всичкото му желание да го спаси, благоприличието не му позволява да се намеси“. Лисавета Прокофиевна не пожелала нито да го види, нито да го чуе; Евгений Павлович и княз Шч. само махнали с ръце. Ала Лебедев не се отчаял и се съветвал с един опитен юрист, почтен старец, голям негов приятел и почти благодетел; юристът заключил, че запрещението е напълно възможно само ако компетентни свидетели удостоверят умственото разстройство на княза и пълното му побъркване, но най-важното е да се има покровителството на високопоставени личности. Лебедев и сега не вдигнал ръце и веднъж довел при княза един доктор, също почтен старец, който летувал в Павловск и притежавал ордена „Ана на шия“; довел го единствено, за да разгледа имота му, да се запознае с княза и да му каже засега не официално, а така да се рече, приятелски заключенията си за него. Князът си спомняше за това посещение на доктора; спомняше си, че още предния ден Лебедев го убеждаваше настойчиво, че е болен и когато князът се отказа категорично от медицинска помощ, изведнъж изникна докторът под предлог, че току-що са били с Лебедев при господин Терентиев, който е много зле, и че докторът има да съобщи на княза нещо за болния. Князът похвали Лебедев и посрещна доктора извънредно любезно. Веднага заприказваха за болния Иполит; докторът го помоли да му разправи по-подробно сцената със самоубийството и князът го плени напълно с разказа си и с обясненията си за случката.

Говориха за климата в Петербург, за болестта на самия княз, за Швейцария, за Шнайдер. Князът така заинтересува доктора, като изложи системата на лекуване на Шнайдер, че той остана два часа; освен това пуши от великолепните пури на княза, а от страна на

Лебедев Вера му поднесе чудесен ликьор. Докторът, женен човек с деца, почна да прави такива комплименти на Вера, че тя страшно се възмути. Разделиха се като приятели. На излизане докторът каза на Лебедев, че ако се слагат под опекунство такива хора като княза, кои трябва да се вземат за опекуни? Когато Лебедев му възрази с трагичен тон, че събитието ще стане в най-скоро време, докторът поклати лукаво и коварно глава и заключи: „Нека се жени всеки за когото иска.“ Нещо повече, според това, което чул, „съблазнителната личност, освен дете била несравнима красавица, което е достатъчно, за да замае главата на един богат човек, но притежава и капитали от Тоцки и от Рогожин, както и перли, брилянти, шалове и мебели, така че изборът на милия княз не само не говори за някаква, тъй да се каже, особена, биеща на очи глупост, но дори свидетелствува за хитър, тънък светски ум и пресметливост и следователно помага да си направиш тъкмо обратно и за княза напълно благоприятно заключение...“ Тази мисъл смаяла Лебедев и с нея той завърши сега изповедта си пред княза, като прибави: „Сега вече вие имате в моето лице само един предан човек, който е готов да си пролее кръвта за вас; дойдох да ви го кажа.“

През последните дни князът бе развличан и от Иполит; той пращаше много често да го викат. Семейството му живееше наблизко в една малка къщичка; децата, тоест братът и сестрата на Иполит, имаха поне това удоволствие от летуването, че можеха да се отърват от болния, като отиваха в градината; но бедната капитанша оставаше в пълно негово разположение и му беше жертвата; князът трябваше да ги одобрява и помирява всеки ден и болният продължаваше да го нарича своя „бавачка“, като в същото време сякаш не можеше да се въздържа да не го презира за ролята му на помирител. Той беше много сърдит на Коля, задето почти не ходеше при него, защото трябваше отначало да седи при умиращия си баща, а след това при овдовялата си майка. Най-после постави за прицел на подигравките си близката сватба на княза с Настасия Филиповна и завърши с това, че оскърби княза и го изкара от търпение, та той престана да го посещава. След два дни рано заранта се домъкна капитаншата и със сълзи на очи го замоли да иде у тях, защото иначе оня ще ѝ изпие кръвчицата. Тя прибави, че той иска да му разкрие една голяма тайна. Князът отиде. Иполит изказа желание да се помири и при тези думи заплака, ала когато изсъхнаха сълзите му, още повече се озлоби, но не смееше да

прояви гнева си. Той беше много зле и по всичко се виждаше, че сега вече скоро ще умре. Нямахме никаква тайна, само започна да го моли горещо, дори се задъхваше от вълнение (може би престорено), „да се пази от Рогожин“. „Този човек е от тия, които не отстъпват своето; не е като нас, княже; поиска ли да направи нещо, окото му няма да трепне...“ и прочее, и прочее. Князът взе да го разпитва по-подробно, за да изтръгне някакви факти; но факти нямаше никакви освен личните усещания и впечатления на Иполит. За свое голямо задоволство той наплаши най-после княза ужасно. Отначало князът не искаше да отговаря на някои негови особени въпроси и само се усмихваше на съветите му: „Бягайте дори в чужбина; и там можете да се венчаєте, навред има руски свещеници.“ Накрая Иполит завърши със следната мисъл: „Аз се боя най-вече за Аглая Ивановна: Рогожин знае колко много я обичате; любов за любов; вие му отнехте Настасия Филиповна, той ще убие Аглая Ивановна; макар че сега тя не е ваша, все пак сигурно ще ви бъде мъчно, нали?“ Той постигна целта си; князът си отиде съвсем разстроен.

Тези предупреждения за Рогожин бяха направени вече току преди сватбата. Същата вечер, за последен път преди венчилото, князът се видя и с Настасия Филиповна; ала тя не беше в състояние да го успокои; напоследък дори по нейна вина все повече и повече се засилваше смуцението му. По-рано, тоест преди няколко дни, при срещите си с него тя полагаше всичките си усилия да го развесели, защото се боеше страшно от тъжния му вид: опитваше се дори да му пее; най-вече му разправяше всички смешни неща, които можеше да си спомни. Князът почти винаги се преструваше, че се забавлява много, а понякога наистина се смееше на блестящия ум и на хубавото настроение, с които тя разправяше понякога, когато се увличаше, а тя често се увличаше. Когато го виждаше да се смее, когато виждаше какво впечатление е произвела върху него, тя изпадаше във възторг и почваше да се гордее със себе си. Но сега тя ставаше почти от час на час по-тъжна и по-замислена. Князът имаше за нея точно определено мнение, иначе всичко в нея сега естествено щеше да му се види загадъчно и непонятно. Но той искрено вярваше, че тя все още може да се възвърне към живота. С пълно право бе казал на Евгений Павлович, че я обича искрено и дълбоко; в любовта му към нея наистина имаше влечение като към някакво клето и болно дете, което е мъчно и дори

невъзможно да оставиш на собствената му воля. Той не разкриваше никому своите чувства към нея и дори не обичаше да приказва за това, когато нямаше как да се отклони разговорът; а насаме с Настасия Филиповна те не говореха никога „за чувствата“, сякаш си бяха дали дума за това. В техния разговор, обикновено весел и оживен, можеше всеки да участва. По-късно Дария Алексеевна разправяше, че през цялото време само им се радвала и любувала, като ги гледала.

Ала мнението, което князът си бе съставил за душевното и умствено състояние на Настасия Филиповна, го спасяваше донякъде и от много други съмнения. Сега тя се различаваше съвсем от оная жена, която той познаваше преди два-три месеца. Например сега той не се учудваше вече защо по-рано тя със сълзи, проклетия и укори отказваше да се омъжи за него, а сега сама настоява сватбата да стане по-скоро. „Значи — казваше си той, — тя не се страхува вече както по-рано, че ще ме направи нещастен, като се омъжи за мене.“ Една така бързо породила се увереност в себе си не му се виждаше естествена. Тази увереност не можеше все пак да произлиза само от омразата ѝ към Аглая: Настасия Филиповна беше способна на по-дълбоки чувства. Дали пък не идеше от страха ѝ да сподели съдбата си с Рогожин? С една дума, всички тези и много други причини можеха да играят роля, но за него беше съвсем ясно, че за всичко причина е тъкмо това, което той подозираше отдавна: клетата, болна душа не можа повече да издържи. Макар че това обяснение го избави донякъде от съмненията му, то не можа да му даде нито спокойствие, нито почивка през всичкото това време. Понякога той като че се мъчеше да не мисли за нищо; колкото до женитбата, той сякаш гледаше на нея като на някаква незначителна формалност; твърде евтино ценеше собствената си съдба. А на бележките и доводите от рода на тези, които му беше направил Евгений Павлович, той не би могъл да отговори абсолютно нищо — чувствуваше се съвсем некомпетентен по тоя въпрос и затова избягваше подобни разговори.

Впрочем той бе забелязал, че Настасия Филиповна твърде добре знаеше и разбираше какво беше Аглая за него. Тя само не го казваше, но той го четеше по лицето ѝ, когато през първите дни тя го заварваше понякога да се тъкми да отиде у Епанчини. След заминаването на Епанчини тя просто засия. Колкото и да не беше наблюдателен и досетлив, почна да го безпокои мисълта, че Настасия Филиповна може

да направи някой скандал, за да пропъди Аглая от Павловск. Шумът и врявата, които се вдигаха по всички вили по повод сватбата, бяха поддържани, разбира се, донякъде от Настасия Филиповна, за да дразни съперницата си. Тъй като мъчно можеха да се срещнат Епанчини, един ден тя качи княза в каляската си и даде заповед да минат точно под прозорците на тяхната вила. Това беше за княза страшна изненада; както винаги той се сети, когато вече нищо не можеше да се поправи и когато каляската вече минаваше под прозорците. Не каза нищо, но два дни беше болен след това; Настасия Филиповна не повтори повече опита. През последните дни преди сватбата тя почна много да се замисля; завършваше винаги с това, че надвиваше скръбта си и пак се развеселяваше, но някак по-тихо, не така шумно, не така щастливо весела както по-рано, както доскоро. Князът удвои вниманието си. Чудно му беше, че тя никога не отваряше пред него дума за Рогожин. Само веднъж, четири-пет дни преди сватбата, Дария Алексеевна прати да му кажат да отиде веднага, защото на Настасия Филиповна ѝ било много лошо. Той я намери в едно състояние, близо до лудост: викаше, трепереше, крещеше, че Рогожин се е скрил в градината на тяхната вила, че тя току-що го видяла, че той ще я убие през нощта... ще я заколи! Целия ден не можа да се успокои. Ала още същата вечер, когато се отби за малко у Иполит, князът научи от капитаншата, която току-що се беше върнала от града, дето ходила по някакви свои работи, че в квартирата ѝ в Петербург днес наминал Рогожин и разпитвал за Павловск. На въпроса на княза кога точно се е отбил Рогожин, капитаншата посочи почти същия час, в който Настасия Филиповна го бе уж видяла днес в градината си. Всичко излезе обикновен мираж; Настасия Филиповна ходи лично да разпита по-подробно капитаншата и получи от нея най-успокоителни уверения.

В деня преди сватбата князът остави Настасия Филиповна в най-голямо въодушевление: получила беше от шивачката си в Петербург премените, които трябваше да носи на другия ден, венчалната рокля, украшенията за главата и други неща. Князът не очакваше да я види толкова възбудена от накитите; той хвалеше всичко и похвалите му я правеха още по-щастлива. Но тя се изгърва в разговора: чула била, че в града имало негодувание и че някакви нехранимайковци наистина готвели демонстрация с музика и дори с декламиране на стихове,

написани нарочно за случая, и че всичко това повече или по-малко се одобрявало от останалото общество. Ето защо ѝ се искало сега да вирне още повече глава пред тях, да смае всички с вкуса и разкоша на тоалета си. „Нека крещят, нека свиркат, ако посмеят!“ Като помислеше само за това, очите ѝ святкаха. Тя хранеше още една тайна надежда, но не смееше да я каже на глас: мечтаеше си, че Аглая или най-малкото някой, пратен от нея, ще бъде също инкогнито в тълпата, в черквата, ще я наблюдава и ще види всичко; ето защо се готвеше. Тези бяха мислите, в които тя бе потънала, когато се раздели с княза към единадесет часа вечерта; но още не беше ударило полунощ, когато дотичаха да кажат на княза от страна на Дария Алексеевна „да отиде по-скоро, защото работата върви много зле“. Князът завари годеницата си в сълзи; затворена в стаята си, тя беше в отчаяние, в истерия; дълго време не чуваше нищо от това, което ѝ говореха през заключената врата; най-после тя отвори, пусна само княза, заключи веднага вратата и падна на колене пред него. (Така поне разправяше по-късно Дария Алексеевна, която успяла да види нещичко.)

— Какво правя аз! Какво правя! Какво правя с тебе! — викала тя, като прегръщала конвулсивно нозете му.

Князът остана цял час при нея; ние не знаем какво са си говорили. Дария Алексеевна разказваше, че след един час те се разделили мирно и щастливо. Князът праща още веднъж през нощта да питат как е Настасия Филиповна, но тя беше вече заспала. Сутринта, преди още тя да се събуди, идваха при Дария Алексеевна на два пъти от страна на княза и едва на третия пратен човек бе поръчано да съобщи, че „сега Настасия Филиповна е заобиколена от цял рой модистки и фризьори, дошли от Петербург, че няма и следа от вчерашната криза, че тя е заета с гизденето си така, както може да бъде заета една хубавица пред венчилото си, и че тъкмо в този момент заседава извънреден съвет кои брилянти да сложи и как да ги сложи“. Князът се успокои напълно.

Всичко, което стана след това около сватбата, бе описано по следния начин от хора осведомени, и то, струва ни се, вярно:

Венчавката трябваше да стане в осем часа вечерта; Настасия Филиповна беше готова още в седем. Още от шест часа почнаха вече да се събират малко по малко групи от зяпачи около вилата на Лебедев, но най-вече край къщата на Дария Алексеевна; към седем часа почна

да се пълни и черквата. Вера Лебедева и Коля изпитваха голям страх за княза; те имаха обаче много работа в къщи: уреждаха в стаите на княза приема и угощението. Впрочем след венчавката не се предвиждаха почти никакви гости: освен лицата, чието присъствие беше необходимо за бракосъчетанието, Лебедев беше поканил Птицин, Ганя, доктора с ордена „Ана на шия“ и Дария Алексеевна. Когато князът полюбопитствува да узнае от Лебедев защо е поканил доктора, един човек „почти съвсем непознат“, той му отговори самодоволно: „Орден на шия, почтен човек, за представителност“ — и разсмя княза. Във фракове и с ръкавици. Келер и Бурдовски имаха много приличен вид; само Келер все още вдъхваше у княза и у хората си известен страх поради явното си настроение за бой и гледаше много враждебно зяпачите, струпали се около къщата.

Най-после в седем и половина князът потегли с карета за черквата. Нека отбележим по този случай, че той държеше да не пренебрегне нито един от приетите обичаи и традиции; всичко се вършеше публично, явно, открито, и „както трябва“. В черквата той се провря криво-ляво през тълпата, съпровождан от непрекъснати шушукания и възклици на публиката; пред него вървеше Келер, който мятеше наляво и надясно заплашителни погледи. Князът се подслони временно в олтара, а Келер отиде да доведе годеницата. Пред къщата на Дария Алексеевна намери една тълпа не само два-три пъти по-голяма от тълпата пред вилата на княза, но може би и три пъти по-нахална. Изкачвайки се на входната площадка, той чу такива възклици, че не можа да се стърпи и още малко щеше да се обърне към публиката, за да произнесе съответна реч, но за щастие беше спрял от Бурдовски и Дария Алексеевна, която дотича от площадката; те го хванаха и го заведоха насила вътре в къщата. Келер беше раздразнен и бързаше. Настасия Филиповна стана, погледна се още веднъж в огледалото, забеляза с „изкривена“ усмивка, както разправяше по-късно Келер, че е „бледа като мъртвец“, поклони се набожно на иконата и излезе на входната площадка. Многогласна гълчава поздрави появянето ѝ. Вярно, че в първия миг се чуха смехове, ръкопляскания, а може би и свиркания; но след още един миг се чуха и други гласове:

— Брей, че хубава жена! — крещяха в тълпата.

— Не е нито първата, нито последната!^[2]

— Венчилото всичко заличава, глупаци!

— Къде ще намерите друга подобна красавица, ура! — крещяха тия, които бяха по-наблизо.

— Княгиня! За такава княгиня душата си бих продал! — извика някакъв канцеларист. — „Една нощ с цената на моя живот!...“^[3]

Настасия Филиповна наистина излезе бледа като платно; но големите ѝ черни очи бляскаха срещу тълпата като разпалени въглени; и този поглед вече тълпата не можа да понесе; негодуванието се превърна във възторжени викове. Вратичката на каретата беше отворена и Келер вече подаваше ръка на годеницата, когато изведнъж тя нададе вик и изтича от входа право към тълпата. Всички, които я придружаваха, се вкамениха от смайване, тълпата се разстъпи пред нея, а на пет-шест крачки от входа изневиделица изникна Рогожин. Неговия поглед бе зърнала между всички Настасия Филиповна. Тя се затече към него като безумна и го хвана за двете ръце.

— Спаси ме! Отведи ме! Където искаш, още сега!

Рогожин я подхвана с ръце и почти я занесе в каретата. След това в един миг извади от кесията си една сторублева банкнота и я подаде на кочияша.

— На гарата! Ако стигнеш преди тръгването на влака, ще получиш още сто рубли!

И скочи в каретата след Настасия Филиповна и затвори вратичката. Без да се колебае нито момент, кочияшът шибна конете. Като разправяше по-късно за случилото се, Келер се извиняваше, че бил изненадан: „Още една секунда и щях да се окопотя, нямаше да ги оставя да избягат!“ Опитал се да вземе заедно с Бурдовски друг файтон, който случайно се намирал там, и се спуснал да ги догони, но вече по пътя се размислил, че „е твърде късно и че не може да се върне насила!“

— Пък и князът няма да иска! — заключи потресен Бурдовски.

А Рогожин и Настасия Филиповна стигнаха навреме на гарата. След като слезе от каретата, един момент преди да се качи във влака, Рогожин спря набързо едно момиче, което минаваше, забрадено с копринена кърпа и облечено в тъмна наметка, извехтяла, но още прилична.

— Ще приемете ли петдесет рубли за наметката си! — каза той на момичето, като му подаде веднага парите.

Докато то свари да се учуди и да разбере за какво става въпрос, той вече му пхна в ръката една банкнота от петдесет рубли, свали наметката и кърпата и ги метна върху раменете и главата на Настасия Филиповна. Великолепният ѝ тоалет биеше в очи и щеше да привлече погледите на всички във вагона и едва по-късно момичето разбра защо бяха купили от него на такава добра цена извехтялата дрипа, която не струваше нищо.

Слухът за станалото стигна в черквата с необикновена бързина. Когато Келер си проправяше път към княза, множество хора, които той съвсем не познаваше, се спускаха към него да го разпитват. Говореха високо, поклащаха глави, дори се смееха; никой не излизаше от черква, всички чакаха да видят как годеникът ще посрещне новината. Той побледня, но прие новината спокойно, като едва чуто каза: „Боях се, но все пак не очаквах това...“ — и после, като помълча малко, прибави: „Впрочем... при нейното състояние... това е напълно в реда на нещата.“ Това заключение бе наречено по-късно от самия Келер „безпримерна философия“. Князът излезе от черква наглед спокоен и бодър; така поне мнозина забелязаха и после разправяха. Изглеждаше, че има голямо желание да се прибере в къщи и по-скоро да остане сам; ала не го оставиха да го направи. След него влязоха в стаята му някои от поканените, между които Птицин, Гаврила Ардалионович и докторът, който също нямаше намерение да си ходи. Освен това цялата къща беше буквално обсадена от зяпачи. Още от терасата князът чу как Келер и Лебедев се заразправяха ожесточено с някакви съвсем непознати хора, които имаха вид на чиновници и искаха на всяка цена да нахлуят на терасата. Князът се приближи и запита какво има, после отстрани вежливо Лебедев и Келер, обърна се деликатно към един побелял и едър господин, който бе застанал на стъпалата на стълбището начело на неколцина други, желаещи да влязат, и го покани да му направи честта да го посети. Господинът се смути, но все пак прие поканата; след него влезе втори, трети. От цялата тълпа изявиха желание седем-осем души, които също влязоха, като гледаха да го направят колкото се може по-непринудено; но повече мераклии не се намериха и скоро в тълпата почнаха да одумват натрапниците. Настаниха новодошлите, започна се разговор, поднесен им бе чай — всичко това стана извънредно прилично, скромно и донякъде учуди неканените гости. Направиха се, разбира се, няколко опита да стане

разговорът по-весел и да го насочат към „желаната“ тема; зададени бяха няколко нескромни въпроса, направиха се няколко „смели“ забележки. Князът отговори на всички така естествено и любезно и в същото време е такова достойнство, с такова доверие в почтеността на гостите си, че нескромните въпроси престанаха от само себе си. Малко по малко разговорът стана почти сериозен. Един господин, вземайки повод от разговора, изведнъж се закле страшно възмутен, че няма да продаде имота си, каквото и да стане; напротив, ще чака и ще изчака, защото „предприятията струват повече от парите“; „да, любезни господине — заключи той, — ето в какво се състои моята икономическа система, да я знаете.“ Тъй като той говореше на княза, князът го похвали горещо, макар че Лебедев му шепнеше на ухото, че този господин е сетен сиромас и никога не е имал никакъв имот. Мина почти един час, свършиха с пиенето на чай и най-после на гостите им стана съвестно да седят повече. Докторът и побелелият господин се сбогуваха трогателно с княза, пък и всички си вземаха сбогом пламенно и шумно. Изказаха се пожелания и съждения, подобни на това „няма смисъл да се тъжи, може би така е станало по-добре“ и така нататък. Някои наистина си направиха устата за шампанско, но по-възрастните гости възпряха по-младите. Когато всички си отидоха, Келер се наведе към Лебедев и му каза: „Да останеше на нас, ние щяхме да се развикаме, да се сбием, да се опозорим и да привлечем вниманието на полицията; а той, ето на, спечели си нови, приятели, и то какви: познавам ги!“ Лебедев, който беше доста „цъфнал“, въздъхна и отвърна: „Това, което скри от мъдрите и разумните, откри го на децата; и по-рано съм казвал това за него, но сега ще прибавя, че самото дете бе запазено от пропастта и спасено от Бога, той и всички светии го спасиха!“

Най-после към десет и половина князът остана сам; болеше го главата; последен си отиде Коля, който му помогна да смени сватбените си дрехи с халат. Разделиха се сърдечно. Коля не се разпростря надълго върху събитието на деня, но обеща да дойде по-рано на другия ден. По-късно той твърдеше, че като се сбогувал за последен път с него, князът не го предупредил за нищо, значи, скрил и от него намеренията си. Скоро не остана почти никой в къщата: Бурдовски отиде при Иполит, Келер и Лебедев се замъкнаха някъде. Остана за някое време само Вера Лебедева, за да подреди набързо

стаите в обикновения им вид. На излизане тя се отби при княза. Той бе седнал на масата, облегнал се на двата си лакътя и закрил е ръце глава. Тя се приближи тихо до него и го докосна до рамото; князът я погледна учудено и като че ли почна да си припомня нещата; когато след около една минута си ги припомни и се сети за всичко, изведнъж го обзе голямо вълнение. Всичко впрочем се изрази в голямата и гореща молба към Вера да му почука утре заран на вратата в седем часа, за да може да вземе първия влак. Вера обеща; князът я помоли горещо да не казва никому за това; тя обеща и това и когато най-после отвори широко вратата, за да излезе, той я задържа за трети път, хвана ѝ ръцете, целуна ги, след това я целуна по челото и някак „необикновено“ ѝ каза: „До утре!“ Така поне разправяше по-късно Вера. Тя си отиде страшно уплашена за него. На другата заран се поуспокои малко, когато след седем часа, както бе уговорено, почука на вратата му и му каза, че влакът за Петербург тръгва след четвърт час; видя ѝ се, че той отвори съвсем бодър и дори усмихнат. Едва ли се беше събличал през нощта, но все пак бе спал. Той каза, че може би ще се върне още днес. От всичко се виждаше, значи, че той бе сметнал сега за възможно и необходимо да съобщи само на нея, че заминава за Петербург.

[1] *Талейран*, Шарл-Морис (1754–1838) — френски дипломат. Името на Талейран е станало нарицателно име на ловък и безсрамен дипломат. ↑

[2] В смисъл: която става княгиня, след като е водила покварен живот. — Б.пр. ↑

[3] „*Една нощ с цената на моя живот!*...“ — из поемата на Пушкин за Клеопатра („Чертог сиял, гремели хором...“), влязла в състава на повестта „Египетски нощи“ (1835). ↑

XI

След един час той беше вече в Петербург, а малко след девет звънеше у Рогожин. Влезе от парадния вход и доста време мина, преди да му отворят. Най-после се отвори вратата на квартирата на старата Рогожина и се показа една стара благообразна прислужница.

— Парфьон Семьонович не е в къщи — заяви тя, без да отваря напълно вратата, — вие кого търсите?

— Парфьон Семьонович.

— Няма го в къщи.

Прислужницата оглеждаше княза със странно любопитство.

— Можете ли поне да ми кажете тук ли нощува? И... сам ли се върна вчера?

Прислужницата продължи да го гледа и не отговори.

— Не беше ли с него тук вчера... снощи... Настасия Филиповна?

— Но позволете да ви попитам, кой сте вие самият?

— Княз Лев Николаевич Мишкин, ние сме добри познати с него.

— Той не е в къщи.

Прислужницата наведе очи.

— А Настасия Филиповна?

— Нищо такова не знам.

— Чакайте, чакайте! А кога ще се върне?

— И това не знам.

Вратата се затвори.

Князът реши да дойде пак след един час. Той надникна в двора и срещна дворника.

— Парфьон Семьонович в къщи ли е?

— В къщи.

— Но защо ми казаха преди малко, че го няма в къщи? — У тях ли ви казаха?

— Не, каза ми го прислужницата на майка му, но аз звънях у Парфьон Семьонович и никой не ми отвори.

— Може да е излязъл — реши дворникът, — защото той не се обажда, когато излиза. Понякога и ключа взема със себе си и

квартирата му стои по три дни затворена.

— Ти сигурен ли си, че вчера е бил тук?

— Да. Понякога минава през парадния вход, та не можеш го види.

— А Настасия Филиповна не беше ли вчера с него?

— Това не знам. Тя не идва често; ако беше идвала, навярно щях да знам.

Князът излезе и някое време се разхожда замислен по тротоара. Прозорците на стаите, в които живееше Рогожин, бяха всичките затворени; прозорците на жилището на майка му бяха почти всичките отворени; денят беше ясен, горещ; князът прекоси улицата и се спря на насрещния тротоар, за да погледне още веднъж прозорците: не само бяха затворени, но почти навред бяха спуснати белите завеси.

Той стоя около една минута и — чудно нещо — изведнъж му се стори, че крайчецът на една завеса се повдигна и се мярна лицето на Рогожин, мярна се и в същия миг се скри. Той почака малко и насмалко не отиде да звъни отново, но се разколеба и реши да дойде след един час: „Кой знае, може би пък така да ми се е сторило...“

Главното сега за него беше да отиде по-скоро в квартала на Измаиловския полк, в последната квартира на Настасия Филиповна. Той знаеше, че преди три седмици, когато той я беше помолил да напусне Павловск, тя се бе преместила там у една своя някогашна приятелка, вдовица на учител, почтена дама с деца, която даваше под наем хубава мебелирана квартира и живееше почти от това. За вярване бе, че премествайки се пак в Павловск, Настасия Филиповна си е запазила тази квартира; най-малкото имаше голяма вероятност да е прекарала нощта там, дето я е завел сигурно предния ден Рогожин. Князът взе файтон. По пътя се сети, че тъкмо оттук трябваше да почне търсенето си, защото невероятно би било тя да отиде през нощта направо у Рогожин. Сега си припомни и думите на дворника, че Настасия Филиповна рядко идвала там. Ако в обикновено време рядко ходи там, отде накъде сега ще отсяда у Рогожин? Като се окуражаваше с тези утешителни мисли, князът пристигна най-последно ни жив, ни умрял в квартала на Измаиловския полк.

За най-голяма негова изненада вдовицата на учителя нито вчера, нито днес не беше чувала нищо за Настасия Филиповна. Нещо повече: цялото многобройно семейство дотърча да го гледа като някакво чудо.

Всичките деца, все момичета между седем и петнадесет години, всяко една година по-голямо от другото, се спуснаха след майка си и го заобиколиха със зяпнали уста. След тях пристигна една тяхна слаба жълта леля с черна забрадка и най-сетне се яви бабата на семейството, много стара жена с очила. Вдовицата на учителя молеше настойчиво княза да влезе и седне и той го направи. Той разбра веднага, че им е напълно известно кой е той и много добре знаят, че е трябвало да се ожени предния ден; отгатна, че горят от желание да го разпитат за сватбата и да разберат по какво чудо той е дошъл да се осведоми от тях за жената, която би трябвало да бъде в този момент с него в Павловск, но че от деликатност се въздържат да питат. Той задоволи с няколко думи любопитството им за сватбата. Започнаха да се учудват, да ахкат и да възклищават, така че той бе принуден да разправи в общи черти, разбира се, всичко, което се беше случило. Най-после съветът на премъдрите и развълнувани дами реши, че той трябва на всяка цена и преди всичко да отиде наново да тропа у Рогожин, да накара да му отворят и да научи от него всичко с положителност. Ако го няма в къщи (което трябва да се разбере със сигурност) или не иска да каже нищо, князът трябва да отиде в квартала на Семьоновския полк у една немкиня, приятелка на Настасия Филиповна, която живее с майка си: може би Настасия Филиповна, както е била развълнувана и е искала да се скрие, е пренощувала у тях. Когато князът стана, беше съвсем сломен и както разправяха по-късно дамите, „ужасно бледен“; наистина краката му просто се бяха подкосили. Най-после сред ужасната гълчава той можа да разбере, че те се уговарят да действуват заедно с него и го питат за адреса му в града. Тъй като той нямаше адрес, те го посъветваха да вземе стая в някой хотел. Князът помисли и даде адреса на предишния си хотел, дето преди пет седмици беше принадлежал. След това отиде пак у Рогожин. Този път не му отвориха не само у Рогожин, но не отвориха дори и вратата на квартирата на старата. Князът слезе в двора и с мъка намери дворника; той беше нещо зает и едва отговори, едва дори го погледна, но все пак заяви категорично, че Парфьон Семьонович „е излязъл много рано заранта, заминал за Павловск и днес няма да се върне“.

— Аз ще почакам; може би ще се върне привечер?

— А може и седмица да не се върне, кой го знае?

— Значи, все пак е пренощувал тук?

— Че нощува, нощува...

Във всичко това имаше нещо подозрително и нечисто. Много възможно бе дворникът да е получил междувременно нови нареждания; преди малко беше доста бърлив, а сега просто извърща глава. Князът реши да наmine още веднъж след два-три часа и дори да поварди, ако е необходимо, пред къщата. Едничката му надежда сега беше у немкинята и той бързо се запъти към квартала на Семьоновския полк.

Но той не можа дори да се обясни с хубавата немкиня. Ала от някои изтървани думички разбра, че преди две седмици тя се скарала с Настасия Филиповна, така че оттогава не била чула нищо за нея; сега тя заяви високо, че не се интересува вече за нея, „ако ще да се омъжи дори за всички князе в света“. Князът побърза да си излезе. Мина му между другото през ума, че може би тя е заминала както по-рано за Москва и че без друго Рогожин я е последвал, а може дори да е тръгнал заедно с нея. „Да можеха да се намерят поне някакви следи!“ Сети се обаче, че трябва да задържи стая в хотела и побърза към Литейная; веднага му дадоха стая. Слугата от етаж го запита не иска ли да хапне; в разсеяността си той отговори „да“ и като разбра грешката си, ужасно се ядоса на себе си, задето закуската му отне половин час ценно време; едва по-късно се сети, че нищо не го задължаваше да вземе поднесената закуска. Странно чувство го обзе в този тъмен и душен коридор, чувство, което болезнено напираше да се изрази в някаква мисъл; ала той все още не можеше да определи каква е тази нова натрапчива мисъл. Най-после излезе разстроен от хотела; виеше му се свят; но къде все пак да отиде? Хукна към дома на Рогожин.

Рогожин не беше се върнал; като позвъни, не отговориха; той позвъни на старата Рогожина; отвориха и още веднъж му заявиха, че Парфьон Семьонович не е в къщи и може би няма да се върне два-три дни. Князът се почувствува смутен, задето както преди го разглеждаха със странно любопитство. Този път съвсем не можа да намери дворника. Той мина както по-рано на отсрещния тротоар и в изнурителната жегга се разхожда около половин час, а може би и повече, вперил поглед в прозорците; този път нищо не шавна; прозорците не се отвориха, белите завеси бяха неподвижни. Той се убеди напълно, че сигурно и първия път се беше излъгал; впрочем и

самите прозорци бяха така мъждиви и толкова отдавна немити, че мъчно би могло да се забележи, ако, да речем, някой погледне през тях. Зарадван от тази мисъл, той се запъти пак към вдовицата на учителя в квартала на Измаиловския полк.

Там го чакаха вече. Вдовицата бе ходила на три-четири места, отбивала се беше дори у Рогожин: ни вест, ни кост. Князът я изслуша мълчаливо, влезе в стаята, седна на дивана и почна да разглежда околните с вид на човек, който не разбира какво му говорят. Чудно нещо: ту беше много наблюдателен, ту изведнъж ставаше невероятно разсеян. Цялото семейство казваше по-късно, че се учудвало този ден на странното му държане; „може би това бяха вече първите признаци“. Най-после той стана и помоли да му покажат стаите, в които бе живяла Настасия Филиповна. Това бяха две големи, светли, високи стаи, много добре мебелирани и сигурно не евтини. Тези дами разправяха отпосле, че князът разглеждал с внимание всяко нещо в квартирата; като видял на масичката разтворен френски роман „Madame Bovary“^[1], взет от някаква библиотека, той подгънал страницата, на която била разтворена книгата, поискал позволение да я вземе и въпреки възражението, че книгата е взета от библиотека, сложил я в джоба си. Той седна до отворения прозорец и като забеляза масичката за игра, изписана с тебешир, попита кой е играл. Те му казаха, че Настасия Филиповна всяка вечер играла с Рогожин на карти — на трупа, на преферанс, на „воденичар“, на вист, на козове — на всички игри, и че те почнали да играят на карти едва напоследък, след като Настасия Филиповна се преместила от Павловск в Петербург, защото тя все се оплаквала, че се отегчава и че Рогожин седи по цели вечери, мълчи и не намира теми за разговор, дори често плачела; и ето неочаквано една вечер Рогожин извадил от джоба си карти, Настасия Филиповна веднага се разсмяла и почнали да играят. Князът попита къде са картите, с които са играли. Не можаха да му ги покажат, защото всеки ден Рогожин носел ново тество карти и след свършването на играта ги прибирал в джоба си.

Дамите посъветваха княза да отиде още веднъж у Рогожин и да потропа по-силно, но не сега, а вечерта: „Може пък нещо да се разбере.“ Вдовицата на учителя сама предложи да отиде през деня в Павловск при Дария Алексеевна, за да види дали там не са научили нещо. Князът бе поканен да дойде към десет часа вечерта, за да

изготвят за всеки случай план за действие за другия ден. Въпреки всички утешения и окуражавания пълно отчаяние обхвана душата на княза. С неизразима тъга той стигна пешком до хотела си. Летният пращен, душен Петербург го притискаше като в менгеме; блъскаше се сред груби и пияни хора, взираше се в минувачите, без да знае защо, и може би извървя много повече път, отколкото трябваше; почти се беше стъмнило, когато влезе в стаята си. Реши да си почине малко и след това да отиде пак у Рогожин, както го бяха посъветвали; седна на дивана, облакът се върху масата и се замисли.

Бог знае колко време измина така и за какво мислеше. Боеше се от много неща и с болка и мъка чувствуваше, че страхът му страшно нараства. Дойде му на ум за Вера Лебедева; след това му хрумна, че Лебедев може би знае нещо по тая работа и дори да не знае, би могъл да узнае по-бързо и по-лесно от него. После се сети за Иполит и си припомни, че Рогожин бил ходил да го види. След това си спомни за самия Рогожин: неотдавна на опелото, после в парка, после — тук в коридора, когато се бе скрил в ъгъла и го чакаше с ножа. Припомни си очите му, очите, които го гледаха тогава в мрака. Трепна: пак му дойде на ум одеवेशната натрапчива мисъл.

Тази мисъл беше горе-долу такава: ако Рогожин е в Петербург, дори да се крие известно време, все пак накрая непременно ще потърси княза с добро или лошо намерение, а може и в същото състояние както тогава. Най-малкото, ако му потрябва да дойде за нещо при него, няма къде другаде да отиде освен тук, пак в същия този коридор. Понеже не знае адреса, много вероятно е да предположи, че князът е слязъл в предишния хотел; най-малкото ще го потърси тук... ако много му трябва. А кой знае, може пък и да му потрябва много?

Така мислеше той и тази мисъл му се виждаше, кой знае защо, напълно възможна. Ако почнеше да се задълбочава в нея, съвсем не би могъл да си обясни например защо ей тъй изведнъж ще потрябва на Рогожин или защо дори да е невъзможно да не се срещнат. Ала една мисъл беше за него мъчителна: „Ако му е добре, няма да дойде — казваше си той, — по-скоро ще дойде, ако не му е добре; а сигурно не му е добре...“

Естествено при това убеждение трябваше да чака Рогожин в хотела, в стаята си; но тъй като не можеше да понася новата си мисъл, скочи, грабна си шапката и бързо излезе. В коридора беше вече почти

съвсем тъмно. „Какво ли ще стане, ако изскочи изведнъж от тоя ъгъл и ме спре на стълбата?“ — помисли той, когато приближаваше познатото място. Но никой не изскочи. Затече се към пътната врата, излезе на тротоара, погледна с учудване гъстата тълпа народ, плъпнала по залез-слънце из улицата (нещо обикновено в Петербург по време на ваканция), и тръгна по посока на улица Гороховая. На петдесетина крачки от хотела, на първия кръстопът, някой в тълпата го бутна по лакътя и му пошепна над самото ухо:

— Лев Николаевич, следвай ме, драги, трябва.

Това беше Рогожин.

Чудно нещо: от радост князът почна изведнъж да му разправя забързано и почти без да довърши думите, как го чакал преди малко в коридора на хотела.

— Аз бях там — отговори неочаквано Рогожин, — да вървим.

Князът се учуди на отговора, но се учуди най-малко две минути след като го разбра. А като го разбра, уплаши се и почна да се вглежда в Рогожин. Той вървеше на около половин крачка пред него, като гледаше право пред себе си и не поглеждаше към минувачите, но машинално и предпазливо им правеше път.

— Защо не ме потърси в стаята... щом си бил в хотела? — запита изведнъж князът.

Рогожин се спря, погледна го, помисли и каза, сякаш съвсем не беше разбрал въпроса:

Виж какво, Лев Николаевич, ти върви по тоя тротоар направо, чак до вкъщи, нали знаеш къде живея? А аз ще мина отсреща. Ала попоглеждай да вървим едновременно...

При тези думи той прекоси улицата, мина на отсрещния тротоар, погледна дали князът продължава пътя си и като видя, че той стои й то гледа с широко отворени очи, махна му с ръка по посока на Гороховая и тръгна, час по час извъръщайки се да види княза и да го подкани да го следва. Той явно се окуражи, когато се увери, че князът го бе разбрал и не минава при него от другия тротоар. Князът помисли, че сигурно Рогожин следи някого и за да не го пропусне, е минал на отсрещния тротоар. „Само че защо не каза кого трябва да следим?“ Така те извървяха около петстотин крачки и изведнъж князът почна да трепери, без да знае защо; макар и по-рядко, Рогожин продължаваше

да се обръща; князът не се стърпя и го повика с ръка. Рогожин веднага прекоси улицата.

— У тебе ли е Настасия Филиповна?

— У мене.

— А отзарана ти ли ме гледаше през прозореца зад завесата?

— Аз...

— Но как тогава...

Ала князът не знаеше какво повече да запита и как да завърши фразата; освен това сърцето му биеше така силно, че изпитваше мъка да говори. Рогожин също мълчеше и го гледаше както по-рано, тоест някак замислено.

— Хайде, аз ще вървя — каза той изведнъж, като се готвеше да прекоси пак улицата, — а и ти продължавай. Нека вървим по улицата разделено... така е за предпочитане... от двете страни... ще видиш.

Когато най-последно, всеки по своя тротоар, те свърнаха по Гороховая и почнаха да приближават къщата на Рогожин, краката на княза пак почнаха да отмаляват и той вече почти едва вървеше. Беше вече към десет часа вечерта. Прозорците на жилището на старата бяха все още отворени, на Рогожин затворени и в здрача белите спуснати завеси изглеждаха сякаш още по-бели. Князът беше приближил къщата откъм насрещния тротоар, а Рогожин се качи от своя тротоар на входната площадка и му махна с ръка. Князът прекоси улицата и го настигна на входната площадка.

— Дори дворникът не знае сега, че съм се върнал. Отзарана казах, че отивам в Павловск, същото казах и на майка ми — пошепна той с хитра и доволна усмивка. — Ще влезем, без да ни чуе никой.

Той държеше вече ключа в ръцете си. Изкачвайки се по стълбата, той се извърна към княза и го заплаши с пръст да върви по-тихо. Отвори безшумно вратата на жилището си, пусна княза, мина предпазливо след него, заключи вратата и сложи ключа в джоба си.

— Да вървим — каза той шепнешком.

Той бе почнал да говори на княза шепнешком още от тротоара на Литейная. Въпреки външното си спокойствие, личеше, че е в някаква дълбока вътрешна тревога. Когато влязоха в залата пред кабинета му, той се приближи до прозореца и тайнствено повика княза при себе си:

— Виждаш ли, когато тая сутрин ми позвъни, веднага дойдох тук и се сетих, че това си сигурно, ти; приближих се на пръсти до вратата

и чух, че приказваш с Пафнутиевна, а още в ранни зори аз ѝ бях дал нареждане, ако звънят у мене — било ти, било някой, пратен от тебе, било който и да е друг, — тя по никой начин да не се обажда; особено ако ти самият дойдеш да ме търсиш, казах ѝ и името ти. А после, когато си отиде, мина ми през ума: дали не си застанал да вардиш на улицата и поглеждаш насам? Приблжих се до този прозорец, дръпнах завесата и погледнах: ти стоиш и гледаш право към мене... Ето как беше работата.

— А къде е... Настасия Филиповна? — каза задъхано князът.

— Тя е... тук — отговори бавно Рогожин, след като помълча малко.

— Но къде?

Рогожин вдигна очи срещу княза и го изгледа втрещено.

— Ела...

Той все още говореше шепнешком, бавно и със същата странна замисленост. Дори когато разправяше как повдигнал завесата, като че ли искаше въпреки всичката експанзивност на думите си да каже нещо съвсем друго.

Влязоха в кабинета. От последното посещение на княза тук беше направена известна промяна: през цялата стая бе опъната една зелена тежка копринена завеса с два входа в краищата, която отделяше кабинета от една ниша, дето беше леглото на Рогожин. Тежката завеса беше спусната и затваряше входовете. В стаята беше много тъмно; „белите“ петербургски летни нощи бяха почнали да потъмняват и ако не беше пълната луна, мъчно можеше да се различи каквото и да е в жилището на Рогожин, дето спуснатите завеси увеличаваха тъмнината. Вярно, че можеха още да се различат лицата, макар и доста смътно. Лицето на Рогожин беше бледо както винаги; очите му бяха вперени в княза и блестяха силно, но някак неподвижно.

— Да беше запалил свецица — каза князът.

— Не, не трябва — отговори Рогожин и като хвана княза за ръка, принуди го да седне; той самият седна срещу него, като така придвижи стола си, че коленете им почти се допираха. Между тях, малко встрани, имаше малка кръгла масичка. — Седни, да поседим за момент! — каза той с убедителен тон. Мълчаха около една минута. След това той започна с ненужни подробности, които нямат нищо общо с работата, както прави понякога човек, когато не иска да пристъпи направо към

главния въпрос: — Знаех си аз, че ще спреш в този хотел; когато влязох в коридора, казах си: дали и той не седи сега и ме чака, както аз го чакам в този момент? Ходи ли у вдовицата на учителя?

— Ходих — едва можа да каже князът от силно биене на сърцето.

— И това предположих. Ще има да се приказва, рекох си... А после пък си казах: ще го доведа да ноцува тук, за да прекараме заедно тази нощ...

— Рогожин! Къде е Настасия Филиповна? — пошепна изведнъж князът и стана, треперейки с цялото си тяло. Стана и Рогожин.

— Там — пошепна той, като кимна с глава към завесата.

— Спи ли? — пошепна князът.

Рогожин пак го изгледа втренчено както одева.

— Хайде да идем!... Само че ти... нищо, да идем!

Той вдигна завесата, спря се и се обърна пак към княза.

— Влез! — кимна му той зад завесата, канейки го да мине напред. Князът мина.

— Тук е тъмно — каза той.

— Вижда се! — промълви Рогожин.

— Аз едва виждам... леглото.

— Поприблужи се — покани го тихо Рогожин.

Князът пристъпи още по-близо, една крачка, втора и се спря. Остана така една-две минути, като се мъчеше да различи нещо; застанали до кревата и двамата не казаха нищо през цялото време; сърцето на княза биеше толкова силно, че сякаш ударите му се чуваха сред мъртвото мълчание на стаята. Но очите му бяха вече свикнали и той можеше да различава цялото легло; някой спеше на него съвсем неподвижно; не се чуваше ни най-малък шум, ни най-леко дишане. Бял чаршаф закриваше презглава заспалия, но тялото му се очертаваше някак неясно; по изпъкналостта само се виждаше, че лежи проснат човек. Наоколо върху леглото, в краката, по креслата до него, дори на земята бяха разхвърлени в безредиe дрехи, богата бяла свилена рокля, цветя, панделки. На малка масичка до възглавието блестяха брилянти, свалени и сложени небрежно. В края на леглото бяха смачкани закуп някакви дантели и върху тяхната белота, подавайки се изпод чаршафа, се очертаваше крайчецът на бос крак; той изглеждаше сякаш изваян от мрамор и беше страшно неподвижен. Князът гледаше и чувствуваше,

че колкото повече гледа, толкова по-мъртва става тишината в стаята. Изведнъж една муха се пробуди, забръмча, прехвъркна над кревата и кацна на възглавието. Князът потръпна.

— Да излезем — каза Рогожин, като го докосна по ръката.

Те излязоха и седнаха пак на същите столове, пак един срещу друг. Князът трепереше все по-силно и по-силно и не свалеше въпросителния си поглед от лицето на Рогожин.

— Слушай, Лев Николаевич, забелязвам, че ти трепериш почти както когато имаш криза — каза най-после Рогожин, — нали си спомняш как беше в Москва? Или както ти се случи веднъж пред припадъка. Питам се просто какво ще правя сега с тебе...

Князът го слушаше внимателно, като напругаше всичките си сили, за да го разбере, и продължаваше да го пита с очи.

— Ти ли? — каза най-после той, кимайки с глава към завесата.

— Аз... — пошепна Рогожин и наведе очи.

Минаха около пет минути, без да продумат дума.

— Защото — продължи изведнъж Рогожин, като че не беше прекъсвал приказката си, — защото ако сега си болен и ти дойде припадък, ти ще извикаш и може би на улицата или на двора някой ще те чуе и ще се сетят, че тук има хора; ще почнат да тропат, ще влязат... защото всички смятат, че аз не съм в къщи. И свещ не запалих, за да не видят от улицата или от двора. Няма ли ме тук, аз вземам и ключовете със себе си и никой не влиза по три-четири дни, дори да разтреби; такъв ред съм въвел. Така че по-добре да не разберат, че ще пренощуваме тук...

— Чакай — каза князът, — отзарана аз питах и дворника, и старата прислужница не е ли нощувала тук Настасия Филиповна. Значи, те вече знаят.

— Знам, че си питал. Аз казах на Пафнутиевна, че Настасия Филиповна е идвала вчера, стояла е при мене десет минути и е заминала за Павловск. Никой не знае, че тя е нощувала тук — никой. Вчера ние влязохме също така тайничката, както днес с тебе. Аз още по пътя си казах, че тя няма да иска да влезе крадешком, но се излъгах! Тя шепнеше, вървеше на пръсти, обви роклята около себе си, за да не шуми, в ръце я държеше, с пръст дори ме заплаши по стълбата да мълча — все от тебе се страхуваше. Във влака беше съвсем като луда, все от страх, и сама пожела да дойде при мене да нощува; отначало

мислех да я заведа у вдовицата на учителя, но къде можех! „Там, каза ми тя, той ще ме намери, щом се съмне; ти ме скрий, а пък утре в зори аз ще замина за Москва!“ А оттам искаше да отиде някъде в Орел. И като си лягаше, все повтаряше, че ще отидем в Орел...

— Чакай; какво смяташ да правиш сега, Парфьон?

— Ами ето аз нямам вяра в тебе, задето все трепериш. Нощта ще прекараме тук, заедно. Аз нямам друго легло освен това тук, но ето какво съм намислил: ще вземем възглавниците от двата дивана и ей тук до завесата ще нагласим едно легло за мене и за тебе; така ще спим заедно един до друг. Защото дойдат ли, ще почнат да претърсват, да дирят, веднага ще я намерят и ще я отнесат. Почнат ли да ме разпитват, ще кажа, че аз съм го направил и веднага ще ме отведат. Така че нека сега тя полежи тук до нас, до мене и до тебе...

— Да, да! — с жар потвърди князът.

— Значи, няма да признаем нищо и няма да позволим да я отнесат.

— За нищо на света! — каза твърдо князът. — Не, не, не!

— Така и аз реших, за нищо на света, мое момче, и никому да не я даваме! Ще прекараме нощта спокойно. Аз излязох днес само за един час заранта, през другото време все при нея бях. След това привечер тръгнах да те търся. Боя се и от друго, при тая страшна жега да не почне да мирише. Ти усещаш ли нещо?

— Може да усещам, но не съм сигурен. Призори сигурно ще замирише.

— Аз я покрих с мушама, с хубава американска мушама, а отгоре метнах един чаршаф. Сложих и четири отворени шишенца с ждановска течност, още са там.

— Да, както там... в Москва?

— Зарад миризмата, драги. А пък тя как си почива... Утре заран, като се развидели, погледай я. Какво става с тебе, и да станеш ли не можеш? — с уплаха и учудване попита Рогожин, като видя, че князът толкова трепери, та не може дори да се вдигне.

— Краката не вървят — промълви князът, — това е от страх, знам го... Мине ли ми страхът, ще стана...

— Чакай, ще направя леглото и ти ще си легнеш... и аз до тебе... и ще слушаме... защото, мое момче, аз още не знам... сега още не знам

всичко, мое момче, затова предварително ти го казвам, за да го знаеш отнапред...

И като мънкаше тези неясни думи, Рогожин почна да прави леглото. Ясно беше, че още от сутринта той бе мислил как да го приготви. Миналата нощ той бе прекарал на дивана. Ала на дивана нямаше място за двамата, а той искаше непременно да легнат сега един до друг; ето защо с големи усилия домъкна през цялата стая най-различни възглавници от двата дивана и криво-ляво стъкми леглото досам завесата; приближи се до княза, нежно и възторжено го хвана под ръка, повдигна го и го повлече към леглото; оказа се обаче, че князът и сам можеше да ходи; ще рече „почваше да минава страхът“; но все пак той продължаваше да трепери. Той настани княза на похубавата възглавница от лява страна и сам се обтегна както беше облечен отдясно с метнати зад тила ръце.

— Защото, приятелю — поде Рогожин изведнъж, — сега е горещо и, то се знае, има миризма... Страх ме е да отворя прозорците; а майка ми има саксии с цветя, много цветя, и те издават прекрасен аромат; мислех да ги донеса тук, но Пафнутиевна ще се сети, защото е любопитна.

— Любопитна е — потвърди князът.

— Би могло да се купят букети и да се отрупа цялата с цветя. Но размислих, драги, че ще бъде жално да я видим покрита с цветя!

— Слушай... — попита князът, обърквайки се, също като човек, който търси в паметта си какво трябва да попита и сякаш веднага забравя това, което си е спомнил — слушай, кажи ми: с какво я уби? С нож ли? С оня същия?

— С него.

— Почакай още! Искам също да те попитам, Парфьон... за много неща аз ще те питам, за всичко... но по-добре кажи ми най-напред сега, за да знам: имаше ли намерение да я убиеш преди сватбата ни, преди самата венчавка, в притвора на черквата, с нож? Да или не?

— Не знам дали съм искал, или не... — отвърна сухо Рогожин, изненадан от въпроса и дори като че ли не го разбрал.

— Никога ли не си носил ножа, когато си идвал в Павловск?

— Никога не съм го носил. За този нож ето какво мога да ти кажа, Лев Николаевич — прибави той след кратко мълчание: — аз го извадих тази заран от чекмеджето, дето бе заключен, защото цялата

работа стана заранта, между три и четири часа. Той стоеше постоянно между страниците на една книга... И... и ето още едно нещо, което ме учудва: ножът като че ли проникна седем... дори девет сантиметра... под лявата гръд... а пък кръв изтече по ризата ей тъй около половин супена лъжица, не повече...

— Това е, това е, това е — понадигна се изведнъж князът, страшно развълнуван, — това е, знам аз, чел съм... това се нарича вътрешен кръвоизлив... Понякога дори не капва нито капка. Когато ударът е право В сърцето...

— Спри, чуваш ли? — бързо го прекъсна Рогожин и седна уплашено на постилката. — Чуваш ли?

— Не! — също така бързо и уплашено промълви князът, като гледаше Рогожин.

— Ходят! Чуваш ли? В залата...

И двамата се послушаха.

— Чувам — пошепна с увереност князът.

— Ходят ли?

— Ходят.

— Да заключим ли, или не?

— Да заключим...

Заключиха вратата и пак легнаха. Последва дълго мълчание.

Изведнъж князът зашепна със същия развълнуван и забързан тон, сякаш пак бе хванал нишката на мисълта и ужасно се боеше да не я загуби отново:

— Ах, да! — каза тон като дори подскочи на леглото. — Да... исках да те питам... тези карти! Картите... Казаха ми, че ти си играел на карти с нея?

— Играех — каза Рогожин след кратко мълчание.

— А къде са... картите?

— Играех — каза Рогожин, след като помълча по-дълго време, — ето ги...

Той извади от джоба си и подаде на княза едно тесте карти, завито в хартия, с които бе вече играно. Князът го взе, но като че ли не знаеше какво прави. Ново, тъжно и безрадостно чувство притисна сърцето му; изведнъж разбра, че в този момент и от дълго време вече говори и върши всичко друго освен това, което би трябвало да говори и върши и че ето на, тези карти, които държи в ръцете си и на които

толкова се зарадва, сега вече нищо, нищо няма да му помогнат. Той стана и плесна с ръце. Рогожин лежеше неподвижно и сякаш не чу и не видя това движение; но очите му, широко отворени и неподвижни, блестяха ярко в тъмнината. Князът седна на един стол и го загледа уплашено. Мина около половин час; изведнъж Рогожин, забравил като че ли, че трябва да говори шепнешком, избухна в гръмък и пресеклив смях:

— А офицера, офицера... помниш ли как тя го шибна на концерта, помниш ли, ха-ха-ха! А кадетът... кадетът... кадетът, дето подскочи...

Князът скочи от стола, наново изплашен. Когато Рогожин се умири (а той се умири веднага), князът се наведе полека над него, седна до него и почна да го наблюдава. Сърцето му биеше силно и той дишаше тежко. Рогожин не извърщаше глава към него и дори сякаш го бе забравил. Но князът го гледаше и чакаше; времето минаваше, почна да се зазорява. От време на време Рогожин започваше внезапно да говори високо, рязко и несвързано: започваше да крещи и да се смее; тогава князът протягаше към него трепереща ръка, докосваше нежно главата му, галеше косите и страните му... това беше всичко, което можеше да направи! Той самият бе почнал пак да трепери и отново краката му се подкосиха. Някакво съвсем ново чувство измъчваше сърцето му с безкрайна тъга. В това време съвсем се развидели; най-после той полегна на възглавницата, вече напълно съсипан от умора и отчаяние, и притисна лицето си до бледото и неподвижно лице на Рогожин; от очите му течаха сълзи по страните на Рогожин, но може би той вече не чувствуваше собствените си сълзи и дори нямаше съзнание за тях...

Все пак, когато много часове по-късно вратата се отвори и влязоха хора, намериха убиеца в пълно безсъзнание и треска. Князът седеше на леглото до него неподвижен и спокоен и всеки път, когато болният почнеше да крещи или да бълнува, бързаше да прекара трепереща ръка по косите и страните му, сякаш го милваше и умиряваше. Но той не разбираше вече нищо от това, което го питаха, и не познаваше хората, които влизаха и го заобикаляха. И ако самият Шнайдер би дошъл сега от Швейцария да види своя бивш ученик и пациент, той щеше да си припомни състоянието, в което се намираще

някога князът през първата година на лекуването си в Швейцария, щеше да махне с ръка и щеше да каже както тогава: „Идиот!“

[1] „*Madame Bovary*“ („Мадам Бовари“, 1857) — роман от Г. Флобер (1821–1880). Достоевски го чел по препоръка на Тургенев в 1867 година. („Дневник А. Г. Достоевской 1867 година“, М., 1923, стр. 241). За високата си оценка на „Мадам Бовари“ Достоевски говори през 1880 година на В. Микулич (В. Микулич, „Встречи с писателями“, Л., 1929, стр. 155). ↑

XII ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вдовицата на учителя отскочи до Павловск и отиде направо у Дария Алексеевна, която беше от вчера в страшно смущение. Тя й разправи всичко, което знаеше, и така съвсем я изплаши. Двете дами решиха веднага да влязат във връзка с Лебедев, който също така беше развълнуван и като приятел на своя квартирант, и като собственик на квартирата, наета от него. Вера Лебедева съобщи всичко, което знаеше. По съвета на Лебедев решиха да отидат и тримата в Петербург, за да предвардят най-скоро онова, „което бе много възможно да се случи“. Така още на другия ден сутринта, към единадесет часа, жилището на Рогожин бе отключено от полицията в присъствието на Лебедев, на дамите и на брата на Рогожин Семьон Семьонович, който живееше в другото крило на къщата. За това най-много спомогнаха показанията на дворника, който заяви, че видял как предната вечер Парфьон Семьонович влиза заедно с един човек крадешком през входната площадка. След тези показания вече не се поколебаха да строшат вратата, на която напразно звъняха.

Рогожин лежа два месеца от възпаление на мозъка, а когато оздравя, го чакаше следствие и съд. Той даде по всичко верни, точни и напълно задоволителни показания, поради което още отначало князът не бе подведен под отговорност. Рогожин беше мълчалив през време на процеса. Той не противоречеше на ловкия и красноречив адвокат, натоварен със защитата му, когато той доказваше ясно и логично, че престъплението е било извършено вследствие на мозъчно възпаление, започнало дълго време още преди убийството поради огорчения на подсъдимия. Но той не прибави нищо в подкрепа на тази теза и както при следствието ясно и точно повтори и потвърди и най-малките подробности на събитието. Признаха му смекчаващи вината обстоятелства и го осъдиха на петнадесет години каторга в Сибир. Той изслуша присъдата мрачно, безмълвно и „замислено“. С изключение на една сравнително много малка част, пропиляна в първите месеци в гуляи, цялото му огромно състояние мина в ръцете на брат му Семьон

Семьонович, за негова голяма радост. Старата Рогожина все още живее и като че ли понякога си спомня, макар и смътно, за любимия си син Парфьон: Бог пощади ума и сърцето ѝ от съзнанието за ужасното нещастие, което сполетя нейния тъжен дом.

Лебедев, Келер, Ганя, Птицин и много други лица от нашия разказ продължават да живеят както в миналото, никак не са се променили и ние почти нямаме какво да кажем за тях. Иполит умря в страшно вълнение и малко по-рано, отколкото очакваше, около две седмици след смъртта на Настасия. Филиповна. Коля беше силно поразен от всичко станало; той се сближи окончателно с майка си. Нина Александровна се страхува за него и го намира прекалено замислен за възрастта си; може би от него ще стане добър човек. Между другото той спомогна донякъде да се уреди и по-нататъшната съдба на княза: отдавна вече между всички лица, с които се беше запознал напоследък, той бе спрял избора си върху Евгений Павлович Радомски; той беше първият, който отиде при него и му разправи всичко, което знаеше за събитието и за сегашното положение на княза. Не се излъга: Евгений Павлович взе най-живо участие в съдбата на нещастния „идиот“ и благодарение на неговите усилия и грижи князът отново бе настанен в лечебното заведение на Шнайдер в Швейцария. Самият Евгений Павлович, който замина за чужбина с намерение да живее дълго в Европа и искрено се наричаше „напълно излишен човек в Русия“, доста често, поне един път в няколко месеца, посещава своя болен приятел у Шнайдер; ала всеки път Шнайдер е все по-загрижен: клати глава, загатва за пълна повреда на умствените способности и макар че не говори още със сигурност за неизлечимост, все пак си позволява да прави най-песимистични предположения. Евгений Павлович взема всичко това много присърце, защото има сърце, нещо, което доказва вече с това, дето получава писма от Коля и дори отговаря понякога на тези писма. По този случай стана известна и още една странна черта от неговия характер и тъй като тя е хубава, ние ще побързаем да я отбележим. След всяко посещение в клиниката на Шнайдер Евгений Павлович освен на Коля праща и на друго едно лице в Петербург писмо, в което най-подробно и любезно излага състоянието на болестта на княза в дадения момент. Освен най-почтителни изрази на преданост, в тези писма почват понякога да се излагат (и то все по-често и по-често) откровено възгледи, разбирания,

чувства — с една дума, почва да се проявява нещо, което прилича на приятелски и интимни чувства. Това лице, с което си пише (макар и доста рядко) Евгений Павлович и което се радва толкова на неговото внимание и почит, е Вера Лебедева. Ние не можахме да узнаем точно по какъв начин са се завързали тези отношения; те са се завързали, разбира се, по повод цялата тази история с княза, която причини на Вера Лебедева такава мъка, че тя дори се разболя, но ние не знаем точно подробностите, при които е станало това запознанство и приятеляване. Ако споменахме за тези писма, то е главно, защото в някои от тях имаше сведения за семейство Епанчини и най-вече за Аглая Ивановна. В едно доста объркано писмо от Париж Евгений Павлович съобщаваше, че след една къса и необикновено силна любов към едни полски граф, емигрант, тя се омъжила изведнъж за него против желанието на своите родители, въпреки че те най-после дали съгласието си, тъй като се страхували от някакъв нечуван скандал. По-късно, след едно мълчание от почти половин година, Евгений Павлович уведоми Вера Лебедева, пак в дълго и подробно писмо, че през време на последното си посещение у професор Шнайдер в Швейцария се срещнал с цялото семейство Епанчини (без Иван Фьодорович естествено, задържан по работа в Петербург) и с княз Шч. Срещата им била странна; те всички се отнесли с него много възторжено; Аделаида и Александра се сметнали дори задължени да му благодарят за „ангелските му грижи за нещастния княз“. Като видяла колко е болен и изпаднал князът, Лисавета Прокофиевна се разплакала от все сърце. Както изглежда, тя му била простила вече всичко. Княз Шч. казал по случая няколко уместни и умни истини. На Евгений Павлович се сторило, че не всичко още вървяло съвсем гладко между него и Аделаида, но той смятал, че след време буйният ѝ характер неизбежно ще се подчини доброволно и искрено на ума и опита на княз Шч. Освен това страшно ѝ подействували поуците, които извлякло семейството, най-вече последната авантюра на Аглая с емигранта-граф. В половин година не само се сбъднало всичко, от което се страхувало семейството, като се съгласило на женитбата на Аглая с графа, но изникнали и някои други изненади, за които те дори и не помисляли. Оказало се, че графът не е граф и че макар наистина да бил емигрант, миналото му било тъмно и съмнително. Той пленил Аглая с необикновеното благородство на своята душа, изтерзана от

мъки по родината си, и то така я пленил, че преди още да се омъжи, тя станала членка на някакъв задграничен комитет по възстановяването на Полша и освен това почнала да посещава изповеднята на някакъв прочут католически свещеник, който така и взел ума, че я направил фанатична. Колосалното състояние на графа, за което той давал на Лисавета Прокофиевна и на княз Шч. почти неоспорими сведения, се оказало съвсем измислено. Нещо повече, в по-малко от шест месеца след женитбата графът и неговият приятел, прочутият изповедник, сполучили да скарат напълно Аглая с домашните ѝ, така че от няколко месеца вече те не я виждали... С една дума, много неща имало за разправяне, но Лисавета Прокофиевна, дъщерите ѝ и дори княз Шч. били толкова „ужасени“ от всичко станало, че дори се бояли да споменат за някои неща в разговорите си с Евгений Павлович, макар да знаели, че той и без това знае добре историята на последните увлечения на Аглая Ивановна.

Горката Лисавета Прокофиевна много искала да се върне в Русия и според Евгений Павлович злъчно и пристрастно критикувала всичко чуждо: „Никъде не знаят да изпекат добре хляба, през зимата мръзнат като мишки в зимник — казвала тя. — Поплаках си поне по руски над този нещастник тук“ — прибавила тя, като посочила с вълнение княза, който съвсем не я познал. „Стига сме се увличали, време е да се подчиним на разума. И всичко това, цялата тази ваша чужбина, цялата тази ваша Европа, всичко това е само фантазия; и всички ние в чужбина сме само фантазия... помнете ми думата, сами ще видите!“ — заключила тя почти гневно, като се разделяла с Евгений Павлович.

БЕЛЕЖКИ КЪМ РОМАНА НА Ф. ДОСТОЕВСКИ „ИДИОТ“

За пръв път романът „Идиот“ е бил обнародван в списание „Русский вестник“, 1868. т.т. 73–78, януари-декември (с посвещение на племенницата на Достоевски — София Александровна Иванова), Главите VIII–XII от четвърта част на романа са излезли като приложение на „Русский вестник“ през февруари 1869 година.

Тук го печатаме по единственото издание, което е излязло в отделна книга приживе на писателя: „Идиот“. Роман в четири части от Фьодор Достоевски. Том I и II, С-Петербург, 1874", с поправяне на грешките в първопечатния текст на списанието. В последните глави от четвърта част в някои екземпляри от изданието през 1874 година се срещат редица варианти в сравнение с други екземпляри от същото издание. Характерът на тези варианти показва, че поправката е могла да бъде направена само от автора: така например вместо „Цялата тази буйна тирада“ — „Цялата тази *трескава* тирада“ (стр. 593 от това издание), вместо „Не виждате ли... тя е луда!“ — „Не виждате ли... тя е *толкова нещастна!*“ (стр. 633 от това издание) и други. Изглежда, че част от тиража на изданието от 1874 година е била отпечатана от поправена от автора коректура. Тези поправки също така се вземат под внимание.

За пръв път Достоевски споменава за замисъла си да напише „Идиот“ в своята тетрадка с дата „14 септември 67, Женева“. Романът е завършен във Флоренция на 17 януари (н. ст.) 1869 година: последната дата е била сложена от самия Достоевски в края на романа при обнародването му в „Русский вестник“.

В работата на Достоевски над „Идиот“ се отбелязват два периода: 1) от 14 септември до 4 декември (н. ст.) 1867 година, когато се е разработвала първоначалната редакция на романа, която имала няколко плана и се е отличавала твърде много от окончателната; и 2) от

18 декември (н. ст.) 1867 година. Като „хвърлил“ настрана всичко написано и опитал в периода от 4 до 18 декември според собствените му признания „средно по пет-шест плана (не по-малко) на ден“, Достоевски на 18 декември „седнал да пише нов роман“ с други герои и с друга фабула (писъма А. Н. Майкову от 31 декември 1867 година) 12 януари 1868 година (и С. А. Ивановой от 1 (13) януари 1868 година — виж Ф. М. Достоевски й, Писъма, т. II, М.-Л., 1930, стр. 59–61, 71). От това време настъпва обрат в работата: на 5 януари Достоевски пратил на издателя на „Русский вестник“ М. Н. Катков първите пет глави от първата част, а на 11 януари — още две глави.

За първоначалния замисъл и първата редакция на романа може да се съди по стигналите до нас планове и бележки в тетрадките на Достоевски (виж в книгата „Из архива на Ф. М. Достоевски. Идиот. Неиздадени материали“, М.-Л., 1931, стр. 11–95). В тези записки са обрисувани две петербургски семейства от любимия на романиста Достоевски тип „на случайно семейство“ (така в своята публицистика и в епилога на романа „Юноша“ Достоевски нарича характерния според мнението на писателя за руския обществен живот от негово време тип на „разлагащо се“ семейство, в който остро са изразени процесите на социално израждане и разпадане на роднинските връзки).

Едното от семействата, ярко обрисувано в записките към първата редакция на романа, е „едно разорило се помешчишко семейство (почтена фамилия)“. Неговите членове са: „бащата на семейството“, генерал, изоставил семейството си, пропилял състоянието си в чужбина и върнал се след това да доживее живота си в къщи, дете дразни жена си и децата със своето „големство“ и с „ужасно глупавите си планове да намери пари“; майката — „личност достойна за уважение и благородна, но безразсъдна“; галеникът на семейството, най-големият син — „хубавец“, „от най-буржоазните натури, но претендиращ за самобитност“; необичайният в семейството по-млад син — „идиот“, и една храненица — отблъснатата от всички, подивяла и озлобена „Миньона“.

По-неясно са обрисувани в записките на Достоевски представителите на другото семейство, което е в роднинска връзка с първото: бащата — „развратник“ („в приятелски връзки с онова старче, съученик“), майката („приятелка на майката от другото семейство...

самата тя — тип на помешчица, другата — на жена на петербургски чиновник“) и тяхната дъщеря — „героиня“ (или „Геро“), годеница на „хубавеца“, девойка, която е „високомерна“, горда и „извънредно хубава“.

Освен тези главни лица в записките към първата редакция има и някои други: богат вуйчо-сенатор, на чието наследство се надява семейството на „хубавеца“, годеник на сестрата на „хубавеца“ — офицер, който дава „срещу залог пари“, сестрата на годеника, „една стара мома“ и други.

Както се вижда от бележките на Достоевски й от спомените на жена му („Воспоминания А. Г. Достоевской“, М.-Л., 1925, стр. 115), голямо значение при разработването на първоначалния замисъл на романа са имали материалите по „Делото на дъщерята на помешчика Олга Умецкая, обвинена като подпалвач, и на нейните родители Владимир и Екатерина Умецки, обвинени в злоупотреба с родителската си власт“ (вестници „Москва“, 1867, №№ 136 и 137 от 23 и 24 септември, и „Голос“, 1867, №№ 266–268 от 26–28 септември). Делото на каширските помешчици Умецки рисува картината на страшни гаври на родителите над децата — гаври, които са предизвикали отпора на една от дъщерите на Умецки, петнадесетгодишната Олга, опитала се четири пъти да подпали къщата на своите родители. Една от героините на бъдещия роман — Миньона — в съзнанието на Достоевски се приближава по черти — в процеса на обмисляне на сюжета от първата редакция — до образа на необичаната в семейството, отмъстителна и озлобена Олга Умецка, а семейната трагедия на Умецки е дала на Достоевски много черти за разработване темата на „случайното семейство“.

Още в най-ранните скици и планове на Достоевски срещаме героя „идиот“. Ала този образ се различава рязко от образа на княз Мишкин, който знаем по окончателната редакция. В първоначалната редакция „идиотът“ е обидено, гордо и отмъстително същество, еднакво неудържимо в доброто и злото, способно на най-необуздани прояви на своята надарена, но дива и несдържана натура. „Последна степен на проява на гордост и егоизъм“, „Върши подлости от злоба и мисли, че така трябва“, „В гордостта си търси изход и спасение“, „Безкрайна гордост и безкрайна омраза“ — такива са характерните бележки в ранните планове на романа във връзка с образа на „идиот“.

„Главната мисъл на романа е: колко сила — колко страст в днешното поколение и в нищо не вярват. Безкраен идеализъм ведно с безкраен сенсуализъм“ — записва Достоевски, характеризирайки трагедията на своя герой, както я вижда първоначално. Едва в следващия период на работа над първата редакция на романа Достоевски замисля друг образ на „идиот“, в който можем да съзрем първите скици на бъдещия Мишкин. В този стадий се появяват други характеристики на героя: „чудак“, „тих“, „от време на време почва изведнъж да тълкува на всички бъдещото блаженство“. Отбелязва се „характерът на отношенията му към децата“, „много крехкото му здраве“, учудването на другите действащи лица от „простотата и смирението му“.

Причината, която е накарала Достоевски да напише „нов роман“ с нов образ на централния герой, той обяснява в споменатото по-горе писмо до К. А. Майков от 12 януари 1868 година. Недоволен от първата редакция на романа и принуден да бърза поради уговорения срок (тъй като романът е трябвало да се даде под печат в началото на годината), Достоевски си поставя в процеса на работа нова задача, която по-рано не се е свързвала в съзнанието му със започнатото произведение. В лицето на главния герой Достоевски решил да се опита да изрази своя идеал „за положително прекрасния човек“.

„Отдавна вече ме измъчваше една мисъл — пише Достоевски, — но се боях да направя от нея роман, защото мисълта е много трудна и аз не съм подготвен за нея, макар че тя е много съблазнителна и ми харесва. Тази идея е *да изобрази напълно прекрасния човек*. Струва ми се, че не може да има нищо по-трудно от това, особено в наше време... Тази идея се е мярвала и по-рано в някой художествен образ, но само в някой, а нужен е пълен образ. Единствено отчаяното ми положение ме принуди да се заема с тази недоузряла мисъл. Рискувах като на рулетката: «може» пък да се доразвие под перото!“ („Письма“, т. II, стр. 61.)

В написаното на другия ден писмо до С. А. Иванова Достоевски повторил своята мисъл почти със същите думи, като подчертал огромната мъчнотия на поставената задача. „Главната мисъл на романа — пише в това писмо Достоевски — е да изобрази положително прекрасния човек. Няма нищо по-мъчно на света, особено сега. Всички писатели, не само наши, но дори европейски, щом са се захващали да изобразят положително прекрасния човек — винаги са се отказвали.

Защото тази задача е безкрайна. Прекрасното е идеал, а идеалът — нито нашият, нито този на цивилизована Европа — далеч още не се е изградил“ (пак там, стр. 71).

Задачата да нарисува образа на „положително прекрасния човек“ е занимавала много по-силно Достоевски, защото представителите на революционно-демократичното направление в литературата от 60-те години, от които писателят се е отличавал по разбиранията си относно пътищата и средствата за преобразуване на обществения живот, в редица произведения (като се почне с „Какво да се прави“ от Чернишевски) са рисували положителни образи на новите хора, възпитани в революционната борба. Разработвайки образа на Мишкин, Достоевски по свой начин се отзовал на задачата, която руската следреформена действителност поставила пред литературата: създаване на образ на положителен герой — задача, в разрешаването на която наред с революционните демократи са участвували всички видни руски писатели от втората половина на XIX век, по-специално Л. Н. Толстой и Н. С. Лесков.

В своето търсене на образа на „положително прекрасния човек“ Достоевски се обръща към опита не само на руската, но и на световната художествена литература. „... От прекрасните лица в християнската литература и пише той на С. А. Иванова — най-завършен е Дон Кихот. Но той е прекрасен единствено защото е в същото време и смешен. Пикуик на Дикенс (много по-слаба мисъл от Дон Кихот, но все пак огромна) е също смешен и с това само те грабва. Изниква състрадание към осмяния и не знаещ цената си прекрасен човек — и, ще рече, изниква симпатия и у читателя. Тъкмо това пораждаване на състрадание е и тайната на хумора. Жан Валжан е също силен опит, но той събужда симпатия поради ужасното си нещастие и несправедливостта на обществото към него. У мене няма нищо подобно, решително нищо и затова се боя много, че ще се получи истински неуспех“ (пак там, стр. 71).

Въпреки значителната разлика между съдържанието на първоначалните чернови бележки към „Идиот“ и окончателната редакция, Достоевски е използвал в последната някои образи и положения, набелязани още в първоначалните планове. Семейството на „хубавеца“ е зародиш по-късно на семейство Иволгини — образите на изпадналия баща на семейството, на самия „хубавец“, на неговата

„буржоазна“ сестра и на нейния годеник-лихвар са се развили под перото на Достоевски в характерите на генерала, на Ганя и Варя Иволгини, на Птицин. Образът на годеницата на „хубавеца“, Геро, в много отношения е първообраз на гордата и властолюбива Аглая Епанчина, Най-сложна е била работата на писателя над характера на Настасия Филиповна. В черновите бележки към първата редакция на нея отговарят няколко женски образа (на Миньона, Олга Умецка, Устиния, Настя), всеки от които има в себе си едни или други черти от нейния характер. Най-близки до Настасия Филиповна са образите на Устиния), тя е характеризирана като „развратна и страстна“ натура, издържана от Троцки, първообраз на бъдещия Тоцки (и на красавицата Настя), „нейният характер е буен, неподатлив, бесен, луд“, главните му черти — „великодушие, озлобление, гордост и завист“). Положението на „идиота“ между Геро (замисляна по едно време като негова жена) и обичащата го Олга Умецка отговаря до известна степен на отношенията на княза с Аглая и Настасия Филиповна в окончателния текст на романа.

Така от четирите лица, които сам Достоевски е смятал за главни герои на романа (Мишкин, Настасия Филиповна, Аглая, Рогожин, три, макар и в различна степен, са били разработени в първата редакция. Изключение прави образът на Рогожин, който липсва в първоначалните чернови планове. Както много уверено смята В. С. Дороватовская-Любимова, този образ е бил замислен от Достоевски под влияние на съдебния процес срещу московския търговец Мазурин, убил бижутера Калмиков. Първите сведения за това убийство са проникнали в печата още през март 1867 година, но съобщения за процеса срещу Мазурин, които разкриват неговия лик и цялата картина на престъплението, се обнародвали във вестниците в края на ноември 1867 година, тоест тъкмо по времето, когато Достоевски захвърля първоначалните планове на романа и трескаво обмисля новия сюжет („Голос“, 1867, № № 330 и 331 от 29–30 ноември; виж В. С. Дороватовская-Любимова, „Идиот“ Достоевского и уголовная хроника его времени, „Печать и революция“, 1928, № 3, стр. 31–53).

Делото Мазурин е дало на Достоевски ред подробности за обрисване на образа на търговеца-убиец и обстоятелствата, при които е извършено престъплението му. Но характерът на Мазурин, който убил Калмиков, за да го ограби поради разклатеното си материално

положение, не приличал на създадения от Достоевски дълбок и сложен характер. Описанието на „болната страст“ и на мъчителната борба на Рогожин със самия себе си не е подсказано от съдебната хроника, а е създадено от творческото въображение на писателя.

След като завършил първите седем глави от „Идиот“ (които, както отначало е смятал Достоевски, е трябвало да съставят първата част) и след като ги е пратил в „Русский вестник“, за Достоевски остават още неясни цял ред подробности от продължението на романа, някои негови образи и донякъде и образът на главния герой. „Общо взето, планът е съставен — пише той на А. Н. Майков. — Мяргат се по-нататък подробностите, които ме съблазняват много и поддържат у мене огъня. Но цялото? Но героят? Защото цялото у мене — това е образът *на героя*. Такава ми е композицията. Длъжен съм да определя образа. Ще се развие ли той под перото ми? И представете си какви ужаси изникнаха от само себе си: излезе, че освен героя има и героиня (Настасия Филиповна. — Г. Ф.), ще рече, два героя! А освен тези герои има още два характера — съвсем главни, тоест *почти герои* (Аглая и Рогожин. — Г. Ф.). (Странични характери, които съм длъжен да обясня, има безброй много, а и романът е в 8 части.) От четиримата герои двама са съвсем изяснени *в душата ми*, единият още никак не е изяснен, а четвъртият, тоест главният, тоест първият герой, е извънредно блед. Може би в сърцето ми не е блед, но — ужасно мъчен. Във всеки случай трябва ми двойно повече време (*minimum*), за да го напиша“ („Письма“, т. II, стр. 61).

Първите глави на романа не са задоволявали напълно Достоевски. „Според мене първата част е слаба — пише той. — Но струва ми се, че още има спасение: още нищо не е компрометирано и може да се развие в другите части задоволително (ех, да бъде така!). Първата част е всъщност само увод. Нужно е само тя да събуди поне известно любопитство към по-нататъшното развитие... Във *втората* част всичко трябва да бъде окончателно поставено (но съвсем още да не бъде разяснено)... Втората част ще реши всичко: тя е най-трудната“ (пак там, стр. 61–62).

В края на февруари 1868 година Достоевски завършил следващите девет глави от романа, които се появили във февруарската книжка на „Русский вестник“ (при промяната на първоначалните

намерения на автора те са съставяли не втората част, а края на първата).

След завършване на първата част в работата над „Идиот“ настъпило прекъсване, предизвикано от болестта на писателя и на неговата жена, от мъчнотии на живота им в чужбина, а също така от онези вътрешни затруднения, които Достоевски е изпитвал в процеса на творческата работа. „Този роман ме измъчва страшно много, както никой предишен: на него възлагам големи надежди“ — признавал Достоевски в писмо до В. М. Иванова от Женева от 24 февруари (7 март) 1868 година („Письма“, т. II, стр. 89).

За това, колко мъчително е вървяла работата над романа и колко бавно е напредвала, свидетелствуват не само многобройните писма, които съдържат оплаквания за трудността на работата, но и записната тетрадка на Достоевски за времето от март до ноември 1868 година, изпълнена със скици и чернови бележки към трите последни части на „Идиот“ („Из архива Ф. М. Достоевского. Идиот. Неизданные материалы“, М.-Л., 1931, стр. 96–168). Както се вижда от тази тетрадка, Достоевски дълго време се е колебаел между различните варианти на продължението и едва постепенно планът на „Идиот“ узрял напълно в главата на писателя. Между сюжетните мотиви, които са занимавали въображението на Достоевски, но са били отхвърлени, са: женитбата на княза с Настасия Филиповна, любовта на Рогожин с Аглая, бягството на Аглая от къщата на родителите ѝ при Ганя Иволгин, бракът на княза с Аглая, смъртта на Настасия Филиповна в един публичен дом и така нататък. Голямо място в плановете на последните части на „Идиот“ дълго време е заемал един „детски клуб“, образуван около княза и намиращ се под негово влияние: по замисъла на автора децата трябвало да вземат „извънредно голямо участие“ в отношенията между княза, Настасия Филиповна и Аглая; в края на романа, след смъртта на Настасия Филиповна, князът е трябвало да се отдаде „напълно“ на клуба и на възпитанието на децата.

Някои бележки, направени в този стадий на работата над „Идиот“, отразяват постепенното оформяване и конкретизиране на идейния замисъл на романа: както се вижда от тях, Достоевски си е поставил задачата широко да обрисова в романа руския следреформен обществен живот, характерните за него социални типове, социалните и морални конфликти. Стълкновението на княза, израсъл далеч от Русия,

с различните слоеве на руското общество от 60-те години, е трябвало по замисъла на писателя да спомогне пред героя на романа, а заедно с това и пред читателя, постепенно да изникнат и да се разкрият в цялата им широта „болните въпроси“ на руската следреформена действителност. За това говори една характерна бележка, която се отнася към началото на втората част: „Князът се връща, смутен от безброй многото нови впечатления за Русия, от грижи, идеи, състояние и какво да се прави“ (пак там, стр. 136). В последните думи можем да видим намек за заглавието на романа на Чернишевски: Достоевски като че ли се съгласява с Чернишевски, че въпросът: „Какво да се прави?“ е главният въпрос за руския живот от онова време и иска да даде в романа свой отговор на този въпрос.

Редица бележки на Достоевски скицират отделните важни сюжетни и идейни мотиви на романа: „Главната задача е характерът на Идиот. Да се развие. Ето основната мисъл на романа. Как е отразена Русия... Той възражда Н. Ф. и действа с влиянието си върху Рогожин. Довежда Аглая до човечност“ (пак там, стр. 131, 132). „Ако Дон Кихот и Пикуюк като добродетелни лица са симпатични на читателя и са сполучливи, то е, защото са смешни. Героят на романа, князът, ако не е смешен, има друга симпатична черта — той е *невинен*.“ „Всички въпроси и *личните на княза* (в които децата вземат голямо участие), и *общите* се решават в него и в това има нещо много трогателно и наивно, защото в своите най-крайни, *трагични и лични* моменти князът се занимава с разрешаването и на общите въпроси. Н. В. *Да се приготвят много случаи и повести*“ (пак там, стр. 120).

Достоевски формулира главния стремеж на княза с думите „да се възроди и възкреси човекът“ (пак там, стр. 144). Тази идея се конкретизира в редица други бележки: „Князът само се докосна до техния (на другите герои. — Г. Ф.) живот... Но дето и да се е докоснал — навред е оставил незаличима следа. И оттук в романа безкрайно многото истории (на *misérables*-ите) тоест на отхвърлените от съдбата — Г. Ф. (от всички съсловия) наред с развитието на главния сюжет“ (пак там, стр. 122, 123).

При разработването на отделните черти от образа на Мишкин и на свързаните с него епизоди на романа писателят е използвал черти от своята лична биография. Както и някои други свои герои, писателят е надарил Мишкин с оная тежка нервна болест, епилепсията, от която е

страдал самият той; състоянието на Мишкин пред епилептичния припадък отговаря на онова, което, според разказите на Достоевски, той е изпитвал при приближаване на болестта (виж „Воспоминания о Ф. М. Достоевском“ Н. Н. Страхова — „Биография, писъма и заметки из записной книжки Ф. М. Достоевского“, СПб, 1883, стр. 213–214). Както посочва А. Г. Достоевская, автобиографичен характер има любовта на княза към децата; неговото отношение към кредиторите на покойния търговец, който се е явил при него след получаване на наследството (това отношение напомня за отношението на Достоевски към кредиторите на покойния му брат), възхищението от „чудесните писмени принадлежности“. Спомените на Мишкин за това, как в Швейцария е срещал тайфа тичащи от училището деца, датират от времето на дрезденските впечатления на писателя, а разказът за пияния войник, с който князът си разменя кръста, е подсказан от аналогичен случай из петербургския живот на Достоевски, станал през 1865 година, когато е работил над „Престъпление и наказание“ (Л. П. Гроссман, Семинарии по Достоевскому, М.-П., 1923, стр. 58–60).

Още в писмото си до А. Н. Майков от 20 март (2 април) 1868 година Достоевски казва, че „много нещица“ в края на първата част „са взети от натура, а някои характери — просто са портрети, например генерал Иволгин, Коля“ („Писъма“, т. II, стр. 102–103). Същото важи, както може да се предполага, и за редица лица от следващите части, които са имали свои жизнени прототипове, останали обаче за нас неизвестни. Изключение прави майката на Рогожин: според А. Г. Достоевская неин прототип е била лелята на Ф. М. Достоевски — Александра Фьодоровна Куманина (1796–1869), жена на богат московски търговец, която в края на живота си се вдетинила (Л. П. Гроссман, Семинарии по Достоевскому, М.-П. 1923, стр. 60).

Както и в други свои романи, Достоевски се проявява в „Идиот“ като дълбок, правдив и честен критик на руския обществен живот от негово време. С люта омраза е обрисуван в романа „покровителят“ на Настасия Филиповна — Афанасий Иванович Тоцки, чиято „поевропейчена“ външност не може да скрие отвратителните черти на помещика-крепостник. Но романът съдържа критическа характеристика не само на дворянството и висшата аристокрация. Достоевски показва в „Идиот“ засилването на властта на парите, онези

исторически процеси, които са били свързани с развитието на капитализма в Русия. В този смисъл много сцени и образи в романа добиват символично значение. Такава е сцената, в която Настасия Филиповна хвърля в камината донесените от Рогожин сто хиляди; образът на Ганя Иволгин с неговия скрит стремеж към паричното могъщество, в името на което той е способен да извърши всяка морална низост; вложената в устата на Лебедев характеристика на съвременността като царство на „мярата“, описанието на мрачната празна къща на Рогожин.

Давайки в романа критическо изображение на руската следреформена действителност, Достоевски показва, че в гърдите на стотици и хиляди „унижени и оскърбени“ тлее протестът против несправедливите условия на живот, но се проявява по различен начин. С това е свързана психологическата драма на Настасия Филиповна. Надарена с необикновена красота и ум, Настасия Филиповна съзнава своята вътрешна чистота, своето превъзходство над повечето обкръжаващи я хора от дворянско-буржоазна среда. Тя се стреми страстно към нравствено възраждане, мечтае да почне нов живот. Но вярата на Настасия Филиповна в себе си е подкопана от униженията, които е преживяла. Дълбоко в душата си тя не може да се освободи от мнението, което има за себе си: пропаднало, завинаги осакатено същество. Тази борба, която се води в съзнанието на Настасия Филиповна, е и причина за трескавото ѝ мятане между Мишкин, за нея символ на нравствена чистота, и Рогожин, събирането с когото ѝ се вижда краен израз на морално унижение.

Протест против социалното неравенство и унижаване на човешката личност звучи също и в изповедта на Иполит, у когото този протест взема формата на индивидуалистическо бунтарство. Израсъл сред сиромашия и разврат и осъден на ранна смърт, Иполит се стреми страстно към живота, към щастието и ведно с това изпитва мъчителна завист към околните. Скръбта и отчаянието образуват в него сложна смесица от противоречиви чувства, в която благородните стремежи и любовта към хората се сплитат със злобата, рожба на съзнанието за самотата и безсилието му.

На дворянско-аристократическия свят с безукорното му „лустро“, което крие под себе си вътрешно безсърдечие и пустота, на тържеството на умствената и нравствена „посредственост“, плод на

властта на парите, Достоевски противопоставя образа на Мишкин. Князът е израсъл сред деца, в общение с природата, далеч от оная дворянско-буржоазна среда, към която принадлежи по своето рождение; това е и запазило Мишкин от лъжата и фалша. Той е изпълнен с доброта, отзивчивост, съчувствие към хората, независимо от тяхното богатство и съсловно положение. Лакеят на Епанчини и семейството на генерала, Аглая и Настасия Филиповна, Рогожин и Ганя Иволгин, обиденият от живота Бурдовски и „сгрешилата“ селска девойка Мари са близки на Мишкин, който вижда в тях също такива хора, какъвто е самият той, и е готов да съчувствува на нещастieto им.

Останал още в детинство забравено, самотно и болно дете, князът от личния си опит познава горчивината на страданията, породени от угнетеността и унижението. Това го е направило чувствителен към всички обидени и нещастни. В устата на княза писателят е вложил протест против безчовечното отношение на обществото към престъпника, към падналата жена, към болния, към детето.

В романа ясно са отразени и слабите страни на мирогледа на Достоевски: присъщата му идеализация на смирението и страданияето, отричането на революционните начини и средства на борба. В цитираното по-горе писмо до С. А. Иванова от 1 (13) януари 1868 година Достоевски пише, че за висш идеал на прекрасна човешка личност той смята Христос. „Княз Христос“ Достоевски нарича в черновките към романа и своя главен герой: на социалното унижение, на безправие, на света на користта и тъмните разрушителни страсти князът противопоставя в романа не възмущение, не зов за действие, а смирение и покорност. А. С. Долинин смята, че редица моменти от биографията на Мишкин, за които той разказва в шеста глава от първата част (близостта му към децата, епизодът с Мари), са подсказани на писателя от епизода в евангелието, което отговаря на характеристиката на Мишкин като „княз Христос“ (виж предисловие А. С. Долинина к „Письмам“ Достоевского т. I, М.-Л., 1928, стр. 14).

„Главното социално убеждение на княза е, че икономическото учение за *безполезността на единичното добро* е глупост. И че *всичко това, напротив, е основано на личното*“ — пише Достоевски в черновките към романа („Из архива Ф. М. Достоевского. Идиот. Неизданные материалы“, М.-Л., 1931, стр. 108). Революционните

демократи са твърдели, че обществото може да се спаси не чрез „единичното добро“, не чрез филантропията, а само чрез революционната борба на народните маси. А Достоевски зове към морално превъзпитание на личността в духа на религиозните, християнски идеали. Той е отхвърлял революционните пътища и средства на борба.

Два епизода от романа (както обясняват В. С. Дороватовская-Любимова и С. С. Борщчевски) са наситени с непосредствена идейна полемика с напредничавата обществена мисъл от 60-те години и съдържат намеци за конкретни факти от идейния живот на онова време. Единият от тези епизоди, който сам Достоевски в писмото си до А. Н. Майков от 22 юни (4 юли) 1868 година нарича „епизод на съвременни позитивисти от най-крайната младеж“ („Письма“, т. II, М.-Л., 1930, стр. 126) — това е посещението на „мнимия син на Павлищев“ Бурдовски и неговата група от приятели у Мишкин (ч. II, гл. VII–X). Като ни представя в лицето на Бурдовски и другарите му в карикатурно осветление представителите на демократичната младеж, Достоевски насища целия този епизод с полемически нападки против идеите на революционно-демократичната журналистика от 60-те години, против материализма и атеизма, защитниците на „женския въпрос“, теорията за „разумния егоизъм“ и така нататък. В текста на посочените глави има полемически нападки против „Какво да се прави?“ на Чернишевски, „Искри“ на М. Е. Салтиков-Шчедрин (виж за това по-долу бележките към стр. 281, 286, 308). Сравнявайки Бурдовски и приятелите му с Горски и Данилов, герои от криминалната хроника от 60-те години, Достоевски се стреми да докаже, че материалистическите теории, които са били разпространени сред демократическата част на руското общество, уж биха могли лесно да бъдат използвани за оправдаване на престъплението и водели уж към „разколебаване на мисълта“ сред младежта (тази лъжлива идея Достоевски промъква още в „Престъпление и наказание“).

Друг епизод, наситен с непосредни отгласи от идейната борба на епохата, е сцената, когато Лебедев тълкува апокалипсиса на рождения ден на княза (ч. III, гл. IV). Обявявайки се против научното и „практическо“ настроение на човечеството от XIX век — на което настроение са символ „железопътните линии“ и „каруците, които возят хляб на човечеството“ — Лебедев изказва мнението си по повод спора

между А. И. Херцен и В. С. Печьорин, отразен в тяхната преписка от 1853 година [тази преписка за пръв път е обнародвана от А. И. Херцен в „Полярна звезда“ през 1861 година [кн. 6, Лондон, 1861, стр. 259–272; че тази книжка на „Полярна звезда“ е била четена от Достоевски в Дрезден през април 1867 година, се вижда от Дневника на А. Г. Достоевская, 1867 година, М., 1923, стр. 29] и е била вмъкната в главата „Pater V. Petherine“ на „Былое и думи“]. В своите писма до Херцен В. С. Печьорин, като признава, че буржоазното общество влече със себе си „тирания на материалната цивилизация“ и упадък на духовния живот, прави оттук погрешния извод, че спасение за човечеството.

Не е науката, а религията. В противовес на Печьорин, който в своята критика жа буржоазната цивилизация стои на романтичното становище, Херцен справедливо доказва, че науката, техниката, промишлеността, създавани от буржоазното общество, са най-големите прогресивни лостове за общественото развитие, които ще помогнат на човечеството да се освободи от властта на помешчиците и буржоазията. Херцен доказва, че истинските причини за потискане на трудещите се не са науката, техниката и промишлеността, които носят спасение на страдащото човечество, а общественото неравенство и буржоазната собственост.

Като се солидаризира със „самотния мислител“ Печьорин, Лебедев се изказва в романа против Херценовата апология на научното знание. Също като Печьорин Достоевски защитава чрез устата на Лебедев религията като необходима основа на обществения живот (виж В. С. Дороватовская-Любимова, Достоевский и шестидесятники, в сборнике „Достоевский“ труды ГАХН, М., 1928, стр. 27–33; С. С. Борчевский, Щедрин и Достоевский, История на идейной борби, М., 1956, стр. 164–173 и 216–220).

Изобщо „Идиот“ е от тези романи на Достоевски, които са особено богати с непосредни отгласи от събитията на обществения живот. В разговори между героите тук се обсъждат редица теми, добили остра злободневност през втората половина на 60-те години (новите съдебни наредби, появили се като последица от съдебната реформа през 1864 г. — създаване на съд със съдебни заседатели, адвокатура, публичност на делата и така нататък; нарастването броя на престъпленията и усложняването на техния характер; усиленият

растеж на акционерните дружества и на банките, на лихварството; смъртното наказание и така нататък). По-често отколкото в предишните си романи авторът се намесва непосредно в действието на „Идиот“ със своите коментари: така трета и четвърта част на романа започват със специални встъпителни глави, написани под формата на авторски отстъпления. Тук се излагат възгледите на Достоевски за съвременния обществен живот, неговите идеи за задачите на романиста, за типичността на характерите, изобразявани в романа, и така нататък.

Ала наличността на авторското гледище се чувства в „Идиот“ не само в тези специални глави, коментиращи за читателя текста на романа. И на други страници на „Идиот“ Достоевски се явява не само като художник, но и като мислител и проповедник. В устата на Мишкин и някои други лица (Лебедев, генералшата Епанчина, Евгений Павлович Радомски) в много епизоди са вложени идеи, мнения и преценки, на които можем да намерим близки паралели в писмата на Достоевски от 60-те и 70-те години, а също така и в неговата публицистика.

Такива донякъде са критичните бележки на Евгений Павлович за либералите, с които се съгласява и князът (ч. III, гл. I.). Евгений Павлович и Мишкин рязко критикуват руския помещичишки либерализъм. Но правейки това, противно на историческата истина, те отъждествяват „либералите“ и „социалистите“, като приписват и на едните, и на другите безразличие към народа и твърдят, че нацията „няма да признае нищо от това, което са направили помещиците и семинаристите“. Посочените мисли на Евгений Павлович и Мишкин са отзвук от настроенята на Достоевски, които са отразени в неговите писма от 1867–1868 г. г. до А. Н. Майков и Н. Н. Страхов, съдържащи редица нападки против либералите и демократите от 60-те години („Письма“, т. II, стр. 27–28, 31–32, 47 и други).

Заключително звено във веригата от многобройни идейно-философски обобщения и отстъпления, минаващи през целия роман, е речта на княза в салона на Епанчини (ч. IV, гл. VII). Тук за пръв път е набелязан целият основен комплекс от обществено-политически и философски идеи, характерен за последния период от творчеството на Достоевски.

Зачеквайки в речта си темите за Русия и Европа, за народа и висшите класи, за католицизма и социализма, князът осветлява всички тези въпроси в духа на реакционните „почвенически“^[1] идеали на Достоевски. Мишкин доказва, че европейското общество още в средните векове е загубило „нравствената власт на религията“, която според Достоевски е необходимата почва за обществения живот. Оттук и стремежът да се обединят хората чрез „меч и кръв“, който стремеж според твърдението на писателя минава като червена нишка през цялата история на западноевропейската цивилизация. Като отрича разликата между насилието на потисниците над потиснатите и революционното насилие, което служи за освобождаване на народните маси от властта на потисниците, Достоевски твърди, че уж социализмът бил далечен потомък на римския католицизъм, тъй като и двата признават ролята на насилието в историята. На борбата на класите и на революцията писателят чрез устата на Мишкин противопоставя зова към „самоусъвършенствуване“ на господстващата класа, най-реакционната славянофилска утопия за единение между самодържавието и народа, между потиснатите и потисниците. Достоевски високо цени историческата роля на Русия и мечтае руският народ да помогне на другите народи за постигането на общо щастие, но твърди, че към това щастие води не революцията, не социализмът, а разпространяването на идеалите на православната църква.

Реакционно-утопическата система от възгледи, изразена в речта на Мишкин, се е развила по-нататък в „Дневник на писателя“ и широко се е отразила в романите „Бесове“ и „Братя Карамазови“.

След като завършил през януари 1869 година работата си над „Идиот“, Достоевски изпитвал чувство на силно незадоволство. „Не съм доволен от романа; той не изрази и една десета част от онова, което исках да кажа, макар че все пак не се отричам от него и си обичам неуспялата ми досега мисъл“ — пише той на С. А. Иванова на 25 януари (6 февруари) 1869 г. („Письма“, т. II, стр. 160). Отбелязвайки недостатъците на романа, Достоевски пише на С. Иванова на 8/20 март 1869, че „толкова“ е сърдит зарад тях на себе си, та му иде „сам да напише критика срещу себе си“ (пак там, стр. 175).

Въпреки всичкото си незадоволство от романа в писмата си Достоевски горещо защитава творческия си метод, основан върху

съчетание на наблюдение и интуиция, и „реалността“ на своя главен герой.

Признавайки, че образът на Мишкин и много събития в романа имат донякъде „фантастичен“ характер, Достоевски доказва, че тази тяхна особеност е тясно свързана с „фантастичния“ характер, присъщ на самия живот на руското общество от описвания период. „Мигар моят фантастичен Идиот не е реалност, и то най-обикновена! Та тъкмо сега сигурно ги има такива характери в нашите откъснати от земята слоеве на обществото — слоеве, които наистина стават фантастични. Но няма какво да говорим! В романа много неща са написани набързо, много са разтегнати и не са сполучливи, но има и някои сполучливи. Аз държа не за романа, а за идеята си“ (писмо от 26 февруари (10 март) 1869 — пак там, стр. 170).

Откъсването на висшите класи и на образованата част от обществото от народа, според писателя, се е отразило губелно на целия техен умствен живот, като е породило характерните за него черти на призрачност и „фантастичност“ и е сложило върху неговите прояви болезнен, нездрав отпечатък. Оттук и необходимостта за писателя да рисува сложни, противоречиви, навремени „фантастични“ характери, към които Достоевски причислявал не само такива лица от своя роман, като Настасия Филиповна, Рогожин или Лебедев, но и самия Мишкин.

Въпреки „недостатъците“, съзнавани от писателя, той е ценял високо замисъла на „Идиот“. За това свидетелствува много по-късно едно писмо до А. Г. Ковнер от 14 февруари 1877 година. „Вие правите преценка на моите романи... — пише в него Достоевски. — Хареса ми, че отделяте като най-добър от всички «Идиот». Представете си, тази преценка съм чувал вече около петдесет пъти, ако не и повече. А книгата всяка година се купува и дори от година на година все повече. Споменах сега за «Идиот», защото всички, които са ми говорили за него като за най-добро мое произведение, имат нещо особено в устройството на своя ум, което винаги ме е учудвало и ми се е харесвало“ („Письма“, т. III, М.-Л., 1934, стр. 225–256; ср. също „Воспоминания А. Г. Достоевской“, М.-Л., 1925, стр. 125).

Първите отзиви за „Идиот“, станали известни на Достоевски, са отзивите на приятелите му Н. Н. Страхов и А. Н. Майков. И двамата са побързали да дадат отзивите си в писма до Достоевски в отговор на

въпросите му за впечатлението им от романа. Н. Н. Страхов е оценил високо началото на романа, в което не е намерил „никакъв недостатък“. („Шестидесетте години“. Материали по истории литературы и по общественному движению, изд. АН СССР, М.- Л., 1940, стр. 258–159, 262.) В края на февруари 1868 година Майков пише на Достоевски, че романът има „успех“, събужда „интерес“ и „внимание“ в кръга на общите им петербургски приятели. Но скоро след това, в писмо от 14 март, Майков прави на Достоевски ред критически бележки, като го кори за „фантастичното“ осветляване на много събития в романа. „Прочетох втората половина от първата част на «Идиот» във февруарската книжка — пише Майков. — Ето какво ми е впечатлението: ужасно много сила, гениални проблясъци (например, когато удрят на Идиота плесница и това, което той казва, и разни други), но в цялото действие има *повече възможности и вероятности, отколкото истини*. Ако искате, най-реално лице е Идиот (ще ви се види странно, нали?), а другите като че ли живеят във фантастичен свят, върху всичките има някакъв изключителен, макар и силен, но фантастичен блясък. Четеш го като упоен и в същото време не ти се вярва. «Престъпл[ение] и наказ[ание]», напротив, като че ли уяснява живота, след като го прочетеш, сякаш по-ясно виждаш живота... Но пък колко сила, колко прекрасни места! Колко добър е Идиот! А и всички лица са ярки, пъстри — само че осветени от електрическа светлина, при която най-обикновеното познато лице, обикновените багри получават свръхестествен блясък и ти се иска като че ли наново да ги разгледаш... В романа има осветление като в «Последния ден на Помпей»; и хубаво, и интересно, донемайкъде интересно, увлекателно) — и чуждо!“ (Ф. М. Достоевский, „Письма, т. II, стр. 413 и 419.)

В следващите си писма До Достоевски Майков също така отбелязва «майсторството на великия художник», проявено от писателя, и изразява увереност, че «прозираната» от него идея на романа е «великолепна». Но в същото време Майков повтаря в тях още по-определено укора си за «фантастичните лица», изричайки този укор от името на читателите на романа (пак там, стр. 426; «Достоевский, Статьи и материалы», Л., 1925, стр. 351).

За успеха, който е имала първата част на «Идиот» сред читателската публика, свидетелствува едно писмо до Достоевски на

един негов приятел от младини, доктор С. Д. Яновски от Москва от 12 април 1868 година. «... всички, всички до един са във възторг! В клуба, в малките салони, във влаковете (нали съм постоянно на път и ето тези дни току-що се върнах от Тамбов), навред и от всички чуваш само едно и също: четохте ли последния роман на Достоевски? Прелест, просто не можеш да се откъснеш до последната страница» (пак там, стр. 375).

Отзивите на критиката за «Идиот» не са многобройни.

Почти всички вестници (както и хората, които са били в преписка с Достоевски) са се изказали положително за първата част на романа. Рецензентът на либералния вестник «Голос» пише, че съдейки по началните глави, романът «обещава да бъде по-интересен от „Престъпление и наказание“, макар че „страда от същите недостатъци — известна разтегнатост и чести повторения на някакво едно и също душевно движение“. Рецензентът признава, че княз Мишкин е „типично лице“, което в такъв широк размер се среща може би за пръв път в нашата литература», макар че в живота «съвсем не е нещо ново». Ала както се вижда от характеристиката, която рецензентът дава на Мишкин, замисълът на Достоевски не е бил разбран от него. В Мишкин той вижда човек, надарен с «възвишени достойнства на ума и сърцето», но при това лишен от «житейски такт», от способност «да се пригажда към хората и условията», който поради това пакости на себе си и на другите («Голос», 1868, № 47 от 16 февруари).

След «Голос» похвален отзив за новия роман има в «Биржевые ведомости». Авторът на фейлетона «Хроника на обществения живот» пише, че романът «надминава всичко, което се е появило тази година в другите списания в областта на белетристиката. Дълбокият психологически анализ, с който се отличават всички произведения на г. Достоевски изобщо и особено неговото „Престъпление и наказание“, в новия роман стига до върха на съвършенството» (Биржевые ведомости“, 1868, № 46 от 18 февруари; без подпис).

Рецензентът на „Русский инвалид“ А. П-н охарактеризира идеята на „Идиот“ като „много щастлива мисъл, макар и отличаваща се с нещо патологично в себе си“. „Още от първите редове — пише той — всичките симпатии на читателя се насочват към Мишкин... Мъчно е да се отгатне какво ще направи авторът с това оригинално лице, доколко релефно ще сполучи да сравни изкуствеността на нашия живот с

непосредната натура, но още отсега може да се каже, че романът ще се чете с голям интерес“ („Русский инвалид“, 1868, № 52 от 21 февруари).

Най-съдържателен от печатните отзиви за първата част на романа бил отзивът на рецензента на „Харьковские губернские ведомости“, който подчертал общественото значение на романа: „Още от първите редове читателят е заинтересуван от разказа и колкото по-нататък чете, толкова повече нараства интересът му. Пред читателя минават редица наистина живи хора, верни на оная почва, върху която са израсли, на, оная обстановка, в която се е изграждал техният нравствен мир, и при това лица не само от една среда, а от най-разнообразни обществени положения и степени на умствено и нравствено развитие, хора симпатични и такива, в които мъчно можеш да откриеш дори най-слаби следи от човешки образ, и най-после нещастни хора, които авторът рисува с особено майсторство... Във водовъртежа на живота, в който авторът хвърля своя герой, на идиота не обръщат внимание; а когато в стълкновение с него личността на героя се проявява в цялата си нравствена красота, впечатлението от нея е толкова силно, че съдържаността и маската падат от действащите лица и ярко проличава нравственият им мир. Драматичният ход на събитията се развива около героя и при неговото дейно участие. Мъчно е въз основа само на една част от романа да се съди какво е намислил авторът да направи от своето произведение, но ясно е, че романът му е замислен нашироко, най-малко този тип на непрактичен като дете човек, ала с цялата си прелест на истина и нравствена чистота в такива широки размери за пръв път се явява в нашата литература“ („Харьковские губернские ведомости“, 1868, № 41 от 18 април. Подпис: „К“).

Само В. П. Буренин в поредицата си статии по журналистика в „С.-Петербургские ведомости“ намерил романа за „най-несполучливо“ произведение на Достоевски. Буренин преценил романа като „белетристична компилация, съставена от множество глупави лица и събития, без всякаква грижа поне за някоя художествена задача“. Укорявайки Достоевски, че главните му герои са „анормални сред обикновените хора“, Буренин — още близък по това време на демократическия лагер — взел под своя закрила съвременната младеж, чиито стремежи Достоевски искал според критика „да опозори“. Характерите на младежта, изобразена в „Идиот“, пише Буренин, са

„истинска рожба на субективната фантазия на романиста“ и „трябва само да се съжالياва за нещастното настроение на тази фантазия“. Отрицателно се изказал Буренин и за фантастичните елементи в стила на „Идиот“, като осъжда „неестествеността и приказността“ на някои положения и сцени, които имат характер на „фантасмагория“ („С.-Петербургские ведомости“, 1868, № 53 от 24 февруари; № 92 от 6 април и № 250 от 13 септември; подпис „З“).

Ако първите глави на романа са били посрещнати във вестниците с одобрение, следващите части не са били оценени от съвременната критика. След като е било завършено печатането на романа в „Русский вестник“, за него не е имало обобщаващи критически отзиви.

Това мълчание на критиката се обяснява със сложната обществена и литературна позиция на Достоевски: изобличителната сила на романа се чувствувала от либералната и консервативната критика и я е смуцавала; в същото време моралистичните и религиозни идеи на Достоевски, отразени в „Идиот“, нападките на писателя върху демократичната младеж и полемиката му с идеите на революционните демократи от 60-те години са спъвали прогресивната и демократична журналистика да оцени силните страни на романа.

Известни затруднения, както се вижда от дадените по-горе отзиви, критиката е изпитвала и при анализиране стила на „Идиот“: съчетанието в романа на реалното с фантастичното, отбелязано от почти всички съвременници, е предизвикало възражения на значителна част от критиката.

Мълчанието на критиката и противоречивите читателски отзиви, в които изразите на интерес и възхищение са се сблъскали с възражения и укори за невероятност (за което е писал Майков на Достоевски), са огорчавали много писателя. Те са го накарали в писмата си от 1869 г. да говори много пъти за „неуспеха“ на „Идиот“. Достоевски се надявал, че Страхов ще излезе с критическа преценка на романа, но въпреки обещанията си Страхов се е отказал от написването на критическа статия. „С неуспеха“ на романа се обяснява и това, че Достоевски е бил принуден да отложи издаването му в отделна книга до 1874 г.

Недоволството си от оценката на „Идиот“, дадена от съвременната критика, Достоевски е изразил в записната си тетрадка

от 1876 г. „Мене винаги ме е поддържала не критиката, а публиката — пише той тук. — Кой от критиците знае края на «Идиот» — толкова силна и неповторена в литературата сцена. А пък публиката я знае.“. (Централен държ. архив за литература и изкуство, ф. 212, оп. 1, ед. хран, 16; записна тетрадка № 12.)

За пръв път „Идиот“ е бил оценен както трябва в печата от М. Е. Салтиков-Шчедрин. В анонимна рецензия за романа на Омулевски „Светлов, неговите възгледи, характер и дейност“ („Крачка по крачка“), поместена в „Отечественные записки“ (1871, №4, стр. 300–308), Шчедрин със забележителна дълбочина разкрил идеята на „Идиот“, като в същото време характеризирал силните и слаби страни на таланта на Достоевски, проявени от писателя в този роман, „По дълбочина на замисъла, по широта на задачите от нравствения мир, които разработва — пише Шчедрин, — този писател заема у нас съвсем особено място. Той не само признава законността на интересите, които вълнуват съвременното общество, но дори отива подалеч, навлиза в областта на предвижданията и предчувствията, които съставят целта не на непосредните, а на най-далечните търсения на човечеството.“ В доказателство на това Шчедрин се позовава на романа „Идиот“, в който Достоевски е направил „опит да изобрази тип на човек, стигнал до пълно нравствено и духовно равновесие“.

Шчедрин пише, че пред задачата, която си е поставил за разрешение Достоевски, до известна степен „бледнеят всевъзможните въпроси за женския труд, за разпределението на богатата, за свободата на мисълта“... „Това — пише сатирикът — е, така да се каже, крайната цел, поради която дори най-радикалните решения на всички останали въпроси, които интересуват обществото, изглеждат само междинни станции.“ Ала в същото време Шчедрин с горчивина посочва крещящото противоречие, намерило място в „Идиот“, както и в други произведения на писателя. „И какво става? Въпреки лъчезарността на подобна задача, която обхваща в себе си всички преходни форми на прогреса, г. Достоевски — пише Шчедрин, — без ни най-малко да се стеснява, веднага сам подкопава делото си, като показва в позорен вид хората, чиито усилия са всецяло насочени натам, накъдето, изглежда, е насочена и най-заветната мисъл на автора. Празните подигравки над така наречения нихилизъм и презрението към вълненията, причините за които винаги остават неизяснени — всичко това изпъстря

произведенията на г. Достоевски с петна, които съвсем не са свойствени за него, и наред с картините, които говорят за висока художествена прозорливост, създава сцени, които доказват някакво вече твърде непосредствено и повърхностно разбиране на живота и неговите явления“ (Н. Щедрин) М. Е. Салтыков (Полн. собр. Соч., т. VIII, М., 1937, стр. 438).

Щедрин изказва по този начин мисълта за много тясната връзка между въпросите, които са вълнували напредничавата част от руското общество, и художествените търсения на Достоевски.

Тъкмо напредничавата руска революционна и социалистическа мисъл горещо се е стремела да намери пътищата към такъв обществен строй, който трябва да създаде условия за свободно и хармонично развитие на човешката личност. Нападайки гневно и несправедливо революционерите от 60-те години, Достоевски (както правилно посочва Щедрин) се е отказал да признае за реален оня единствен път, който само е могъл да доведе до действително осъществяване мечтата за хармоничното развитие на личността и на обществото.

Щедрин е смятал „Идиот“ за „най-доброто произведение на Достоевски“. Това той е казвал на Л. Ф. Пантелеев, който предава следния устен отзив на сатирика за „Идиот“: „Това е гениално замислена работа; в нея има поразителни места, но не по-малко са и лошо написаните и някак претупани пасажи“ (Л. Ф. Пантелеев. Из воспоминаний прошлого, книга вторая, СПб, 1908, стр. 156).

Високо е ценял „Идиот“ и Лев Толстой. Писателят С. Т. Семьонов разказва, че в отговор на бележката на един свой познат, че има прилика между образите на княз Мишкин и цар Фьодор Йоанович в пиесата на А. К. Толстой, Лев Толстой казал: „Това не е вярно, капка прилика няма нито в една черта...“ Според оценката на Л. Н. Толстой Мишкин е „брилянт“, който струва за оня, „който обича брилянтите“, хиляди и хиляди (С. Т. Семьонов, Воспоминания с Л. Н. Толстом, СПб, 1912, стр. 82).

„Идиот“ е от онези произведения на Достоевски, които най-често са били преработвани за сцената (списъка на дореволюционните сценични преработки на „Идиот“ виж в изданието „Достоевски“, еднократен вестник на руското библиологично дружество, П., 1912, стр. 29). Първите постановки на „Идиот“ са представени в Москва в Малий театър на 11 октомври 1899 година и в Петербург в

Александрийския театър на 4 ноември същата година. И в двата театъра „Идиот“ се е давал по една и съща инсценировка на В. Крилов и С. Суругин, за литературните достойнства на която тогавашният печат единодушно се е изказал отрицателно (списък на рецензиите за тези постановки виж в книгата: „Музей памяти Феодора Михайловича Достоевского в имп. Росийском историческом музее. 1846–1903. Съставила А. Г. Достоевская“, СПб, 1906, стр. 308–311). Главните роли са се изпълнявали в Москва от: Ермолова (Настасия Филиповна), Яблочкина (Аглая), Василиев (Мишкин), Падарин (Рогожин), Садовеки (Фердишченко), Макшеев (генерал Иволгин); в Петербург: Савина (Настасия Филиповна), Комисаржевска (Аглая), Аполонски (Мишкин), Далски (Рогожин). Варламов (Фердишченко), Медведев (генерал Иволгин), Юриев (Ганя).

Измежду следващите изпълнители на главните роли в инсценировките на „Идиот“ трябва да споменем Н. Н. Ходотов и Л. М. Леонидов (княз Мишкин), В. Н. Пашенная, Е. Н. Гоголева, Е. И. Тиме (Настасия Филиповна), Степан Кузнецов и Кондрат Яковлев (Фердишченко).

Първите преводи на „Идиот“ на чужди езици (английски и датски) са излезли през 1887 година. В 1889 година е излязъл немски превод, а в 1902 година — италиански.

[1] Почвеничество — течение в руската литература през 60-те години на 19 век, близо до народничеството и славянофилството. — Б.пр. ↑

Издание:

Фьодор М. Достоевски. Идиот

Стиховете в романа са преведени от Цветан Стоянов.

Редактор: Милка Минева

Художник: Александър Поплилов

Худ. редактор: Васил Йончев

Техн. редактор: Александър Димитров

Коректори: Любка Иванова, Лидия Стоянова

Дадена за печат на 18.XII.1959 г.

Народна култура, София, 1960

Ф. М. Достоевский. Собрание сочинений в десяти томах

Государственное издательство художественной литературы,

Москва, 1957

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.